

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

TÜRKİYE’DE ÇEVRE KORUMA YAKLAŞIMLARININ İRDELENMESİ

NURİYE NURTEN TEKNECİOĞLU

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ŞEHİR VE BÖLGE PLANLAMA ANABİLİM DALI
KENTSEL KORUMA VE PLANLAMA PROGRAMI**

**DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. MEHMET DORUK ÖZÜGÜL**

İSTANBUL, 2011

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE’DE ÇEVRE KORUMA YAKLAŞIMLARININ İRDELENMESİ

Nuriye Nurten TEKNECİOĞLU tarafından hazırlanan tez çalışması 18.10.2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Doruk ÖZÜGÜL
Yıldız Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Doruk ÖZÜGÜL
Yıldız Teknik Üniversitesi

Prf. Dr. Hüseyin CENGİZ
Yıldız Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. Özlem ÖZÇEVİK
İstanbul Teknik Üniversitesi

ÖNSÖZ

Bu çalışma ile Türkiye de çevre koruma yaklaşımlarının süreç içersindeki durumu çeşitli açılardan ele alınarak sorgulanmıştır. Bu bağlamda çevre sorunlarının çözümü ve çevrenin korunması için alınan önlemlerin ve uygulamaların politik, etik ve yasal boyutları analiz edilmektedir.

Türkiye’de çevre, çevre politikası, çevre sorunları gibi konular üzerinde yapılan çalışmaların büyük bir kısmı 1980’lerden günümüze kadar gelen dönemi değerlendirmektedir. Bu çalışma ile Türkiye de çevre sorunlarının ve çevre koruma düşüncesinin birden bire ortaya çıkmadığı bu konuların daha önceden de ülke gündeminde var olduğu kabul edilerek süreç içindeki değişimlerin değerlendirilmesi yapılmıştır

Ağustos, 2011

Nuriye Nurten TEKNECİOĞLU

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISALTMA LİSTESİ.....	viii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
ÇİZELGE LİSTESİ	x
ÖZET	xi
ABSTRACT	xiii
BÖLÜM 1.....	1
GİRİŞ	1
1.1 Literatür Özeti	1
1.2 Tezin Amacı.....	2
1.3 Hipotez	2
BÖLÜM 2.....	5
ÇEVRE KAVRAMI VE ÇEVRE SORUNLARI.....	5
2.1 Çevre Kavramı	5
2.2 Çevre Türleri Ve İçerikleri	10
2.3 Çevre Koruma Ve Çevrecilik Kavramları	12
2.4 Temel Çevre Sorunları Ve Nedenleri.....	16
2.4.1 Kirlilik	17
2.4.2 Küresel Isınma ve İklim Değişikliği	27
2.4.3 Doğal Kaynakların ve Biyolojik Çeşitliliğin Azalması.....	30
2.5 Bölüm Sonucu	32
BÖLÜM 3.....	34
ÇEVRE KORUMA DÜŞÜNCESİ	34
3.1 İnsan Çevre İlişkisi Ve Doğanın Yorumlanması	34
3.1.1 Modern Öncesi Dönem	36
3.1.2 Modern Dönem.....	38

3.1.3	Post Modern Dönem	44
3.2	Çevre Koruması Düşüncesinin Gelişimi	46
3.2.1	Sanayi Devrimi öncesi çevre koruma	47
3.2.2	Sanayi Devrimi sonrası çevre koruma	47
3.2.3	İkinci Dünya Savaşı Sonrası Çevre Koruma Düşüncesi	50
3.2.4	Günümüzde Çevre Koruma Düşüncesi.....	54
3.3	Toplumsal Düşünce Sisteminde Çevre Koruma Anlayışı	60
3.3.1	Batı Toplumlarda Çevre Koruma Düşüncesi	61
3.3.2	Doğu Toplumlarda Çevre Koruma Düşüncesi	65
3.4	Bölüm Sonucu	67
BÖLÜM 4		70
DÜNYA DA ÇEVRE KORUMA YAKLAŞIMLARI		70
4.1.Politik Yaklaşımlar	71	
4.1.1.Gelişmiş Ülkelerin Çevre Politikaları	74	
4.1.2.Az Gelişmiş Ülkelerin Çevre Politikaları.....	77	
4.1.3.Uluslar Arası Düzeyde Çevre Politikaları	80	
4.1.3.1.Birleşmiş Milletler (UN)	81	
4.1.3.2.Avrupa Birliği.....	89	
4.1.3.3.Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD).....	92	
4.2.Etik Yaklaşımlar	93	
4.2.1.İnsan merkezli Yaklaşımlar	95	
4.2.2.Canlı Merkezli Yaklaşımlar	98	
4.2.2.1.Derin Ekoloji	100	
4.2.2.2.Toplumsal Ekoloji	106	
4.3.Planlama Yaklaşımları	109	
4.3.1.Ekolojik Planlama Yaklaşımı.....	109	
4.3.2.Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Yaklaşımı	113	
4.3.2.1.Yavaş Kent.....	118	
4.3.2.2.Ekolojik Kentler	121	
4.4.Ekonomik Yaklaşımlar	123	
4.4.1.Klasik Ekonomi Yaklaşımları.....	125	
4.4.2.Çevreye duyarlı ekonomik Yaklaşımlar	127	
4.4.3.Ekolojik -Ekonomik Yaklaşımlar	129	
4.4.4.Ekolojik Modernizasyon Yaklaşımı	131	
4.5. Bölüm Sonucu	134	
BÖLÜM 5		144
TÜRKİYE'DE ÇEVRE KORUMA YAKLAŞIMLARI		144
5.1.Politik Boyut.....	146	
5.1.1.Kalkınma Planları.....	148	
5.1.2.Hükümet Programları.....	174	
5.2.Etik Boyut	196	
5.3.Planlama Boyutu	210	
5.4.Yasal Ve Yönetimsel Boyut	217	

5.4.1.Yasal Düzenlemelerin Kapsam Ve İçeriği	219
5.4.2.Yasal Düzenlemeler	221
5.4.3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Çevre İle İlgili Yasal Düzenlemeler 224	
5.4.3 Cumhuriyet Sonrası Dönemde Çevre İle İlgili Yasal Düzenlemeler ..	231
5.4.4.Yönetim Yapısı.....	249
5.4.4.1 Cumhuriyet Öncesi Dönemde Çevre İle Örgütlenme.....	249
5.4.3.2. Cumhuriyet Sonrası Dönemde Çevre İle Örgütlenme	253
5.4.Türkiyedeki Değişimlerin Değerlendirilmesi	262
5.4.1.Politik Boyut.....	262
5.4.3.Etik Boyut.....	283
5.4.3.Planlama Boyutu	285
5.4.4.Yasal ve Yönetimsel Boyut.....	287
5.4.Bölüm Sonucu.....	298
BÖLÜM 6.....	319
SONUÇ	319
KAYNAKLAR.....	335
EK-A	347
EDİRNE'NİN MAHALLELERİ VE SOKAKLARI VE ÇARŞILARININ TEMİZ ETMESİ YÇÜN NİŞAN- I HÜMAYUN.....	347
EK-B	349
1870 TARİHLİ ORMAN NİZAMNARNESİ.....	349
EK-C	353
ZABITAYI SAYDIYE NİZAMNAMESİ.....	353
EK-D	361
YASAL DÜZENLEMELER TABLO.....	361
EK-E.....	362
T.C. HÜKÜMETLERİ TABLO	362
ÖZGEÇMİŞ.....	363

KISALTMA LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
ATAK	The Illuminating Engineering Society of North America
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
UN	Birleşmiş Milletler
UNEP	Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UÇEP	Ulusal Çevre Eylem Planı
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
TC	Türkiye Cumhuriyeti
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi

ŞEKİL LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2. 1 Çevre Türleri ve Kapsamı	10
Şekil 2. 2 Küresel Isınma ve Etkileri	28
Şekil 3. 1 Doğa Algısındaki Değişim	68
Şekil 4. 1 Çevre Koruma Yaklaşımları	71
Şekil 4.2 Yavaş Kent Logosu	119
Şekil 5. 1 Türkiyede Çevre Koruma Yaklaşımları	145
Şekil 5. 2 Politik Boyut.....	147
Şekil 5. 3 Etik Boyut	197
Şekil 5. 4 Planlama Boyutu.....	210
Şekil 5. 5 Yasal ve Yönetimsel Boyut	219
Şekil 5. 6 Osmanlı Döneminde Çevre Yönetiminde Görevliler	251
Şekil 5. 7 Osmanlı Döneminde Çevre Temizlik Vergisi Makbuzları	252
Şekil 5. 8 Cumhuriyet Öncesi Dönemde Çevre İle İlgili Örgütlenme.....	253
Şekil 5. 9 Cumhuriyet Sonrası Dönemde Çevre İle İlgili Örgütlenme.....	255
Şekil 5. 10 Politik Boyutta Değişimler	299
Şekil 5. 11 Kalkınma Planlarında Çevre konusu.....	309
Şekil 5. 12 Etik Boyuttaki Değişimler	312
Şekil 5. 13 Yasal Boyuttaki Değişimler	314

ÇİZELGE LİSTESİ

	Sayfa
Çizelge 2. 1 Kirlilik Kaynakları ve Faktörleri.....	18
Çizelge 2. 2 Çevre Koruma düşüncesi.....	59
Çizelge 5. 1 Yasalarda Yapılacak Düzenlemeler.....	162
Çizelge 5. 2 Plan Kademeleri.....	213
Çizelge 5. 3 CHP Hükümetleri Programında Çevre.....	264
Çizelge 5. 4 DP Hükümetleri Programında Çevre.....	265
Çizelge 5. 5 I. Koalisyon Hükümetleri Programında Çevre.....	267
Çizelge 5. 6 ANAP Hükümetleri Programında Çevre.....	269
Çizelge 5. 7 II.Koalisyon Hükümetleri Programında Çevre.....	271
Çizelge 5. 8 AKP Hükümetleri Programında Çevre.....	274

TÜRKİYE’DE ÇEVRE KORUMA YAKLAŞIMLARI

Nuriye Nurten TEKNECİOĞLU

Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. M.Doruk ÖZÜGÜL

Çevre dinamik bir varlık olup, gelişmesine etki eden bütün soyut ve somut değerleri kapsamaktadır. Diğer yandan çevre, insanın onu kültürel ortamına uygun hale getirme isteği ile biçimlendirilmektedir. Tarihsel süreç içinde insanın çevre ile etkileşimi farklı sonuçlar doğurmuştur. Özellikle, sanayileşme ve kentleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan yaşam biçimleri, üretim ilişkileri çevreyi olumsuz yönde etkileyerek çevre sorunlarının ortaya çıkmasına kaynaklık etmiştir. Bu sorunların giderek bütün insanlığı etkilemesi sonucunda, ekolojik sorunlara çözüm arayışları başlamış, var olan değerler sistemi sorgulanarak ekolojik sorunlara düşünce ve eylem boyutunda çözüm aranmıştır.

Uluslararası alanda yaşanan gelişmelerle birlikte, Türkiye’de çevre sorunlarının gündeme gelmesi ve çevre korunma yaklaşımlarında değişimler yaşandığı görülmektedir. Bu değişimler, toplumun etik ilkelerine, yapılan yasal düzenlemelere, kalkınma planlarına ve hükümet programlarına yansımaktadır.

Türkiye de çevre kavramının politika alanına girmesi yeni bir konu olup, çevre sorunları, çevre koruma düşüncesi ve çevre koruma yaklaşımları geçmişten günümüze gelen bir konu olmuştur. Öyleki, bu durum yapılan yasal düzenlemeler ve etik ilkeler üzerinden izlenebilmektedir.

Türkiye de devletin politika alanındaki hedeflerini tanımlayan hükümet programları, çevrenin hangi öğelerinin, hangi dönemlerde politika alanına dâhil edildiğini ve bu çevresel öğeler ile ilgili hangi kararların alındığını göstermektedir. Kalkınma planları, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel alanda gelişme için belirlenen stratejiler ile çevre arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Türkiye de yasal düzenlemelerin kapsam ve içeriği çevre koruma yaklaşımlarında ortaya çıkan değişiklikler konusunda ipucu vermektedir.

Türkiye de çevre koruma yaklaşımları çevre sorunlarının etkinliği, uluslar arası alanda çevre konusunun gündeme gelmesi, ekonomik, toplumsal ve politik gelişmeler gibi faktörlerin etkisi ile etik, politik, yasal ve yönetsel boyutlarda değışimler olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çevre, Çevre sorunları, Çevre koruma, Çevre koruma yaklaşımları

**EXAMINATION OF APPROACHES TO ENVIRONMENTAL CONSERVATION
IN TURKEY**

Nuriye Nurten TEKNECİOĞLU

Department of City and Regional Planning

MSc. Thesis

Advisor: Assist. Prof. Dr.Mehmet Doruk ÖZÜGÜL

Environment is a dynamic entity, which includes all tangible and intangible values that affect its own development. On the other hand the environment, is shaped by the human, intentionally that makes it suitable in the context of its cultural milieu. Through out the history the interaction between human and the environment has led to different results. In particular, due to industrialization and urbanization, the life forms emerged with environmental problems have affected the environment negatively. As a result of the problems have started to affect whole humankind, the the ecological researches questioning existing system of values, have started to look for new solutions in terms of thinking methods and action methods.

Together with developments in the international arena, the environmental problems have been moved the agenda and environmental conservation approaches have been changed in Turkey. These changes are reflected to ethical principles, laws, development plans and government programs of Turkey

Understanding environmental concept in terms of policy is a new issue, although environmental problems and the idea of environmental conservation has been a subject from past to present. So this situation can be viewed through the legal regulations and ethical principles.

The policies identifies the programs of Turkey governments, shows us when the environmental elements started to be understand in politics and which base on them

in Turkey. Development plans, illustrates the relationship between formulated to economic, social, political and cultural development strategies and the environment. In addition, the scope and content of environmental conservation legislation in Turkey, give a clue about the changes of environmental conservation approaches.

Environmental conservation approaches in Turkey, influenced by factors such as the effectiveness of environmental problems, brought up the issue of environment in the international arena, economic, social and political developments. These changes in environmental conservation approaches, can be analyzed through different indicators of ethical, political, planning, legal and management dimensions

Key Words: Environment, Environmental problems , Environmental conservation
Environmental conservation approaches

1.1 Literatür Özeti

Günümüzde bireysel ve toplumsal yaşamda hissedilir düzeyde karşı karşıya kalınan çevre sorunları, birden bire ortaya çıkmamış insanın ve toplumun onu kullanma ve koruma biçimine bağlı olarak değişim göstermiştir

Günümüze kadar ortaya çıkan çevre sorunlarının ulaştığı boyutlar insan ve doğal çevre ilişkisinde önemli değişimler yaşandığının göstergesi olmaktadır. Bu bağlamda toplumların gelişme ve kalkınma sürecinde doğadan yararlanma biçiminde ve bu süreçte çevre sorunlarının ortaya çıkmasında etkili olan temel faktörlerin biride etkileşim halinde olan çevre algısı olduğu söylenebilir.

Çevre sorunlarının çok boyutlu bir hale gelmesi ile sorunların kökenlerine inilmesi gerektiği anlayışı insanın toplumu ve kendisini daha çok sorgulaması, farklı düşünce paradigmalarının ve hareketlerinin gelişimine yol açmıştır. Bu hareket ve düşüncelerin hepsinin temelinde çevre sorunlarını çözme amacı yer almaktadır.19. yüzyıldan sonra canlılık kazanan çevre korumacı düşünceden 1970'li yıllarda yükselen ekolojik duyarlılığa kadar farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

1970 öncesinde varolan insanın fiziki ve sosyal yaşamı ile çevrenin birbirinden bağımsız olduğu düşüncesi yerine insan ve çevrenin birbiriyle çok yönlü ilişkiye sahip bir bütünün parçaları olarak yeniden tanımlanmıştır. Bu yeni anlayış ile birlikte insan ve doğa arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisini ortaya koyan koruma düşüncesi ve koruma yaklaşımları gelişmiştir. Bu yaklaşımlar ekonomik, politik ve yasal boyutlarda uygulama alanı geliştirmiştir.

Türkiye de çevre sorunları 1970'li yıllarla birlikte politik alanda yer almıştır. Diğer yandan yasal düzenlemelerde kapsamının genişlemesi 1980 sonrasında olmuştur.

1.2 Tezin Amacı

Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de çevrenin korunması ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik nasıl bir yaklaşım geliştirildiğini ve bu yaklaşımların zaman ve boyut olarak nasıl değiştiğini belirlemektir.

Bu çalışmada Türkiye’de çevre koruması düşüncesinin tarihsel süreç içerisindeki değişimi farklı açılardan ele alınarak sorgulanmaktadır. Bu bağlamda çevre sorunlarının çözümü ve çevrenin korunması için geliştirilen yaklaşımların uygulama alanları ve yöntemleri incelenmektedir. Türkiye’de çevre koruma yaklaşımları önemli toplumsal, siyasal ve kültürel farklılaşmaların yaşandığı dönemler belirlenerek değerlendirilmiştir.

Bu bağlamda Türkiye’de çevre sorunlarının çözümü ve çevrenin korunmasına yönelik geliştirmiş uygulamaların değerlendirilebilmesi için çevrenin korunması için yapılan uygulamalar ve uygulama araçları çevre algısındaki değişen düşünce yapısı ile birlikte incelenmektedir. Bu değerlendirme ile birlikte çalışmanın sonucunda Türkiye de çevre koruma yaklaşımının ne yönde değiştiği hakkında çıkarımlarda bulunmaktadır.

1.3 Hipotez

Türkiye’de çevre koruma çalışmaları araştırılırken pek çok parametrenin değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü çevre koruma, salt bir eylem değil bir düşünce biçimidir. Bu nedenle çevre koruma sorunsalı tartışılırken ülkemizdeki siyasal, sosyal ve ekonomik süreçler ile koruma kavramının ilişkisinin de incelenmesi gerekecektir. Bu çalışma, insan-doğa ilişkisini ve bu etkileşimin zaman içerisindeki dönüşümlerini ele alarak, çevre sorunlarının kökeninde insan-doğa ilişkilerindeki değişimin olduğunu aktarmak istemektedir. Süreç içerisinde insanların yapay etkinliklerine doğal çevreden gelen tepkiler sonucunda doğal çevrenin korunması ve yapılacak müdahalelerin kontrol altına alınması gerektiğine yönelik yaklaşımlar ve yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemlerin ve yaklaşımların ortaya çıkmasında toplumun ekonomik, sosyal ve siyasal özellikleri etkili olmaktadır.

Çalışma konusu bağlamli olarak, hem sosyal ve siyasal alanda, hem de ekonomik alanda yaşanmakta olan süreçlerin araştırılması gereğini ortaya koymuştur.

Çalışma, çevre koruma düşüncesi ve koruma yaklaşımlarının gelişimi ve değişimi üzerine kurulmuştur. Çalışmanın temel konularına ön hazırlık amacıyla, çevre ve çevre sorunları kavramları incelenerek, daha sonra Çevre koruma düşüncesindeki farklılıkları ortaya konulurken, bunların çevre sorunlarını algılayışları ve koruma uygulamaları bağlamında bir irdeleme yapılmıştır.

Çalışmada çevre sorunları ve çevre koruma yaklaşımları arasındaki ilişkinin ele alınma biçimi, söz konusu karar alma süreçlerinin tarihsel-düşünsel-eylemsel boyutuyla ilgili olduğundan, çevre sorunlarının ortaya çıkışı ve koruma yaklaşımları tarihsel nitelikli düşünce boyutuyla anlaşılabilir. Dolayısıyla çevre koruma düşüncesi ve koruma yöntemleri arasında kurulan ilişki, çevreye yönelik uygulamalara yönelik dönüşüm içinde çevre koruma düşüncenin nasıl oluştuğu ve değiştiğini irdelemeyi gerektirir. Bu nedenle bu tez kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır.

1. Çevre kavramına, yüklenen farklı anlamlar bulunduğundan, ilgi alanının oldukça geniş ve belirsiz sınırlarını nasıl çizilebilir?
- 2.Toplumun çevre algısı ile çevre sorunlarının çözümü ve çevrenin korunması için geliştirilen eylemler-uygulamalar arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Çevre sorunları ve çevre koruma düşüncesi her zaman var mıdır yoksa Türkiye’de, böyle bir koruma bilincinin ortaya çıkması ve Türkiye’nin gündeminde yer kazanmaya başlaması, aşağı yukarı son yirmi yıldır tanık olduğumuz bir durumudur ?
4. Dünyada ortaya çıkan çevre koruma düşüncesi ve çevre koruma yaklaşımları nasıl değerlendirilebilir?
- 5.İnsan-doğal çevre ilişkileri içerisinde insanlığın, geçtiğimiz yüzyılda çevreyi koruma adına pratikte neler yaptığı ve bugün nerede durmaktadır?
- 6.Türkiye de Global süreçler bağlamında ve kendi parametreleri içerisinde doğa koruma konusunda neler yapmıştır ve hangi noktada durmaktadır?

Varsayımlar:

- 1.İnsan ve çevre ilişkisi üzerinde modernist anlayışın/yaklaşımın etkili olması ile birlikte çevre sorunları çok boyutlu hale gelmiştir.
- 2.Çevre algısı kültürel ortamdan etkilenmektedir
- 3.Çevre koruma yaklaşımları, ekonomik temelli bir zeminde yürütülmektedir.
- 4.Türkiye’de çevre korumaya yönelik yaklaşımlar yasal düzenlemeler, kurumsal ve yönetsel düzenlemeler aracılığı ile ortaya çıkarılabilir.

Hipotez:

- 1.Eğer, çevre koruma yaklaşımları süreç içinde politik, ekonomik, etik ve planlama boyutları ile birlikte değerlendirildiğinde değişimlerin bütün boyutlarda ortaya çıktığı görülebilir.
- 2.Eğer, çevre koruma yaklaşımları geçmişten günümüze kadar gelen süreç içinde değerlendirilirse koruma yaklaşımlarında değişimlerin ortaya çıktığı kırılma noktaları ve etki eden faktörler belirlenebilir.
- 3.Eğer, çevre koruma yaklaşımlarının temelinde var olan bir koruma kaygısı var ise bu kaygılara bütün boyutlarda rastlanır.

ÇEVRE KAVRAMI VE ÇEVRE SORUNLARI

2.1 Çevre Kavramı

Çevre, yeni ve giderek güncelleşen bir kavram olarak gittikçe daha fazla önem kazanmakta ve çeşitli şekillerde ifade edilmekte olup doğal bilimlerden sosyal bilimlere aktarılan bir kavramdır ve sınırlarının belli bir tanımlamasını yapmak da güçtür. Çevre sözcüğünün anlamı geniş bir alanı kapsadığından günümüzde oldukça sık ve değişik anlamlarda kullanılmaktadır. Örneğin önüne getirilerek türetilen doğal çevre, fiziksel çevre, yapay çevre, sosyal çevre vb gibi çevre ile ilgili bir çok terim bulunmaktadır. Dolayısı ile bu çalışmada çevre kavramının hangi anlamda kullanıldığını tanımlanarak sınırlandırma getirilecektir.

Çevre kavramının anlamı 1970 li yıllara kadar Türkçe ve diğer dillerde “ortam” veya “bir şeyin etrafı, dolayı gibi anlamalarda kullanılırken, 1970 li yıllardan sonra anlamı genişleyerek, insan yaşamını koşullandıran doğal ve yapay faktörlerin bütünü anlamını almıştır. [1]

Türk Dil Kurumu sözlüğünde, çevre kelimesinin karşılığı, [mekânsal olarak] “bir şeyin yakını, dolayı, etraf ve [mecaz anlamda] “bir kimse ile ilişkisi bulunanlar, muhit”, “kişinin içinde bulunduğu toplumu oluşturan ortam” ve “aynı konu ile ilgili bulunan kimselerin tümü” olarak verilmiştir. Sözlükte kelimenin sosyolojik karşılığı ise “hayatın gelişmesinde etkili olan doğal, toplumsal, kültürel dış faktörlerin bütünlüğü” olarak tanımlanır.

Çevre sözlüğünde ise, bir organizmanın var olduğu ortam ya da koşullar olarak tanımlanan çevre, doğal fiziksel öğeleri, ayrıca organizmanın etkileştiği insan ürünü koşulları içerir.

“Çevre en genel tanımı ile evrensel değerler bütünü yada organizmaların yaşamı üzerinde etkili olan faktörler bütünlüğüdür.” Yada, bir canlının veya bir canlılar toplumunun yaşamını sağlayan ve onu devamlı olarak etkisi altında bulunduran süreçler bütünlüğüdür. [1]

Websters sözlüğünde ise bir nesneyi etkileyen koşul ve şartlar bütünü, bir organizma veya organizmalar topluluğunu etkileyen koşullar, birey veya toplumun doğasını etkileyen sosyal ve kültürel etmenler kompleksi ve organizmaların büyüme ve gelişmesini etkileyen dışsal fiziksel koşullar olarak tanımlanmaktadır. [2]

2872 sayılı çevre kanunda çevre, Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı” olarak tanımlanmaktadır. [3]

Genel bir yaklaşımla çevre, tüm canlı varlıkları çepeçevre kuşatan ve onların yaşamlarını olumlu veya olumsuz yönde etkileyen eylemler bütünü yada insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen veya zaman içinde dolaylı yada dolaysız bir etkiye bulunabilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal etkenlerin belli bir zamandaki toplamıdır. [4]

“Çevre bilim açısından dar anlamı ile çevre, ekosferdeki bütün canlı unsurları kuşatan döngüler ve ilişkiler bütünü olarak tanımlanabilir.” [5]

Ekolojik bakış açısı, çevreyi, yalnızca insanı çevreleyen kabuk olarak tanımlamaz. Canlının bulunduğu yerdeki fiziksel-kimyasal koşullar ve diğer canlılar, o canlının çevresini oluşturur. Ekolojik anlamda çevre sözcüğü, canlıların yaşam boyu ilişkilerini sürdürdüğü dış ortamdır. Canlı ve cansızlar için en geniş dış ortamı biyosfer (ekosfer) oluşturmaktadır. Bütün canlı varlıklar biyosferde birbirleri ile cansız ortamlarla alış verişte bulunmaktadırlar. Bu nedenle biyosfer bütün çevreleri içeren en büyük çevredir. [5]

“Çevre, merkezinde insanın bulunduğu ve onu etkileyen nesneler ve koşullar bütünüdür. Bu açıdan bakıldığında çevre:

- İnsanın diğer insanlarla olan karşılıklı ilişkilerini, insanların bu ilişkiler sürecinde birbirlerini etkilemesini,
- İnsanın kendi dışında kalan tüm canlı varlıklarla yani bitki ve hayvan türleriyle olan karşılıklı ilişkilerini ve etkileşimini,
- İnsanın canlılar dünyası dışında kalan ama canlıların yaşamlarını sürdürdükleri ortamdaki tüm cansızlarla yani hava, su, toprak, yeraltı zenginlikleri ve iklimle olan karşılıklı ilişkilerini anlatır.

Çevre ile ilgili yapılan tanımlamalar özetlenirse şöyle sıralanabilir:

- Bir canlının yaşamı üzerinde etkili tüm faktörlerin toplamı olarak ekosistemi ifade etmektedir.
- Canlı ve cansız varlıklar ile bunların karşılıklı ilişkilerinden oluşan biyolojik sistemleri ifade etmek için kullanılan geniş kapsamlı bir kavramdır.
- Organizmaların yaşamı üzerinde etkili olan faktörler bütünlüğüdür.
- Bir organizmanın veya organizmalar topluluğunun yaşamını sağlayan ve onu sürekli etkisi altında bulunduran süreçler, enerjiler ve maddesel varlıkların bütünlüğüdür. [6]
- Bitki, hayvan toplulukları, cansız varlıklar ve insanın tarihi boyunca yarattığı uygarlık ve bunun ürünleri bütün insanlığın ortak varlığıdır. [4]
- İnsanla birlikte tüm canlı varlıklar, cansız varlıklar ve canlı varlıkların eylemlerini etkileyen ya da etkileyebilecek fiziksel, kimyasal, biyolojik ve toplumsal nitelikteki tüm etkenlerdir. [7]

Bütün bu tanımlardan varılan ortak sonuç, çevrenin sadece çevreleyen bir nitelikte olmadığı, aynı zamanda, içerisinde yer alan bütün elemanları etkileyen faktörlerinde bulunduğu “Sürekli Etkileşim” içerisindeki kimi öğeler halinde de ifade etmek mümkündür.

Çevre tanımına bu açıdan bakıldığında “belli bir organizmanın çevresi, değişimleri o organizmayı etkileyen ve aynı zamanda, o organizmanın davranışı ile değişen değişkenlerdir.

“Türk Çevre Mevzuatının temelini oluşturan Çevre Yasası’nda çevre, bütün vatandaşların ortak varlığı olup, hava, su, toprak, bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginlikleri içermektedir.” [4]

Genel olarak çevreyi, “biyosferdeki tüm canlı varlıkları çepeçevre kuşatan olaylar, maddeler ve eylemler bütünü olarak tanımlayabiliriz. Biyosfer içinde yer alan tüm canlılar, onların içinde bulundukları ortam, birbirleriyle ve bu ortamla karşılıklı ilişkileri, çevrenin ana unsurlarını ortaya koymaktadır.”

“İnsan açısından çevreyi, insanoğlunun ihtiyaçlarını karşılamak, neslini devam ettirmek için, sürekli üretim ve tüketim faaliyetlerinde bulunduğu, dinlendiği doğal, kültürel ve yapay ortam olarak tanımlayabiliriz.” [8]

Çevre, yaşayan varlığın duyarlı olduğu ve tepkide bulunabileceği bütün nesnelerden, koşullardan, güçlerden ve ayrıca uyarıcıların yoğunluk ve yönlerindeki değişimlerden oluşur.

İnsanların diğer insanlarla olan karşılıklı ilişkilerini ve karşılıklı etkileşimlerini içerir. Geniş anlamı ile çevre, bir organizmanın veya organizmalar toplumunun (insan, hayvan, bitki, mikroorganizma) yaşamını sağlayan ve onu sürekli olarak etkisi altında bulunduran süreçler, enerjiler ve maddesel varlıkların bütünüdür. Bu tanımlamaya göre, bir canlının çevresi evrendeki organizmaların etrafını çeviren bir sistemdir.

Bu tanımlardan çevrenin organizmayı etkileyişinin yanında, ondan etkileneceği görüşüde belirmektedir. Gerçekten insan hem çevresinin bir merkezi hem de onunla bütünleşmiş bir parçası olmaktadır. Dolayısı ile insan ve toplumlar çevreyi etkilerler ve çevreden etkilenirler. [9]

Diğer bir deyişle canlı varlıkların yaşamsal bağlarla bağlı oldukları, etkiledikleri ve aynı zamanda çeşitli yollardan etkilendikleri alandır.

Toplum bilimlerinde çevre, bir toplumun veya bireyin biyolojik, sosyal ve kültürel yaşamını etkileyecek dış koşulların tamamı olarak tanımlanmaktadır.

Tanımlardan da anlaşılacağı üzere her organizmanın çevresi canlı ve cansız olmak üzere iki kısma ayrılır. Fiziksel çevre unsurları (iklim, hava, su, toprak) cansız çevreyi; biyolojik çevre unsurları ise (insanlar, hayvanlar, bitki örtüsü, mikroorganizmalar) canlı çevreyi oluşturur. Böylece çevre canlı ve cansız varlıkların karşılıklı etkileşimleriyle oluşmaktadır.

Rapport, [10] merkezinde insanın yer aldığı çevreyi 4 şekilde formüle edilmektedir:

1.Mekan, zaman, anlam ve iletişimin örgütlenmesi: İnsan mekanda olduğu kadar zamanda da yaşamaktadır. Çünkü, insan mekandaki eylemlerini zaman göre örgütlemektedir.

2.Ortamlar sistemi: Ortam, içinde süre gelen, düzenli ve ön görülebilen davranışların tanımlandığı alandır. Bu ortamın sınırları ise, kültüre göre şekillenmektedir.

3.Kültürel manzara: İnsan eylemleri ile doğanın zaman içindeki karşılıklı etkileşimi

4.Sabit ve sabit olmayan elemanlardan oluşan sistem: Çevrenin en basit ve somut kavramsallaştırmasıdır. Sabit elemanlar, binalar, duvarlar, yollar vb dir. Sabit olmayan elemanlar, insanlar, insanların eylemleri ve davranışlarıdır.

İnsanlık tarihine bakıldığında, insanın etkilediği ve etkilendiği, değiştirdiği ve kendisinin de durumunda değişme meydana geldiği çevre, sadece doğal çevreyle sınırlandırılmayacak kadar kapsamlı olmaktadır. Tarih boyunca, insan çevresini değiştirerek, onu kendisine uydurmaya çalışmıştır. Bu tez kapsamında çevre kavramı ile öncelikle insanın içinde yaşadığı, etkilediği ve etkilendiği doğal çevre vurgulanmaktadır. Bu nedenle, çevre kavramı insanın etkilerine açık olan doğanın ve doğadan bağımsız olarak oluşamayacak olan kültürün iç içe geçtiği bir bütünlük olarak ele alınacaktır.

Çevre hem insan faaliyetlerinin bir sonucu hem de bu faaliyetlerin belirleyicisi olmaktadır. Buna göre çevre yalnızca fiziksel koşullardan ibaret olmayıp, aynı zamanda kültürü de içermektedir. Toplumlar hem ekonomik faaliyetlerini gerçekleştirmek, gerek sanatsal ürünler vermek ve gerekse inançsal ihtiyaçlarını karşılamak için doğayı değiştirmiş, izler bırakmışlardır. Ancak bu süreç karşısında doğa pasif bir konumda değildir. İnsanların ne tür ekonomik faaliyetlerde bulunacaklarından, nüfus yoğunluğuna, kentlerin biçimi ve dokusuna kadar belirleyici bir role sahiptir.

2.2 Çevre Türleri Ve İçerikleri

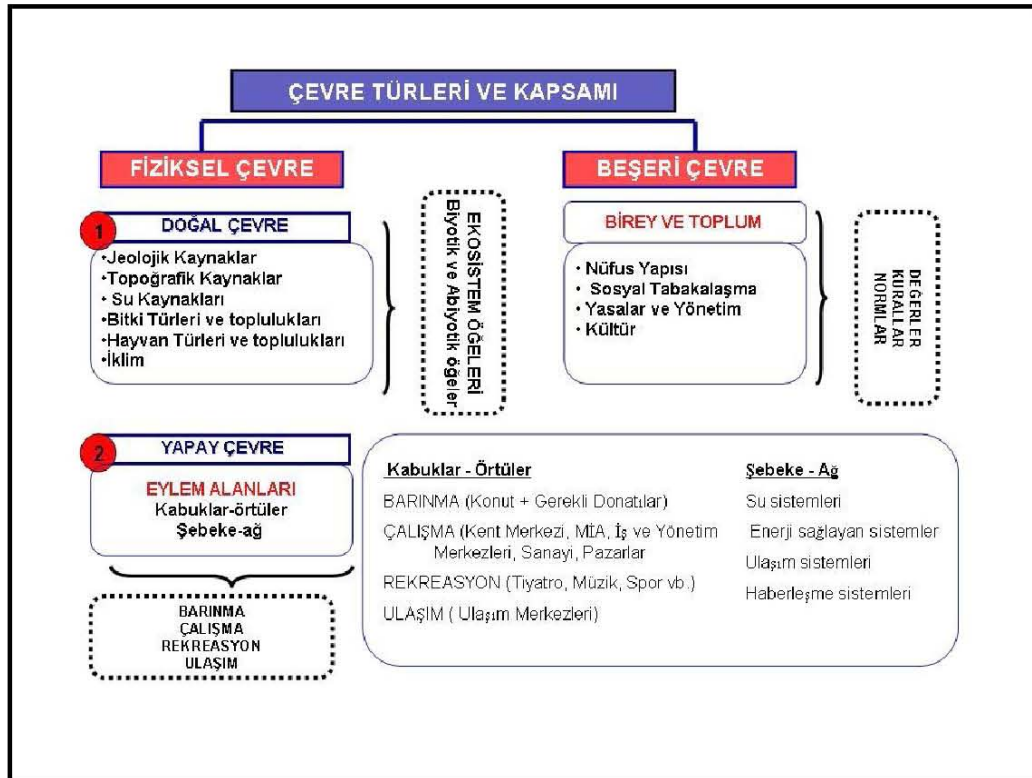
Çevrenin doğal, beşeri ve yapay çevre olarak kesin çizgilerle ayrılması mümkün olmamaktadır. Çünkü bütün bu çevre türlerinin aralarında geçişler ve ortaklıklar bulunmaktadır. İnsan açısından çevre olgusu doğal, yapay ve beşeri çevre olmak üzere de üçe ayrılabilir.

Doğal Çevre;

Oluşumunda insan etkisinin bulunmadığı canlı ve cansız elemanların yer aldığı çevredir.

İnsanı çevreleyen *atmosferik* koşullardan zemin altı ve zemini oluşturan *toprağın* yapısı, karakteri, *bitki örtüsü*, *hayvan türleri*, tüm canlı varlıklar ile statik ve dinamik verileri ve karşılıklı etkileri ile zengin bir çevre içeriği barındırır. [2]

Doğal çevre, insan müdahalesi bulunmadığı için değişikliğe uğramamış, tahrip edilmemiş çevre olarak tanımlanmaktadır. [4]

Şekil 2. 1 Çevre Türleri ve kapsamı

Doğal çevre; doğal etki ve güçlerin oluşturduğu insan müdahalesine maruz kalmamış veya henüz böyle bir müdahalenin değiştiremediği tüm doğal varlıkları ifade eder.

Doğal çevre, “Ekosistem” olarak da kavramlaştırılan “doğal çevre, kısaca insan dâhil tüm canlı organizmaların doğup yaşadıkları, hayat boyunca her türlü ilişkilerini sürdürdükleri ve cansız varlıklarla da paylaştıkları dış ortam olarak açıklanabilir.

Çevre bilimleri açısından doğal çevre kavramı iki farklı anlamada kullanılmaktadır. Birinci anlamı ile doğal çevre, hava, su, topraktan oluşan fiziki çevreyi içermekte ve fiziki çevrenin bu canlı ve cansız unsurlarla insan yaşamının temelini oluşturmaktadır. Diğer bir anlamı ise insan etkisine maruz kalıp kalmamasına göre açıklanmaktadır. Bunlar genelde daha çok kendi doğal durumunu koruyabilmiş insan yerleşme ve yararlanma alanları dışında kalan çevre sistemleridir. [5]

Yapay Çevre

Büyük ölçüde doğal çevreden yararlanılarak insanlar tarafından inşa edilmiş veya organize edilmiş, insanın kültürel birikimlerini kullanarak oluşturduğu fiziki çevredir. Evler, köprüler, kamu binaları, dini binalar, yollar, temiz su ve pis su kanalları, elektrik hatları vb. öğeleri içerir. [2]

Yapay çevre; insanlığın başlangıcından günümüze dek uzanan toplumsal ve ekonomik evrim sürecinde, büyük ölçüde doğal çevreden yararlanılarak insan eliyle meydana getirilen tüm değerleri ve varlıkları kapsamaktadır.

Yapay çevre, insanlığın günümüze dek uzanan toplumsal ve ekonomik gelişim süreci içinde, doğal çevreden yararlanarak ortaya çıkardığı tüm değerler ve varlıklardır. [2]

Yapay çevre elemanları, insan gereksiniminden kaynaklanan eylem alanları ve bu eylem alanlarının karşılıklı ilişkileri ile biçimlenen yapılar ve yapılar topluluğundan oluşan öğelerden meydana gelmektedir.

Yapay çevre, toplumsal ve ekonomik gelişim süreci içinde toplumların büyük ölçüde doğal çevreden yararlanarak ortaya çıkardığı bütün değerler ve varlıklardır. Yapay çevre insanların doğal çevreden yararlanması ölçüsünde gelişme göstermektedirler. [5]

Sürekli farklılaşan ve çeşitlilik kazanan gereksinimleri karşılayabilmek için insanın eylemler sistemi fiziksel mekânda bu değişime yanıt verecek çözümler arar. Böylece insan, değişen gereksinimlerini gidermek için doğal çevreyi (ve mevcuttaki yapay çevreyi) sürekli olarak dönüştürür. Bu aralıksız dönüşüm sürecinde kimi çevresel öğeler korunurken kimileri değişir

Beşeri Çevre;

İnsanların ekonomik, sosyal ve politik sistemleri gereği oluşturduğu ilişkilerin bütünüdür. Sosyal çevre, bireylerin yaşadığı ve içinde bulunan diğer unsurlarla birlikte oluşturduğu bir bütündür.

İnsan ve toplumun karşılıklı varlıkları ve etkileşimi ile oluşan çevredir. Sosyo-ekonomik çevre olarak da isimlendirilebilir. Amaçlar, hedefler, ilkeler, yasalar, gelenekler, örf ve adetler, nüfusun yapısı ve özellikleri, üretim biçimi, yönetim, eğitim-öğretim, kültür, sağlık, refah vb. alt öğeleri içerir. [2]

Beşeri çevreyi oluşturan öğeler birey ve toplumdur. İçinde toplumsal ilişkilerin, oluşturduğu toplumsal grupların, kurumların yer aldığı nüfus ile yerleşim tarzın bir toplumsal düzene ait öğeleri içerir. Bu durumda karşılıklı bir etkileşimden söz edebiliriz. Öğeler ya da parçalar arasındaki karşılıklı etkileşim bir takım ilişkileri, tanımlayıp biçimlendirmektedir.

2.3 Çevre Koruma Ve Çevrecilik Kavramları

Koruma kavramının ortaya çıkışı 19. yüzyılın ikinci yarısına ait bir olgu olmasına karşın, korumanın kökeninin çok daha eskiye, hatta insanlık tarihinin başlangıcına dayandığını söylemek olasıdır.

Koruma sözcüğünün dilbilimsel anlamlarına bakıldığında, (1) "Himaye, bir kimseyi ya da bir şeyi tehlikeden, güç bir durumdan ya da dış etkilerden uzak tutmak, her türlü tehlikeden, etkilerden esirgemek ya da onu her durumda desteklemek, tehlikeli ve zararlı durumları önlemek" biçiminde kullanılmaktadır.

Kent bilim terimleri sözlüğünde ise kentlerin belli kesimlerinde yer alan tarihsel ve mimari değerleri yüksek yapıtlarla anıtların ve doğal güzelliklerin kentte bugün

yaşayanlar gibi gelecek kuşakların da yararlanması için her türlü yıkıcı, saldırgan ve zararlı eylemler karşısında güvence altına alınması biçiminde açıklanmaktadır.

2872 sayılı çevre kanunda “Çevre korunması” Çevresel değerlerin ve ekolojik dengenin tahribini, bozulmasını ve yok olmasını önlemeye, mevcut bozulmaları gidermeye, çevreyi iyileştirmeye ve geliştirmeye, çevre kirliliğini önlemeye yönelik çalışmaların bütünü olarak tanımlanmaktadır. [3]

‘Koruma’ kavramı doğal habitatların ve yabani fauna ve floranın yönergenin (e) ve (i) bentlerinde açıklandığı şekilde uygun koşullarda muhafazası ve yeniden kazanımlarını sağlayacak çeşitli tedbirlerin alınması olarak açıklanmaktadır.

İnsanların kendilerinden önceki nesillere ait kültürel ve doğal değerleri yaşama ve gelecek kuşaklara iletme çabaları ilk çağlardan bu yana bilinçli ya da bilinçsiz çeşitli aşamalardan geçmiş; önceleri özellikle taşınır eski eserleri içeren korunacak kültürel değer kavramı, daha sonra taşınmaz eski eseleri ve doğal değerleride kapsamına almıştır.

Günümüzde koruma kavramı, kültürel ve doğal değerlerin minimum müdahale ile, içinde bulunduğu dokuyla bir bütün olarak korunmasını, fiziksel olarak kurtarılmasını onarımını ve niteliklerinin yükseltilmesi için yapılan işlemlerin bütününe kapsamaktadır.

Çevresel değerlerin ve ekolojik dengenin tahribini, bozulmasını ve yok olmasını önlemeye, mevcut bozulmaları gidermeye, çevreyi iyileştirmeye ve geliştirmeye yönelik çalışmaların bütününe çevre koruma denir.

Çevre koruma, çevresel verilerin kalıcılığının sağlanması ve gelecek nesillere doğru bir şekilde aktarılması yönünde izlenen yol, meydana gelebilecek değişimlere ve bozulmasının olabildiğince önlenmesine yönelik müdahaleler bütünü olarak tanımlanabilir.

Korumanın amacı, ister çevresel değerlerin, korunduğu çağda olsun ister daha sonraki çağlar için olsun gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır.

Çevre koruma; çevresel sorunların en aza indirgenebilmesi için oluşturulan planlama, örgütlenme, yönetim ve denetim olgularının bütününe içermektedir

Çevrecilik, çevre hareketini destekleme veya katılmaktır. Doğal kaynakları ve ekosistemleri korumak için lobi faaliyeti yapma, çevre eğitimi, çevreci eylemler ve örnekler geliştirmekle merkezi ve yerel yönetimlerdeki karar alma süreçlerini etkileme arayışında olan sosyal bir harekettir. Çevre ile ilişkili konulardan bazıları; kirlilik, türlerin yok olması, katı atıkların azaltılması, geri dönüşüm, küresel ısınma tehdidi ve genetiği değiştirilmiş ürünler.

Çevrecilik bir toplumun kültürünün oluşumunda en önemli etkenlerin fiziksel (doğal kaynaklar, iklim ve topografya) olduğunu ve geçmiş tarih, sosyal ve ekonomik faktörlerin ikinci planda kaldığını vurgular. Kökleri Eski Yunanistan'da M Ö 400 yılına kadar dayanan bu ekol, 1920'li yıllara kadar devam etmiş ancak, günümüzdeki anlamı daralarak, çevreyle daha sağlıklı ve daha uyumlu ilişkiler kurabilmek için yapılan bilimsel, ekonomik, hukuksal, felsefi ve estetik çalışmalar sosyal ve politik etkinlikler olarak değişmiştir. [11]

Çevrecilik genel olarak, çevre sorunlarının kirlenme boyutunu ön plana çıkarmakta, çevre sorunlarını teknik bir düzeyde ele alıp çözümlemeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım, sorunların çözümünde batı biliminin indirgemeci yaklaşımını ele alarak konuya yaklaşmaktadır. Bir konuya indirgemeli olarak yaklaşırken, önce konu küçük parçalara ayrılmakta, bu parçalar bir araya getirilerek var olan sorunlar çözülmeye çalışılmaktadır.

Çevrecilik, "ekolojik sorunlara kısa vadeli çözümler getirirken, ekolojik düşünce uzun vadeli bütüncül bir görüşten hareket etmektedir. Çevreciler, bozulan insan-doğa ilişkilerinin toplumun var olan yapısı içerisinde düzeltilebileceğine, mevcut kurumlarda yapılacak kısmi değişikliklerle bu işin üstesinden gelinebileceğine inanırlar. Sorunların temeline inmemekte kirlenmeyi azaltacak teknik gelişmelere bel bağlamaktadırlar. Bu yoldaki önerileri de çevre ile ilgili bakanlıklara ve çevre araştırmalarına bütçeden daha fazla pay ayrılmasıdır. Çevrecilik bu açıdan, sanılanın aksine "radikal" değil, "muhafazakâr" bir tutum sergilemektedir." [12]

Çevrecilik, "günümüz insanının davranışlarının temelinde yatan, insanın doğaya hükmetmesi gerektiği anlayışını sorgulamaz; tam tersine tahakkümün neden olacağı

tehlikeleri azaltacak teknikler geliştirerek bu tahakkümün önünü açmamızı gözetir, tahakküm nosyonunu sorgulamaz.” [13]

Özellikle çevre sorunlarının insanlık için tehlikeli boyutlara ulaşması, çevre korunmasının dünya gündemine yerleşmesine neden olmuştur. Ülkeler çevre koruma konusunda farklı yaklaşımlar gösterseler de çevre sorunlarının önlenmesi ve en aza indirgenmesi yönünde çaba göstermektedir. Bu çabalar sonucunda Çevre korumansa yönelik uygulamalar, “sürdürülebilirlik” kavramı ile algılanmaya başlamıştır. Bu yaklaşımlar, doğal kaynakların sınırlılığı karşısında insan ve çevresi arasındaki duyarlı dengenin önemini vurgulamaktadır.

Tarımsal üretimden sanayi üretimine geçiş, kentsel yaşamın egemen hale gelmesi, teknolojik yenilikler, insanların sosyo-ekonomik şartları kadar algılayış biçimlerini de değiştirmiştir. Bütün bu değişimlerle birlikte, toplumların demokratikleşmesi, etraflarında olup biten olay ve durumlarla yakından ilgilenmesi, bilgi sahibi olması, karar aşamasında etkili konumda bulunmak düşüncesini geliştirmiştir. Çevrecilik ve çevre hareketleri de bu isteğin bir ürünüdür.

Çevrecilik, çevre sorunlarını gidermek veya ortaya çıkmasını engellemek, insanların çevre bilincine sahip olması, çevreye karşı sorumluluk duymasının sağlanması, insanların yapıp ettiklerinin çevre üzerinde ne tür etkilerde bulunacağını düşünmeleri, buna göre hareket etmeleri ancak bu sorumluluk duygusu ve bilinçle gerçekleşecektir.

Çevreci hareketler, dengesiz nüfus artışı, hava ve su kirliliği, canlı türlerinin ortadan kalkması, ormanların ve toprağın bozulması, dünya kaynaklarının dengesiz dağılımı gibi, dünyanın, dolayısıyla toplumların karşı karşıya kaldığı sorunlara bir tepki olarak doğmuşlardır.

Çevreci hareketlerin ilk adımı 1876 yılında Ekoloji biliminin kurulması ile başlamıştır. Ekoloji bilimiyle birlikte doğal denge ve onun uzantısı olan doğal varlıkların korunması gerekliliği gündeme taşınmıştır. İkinci adım ise çevreci hareketin *toplumsal bir hareket olarak* ortaya çıkışı yer almaktadır. Son aşamada ise 1979'larda başlayarak siyasal bir oluşuma dönüşen ve yeşiller hareketinin başını çektiği çevreci hareket bulunmaktadır.

Toplumların kendi içinde ve birbirleri arasında var olan sosyoekonomik, Toplumsal ve fiziksel dengesizliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkan çevrecilik, ideolojik alanda ikili bir görünüm sunmaktadır. [14]

2.4 Temel Çevre Sorunlari Ve Nedenleri

Çevre sorunlarının temelinde insan ve doğa ilişkisindeki değişimler bulunmaktadır. Çevre sorunları birden bire ortaya çıkmamış, insan-toplumların zaman içinde doğa ile kurdukları ilişki biçimine göre değişim göstermiştir.

Çevre sorunları çevreyi oluşturan öğelerin süreç içinde giderek niteliğinin değişmesi ile ortaya çıkmaktadır. İnsanın çevreye yoğun ve zarar verici müdahalesi kısa bir zaman aralığında yoğun olarak etki ederek, ekosistemde canlıların yaşamını ciddi ölçüde etkileyen değişikliklere neden olmuştur. İnsan etkisi ile çevreye yapılan müdahale, çevreye bırakılan kirliliğin nicel ve nitel olarak artması, çevrenin kendini yenileyebilme yeteneğini aşarak çevrede hızlı değişimlere yol açmıştır. [4]

Doğal çevre sistemlerinin işleyişinin insanlık için bir sorun haline dönüşmesinde başlıca rol yine insanoğluna aittir. İnsanoğlunun bilimsel ve teknolojik ilerlemenin karşılığında doğal çevre ilişkilerini bozucu faaliyetleri yani doğaya egemen olma düşüncesi, insanlığın doğal çevreye ilişkin sorunlarını da giderek arttırmaktadır.

Çevre sorunlarının kaynağının, toplumların üretim ve tüketim faaliyetlerini gerçekleştirirken, doğal çevreyi dikkate almamaları olduğu görülmektedir. Toplumsal faaliyetler yoluyla, doğal çevre üzerinde kurulan baskıların, çevrenin taşıma kapasitesini aşması sonucunda çevre sorunları ortaya çıkmaktadır

Çevre sorunlarının faktörleri olarak, toplumsal düşünce sistemin dönüşümün sebebi olduğu gelişmeler olarak açıklarken, bazıları sadece sanayileşme ve kentleşme sürecini sorunun sebebi olarak görmektedirler.

Çevre sorunları, çevrenin kirlenmesi ya da bozulması şeklinde ortaya çıkan çevreyi oluşturan öğelerin bu süreç içinde giderek niteliğinin değişmesi ve doğal değerini yitirmesi şeklinde tanımlanabilir. Çevre sorunlarına genel olarak bakılınca, doğal kaynakların ve enerji kaynaklarının azalması, hızlı nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşme ile kirliliğin artması temel çevre sorunları olarak ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal ve ekonomik yapıdaki değimlerle birlikte ekonomik gereksinimler için sürdürülebilir olmayan bir doğal kaynak kullanımı, doğal kaynakların kullanım karşısındaki kendisini yenileyememesi geçmişle kıyaslanamayacak ölçüde çevre sorunlarını belirgin hale getirmiştir.

Çevre sorunları, çeşitli insan etkinlikleri nedeniyle, çevresel değerlerin zarar görmesi sonucunda ortaya çıkmışlardır. Hava, su ve toprağın zamanla niteliğinin bozularak yaşanırılığını yitirmesi, yaşam ortamları değıştiğı ya da insan ihtiyaçları uğruna aşırı tüketildiğı için bitki ve hayvan topluluklarının yok olmaya yüz tutması, insanın ortak kültür mirasının bir parçası olan tarihi çevreyi oluşturan öğelerin yok olması veya değışmesi çevre sorunlarının göstergesi olmaktadır. [4]

Temel çevre sorunlarından biri olan çevre kirliliğinin temel faktörü insan etkinliğı olmakta birlikte sanayileşme, kentleşme ve nüfus artışının olduğu söylenebilir. Kentleşme ve sanayileşme ile kentlerde yaşayan nüfusun artması sonucu, üretim ve tüketim kaynakları artarak, doğal çevre üzerinde bir baskı unsuru olarak ekolojik dengenin bozulmasına yol açmaktadır.

Kaynakların tahribi, su ve özellikle çevre kirliliğı konusunda yapılan saptamalar, bozulan ve yok olan çevre değerlerinin gündeme gelmesine neden olmuştur.

2.4.1 Kirlilik

“Çevrebilim açısından kirlenme, çeşitli insan etkinlikleri yoluyla çevresel döngülerin bozulması ve bu bağlamda doğal çevre sistemlerinin, ortaya çıkan sorunları kendiliğinden giderme yeteneğini yitirerek, dengesinin bozulması olarak tanımlanabilir.” [5]

Çevre kanununda “Çevre kirliliğı, Çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etkileri ifade etmektedir.” denilmektedir.

“Çevrebilimleri açısından çevre kirlenmesi, toprak, su ve havanın fiziksel, kimyasal veya biyolojik özelliklerinde insan etkinlikleri ile ortaya çıkan ve istenmeyen değışmeler olarak doğal dengeyi bozan fizyolojik, psikolojik etkiler yolu ile canlılar ve cansızlar üzerinde olumsuz etkiler ortaya koyan bir olgu olarak tanımlanabilir.” [5]

Doğada insan faktörü ile medyana gelen tahribat çevre kirlenmesi olarak tanımlanmaktadır. Kirlenme istenmeyen miktarda ısı enerjisi, ışık ve ses gibi etkenleri içeren etkenlerin ortamda bulunmasıdır. [15]

Doğal çevrede ortaya çıkan kirlenmeler, ortaya çıkış nedenleri ve etkileri açısından farklılık göstermektedir. Bu açıdan doğal çevrede meydana gelen kirlilik, hava kirlenmesi, su kirlenmesi, toprak kirlenmesi olarak sınıflandırılabilir.

Hava kirliliği, atmosferi oluşturan gaz karışımlarının dışında, atmosfere gaz, toz-duman, koku, v.b. yabancı maddelerin karışması, bunların miktarının da canlılar ile cansız varlıklara zarar verecek boyutlara ulaşması olarak tanımlanabilir. [16]

Çizelge 2. 1 Kirlilik Kaynakları ve Faktörleri

KİRLİLİK KAYNAĞI	FAKTÖRLER	
	DOĞAL	YAPAY
SANAYİ	METEROLOJİK VE TOPOĞRAFIK	YER SEÇİMİ, ÇEVRE DUYARLI TEKNOLOJİ KULLANILMAMASI, ARAZİ KULLANIM TERCİHLERİ, KENTSEL BÜYÜME
ISINMA -KONUT		
ULAŞIM-MOTORLU ARAÇLAR		
SANAYİ	EREZYON	EVSEL VE ENDÜSTRİYEL KATI - SIVI ATIKLAR, TARIMSAL FAALİYETLER-AŞIRI SULAMA VE GÜBRE KULLANIMI
TARIM		
KONUT-ATIKLAR		
SANAYİ -KONUT	EREZYON	DÜZENLİ DEPOLAMA YERLERİ, ARAZİ KULLANIM TERCİHLERİ, İLÇLAMA-GÜBRELEME, KATI - SIVI ATIKLAR
TARIM		
DEPOLAMA		
SANAYİ	AKARSU KİRLİLİK YÜKÜ	DENİZ ULAŞIMI, ATIK DEŞARJLARI
ARITMA -DEŞARJ	EREZYON	

Hava kirliliği atmosferde bulunan, kirlletici olarak tanımlanan unsurların (gaz, buhar, toz, duman ve aerosol halindeki emisyonlar) insan ve diğer canlılara zarar verecek kadar yükselmesidir.

Hava kirliliği, atmosferin doğal yapısında optimum sınırlarında olmayan maddelerin insan ve çevre sağlığını olumsuz yönde etkileyecek düzeyde bulunmasıdır. [15]

Hava kirliliğinin temel nedenlerini sanayileşme ve kentleşme oluştururken, hızlı nüfus artışı, enerji ve teknolojinin bir ihtiyacı olarak ortaya çıkmaktadır.

Geniş anlamı ile hava kirliliği, havanın doğal bileşiminde bulunan ana madde oranının değişmesi yada yapısına yabancı maddelerin girmesi, sonucu insan ve diğer canlılara zarar verecek kadar değişmesidir.

Hava kirliliğinin ortaya çıkmasında, rüzgar, sıcaklık ve nem gibi hava koşullarındaki değişkenler ve topoğrafik özellikler gibi doğal faktörlerin yanı sıra, nüfus yoğunluğu, sanayileşme, kentsel arazi kullanım tercihleri, fosil yakıt kullanımı, kent içi ulaşım da motorlu taşıt kullanımının artması gibi insan etkisi faktörler bulunmaktadır.

Hava kirliliği atmosferdeki toz, duman, koku, su buharı şeklinde bulunabilecek kirlleticilerin, insan ve diğer canlılar ile eşyaya zarar verici miktara yükselmesidir. Tanımdan da anlaşılacağı gibi havadaki kirlenmenin hem insan sağlığına hem de doğaya zarar verecek hale gelmesi, ortamdaki kirleticili unsurların havanın kendini yenileme kapasitesini aşacak düzeyde fazlalaşmasıyla oluşmaktadır. Havanın doğal yapısını bozan kaynakların başında enerji ve ısı üretimi, katı atıkların yakılarak yok edilmesi, orman yangınları, sanayi faaliyetlerinden ve motorlu ulaşım araçlarından çıkan zararlı gazlar gelmektedir.

Hava kirlenmesi havanın doğal bileşiminin çeşitli nedenlerle değişmesi olarak tanımlanabilir. Kirleticili maddelerin havaya karışması ile ortaya çıkan bu olayda;

- a) Bir kaynak
- b) Bir taşıyıcı ortam (burada alt atmosfer)
- c) Bir alıcı ortam bulunur.

Hava kirliliği; havada katı, sıvı ve gaz şeklindeki yabancı maddelerin insan sağlığına, canlı hayatına ve ekolojik dengeye zararlı olabilecek derişim ve sürede bulunmasıdır. Bu tanımda dikkati çeken önemli nokta "zararlı olabilecek" ifadesidir. Bu ifade zarar kavramının hava kirlenmesinde yeterli açıklıkta ve kesin olarak belirlenememesinin bir sonucudur." [17]

Hava kirliliği kaynaklarını, doğal ve yapay kaynaklar olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür. Doğal kaynaklar, volkan faaliyetleri, orman yangınları açık arazide hayvan ve bitki ölümlerinin bozulmasını kapsar. Yapay kaynaklar ise, hammaddeleri, insanların kullanımına sunabilmek için gereken süreçler sonucunda oluşurlar. Yapay kaynaklar “Sabit Kaynaklar” ve “Hareketli Kaynaklar” olmak üzere ikiye ayrılır. Sabit kaynaklar, katı, sıvı, gaz yakıtların yakılmasıyla veya herhangi bir üretim prosesi esnasında oluşan kirlleticilerin bir baca yoluyla atmosfere emisyonun yayıldığı kaynakları içermektedir. Hareketli kaynaklar ise, kara, deniz, hava taşıtlarının egzozlarıdır. Kara, deniz ve hava taşıtlarında mazot, benzin veya jet yakıtı gibi yakıtlar tüketilmekte ve taşıtların egzozlarından atmosfere verilen hava kirleticiler, katı, sıvı ve gaz yakıtların yakılmasıyla oluşan yanma ürünlerinin benzerleridir. [17]

Sanayi Devrimi’nin beraberinde getirdiği kentleşme ve modernleşme olgusunun zaman içinde hızlı nüfus artışı, kentleşme ve aşırı sanayileşmeye yol açması sonucunda, atmosferde meydana gelen kirlenme belli oranlara ulaşmakta ve atmosferin doğal yapısını bozmakta, yani havanın kirlenmesine yol açmaktadır.

Kirli hava, insanlar üzerinde olumsuz psikolojik etkiler yaratabilmekte, salgın hastalıklara karşı vücudun direncini azaltmakta, hastalıkların iyileşmesini geciktirmekte, insanların solunum yollarını etkileyerek normal mekanizmasını etkilemektedir. Kirli havanın doğaya olan etkisi, doğal iklim dengesinin bozulmasından tarımsal üretimin düşmesine, toprağın verimliliğinin azalmasından mor ötesi ışınların zararının gözlenmesi v.b. şekilde görülmektedir. [4]

Genelleme yapılacak olursa, hava kirliliğinin iki ana nedeni sanayileşme ve kentleşme olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentleşme, nüfus yoğunluğunu birlikte getiren ve artıran bir durumdur. Kentleşmenin neden olduğu hava kirliliği, nüfus yoğunluğunun yanı sıra kentin topografik ve meteorolojik koşullara uygun olmayan biçimde yerleşmesinden de kaynaklanmaktadır.

Hava kirliliğinin kaynakları çeşitli olup, antropojenik (insan yapımı) veya doğal olabilirler. Başlıca antropojenik kaynaklar şunlardır:

- elektrik üretimi, ulaşım, endüstri ve hanelerde fosil yakıt yakılması;

- endüstriyel süreçler ve çözücü madde kullanımı, örneğin kimyasal ve mineral endüstrilerinde;
- atık arıtımı.

Sanayileşmeden kaynaklanan hava kirliliği ise, yanlış yer seçimi ve atık gazların yeterli teknik tedbirler alınmadan havaya bırakılması sonucunda meydana gelmektedir. [18]

Sanayiden Kaynaklanan Hava Kirliliği, Sanayi tesisleri kurulurken yer seçiminde sadece ekonomik kolaylıklar açısından özendirici faktörlere ağırlık verilmesi de hava kirliliğinin olumsuz etkilerini artırmaktadır. Bunun yanında sanayi tesislerinin yer seçiminin yanlış yapılması, çevre açısından uygun teknolojilerin kullanılmaması, sanayiden kaynaklanan atık gazların yeterli teknik tedbirler alınmadan atmosfere salınması, hava kirliliğini artırmaktadır. [17]

Kentsel alanda ortaya çıkan hava kirliliği, yer seçim kararları ve arazi kullanım tercihleri ile doğrudan ilişkili olmaktadır. Bir yerleşim yerinin yerel özellikleri ve arazi kullanım biçimi, hava kirliliği derecesini ve yerleşmeler üzerindeki kalış süresini etkilemektedir. Hava kirlenmesinde meteorolojik faktörler topoğrafik yapı ile şekillenmektedir. Yerleşmemelerde hava akımlarının oluşmasını sağlayacak kanalların bulunmaması veya bu kanalların engellenmesi hava kirliliğini artırmakta ve kirliliği yaymaktadır. Topoğrafik olarak hakim rüzgar yöne açık olmayan ve vadi içi düzlüklerde yer alan yerleşmelerde kirliliğin havanın rüzgar etkisi ile uzaklaştırılması zorlaşmaktadır. Diğer yandan, yerleşmelerdeki yapıların yoğunluğu, yüksekliği ve dizilişleri rüzgârlar üzerinde etkili olmaktadır.

Hava sirkülasyonunun yetersiz olduğu basık yerlerde kurulan yerleşmelerde konut ve endüstri kökenli dumanlar, doğal su buharı ve buz kristalleri ile birleşerek hava kirliliğine neden olmaktadır.

Su kirliliği, genel anlamda, dünya yüzeyindeki suların güneşin sağladığı enerji ile oluşturdukları, suyun doğal dolanımı olarak adlandırılan hidrolik devreye insan müdahalesi sonucu ortaya çıkan bir olgudur. Suyun doğal dolanımının bozulması onun kalitesini düşüren temel etmendir. [19]

Su kirliliği, suyun berraklık asılı partiküllerin bozulması şeklinde tanımlanabilir. Kısaca, suya karışan maddeler suların fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerini değıştirerek su kirliliği diye adlandırılan olayı ortaya çıkarır.

Su kirliliği, su kaynağının kimyasal, fiziksel ve diğer ekolojik özelliklerinin olumsuz yönde değışmesi şeklinde gözlenen, doğrudan veya dolaylı yoldan biyolojik kaynaklarda, su kalitesinde ve suyun diğer amaçlarla kullanılmasında engelleyici bozulmalar yaratacak madde veya enerji atıklarının boşaltılmasını ifade etmektedir.

Yeryüzündeki sular güneşin sağladığı enerji ile bir döngü içinde bulunur. Bu döngüye "hidrolojik çevrim" adı verilir. İnsanlar, yaşamsal ve ekonomik gereksinimleri için, suyu bu döngüden alırlar ve kullandıktan sonra tekrar aynı döngüye iade ederler. Bu işlemler sırasında suya karışan maddeler suların fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerini değıştirerek "su kirliliği" olarak adlandırılan olguyu ortaya çıkarırlar. Artan nüfus ve gelişen endüstrileşme sonucunda artan su kullanımı, su kirliliğini hızlandıran bir etken olarak karşımıza çıkar.

Bir başka deyişle, su kirliliği, su kaynaklarının, onun kalitesini düşürerek, kullanılmasını bozacak oranda, organik, inorganik, biyolojik ve radyoaktif kirleticiler içermesi bu kirleticilerin suyun kendini yenileyebilme kapasitesini aşması olarak tanımlanabilir. [19]

Su kirliliği alıcı ortamlara göre yüzey suları kirlenmesi ve yer altı sularının kirlenmesi olarak iki gruba ayrılmaktadır. Yüzey sularında ekolojik denge bulunmaktadır. Evsel ve endüstriyel kirlenme bu dengenin değışmesine neden olur. Yeraltı suyunun kirlenmesinin en belirgin nedeni kentsel ve endüstriyel atıkların çevreye verildikten sonra iklim durumuna, toprağın yapısına ve zamana bağılı olarak yeraltı suyuna taşınır. Yeraltı sularının kirlenmesinin diğer önemli nedenlerinden birisi de tarım ilaçları ve gübrelerin bilinçsiz kullanımı ile evsel atıkların doğrudan toprağa verilmesidir.

Su kirliliği, tarımsal etkinlikler, sanayileşme ve yerleşim yerleri ile bağlantılı olarak artmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin neden olduğu kirlilik, tarlanın verimini artırmak için kullanılan yapay gübrelerin, bitki besin maddelerinin, hayvan atıklarının ve tarımsal mücadele ilaçlarının toprağa karışıp, su kaynaklarına ulaşmasıyla ortaya çıkar [4]

Yanlış tarım tekniklerinin kullanılması sonucu oluşan toprak aşınması (erozyon) ile de toprağın tarıma uygun, en verimli üst kısmı sürüklenerek su kaynaklarına karışmakta,

içerdiği maddeler bazı yosun türlerini çoğaltarak, erimiş oksijen tüketimini artırarak su canlılarının türlerinin yaşamlarını engellemektedir.

Sanayileşmenin neden olduğu sulardaki kirlilik, sanayi ürünlerinin atıkları ile kirlenmenin yanında, sanayi kuruluşlarının sıvı atıklarıyla doğrudan suya karışması şeklinde ortaya çıkmaktadır. [4]

Tarımsal faaliyetlerin neden olduğu su kirliliği, tarımda verimi arttırmak amacıyla kullanılan doğal ve yapay maddelerin, gübrelerin, pestisitlerin ve erozyonla taşınan toprağın su kaynaklarına karışmasıyla meydana gelmektedir.

Sanayi devrimi sonrasında insan aktiviteleri sonucu açığa çıkan kirleticilerin arıtılma ihtiyacı, nüfus artışı ve artan atık miktarına bağlı olarak daha da artış göstermiştir. Bu amaçla kirleticilerin göl, nehir, akarsu ve kıyı sularına deşarjına karar verilmiştir. Ancak bu durumda, atıksu deposu olarak kullanılan alıcı ortamların biyolojik olarak tahrip olması sonucunu doğurmuştur. Atıksuların alıcı ortamlara deşarjı neticesinde iki tür kirleticisi doğal ortamın dengesinin bozulmasına neden olur.

Yerleşim alanlarından kaynaklanan su kirliliği de kanalizasyon atıkları gibi sıvı; çöp gibi katı atıkların doğrudan en yakındaki deniz, göl ve akarsulara bırakılmasıyla oluşmaktadır.

Toprak Kirliliği, İnsan faaliyetleri sonucunda, toprağın fiziksel, kimyasal, biyolojik ve jeolojik yapısının bozulması olarak tanımlanan toprak kirliliği, toprakta kullanılan yanlış tarım teknikleri, bilinçsiz ve fazla gübre ile tarımsal mücadele ilaçları kullanma, zehirli ve tehlikeli maddelerin toprağa bırakılması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ayrıca kirli havanın içerdiği zehirli gazların neden olduğu asit yağmurları ve kirleticisi gazların toprakta birikmesi, çeşitli yollarla kirlenen suların toprağa karışıp, toprağın yapısının bozulması ve katı atıkların gerekli özen gösterilmeden depolanması gibi etkenler toprağı kirlletmekte ve hatta kullanılmaz hale getirmektedir. [4]

Toprak kirliliği genel bir tanımla insan faaliyetleri sonucunda toprağın fiziksel, kimyasal, biyolojik ve jeolojik yapısının bozulmasıdır. Toprak kirlenmesi; arazinin yanlış kullanılması, fazla gübre kullanımı, tarım koruma ilaç kalıntıları ile sanayi ve evsel katı atık ve artıkların doğrudan araziye dökülmesi, ayrıca hava kirlenmesine sebep olan kirleticilerin yağışlarla toprağa ulaşması sonucu meydana gelmektedir.

Toprağın yapısından kaynaklanan taşlılık-kayalık, çoraklık-yaşlık ve erozyona meyilli olması gibi sorunların yanında, yanlış tarım tekniği ve arazi kullanımı gibi sebeplerle ortaya çıkan hızlandırılmış erozyon, tarıma elverişli toprakların yerleşim ve sanayi amaçlı kullanımı, toprak endüstrisinde arazi yüzeyindeki en verimli toprakların kullanımı, toprağın kullanımından kaynaklanan sorunlar da kirlenmenin dışında kalan önemli etkenlerdir. [18]

Toprak, su kaynaklarının potansiyelini koruma, flora-faunayı barındırma, çevrebilimsel dengenin sağlanması açılarından temel çevre öğesidir. İnsan açısından toprağın önemi, ekonomik ve toplumsal işlevinden kaynaklanmaktadır. Toprağın mekânsal yerleşime olanak vermesi, yerleşim sorunlarının temel nesnesini toprak yapmıştır. Hızlı artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılama, toprağın yükünü nicel ve nitel olarak artırmıştır. [4]

Günümüzde artan gereksinimleri karşılamak için insanların toprağa müdahalesi artmış, sanayileşme ile birlikte verimli tarım alanları yok edilmiştir.

Toprak kirliliği toprakta yanlış tarım teknikleri, yanlış ve fazla gübre ile tarımsal mücadele ilaçları kullanma, atık ve artıkları, zehirli ve tehlikeli maddeleri toprağa bırakma sonucunda ortaya çıkmaktadır. Toprak kirliliğinin diğer nedenleri, toprak erozyonu, toprakların çölleşmesi ve verimliliğini yitirmesidir.

Toprak kirliliğinin nedenlerini, tarımsal faaliyetler, erozyon, sanayileşme ve kentleşme toprak kirliliğinin nedenlerini oluşturmaktadır.

Tarımsal faaliyetlerle, verimliliği arttırmak amacıyla kullanılan gübreler, zararlı böceklerle karşı kullanılan ilaçların birikici ve kalıcı özellikleri nedeniyle toprağa zarar vermektedir. Tarım arazisi açmak amacıyla ağaçların yok edilmesi ve aşırı sulama tarımsal faaliyetlerin getirdiği diğer kirlletici etkilerdir. Erozyon ise, toprağın en verimli üst tabakası su ve rüzgârında etkisiyle sürüklenir ve toprağın verimliliğini düşürür. Kentleşme ile kentsel alanların giderek büyümesi ve toprak kaynaklarının amaç dışı kullanılmakta ve kirlenmektedir. Diğer yandan kentsel alanlarda nüfus artışı ile birlikte atıklarda toprak kirliliğine neden olmaktadır.

Deniz ve kıyı kirliliği,

Dünya yüzeyinin yaklaşık olarak yüzde yetmişi okyanus ve denizlerle kaplıdır. Denizler su ürünlerinden faydalanma, ulaşım ve taşımacılık, su sporları, turizm gibi ekonomik değer üreten fonksiyonları taşıması yanı sıra, çevresel faktörler açısından ele alındığında, içme ve kullanma suyu temini ve kullanılmış suların bertarafında alıcı ortam özelliği taşımaktadır.

Deniz kirliliği, denizlerin kirlletici maddeler ile kendini arıtma yeteneğinin üzerinde yüklenilmesi sonucunda oluşmaktadır.

Deniz kirlenmesi, çeşitli etkinlikler sonucu ortaya çıkan atıkların denizlere taşınması veya doğrudan denizlere bırakılması yolu ile meydana gelmektedir.

Deniz kirliliği çevre kirliliğinin bir parçasıdır. Denizlerin dezavantajı, kara, nehir, göl, atmosfer gibi ortamlara atılan hemen hemen her tür kirleticinin bir şekilde denizlerde sonlanmasıdır. Deniz içinde bulunan canlı cansız bir çok öğeden oluşan eko sistemde üretici, tüketici, çürütücü, canlıların faaliyetleri çevrenin fiziksel ve kimyasal özelliklerinden etkilenirler. Bunlar çevredeki değişimlere uyacak önlemler alırlar. Bu çerçevede çok büyük ve köklü değişme ve bozulmaların önlenmesi için, doğa kendi kendine bir dizi savunma mekanizması geliştirmiştir. Denizlerde bu savunma ve kendini yenileme, temizleme mekanizması çok güçlüdür. Fakat doğal dengenin insan eliyle bozulduğu savunma mekanizmasının yetersiz ve güçsüz kaldığı bölgelerde deniz ve kıyı kirliliği karşımıza çıkmaktadır.

Deniz kirliliğine yol açan kirlletici kaynakların başında atıksu deşarjları, derelerden taşınan kirlletici yükler, diğer denizlerden den taşınan kirlilik yükleri ve deniz trafiği ve deniz kazaları sonucu meydana gelen kirlenme gelmektedir. Denizler içerisinde birçok canlı türü barındırması açısından ekolojik olarak da büyük önem taşırlar. Kara yaşamından daha fazla sayıda ve türde canlı yaşamı denizlerde süregelmektedir. Denizler içerisinde barındırdıkları canlı yaşamının yanı sıra, denizlerin etrafında yaşayan insan ve diğer canlıların hayatına da etki ederler. Karalara nazaran daha büyük kütleye sahip olduklarından iklim üzerinde de etkileri olmaktadır.

Denizlerin kirlenmesi neticesinde deniz ortamında birçok olumsuz fonksiyon gerçekleşmektedir. Deniz suyu kalitesinin bozulması, deniz dibindeki ortamın bozulması, dip çamurunda çözünmüş oksijenin yok olması neticesinde deniz

ortamındaki canlı yaşamının karakter değiştirmesi ve ekolojik dengenin bozulması, birçok alanda insan yaşamında ve insan faaliyetlerinde yeri olan denizlerin kullanılamaz derecede kirlenerek işlevini kaybetmesi sonucunu doğurmaktadır. Deniz kirliliği, deniz ekosistemi içinde yer alan, canlı ve cansız sistemler arasındaki karmaşık ve hassas dengeyi etkilemektedir. Kirlilikler bu ekolojik dengede hasar meydana getirmektedir.

Deniz ve kirliliğinin başlıca sebepleri aşağıdaki gibi sıralanabilir;

1)Evsel ve endüstriyel kaynaklı atık sular ve Atıksu Arıtma Tesislerinden Kaynaklanan Kirlilik Yükleri: Evsel ve endüstriyel atıksuların uygun şekilde toplanmaması, kontrollü olarak arıtılmadan deşarj edilmesi içerdiği kirleticiler, deniz ortamında oldukça önemli kirlilik oluşturan, organik ve kimyasal madde bırakmaktadırlar. Deniz suyu kalitesinin korunması kapsamında Arıtma tesislerden deniz ortamına deşarj edilen kirlilik düzeyi yüksek yüklerde deniz kirliliğine neden olmaktadır.

2)Katı atıklar, öpler: Biyolojik olarak doğa tarafından yok edilemeyen bu maddeler denize atıldıklarında denizdeki yaşam için tehlike oluşturmaktadırlar. Bu atıklar daha sonra büyük oranda kıyı alanlarına ulaşmakta ve buradaki canlı yaşamını tehdit etmektedirler.

3) Derelerden Kaynaklanan Kirlenme: Atıksu deşarjları, topraktan sızma, yağmur sularının etkisi gibi çeşitli etkenlerle kirlenmeye maruz kalan derelerin denize taşıdığı kirlilik deniz suyu kalitesinin bozulmasına yol açmaktadır.

4)Deniz Ulaşımı Ve Deniz Kazaları Sonucunda Meydana Gelen Kirlenme: Deniz trafiğinin gerçekleştiği kıyı kentleri petrol ve diğer kirletici maddelerin dökölmesi riskine maruz kalmaktadır.

Gemi ulaşımının sebep olduğu deniz kirliliğinden söz edildiğinde kirletici maddeler şu şekilde sıralanabilir:

- Petrol Ürünleri
- Radyoaktif maddeler
- Kütle halinde taşınan zehirli sıvı maddeler

- Paket halinde veya taşınabilir tanklarda, yük konteynerlerinde, vagon veya kamyonlu tanklarda taşınan zararlı maddeler,
- Gemilerin sintine, balast ve tank yıkama suları
- Gemi kaynaklı evsel atık sular (tuvalet, lavabo, duş ve mutfaklardan gelen sular)
- Gemilerin çöpleri

2.4.2 Küresel Isınma ve İklim Değişikliği

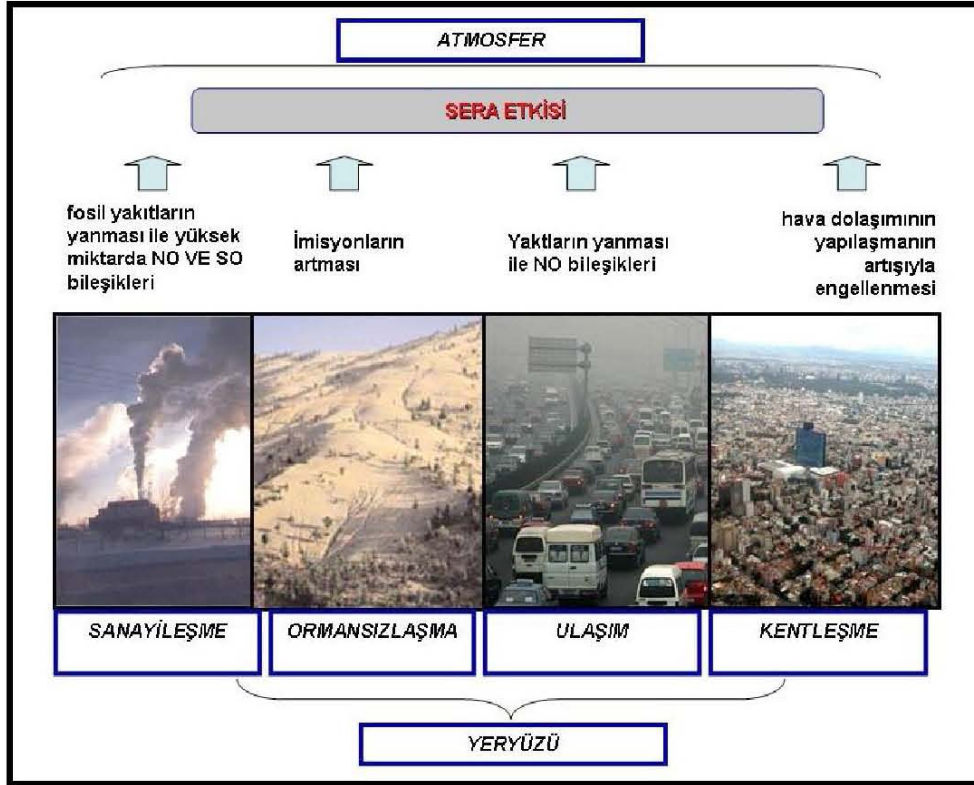
İklim değişikliği, doğal ya da insan etkisi sonucunda iklim koşullarındaki büyük ölçekli ve yavaş gelişen, etkisi küresel ve yerel ölçekte fark edilebilen değişiklikler olarak tanımlanabilir.

İklim değişikliği, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde su şekilde tanımlanmıştır: "Karşılaştırılabilir bir zaman periyodunda gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan ya da dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan etkinlikleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik." [20]

"İklim değişikliği, fosil yakıtların yakılması, arazi kullanımı değişiklikleri, ormansızlaştırma ve sanayi süreçleri gibi insan etkinlikleriyle atmosfere salınan sera gazlarının doğal sera etkisini kuvvetlendirmesi sonucunda yerküre ikliminde oluşan değişiklikler ifade etmektedir." [20]

Sanayi devriminden günümüze kadar iç ve dış etmenlerle ilişkili doğal değişebilirliğe ek olarak, insan etkinliklerinin de küresel iklimi etkilemektedir. Bu yüzden, günümüzde iklim değişikliği, atmosferdeki sera gazı birikimlerini arttıran insan etkinlikleri de dikkate alınarak tanımlanabilmektedir. İklim değişikliği, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde, karşılaştırılabilir bir zaman periyodunda gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan ya da dolaylı küresel atmosferin bileşimini bozan insan etkinlikleri sonucunda iklimde oluşan değişiklik olarak tanımlanmaktadır. [20]

Küresel ısınma, sera gazı emisyonlarındaki artışlara bağlı olarak küresel ortalama yüzey sıcaklıklarında artışları ifade etmektedir. Küresel ısınmanın en önemli sebebi atmosferde sera etkisi yapan CO₂ ve metan gibi sera gazı emisyonlarındaki hızlı artıştır.

Şekil 2. 2 Küresel Isınma ve Etkileri

Küresel ısınma, başta CO₂ olmak üzere, diğer sera gazlarının yerden verilen uzun dalgalı ışınları tutması nedeniyle ortalama yüzey sıcaklıklarında belirgin bir artma eğiliminin ortaya çıkmasıdır. Bu gazlar çoğunlukla fosil yakıt kullanımından, sanayi, ulaştırma, enerji üretiminden ve çeşitli atıkların ve tarımsal etkinliklerden kaynaklanmaktadır. Ancak burada en önemli kaynak enerji üretiminde kullanılan fosil yakıtlar (kömürler, petrol, doğal gaz vs.) ve sanayidir.

İklim değişikliği, atmosfer, denizler ve canlı olan tüm varlıklardaki karbon dengesi ile ilgilidir. Ana mekanizma, atmosferdeki sera gazı düzeylerinin yeryüzünün ısı dengesini etkilemesi anlamına gelen sera gazı etkisidir. 1860 yılından bu yana küresel ortalama yüzey ısısındaki değişim eğilimi gösterilmektedir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda bu ısılarda görülen önemli artış, esas olarak fosil yakıtların kullanılmasına ve bunun sonucunda ortaya çıkan karbonların milyonlarca yıldır yer kabuğu üzerinde birikmesine bağlanmaktadır.

Gelecekte görülebilecek iklim değişikliği ile ilgili olarak, çeşitli kaynaklarca daha çok sera gazı emisyonlarının dikkate alındığı, senaryolar üretilmektedir Küresel ısınmaya

bağlı iklim değişikliğinin, hidrolojik çevrimin değişmesi, kuraklıkçölleşme, kara ve deniz buzullarının erimesi, deniz seviyesinin yükselmesi, iklim kuşaklarının yer değiştirmesi ve zararlıların artması gibi, dünya ölçeğinde sosyo-ekonomik sektörleri, ekolojik sistemleri ve insan hayatını doğrudan etkileyecek önemli değişikliklerin oluşabileceği öngörülmektedir.

İklim sistemi, güneşten dünyaya ulaşan radyasyon miktarı, atmosferin bileşimi ve yeryüzünün fiziki coğrafya özellikleri gibi faktörlere bağlı olarak zaman içinde doğal olarak değişmektedir. Buna karşılık daha uzun dönemler içinde iklim koşullarını belirleyen unsurlarda süreklilik gösteren artma veya azalma eğilimleri ise iklim değişikliği şeklinde yorumlanmaktadır.[21]

1850'li yıllardan bu yana dünyanın ortalama sıcaklığındaki yükselme eğiliminin sorumlusu olarak, atmosferdeki birikimleri artan sera gazları gösterilmektedir. Atmosferde doğal olarak bulunan sera gazları kısa dalgali güneş ışınları ile ısınan yeryüzünün geceleri yaydığı uzun dalgali sıcaklık enerjisinin büyük bir bölümünü tutarlar. Böylece yeryüzü gündüzleri güneşten gelen ışınlar ile ısınmakta, geceleri ise yaydığı sıcaklık enerjisinin büyük bir bölümünün atmosferde tutulması ile aşırı soğumaktan kurtulmaktadır. 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren sanayi devrimi ile fosil yakıtların kullanımı, çeşitli endüstriyel süreçler atmosferdeki doğal sera gazı birikimlerinin giderek artmasına ve sera etkisi yapacak yeni gazların atmosfere bırakılmasına yol açmıştır. Dünyada 20. yüzyılda gözlenen ortalama sıcaklıklardaki yükselme eğiliminin esas olarak gündüz sıcaklıkları yerine gece sıcaklıklarındaki artıştan kaynaklanmaktadır. [21]

Küresel sıcaklık artışının yaratacağı iklim değişikliği ile birlikte dünyada deniz seviyesinde yükselme, iklimdeki ve deniz seviyesindeki değişikliğe yeterince hızlı uyum gösteremeyen birçok doğal ekosistemin yok olması, çok şiddetli yağışlar, kuraklıklar, rekor sıcaklıklar gibi ekstrem hava olayları ile tropikal fırtınaların frekanslarında artış, tarımsal üretimde düşüş ve bazı tropikal hastalıklarda artış gözlemlenmektedir ve gelecekte bu durumun devam etmesi öngörülmektedir. [21]

Küresel ısınma, kentsel hizmet istemi ve hizmet sunum biçimleri ile yakından ilişkilidir. Kentlerde evsel (ısıtma, havandırma, aydınlatma vb) enerji tüketimi, ketsel

mekânındaki elemanların malzeme (beton, asfalt, vb.) özellikleri, kent içi ulaşım hizmetlerinden ve atıklardan kaynaklanan sera gazları doğrudan küresel ısınmayı etkilemektedir. Kentsel alanlardaki (konut, sanayi, ulaşım vb) enerji tüketimi ile atmosferde biriken sera gazları oranı doğrudan ilişkili olmaktadır.

Kentlerde yerleşim için yer seçimi, arazi kullanımı ve yapı malzemeleri vb faktörler atmosferdeki sera gazı oranını etkilemektedir. Örneğin çok katlı binalar, rüzgâr rejimlerini değiştirmekte kentlerdeki hava akımlarını kesmektedir. Bu durum, hem kentlerde ısıyı arttırmakta hem de kentte içinden çıkılamayacak bir hava kirliliği problemine sebep olmaktadır

2.4.3 Doğal Kaynakların ve Biyolojik Çeşitliliğin Azalması

Doğal kaynaklar, insanın doğal çevresinde bulunan ve gereksinimleri giderecek bir şekilde kullanılabilen bütün varlıklardır. Çevre bilimlerine göre doğal kaynaklar yenilenebilir ve yenilenemez nitelikli doğal kaynaklar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadırlar.

Doğal kaynaklar insanlar tarafından yararlanılan veya yararlanılabilir doğal maddeleri ve enerji türlerini kapsamaktadır. Bu nedenle farklı sınıflandırmaları olup, en çok kullanılan sınıflandırma biçimi, doğal kaynakların tükenebilirliğine göre yapılmaktadır.

- Doğal kaynakların yenilenebilir ve tükenebilirliklerine göre:

- Yenilenebilir doğal kaynaklar
- Yenilenemez doğal kaynaklar
- Litosferin doğal kaynakları

Biyolojik çeşitlilik, yeryüzündeki bütün yaşam formlarını ve bunlar arasındaki etkileşimleri içeren bir kavramdır. Biyolojik çeşitlilik, geniş anlamda türlerin, türler içi genetik çeşitliliğin, türleri kapsayan ekosistem çeşitliliğinin ve bu unsurların gerçekleştiği doğal zenginliğin oluşturduğu bir takımdır; diğer bir deyişle, doğanın çeşitliliği içeren bir kavramdır.

Biyçeşitlilik, Türler içerisindeki ve arasındaki yaşayan tüm organizma çeşitlerini ifade eder. Kısacası biyçeşitlilik tüm formlarıyla doğayı temsil eder.

Biyolojik çeşitlilik sözleşmesine göre, biyolojik çeşitlilik, birbiri ile ilişkili üç düzeyde çeşitliliği (tür çeşitliliği, genetik çeşitlilik ve ekosistem çeşitliliği) içine alır. Biyoçeşitlilik yararlandığımız birçok 'ekosistem hizmetinin' kaynağını oluşturmaktadır.

Genetik Çeşitlilik: kalıtsal olarak geçen ve varoluşun fiziki ve biyokimyasal karakteristiklerini belirleyen biyokimyasal paketler olarak tanımlanabilir. Genetik çeşitlilik belli bir tür, populasyon, alt-tür ya da ırk içindeki gen farklılığıyla ölçülür. Bu tür farklılıklar, örneğin, evcil hayvanlar ve tarımsal ürünlerin üretilmesini ve yaban hayatında değişen koşullara uyum sağlamasını sağlar.

Tür Çeşitliliği: Tür çeşitliliği, genellikle belli coğrafi sınırlar içindeki türlerin toplam sayısı kapsamında ölçülür.

Ekosistem Çeşitliliği: Bir ekosistem bitkiler ve hayvanlar ile toprak, su, hava, mineraller gibi cansız varlıklardan oluşur. Topluluklar ve çevreleri ile olan ilişkileri arasında ve içindeki fonksiyonel ilişkiler karmaşıktır ancak, bunlar su sirkülasyonu, toprak oluşumu, enerji akışı gibi ana ekolojik süreçlerin de mekanizmasını oluşturur.

Günümüzde biyolojik çeşitlilik açısından en büyük tehdit, türlerin yok olmasıdır. Türlerin yok olması tehdidi, türlerin sayısı ile onlar için uygun alanların büyüklüğü arasındaki ilişkiye dayandırılmaktadır. Diğer yandan, türler yok olmasa bile genetik çeşitlilik azalabilmektedir. Örneğin, ekonomik kaygılar nedeni ile belirli tarımsal ürünlere ağırlık verilmesi ve bu ürünlerin genetik yapısında değişiklik yapılması.

Biyolojik çeşitliğin etkileyen ve azalmasına neden olan faktörler aşağıdaki gibi gruplandırılabilir.

1)Doğal kaynaklardan aşırı yararlanma: Nüfusun artışı ve yoğunluğuna bağlı olarak tüketimin artması.

2)Ekosistemdeki tahripler: Ekosistemdeki ekolojik döngülerden bir yada birden fazlasının değişmesidir. Örneğin avlanma ile bir türün popülasyonundaki artış ile diğer bir türün popülasyonunun artması.

3)Potansiyel doğal yaşam alanlarının azalması: İnsan faaliyetleri ve nüfus artışının bir sonucu olarak canlıların yaşam ortamlarının bozulması ve yok olmasıdır. Orman

alanlarının azalması, doğal alanların tarım alanlarına veya kentsel alanlara dönüşmesi gibi.

4)Kentsel arazi kullanımında hızlı değişimler: Kentin (büyümese de) çevresindeki arazi kullanımlarına, kent altyapısı, otoyollar, hava limanları, barajlar gibi gereksinimleri için veya haftasonu dinlencesi, turizm amacıyla sıçrayarak çevrenin doğal ekolojisini bozması; foseptiklerden, katı çöp depolamalarından sızıntılarla yeraltı su kaynaklarının kirletilmesi, Kentin "kentsel amaçlarla" çevresini düzenlemesi; otoyollar, yapay göller, yapay ağaçlandırma gibi aktiviteler.

5)Kirlilik: Alıcı ortamlar olarak hava, su ve toprakta meydana gelen kirlenmeler ekosistemi etkilediğinden doğrudan biyolojik çeşitlilik düzeyini etkilemektedir. Doğal denge" olarak nitelendirilen bir ortamda tüm canlılar, hava, su ve toprak olan temel kaynaklardan sorunsuz olarak yararlanabilmişlerdir. Öte yandan gerek konutlardan kaynaklanan ve gerekse çeşitli teknolojik ürünlerin kullanımı ve üretimi sırasında çevreye yayılan kirlenici maddeler ekosistemlerin dengeseli işleyişini bozmaktadır

Biyolojik çeşitliliğin azalmasının sonuçları genel olarak, ekolojik kayıp ve ekonomik kayıp olmak üzere iki noktada ortaya çıkmaktadır. Biyolojik çeşitliliğin azalması çevresel sistemin fakirleşmesine neden olmaktadır. Biyolojik çeşitliliğe yönelik diğer başlıca tehditler kirlilik, iklim değişikliği ve kaynakların aşırı tüketiminden kaynaklanmaktadır. Küreselleşen ekonomik sistem içinde üretimi, tüketimi ve ticareti sürdürmek için doğal kaynakların hızla tüketilmesi, biyolojik çeşitliliğin kaybolmasına neden olmaktadır. Barınma, yol yapımı ve tarım için doğal alanların ve ormanların yok edilmesinin sebep olduğu habitat kaybı ve tarım için sulak alanların kurutulması ve akarsulara baraj kurulması ve denizlerin balıklardan temizlenmesi, biyolojik çeşitliliğin kaybının sebepleridir.

2.5 Bölüm Sonucu

Çevre, giderek güncelleşen bir kavram olarak çeşitli şekillerde ifade edilmekte olup doğal bilimlerden sosyal bilimlere aktarılan bir kavramdır ve sınırlarının belli bir tanımlamasını yapmak da güçtür. Çevre sözcüğünün anlamı geniş bir alanı kapsadığından günümüzde oldukça sık ve değişik anlamlarda kullanılmaktadır. Bu tez

kapsamında çevre kavramı ile öncelikle insanın içinde yaşadığı, etkilediği ve etkilendiği doğal çevre vurgulanmaktadır.

Çevre koruması, yaşamın temeli olarak doğanın sürdürülebilirliği ve iyileştirilmesini kapsayan, güvence altına alan bütün teşvik edici ve koruyucu önlemler ile her türlü zararlı etki ve tahripleri engelleyici eylemler dizisidir.

Çevre koruma, iç içe geçmiş iki ana yaklaşımı kapsamaktadır. Bunlardan ilki çevresel öğeleri öne alarak, her türlü geri dönüşü olmayan fiziki müdahaleyi kısıtlamak, ikincisi doğal kaynaklardan yararlanırken, geri dönüşü olmayan fiziki müdahaleleri ve kullanım biçimlerini yönlendirmektir. Bu yaklaşım biçimi ülkelerin ekonomik ve siyasi koşullarına göre değişebilmektedir.

Çevre sorunlarının temelinde insan ve doğa ilişkisindeki değişimler bulunmaktadır. Çevre sorunları birden bire ortaya çıkmamış, insan-toplumların zaman içinde doğa ile kurdukları ilişki biçimine göre değişim göstermiştir. Çevre sorunlarının kaynağının, toplumların üretim ve tüketim faaliyetlerini gerçekleştirirken, doğal çevreyi dikkate almamaları olduğu görülmektedir. Toplumsal faaliyetler yoluyla, doğal çevre üzerinde kurulan baskıların, çevrenin taşıma kapasitesini aşması sonucunda çevre sorunları ortaya çıkmıştır. Çevre sorunlarının faktörleri olarak, toplumsal düşünce sistemin değişmesi, sanayileşme ve kentleşme gösterilmektedir.

Çevre sorunları, çevrenin kirlenmesi ya da bozulması şeklinde ortaya çıkan çevreyi oluşturan öğelerin bu süreç içinde giderek niteliğinin değişmesi ve doğal değerini yitirmesi şeklinde tanımlanabilir. Çevre sorunlarına genel olarak bakılınca, doğal kaynakların ve enerji kaynaklarının azalması, hızlı nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşme ile kirliliğin artması temel çevre sorunları olarak ortaya çıkmaktadır. Toplumsal ve ekonomik yapıdaki değişimlerle birlikte ekonomik gereksinimler için sürdürülebilir olmayan bir doğal kaynak kullanımı, doğal kaynakların kullanım karşısındaki kendisini yenileyememesi geçmişle kıyaslanamayacak ölçüde çevre sorunlarını belirgin hale getirmiştir.

BÖLÜM 3

ÇEVRE KORUMA DÜŞÜNCESİ

Çevre sorunlarının boyutları ve etkileri değiştikçe, çevreye yönelik bireysel ve toplumsal pratiklerde değişimler olmuştur. Bu değişimde toplumların doğayla ilgili inanç ve tutumların, doğa ile ilişki kurma biçimlerinin etkisi bulunmaktadır. Bu bölümde, doğanın yorumlanması ve çevre koruma düşüncesi kapsamında, insanın doğayı algılama biçimi, ona ilişkin tutumu kritik edilecektir. Sonuç olarak, çevre koruma yaklaşımlarının gerçekleşmesinde, toplumların doğayla kurdukları ilişkilerin analiz edilmesi ve anlaşılmasının önemi bulunmaktadır. İnsan ve doğal çevre arasındaki etkileşimlerin süreçler içerisinde değerlendirilerek, insanın doğa kavramını yorumlama biçimlerine yer verilmektedir. Ayrıca, İnsan çevre ilişkilerinin ve insanın doğayı yorumlanmasının tarihsel bir özetlemesinin yapılmasında ve insanın süreçler içerisinde doğa karşı hangi bakış açısına sahip olduğunun çevre koruma düşüncesinin gelişimi ve koruma yaklaşımlarındaki etkisi değerlendirilmektedir. Dolayısıyla toplumların doğaya müdahale ve kontrol biçimine, ilişkili doğa algılarının zamanla ne yönde geliştiğine ve değiştiğine bakılması gerekmektedir.

3.1 İnsan Çevre İlişkisi Ve Doğanın Yorumlanması

İnsan yaşamını etkileyen ilk somut faktörler; doğa ve etrafındaki diğer insanlardır. Diğer canlılar, koşulları olduğu haliyle kabul edip, doğadan sadece yararlanırken, insan doğaya ihtiyaç ve isteklerine göre müdahale etmiş ve kendi yararına uygun olarak

değiştirmiştir. Temel yaşam gereksinimlerini karşılamaya ve güvenceye almayan çalışan insan bu süreçte, çevresini ve dış koşulları algılamaya, anlamaya, fikirler arasında bağlantı kurmaya, genelleme yapmaya, sonuç çıkarmaya belirli inançlar geliştirmeye başlamıştır.

Doğaya ilişkin düşünce biçimi, doğaya yüklenen değerler ve kaynakların yönetimi için geliştirilen kültürel pratikler, doğadan yararlanma biçimlerini, çevre koruma yaklaşımlarını etkilemektedir. Bu bağlamda, toplumların gelişme ve kalkınma sürecinde doğadan yararlanma biçimlerinde ve bu süreçte çevre sorunlarının ortaya çıkmasındaki temel faktörün, birbiriyle etkileşim haline olan doğa algısı-ve doğaya olan tutumu olduğu söylenebilir.

Doğanın yorumlanması ve ilişkili davranış biçimleri, temel inanç, değer ve düşünce sistemlerinin kapsamlı bir biçimde incelenmesi ile anlaşılabilir çünkü “değerler” ve “çevresel kaygılar” arasında bir ilişki vardır.

İnsan yaşamının doğayla iç içeliği nedeni ile çok eski dönemlerden itibaren insan-doğa etkileşimi konusunda görüşler ve düşünceler geliştirmesine neden olmuştur.

Her kültür, toplumsal yaşamında bütünlük sağlamak için bir dizi kural tanımlarken, aynı zamanda bireylerin ve toplumun doğayla kurduğu ilişkinin çerçevesini de belirlemektedir. Buna göre, doğa ile ilişkili inançların, düşüncelerin ve eylemlerin biçimlenmesinde, bireysel ve toplumsal “kültür” belirleyici rol oynayan faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında, insanların çevre sorunlarını kavrayışı ve bunlara yönelik geliştirdiği çözümler de yine “kültür”ün süzgecinden geçerek gerçekleşmektedir.[22]

Çevreyle insanın ilişkisi kültürel birikiminin ulaştığı düzeye bağlı olarak nitelik değiştirmektedir. İnsanın doğayla ilişkisi tarımsal üretimin başlamasıyla, yani insanın toprağa yerleşmesiyle değişmiştir. İnsanın doğadaki ilk deneyimleri sonucu gelişen temel algısı ve ilk izlenimleri; doğanın “güçlü”, kendisinin “güçsüz” ve ona karşı savunmasız olduğudur.[22]

Diğer bir niteliksel gelişme ise, sanayi devrimiyle ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi, bu devrim sonucunda üretimde inorganik enerji kullanılmaya başlayınca üretim hızla artmış ve insanın etkinliklerinin doğal çevre üzerindeki tahrip edici gücü çok üst

düzeyle tırmanmıştır. Diğer bir değişim, bilgi toplumuna geçişle birlikte doğa insan ilişkisi yeni bir niteliksel değişme aşamasına gelmiştir. Doğ aüstünde daha duyarlı bir denetim kurma aşamasına yönelinmektedir.

İnsan-doğa etkileşiminin açıklanmasında, insan-insan ilişkilerinin de bir parametre olduğunu kabul edildiğinde, insanın zaman içerisinde doğal çevresi ile ilişkileri, ne gibi süreçlerden geçilmiş olduğu modern tarih kronolojisinden yararlanılarak yabancılaşma kategorileri bağlamı açıklanmaya çalışılacaktır. Yine bu açıklamada ağırlıklı olarak, batı toplumlarının geçmiş olduğu aşamalar aktarılacaktır. Genel bir söylem ile, doğ u toplumları sözü edilen deneyimlerin bazılarını aynen yaşadıkları gibi, bazı açılardan daha farklı deneyimlerden geçmişlerdir.

Çevre koruma konusundaki görüşler, günümüzde özellikle çevreden kaynaklanan sorunlar bağlamında, insanın çevre konusundaki algısını tartışma konusu yapmaktadır.

Toplumların gelişim düzeyine bağlı olarak çevresini yeniden ve yeniden düzenlemesi, onun, doğal yaşam alanının dışında yeni bir yaşam alanı oluşturmaya aracılık etmiştir. İşte, insanın kültürel gelişimi sonucu, kendisini doğal yaşam alanının dışına taşıması, aynı zamanda, onun, doğanın dengesini de değiştiren bir unsur haline dönüşmesine neden olmuştur.

Çevre koruma düşüncesi ve çevre algısının düşünce tarihi boyunca geçirdiği dönüşüm süreci doğanın, klasik kavrayıştan, modern ve post modern kavrayışa kadar geçirdiği süreç dönemlere ayrılarak incelenmiştir.

3.1.1 Modern Öncesi Dönem

Klasik Doğa Algısı

Antik çağ; insanın tarımsal üretime başlayarak, yerleşik yaşantıya geçtiği, yapay çevreler, toplumsal bir düzen oluşturduğu dönemdir. İnsanın bu dönemde kültürel etkinlikleri sonucunda oluşturduğu yapay çevreler, insanoğlunun önemli bir boyutu olan inanç sistemlerinin, çevre üzerinde etkilerini göstermeye başladıkları görülmektedir.

Antik dönemde, doğa algıda görüldüğü biçimi ile anlaşılmıştır. Algıdaki görünüşte doğa, bir nitelikler yığından oluştuğundan, çevresini gözlemleyen insanın

ayrıştırılabileceği en temel ilkeler olan nesneler, bunların değişimi nitelikler aracılığıyla açıklanmaktadır.

Yunan doğa bilimi, doğanın akılla dolu olduğu ya da her yanına aklın sinmiş olduğu ilkesine dayanır. Yunan düşünürleri doğada aklın bulunuşunu, doğada var olan, varlığı doğa bilimini olanaklı kılan kurallılığın ya da düzenliliğin kaynağı olarak görüyorlardı. Doğa, devinim halindeki cisimler dünyası olarak algılanmaktadır. Doğa durmadan devinen cisimler dünyası değil, aynı zamanda düzenli ya da kurallı bir devinim dünyası olduğu, canlı olduğu, yalnızca kendine özgü bir yaşamı olduğu algısı vardır.

Doğa, bitimsiz değildir, geçicidir. Doğaya aykırı olan, insanda iç güdülerin ağır basıp üstünlük kazanmasıdır; doğal olan da, herkeste bulunan, herkeste bir olan aklın egemen, üstün olmasıdır; doğal olan akla uygun olandır; bu ikisi aynı şeylerdir.

Yunan düşünürleri Platon ve Aristoteles, insan-doğa ilişkisini bir öncelik-ikincilik sorunsalı çerçevesinde, kapsayarak etkileşme biçiminde değerlendirmiştir. Bu ilişkide tasvir edildiği biçimiyle, insanın aracı konumu, modernlik öncesinde, insanın doğanın üstünde konumlandırılmaktadır.

Orta Çağ -Keşifler

Ortaçağ'da, Antikçağ'da söz konusu edildiği gibi, görünen dünyayı olduğu gibi anlamaya çalışma ya da inceleme değil, görünen dünyanın gerçeklerine, görüntünün ötesinde anlam bulmaya çalışma, başka bir ifadeyle Tanrı ile birlikte anlamlandırma çabası vardır. Ortaçağ boyunca doğa “kutsal bir kitap” olarak algılanmış, insanın deneyimlerinden ya da değerlerinden ortaya çıkan benzetmelerle kavramsallaştırılmıştır.

Ortaçağda toplumlar, organik yani canlı ve manevi bir evrende, doğayı tecrübe etmeye çalışan, küçük ve her birinin ihtiyacının diğerine bağlı olduğu uyumlu topluluklar halinde yaşamaktaydılar. Doğa hristiyan toplumlar için günahlarla dolu olan ve insanın aklını çelmek için çeldiricilerin olduğu fani bir varlık alanıydı.

Bu dönemde, toplumlar kendilerini doğanın bir parçası olarak algılamışlar, doğayla bir birlik duygusu içinde yaşamışlardır. Bir organizma olarak algılanan doğa ile karşılıklı bağımlılık ilişkisi kurulmuş olup uyum, denge, bütün ve tamamlayıcılık bu toplumlarda

baskın temalar olmuşlardır. Çevrenin korunmasını sağlayan kültürel ve ahlaki kısıtlamalar olmuştur.

17.yy'la kadar doğa, Tanrı tarafından yaratılmış olup, Tanrının eseri olarak kabul edilmekte, olup organik ve kutsal bir doğa anlayışı egemen olmuştur. Bu dünya görüşü, ekolojik davranışa yol açan bir değer sistemini içermektedir.

3.1.2 Modern Dönem

Zaman ve coğrafya açısından bakıldığında ise modernlik, 17. yüzyılda Avrupa'da başlayan ve sonraları neredeyse bütün dünyayı etkisi altına alan toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimleri olarak tanımlanmaktadır

Aydınlanma felsefesiyle sağlam bir iskelet edinen modern dönem, Michel Foucault'e göre Kant'ın eleştirel felsefesiyle başlar. 17. ve 18. yüzyıllarda Batı Avrupa'da ortaya çıkan ve Kuzey Amerika'da hayat bulan, o günden bu yana Batı dışı dünyayı da etkisi altına alan bir toplum biçimini ifade etmek için kullanılmaktadır. Modern adı verilen dönem, Orta Çağ düşüncesinden çok farklı bir bakış açısına sahip olduğu sonucu çıkarılabilir. *"Kilisenin azalan otoritesi"* ve *"bilimin artan otoritesi"*, Modern Çağ'ın en önemli ayırt edici özellikleridir.

Modern dönem tarihsel olarak toplumların doğasında radikal bir kırılmayı temsil etmektedir. Bu dönemin paradigmasına göre, toplumsal yaşamda süregelen pratikleri örgütleyen, din kaynaklı kurallara karşı tavır alınmaktadır. Diğer yandan, bireyin kurtuluş ve özgürlüğü onun akılcılığı ile bağlantılıdır. Bu süreci tanımlayan temel özelliklerden biri, bireyin toplumsal ilişkilerden kopmasıdır. Bireyin yaşam çerçevesi ve doğadan ayrılarak yaratıcı özne olarak çevreyi etkilemesi ve değiştirmesi bu dönemin belirgin özelliğini oluşturmaktadır. Diğer yandan, kültürel bir değişimi, yani insanın doğayla, başka insanlarla ve kutsal olan ilişkilerindeki bir değişimi anlatmaktadır.

Modern dönemde, akılcı, bilimsel, teknolojik ve idari etkinlik yaygınlaşmaktadır. Bu yaygınlaşmanın bir sonucu olarak, toplumsal yaşamın organik bütünlüğünü kaybolmakta, insanların ve doğanın yönetimine egemen olunmaktadır. [23]

Modern paradigmada, aklın keşfettiği doğa yasalarınca yönetilen bir dünya görüşü hakimdir. Bu, doğanın insan hizmeti için bir araç olarak kullanılması anlamına

gelmekteydi. Bu düşünürler, akıldışı tüm egemenlik biçimlerine karşı çıkmayı savunarak toplumu, doğal yasaları benimseyerek doğadan korkmayan, ondan faydalanan bir oluşum olmaya yönlendirmiştir. [24]

Modern düşünce toplumlara doğanın efendisi olmayı hedef göstermektedir. Kendisi hakkında somut bilgiler arttıkça doğa artık kendisinden korkulan bir otorite değil, insanlığa hizmet eden bir makina olarak görülmüştür.

Modern düşüncenin temeli olan “doğa üzerinde bilimsel hâkimiyet”, kaynakların kıtlığından, yoksulluktan ve doğal afetin rastgele darbelerinden kurtuluşu vaat etmektedir.[25]

Modern düşünce, toplumun üretim için üretim kuralıyla yönetildiği ve büyümenin ölümün tek panzehiri olduğu bu nicel denklikler alanında, doğayı sömürülebilir bir kaynak nitelendirmektedir.

Modern dönem filozofları tarafından insanın hizmetine sunulan doğanın makine imgesiyle nitelendirilmesi, doğanın özüne yabancılaşmaya başlanmasının bir göstergesi olarak nitelendirilmiştir. Descartes’e göre insanın “doğanın efendisi ve sahibi” olmasına karşılık ödediği bedel budur. Descartes, Galilei, Gassendi, Toricelli, Fermat, Huygens, Hobbes, Boyle ve onları izleyenlere göre Tanrı, doğayı yaratarak onu insanın kullanımına sunmuştur. Onlar doğayı bir makine olarak, bilimi ise bu makineyi kullanma ve yeni makineler üretmenin yöntemlerini sağlayan somut bilgiler bütünü olarak görürler.[26]

Modernist ideolojinin *doğaya* yüklediği anlam, insan merkezli, aklın egemen olduğu, bilimsel bilginin hâkimiyet kazandığı, böylelikle toplumların gelişeceğini öngören bir tavırla/amaçlar zinciriyle ortaya çıkmıştır. 18. yy da başlayan sanayi devrimi, modernizemin vaat ettiği *doğrusal ilerleme-gelişme* amacının temeline oturmuş ve es süreçte kapitalizm de modern dünyanın ekonomik sistemi haline gelmiştir.

20. yüzyıl sosyoloji kavramsallaştırmalarında Modernleşme, modern düşünce veya modern dönem batılı sosyal bilimciler tarafından, tüm gelişmekte olan toplumların, batı toplumlarına benzer aşamalardan geçecekleri anlayışından hareketle oluşturulmuş bir modeldir. Modernleşme bir gelişme modeli olarak Egemen Batı Düşüncesinin bir bileşenidir. Doğa merkezli değil insan merkezli bir yaklaşıma sahiptir, insanı üstün

görür ve insan refahı ve mutluluğuna odaklanır. Modern düşünce, çevre koruma kavramı ve çevre koruma yaklaşımları ile ilgili olarak, insan refahının sağlanması açısından her yol meşru gerekli ve zorunluluğu ilkesini ön plana çıkarmaktadır. Bu düşünce biçimi insanı, doğayı kullanması ve denetlemesi gereken bir rolle donatırken, doğayı denetlenmesi ve hükmedilmesi gereken bir konuma indirgemıştır. [27]

Rönesans - Aydınlanma

Bu dönemde doğa, bilgisinin elde edilebileceği bir araç ve bir nesne konumundadır. Doğaya bilgisine ulaşılabilen ve matematiksel olarak hesaplanabilen bir alan olarak görülmektedir. Akıla verilen üstünlük doğa üzerinde egemenlik kurma amacına dönüşmüştür. Bu anlayış doğayı, insana sunulan bir nimet ve ona istediği gibi davranabileceği bir nesne olarak görmektedir. İnsan ile doğa birbirinden ayrılmış ve doğa insana tabi kılınmıştır.

İnsan-doğa ilişkisinin kavranış biçimleri, Orta Çağın sonlarında beliren iki önemli kırılma ile dönüşmüştür. Newtoncu bilimin yükselişi paralelinde, “yararcı mantığın” gerekliliklerine göre yeniden ele alınmaktadır. Bu çerçevede, insan-doğa ilişkisi zemininde “akla biçilen yeni rol insanın doğa üzerinde iktidar kullanmasına imkân sağlamaktır” İnsan, artık, “doğanın efendisi ve sahibi” olma rolüne soyunmalıdır. Bu bağlamda, orta çağda doğanın izlediği düzenin izlediği yolu anlamlandırma çabası aydınlanma ile birlikte, doğayı tahakküm altında tutmak ve denetlemek amacıyla yeni bir kavrayış belirginleşmiştir.

“16. yy. Rönesansı’nda, evrenin din ile açıklanamayacağı yönünde düşünce değişimi ile birlikte doğa, gizemli, mistik, büyülü bir dünya olarak görülüyordu. Doğanın bu mekanik yorumu ile 16. yy. Rönesans’ının mistik doğa anlayışı 17. yy.da yerini insan hâkimiyetine uygun bir varlık alanı anlayışına bırakmış ve o, insanın kullanımına, sömürüsüne açık, sırlarına sonuna kadar erişilebilir bir konu haline” dönüşmüştür. [26]

Bu çerçevede, insan-doğa ilişkisi zemininde akla biçilen yeni rol, ölüm ya da doğru yaşam sayesinde doğal dünyadan kurtulmak ya da onun üzerinde yükselmek yerine, insanın doğa üzerinde iktidar kullanmasına imkân sağlamaktır. İnsanın başlıca görevi değişmiştir. İnsan, artık, “doğanın efendisi ve sahibi” olma rolüne soyunmalıdır. [28]

18.yy sonlarından itibaren doğanın etkin söylemi bilim olmaya başlamış ve doğayı anlama ve yorumlama konusunda bilim ön plana çıkmıştır. Diğer yandan, insanların doğayı kontrol edebilmesi ondan faydalanabilmesi için doğanın ortaya çıkartılması gereken birçok sırları olduğu temel fikri bilimi ön plana çıkarmıştır

Bilim ile doğaya hükmedilebileceği ve onun denetim altına alınabileceği düşüncesi ile kutsal doğa kavramı temelden değişerek, organik doğa anlayışı, bir makine tarzındaki dünya metaforuyla ortadan kaybolmuştur.

Aydınlanma düşüncesi içerisinde toplumu ileriye götürecek, iyiliğin kapısını açacak bir anahtar olarak değerlendirilen “evrensel akıl”, tanım gereği araçsal olma özelliği de taşımaktadır. İnsanoğlu, aklını kullanarak tüm çevresini hazzını en üst düzeye çıkaracak şekilde, arzu ve isteklerine göre düzenlemektedir. İnsanın, hazzını en üst dereceye çıkaracak şekilde çevresini düzenlemek istemesi, onun çevresi üzerinde bir baskı hatta zorlama uyguladığı anlamım da içermektedir. [28]

Doğayı metafizik bir yöntemle anlama ve anlamlandırma çabasının sonu olan bu dönem, insan için doğa öznellikten bütünüyle arınmış görülmektedir. Bu yaklaşıma göre insani duyguların doğada karşılığı ve yeri yoktur. Doğa, insanların duygularına, özelemlerine ve değerlerine ilgisiz kendi yasalarına göre işleyişini sürdürmektedir. Doğa ve insan kesin çizgilerle birbirlerinden ayrılmaktadır.

Aydınlanma döneminin önemli düşünürlerinden, Bacon için doğa, içsel değeri olmayan bir makineden oluşmaktadır. Bu düşünceye göre, insan bilgisi doğayı geliştirmeli ve kendi gereksinimlerine yönelik olarak dönüştürmelidir. Bilim, insanın doğanın efendisi olmasına hizmet etmektedir. Amaç, insanın doğa üzerindeki egemenliğinin sınırlarını genişletmek, hayatın güçlüklerini asarak doğaya boyun eğdirmektir.

Bu dönemde aydınlanma düşüncesi ile ortaya çıkan mekanik doğa algısına karşı, “sezgi ve hayal gücüne önem verilen, kurulu düzene karşı durulan” ve en önemlisi doğayla uyumlu bir ilişki kurmayı hedefleyen romantizm düşüncesi ortaya çıkmıştır. [29]

Romantizm, her türlü sorunun mantık (akıl) ile çözülebileceğine inanan Aydınlanma düşüncesine karşı bir tepki olarak başlamıştır. Bununla birlikte romantizmin en derin ve en etkili düşünürü, kısacası gerçek lideri Rousseau (1712-1778) olarak kabul edilmektedir.

Romantizmde doğanın, cansız bir madde yığını değil, kendisiyle bas basa kalındığında insanın içine derin düşünceler ve yüce duygular ilham eden bir kaynak, zihni açacak ve doğruyu gösterecek bir öğretmen olduğu söylenmektedir. Buna göre romantizm kitaplardan değil, doğadan öğrenmeyi önermektedir. Romantiklere göre, doğa ile yaşanan deneyimler insana bilgelik ve tinsellik kazandırmaktadır.

Romantik düşünce, doğada öznellik görmektedir. Doğada bilimsel yöntemlerle kavranamayan, ele geçirilemeyen bir gizem vardır. Büyülü bir yer olan doğanın gizemli bir dille verdiği dersler ve anlamlar bulunmaktadır. Doğa, bu anlayışa göre, insan için bütün değerlerin kaynağını oluşturmaktadır.

Romantizmde insan doğanın bir parçasıdır. İnsan yalnızca fiziksel varlığını korumak için değil, en yüksek düşünceleri ve en soylu özlemleri için doğaya bağımlı bir varlık olarak görülmüştür. Romantik düşüncenin etkilediği edebi eserlerde doğa, düşüncelerin dayanak noktası, kılavuz, olarak tanımlanmaktadır.

Sanayi Devrimi – Doğa İlişkisi

Sanayi devrimi, insan – doğa ilişkileri açısından, kırılma noktası sayılabilecek önemli bir dönemdir. Sanayi devriminin gerçekleşmesini nedenleyen süreç içerisinde insan, doğayı çözümleme yetisine giderek daha fazla sahip olarak, doğa üzerindeki hâkimiyet düşüncesi güçlenmiştir.

Sanayi devrimi sonucu ortaya çıkan daha çok kentsel alanlarda yaşayan endüstriyel toplumlarda toplumun refah talebi doğal kaynakların sınırsızca kullanımını artırmıştır. Bu bağlamda sanayileşme ile birlikte ortaya çıkan ekonomik kalkınma, ekonomik büyüme ve toplumsal refah gibi söylemler toplumlar için en önemli değerler olarak kabul görmüştür. Dolayısıyla ekonomik kalkınma ve büyümenin gerçekleştirilmesi için doğal kaynakların sınırsızca kullanımı zorunlu bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır. Bu süreçlerin sonucunda doğa ile kurulan organik ilişkiler değişerek ve doğa kendi başına bir değer olmaktan çıkarak ekonomik refahın sağlanması için sınırsızca kullanılabilir ve sömürülebilecek bir ekonomik değer olarak algılanmaya başlanmıştır.

Bu dönemde değişen toplumsal değerler insanın doğayla ilişkisine de aktarılmıştır. Böylece doğa, insanın hizmetinde olan bir “kaynak” acımasızca sömürülmesi gereken bir hammadde olarak değerlendirilmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası hızlanan gelişme

ve kalkınma çabalarında, doğanın insan tarafından tüketilebilecek ve sömürülebilecek bir “kaynak” olduğu; insanın diğer canlılardan ve doğadan üstün, bu canlıların sadece insanın yaşam refahının artması için birer “araç” olduğu fikri ön plandadır. [28]

Sanayileşme aşaması insanın doğadaki kaynakları teknolojinin yardımıyla ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştığı ve doğaya tamamen egemen olmaya başladığı dönemdir. Sanayi toplumunun doğaya yaklaşımları şu beş başlık altında toplanabilir.

1) Doğanın kendi değerinin göz ardı edilmesi: Doğa, mal üretimi için kaynak oluşturduğu anlamda değerlidir; insan endüstriyel üretim için çevreyi egemenliği altına alır; ekonomik büyüme doğanın korunmasından daha önemlidir.

2) İnsan merkezci yaklaşım: İnsanın dışındaki diğer canlı türleri insan ihtiyaçları için sömürülebilir, insanlar sadece kendilerini yaşamın merkezine koyarak kendileri dışındaki diğer insanlara daha az özen gösterirler.

3) Ekonomik büyümenin önemli olduğu ve bunun için gerekli olan risklerin alınabileceği yolundaki varsayım: Sanayileşmenin ortaya çıkardığı riskleri bertaraf edici önlemlerin serbest Pazar ekonomisi ilişkileri içinde alınması beklenir.

4) Büyümenin fiziksel sınırları olmadığına ilişkin varsayım: Ekonomik, teknolojik ve bilimsel olarak büyümenin sınırları yoktur. Kaynak yetersizliği ve nüfus artışı gibi sorunlar insanın teknolojik buluş yeteneği sayesinde aşılabılır. [27]

Bu dönemde, en genel hatlarıyla, sınırsız üretimi sağlamak için doğal kaynak kullanımları, üretim süreci çıktıları olan atıkların boşaltılması, kentleşme ile doğal alanların yapay çevreye dönüştürülmesi gibi müdahaleler ile, çevre dengesi bozulmuştur.

Sanayi toplumunun yaşam tarzı, bireylerin gündelik faaliyetleri sınırsız üretim ve sınırsız tüketimi olanaklı kılacak biçimde düzenlenmekte/yönlendirilmektedir. Çalışma ve yaşam mekânları birbirinden ayrılmış, yüksek yoğunluklu ve insan ölçeğinden uzaklaşmış mekanlarda yaşamaya başlayan bireylerin gündelik yaşam pratiklerinde doğa ile iletişimi zayıflamıştır.

3.1.3 Post Modern Dönem

Post modern dönem, “modernizm ötesi” veya “modernizm sonrası” süreci ifade etmektedir. Post modern dönemde, birey ve bireycilik ön plana çıkmaktadır. Post modern düşünce kişilerin toplumun katı kurallarına uymak zorunda olmadığını, bireylerin oldukları gibi kabul edilmeleri gerektiğini savunulmaktadır.

1970’lerden itibaren postmodern bir dönem olup olmadığı tartışılmaktadır. Tarihsel süreçte kapitalizmin yeniden yapılandığı ayrı bir dönem olarak postmodernizm, doğadaki hızlanan değişikliklerle birlikte tanımlanmıştır. Postmodern düşünce biçimine göre, ekolojik krizle ilgili tartışma modernleşme projesinin bir sonucudur.

Bu kırılma noktası, Modern Çağın 'doğaya egemen olmak' düşüncesine alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Kendisini, Bacon'un, "bilmek egemen olmaktır" savına ve Descartes'ın mekanik doğa anlayışına dayandıran modern gelenek, bilimsel ve teknik bilgisiyle doğayı kontrol etmeye çabası yerini, P.W. Taylor'dan J. Passmore'a, A. Leopold'dan A. Naess'e bir çok filozof, insanı ya da doğayı temele alan yeni çevre etikleri üzerinde düşünmeye bırakmaktadır.

1970'lerde çok açık olan "ekolojik krizler"ın toplumsal uygulamalar, bazı sosyologların çevre sorunlarına dikkat etmelerine ve bu sorunlarla ilgili kavramsal sürece karşılık vermelerine neden olmuştur.

Bu dönemin doğa paradigmasına bakıldığında, insanın doğaya yaptığı etkinin sınırlarını çizilmek istenmiş, doğal yapının korunmasının nasıl olanaklı olacağı ve insanın çevreye karşı sorumluluklarının neler olması gerektiği konusunda üzerinde düşünölmeye başlanmıştır. Doğaya ve yaşama saygı sınırları içinde belirlenen etik ilkeler, insan yaşamı ve doğanın sürekliliği kavramları çerçevesinde biçimlenmiştir. Doğa üzerindeki düşünceler, insanın doğaya karşı tavrının farklı birer aşamasına karşılık gelmiş ve her biri farklı birer yaşam kaygısının ve doğaya karşı farklı birer etik anlayışın açılması olmuşlardır. Bu yaklaşımlar insan ve doğa arasında bir dengenin kurulması ve bunun, geleceğe dönük olarak, korunması gerekliliğini vurgulamaktadır.

Postmodern dönemin çevresel temeli "doğaya dönüş olgusu" olarak özetlenebilir ve bu görüş doğa merkezli dünya görüşünün temelini oluşturmaktadır. Dönemin çevre ve doğa kavramsallaştırmasının dört temel özelliğı aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

1. İnsanın ayrıcalıklı olması ile birlikte insanın, birçok karşılıklı bağımlılık içinde olan canlılardan birisi olarak görülmesi gerekmektedir.
2. İnsan ilişkilerinin toplumsal ve kültürel güçler tarafından ağırlıkla etkilendiği kabul edilmekle birlikte insanın toplumsal yaşantısı fiziksel çevre tarafından etkilenmektedir.
3. İnsanı üstün gören dünya görüşü insan eyleminin fiziksel çerçevesini göz ardı ederken, insan eylemlerine etkide bulunan biyolojik ve fiziksel çerçevenin önemi kavranmaktadır.
4. İnsanı üstün gören dünya görüşü kalkınmanın sürdürülmesinin sınırsızlığını ifade eder. Buna karşılık insanoğlu ne kadar buluş yeteneğine sahip olursa olsun, ekolojik ilkeleri aşamaz; bundan dolayı insan toplumlarının büyümesinin kesin sınırları vardır. [27]

Post modern dönemin düşüncesi temel olarak, modernleşme düşüncesinin ve sanayileşmenin insan ve doğal çevresi arasındaki doğal ilişkiyi bozarak, insan merkezli ve sömürücü bir ilişki ve düşünce sistemi geliştirdiğini savunmaktadır. Çevre sorunları ise, sanayileşme ve modernleşmenin doğrudan sonuçları olarak değerlendirilir. Postmodern düşünce, doğal çevre ile sömürü ilişkisi yerine bütüncül ve saygılı bir ilişki önerir. [29]

Bu dönemde çevre sorunlarının toplumlarının en önemli sorunları haline gelmiş, çevre hakkındaki egemen paradigmada önemli ölçüde değişiklikler olmuştur. Modern dönemin "insanın diğerleri üzerinde egemen olduğu görüşü terk edilerek, "ekosistem içinde insanoğlu, diğer türlerle bağımlılık içindedir ve ekolojik yasalar hiçbir zaman yok farz edilemez" biçiminde özetlenen yeni bir doğa algısına geçiş süreci başlamıştır.

Kısaca, post modern dönemin temel düşüncesi, insan toplumlarının ekosistem-bağımlı olduğunu vurgular. Bu nedenle, toplumların biyo-fizik bağlamının düşünülmesinin önemine açıkça işaret eder. İnsan varlığının ekolojik zorlamalardan muaf olamayacağını açıkça vurgular. Bunun için de insan ve çevreye ayrı ayrı değil "Ekolojik Bütünlük" içinde ya da sistem bütünlüğü içinde bakılmalıdır.

Modern dönemde, Batı toplumunun insanı üstün gören dünya görüşüne alternatif olarak post modern düşünce, farklı bir doğa algısı ortaya koymuşlardır. Bu perspektife

göre İnsan refahı ve mutluluğu için doğanın ve diğer canlıların sınırsızca sömürülmesine karşı çıkar.

3.2 Çevre Koruması Düşüncesinin Gelişimi

Koruma, her tür kalıcı, yani geri dönüşü olmayan fiziki müdahaleyi ve giderek kullanımı kısıtlamak, kullanımını öne alarak, gereğinde geri dönüşü olmayan fiziki müdahaleleri ve kullanım biçimlerini yönlendirmektir.

Sözlük anlamıyla koruma kavramı, himaye etmek – bir kimseyi ya da bir şeyi dış etkenlerden, tehlikelerden korumak, uzak tutmaktır.

Çevre kavramıyla birlikte düşünüldüğünde koruma, doğanın aşınması, bozulması, yıkılması ya da yitirilmesine karşı alınmış, ileriye yönelik olarak takınılacak tutum ve yapılacak işlemlerdir. [30]

Çevre koruması, çevre sorunlarını önlemek, çevreyi restore etmek için gerekli olan bir dizi ölçüttür şeklinde tanımlanabilir.

Çevre koruma, iç içe geçmiş iki ana yaklaşımı kapsar: a) Doğal mirası öne alarak, her tür kalıcı, yani geri dönüşü olmayan fiziki müdahaleyi ve giderek kullanımı kısıtlamak, b) Doğal kaynaklardan yararlanırken, gereğinde geri dönüşü olmayan fiziki müdahaleleri ve kullanım biçimlerini yönlendirmek. Bu yaklaşım biçimi ülkelerin ekonomik ve siyasi koşullarına göre değişebilmektedir.

Çevre koruma düşüncesinin temelinde, insan ve çevresini insan kaynaklı etkilerden koruyarak, oluşan zararları mümkün olduğu oranda ortadan kaldırmaya çalışmak ve yaşam standardının yükselmesine katkıda bulunma, insan sağlığının korunmasını güvence altına almaktır.

Çevre korumasında temel uygulama alanları ise; hava kirliliği, gürültü, radyoaktif kirlilik, su kirliliği ve toprak kirliliğinin ve kaybının önlenmesi, atık ve atıkların kontrolü gibi konulardır.

Çevre koruması, yaşamın temeli olarak doğanın sürdürülebilirliği ve iyileştirilmesini kapsayan, güvence altına alan bütün teşvik edici ve koruyucu önlemler ile her türlü zararlı etki ve tahripleri engelleyici eylemler dizisidir.

Çevre sorunlarına çözüm bulmak ve çevreyi koruma çabası düşünce boyutundan eylem boyutuna kadar birçok şekilde olmaktadır. Çevre sorunlarının geçici çözümlerle giderilemeyeceği, sorunların kökenlerine inilmesi gerektiği anlayışı, insanın toplumu ve kendisini daha çok sorgulaması, ekolojik sorunlara farklı yaklaşımlar ve hareketlerinin gelişimine yol açmıştır. Bu hareket ve düşüncelerin hepsinin temelinde ekolojik sorunlara çözüm bulmak amacı yatar.

İnsan- doğa ilişkisi, toplumun içerisinde bulunduğu, oluşturduğu koşullar ve kurgular bağlamında pek çok kez değişmiş, farklı duruşlar geliştirmiştir. İnsanın çevreyi koruma çabaları birer sonuç olarak değil, süreç olarak değerlendirildiğinde değişim geçirdiği izlenebilmektedir.

3.2.1 Sanayi Devrimi öncesi çevre koruma

Doğal kaynakların bilinçsiz kullanımı ve tahribi sonucu ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunlar için alınan önlemler yeni değildir. Tarihsel süreç içinde doğayı koruma bilinci günümüzdeki gibi olmasa bile bu alanda bazı çalışmalar yapılmıştır.

Sanayi devrimi öncesi dönemde, insanoğlunun o güne kadarki yaşamını büyük ölçüde belirleyen doğaya karşı gelme ve en azından doğaya rağmen kendi belirleyiciliğinin farkında olma bilincinin eyleme dökülmüş hali olarak görünmektedir. Bu dönemde yaşayan toplumlarda her ne kadar doğaya karşı bir direnme düşüncesi taşısa da ona hâkim olmak gibi bir amaç taşımamaktadır [13]

Dönemin toplumlarının, çevre koruma düşüncesi değerlendirildiğinde, doğadan yararlanmak konusunda kendine özgü bir “kendine yeterlilik anlayışı” olduğu görülür. Buna koşut olarak, doğayı koruma, etik nitelikli, insani ve gönüllü bir toplumsal ve komünal iyilik anlayışına dayanmaktadır. [31]

3.2.2 Sanayi Devrimi sonrası çevre koruma

Sanayileşmenin, kurulan kapitalist ekonomik sistem ağı içerisinde yükselen tek değer olan kapitalin gücünü perçinleyen parametre olması nedeniyle modern insan, ekolojik rolüne aşamalı olarak yabancılaşma sürecini yaşamıştır. İnsanın sahip olduğu yetenekler ve işgücü sistem içerisinde değerli bir eleman olan zaman kavramının optimum değerlendirilmesi yönünde, makine gücü ile karşılaştırılmaya, insanların tekil

değerleri göz ardı edilmeye ve bu sayede bireyler de aşamalı olarak kendilerine yabancılaşma ve sistem içerisinde kendilerini değersiz hissetme sürecine doğru yol almaya başlamışlardır.

19. yüzyılda insan etkinliklerinin çevreye verdiği zararların sonuçlarının görülmesi ile, birtakım çevreci hareketler gelişmeye başlamıştır. 1876 yılında Ekoloji bilimiyle birlikte doğal denge ve onun uzantısı olan doğal varlıkların korunması gereği de insanlığın gündeminde önemli bir yer tutmaya başlamıştır.

Diğer yandan, mekanist evren anlayışına karşı ortaya çıkan romantik görüşün, sanayileşmenin toplumsal yaşamda yarattığı büyük değişimlere paralel bir şekilde yaygınlaşmaya başlamıştır. Yine bu dönemde, doğanın korunması amacıyla, birçok dernek kurulurken, insan faaliyetlerinin doğanın dengesinde yarattığı etkileri sorunsallaştıran ve çevrenin korunması gerektiğini vurgulayan çalışmalar yapılarak yayınlanmıştır. Bu yayınlara örnek olabilecek ilk çalışmalardan biri George Perkins Marsh'ın 1864'de kaleme aldığı 'İnsan ve Doğa' (*Man and Nature*) adlı eseridir. Burada, doğa, insanlığın aşırı tüketimi ile yok olan, özünde ise sabit ve dengeli olan bir sistem olarak nitelendirilmektedir. Diğer yandan, doğanın kendi kendini tedavi edeceği düşüncesine karşı, insanın yıkıcı etkilerinin, doğanın tedavi edici gücünü aşabileceğini vurgulamıştır.

George Perkins Marsh, 1864 yılında yazdığı "Man and Nature" adlı eserinde ekoloji merkezli çevreciliğin bir çok ilkesini ortaya koymuş, insan eylemlerinin doğa üzerindeki geniş etkilerini ve doğanın dengesini incelemiştir. İnsanın ayak bastığı her yerde doğanın düzeninin bozulduğunu vurgulayan Marsh, insanların doğal süreçleri ve doğayı dengede tutan ilişkileri bilmediklerini, doğaya karşı en çirkin ve saygısız tutumun gösterildiğini belirtmektedir. Doğal dengenin yeniden kurulabilmesi için, insanın doğa bilgisinin artması, doğaya karşı daha duyarlı davranması ve hükümet denetiminin artırılması gerektiğini savunmaktadır.

Dönemin çevre koruma düşüncesini vurgulayan düşünürlerden en çok dikkat çekenleri George Catlin (1796-1872), Ralph Woldo Emerson (1803-1882) ve Henry David Thoreau (1817-1862) olmuştur. Catlin'e göre doğa gerçek bilgi kaynağıdır, Emerson ise doğayı insanoğlunun ruhunu temizleyen bir kaynak olarak tanımlamıştır. Thoreau, doğada

sadece insanların değil, diğer canlılarında yaşadığını savunmuştur. Henry Thoreau, doğal güzelliklerin madenciler ve ormancılardan aç gözlülüğünden korunması gerektiğini düşüncesini ileri sürmektedir.

Dönemin Amerikan toplumunun materyalizmini eleştiren Thoreau'ya göre insan, sağlıklı toplumda değil doğada bulabilir. Dünyanın korunması, doğallığın korunmasıdır. Thoreau'ya göre, el değmemiş doğaya hem yüce duygular ve düşünceler esinleyen bir ilham kaynağı olarak, hem de uygarlığa karşı uygarlık için korunmalıdır. Doğanın insana öğrettiği dersler "sade yaşam", "alçak gönüllülüktür. İnsan için gerçek öğretmen doğanın ta kendisidir. Thoreau ayrıca, yaban yaşam alanlarının insanların tinsel yenilenmeleri ve eğitimi için, yani insanlar için korunmasını savunmaktadır

Bu ekseninde, toplumsal alanda, doğanın güzelliğini tanımaya yönelik sivil toplum faaliyetlerin ortaya çıkmıştır. Örneğin, Avrupada, Alpçilik Klübü (1857), Kraliyet Kuşları Koruma Derneği(1865), ve ABD'de kurulan Apalachian Dağcılık Klübü (1876), Portland Dağcılık Klübü (1876), Ulusal Audubon Topluluğu (1885), Sierra Klüp (1892) bu yöndeki örgütlenmelerin ilk örneklerini oluşturur. Özellikle bu dernekler, ABD'de, doğal alanların oluşturulmasında etkili olmuş, Yellowstone Milli Parkı gibi yerleşim ve kullanımın yasaklandığı vahşi doğa alanları oluşturulmuştur.

Bu dönemde ortaya çıkan çevre koruma hareketlerin felsefesinin, doğanın estetik kaygılarla korunmasına dayandığı söylenebilir. Bu dönemde doğanın, ulusal öneme sahip doğal bölgelerin ve yaban yaşamının korunmasını amaçlayan gönüllü gruplar ortaya çıkmıştır

Diğer yandan, bu sivil toplum hareketleri yasalar çerçevesinde sistemli doğa koruma çalışmalarının başlaması ve koruma alanlarının ayrılması konusunda ilk adımların atılmasına olanak sağlamıştır. 1870'li yıllarda 40 milyon insanın yaşadığı Amerika Birleşik Devletleri Yellowstone yöresinde avcılıkla geçinen bir grup insan, bölgenin hayvan ve bitki varlığının korunması ve doğal güzelliğinin gelecek nesillere aktarılması çalışmalarını başlatmışlardır. Daha sonra, Amerikan Kongresi 1872 yılında "Yellowstone Milli Parkı"nı ilan etmiştir. Batı ülkelerinde doğa korumacılığı, genellikle sivil toplum kuruluşlarının çabaları sonucu başarılı olmuştur.

Dönemin ilk uluslar arası doğal alanları koruma çabası, 1913 yılında Bern'de 13 ülkenin katıldığı ilk "Uluslararası Doğa Koruma Konferansı" olmuştur. Bu konferansta ilk defa "Uluslararası Doğa Koruma Komisyonu" oluşturmuştur. Uluslararası düzeyde ikinci "Uluslararası Doğa Koruma Kongresi" 1923 yılında Paris'te yapılmış ve daha çok bitki ve hayvan türlerinin korunmasına yönelik çalışmalarla sınırlı kalmıştır.

19. yüzyılın sonlarına doğru birçok ülkede doğa koruma ile ilgili gönüllü kuruluşlar oluşturulmuştur. Bunların başında da dernekler gelmektedir. Amerika'daki milli park anlayışı büyük doğal alanların ziyaretçilere kapalı olarak korunması fikrini taşıırken, Avrupa'daki milli parklar "İnsan-Doğa" ilişkisini ön plana alarak, bilim ve araştırmaların yapılmasının yanında, ziyaretçilerin de doğaya zarar vermeden turistik amaçlı kullanmalarına izin vermiştir.

3.2.3 İkinci Dünya Savaşı Sonrası Çevre Koruma Düşüncesi

Çevre koruma düşüncesinde yeni bir kırılma noktasının ortaya çıktığı diğer bir dönem ikinci dünya savaşı sonrasıdır. Bu dönemde yaygın kentleşmeyle birlikte doğal alanların kentlerden kaybolması ve doğanın günlük yaşamdaki yerini kaybetmeye başlaması doğa koruma hareketlerinin başlamasına sebep olmuş ve doğal alanlara şehirlerde daha çok yer ayrılması savunulmaya başlanmıştır. Yirminci Yüzyılda kentleşmenin kırsal alanlara doğru yaygınlaşması ve modern tarımın kırsal alanları endüstriyellemesi de doğayı kentlere tekrar geri getirme hareketlerini artırmıştır.

Doğal alan ve kaynakların "girdi" olarak sürekli dahil edildiği üretim ve yapılaşma sürecine tepkiler ise 1960'ların başından itibaren ortaya çıkmış; böylelikle kapitalizmin ve endüstriyel toplum yapısının doğal alan üzerindeki hakimiyetinin doğurduğu olumsuz sonuçlara karşı ekolojik hareketler farklı platformlarda gelişmiştir.

Bu dönemde ortaya çıkan çevre korumacı hareketler, çevre sorunun arkasında yatan nedenleri farklı alanlarda ortaya koymaktadır. Bu söylemlerin bazıları, sosyal yapının yeniden tanımlanmasında çözümü ararken, bazıları sorunun nedeni olarak kapitalizmi ortaya koymakta ve çözümü sosyalizmde aramaktadır. Bu dönemin çevre koruma düşüncesi çevre sorunlarının çözümünde, sonuçları iyileştirmeye yöneliktir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası, korumacı yaklaşımın ilgisi yıkılan kentlerden dolayı kentler üzerine odaklanmıştır. Savaş sonrası dönemden 1960'lı yılların başına kadar çevreye

olan ilgiyi canlı tutan etmenlerden birisinin de “organik çiftlik hareketleri” olduğu vurgulanmaktadır. Lady Eve Balfour ve Haughley tarafından İngiltere’de yasama geçirilen bu model, zamanla etkinlik kazanmış ve “Toprak Birliği” hareketini oluşturmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikada çevre koruma yaklaşımlarında iki farklı yöntem ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki, doğayı olduğu gibi orijinal haliyle koruma (preservationist movement) ikincisi, doğayı daha mantıklı ve etkili bir yönetimle koruma fikrini savunan faydalanmacı yaklaşım (conservationist movement) dir.

Bu dönemde çevre koruma düşüncesi İngiltere’de ise estetik, çevre kirliliği kontrolü ve bilimsel eksenli doğa koruma çerçevesinde yoğunlaşmış, doğa ‘peyzaj’ olarak, ‘bilimsel çalışmaların materyali’ olarak, ‘tehdit altında ve korunması gereken çevre’ olarak yeniden keşfedilmiştir.

1960’ların sonlarına doğru ‘çevre koruma’ sadece konuyla ilgili profesyonel kesimde değil toplumda da tartışılır hale gelmiş doğa korumanın azalan türlerin yanında diğer türleri de kapsamı gerektiğinin altı çizilmiştir. Avrupa’daki doğa koruma hareketleri ilgili otoritelerin yönlendirmesiyle değil halkın ihtiyaçları ve isteklerinden doğan bir hareket olma özelliği ile de ayrıca ilgi çekicidir Kendilerini doğadan soyutlanmış hisseden insanlar doğayı kurtarmak ve doğa ile iç içe yaşamak için önlemler almaya çalışmışlardır. Dolayısıyla gönüllü doğa koruma kuruluşları önce bölgesel ölçekte daha sonra da ülke çapında yaygınlaşmıştır.

Bu noktada dünya genelinde oluşmaya başlayan çevre bilinci doğrultusunda bir sivil toplum olgusunun varolmaya başladığını görmekteyiz. Uluslararası boyutlara ulaşacak biçimde veya ulus devlet sınırları içerisinde çevre koruma olgusuna hizmet eden pek çok kuruluş oluşturulmuştur. Geleceğe yürünen süreçte de, bu sivil toplum örgütlerinin çalışmalarının yaygınlaşarak, bilincin genel olarak yayılmasının önem taşıyacağı düşünülmektedir.

Bu dönemde, çevre koruma düşüncesinin değişiminde, Rachel Carson’un 1962 yılında yayınlanan “Sessiz İlkbahar” adlı kitabı bir çok araştırmacı tarafından önemli rolü olduğu görülmektedir. Bu dönem, çevre felaketlerinin yaşanmaya başladığı, dolayısıyla, bu yönde araştırmaların da yoğunlaştığı yıllara rastlar. Bu araştırmalardan biyolog

Rachel Carson'un 1962 yılında yazdığı 'Sessiz Bahar' (*Silent Spring*) adlı kitabı, teknolojik gelişmelerin yarattığı bilinmeyen etkileri açığa çıkarması açısından etkili olmuştur.

Çevre koruma düşüncesinde yeni bir dönüm noktası oluşturduğu düşünülen "Sessiz İlkBahar (Silent Spring)" in yanı sıra, koruma düşüncesinin değişimine zemin hazırlayan araştırmalar olmuştur. Bu araştırmaların başlıcaları; Barry Commoner'in, "Bilim ve Yaşam (Science and Survival)" (1960) adlı kitabı, Paul Erlich'in "Nüfus Patlaması (The Population Bomb)" (1968) adlı eseri; Gareth Hardin'in "Ortak Trajedi (The Tragedy of Common)" (1968) adlı eseri ve Howard Odum'un, "Çevre, İktidar ve Toplum (Environment, Power and Society)" (1971) adlı eseridir.

Bu araştırmalar ve yaşanan felaketlerin yanında refah devletinin ve onun gündelik yaşamının sorgulanmaya başladığı milat olarak kabul edilen 1968 hareketleri, çevreci hareketler için önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. 1968 öğrenci hareketlerinin vizyonundan bakıldığında, tüketim toplumuna da bir başkaldırı niteliği taşır. 1968 sonrasında, çevre bilincinin yaygınlaşması, hem doğaya bakış açıları, hem de eylem tarzları açısından farklı yaklaşımların gelişmesine olanak sağlamıştır.

Sanayi devrimiyle birlikte başlayan teknolojik gelişmelerin sonucunda üretim ve tüketicinin hızlı bir şekilde artması, daha çok üretim için doğanın bilinçsizce sömürülmesi, insanın doğa üzerindeki baskısının giderek artmasıyla birlikte doğal denge bozulmuş ve ekolojik sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu sorunların giderek bütün insanlığı etkilemesi sonucunda, ekolojik sorunlara çözüm arayışları başlamış, var olan değerler sistemi sorgulanmaya başlanmış, Özellikle modern toplumun ortaya çıkardığı değerlerin sorgulanması ekolojik sorunlara düşünce bazında çok çeşitli çözüm önerilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Teknolojik devrimle birlikte ortaya çıkan hızlı üretim artışı ve doğanın bilinçsizce tüketilmesi, teknolojiye ilerleme kaydedilirken doğaya verilen zararın sorgulanmaması çevre korumanın gerekliliğini gündeme getirmiştir. Dönemin çevre koruma düşüncesi, teknolojik ilerlemelerin doğaya olumsuz etkilerinin azaltıldığında çevreye zarar vermeyeceği görüşündedir.

Dönemin çevre koruma düşüncesine bakıldığında, genel olarak, çevre sorunlarının kirlenme boyutunu ön plana çıkarmakta, çevre sorunlarını teknik bir düzeyde ele alıp

çözümlemeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım, sorunların çözümünde batı biliminin indirgemeci yaklaşımını ele alarak konuya yaklaşmaktadır. Bir konuya indirgemeli olarak yaklaşırken, önce konu küçük parçalara ayrılmakta, bu parçalar bir araya getirilerek var olan sorunlar çözülmeye çalışılmaktadır.

Dönemin koruma düşüncesinde, yaşam çevresinin, ulusal, kültürel ve doğal mirasın korunması gibi sorunlarla ilgilenilmektedir. Koruma düşüncesi, mevcut toplumsal-siyasal düzeni ve onun kurallarını benimser, toplumun hâkim değerlerini sorgulayıcı bir tutum içerisine girmez. Toplumsal sistemin içinde kalarak amaçlarına ulaşabileceği inancına sahiptir

1970’li yıllara kadar çevre koruma düşüncesinde, ekolojik sorunlara uzun vadeli çözümler üretmede yetersiz kalmıştır. Çevre koruma yaklaşımlarında, ekonomik gelişme ve çevre değerleri arasında yakın ilişkiye dayalı bir yaklaşım benimsenir. Söz konusu yaklaşım, çevre sorunların tespitinde ve çözüm arayışlarında ekonomik gelişmeyi öncelikli olarak görmektedir. Bu çevre koruma yaklaşımlarına göre, çevre sorunlarının çözümü bilim ve teknolojinin sorumluluğuna bırakılmalı, “doğayı koruma önlemleri” dışında bilimsel ve endüstriyel gelişmeyi sınırlandırıcı “akıl dışı” eğilimlerden uzak durulmalıdır. [32]

Çevre koruma yaklaşımlarının, dönemin ekonomik sistemi ile çatışmayan yönetim, sorunları parçacı ve indirgemeci niteliklere göre algıladığı ve çözüm önerdiği söylenebilir. Genellikle belirli bir çevre sorununun çözümü için “noktasal çalışmalar yapma” yöntemi uygulanmıştır. Herhangi bir yerdeki çevre sorunlarını ele almak, çevre bilincini geliştirmek için eğitimler düzenlemek, mesleki veya bilimsel alanlarla çevre sorunlarının kesişme noktalarında çalışmak, saptanan sorunun çözümüne ilişkin somut çalışmalara öncelik vermek dönemin çevre koruma düşüncesinin karakteristikleri arasında sayılabilir. [29]

Dönemin çevre koruma düşüncesi, çevre sorunlarının temelindeki nedenlere inilmeden biçimlenmiştir.

Bu nedenle, çevre koruma yaklaşımları, kimi zaman eleştirel görünse de çoğunlukla reformlara dayanır. Amaç, sadece insan sağlığını korumak olmasına karşılık, çoğu zaman ekonomik değer taraftarı da olduğundan, girişimler kısa vadeli ve geçici

önlemler olarak kalmaktadır Doğaya araçsal yaklaşmanın karşısında olduğu durumda bile temel düşünce, gelecekte doğadaki tüketim maddelerinden yoksun kalınacağı kaygısına dayanır. [29]

Bu dönemde çevre koruma düşüncesi, hızlı ekonomik büyüme sürecinde, fırsatların ve doğal kaynakların ekonomik gelişme amaçlı değerlendirilmesi gibi bakımlardan bir engel olarak değerlendirilebilmiştir. “Koruma”ya karşı çıkanlar, ya da düşünce olarak “koruma” yanlısı olduğu halde doğal fiilen “korumayan” ya da “koruyamayanlar, temelde yerel ekonomik çıkarları, kolay algılayamadıkları bir “koruma gerekliliği”nden kaynaklanan “kamu yararı” uğruna terk etmek istememektedirler.

3.2.4 Günümüzde Çevre Koruma Düşüncesi

1970’lerin başında gelişen Keynesyen ekonomi, sınırlandırılmamış ekonomik güçler karşısında ekonomik dengeyi sürdürmek için uygun kaynak yönetiminin gerekli olduğunu öngörmüştür. Bu dönemde mevcut insan-doğa ilişkisi kavrayışının dönüşümü söz konudur. İnsan ve onun dış doğal koşulları arasındaki ilişki çevre kavramı ile yeniden yapılandırılmıştır. Bu şekilde çevre hem insanın etrafında olan ve insanın da içinde yer aldığı karmaşık bir karşılıklı ilişkili bir gerçeklik olarak hem de karşılıklı etkileşim içinde olan bir bütün olarak ortaya çıkmıştır. Bu yeni kavramın doğal sonucu, insan ve onun sosyal örgütlerinin parçaları olduğu bu karşılıklı ilişkili gerçekliğin varlığının insan faaliyetleri ve onun örgütleri tarafından tehdit edildiği inancıdır. Yeni bir doğa toplum ilişkisi oluşturulmuş ve bu karşılıklı bağımlılık insanoğlu ve gezegenin hassasiyetini gösteren yaklaşımlar popüler olmuştur.

Bu dönemin çevre koruma düşüncesi, doğrudan eylem modeliyle daha açık ve katılımcı bir siyasi sistemi pratiğe geçirmeye çabalamaktadır. Toplumun bireyi kontrolünün değil, bireyin toplumu kontrolünün gerekliliğine inanmaktadır. Ekolojik anlayış, ideolojik yapılandırılmış eylem tarzına sahiptir

1972 yılında Birleşmiş Milletlerin Stokholm’de düzenlediği Çevre konferansı çevre koruma düşüncesindeki bir başka dönüm noktası olmaktadır. Konferans, ekolojik sorunların uluslararası niteliğinin vurgulanması, çevrenin korunması için insanın doğa karşısındaki davranışını değiştirmesi gereği üzerinde durulması ve gelecekteki benzer uluslararası girişimlere kaynaklık etmesi bakımından önemlidir.

Dönemin çevre koruma düşüncesindeki değişim üzerinde etkili olan çalışmalara örnek olarak, Roma Kulübü tarafından 1972 yılında hazırlanan “Büyümenin Sınırları (Limits of Growth)” ve 1976 yılında hazırlanan “Dönüm Noktasında İnsanlık” adlı raporlar, E. Goldsmith’in “Yaşam Şablonu (Blueprint for Survival)” ve E.F. Schumacher’in “Küçük Güzeldir (Small is Beautiful)” adlı çalışmaları verilebilir.

Roma Kulübü tarafından 1972 yılında hazırlatılan ‘Büyümenin Sınırları’ (*Limits of Growth*) raporu, dünya nüfusunda, sanayileşmede, çevre kirliliğindeki, büyümenin devam etmesi durumunda doğal çevrenin yaşanamaz hale geleceği tespitinden hareketle, “Sıfır Büyüme” önerisi getirmiştir. Bu rapor da, sorunların aciliyetini vurgulaması açısından, dünya kamuoyunun dikkatini yaşanan çevre sorunlarına çekmede görece etkili olmuştur.

1970’lerden 1980’lere uzanan on yıllık zaman dilimi, ekolojist hareketlerin varlıklarını yaygın olarak hissettirdikleri dönem olarak kabul edilir. Ekolojist hareketlerin kazandıkları bu ivme, kendi içlerinde farklılaşmalara yol açmakla birlikte, bu hareketlerin kendilerini belirgin bir şekilde, çevreci yaklaşımlardan ayırmalarına da imkan sağlamıştır. Korumacılık, 1970-1980’lerde yükselise geçmiş ve bu yıllar, korumanın küresel bir çabaya dönüşmüştür.

1949 yılında insan haklarını ve sosyal yapıyı güçlendirmek amacıyla kurulan **Avrupa Konseyi 1970 ve 1995** yıllarını “**Avrupa doğayı koruma yılı**” olarak ilan etmiştir. 1970 yılında, Konseye üye ülkeler yıl boyunca canlı doğal kaynakların korunması alanında başta nesli tehlike altında olan türlerin korunması olmak üzere, tüm türlerin ve türlerin yaşadığı alanların korunmasına öncelik vermişlerdir. 1995 yılında ise, korunan alanlar dışındaki alanların da korunması ile doğanın her yerde korunması amaçlanmıştır. [17]

Günümüze doğru ilerleyen süreçteki çevre koruma düşüncesinin temelinde sürdürülebilir ekolojik gelişme yaklaşımları yer almaktadır. Sürdürülebilir Ekolojik gelişme kavramı 1970’lerin ortalarında ortaya çıkmıştır. Bu deyim, “ekolojik yönden sağlıklı kalkınma stratejisi” anlamına gelmekte ve kalkınmanın, çevrenin potansiyeli ile uyumlu olması, doğal kaynakların uygun ve rasyonel kullanımına özen gösterilmesi ve uygulanacak organizasyon şekillerinde ve teknolojik yeniliklerde, doğal ekosistemlerin ve sosyo-kültürel yapının bozulmamasına dikkat edilmesi gerektiğini belirtir. [33]

Sürdürülebilir Gelişme, 20. yüzyılın sonlarına doğru iyice belirginleşen çevre sorunlarının ortadan kaldırılarak, küresel yaşamın ekonomik, sosyal ve ekolojik bakımdan sürdürülebilir hale getirilmesini içeren küresel öngörülü bir yaklaşımdır.

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde, sosyo-ekonomik süreçleri sorgulama ve değiştirme eğiliminin baskınlığı dikkati çeker. Bu bağlamada, “çevre, ekonomik gelişme ve yaşam kalitesiyle ilgili konuların hepsini içeren bir yaklaşım olarak 1980’li yıllardan itibaren dünya gündeminde yer almakla birlikte, söz konusu kavramın bugünkü içeriğiyle ilk kullanımının, 1972’de gerçekleşen Stockholm Dünya Çevre Konferansı bildirisinde yer almıştır. Kavramın bugünkü anlamda doğrudan ve ayrıntılı bir açıklaması ise 1987’de yayımlanan Brundtland Raporu’nda yapılmıştır.

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin, küresel anlamda etkisi, 1992 yılında düzenlenen Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı ile olmuştur. Rio Çevre ve Kalkınma Konferansı ile yayınlanan bildiriler ile Çevre koruma düşüncesi, küresel ölçekte kalkınmanın ancak çevre değerlerini koruyarak olabileceği, doğal kaynak tüketimi ile üretimi arasında bir dengenin kurulması gerektiği yönünde gelişim göstermiştir.

Günümüze kadar gelişerek gelen Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi, günümüzde çevre sorunları konusundaki küresel politikaların önemli bir aracı olarak gösterilmektedir. [34]

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde çevre koruma kapsamında yoğunlaştığı temel konular, doğal kaynakların hızla tüketilmesi, hızlı nüfus artışı ve bunun yiyecek kıtlığı sorunu doğurması, türlerin neslinin tükenmesi, ormanların ve orman halklarının yok edilişi, havanın ve suyun sürekli daha fazla kirletilmesi, biyolojik çeşitliliğin azalması, iklim değişikliği, gibi olgulardır. [35]

Son dönemlerde ise, doğal hayata verilen derin zararlar keşfedilerek bu görüşün içerisinde birtakım yeni akımlar ve değişik yorumlar doğmaya başlamıştır. Sürdürülebilir kalkınma miti ile teknolojik ve ekonomik ilerleme ile birlikte, ekolojik dengeye de ağırlık vererek gelişmenin sürdürülebilirliği amaçlanmaktadır. Yine insan merkezci ve problemleri var olan sistem içerisinde çözmeye yönelik yaklaşım izlenmektedir. Kapital en üstün değer olma özelliğini korumaktadır.

Çevre koruma konusunda düşünceden eyleme geçilmesi ve böylece sorunun 1970 li yıllarda uluslararası gündeme yerleşmesiyle birlikte, çevre koruma düşüncesinde farklılıklar da belirginleşmeye başlamıştır. Nitekim bu tarihten itibaren, doğaya dönüşü savunacak radikal düşünceler dile getirilirken, radikal bir yaklaşım olarak “ekolojik düşünce” biçiminde kategorikleştirilen bu yaklaşımlar zamanla, gerek ekolojik sorunları “sorunsal” yapmaları, gerekse çözüm önerilerinin niteliği bakımından çevre koruma düşüncesindeki değişimi göstermektedirler.

Ekolojist hareketler içerisinde, kendilerini doğrudan ekolojist olarak adlandıran iki ana akım mevcuttur ve bunlar derin ve toplumsal ekolojidir. Bu bağlamda, derin ekoloji ve toplumsal ekoloji, ekolojist hareketler içindeki temel iki yönelimin temsilcisi olarak görülebilirler. Bu yönelimler, mistik bir doğaya dönüş hedefiyle insan-merkezciliğin eleştirisinin bir temsilcisi olarak derin ekoloji, ekolojik krizin kaynağını, toplumsal yaşamın örgütleniş şekillerinde bulan anlayışların temsilcisi olarak toplumsal ekolojidir.

1970’li yıllarda yükselen kitleselleşme sürecinde çevre korumaya karşı duyarlılık düşünce ve eylem temelinde bir toplumsal harekete taşımıştır. Bu süreçte, çevre koruma düşüncesi toplumsal muhalefet dalgası kimliğine büründüğü söylenmektedir. 1970’li yılların protesto hareketlerinin büyük çoğunluğu, yerel düzeyde ve kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Bu grupların ilgisi daha çok parkların gerekliliği, yeni otoyollara, nükleer enerji santrallerine ve kentsel yenilenmelere karşı çıkış gibi tek konular üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Dönemin çevre koruma düşüncesinin ekolojik sorunlarla mücadelede öngördüğü başlıca yöntemler, ülkeler arasında ekonomik ve siyasal alanda yakın ve sıkı bir işbirliği, kaynak savurganlığının azaltılması, çevre kirliliğinin azaltılması, “kirleten öder” gibi yaptırımların benimsenmesi, çeşitli koruyucu önlemlerin alınmasıdır. [4]

1980’li yılların sonlarına doğru çevre koruma düşüncesinin ekoloji yönünden sorgulandığı eğilimler artmıştır. Bu bakış açısına göre, dönemin çevre koruma düşüncesinde, mevcut ekonomik sistemi işlevsel kılma amacı taşıdığı söylenmektedir

1980 sonlarında kaynakların tükenişi ve dünya çapındaki kirlilik, uluslararası politikaya yön veren bir nitelik kazanmıştır. Nitekim, ekolojik çözüm arayışları kapsamında çok taraflı kurumlar, biyolojik atık dönüştürücüleri dağıtıp, ormancılık programları

tasarlarken, ekonomi zirvelerinde de karbondioksit emisyonu hakkında tartışmalar yapmaktadırlar. Daha önce değinildiği gibi bu yöntemler, sistemin kritik özelliklerini gizleme özelliğini de taşımaktadır. Nitekim, tehlikeler üst üste bindikçe, endüstrileşmenin tehdit edici etkilerini savuşturmak ve sistemi sürdürmek için yeni ürünler, işlemler ve programlar icat edilmektedir. Çevre korumacılığa göre dünyanın kurtuluşunu sağlamak, endüstriyel sistemi yaşatmaktan başka bir anlama gelmemektedir. Bu bağlamda, 1990'larda ekolojik sorunları ve ekolojiyi –sorunların temelinde yatan rekabetçi üretim mantığı gibi sebepleri göz ardı ederek- “kaynakların verimliliği” ve “risk yönetimi”ne yönelen yönetsel stratejilere indirgemıştır.

Sürdürülebilir Gelişme yaklaşımında çevre Sorunu”nun, mevcut ekonomik sistemin ve toplumun “ekonomik” yaşantısı çerçevesinde ortaya çıkan, sosyal ve politik sonuçlar doğuran bir sorun olarak algılandığı söylenebilir. Dolayısıyla, çevre sorunları konusunda, radikal değil, teknik nitelikli çözümlerin öngöröldüğü ve bu nedenle Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin, egemen sistem içinde çözüm öneren bir yaklaşım olduğu ileri sürülebilir

1970’li yıllarda doğal kaynakların korunması ve doğa koruma konusunda uluslararası çalışmalar önem kazanmıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen uluslar arası çalışmalar çevre koruma düşüncesinin şekillenmesinde önemli olmuştur. Bu çalışmalar:

- 1972 yılında yayınlanan Roma Kulübünün “**Büyümenin Sınırları**” adlı çalışması,
- 1980 yılında yayınlanan ABD Başkanlığının “**Global 2000**” isimli çalışması,
- 1987 yılında yayınlanan “**Ortak Geleceğimiz**” isimli Brundland Raporu.

Çevrecilik anlayışında bir başka dönüm noktası bir BM komisyonunun 1987 yılında hazırladığı Bruthland Raporu olarak bilinen Our Common Futures (Ortak Geleceğimiz) yayınlanması olmuştur. Bu rapor çevreci kaygılarla kalkınmacı kaygıların uzlaşım noktası olarak sürdürülebilirlik ilkesini getirmiştir. Bu ilkeye göre, her nesil kaynakları kendisinden sonra gelecek nesillerin kalkınmada ki tercihlerini yaşama geçirmesini engellemeyecek bir biçimde kullanılmalıdır. Bir başka bir deyişle, ekonomik sistem ve çevre sistemi birlikte gelişmesini devam ettirmelidir. [36]

1980- Günümüz arası dönemde çevre koruma yaklaşımları ve söylemleri değişmeye başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda ekonomik, sosyal ve politik koşulların genel olarak önemli değişiklikler geçirdiği bir dönemdir. Öncelikle 1970'lerin sonları ve 1980'lerde uluslararası düzeyde genel ekonomik ve politik resme bakmak gerekmektedir. Birinci Dünya'da birçok çevreci, çevresel sorunlar ve ekonomik performansın iç içe geçmesi nedeniyle, tek bir küresel ekonominin kaderinin tek bir küresel çevrenin kaderine bağlı olduğunu savunmuşlardır.

Dönemin ekolojik temelli çevre koruma düşüncesinin temelinde, çevre sorunlarının çözümü için mevcut olanlardan daha kapsamlı ve kavrayıcı –toplumsal olduğu kadar bilimsel- bir bilgi bütününe ihtiyaç olduğu görüşü vardır. Önceki bilimsel ve toplumsal kuramların kazanımlarını yadsımadan, doğal dünyayla ilişki konusunda daha kapsamlı bir eleştirel analiz yapılması gerektiği savunulmaktadır. [37]

Çizelge 2. 2 Çevre Koruma düşüncesi

	SANAYİ DEVRİMİ ÖNCESİ	SANAYİ DEVRİMİ SONRASI
DÖNEM	18.YY ÖNCESİ	18.YY-1945
DOĞA ALGISI	KUTSAL DOĞA	MEKANİK DOĞA
KORUMA DÜŞÜNCESİ	SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNE YÖNELİK YÖNTEMLER, PARÇACIL KORUMA	ROMANTİZM DÜŞÜNCESİNİN ETKİSİ, ESTİK KAYGILAR VE DOĞAL ALANLARIN TEHDİT ALTINDA OLMASI NEDENİ İLE PARÇACIL KORUMA
ÖNCÜLER VE ARAŞTIRMALAR	<i>Toplumsal kurallar, normlar ve standartlar</i>	<i>Henry David Thoreau, George Perkins Marsh (İn san ve Doğa), John Muir</i>
	İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI	GÜNÜMÜZ
DÖNEM	1945-1970	1970-
DOĞA ALGISI	KAYNAK OLARAK DOĞA	ÖZ DEĞERİ OLAN DOĞA
KORUMA	ÇEVRECİ HAREKETLERİN	EKONOMİK GELİŞMENİN

DÜŞÜNCESİ	ETKİSİ, EKONOMİK GELİŞMEYİ SINIRLAMAYACAK, İNSAN MERKEZLİ PARÇACIL KORUMA	ÇEVRENİN POTANSİYELİ İLE UYUMLU OLMASI, KAPSAMLI VE BÜTÜNCÜL KORUMA
ÖNCÜLER VE ARAŞTIRMALAR	<i>Rachel Carson (Sessiz Bahar)</i> <i>Paul Erlich (Nüfus Patlaması)</i> <i>Garet Hardin (Ortak Trajedi)</i>	<i>Büyümenin Sınırları, Brundland Raporu (Ortak Geleceğimiz)</i>

3.3 Toplumsal Düşünce Sisteminde Çevre Koruma Anlayışı

Toplumların düşünce sistemlerinde, kendilerine özgü kültürleri, yaşam ve düşünce biçimleri gibi çeşitli sosyal faktörler etkili olmaktadır. Toplumların doğayla ilişkilerinde bu sosyal etkenler belirleyici olmuştur. Toplumlar değiştikçe toplumların doğa kavramsallaştırmaları da değişmiştir. her toplum tipinin doğa ile kendine özgü bir ilişki biçimi yarattığını ve toplumun egemen paradigmasının bu ilişki biçimini meşrulaştırdığını ifade etmiştir.

Toplumların çevreyle olan ilişkisi, “değer”den bağımsız, yani boşlukta duran bir ilişki değildir. Bu yüzden, çevre koruma anlayışının arka planında yer alan toplumların değer yargıları, dünya görüşleri ve kültürel özellikler yer almaktadır. Bunun sonucunda da kökleri farklı düşünce, ideoloji ya da değer sistemlerine dayanan doğa kavramsallaştırması ve çevre koruma anlayışı ortaya çıkmıştır.

Her toplumun “doğa” kavramsallaştırması, toplumsal, ekonomik ve kültürel boyutlar içermektedir. Buna göre, insan-doğa ilişkisi toplumsal arka plandan soyutlanarak ele alınmamalıdır. Çünkü insanın doğa ile kavramsallaştırması çevre koruma anlayışını biçimlendirmektedir.

Toplumların çevre koruma düşüncesi, var olan sistemin toplumsal-siyasal düzenini ve onun normlarını benimserken, toplumun egemen değerleri ilişkili olmaktadır.

Doğu ve Batı kavramları, hem bir fizikî mekân hem de düşünce ve kültür ile bağlantılı olarak kullanılmaktadır. Bu anlamda düşünüldüğünde, Avrupalı bir bakış hâkimdir.

Coğrafi kavramlaştırma bu bakışla yapılmıştır. Yakın Doğu, orta Doğu ve uzak Doğu gibi üç farklı kavramla anlatılan coğrafya ve kültür dünyası, özel isimleştirilmiştir. [9]

Batı'ya göre Doğu imajı veya diğer bir bakış açısı ile "Oryantalizm", önceleri Uzak Doğu'da Çin ve Hindistan üzerinden bugünkü Türkiye Cumhuriyeti devleti sınırlarına kadar uzanan ve günümüzde Orta Doğu ile ifade edilen bölgeyi de kapsayan bir coğrafyayı içeriyorken, Doğu toplumlarının anlamı daralarak, sadece İslam'ın hakim olduğu coğrafya anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, Doğu, aslında Batı'nın kendisini tanımlama aracıdır.

Bu çalışmada doğu toplumları ile çizilmek istenen sınır, Ortadoğu; İran'ın doğusundan itibaren Pakistan ve Hindistan ile Endonezya ve Malezya'ya kadar uzayan bölge - İslam kültür coğrafyası- Uzakdoğu; Çin ve Japonya'yı kapsayan kültür coğrafyalarında yaşayan toplumlardır. Batı toplumları ile çizilmek istenen sınır Avrupa ve bu bölgede – Hristiyan kültür coğrafyası- yaşan toplumlardır.

3.3.1 Batı Toplumlarında Çevre Koruma Düşüncesi

15.yy dan önce Batı toplumlarında egemen dünya görüşü, çoğu başka uygarlıklarda olduğu gibi organik olmuştur. Toplumsal ilişkiler organik ilişkilere dayanarak, doğayı dengeleyen küçük topluluklar içinde gerçekleşmiştir. Bu anlayış 16. ve 17. yüzyıllarda köklü değişime uğradı. Organik, canlı ve manevi bir evren anlayışı yerini makine tarzındaki bir evren anlayışına bırakmıştır.

Bu dönemde Rene Descartes, başarılı bir şekilde zihin ile beden arasında ayırarak "iki mutlak alan" fikrini (fizik-metafizik) yani çifte gerçekliği meşrulaştırmıştır. Descartes, doğanın dilinin matematik olduğunu savunarak, doğayı matematiksel terimlerle tanımlamaya çalışmıştır. Bacon'ın "deneysel yöntemi"yle, doğaya işkence edilerek onun gizli sırlarının elde edilebileceğini savunmuştur.

Batı toplumlarında; doğa kavramı, coğrafi keşifler ile başlayan aydınlanma sürecinin ardından akla ve bilimsel bilgiye karşı sonsuz yüceleştirme ve güven ile doğa kavramının bilimsel yorumunu yaparak ve açıklayıcı ve çözümleyici yaklaşması ile ön plana çıkmaktadır. Doğaya, insan doğanın dışında, daha üstün bir varlıkmişçesine

yaklaşarak, olaylar insan hayatı açısından getireceği yarar ve zararlar bağlamı değerlendirilmektedir.

Batı toplumunun doğa algısı, sanayi devrimi ve aydınlanma felsefesi bağlamı modernizm projesinin etkisi ile gelişmiştir. Aydınlanma felsefesinin, özgürleştirerek yükselttiği aklın, zaman içerisinde sistem koşulları gereği, çevreye karşı sığ ve tek yönlü mantıksal yaklaşım biçiminin oluşmasına neden olmuştur. Bu yaklaşımın temelinde insanın doğadaki diğer varlıklara karşı ciddi bir sorumluluk üstlenmesini engellemektedir. İçselleştirme temelli bir görüşten çok pragmatik yaklaşmaktadır.

Bu anlamda batı toplumunda ortaya çıkan aydınlanmanın hayatı algılayış biçime bakıldığında, bilimin karşı konulmaz başarısı ve bilimsel bilginin kesinliğine olan kartezyen inanç, Batı kültüründe doğrudan doğruya katı bilim ve katı teknoloji üzerinde ısrarla durulmasına neden olmuştur. [38]

Batı toplumlarında, aydınlanma dönemi ile mekanistik doğa anlayışı, bütünüyle nedensel ilkelere bağlanmış olmakla birlikte, bu bakış açısı, sosyal, ekonomik, kültürel ilişkilere yansıtılmışlardır. Birçok düşüncenin temeli bu anlayışa dayandırılmıştır. Newton Fizikleriyle ortaya çıkan mekanistik kartezyen dünya anlayışı bütün bilimler ve batılı düşünme tarzının geneli üzerinde güçlü bir etki yapmıştır. Karmaşık görüngüleri temel yapı taşlarına indirgeme ve mekanizmalara karşılıklı etkileşimleri açısından bakma yöntemi kültürlere çok derinden kök salmıştır. [38]

Batı kültürü güçlü bir insan merkezli geleneğe sahip olup, Avrupa'dan yeni Dünya'ya genişlemede, bilimsel bilgi birikimi ve teknolojinin büyüyen gücü, bu insan merkezli anlayışı doğaya karşı saldırıya dönüştürmüştür.

Her ne kadar keyfi bir sıralama yapılmasına rağmen, "Egemen Batı Dünya Görüşü" aşağıdaki dört temel ilke ile gösterildiğini düşünmekteyiz.

1-Asıl olarak, insanlar üzerlerinde egemenliğe sahip oldukları bütün diğer yaratıklardan farklıdır.

2-İnsanlar kendi kaderlerine hakimdir; onlar hedeflerini seçebilir ve onları başarmak için gerekli olan şeyleri yapmayı öğrenebilirler.

3-Dünya çok geniştir ve bu nedenle insanlar için sınırsız fırsatlar sağlar.

4-İnsanlık tarihi bir ilerlemedir; her bir problem için bir çözüm vardır, ve bu nedenle ilerleme gereği asla bitmeyecektir.

Sanayi devriminin de temelinde yer alan "Egemen Batı Dünya Görüşü", insanın akla dayalı bilim ve teknoloji ile başaramayacağı hiçbir şeyin olamayacağı "iyimser bir gelişme" anlayışı Batı Topluluklarının doğa algısı ve çevre koruma düşüncesi üzerinde egemen olmuştur. Bu anlayışın temelinde tamamen insan merkezli, iyimser ve katı bir biçimde çevre karşıtı ya da çevreyi göz ardı eden yaklaşımların olduğu görülür.

Capra, batı toplumlarında egemen olan rasyonel düşünce yapısının çevre ile olan ilişkiler üzerindeki etkisini "...zihinlerimizin içine çekilen bizler bedenlerimizin 'düşünme' tekniğini, bilme araçları olarak bedenlerimizi kullanma yöntemini unutmuş durumdayız. Böyle yapmakla da kendimizi doğal çevremizden kesip koparmış ve canlı organizmaların zengin çeşitliliğiyle bir arada nasıl ortaklaşa ve işbirliği içerisinde yaşanılacağını unutmuşuz" demektedir. [38]

Rasyonel düşünme; batı toplumlarını teknolojik açıdan geliştirmiş ama sezgisel düşünceyi geri planda bırakarak, doğayı daha kolay sömürülebilir mekanik bir sistem haline getirmiştir.

Batı toplumlarında egemen olan rasyonel düşüncenin insanın evrendeki yeri hakkında, insanın tabiatın üstünde veya dışında tutulduğunu ve dolayısıyla da doğal olarak bu perspektifin insanın tabiat üzerinde egemenlik iddiasına yol açtığını belirtilmektedir. Bu bakış açısına göre yalnızca insan değerlidir. Tabiatın ise sadece kullanım değeri yani araçsal bir değeri vardır. [38]

Batı düşünce sistemini karakterize eden en önemli özellik büyüme düşüncesidir. Aydınlanma düşünürleri, ilerlemenin yalnızca bilimsel ve teknik alanla sınırlı olmadığını, bilimin yöntem ve ruhunun öteki alanlara da uygulanması halinde o alanlarda da ilerleme olabileceğine inanmaktadırlar.

Bu ilerleme düşüncesinin altında yatan varsayım, doğanın insanlara sunabileceği kaynakların ve dolayısıyla ilerlemenin sınırsız olmasıdır. Bu düşünceye göre insan, uygun bilgi ve teknoloji ile doğadan her şeyi istediği kadar elde edebilmektedir.

Bu anlamda batı toplumunda ortaya çıkan aydınlanmanın hayatı algılayış biçime baktığımızda bunun Newtoncu mekanik dünya anlayışı olduğunu görüyoruz. Mekanik kavrayış, canlı dünyanın farklı parçalardan oluşması ve bu parçaların bir bütünü oluşturmasıdır. Bu anlayışta dünya bir makine gibi görülmektedir. Aydınlanmanın bu argümanı aynı zamanda ekolojik sorunların da temel argümanını oluşturmaktadır. Günümüz toplumlarının gün geçtikçe daha çok şey tüketmeyi arzulaması, iktisadi ve teknik yönden hızlı ve sürekli büyüme isteği, az gelişmiş ülkelerin sorunları, çevre korumacılığın bir kazanç unsuru olması, bireysel ve toplumsal boyutlardaki tahakküm ilişkileri aydınlanma düşüncesinin argümanlarıyla donanmış bulunmaktadır. Bacon'dan başlayarak oluşan Batılı bakış açısındaki temel vurgu doğaya hâkim olmak, olanakla ölçüsünde servet edinmek ve ne pahasına olursa olsun büyümek olmuştur.

Egemen ekonomik sistemin işleyişi, 16. yüzyıldan itibaren Batıda gelişen düşünsel sürecin sonucu olarak değerlendirilebilir. Batı düşüncesi ile doğa arasındaki ilişkiyi büyük ölçüde karşıtlık kavramları ile tanımlanmıştır. Batı toplumunda Hristiyan kültürünün etkisi ile doğa kavramı "Cennetten kovulmuş" ve "günah" kavramlarıyla birleştirilmiştir. İnsanın kaderi, onun düşünsel ve ruhsal potansiyellerinin gerçekleşmesi olarak değil, "doğal güçler" üzerinde hâkimiyet ve toplumun "şeytani" bir doğal dünyadan kurtuluşu olarak ele alınmıştır. Modern bilim anlayışının da etkisiyle doğa, tüm etik içeriğinden yoksun bırakılmış ve pazar ekonomisi ile de kutsallığından sıyrılmıştır. İnsanları birleştiren tüm dayanışma duygusu ortadan kalkınca, kişisel çıkar, kamu çıkarının üzerinde egemenliğini kurmuştur. İnsanların salt üretim araçları olarak nesneleştirilmesi, doğanın salt "doğal kaynaklar" olarak nesneleştirilmesini beslemiştir. [28]

Batı toplumlarında doğa algısı ve çevre koruma düşüncesine bakıldığında düşünce sisteminde üç ayrı "doğaya bakış" kırılma noktası olduğu görülmektedir:

Birincisi; doğanın insana değil, insanın doğaya ait olduğunu kabul eden kadim görüştür ki, ona ilâhî bir değer atfetmişlerdi. Bu dönemde, doğa milyonlarca yıl tahrip olmadan insanla dost kalabilmiş, insan ihtiyaçlarına cevap verebilmişti.

İkincisi; doğayı bir makine gibi gören, insanın dilediğinde ona müdahale etmek üzere sonsuz yetkilere sahip olduğu varsayılan, doğaya hırçınca hakimiyetin sağlandığı

dönemdir. Bu dönemde, doğanın aşın şekilde ve bilinçsiz kullanılmaya uygun bir meta olarak görülmesidir.

Üçüncü dönem ise; ikinci döneme bir tepki olarak doğmuş ve 1970'lerde başlayıp devam eden doğaya ekolojik bakış düşüncesidir. Bu anlayışa göre "insan bugün tabi değerlerle bütünleşmelidir. Bu onu evrenin kucağına yeniden dönmeye, sadece bileşenlerinden biri olan doğaya tekrar kavuşmaya götürür.

3.3.2 Doğu Topluluklarında Çevre Koruma Düşüncesi

Doğu toplumlarında çevre algısı ve çevre koruma düşüncesi üzerinde doğa kavramının felsefi yorumları belirleyici olmaktadır. Doğu felsefenin özü sezgiye ve insanı doğanın bir küçük parçası olarak gören yaklaşıma dayanmaktadır. Bu bağlamda, bilimsel yorumlamanın yanı sıra sezgisel bilgi ve yorumlar yapılmaktadır. Doğal çevre ve insan ilişkilerinde, sezgisel ve kökensel bağlılık öne çıkmaktadır. Doğu görüşü temelli yaklaşımlar doğal çevreyi, dünyamızı bir meta topluluğu olarak görmeyip, kaynak temelli bir yaklaşım izlemektedir. Yaşam pratiğinde doğal olan, ekolojik enerjinin ve ekolojik sistemin parametrelerinin belirleyici olması gerekliliğini öne sürmektedir. Bu bakış açısının temel örneklerini doğal çevreye büyük önem vererek, pek çok anlam yükleyen, doğanın öznelliğini kabul etmiş olan doğu toplumlarında, Kızılderi kültüründe ve kabile yaşantısı süren bazı topluluklarda, gözlemlenebilmektedir.

Uzak doğu Asya toplumlarının çevre algısına bakıldığında doğa ev gibi algılanmaktadır. Toplumun koruma düşüncesinin "ev imgesi" bağlamında insan-doğa arasında kurduğu "organik" ilişkinin kökleri çok daha derinlere uzanmaktadır. Kısaca, tüm varlıklar arasında ortak bir akrabalık oluşmaktadır. Görüldüğü gibi insan-doğa arasındaki otantik ilişki "aile/ev halkı" imgesi üzerine kurulmaktadır.

İnsan ile doğal nesneler arasındaki ilişki, Konfüçyüsçülüğün temel kavramlarında biri olan ch'i kavramı "doğa ile akrabalığın" felsefi temelini oluşturmaktadır. İnsan diğer her şeyle *herhangi bir farklılık* olmadan bir beden oluşturur. Buna da ortaklığın organik boyutu denilebilir. Evrenle bir beden oluşturma anlamı, insanın kayalar, ağaçlar ve hayvanlarla organik olarak (ortak bir) bağa sahip olmasıdır.

Uzak doğu Asya toplumunda, özgün insan kendisinin doğal olarak sahip olduğu moral potansiyelleri yaratıcılığın, hayatın ve gelişmenin ilkelerini de içeren doğal/moral

düzene uymada ortaya koyar. Kişi kendisini Gök, Yer ve insanlığın tamamlanmasına katılarak tamamlar. Bundan dolayı, doğal çevreye karşı ahlaki bir cevap/sorumlulukla karşılık verecek şekilde kendini yetiştirmek, özgün insan hayatının zorunlu bir ifadesidir.

Uzak doğu Asya toplumlarında belirgin yer eden Konfüçyüsçü düşünce sisteminde insan ve doğa arasında bir ayırım ve dolayısıyla insanın kendine ve doğaya yabacılışması sorunu yoktur. Dahası, bu felsefe geleneği insana öncelikle özünü, daha sonrada bir parçası olduğu doğayı “doğru” olarak tanımayı önermektedir. Bunun sonucu ise, insan-çevre ilişkisini karşılıklı hak ve sorumluluklardan çok, karşılıklı “saygı” üzerine temellendirilmesidir. İnsan, üyesi olduğu aileye karşı sevgi ve saygıyla yükümlü olduğu gibi, üyesi olduğu “Gök, Yer ve binlerce varlığa” karşı da sevgi ve saygı temelli bir davranış geliştirmelidir.[39]

Uzak doğu Asya toplumunda, *Tao* olarak adlandırılan evrensel akış, evrenin doğal ritmi anlamına gelmektedir. İnsan dışındaki diğer canlılar, *Tao* ile uyumlu bir yaşama kendiliğinden ulaşabilmekteyken, insan, evrenin akış sürecinin içine aklı eren bir varlık olarak katıldığından bu ritme ancak bilinçli çabalarıyla, egolarının kendilerinin olmayan bir güce boyun eğmesiyle ulaşabilmektedir. İnsan, evrenin denge sistemine uyumlu bir biçimde katılma sorumluluğunu da taşımaktadır

Hint toplumlarında, "tek bir hayat vardı ve bu hayat bütün doğayı baştan başa dolaşırdı." Bu anlayışa göre doğanın tahribi ve ondaki hayat akışının durdurulması, insanın da sakatlanmasına yol açmaktadır. Bu yaklaşımın temel ilkeleri arasında, insanın doğuştan iyi olduğu, ulu gerçeklere mantıktan daha çok sezgi ve içgüdü ile ulaşılabilceği ve gerçek mutluluğun ancak doğa ile uyumlu bir yaşamla elde edilebileceği düşüncesi bulunmaktadır.

Afrika toplumlarında ise, evrende çok büyük güçlerin var olduğuna inanılır ve şiirde, dans ve şarkıda evrenin bu büyük güçlerine katılır. Yerine göre doğaya yapılacak en küçük bir müdahale (Bir ağacı kesme gibi) evrenin büyük güçlerini, harekete geçireceğinden buna tevessül bile edilmezdi.

Orta Doğu toplumlarında, İslamiyetten önce doğa, “anlamsız, ruhsuz ve anlamsız” bir varlık iken, daha sonra İslamiyet ile yaratıcısının kudretini ve iradesini, yansıtan bir

evren tablosu olarak algılanır. Bu evrende her şey anlam yüklüdür; kendisinden ötesine işaret eden bir belgedir.

Doğa cansız değil, canlıdır ve anlamlıdır. Yaratıcı, kâinatla konuşur ve onları varlık âlemindeki canlı varlıklar gibi muhatap alır. Doğa olarak, bütün varlık ve hatta cansızlar, aynı yaratıcının emirlerine boyun eğen, fitri vazifelerini sadakatle yerine getirmektedir. Bu nedenle İslam coğrafyasındaki toplumlar için evrendeki her şey onun dostu ve kardeşidir. Bu durum insanı, çevresi ile anlaşmaya ve uyuma iter. Diğer yandan, bütün varlıkların kendisini saygı ile karşıladığını, doğanın kendisine munis bir dost gibi davrandığını hisseder. Batı toplumlarının düşünce sistemlerinde olduğu gibi, doğa mücadele edilmesi ve egemen olunması gereken bir düşman değildir. [40]

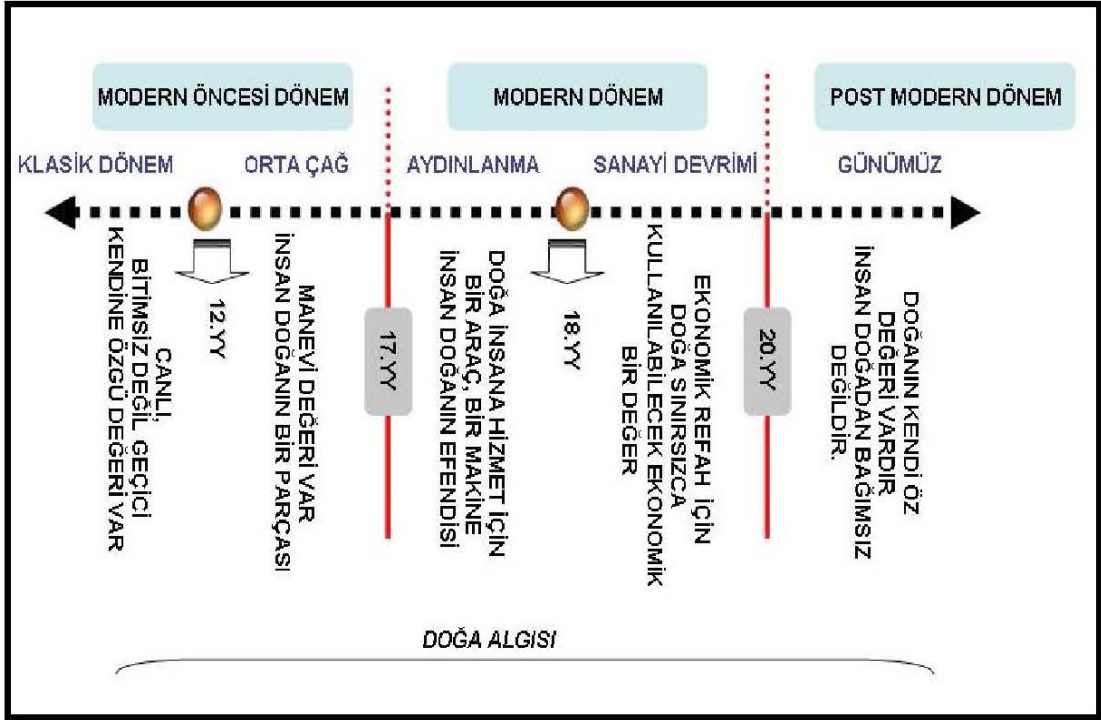
3.4 Bölüm Sonucu

Çevre koruma düşüncesi ve çevre algısının tarih boyunca geçirdiği dönüşüm süreci ile ilişkilendirilerek, klasik dönemden, modern ve post modern döneme kadar geçirdiği değişimler dikkate alınarak incelenmiştir.

Çevre koruma düşüncesinin temelinde, insan ve çevresini insan kaynaklı etkilerden koruyarak, oluşan zararları mümkün olduğu oranda ortadan kaldırmaya çalışmak ve yaşam standardının yükselmesine katkıda bulunma, insan sağlığının korunmasını güvence altına almaktır.

Çevre koruma düşüncesinin kökeni çok eskiye dayanmakla birlikte, uluslararası boyutta gündeme gelmesi 1960 yılların başlarına denk gelmektedir. 1960 sonrasında çevre tahribatının ulaştığı büyük boyutlar sonucunda, geleneksel ekonomik büyüme strateji ve politikalarının kabul edilebilirliği tartışılmaya başlanmıştır. Bütün bu tartışmalar ile birlikte insan-çevre ilişkilerine ilişkin varolan anlayış büyük bir dönüşüm geçirmiştir.

Önceden varolan insanın fiziki ve sosyal yaşamı ile çevrenin birbirinden bağımsız olduğu düşüncesi yerine insan ve çevrenin birbiriyle çok yönlü ilişkiye sahip bir bütünün parçaları olarak yeniden tanımlanmıştır. Bu yeni anlayış ile birlikte insan ve doğa arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisini ortaya koyan koruma düşüncesi ve koruma yaklaşımları gelişmiştir.

Şekil 3. 1 Doğa algısındaki Değişim

1960'lı yıllar çevre sorunlarının batı toplumların gündemine gelmeye başladığı ve çevre sorunlarının düşünsel çerçevede tartışıldığı yıllar olmuştur. Toplumsal hareketlerin dünya sistemini etkilediği bu yıllarda, çevre ile ilgili çeşitli araştırmalar yayınlanmıştır. Bu çerçevede önemli etki yaratan, Rachel Carson'ın "Silent Spring" (Sessiz Bahar) adlı eserinde, çevre sorunlarının yerel ya da bölgesel sorun olmadığını, tüm dünyayı kapsayan ve çözümü zor olan sorunlar kümesi olduğunu ifade edilmektedir. ABD kamuoyu açısından bu kitap çevre sorunlarına karşı duyarlılığın başlamasını sağlamıştır.

1970'lerin başlarında mevcut insan-doğa ilişkisi kavrayışının dönüşümü söz konudur. İnsan ve onun dış doğal koşulları arasındaki ilişki çevre kavramı ile yeniden yapılandırılmıştır. Bu şekilde çevre hem insanın etrafında olan ve insanın da içinde yer aldığı bir gerçeklik olarak hem de karşılıklı etkileşim içinde olan bir bütün olarak ortaya çıkmıştır. Bu yeni kavramın doğal sonucunda, yeni bir doğa- toplum ilişkisi oluşturulmuş ve bu karşılıklı bağımlılık insanoğlu ve gezegenin hassasiyetini gösteren yaklaşımlara dönüşmüştür.

1970'li yıllara kadar uluslar arası politikaların gündemini ekonomi, serbest ticaret ve askeri güvenlik konuları oluşturunken, günümüze doğru çevre sorunları, uluslar arası düzeyde politika konusu olmuştur. 1972 yılı, Çevre Konferansı ile korumanın kültürel ve doğal değerlere karşı, tüm dünyayı ilgilendiren bir yaklaşım biçimi haline geldiği düşüncesi yaygınlaşmıştır.

Doğaya ilişkin düşünce biçimi, doğaya yüklenen değerler ve kaynakların yönetimi için geliştirilen kültürel pratikler, doğadan yararlanma biçimlerini, çevre koruma yaklaşımlarını etkilemektedir. Bu bağlamda, toplumların gelişme ve kalkınma sürecinde doğadan yararlanma biçimlerinde ve bu süreçte çevre sorunlarının ortaya çıkmasındaki temel faktörün, birbiriyle etkileşim haline olan doğa algısı-ve doğaya olan tutumu olduğu söylenebilir.

Çevreyle insanın ilişkisi kültürel birikiminin ulaştığı düzeye bağlı olarak nitelik değiştirmektedir.

Doğanın yorumlanması ve ilişkili davranış biçimleri, temel inanç, değer ve düşünce sistemlerinin kapsamlı bir biçimde incelenmesi ile anlaşılabilir çünkü “değerler” ve “çevresel kaygılar” arasında bir ilişki vardır. Buna göre, insanın çevre ile ilişkisinde ve doğanın yorumlanmasında kültür belirleyici rol oynayan bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında, insanların çevre sorunlarını kavrayışı ve bunlara yönelik geliştirdiği çözümler de “kültür”ün süzgecinden geçerek gerçekleşmektedir.

İnsan- doğa ilişkisi, toplumun içerisinde bulunduğu, oluşturduğu koşullar ve kurgular bağlamında pek çok kez değişmiş, farklı duruşlar geliştirmiştir. İnsanın çevreyi koruma çabaları birer sonuç olarak değil, süreç olarak değerlendirildiğinde değişim geçirdiği izlenebilmektedir.

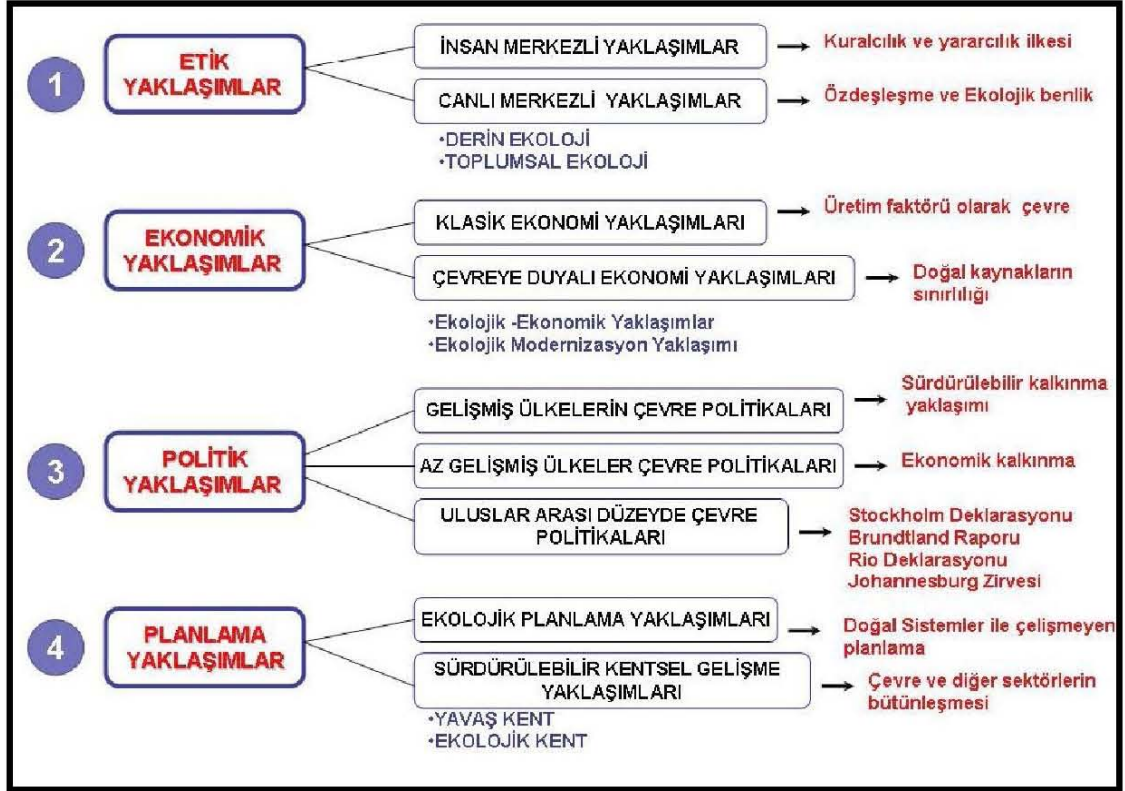
DÜNYA DA ÇEVRE KORUMA YAKLAŞIMLARI

Çevre koruma yaklaşımları, çevrenin korunması, iyileştirilmesi, verilen zararların önlenmesi ve azaltılması yönüyle, ekonomi, etik ve politika ile ilgilidir. Bu bölümde öncelikle çevre koruma yaklaşımları, tek bir parçadan oluşan basit bir yapı olarak değil birçok boyutu olan karmaşık bir yapı olarak ele alınmakta ve bu yaklaşım açısı ile analiz edilmektedir.

Günümüze kadar ortaya çıkan çevre sorunlarının ulaştığı boyutlar insan- çevre ilişkisinde önemli değişimler yaşandığının göstergesi olmaktadır. Bu bağlamda toplumların gelişme ve kalkınma sürecinde doğadan yararlanma biçiminde ve bu süreçte çevre sorunlarının ortaya çıkmasında etkili olan temel faktörlerin biri çevreye olan yaklaşımlardır. Bu bağlamda bir toplumun çevre sorunlarının çözümü ve çevrenin korunmasına yönelik geliştirmiş olduğu yaklaşımları değerlendirmek için çevreye müdahale ve kontrol biçimlerinin hangi boyutlarda ortaya çıktığı, çevre koruma yaklaşımlarının ne yönde geliştiğine ve değiştiğine bakılması gerekir

Dünyada çevrenin korunması amacı ile ileri sürülen fikirler ve uygulamalara bakıldığında, insanların çevreye olan yaklaşımlarının aslında ekonomik çıkarları doğrultusunda ve insan - çevre ilişkisinin ekonomik temelli bir zeminde yürütüldüğü görülmektedir. Ancak çevre koruma yaklaşımları süreç içinde politik, ekonomik, etik ve planlama boyutları ile birlikte değerlendirildiğinde değişimlerin bütün boyutlarda ortaya çıktığı görülmektedir.

Şekil 4. 1 Çevre Koruma Yaklaşımları

Bu bölümde dünyadaki çevre koruma yaklaşımlarının düşünce boyutu dikkate alınarak, yaklaşım değişikliklerini, politik, ekonomik, etik ve planlama boyutları ile değerlendirilmiştir. Dünya ölçeğinde çevre politikalarının çevrenin korunması ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik yaklaşımları ve ortaya koyarak, çevrenin geleceği üzerine ileri sürülen diğer yaklaşımlar ile benzer veya farklı yönlerini ortaya çıkarmaktır. Diğer yandan çevre koruma yaklaşımlarını bütün yönleri içerisinde ele alınarak değerlendirilmesinin gerektiği vurgulanmaktadır.

4.1.Politik Yaklaşımlar

Çevre politikaları, bireylerin, toplumun ve gönüllü kuruluşların çevre koruma ile ilgili düşünüş biçimleri ile olduğu kadar, bu yönde ortaya konan çabalar ve örgütlenmelerle de ilişkilidir. Ancak bu çabalar ve örgütlenmeler ülkeden ülkeye farklılık gösterir. Bunun temelinde ise ülkenin sosyo-ekonomik durumu yatmaktadır.

Dünyada devletlerin çevreye bakışı yirminci yüzyılda yaşanan sosyal, ekonomik ve politik gelişmeler sonucu, özellikle 1970 li yıllardan sonra, evrensel değerler bütünü

olarak görülmeye başlanmıştır. Bu anlayış doğrultusunda ortaya çıkan çevre sorunları basit ve kısa dönemli bir korumacılıktan öte geniş kapsamlı ve uzun dönemli koruma, geliştirme, düzenleme ve yönetme gibi çok daha geniş bir konuma gelmiştir.

1960'ların sonları ve 1970'lerin başları yeni bir dönemi başlatmıştır. Yeni gelişen Keynesyen ekonomi, sınırlandırılmamış ekonomik güçler karşısında ekonomik dengeyi sürdürmek için uygun kaynak yönetiminin gerekli olduğunu öngörmüştür. Bu dönemde mevcut insan-doğa ilişkisi kavrayışının dönüşümü söz konudur. İnsan ve onun dış doğal koşulları arasındaki ilişki çevre kavramı ile yeniden yapılandırılmıştır. Bu şekilde çevre hem insanın etrafında olan ve insanın da içinde yer aldığı karmaşık bir karşılıklı ilişkili bir gerçeklik olarak hem de karşılıklı etkileşim içinde olan bir bütün olarak ortaya çıkmıştır. Bu yeni kavramın doğal sonucu, insan ve onun sosyal örgütlerinin parçaları olduğu bu karşılıklı ilişkili gerçekliğin varlığının insan faaliyetleri ve onun örgütleri tarafından tehdit edildiği inancıdır. Yeni bir doğa toplum ilişkisi oluşturulmuş ve bu karşılıklı bağımlılık insanoğlu ve gezegenin hassasiyetini gösteren yaklaşımlar popüler olmuştur. 1970'li yıllara kadar uluslar arası politikaların gündemini ekonomi, serbest ticaret ve askeri güvenlik konuları oluştururken, günümüze doğru çevre sorunları, uluslar arası düzeyde politika konusu olmuştur.

Kakılma, ekonomik büyüme ile ölçülmekte ve ekonomik büyüme 21. yüzyılda da devletlerinin en önemli hedefi olmaya devam etmektedir. Çevre-kakılma ilişkisi dünya kamuoyunun gündemine girdiği andan itibaren devletler, sivil toplum örgütleri, ulusal ve uluslararası örgütler bu konuyu birçok platformda tartışmaya başlamışlardır.

Uluslar arası çevre politikaları, çevre koruma alanında işbirliği çabaları ile ortaya çıkmıştır. İlk adım Roma Kulübü'nün 1968 yılında yayınlattığı "Büyümenin Sınırları" sorunun küresel olduğunu ve çözümünün de ancak küresel olabileceğine ileri sürmüştür. İnsan-doğa ilişkilerinin ulaştığı nokta, 20yy da insanı yeniden düşünmeye yöneltmiştir. Sorunsalın irdelenmesi göstermiştir ki, eğer bir sorun varsa bu sorun dünyanın tümünü aynı anda ve aynı ölçüde ilgilendirir.

1970li yıllardan sonra ortaya çıkan sürdürülebilirlik kavramı uzun bir gelecekte çevresiyle birlikte dengeli ilerleyen ekonomik sisteme vurgu yapmaktadır. Çevre korumanın sadece çevre kirlenmesini önlemeye yönelik tedbirler almak olmadığını

söylenerek reformcu çözümlere karşı çıkılarak, 1970’li yıllarda çevre konusunda önemli kamuoyu oluşmaya başlamıştır.

Küresel ölçekte çevre koruma yaklaşımlarının politik boyuttaki değişimleri 4 farklı dönemde değerlendirilebilir:

1.1960 yılına kadar olan dönemde çevre koruma çabalarının yalnızca doğa koruma, hayvan ve bitki varlıklarının korunması, ormanların korunması gibi sınırlı alanlarda gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca çevre koruma yaklaşımları ekonomik ve sosyal politikalardan bağımsız olarak yürütülmektedir. Klasik liberal ekonomik politikaların hâkim olduğu bu dönemde dünyada genel olarak çevreye yaklaşım, ulusal zenginliğin üretimi düşüncesinde doğayı (biyolojik ve coğrafi faktörleri) dışlamaktadır.

2.1960-1970 yılları arasında ise, çevre konusunun daha çok düşünsel alanda tartışıldığı, “Büyümenin Sınırları” gibi yeni düşüncelerin ortaya atıldığı ve araştırmaların yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. 1960’lı yıllar çevre sorunlarının düşünsel çerçevede tartışıldığı yıllar olmuştur. Ekonomik büyüme, endüstrileşme, doğal kaynak kullanımı, nüfus artışı gibi alanlarda mevcut düzenin devam ettirilmesi halinde büyümenin sınırlarına ulaşılabileceği ileri sürülmüştür. Bu nedenle ekonomik büyüme eğilimini değiştirmek ve ekonomi ile çevre arasında bir dengenin kurulması gerekliliği vurgulanmıştır.

3.1970-1980 yılları arası, ulusal çevre koruma çabalarının örgütlenmeye başladığı dönem olarak kabul edilebilir. 1972 Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre koruma Konferansı'ndan sonra birçok ülkede çevre bakanlıkları kurulmuştur. 1970’li yıllar itibarıyla uluslararası politikanın konularına küresel çevre sorunları da dahil olmuştur. Özellikle küresel iklim değişikliği, uluslararası suların korunması ile birlikte çevre koruma çalışmalarının uluslararası rekabete olan etkileri gibi konular çevre politikalarının uluslararası sistemde ön plana çıkmasını sağlamıştır.

4.1980’li yılların başından itibaren ise, uluslar arası işbirliğinin, çevre korumanın her alanında yoğunlaştığı açıkça görülmektedir. 1980- Günümüz arası dönemde Çevre politikaları açısından kavramların ve söylemlerin değişmeye başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda ekonomik, sosyal ve politik koşulların genel olarak önemli değişiklikler geçirdiği bir dönemdir. Sürdürülebilir kalkınma politikaları özellikle, 1980’li yıllardan

sonra, uluslar arası kuruluşların yönlendirmesiyle dünya gündeminde yer alamaya başlamıştır. Küresel nitelikli politikaların, uluslar arası düzeyde bölgesel gelişmeleri doğrudan etkileyebilme gücü bulunmaktadır. Bu etki, aynı biçimde ulusal ve bölgesel politikaları da yönlendirebilmektedir. Özellikle, bölgesel nitelikli politik ve ekonomik bütünleşme örgütlerinin de küresel gelişmeleri yönlendirici olabildikleri görülmektedir. OECD, Avrupa Birliği gibi gelişmiş ülke toplulukları küresel gelişmeleri büyük ölçüde belirlemekte ve yönlendirmektedirler.

Küresel ölçekte çevre politikalarında ulus-devletler, hükümet-dışı örgütler ve uluslararası örgütler gibi çeşitli aktörler bulunmaktadır. Bu aktörler içinde en etkili olanlardan biri uluslar arası örgütlerdir. Uluslararası örgütler, gündem belirleyebilmekte ve sistem şekillenmesini etkileyebilmektedirler. Uluslararası örgütlerin, ülkelerin kalkınma politikalarını çeşitli yollarla etkilediği görülmektedir.

4.1.1.Gelişmiş Ülkelerin Çevre Politikaları

Çevre sorunlarının gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerdeki farklı durumu dikkat çekmektedir. Bunun nedenlerinden biri olarak, gelişmiş ülkelerdeki üretim ve tüketimin, az gelişmiş ülkelere oranla çok daha fazla olması gösterilmektedir. Dünyanın geneline bakıldığında gelişmiş ya da azgelişmiş ülke ayırt etmeden, çevre sorunları vardır. Ancak bunların çözüm yolları için uygulanan politikalar farklılık göstermektedir.

Ülkelerin gelişmiş veya az gelişmiş olan ülkeler seklindeki ayrımı ekonomik temelli olup sanayileşme süreci ile ilişkilidir. Ülkeler, bu süreci ne kadar önce tamamladıysa okadar ekonomik seviyeye sahip olmuşlardır.

Gelişmiş ülkelerde gelir düzeyi yüksektir ve gelir dağılımı adaletlidir. Sanayi ve tarım sektörünün yanı sıra hizmet sektörü de gelişmiştir. İleri bir düzeyde is bölümü ve uzmanlaşma vardır. Düzenli isleyen bir hukuk sistemi ve siyasal sistem mevcuttur. İssizlik oranı düşüktür. Gelişmiş ülkelerde nüfus artışı da yüksek boyutlarda değildir

Batılı ülkeler ne pahasına olursa olsun sanayileşme prensibiyle sanayileşmelerini gerçekleştirmiş ve bu süreç de sadece kendi ülkelerinin doğal koşullarını değil, az gelişmiş ülkelerin de doğal koşullarını sarsmışlardır.

Gelişmiş ülkeler doğal olarak çevre sorunlarını ilk ve şiddetli yaşayan ülkeler olmuşlardır. Bu nedenle uluslararası düzeyde gerçekleştirilmeye çalışılan düzenlemelere genelde destek vermektedirler. Ancak azgelişmiş ülkeler, yapılan düzenlemeleri kendi gelişmelerinin önünde bir engel olarak görmekte, kendi toplumlarının da en az gelişmiş ülkelerin toplumları kadar iyi yaşamaya hakkı olduğunu savunmaktadırlar. Bunu sağlamanın yolunun da ekonomik büyüme ve endüstrileşmeden ödün verilemeyeceğini vurgulamaktadırlar.

Gelişmiş ülkelerin çevre politikasının oluşmasında 2 temel faktör bulunmaktadır. Bunlardan ilki, düşünsel boyutta gerçekleştirilen, konferanslar, sözleşmeler, çevreyi dikkate alan yayınlar olmuştur. Yapılan sözleşmeler ve konferansların yanı sıra düşünsel boyutta da yeni kavramlar, yeni fikirler ortaya atmışlardır. Sıfır Büyüme, Sürdürülebilir Kalkınma gibi ifadeler çevre adına yapılan çalışmaların düşünsel boyuttaki yansımaları olmuştur. İkincisi siyasal boyutta gerçekleştirilen, yeşiller, yeşil barış gibi toplumsal hareketler bulunmaktadır.

1970'li yıllarda ortaya çıkan yeşil hareket ilk olarak kapitalist sisteme karşı olmasıyla tanınmıştır. Yeşil hareketin ana teması olan ekoloji, kapitalizmin çelişkilerini görmek için önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Yeşiller partisi bu koruma hareketinin bir sonucu olarak 1979'da ortaya çıkmış, zaman içinde bazı yapısal değişikliklere uğrasa da görevini yaparak diğer partilerin ve ülke politikasının çevre korumacı ilkelere sahip çıkmasını sağlamıştır.

Gelişmiş ülkelerde yaşanan yoğun hava kirliliği, atıkların toplanması ve ortadan kaldırılması gibi çevre sorunlarının çözümüne 19. yüzyılda başlanmıştır. Çevre koruma düşüncesinin ortaya çıkması ile sistematik çalışmaların başlatılması ise 20. yüzyılda gerçekleşmiştir.

1960'lı yıllar çevre sorunlarının batı toplumların gündemine gelmeye başladığı ve çevre sorunlarının düşünsel çerçevede tartışıldığı yıllar olmuştur. Toplumsal hareketlerin dünya sistemini etkilediği bu yıllarda, çevre ile ilgili yapılan çeşitli araştırmalar da yayınlanmış, sonuçta, dünyadaki bu hareketliliğe çevresel eylemler de eklenmeye başlamıştır. Bu çerçevede önemli etki yaratan, Rachel Carson'ın "Silent Spring" (Sessiz Bahar) adlı eserinde, çevre sorunlarının yerel ya da bölgesel sorun olmadığını, tüm

dünyayı kapsayan ve çözümü zor olan sorunlar kümesi olduğunu ifade etmektedir. ABD kamuoyu açısından bu kitap çevre sorunlarına karşı duyarlılığın başlamasını sağlamıştır. ABD’de Su Kirliliğini Önleme Yasası (Clean Water Act) ve Hava Kirliliğini Önleme Yasası (Clean Air Act) gibi yasalar, yönetmelikler ve tüzükler şeklinde yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Ulusal düzeyde çevre ve doğa koruma dernekleri, örgütlenmeleri oluşturulmuştur. 1969 yılında İsveç’te kurulan İsveç Ulusal Çevre Koruma Kurulu (Swedish National Environmental Protection Board) bu konudaki ilk kuruluş olarak bilinmektedir. 1970 yılında, Kanada Çevre Dairesi (Canadian Department of the Environment), 1971 yılında ise, Japon Çevre Kurumu’nun (Environment Agency of Japan) oluşturulduğu görülmektedir. Aynı yıllarda Fransa ise, Çevre ve Doğa Koruma Bakanlığı kurmuştur.

Gelişmiş ülkeler tarafından yoksulluk, çevresel bozulmanın başlıca nedenlerinden biri olarak tanımlanmakta, yoksulluğun ortadan kaldırılması için gelişmiş ülkelerin ekonomik büyümeyi canlandırmaları gerektiği, uluslararası eylem planı ile finansman sorununu çözebileceklerini, azgelişmiş ülkelerin içinde bulundukları borç krizinden çıkarılmaları gerektiği vurgulanmaktadır.

Çevreyi koruma amaçlı yapılacak uygulamalarda gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında farklılıklar vardır. Gelişmiş ülkeler ekonomik anlamda daha iyi şartlara sahip olduklarından maliyeti yüksek teknolojileri çevre koruma amacıyla kullanabilirler. Bu ülkeler teknolojinin yalnızca kullanıcısı değil aynı zamanda üreticisi de olmalarından dolayı yeni teknolojiler üretme yoluna da gidebilirler. Az gelişmiş ülkelerin ise böyle bir seçim şansları yoktur. Çevreyi korumak için artı bir bütçe ayıramayan bu ülkeler kirleticiliği çok az olan teknolojileri de kullanamamaktadırlar.

Çevre ile kalkınma konularının bütünleştirilmesi gerekliliği önemli politika konularının bir diğeri olmuştur. Geliştirilen ve uygulanan politikaların, nasıl ekonomi, enerji, tarım, ticaret gibi boyutları varsa çevre konuları da bu boyutlardan biri olmak zorundadır. Tüm bu boyutların, ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından değerlendirilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur.

4.1.2. Az Gelişmiş Ülkelerin Çevre Politikaları

Dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturan, az gelişmiş ülkeler, güney ülkeleri, az gelişmiş ülkeler, üçüncü dünya ülkeleri, gibi farklı kavramların geniş kapsamı içinde yer almaktadır. Az gelişmiş ülkelerin belirgin özellikleri arasında hızlı nüfus artışı, yaygın yoksulluk, tarımın ağırlıklı ekonomik sektör olması, demokratik kurum ve geleneklerin yerleşmemiş olması, gelir dağılımının bozukluğu sayılabilir.

Az gelişmiş ülkelerde çevre sorunları yoksulluk, açlık, çarpık kentleşme, aşırı nüfus artışı, kaynaklardan optimum yararlanma sonuçlu su ve besin kaynaklarının yetersiz kalışı, dengesiz toprak dağılımı ve doğal kaynakların tüketimi gibi başlıklarda yoğunlaşırken, gelişmiş ülkelerdeki çevre sorunları da endüstriyel kirlilik, atıkların bertarafı ve tüketimdeki limitsizlik başlıkları altında toplanabilmektedir.

Az gelişmiş ülkelerde alım gücü çok daha düşüktür. Tüm bu nedenlerden dolayı gelişmemiş ülkelerde tüketim sınırlı olmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde ise doğayla bir olma, verilenle yetinme gibi paradigmlar egemendir. Bu paradigma da insanların aşırı üretmesine ve aşırı tüketmesine engel olmaktadır.

Az gelişmiş ülkelerde sanayileşme ve kentleşme gerçekleşmemiştir. Böylece sanayi sektörünün getirdiği arıtım, kimyasal maddeler, geri dönüşümü olmayan maddeler, aşırı tüketim gibi sorunlar kentleşmeyle gelen motorlu taşıt kullanımı, nüfus baskısı, kentsel atıklar, nükleer atıklar gibi sorunlar görülmemektedir. Ancak yoksulluğun da getirisi olarak ormanların tahrip edilmesi, kanalizasyonların yeterli olmaması, içme suyunun temizliğinin sağlanamaması, nesli tükenmekte olan canlı türlerine dair önlemler alınamaması şeklinde sorunlar yaşanmaktadır. Bunlara ek olarak gelişmiş ülkelerin hammadde veya maden çıkarmak amacıyla yarattıkları kirlilikte az gelişmiş ülkelerin yaşadığı çevre sorunlarındanır.

Söz konusu sorunlar arasındaki temel fark, gelişmiş ülkelerde yaşananların sanayileşme ve kalkınma ile ilişkili olmasıdır. Az gelişmiş ülkelerde yaşanan sorunların ise belirli bir gelişme aşamasından sonra ortadan kalkacak niteliğe sahip sorunlar olduğunu göstermektedir. Çevre sorunlarının bir “sorunsal” haline gelmesi ve gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler açısından farklı niteliğe bürünmesinin dinamiği kapitalist gelişmede bulunmaktadır.[41]

Az gelişmiş ülkelerde, koruma paradigmasının oluşturulması, küresel ölçekte çevre sorunlarının kriz niteliğini almasıyla bağlantılıdır. 20.yy sonlarında dünya küresel çevre sorunları geçmişteki, ekonomik kalkınma paradigmaları, ekonomi – ekoloji ilişkisiyle bağlantılıdır. Küresel ölçekteki çevre sorunları hızlı iktisadi büyümeden kaynaklanan sorunlar ve yoksulluktan kaynaklanan sorunlar olmak üzere iki farklı boyut kazanmıştır. [41]

Çevre politikası içinde yer alan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde farklı değerlendirildiği söylenebilir. Gelişmiş ülkeler, az gelişmiş ülkelerdeki doğal kaynakların kirletilmesi ve tüketilmesinin kendi yaşantılarını etkileyeceğini görmektedirler. Bu çerçevede Kuzey ülkeleri sürdürülebilirlik kavramını refahlarının sürdürülmesi olarak değerlendirmektedirler. [41]

Uluslar arası düzeyde çevre politikalarına dahil olan sürdürülebilir kalkınma söylemi az gelişmiş ülkeler için farklı anlamlar taşımaktadır. Sürdürülebilir kalkınma söylemi az gelişmiş ülkeler için gelişmiş ülkelerin yaptığı hataları yapmamak için gelişmekten vazgeçilmelidir anlamına gelmektedir.

Az gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerin çevre politikalarına entegre olan sürdürülebilir kalkınma yaklaşımları şu boyutları ile eleştirmektedirler:

- 1.Gelişmekte olan ülkeleri çevre koruma kavramı ile bağlayarak geri bıraktıranın amaçlandığı iddia edilmektedir.
- 2.Söylem etik konuları dışlamamakla birlikte genel olarak faydacı anlayışla yaklaşımdan kurtulamamaktadır.
- 3.En fazla miktarda fosil yakıt tüketmekte olan Amerika'nın Kyoto protokolüne imza atmaması, sürdürülebilir gelişme konusunda kurumlara ve hükümetlere verilen rollerin uygulanabilirliğini tartışılır bir konuma getirmektedir.
- 4.Çevre politikalarına entegre edilen sürdürülebilir gelişme söylemi halkın katılımını öngörmekte, ancak bunun yollarını ve örgütlenme biçimini net olarak açıklayamamaktadır.
- 5.Gelişmiş ülkelere, .merkezi, otoriter, etkin bir üst rol verilmiştir.

1970’li yıllar itibarıyla uluslararası politikanın konularına küresel çevre sorunları da dahil olmuştur. Özellikle sınırötesi çevre kirliliği, ozon tabakasının incilmesi, küresel iklim değişikliği, uluslararası suların korunması ile birlikte çevre koruma çalışmalarının uluslararası rekabete olan etkileri gibi konular çevre politikalarının uluslararası sistemde ön plana çıkmasını sağlamıştır.

Rapora göre, ekonomik büyüme, endüstrileşme, doğal kaynak kullanımı, nüfus artışı gibi alanlarda mevcut düzenin devam ettirilmesi halinde büyümenin sınırlarına ulaşacağı ileri sürülmüştür. Bu nedenle ekonomik büyüme eğilimini değiştirmek ve ekonomi ile çevre arasında bir dengenin kurulması gerekliliğine vurgu yapılmış, ve “sıfır büyüme” (Zero Growth) tezi öne sürülmüştür. Doğal kaynakların sanılandan fazla olduğu, ülkelerin, özellikle de azgelişmiş ülkelerin gelişmelerini engellemek için bir tuzak olduğu gibi eleştiriler yöneltmiştir.

Az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkeler gibi çevrenin korunması konusunda kurallara ve önlemlere yönelik politika alanları dar olup, çevre politikalarının uygulanması aşamasında gerekli uygulama araçları geliştirememiştir. Az gelişmiş ülkeler için sanayileşme bir amaç ve hedeftir. Bu noktada gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında bir gerilim ve tartışma ortamı oluşmaktadır. Gelişmiş ülkelerin geçmişte çevreye verdikleri zararları ve hataları, az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin benzeri gerekçelerle günümüzde ve gelecekte yinelemek konusunda kendilerince hak görebilmektedirler.

Az gelişmiş ülkelerde görülen çevre sorunları benzer şekillerde gelişmemiş ülkelerde de görülür. Ancak az gelişmiş ülkelerin karşı karşıya oldukları sorunlar daha ciddidir. Hindistan, Pakistan, Sudan, Küba ve Afrika ülkeleri az gelişmiş ülkelerdendir. Yoksulluk bu ülkelerde görülen temel sorundur. Bu nedenle de ülke politikalarında çevre konusu ön planda yer almaz.

Az gelişmiş olan ülkelerle, gelişmiş ülkeler karşılaştırıldığında, yaşam standartları düşük olan, ekonomileri geri kalmış, sanayileşme sürecini tamamlayamamış, ülkelerde çevre politikaları yeteri kadar gündeme gelememektedir. Bunun yerine az gelişmişliğin getirdiği sorunlar politika konularının içinde yer almakta, çevre konusu politika alanında geri planda kalmaktadır. Önemli olan ekonomik kalkınmanın sağlanmasıdır.

Ekonomik kalınma ve çevre koruma arasındaki ilişki zayıftır. Yasam standartları yüksek olan gelişmiş ülkelerde çevre diğer politika alanları ile ilişkilendirilmiştir.

4.1.3.Uluslar Arası Düzeyde Çevre Politikaları

İkinci dünya savaşından sonra, çevre sorunlarının ciddi boyutlara ulaşması ülkelerin tek yanlı eylemlerinin çevre kirliliğini kontrol altına almada yeterli olmadığını göstermiştir. Ülkeler ilk olarak ulusal çevre politikalarını oluştururken, uluslararası işbirliğinin ve düzenlemenin çevreyi korumak için bir gereklilik olduğu ortaya çıkmıştır. 1970'lerin başından itibaren bu durumun artan bir şekilde kabulü göze çarpmaktadır. Ülkelerin ulusal çevre politikalarını belirlemesinde, uluslar arası düzeyde girişimleri gündeme getirmiştir.

Çevre-gelişme ilişkisi dünya kamuoyunun gündemine geldiği andan itibaren devletler, sivil toplum örgütleri, ulusal ve uluslararası örgütler çevre koruma konusunda politika geliştirerek, çevre koruma konusunda faaliyette bulunmakta ve bu konuyu birçok platformda tartışmaya açmışlardır. Çevre sorununun uluslararası gündeme taşındığı en önemli girişimler ve platformlar sırasıyla;

1972- Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı, Stockholm Deklarasyonu

1987- Ortak Geleceğimiz (Brundtland Raporu), Dünya Çevre ve Kalkınma Konferansı

1992- Birleşmiş Milletler, Rio Deklarasyonu

2002- Birleşmiş Milletler 2. Çevre ve Kalkınma Konferansı (Rio+10), Johannesburg Zirvesi

olarak belirtmek mümkündür. Bu platformlarda gerçekleşen toplantılarda en önemli gündem konularında *çevreyi korumak* temel amaç olmuştur.

Çevresel değerlerdeki tahribat uluslararası kamuoyunun da dikkati çekmiş ve bu konuda bir duyarlılık oluşmaya başlamıştır. Uluslar arası yaptırım gücü olan örgütler, çevre politikalarının oluşmasında ve yönlendirilmesinde öncü bir rol oynamaktadır. Özellikle son yıllarda, bu politikaların oluşmasında uluslararası örgütlerin ve hükümet-dışı örgütlerin katkısı artmaktadır. Uluslararası örgütlerin, çevre koruma yaklaşımları üzerindeki etkisi 1972'den itibaren ciddi şekilde artmıştır. Söz konusu örgütler ülkelerin

evre politikalarının oluşum sürecinde etkili olmaktadır. Uluslararası rgtler küresel evre ile ilgili politikaların geliştirilmesini 4 farklı yöntemle etkileyebilmektedirler:

- 1- Ulusal ve Uluslar arası politikaların hangi konularla ilgileneceğini belirleyerek küresel ve yerel eylemler için gündem belirleyerek.
- 2- Uluslar arası düzeyde evre koruma yöntemleri ve araçları ile ilgili müzakereler gerçekleştirerek ve bu konuda yapılacak müzakereleri etkileyerek.
- 3- evre koruma ile ilgili konular üzerine normatif kurallar geliştirerek.
- 4- Uluslararası müzakere konusu yapılan konularda ülke politikalarını etkileyerek

Uluslararası evre politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında bazı bölgesel işbirliği örgütleri de önemli katkılar sağlamaktadırlar. Bu bölümde küresel ölçekte evre politikarını en çok etkileyen Avrupa birliği ve Ekonomik Gelişme ve işbirliği rgt (OECD) değerlendirilecektir.

4.1.3.1.Birleşmiş Milletler (UN)

Birleşmiş Milletler, bugün hemen hemen dünyadaki bütün ülkelerin yesi olduğu bir uluslararası bir örgüt olması, küresel düzeyde evre bilincinin oluşturulması ve uluslar arası işbirliği için çalışmaların başlatılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Birleşmiş Milletlerin çevrenin uluslararası anlamda korunması için yaptığı en önemli çalışmalar uluslar arası düzeyde geniş katılımcı konferanslar düzenlenmesidir. Söz konusu Uluslararası konferanslar, uluslararası politikanın gelişmesinde temel araçlar olmuştur.

Diğer yandan, küresel evre politikalarında gündem belirlemede etkin bir rol oynayan (Birleşmiş Milletler evre Programı) UNEP, BM sistemi içindeki, çevresel faaliyetler konusunda eşgüdümü sağlayarak bu faaliyetlerde odak noktası olmaktadır. Ayrıca, UNEP uluslararası evre sözleşmelerinin gerçekleştirilmesinde ve bağlayıcılığı olmayan ilkelerin belirlenmesinde oldukça etkin bir rol oynamakta, çevrenin durumunu değerlendirerek ve gözlemleyerek küresel evre gündeminin şekillenmesini sağlamaktadır ve bu bilgileri hükümet ve hükümet-dış örgütlere vermektedir.

Birleşmiş Milletler evre Programının küresel evre politikalarını etkilemesinin en önemli etkeni hukuki etkileri olmayan ortak normların ve davranış kurallarının

müzakerelerini gerçekleştirmeleridir. Bağlayıcı etkileri olmayan ve esnek hukuk kuralları olarak adlandırılan bu ortak normlar ve davranış kuralları, çevresel konulardaki ülke eylemlerini etkilemek için geliştirilmektedir. Uluslararası çevre hukukunda en önemli esnek hukuk kuralları Stockholm ve Rio deklarasyonlarıdır.

Stockholm Çevre Konferansı ve Deklarasyonu

1972’de Stockholm’de yapılan ilk Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı bu açıdan dönüm noktası olmuştur. Böylece zenginle yoksulu ile tüm dünya, çevre sorunları ve çözüm yolları için, farklı iktisadi, siyasal, sosyal, kültürel ve ideolojik yapılarına karsın bir araya gelmişlerdir.

Konferansta ele alınan temel konu, ülkelerin farklı gelişmişlik düzeylerinden hareketle, kalkınmanın temel araç olarak görülmesi ve çevre koruma faaliyetlerinin kalkınmayı aksatacak bir etmen olarak algılanmasıdır. Ancak çevre korunması için bazı yerlerde özellikle kirlenme alanlarında kısa ve orta ölçekli bölge, alt bölge ve sektörel planların hazırlanması ve uygulanması ve gelişmiş ülkelerin bilgi birikimlerinin diğer ülkelere de aktarılması, bir teknik yardım koordinasyonu gerçekleştirilmesi üzerinde durulmaktadır.

Stockholm konferansı ile, her insanın sağlıklı bir çevrede yaşamaya ve çevre korumaya ilişkin kararlara katılma hakkı olduğun yani çevre hakkının bir insan hakkı olarak kabul edilmesi sağlanmıştır.

Stockholm Çevre Konferansında çok boyutlu olarak tartışılan ve düşünce değişikliğine gidilmeden çözüm bulunamayacağı belirtilen ekolojik sorunlar dünya gündeminde öncelikli konumunu almıştır. Bu sürecin ardından gelen sorgulama süreci Batıda yeşil hareket ve diğer ekolojik grupların yükselmelerine sebep olmuştur. Bu süreç yeni bir çevre koruma düşüncesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu perspektife göre, günümüzdeki ekonomik gelişme de çevresel kaynaklara ve geleceğe yönelik yatırımlar yapılarak sürdürülebilir.

“Konferansta ilk kez çevrenin korunmasının bir hak olduğunu ve ortak sorumluluk altında korunması gerektiği vurgulanması, bunun yanında ekonomik ve toplumsal gelişmenin çevre koruma ve geliştirmenin ön koşulu olduğunu ifade etmeleri kalkınma ve çevre korunmasının birlikte düşünülmesi gerektiği gerçeği anlaşılmıştır.” [42]

Stockholm Konferansı'nın uluslar arası alanda kurumsallaşmaya hizmet edecek üç önemli sonucu olmuştur,. İlki uluslar arası alanda genel kabul gören ilkelerin belirlenmesi, ikincisi, çevre fonunun kurulmasını öneren bir eylem planının kabul edilmesi, üçüncüsü, çevre sorunlarını inceleyen organizasyonel bir yapı (UNEP) oluşturulmasıdır. [42]

Stockholm Konferansı'nın en önemli sonucu farklı siyasi rejimlere ve gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerin çevre konusunda ortak sorumluluklarını kabul eden bir yaklaşımı benimsemeleri ve bunu çevre koruma için ön koşul olarak kabul etmeleridir.

Stockholm Deklarasyonunda, insanlığın refahı ve dünyanın ekonomik gelişmesini etkileyen temel konulardan birinin çevrenin korunması ve geliştirilmesi olduğu vurgulanmaktadır. Bu noktada dünya hükümetlerinin görevi, çevrenin korunması ve geliştirilmesinin sağlanması olacaktır. Bu görevlerin gerçekleştirilmesi aşamasında ikili bir ayrıma gidilmektedir. Şöyleki, gelişmekte olan ülkelerde çevresel sorunların kaynağı, az gelişmişlik olarak kabul edilmekte ve yaşam standartlarının yükseltilmesine önem verilmelidir. Gelişmiş ülkeler ise az gelişmiş ülkelerin açıklarını azaltacak önlemler alacaktır. [42]

Deklarasyon, insanlığın ulaştığı bilgi düzeyini doğa ile uyum içerisinde kullanılması gerektiğini ayrıca çevrenin korunması için merkezden yerel yönetimlere ve vatandaşlara kadar ortak çaba sarf edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. [42]

Stockholm Deklarasyonunda, çevrenin korunmasında uluslararası alanda kabul gören ve hatta bazı ülkelerin anayasalarına giren ilkeler bulunmaktadır:

1.Herkesin bugün ve gelecek kuşaklar bakımından çevrenin korunması ve geliştirilmesi için gereken sorumluluğu üstlenmesi gerekmektedir.

2.Doğal kaynakların planlanması ve yönetimi sağlanmalıdır. Tehlikeli ve zararlı atıkların yönetimi, yaban hayatının korunması, kirliliğin önlenmesi gerekmektedir.

3.Etkin çevre yönetimi için, fiyat istikrarı sağlanmalı, planlı kalkınma ve nüfus politikalarına önem verilmelidir.

Stockholm Çevre Konferansı'ndan sonra çevre koruma ile ilgili kurumsallaşma süreci başlamıştır. Bunlarla birlikte, çevre ile ilgili yasal düzenlemelerde yapılmıştır. Bunların

yanı sıra Birleşmiş Milletler, OECD gibi uluslararası örgütlerin çevre sorunlarına olan ilgisi artmış, bu konularla ilgili birimler kurulmaya başlanmıştır. Konferans, çevre politikalarını, ülkeler arasında evrensel bir ilgi alanı olarak belirlenmesini sağlamıştır. Ayrıca birçok ülkenin ulusal gündeminde yer almayan çevre sorunlarını, ülke gündemlerine alınan bir olgu durumuna getirmiştir.

Brundtland Raporu (Ortak Geleceğimiz)

1987 yılında OCED tarafından yayınlanan “Ortak Geleceğimiz” başlıklı bu raporda, çevresel gelişme ile ekonomik kalkınma arasındaki dengenin kurulmasına ve gelişmenin “sürdürülebilir” olmasına dikkat çekilmiştir. “*Brundtland Raporu*” olarak da adlandırılan bu rapor, “sürdürülebilir kalkınma” kavramının yaşama geçirilmesine yönelik küresel eylem planına giden yolun temel taşı olmaktadır.

Rapordaki temel kaygı çevre ile kalkınmanın uyumsuzluğu ve çevrenin kalkınma uğruna feda edilmesidir. Kalkınmanın sürdürülebilirliği, çevrenin ekonomik gelişmenin kaynağı ve sınırı olduğu düşüncesinin benimsenmesine bağlıdır. Rapor, devletlerin ticaret, finans ve yardım faaliyetlerinin tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmekte ve hiçbir ülkenin diğer ülkelerden soyutlanarak kalkınamayacağını ileri sürmektedir.

“Ortak Geleceğimiz” adı ile de anılan Brundtland raporunda (1987); ‘Yirmi birinci yüzyılın başı, teknolojiye gelişmelerin doruğa ulaştığı bir dönüm noktası olurken, ekolojik dengenin bozulması ve doğal kaynakların yitirilmesi bu gelişmelerin bedeli olduğu ve sürdürülebilirliğin, bu bağlamda, ekonomik, çevresel ve toplumsal gereksinimlerin, gelecek kuşakların yaşam koşullarına zarar vermeden karşılanmasını hedefleyen bir dünya görüşü olarak yerini aldığı’ belirtilmiştir. [43]

Raporda ayrıca, nüfus, canlı türleri ekosistem, enerji, sanayileşme ve çevre politikaları konularında öneriler getirilmekte ve temiz bir çevrede yaşamının temel insan hakkı olduğu vurgulanmaktadır.

Raporda çevrenin korunmasını sağlamadaki en önemli güçlük, çevre ile kalkınmanın uyumsuzluğu ve çevrenin kalkınma uğruna feda edilmesi olarak beirlenmiştir.

Raporda, kalkınmanın sürdürülebilirliği çevrenin ekonomik gelişmenin kaynağı ve sınırı olduğu düşüncesinin benimsenmesine bağlı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, kalkınma

sürdükçe, doğal kaynaklarda değişim olağan olduğu ancak teknolojinin bu olumsuz durum için alternatifler üreteceği belirtilmiştir.

Bu bağlamda, Brundlant raporuna göre sürdürülebilir bir gelişmenin sağlanması için gerekli şartlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- Karar almada vatandaşların etkin katılımını sağlayacak bir siyasal sistem
- Kendi çabasıyla ve sürdürülebilir biçimde üretim fazlası ve teknik bilgi sağlayabilecek bir ekonomik sistem
- Uyumsuz gelişmeden doğan gerilimlere çözüm bulabilen bir sosyal sistem
- Gelişme için gerekli ekolojik tabanı korumaya saygı gösteren bir üretim sistemi
- Durmadan yeni çözümler arayabilecek bir teknolojik sistem

Yine aynı rapora göre kavramın içinde iki önemli öge vardır. Bunlar “ihtiyaç, özellikle dünyanın yoksullarının temel ihtiyaçları ile çevrenin bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçları karşılayabilme yeteneğine teknolojinin ve sosyal örgütlenmenin getirdiği sınırlamalar düşüncesidir” [44]

1970’lerden sonra hükümetler sistemli bir çevre koruma yaklaşımı geliştirmeye başlamışlardır. Bu tarihe kadar ekonominin ve kalkınmanın öncelikliliği olgusu hakim düşünce tarzı iken, bu raporla birlikte çevre, devletlerin siyasal konuları arasına girmiştir.

Rio Çevre Konferansı ve Deklarasyonu

Konferansta, iklim değişiklikleri, atmosferin korunması, ormansızlaşma, denizlerin korunması, biyolojik çeşitliliğin korunması, tehlikeli atıklar ile kimyasal atıkların çevreye duyarlı yönetimi; yaşam kalitesinin iyileştirilmesi v.b. acil ekonomik ve sosyal sorunlara karşı alınacak önlemler ve izlenecek politikalar yanında, çevre üzerinde baskı yaratan kalkınma biçimleri ile gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluk, gelişmişlik düzeyleri, üretim ve tüketim biçimleri, demografik baskılar ve uluslararası ekonominin etkileri gibi konular da ele alınmıştır. [45]

Ülkelerin ekonomik ve çevresel faaliyetlerini bir arada yönlendirecek ilkelerin benimsenmesi açısından önemli bir adım olan konferans sonunda uluslararası düzeyde

beş temel belge ortaya çıkmıştır. Bu belgeler; Rio Bildirgesi, Gündem 21, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Sözleşmesi ve Orman Varlığının Korunmasına İlişkin Bildiri'dir. [46]

Bildiride çevre sorunları ile ilgili vurgulanan konular, çölleşme sonucunda verimli toprakların kaybının artması, iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarının daha net ortaya çıkması, doğal afetlerin sayısının ve verdiği tahribatın daha da artması, hava, su ve deniz kirliliğinin devam ettiği ve küresel çevrenin tahribatının ve biyolojik çeşitliliğin yok olmasının sürmesi olarak belirtilmiştir. [46]

Rio Konferansı, uzun vadeli ekonomik kalkınmanın tek çaresinin ancak çevrenin korunması ile bağdaştırılması olduğunu ifade etmektedir. Bu ise ancak ülkelerin; hükümetlerini, halklarını ve toplumun anahtar kesimlerini içine alarak, yeni ve eşitliğe dayanan küresel bir ortaklık meydana getirmeleri halinde gerçekleşecektir. Ülkeler, küresel çevre ve kalkınma sistemlerinin bütünlüğünü koruyacak uluslararası anlaşmalar meydana getirmelidirler.

Rio Konferansında çevre konusunda bazı ilkeler saptamıştır, bu ilkeler şu şekilde sıralanabilir:

- Günümüzdeki kalkınma, şu andaki ve gelecekteki nesillerin kalkınma ve çevre ihtiyaçlarına zarar vermemelidir.
- Ülkeler, sınırlarının ötesinde bir çevre tahribatına yol açmadan kendi öz kaynaklarını kullanma hakkına ve iradesine sahiptir.
- Sürdürülebilir kalkınmayı başarmak için; çevre koruma anlayışı, kalkınma gayretlerinin ayrılmaz bir parçası olacaktır. Bunlar birbirlerinden ayrı düşünülemez.
- Çevre konuları iyi şekilde, ancak ilgili bütün vatandaşların katılımı ile yönetilir. Ülkeler, geniş çapta çevre bilgilendirmesi yaparak kamuoyu aydınlatılmasını ve katılımı gerçekleştirecek ve teşvik edeceklerdir.
- Ülkeler, kirlilik ve diğer çevre tahribatı kurbanlarına karşı sorumlulukları ile ilgili çevre kurallarını kabul edecek ve ulusal çevre kanunlarını geliştireceklerdir. Yetkileri olduğu yerde ülkeler, önemli derecede ters etkisi olabilecek faaliyetlerin çevresel değerlendirilmesini yapacaklardır.

- Prensip olarak; kirleten, kirletme bedelini ödemek zorunda olmalıdır.
- Ülkeler, sınır ötesi etkileri olabilecek doğal afetler veya faaliyetler konusunda birbirlerini uyaracaklardır.

1992 yılında Rio Konferansı'nda, Doğal sermayeyi tüketmeyen, gelecek kuşaklarında kendi gereksinimlerini karşılayabilme olanaklarını ellerinden almayan, ekonomi ve ekosistem arasındaki dengeyi koruyan, ekolojik açıdan sürdürülebilir nitelikte olan ekonomik kalkınmanın ortak hareketinin en önemli unsur olduğunu belirtmiştir.

Rio Konferansı'nda insanoğlunun sürdürülebilir gelişme olgusunun merkezinde yer aldığı, her insanın doğa ile uyumlu, sağlıklı ve verimli bir yaşam hakkı olduğu kabul edilmiştir. Rio Konferansı ile birlikte, sürdürülebilir gelişme kavramının kapsamı oldukça genişlemiş, kavram bir çok disiplinin çalışma alanında kendine yer edinmiştir. Konferans'ta kabul edilen Gündem 21 adlı belgede, sürdürülebilir gelişme kavramının yanı sıra sürdürülebilir insan yerleşimi, sürdürülebilir dağ geliştirme, sürdürülebilir tarım ve kırsal kalkınmanın teşvik edilmesi, sürdürülebilir orman gelişimi gibi kavram ve konular üzerinde de oldukça ayrıntılı bir biçimde durulmuştur. Konferans'ın getirdiği yeni kavramların, sürdürülebilir gelişme kavramı ile son derece sıkı bir ilişki içerisinde olduğu; sürdürülebilir bir gelişmeye ulaşma konusunda çevre, ekonomi, kentleşme ve yönetim gibi alanlarda yapılması gereken faaliyetleri işaret ettiği görülmektedir.

Rio Konferansı'nın sonuç belgelerinden birisi Rio Deklarasyonu'dur. Burada, çevre ve kalkınma konularında devletlerin kabul ettikleri hak ve yükümlülükler üzerinde durulmuştur. Rio Konferansı'nda gelişmişlik düzeylerine bakılmadan tüm devletlere görev ve sorumluluk yüklenmiştir. Özel olarak üzerinde durulan konular, yoksulluğun ortadan kaldırılması, atıklar, kimyasallar, enerji, finansman, teknoloji ve çevre ile ilgili araştırmalar ve politikalar olmuştur.

Rio Deklarasyonunda, uzun vadeli ekonomik kalkınmanın ancak çevrenin korunması ile bağdaştırılması ile mümkün olduğu ifade edilmektedir. Kalkınma amacı, şimdiki ve gelecek kuşakların ihtiyaçlarını gözetilmeli, sürdürülebilir kalkınma anlayışı benimsenmelidir.

Rio Konferansı öncesi, uluslar arası toplantılarda çevre konusunda sorun odaklı yaklaşımlar geliştirilirken, Rio Konferansı da ekonomik büyüme ile doğal kaynakların geliştirilmesini benimseyen entegre yaklaşımlar benimsenmiştir.

Johannesburg Konferansı

Zirvede sürekli nüfus artışı karşısında dünyada doğal kaynakları korumak ve sürdürülebilir gelişme uygulamalarında karşılaşılan problemlere ve önlemlere dikkat çekilmiş ve biyolojik çeşitlilik, iklim değişikliği ve yoksulluk gibi alt başlıklara da değinilmiştir.

Johannesburg zirvesi, sürdürülebilir kalkınmayı uluslararası gündemin merkezi bir unsuru olarak yeniden vurgulamış ve yoksullukla savaş ve çevreyi korumak için global eyleme yeni bir ivme vermiştir. Zirvenin bir sonucu olarak sürdürülebilir kalkınma anlamı, özellikle yoksulluk ve çevre ve doğal kaynakların kullanımı arasındaki önemli bağlantılar genişletilmiş ve güçlendirilmiştir. Hükümetler, geniş bir somut yükümlülükler yelpazesini özellikle sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin daha etkili uygulamasını başarmada eylem hedeflerini kabul etmişler ve onaylamışlardır. Elde edilen hususların uygulanması ve ortaklıklar kurulmasındaki girişimlerin geliştirilmesindeki kilit rolündeki sivil toplum görüşünün önemi vurgulanmıştır.

Johannesburg Konferansı, soyut ve genel nitelikli vaatlerin ötesinde, somut projelerin tartışıldığı ve geliştirildiği bir küresel etkinlik olmuştur. Bu amaçla, ülkelerin, ulusal sürdürülebilir gelişme stratejilerini hazırlama konusundaki son durumlarının değerlendirilmesi, Gündem 21'in uygulanmasında karşılaşılan sorunların tartışılması, edinilendeneyimlerin paylaşılması, öneriler geliştirilmesi, sivil toplum ve özel sektör kuruluşlarının deneyimlerinden daha fazla yararlanılması gibi konular üzerinde durulmuştur.

Ülkelerin yerel, bölgesel ve küresel ölçekte sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla ortak sorumluluklarının ve çevrenin korunması için görevlerinin vurgulandığı Johannesburg zirvesinde, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında, yoksullukla mücadele, üretim tüketim kalıplarının değiştirilmesi, doğal kaynak temeline dayanan ekonomik ve sosyal gelişim modelinin yaratılması öncelikli hedefler olarak belirtilmiştir

Johannesburg Zirvesi sonucunda çevrenin korunması ve sürdürülebilirliğin sağlanması için alınan kararlar şöyle sıralanabilir:

Biyolojik çeşitlilikteki kayıpların azaltılması sağlanacaktır.

Kimyasal atıkların olumsuz etkileri en aza indirilecektir.

Zarar gören balık bölgeleri mümkün olduğunca iyileştirilecektir, ayrıca denizleri korumak için bir network sistemi kurulacaktır.

Küresel ticaret kuralları, çok taraflı Çevre Anlaşmaları'nın yerine geçemeyecektir.

Orman gibi doğal kaynakların kaybedilmesi süreci mümkün olduğunca kısa zamanda durdurulmalıdır.

Kullanılabilir temiz su ve sağlık koşullarına sahip olmayan sayısız insanın bu problemi çözümlenmelidir.

Ekolojik olarak zararlı kamu desteklemeleri ve devlet teşvikleri kaldırılmalıdır.

Enerji sunumunda fosil kaynaklara olan bağımlılığın azaltılması, kaynak çeşitliliğinin sağlanması.

Enerji kullanımının küresel ölçekte daha adil ve dengeli bir biçimde dağılımının sağlanması.

4.1.3.2.Avrupa Birliği

Çevre sorunları ile ilgili olarak dünyada meydana gelen gelişmeler paralelinde Avrupa Birliği içerisinde de çevre sorunları gündeme gelmiş ve dolayısıyla çevre politikaları oluşturma zorunluluğu doğmuştur. Avrupa Birliği'nin ortak bir çevre politikası geliştirilmesi ekonomik, sosyal ve siyasi nedenlere dayanmaktadır. Öncelikli olarak ekonomik anlamda Avrupa bütünleşmesinin temel taslarından olan serbest rekabet ve serbest dolaşımın sağlanabilmesi için ortak çevre politikalarına ihtiyaç duyulmuştur. Topluluk kurumlarına, çevre sorunları ile ilgili politika geliştirmesi 1987 yılında yürürlüğe giren Avrupa Tek Senedi ile gerçekleşmiştir. 1993 yılında yürürlüğe giren ve Avrupa'nın bütünleşmesi açısından önemli bir dönüm noktası olan Maastricht Antlaşması ile Çevre politikası güçlendirilmiştir. Maastricht Antlaşması ile çevrenin

korunması ilkesi ilk kez açık olarak birlik hedefleri içine alınmıştır. Ekonomik büyümenin çevre ile uyum içinde gerçekleşmesi olgusu vurgulanmıştır.

1987 yılındaki Tek Avrupa Senedi'nden önce çevre politikasının önemi ekonomik politikaların yanında oldukça geri planda kalmaktadır. Avrupa Tek Senedi ile çevre politikası AB için önemli bir politika alanı haline gelmiştir. Bu döneme kadar Avrupa Birliği'nin çevre konusunda politika düzenleme amacı taşımamaktadır. Bunlarla birlikte, bu döneme kadar tam istihdamın sağlanmasını temin etmek için ekonomik entegrasyonun gerçekleştirilmesi amacıyla ekonomi ve siyasi alanda politika düzenliyor olması Birliğin, salt ekonomik çıkarları maksimize etmeyi hedefleyen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir

1960'lı yılların sonlarına doğru ekonomik büyümenin artması ve doğal kaynakların bilinçsizce kullanılmasıyla çevre kirliliği ortaya çıkmış ve çevre ve insan sağlığını tehdit eden bu olumsuz gelişme ekonomik büyümeye de engel olmaya başlamıştır. Çevre faktörünü göz ardı ederek ekonomik büyümenin sağlanamayacağı açıkça belli olmuş ve bu gerçekten hareketle çevre üzerindeki baskıların azaltılması ve önlenmesine yönelik önlemler geliştirilmesi gündeme gelmiştir. Bu çerçevede, çevre sorunlarının çözümüne yönelik olarak bir topluluk çevre politikası geliştirilmiştir.

AB çevre politikalarının temel amacı çevre sorunları konusunda üye ülkelerdeki yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve yaşam kalitesinin bütün Avrupa da ortak bir düzeye yükseltilmesidir. AB'nin çevre politikası, çevrenin sadece bölgesel değil, aynı zamanda küresel etkileri nedeniyle özel bir önem taşımaktadır. AB'nde çevre politikası vasıtasıyla, çevrenin korunması ve kalitesinin yükseltilmesi, insan sağlığının korunması, doğal kaynakların etkin ve verimli kullanılmasının yanısıra, hem bölgesel hem küresel çevre problemleri ile ilgili olarak uluslararası düzeyde önlemlerin alınmasını amaçlamaktadır.

Avrupa Topluluğu Çevre Politikası, "Eylem Programı" olarak adlandırılan faaliyet planlarından oluşmaktadır. Her biri 4 ya da 5 yıl için hazırlanan bu programlar, Komisyonun önerisi ile Konsey tarafından onanır ve yönerge şeklinde yayınlanır. Eylem Programlarında sadece genel direktifler verilmekte ve ana hedeflere ulaşmada izlenecek yollar üye devletlere bırakılmaktadır. Avrupa Topluluğu Çevre Politikası'nın

oluşturulmaya başlandığı 1973 yılından bugüne kadar Konsey tarafından 6 Eylem Programı onaylanarak yürürlüğe girmiştir.

Avrupa Birliği çevre politikaları ve amaçları, birliğin hazırladığı 6 çevre eylem programlarında bulunmaktadır. Avrupa birliğinin hazırladığı bütün çevre eylem programları, Avrupa Birliğinin çevre konusundaki politikalarını belirlemekte ve bu politikaların uygulanabilmesi için araç ve yöntem oluşturmaktadır.

Avrupa Birliği çevre politikası beş temel ilkeye dayanmaktadır:

1.Kirleten öder ilkesi: Kirletenlere, sebep oldukları kirlilik ile mücadelenin bedelinin ödettirilmesi, kirliliği azaltmaya ve daha az kirleten ürün ve teknolojiler bulmaya teşvik etmektedir. Bu ilke, kirleticilerin uyması gereken çevre standartları koyularak da uygulanabilmektedir. 2.Bütünleyicilik ilkesi: Çevrenin korunmasının Birliğin diğer politikalarının içine entegre edilmesini içermektedir.

3.Kaynakta önleme ilkesi: Topluluk çevre politikası, çevresel zararın, öncelikle kaynağında önlenmesi ilkesine dayanmaktadır. Bu ilke özellikle su ve atık sektörüne uygulamaktadır

4.Önleme ilkesi: zararın tam olarak ortaya çıkmasından önce gerekli önlemlerin alınması gereğinin altını çizmektedir.

5. Tedbirli olma ilkesi: Çevre açısından olumsuz sonuç oluşturacak belli bir fiilin bilimsel kanıtı beklemeden önlem alınması

Küresel ölçekte ekolojik kamuoyu oluşumu, bölgesel nitelikli faaliyetlere de yansımıştır. Nitekim, ekolojik sorunlara duyarlılık ve çevre politikalarının oluşturulmasında Avrupa Birliği önemli bir örnek teşkil etmektedir. Avrupa Birliği, 1972 yılında başlayan çevre politikaları ile bölgesel ölçekte yürütülen çevre politikalarına öncülük etmektedir. Avrupa Birliğinin çevre hukuku alanında yaptığı düzenlemeler, küresel ölçekli çevre politikalarının belirlenmesinde ve yönlendirilmesinde yol gösterici niteliktedir.

4.1.3.3.Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), üye ülke hükümetlerinin tecrübelerini karşılaştırabilecekleri, ortak problemlerini tartışarak ulusal düzeyde uygulanabilecek çözümler geliştirebilecekleri bir platform oluşturmaktır.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı 'nın çevre konusundaki çalışmaları ve örgütlenmesi 1970 yılında oluşturmuştur. Oluşturulan Çevre Komitesi, üye ülkelerin ortak problemlerini dile getirebilecekleri, bilgi ve tecrübelerini paylaşabilecekleri, problemlere çözüm yolları geliştirebilecekleri ve gerekli durumlarda ulusal politikalara rehberlik edecek tavsiye kararları alabilecekleri bir forum oluşturmuş, üye ülkelerin çevre politikalarını geliştirmelerine yardımcı olma görevini üstlenmiştir.

OECD'nin ortaya koyduğu temel çevre politikası üç ana ilke üzerinde temellendiği söylenebilir:

- Ekonomik büyümeyi sağlamak adına çevreyi önemsememek gerekçe olamaz,
- Önleyici politikalar sayesinde, çevre sorunları ortaya çıkmadan önlenabilir,
- Ekonomik büyüme ile çevrenin geliştirilmesi ayrılmaz bir bütündür.

OECD Çevre Komitesi'nin görevleri altı ana başlık altında özetlenebilmektedir:

- 1.Çevre yönetimine ilişkin sorunları saptamak ve çözüm önerileri geliştirmek,
2. Üye ülkelerin çevre politikaları arasında uyum sağlamak,
3. Ulusal çevre politikalarının uygulanmasında üye ülkeler arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkları gidermek,
4. Çevre kalitesi eğilimlerini belirlemek,
5. Üye ülkelerce uygulanan çevre politikalarını izlemek ve danışmanlık yapmak,
- 6.Kendi örgütünün dışında da, çevrenin korunmasına ve doğal kaynak yönetimine katkıda bulunabilecek çözüm yolları üretmektir.

Çevre koruma politikalarının oluşturulmasında öncü kuruluşlardan biri olan OECD'nin bu konudaki etkinliği, görüşleri ve yayınları sadece bu kuruluşun değil, tek tek üye ülkelerin görüşlerini yansıtmak bakımından da önem arz etmektedir. OECD içinde

sürdürülmekte olan çevre politikaları çalışmaları, ekonomik bir örgüt olan OECD'nin çalışma gündemine yerleştirilmiştir. Ayrıca 1987 yılında OECD Kalkınma Danuşma Komitesi çok taraflı yardım politikalarında çevre ve kalkınma için bir kılavuz geliştirerek sürdürülebilir kalkınma hedefinin OECD'nin bütün politikalarına entegre edilmesi kararı alınmıştır. Bu çerçevede alınan kararlar arasındaki öncelikli konular, sürdürülebilir kalkınma için öngörülen araçlardan eko-verimliliğin geliştirilmesi, genişletilmiş üretici sorumluluğu, sanayi ve iş dünyası ile ilişkilerin geliştirilmesi, ekonomik desteklerin çevre üzerindeki olumlu ve olumsuz yönleridir.

OECD'nin çevre ile ilgili politika düzenlemesi içinde oluşturulmuş olan "Çevre Politikası Komitesi" çerçevesinde çevreye ilişkin birçok başlıklı çalışma grupları tarafından yapılmaktadır. Komitenin çevre politikası düzenleme alanındaki temel amacı sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi, çevre ve ekonomi politikalarının bağdaştırılmasının sağlanması ve bütüncül yaklaşımlarla ele alınması için üye ülkeler arasında görüş alışverişinin ve işbirliğinin gerçekleştirilmesidir.

4.2.Etik Yaklaşımlar

Etik, genel inançlarla, tavırlarla ya da alışılmış davranışları yönlendiren kurallarla ilgilidir. Bu anlamda her toplumun kendine özgü bir etiği vardır. Bu doğrultuda, her toplum geleneksel olanı belirleyen belirli tipik inançlara, tavırlara ve kurallara sahiptir. Bilinçli ya da bilinçsiz olarak, her bireyin davranışını belli inançlar, tavırlar ya da ölçümler yönlendirir. İşte felsefenin dalı olarak etik, bize nasıl yaşamamız gerektiğini gösteren geleneğin akıl süzgecinden geçirilmesini amaçlamaktadır

"Etik; ahlâk felsefesinin kavramsal boyutunu ve ahlâkın teorik kısmını oluşturmakta ve ahlâk üzerinde felsefi çerçevede düşünmek anlamında kullanılmaktadır. Böylece neyin iyi neyin kötü, doğru ve yanlışın ne olduğu, insan yaşamının amacının ne olması gerektiği, ahlâklı ve erdemli bir yaşamın içeriğinin nelerden oluştuğunu araştıran felsefenin bir dalı olarak etik, ahlâkî kavramları analiz ederek, iyinin ve doğrunun ne anlama geldiği, bir eylemi iyi ya da yanlış yapan unsurların ne olduğu gibi konular üzerinde durmaktadır". [47]

“Etik kavramının birçok tanımı bulunmaktadır. Bunlar arasından değişik araştırmacılar tarafından ortaya konan bazı kavramsal tanımlamalar şöyle özetlenmektedir:” [47]

Pieper’e göre etik; ahlâkîlik kavramını temellendiren insan pratiğini ve ahlâk koşullarını araştıran disiplindir. Etik ahlâksal olanla ilintili bütün sorunları çok genel, ilkesel ve soyut düzlemde tartışır.

Holt’a göre etik; bir kişinin ya da grubun davranışlarına rehberlik eden doğrunun ya da yanlışın, iyi ya da kötünün standartlarını oluşturan moral ilkelerin kodudur.

French’e göre etik; ahlâkî eylemin doğasını soruşturan ve iyi yaşamın nasıl olması gerektiğini açıklayan felsefenin bir dalıdır.

Ünal’a göre etik; insanların bireysel ve toplumsal anlamda kurdukları ilişkilerin temelinde var olan değerleri, kuralları, doğru-yanlış, iyi-kötü gibi kavramları ahlâksal açıdan araştırmaktadır.

Etiğin çıkış noktasında, bütün insanları kapsayan, bütün insanlar için ortak olan genel bir ahlaksal düzenin bulunduğu, bu düzenin bir takım genel ilkeler ve kavramlar üstüne kurulu olduğu düşüncesi yatmaktadır. [48]

Etik eylem ve davranışları yapan kişileri aydınlatır, bilgilendirir, ama doğrudan bu eylem ve davranış belirlemede etkin değildir. Bu eylem ve davranış sorgulayarak saydam bir yapıya kavuşturmaktadır. [47]

Çevre etiği, insanlar ile doğal çevreleri arasındaki ahlaki ilişkilerin sistemli olarak incelenmesidir. Çevre etiği, ahlak kurallarının insanların doğal dünya karşısındaki davranışlarını yönettiğini ve yönetmesi gerektiğini kabul etmektedir. Bu noktadan hareketle, bir çevre etiği kuramı, bu kuralların neler olduğunu, insanların kimlere ve nelere karşı sorumluluklarının bulunduğunu açıklamak ve bu sorumlulukların neden haklı olduğunu göstermek zorundadır. Bu sorulara farklı çevre etiği yaklaşımları değişik cevaplar vermektedirler. [49]

Çevre etiği, “çevreyle ilgili verilmesi gereken her türlü kararda, çevreyi az ya da çok ilgilendiren faaliyetlerde, yapılması zorunlu olan işlerde ve çevreye ilişkin yapılacak uygulamaların belirlenmesinde etkili olan tutum ve davranışları etkileyen ilkeleri irdeleyen kuramsal bir disiplin olarak tanımlanabilmektedir”. [47]

Çevre etiği, dünyanın ekolojik bütünlüğünü korumaya yarayan davranışlar ve değerlerin bir ürünüdür. İnsan, toplum ve çevre arasındaki ahlaki ilişkiler ile ilgilenir. Bu ilişkiler, inana ve toplumların doğaya karşı davranışları, görevleri ve sorumluluklarını kapsayan etik ilkeleri oluşturur. [48]

Çevre korumaya etik yaklaşımlara bakıldığında, baslıca iki temel yaklaşım göze çarpmaktadır: İnsanı merkezine alan ve var olan sistem içinde bazı değişiklikler yaparak, sorunlara bir çevre mühendisliği bakışıyla yaklaşan İnsan merkezli koruma yaklaşımı ve doğa merkezli bir anlayışın egemen olduğu ve sorunları köklü dönüşümlerle çözmeye çalışan canlı merkezli koruma yaklaşımlarıdır.

4.2.1.İnsan merkezli Yaklaşımlar

İnsan merkezli görüş, insanın kendisini “doğanın efendisi” olarak görmesi temeline dayanır. İnsan merkezilik, etik ilkelerin ancak insanlar için geçerli olabileceğini, insanın gereksinim ve çıkarlarının en yüksek ve hatta özel bir değer ve öneme sahip olduğunu vurgulayan görüştür. Diğer varlıkların ise, kendi başına bir değeri bulunmamaktadır. Onlar sadece insanların çıkarları ve iyiliği için kullanabilecekleri araçlardır. [50]

İnsan merkezli görüşün Batı kültürünün tesirinde geliştiği söylenebilir. Görüşün en önemli savunucusu Aristo; insanları ussallık derecelerine göre oluşturduğu canlılar piramidinin en üst basamağına yerleştirir ve bitkilerin, hayvanlar için, hayvanların da insanlar için olduğunu ileri sürer. [48]

Çevreye yalnızca edilgen bir yaşam ortamı olarak gören insan merkezli koruma yaklaşımları, temel çevre sorunları üzerine yoğunlaşmakta ve teknik reformlar yoluyla çevre sorunlarının çözümü, ekonomik kalkınma için bir engel olmadığı sürece toplumsal yapının gereksinimlerine uyarlanmak, istemektedir. Canlı merkezli yaklaşımlar, ise ekolojik bunalımın kökenlerini, insanlığın birlikte yaşadığı doğaya egemen olma sürecinde bulmakta ve köklü çözüm yöntemlerinin geliştirilmesi gerektiğini öne sürmektedir.

Yalnızca insanların ahlaki bir değere sahip olduğunu varsayan bu yaklaşımda, her ne kadar doğal dünyaya karşı sorumluluklarımız olduğu söylenirse de, doğal dünyaya karşı “doğrudan” sorumluluğumuz yoktur. Yaklaşımına göre, doğaya verilen önemin ve

getirilen korumanın amacı, insanın çıkarlarını kollamaktır. Çünkü ekolojik dengenin giderek bozulması, doğaya zarar verecek, dolayısıyla bu durum halkanın bir zinciri olan insanı da etkileyeceğinden, insanların refah içinde yaşamak bir yana, ölüm kalım savaşı vermek durumunda kalacaklarını vurgulamaktadır. [51]

İnsan merkezli çevre etik anlayışında ekonomik büyüme anlayışı tartışmalı bir konu olmaktadır. Günümüzde var olan büyüme anlayışı gelecek kuşakları çok dikkate almamaktadır. Bu nedenle insan merkezli yaklaşımın bir neticesi olarak büyüme politikaları çevre korumadan öncelikli olabilmektedir.

İnsan merkezli etik yaklaşımlarının bir sonucu olarak, çevre, ondan yararlanıldığı ölçüde korunmalıdır. Yararlı olmadığı düşünüldüğünde çevreye ilgisiz ve kayıtsız bir tutum ve davranış takınabilmektedirler. Bu yaklaşımlarda, doğadan daha çok yararlanma ve onun gücünü kullanmak amaçlanmaktadır. İnsan ve doğa arasındaki ilişkiler daha da yoğunlaşmış ve bu ilişkilerin niteliği de değişmiştir.

İnsan merkezli çevre etiğine göre insan dışındaki canlılar ve cansızlar kendiliğinden herhangi bir değere sahip olarak görülmemektedir. Tam tersine insana hizmet verdikleri sürece var olma hakkına ve bir değere sahip olabilmektedirler. Buna göre insan merkezli yaklaşımda doğanın neredeyse insanı çevreleyen bir eşya veya araçsal nitelikte bir olgu ya da insana bağımlı bir varlık olarak görüldüğü ifade edilmektedir.

Bu görüş, insanla doğayı birbirinden ayırarak, doğaya cansız bir yapı biçiminde bakmakta, insana doğaya hükmetme gücü vermektedir. Doğal hayata, kendinden kaynaklanan bir değer atfetmeyip, ona araçsal olarak yaklaşmaktadır

İnsan merkezli etik yaklaşımlar yararcılık ve kuralcılık ilkeleri etrafında şekillenmiştir.

Yararcılık ilkesine göre, en çok sayıda insan için en çok iyiyi sağlayacak eylemler yapmak ya da en yüksek yararı getirecek davranışlar önemsenmektedir. Bir eylemin ahlâkîliği, doğruluğu ve yanlışlığı onun sonuçlarına göre ve yararlarına göre belirlenmektedir. Buradan hareketle mutluluk, haz, gönenç kavramlarına odaklanılmaktadır.

Mutluluk, haz, gönenç gibi sonuçları iyi olarak kabul eden yararcı etik ilke, çevreyi insanın veya toplumun yaşamsal gereksinimlerini gidereceği bir araç olarak

değerlendirmektedir. Eğer çevrenin bozulması insanın mutluluğunu, hazzını ve gönencini etkileyecekse, çevre korunmalıdır. Bu açıdan çevre insana hizmet ettiği sürece değerli olup, araçsal bir değer taşımaktadır.

Yararcı etik ilkede amaç, en büyük genel iyiye ulaşmaktır. Buna göre bir eylem ya da eylem kuralı, kötüye kıyasla daha büyük oranda iyiye neden oluyorsa veya olması olanaklı ise doğru, değilse yanlış olduğu ileri sürülmektedir. Doğru ve iyi olan evrensel ve genel yarar ilkesine göre belirlenmektedir. [47]

Kuzey Amerika ve Batı Avrupa da yürütülen kamusal politikalar ve küresel politikaların belirlenmesinde etik olarak yararcılık ilkesi öne çıkmaktadır. Ayrıca bu politika konularına dahil edilen çevre içinde yararcılık ilkesi önemli olmaktadır. [49]

Yararcılık ilkesinin çevre politikalarına veya diğer kamu politikalarına olan etkisi Kuzey doğu Pasifik bölgesinde yaşayan ve nesli tükenmekte olan bir kuş türünün korunup korunmaması örneği ile ilişkilendirilebilir. Kuzeydoğu pasifik bölgesinde yaşayan Benekli baykuş türü, bulunduğu orman ekosistemindeki ağaç kesiminden ve çevresindeki yerleşimlerden olumsuz olarak etkilenmektedir. Diğer yandan kereste sanayinin gelişmesinden önemli toplumsal yararlar elde edilmektedir. Bu durumda yararcılık ilkesinin etkin oldu etik yaklaşımlara göre, bu kuş türünün bilinen bir yararı olmadığı için ağaç kesmeye izin verilmesi gerekmektedir. [48]

Yararcılık ilkesinin ABD çevre politikaları üzerinde etkin olan Pinchot, unn çevre koruma yaklaşımlarında incelemek mümkün olmaktadır. Bu yaklaşıma göre koruma, var olan kaynakların yaşamakta olan insanların yararına kullanılması, gereksiz israfın önlenmesi, doğal kaynakların bir kaç kişinin değil çoğunluğun yararına geliştirilmesi ve kullanılmasıdır.

Kuralcılık ilkesine göre, kuralların merkeziliğine önem verilmekte, kuralların herkes adına en büyük genel iyiyi sağlayacağını düşünülerek belirlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Burada soru en büyük yararı hangi eylem değil, hangi kural sağlar sorusudur. Kuralların sağladıkları yarara göre seçilmesi, ileri sürülmesi ve gözden geçirilerek yerleştirilmesi savunulmaktadır.

Kuralcılık ve yararcılık ilkelerine göre, başka canlı varlıkların içsel ahlâkî değerlerini kabul ettikten sonra ekonomik, sosyal ve politik düzlemde, insan-doğa ilişkisi odaklı

uyuşmazlıklar ortaya çıkabilmektedir. “Örneğin; bir alış-veriş merkezi oluşturmak için bir çayırılık alanın veya meranın bozulması, bir dağın yamacında maden ocağının açılması ya da herhangi bir iş yeri veya işletme için doğal ortamın zararına olacak şekilde kullanım ve benzeri etkinlikler sayılabilir”. Bu uyuşmazlıkların çözümü için bazı kurallar oluşturulmuştur. Bu kurallardan kendini savunma, yalnızca insan dışındaki canlı organizmaların çıkarlarının insan sağlığını ve yaşamını tehdit etmesi ya da tehlikeye atması durumunda insan çıkarlarına öncelik verilmesini haklı görmektedir. [47]

4.2.2.Canlı Merkezli Yaklaşımlar

Canlı merkezli yaklaşım, insanlar da dâhil olmak üzere, tüm varlıkların, ekosistemde eşit olduğu ve insanın diğerlerinden üstün olmadığı anlayışına dayanmaktadır. Canlı merkezli etik yaklaşım, mevcut yaklaşımların çevrenin korunmasında yeterli olmadığı fikrine dayanmaktadır.

Canlı merkezli etiğin ilkelerinden biri olan “yaşama saygı ilkesi”nde, insan bilincinin en temel olgusunun, herkesin yaşama istencine sahip bir yaşamın ortasında, yaşama istencine sahip olması gerektiğini ve tüm canlıların içsel bir değeri olduğunu, bu yüzden de her canlının, bir diğerinin yaşamına saygı duyması gerektiğini savunmaktadır. [49]

Canlı merkezli yaklaşımlarda, doğanın kendisi için ve kendinde bir değer taşıdığından, kalkınmayı ikinci planda kalır. Örneğin çevre sorunları birbiriyle ilinti içinde bulunan canlı ve cansız toplumun bir üyesi olmaya özgü olasılıkların (ya da burada daha uygun olarak sınırlamaların) yanlış okunmasının bir belirtisi olarak değerlendirilmektedir.

Canlı merkezli yaklaşımlarda doğa kendi özünde değerlidir ve insanın gelecekteki bütünlüğü açısından da önem taşımaktadır. Bu nedenle etik insan yerine doğayı öne almalıdır. Bu yaklaşıma göre, insanın tutum ve davranışlarının sonuçlarının yeryüzünde yaşamın sürmesi ile uyumlu olması gerekmektedir.

Bu yaklaşım ile çevre koruma, ekosistemde bulunan canlı ve cansız nesnelerin sadece insanlara yararlı olmaları dışında kendilerine ait öz değerleri olduğu kabul edildiği takdirde , çevre koruma düşüncesi güçlenecektir. Örneğin, Orman alanlarının, bitki ve

hayvan türlerinin değeri olduğu bilinci geliştikçe bunların korunması gerekliliği oluşacaktır. [48]

Canlı merkezli etik, geleneksel kuramlarda belirlenen ahlâkî hiyerarşiyi devre dışı bırakarak, ahlâkî ehliyeti doğal dünyanın büyük bir bölümüne yayarak etik düşüncede çok önemli bir değişiklik getirmiştir. Canlı merkezci etik tüm yaşamın içsel bir değer taşıdığını kabul edilerek, bu kuramda bütün canlılar kapsama dâhil edilmektedir.

Canlı merkezli düşüncenin öncülerin olduğu kabul edilen John Muir, Thoreau'nun yaban yaşam alanlarının insanların tinsel yenilenmeleri ve eğitimi için, yani insanlar için korunmasını savunan görüşü karşısında, insan eli değmemiş insansız doğayı insana olan yararından bağımsız olduğunu savunan görüşü ile canlı merkezli yaklaşımların temel savını oluşturmaktadır. 1913 yılında San Fransisco'luların içecek su gereksinimini karşılamak için Yosemite Milli Parkındaki Hetch Hetchy vadisine baraj inşaatı yapılması dolayısıyla çıkan tartışmada, Pinchot'un savunduğu kaynakların insanların yararı için korunması gerektiği görüşü ile, Muir'in savunduğu doğanın kendisi için korunması görüşü arasındaki fark büyük bir tartışma yaratmıştır.

İnsan merkezli etik yaklaşımlar Özdeşleşme ve ekolojik benlik ve erdemlilik ilkeleri etrafında şekillenmiştir.

Özdeşleşme ve ekolojik benlik

İnsanlar, kendileri dışındaki, hayvanlar, dağlar ve nehirler gibi varlıklarla özdeşliklerini, yani onların varlıklarının anlamını hissettiklerinde, onlarla kimlik birliğine ulaşırlar. Ekolojik benlik, zorlamacı ve statik bir ideoloji değil, samimi ve içten bir şekilde doğaya açılmaya arayıştır.

Özdeşleşme ve Ekolojik benlik ilkesi ekseninde, insan kendisini doğadan uzak ve ayrı bir birey olarak değil, daha büyük bir benliğin parçası olarak görür. İnsan benliğinin bir bütün olarak evren düzeyine varana kadar hep kendinden daha büyük bütünlerle özdeşleşmesini gerektirmektedir.

Özdeşleşme ve ekolojik benlik, insanın kendinden farklı görmediği diğer varlıklarında devamlarını sürdürebilmesi için yaptığı her edim, kendi varlığını sürdürmek için yapılacak edimlerden ayrılmayacağı düşüncesi etrafında şekillenmektedir. Bu

şekilde ortaya çıkan koruma isteği ve doğanın içkin bir değeri olduğu düşüncesi doğanın etik bir saygıya değer olduğuna işaret eder.

Erdemlilik

Davranışların sonuçlarından çok, o davranışın karakter gelişimine etkisini inceler. Erdem etiği, eylemlere ilişkin erdemci yargıları, öznelere güdüler ve karakter özelliklerine ilişkin erdemci yargılara dayalı olarak ele almaktadır. Erdem ilkesine göre, temel talimatların insanlara rehberlik edeceğini düşünür, hem ne olmak gerektiği hem de ne yapılması gerektiği konularında bu rehberliğin olacağını belirtmektedir.

Erdemlilik ilkesine göre “ etik olarak davranan insanların yapmaları gerekenler ile yapmak istedikleri arasında bir çelişki yoktur. Etik ile öz – çıkar arasında çatışma söz konusu değildir.” [49]

Erdemlilik, eylemlere ilişkin erdemci yargıları, öznelere güdüler ve karakter özelliklerine ilişkin erdemci yargılara dayalı olarak ele almaktadır. Temel talimatların insanlara rehberlik edeceğini düşünür, hem ne olmak gerektiği hem de ne yapılması gerektiği konularında bu rehberliğin olacağını belirtmektedir.

4.2.2.1.Derin Ekoloji

İlk olarak 1973'te Arne Naess tarafından derin ve sığ çevreci bakış açıları arasında ayrım yapılmıştır. Bu ayrıma göre, sığ ekoloji ile, doğanın, insanların çıkarlarından, gereksinmelerinden ve iyiliğinden ayrı bir değeri olmadığı anlatılmak istenmektedir. Sığ ekoloji, gelişmiş ülkelerdeki insanların sağlık ve gönencini koruma olan insan merkezli bir yaklaşımdır. Derin ekoloji ise, doğanın, insanların çıkarlarından bağımsız olarak kendi başına bir değeri olduğunu savunmaktadır. Derin Ekoloji, bir düşünce biçimi olarak, kendini yüzeysel/sığ ekolojiden nasıl ayrıştığının ortaya konulması ile anlaşılabilir. [47]

Yüzeysel ekoloji, doğadaki çeşitliliği insanlar için bir kaynak olarak değerlendirmekte fakat derin ekolojinin çeşitliliğin kendinde bir değer taşıdığını ileri sürmektedir. Yüzeysel ekolojinin, kirlenmenin ekonomik büyümeyi etkilediği durumda durdurulması gereken bir süreç olduğunu iddia etmesine karşın, derin ekolojinin, ekonomik büyümeden bağımsız bir şekilde kirlenmenin durdurulması gerektiğini ileri sürmesi

Derin ekoloji yaklaşımına göre, bugün bilime dayanarak doğaya egemen olmak yerine canlı merkezli eşitliğe dayalı bir yaklaşım sunmaktadır. Doğa, insanlara hizmet eden bir araç değil geçmişten miras kalan ve geleceğe de miras bırakılacak olan şeklinde kavrandığı eski bir bilgeliktir. Derin ekolojinin düşünce, hem biyosferin (diğer bitki ve hayvan türleri) hem de ekosferin (biyolojik olmayan çevre) yaşamasının sürekliliğini sağlamak lehine, modern toplumun insan-merkezliliğini reddetmektedir. [47]

Derin ekoloji, doğa ve insanı birbirinden ayıran insan-merkezci düalizmi kesin olarak reddederek insan ve doğayı bir bütün olarak ele almaktadır. Doğa algılaması ise, birbirinden bağımsız nesnelerin bir araya toplanması biçiminde değil, karşılıklı bağımlılık ve bağlantı içindeki bir olgular ağı biçimindedir.

Derin ekolojiye göre, insan olmayan doğanın kendinde bir değer bulunmaktadır. Bu çerçevede, insan, hayat ağının iplerinden sadece biri konumundadır.

Derin ekoloji yaklaşımı, eko-merkezci (biyo-merkezci) bir yaklaşıma sahiptir. Bu ise, doğanın ve doğadaki çeşitliliğin, korunmasını insana getireceği yararlar değil, doğanın kendinden değerli olduğu temeline dayanmaktadır. İnsan-doğa ilişkisi, ekonomik olmaktan çok, etik ilkelere dayanmaktadır. Buna göre, insan doğadan ayrı ve onun üzerinde değildir.

Derin ekoloji, taşıdığı bütünsel görüş ile, çevreci reformculuğun karşısında yer almaktadır. Kuramını, insanı değil, doğayı temel alarak ortaya koymaktadır. Bu şekilde derin ekoloji, ikilikli olmayan, tahakküm karşıtı, saygılı ve biyosferin tümüne bağımlı ve karmaşık davranışları kapsayarak, klasik çevre reformculuğundan ayrılmaktadır. Evrenin organik bir bütün olarak görülmesi, maddî ve mânevî gerçekliğe bakış açılarının birbirlerini tamamlamaları sonucunu doğurmaktadır.

Kısmen bilimsel araştırmalara dayanmakla beraber, derin ekolojiye yön veren ilkeler, bilimsel olmaktan çok felsefi ve din kaynaklıdır. Esasında bu özellik, canlı merkezli ve insan merkezli yaklaşımların ayrımı için de bir temel fark olmaktadır.

Derin ekoloji, evrene ve hayata ilişkin inanç ve varsayımlarla uğraşmakta, çevre sorunları açısından, kapsamlı dinî ve felsefî görüşler ortaya koymaktadır. Naess'a göre, derin ekoloji ne bir felsefe, ne bir din, ne de bir ideoloji olarak algılanmalıdır. Yalnızca, doğal dengenin korunabilmesi için bir araya gelmiş kişilerin doğrudan eylemine yön

verecek ilkelerdir. Bu yönüyle derin ekoloji, *mekanistik* paradigmanın yerine, *yeni ekolojik paradigmayı* savunmaktadırlar. Yeni ekolojik paradigmanın etik düzeyde getirdiği yeni ilkeler, insan ve insan olmayan doğa arasındaki ilişkilere yönelik temel ve köklü bir değişimi zorlamaktadır.

Derin ekoloji mekanistik dünya görüşüne temelden karsıdır. Bu noktada derin ekoloji, üretim süreçlerinden ziyade, bilinç ve dünya görüşü düzeyindeki bir değişime odaklanmakta ve hâkim Batı dünya görüşüne meydan okumaktadır.

Derin ekoloji, Aydınlanma ve modernizm karsısındaki tavır almakta ve kuvvetli bir maneviyatçı boyuta sahiptir. Yaklaşımın, sanayi öncesi ve kentli olmayan toplulukların kültürel gelenekleriyle kurduğu ilişki ve o topluluklardaki kültürel pratiklerin mevcut toplumsal yapıya aktarılabilceği fikri, Aydınlanma karsısında bir meydan okuma olarak algılanabilir. Derin ekolojinin inşa etmeye çalıştığı insan ile doğa arasındaki yeni ahlakî ilişki, metafizik bilgi, doğanın “canlı” kavramlaştırılması ve Aydınlanma karşıtı düşünme tarzı üzerinde yükselmektedir.

Derin ekoloji düşüncesindeki başlıca temel düşünce, insana özgü olmayan, insan ve insan dışındaki varlıklar için geçerli olan bir hak olduğudur. Buna göre, insanın ve insan olmayan türlerin, kendi doğal tarzına göre yasama ve potansiyellerini geliştirme iradelerine işaret eder, bu ilke, doğadaki çeşitliliği en üst düzeye çıkarmayı gerektirir. Bu temel düşünce ile bağlantılı diğer bir nokta ise, *özdeşleşme* olmaktadır. Bu kavram, insan benliğinin, hep kendinden daha büyük bütünlerle özdeşleşmesini gerektirmektedir.

Derin ekolojik yaklaşıma göre, doğa ile özdeşleşme, ona karşı koruyucu bir tavır geliştirmenin en ideal yolu olmaktadır. İnsanın doğa ile özdeşleşmesinin en temel sonucu, doğanın nesne biçiminde algılanmayarak, ona bir öznellik hüviyetinin atfedilmesidir. Bu pozisyon, doğanın korunması ve onunla etik anlamda bir ilişki kurulması için başka bir zorlayıcı unsuru gereksiz kılmaktadır.

Derin ekolojik yaklaşımın, odak noktası sosyal ve siyasal değişim değil, bireysel –ya da hayat tarzındaki- değişim olusudur. Bu yaklaşıma göre öncelikli ihtiyaç, her bireyin, doğayla barış ve uyum içerisinde yaşamak için, davranışlarını, değer yargılarını ve

yasam biçimini değiştirmesidir. Yeterli sayıda insan bu bilinç değişimini gerçekleştirdiği takdirde ise, toplum da değişecektir

Derin ekoloji, toplumsal bir harekettir. evre korumanın bir parçası olarak temel inançları ve davranışları içermektedir. Yaklaşım, insan merkezli ve kısa dönemli argümanları reddetmek suretiyle, yeryüzü merkezli ve uzun dönemli argümanları ön plana çıkarmaktadır.

Derin ekolojistlere göre, egemen kültürde bir tahakküm saplantısı bulunmaktadır. Bu boyutu ile derin ekolojik bilinç, *tahakküm* formasyonuna kapsamlı bir itiraz olmaktadır. Bu balgamda derin ekolojik yaklaşım, istismar ve baskının bir boyutu olduğu gerekçesi ile sınıf karşıtı bir duruşa sahiptir.

Derin ekoloji yaklaşımı, toplumsal örgütlenme öneriler getirmektedir ve bu ilkeleri benimsemiş bir toplum “yeşil toplum” olarak ifade edilmektedir. Yeşil toplum, sosyal sorumluluğa ve karşılıklı yardımlaşma ilkelerine dayanmalıdır. Bu toplumsal yapı içerisinde insanlar, gönüllü biçimde sade bir yasam sürdürebilirler. Bu toplumsal düzen içerisinde birkaç kuşak bir arada yasayıp çalışabilmeli, bir cemaat duygusu hâkim olmalıdır. Yerleşim yerleri çalışma birimlerinden uzak olmamalı, ulaşım esas olarak kamusal araçlarla sağlanmalıdır. Bu yaklaşımlar ile derin ekolojik düşünce, öngördüğü toplumsal yasam formuna kavuşma ilgili olarak bir geçiş programı ortaya koyamamakta, *yesil toplum* tasavvuru ile ütopik bir karakter arz ederek, kendine has bir ekotopyayı savunmaktadır.

Derin ekolojik yaklaşıma göre, insanlar doğal ortamdan ayrı, özel yaratıklar olarak görülemez. Doğada insan yerine, doğayla uyumlu, bütün canlıları içine alan bütüncül düşünmek gerekir. Derin ekolojik düşünceye göre bu kurallara mantık yoluyla varılması gerekli olmayıp, sezgi yeterlidir. Bu düşünce mantık yerine, sezgiye önem vermesi ile, egemen batı düşüncesinden ayrılmaktadır. evre sorunlarının merkezi otoritelerin dışında, halkın içinden kaynaklanan hareketlerle çözülebileceğine inanılmaktadır. [11]

Derin ekoloji, doğanın ve doğadaki çeşitliliğin korunmasını, insana getireceği yararlar değil, doğanın kendisindeki değerle temellendirir. Eko-merkezci ya da biyo-merkezci bir düşünce, insanın iyiliği ile birlikte, dünyanın iyiliğinin gözetilmesini de zorunlu kılmaktadır. [12]

“Derin ekoloji, reformcu tipteki çevrecilikten farklı olarak, nükleer enerjiye son vermek ya da su kaynaklarını arıtmak gibi hedeflerle kısa vadeye doğru yönelmiş, faydacı bir toplumsal hareketten ibaret değildir. Onun ilk amacı, modern Batı ‘daki uzlaşıcı düşünce modellerini sorgulamak ve onlara karşı bir seçenek önermektir” [52]

Derin ekoloji, bütüncül bir dünya görüşü ortaya koymakta ve bu bütüncüllüğün insanın çevresinden ayrı olamayacağına vurgu yapmaktadır. Ekolojik değerler dizisi yeni bir etiği gerektirmekte, geçmişteki insan merkezli etiğin yerine, değerlerin tümünde bu temel özün farkına varılmaktadır.

Derin ekoloji, dünya görüşünde, insan değerlerinde ve amaçlarında ve politikalarda, yaşam tarzımızda köklü değişiklikler yapılması gereğini savunan hareket olarak tanımlar. Buna gerekçe olarak; mekanistik dünya görüşü ile gelişen endüstri toplumunun gereklerine göre yaşam felsefesinin maddeci, faydacı ve insanı birbirinin kurdu olarak gören rekabet içinde görmesidir

Modern toplum doğayı kontrol ederek insanoğlunu maddi yoksunluktan kurtarmayı umarak, insanların da doğanın bir parçası olduğu gerçeğini göz ardı ederler. Bu nedenle, doğayı kontrol etme girişimleri, aynı zamanda özgürlüğünü kısıtlayacak ve "kendini-gerçekleştirme"ni engelleyecek şekilde, insan davranışlarının da kontrol altına alınması girişimlerine yol açar. Genel olarak, derin ekolojistler tüm canlılar için kendini-gerçekleştirme kuralı ile yönlendirilen, insan-merkezli insanlıktan eko-merkezliğe doğru gitmeyi talep ederler.

Bu bağlamda derin ekoloji anlayışı; kapitalizmin öngördüğü sürdürülebilir kalkınma anlayışına göre, olaylara daha gerçekçi ve doğal olarak yaklaşmaktadır. Derin ekolojistler doğanın kendisi için ve kendinde bir değer taşıdığını ileri sürerler, kalkınmayı ve ilerlemeyi ikinci plana atarlar ve insan merkezçiliğe tamamiyle karşı çıkarlar.

Derin ekoloji kavramı insan merkezli yaklaşımlardan keskin biçimde ayrılmaktadır. Buna göre günümüzde var olan çevreci yaklaşımlar, mevcut toplumsal ve ekonomik sistemlerin etkisi altında kalmışlardır. Bu nedenle bu görüşler güncel ekonomik ve sosyal sistemleri etkileme ve belirleme olanağını bulamamışlardır. Böylelikle bu tür görüşler sığ ekoloji olarak nitelendirilirken, derin ekoloji kavramından esinlenilerek

savunulan düşünceler ise derin ekoloji olarak adlandırılmıştır. Derin ekoloji mevcut sistemlere duyulan tepkiyi ifade etmektedir. Halen var olan ekonomik ve toplumsal yapının ortaya çıkardığı çevresel kirlenme ve bozulmanın sürdürülemez olduğunu, bunun yerine farklı bir sosyal ve ekonomik sistemin kurulması gerektiği fikrini savunmaktadır. Ancak bu yeniliğin nasıl ve ne şekilde yapılacağına dair herhangi bir ifade belirtilmemiştir. Bu değişimin nereden başlanacağını ve toplumsal desteğin nasıl sağlanacağı sorusunun yanıtı da bulunmamaktadır.

Derin ekoloji, doğanın insanlara hizmet etmek amacıyla yaratılmadığı inancına dayalı bir yaklaşımdır. Bunun yerine, insanın doğanın bir parçası, mevcut türlerinden biri olduğunu savunur. Bütün türler, insanlara olan faydalarından bağımsız biçimde yaşama hakkına sahiptirler. Derin ekoloji, belirtildiği üzere, çevre ile ilgili meselelerin temelinde insanın doğayı bir araç olarak algılayan bakış açısının yattığını savunmaktadır. Bu nedenle, söz konusu bakışın tümünden değişmesi gerekmektedir. Yaklaşım, insanoğlunun doğanın bir parçası olduğu yönündeki bütünsel anlayışı benimsemekte ve insanın çevresi ile uyum halinde yaşaması gerektiği noktasında, bir yeniden inşa sürecini çözüm olarak ortaya koymaktadır. Belirtmek gerekir ki, derin ekolojik bakış açısı, tüm bu sürecin yapılmasında bir siyasal ya da toplumsal proje ortaya koymamaktadır. Dikkatini bireysel bilinç değişimi üzerine odaklamakta, bu değişimin sosyal değişimi de beraberinde getireceği cihetinde bir beklenti taşımaktadır. [53]

4.2.2.2.Toplumsal Ekoloji

Sosyal ekolojinin temel dayanağı ise, -ileride detaylı biçimde ele alınacağı üzere- toplumla doğayı karşı karşıya getiren temel sorunların, toplumla doğa arasında ortaya çıkmadığı, sosyal gelişmenin kendi içinden çıktığı yönündeki görüştür.

Toplumsal ekoloji bir yandan toplum ve doğa arasındaki farklılıkları, diğer yandan toplum ve doğanın ne denli iç içe geçtiğini göz ardı etmeden doğanın nasıl aşama aşama toplumun içine sızdığını araştırır. Toplumsal ekoloji düşüncesine göre çevre koruma yaklaşımları, sosyal adalet öncelikli amaç olduğu ölçüde, insan merkezidir.

Toplumsal ekoloji, ekolojik sorunlara kısa vadede ve pragmatist yaklaşımlardan tamamen farklı olarak bir radikal bakış açısı ortaya koymaktadır. Bu noktadan hareketle

toplumsal ekoloji insanın doğaya hükmetmesi ve sömürmesi gerektiği şeklindeki varsayımın insanın insana hükmetmesi ve onu sömürmesinden kaynaklandığını savunmaktadır. İnsanın ancak doğayla uyumlu bir şekilde oluşturacağı etiksel ve ekolojik bir müdahale ile doğayı zenginleştirerek özgürleşebileceğini savunur. Sadece doğal çevreyi koruyan teknikler geliştirerek doğayı korumak yeterli değildir. Bu açıdan toplumsal ekoloji, doğrudan demokrasi ve yaşam araçlarının herkesin elinde ve hizmetinde olduğu, çevreyi ve mülkiyeti hiyerarşik olmayan bir tarzda paylaşılan bir toplumsal yapıyı gerekli kılar.

Toplumsal ekoloji düşüncesi ekolojik sorunların, yüzeysel çözümlerle önlenemeyeceği ve bir toplumsal düşünce değişikliğinin gerektiğini vurgulamaktadır. Çevreyi korumak için yeni teknikler geliştirmek yetmemektedir. Bunun için kentler içinde yaşadıkları ekosistemlerin kapasitesine uygun olarak planlanmalıdır. Geliştirilecek teknolojiler hiç kirlenme yaratmayacak biçimde yerel enerji kaynakları ve maddelerinden yararlanmak üzere düzenlenmelidir. Aynı zamanda tüketim toplumunun anlayışından farklı olarak yeni bir ihtiyaç anlayışı geliştirilmeli, sağlıklı bir yaşamı destekleyen ve bireysel isteklerimizin ifadesi olan ihtiyaçlara dair bir anlayış olmalıdır. [54]

İnsan doğa ayırımı, doğanın hiyerarşik algılanması, doğa üzerinde egemenlik kurma çabası, hiyerarşik ilişki biçimlerinin olduğu toplumlarda ortaya çıkmıştır. Bu hiyerarşik ilişkiler ortadan kaldırılmadıkça, ne kadar çalışırsak çalışalım, doğa ile ilişkilerin ritüellerle, sihirli sözlerle, eko-teolojilerle, görünüşte 'doğal' yaşam tarzlarının benimsenmesiyle, uyum içine girmesi mümkün değildir. Çevre koruma yaklaşımları toplumsal bir hareket olup, çevre sorunları da sosyal sorunlardır.

Toplumsal ekoloji, sadece ekolojik sorunların değil, aynı zamanda tüm sosyal sorunların çözümünü vadeden bir paradigma sunmaktadır. Ekolojik krizin kökeninde hâkim sosyal düzenin bulunduğunu, sosyal düzendeki sorunlar çözülmeden ve tahakküm nosyonu sorgulanmadan ekolojik krizin çözüme kavuşamayacağını düşünülmektedir.

Toplumsal ekoloji, tekil bir varlık olarak görülemeyecek insanın oluşturduğu toplumsal ilişki biçimlerinin analizini ön plana çıkarmakta ve bu analizin eleştirisinden hareketle ekolojik bir toplumun olanaklarını formüle etme iddiasını taşımaktadır.

Toplumsal ekolojiye göre, sosyal tahakküm sonucu oluşan hiyerarşiler, sınıflar, mülkiyet biçimleri ve devlet kurumları, kavramsal olarak insanlığın doğayla olan ilişkisine yansımaktadır. Bunun sonucu olarak, doğa da acımasızca sömürülecek bir meta olarak algılanmıştır. Doğaya tahakkümün, insanın insan üzerinde kurduğu tahakkümü beraberinde getirdiği bir düşünce benimsenmektedir. Mevcut ekolojik bunalımın kökeninde, toplumunun derinliklerinde yatan kurumsal, ahlaki ve ruhsal değişimler bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu sorunun aşılması noktasında insanın doğa üzerinde, devletin toplum üzerinde var olan tahakkümünü, teknolojik, kurumsal ve kültürel anlamda tamamen ortadan kaldıran, tamamen yeni olan ve hiyerarşik olmayan bir toplumun yaratılması, bir zorunluluk olmaktadır. [54]

Bu yaklaşımın önerdiği ekolojik toplum, hiyerarşi ve tahakkümün bütün şekillerinin, sınıflar ve mülkiyetin ortadan kaldırıldığı, kentlerin eko-topluluklara ayrıldığı, bu eko-toplulukların içinde yer aldıkları ekosistemlere uygun biçimde yaşadığı, teknolojinin kirlenme yaratmayacak şekilde ve yerel enerji kaynaklarından yararlanılacak şekilde düzenlendiği, sağlıklı bir yaşamı destekleyen yeni bir ihtiyaç anlayışının yerleştiği ve son olarak, insanların değil, şeylerin yönetildiği, bilincin ve yaşam tarzının tümünden farklılaştığı bir toplum olarak tarif edilmektedir. [53]

Toplumsal ekolojinin, ekolojik bir toplum tasavvurunda bir başka önemli nokta da, bu toplumun teknolojik gelişmeye kapıları kapatmamasıdır. Teknolojik gelişmeler sadece eko-teknolojilerin geliştirilmesi anlamında değil; aynı zamanda siyasetin kendini gerçekleştirmenin bir aracı olarak algılanmasıyla bağlantılı olarak da önem taşımaktadır.

Toplumsal ekolojinin hedef aldığı temel sorunlar, “tahakküm” ve “hiyerarşi” nosyonlarıdır. Bu, ekonomik temelli sınıf sorunu ve emeğin sömürülmesinden farklı bir bakış açısidir. Toplumun indirgenemez sorun alanları, sadece emek-sermaye arasındaki çatışmalarda değil, aile içerisindeki yaş grupları arasında, okullardaki hiyerarşik eğitim tarzında, gücün kentlerdeki bürokratik gaspında ve toplumdaki etnik bölünmelerde de aranmalıdır. Netice itibarıyla, tüm bu ilişkiler silsilesi, bir emir-komuta zihniyetinin tezahürü olarak ortaya çıkmaktadır

Toplumsal ekolojik yaklaşıma göre, ekolojik sorunları çözmek için, sadece burjuva hiyerarşisini değil, genel anlamıyla hiyerarşiyi, sadece ataeril aileyi değil, cinsel ve ailevi tüm tahakküm tarzlarını, sadece burjuva sınıfını ve mülkiyete dayalı sistemi değil, bütün toplumsal sınıfları ve mülkiyeti ortadan kaldırmak gerekmektedir. İnsanlıkla doğa arasında var olan kavga, tamamıyla insanın insanla olan kavgasının bir uzantısıdır. Ekoloji hareketi, tahakküme ilişkin sorunlarını tüm yönleriyle kucaklamadıkça, bugünün ekolojik bunalımının temelindeki nedenleri ortadan kaldırmaya yönelik bir çözüm üretmez [41]

Toplumsal ekolojik yaklaşıma göre; “kapsamlı bir devrim fikrine olan ihtiyacı radikal bir biçimde göz önüne almaksızın, sadece kirlenme ve koruma ile ilgili reformlarda, yani sadece çevrecilikte takılıp kaldığı takdirde, mevcut doğa ve insan sömürüsüne dayalı sistemin emniyet supabı olmaktan öte gitmeyecektir” [41]

4.3.Planlama Yaklaşımları

Çevre korumayı amaçlayan planlama yaklaşımlarını, sürdürülebilir planlama, ekolojik duyarlı planlama yaklaşımları olmak üzere iki ana başlıkta değerlendirmek mümkündür. Bunların dışında Çevresel sürdürülebilirlik politikalarının etkisi ile kompakt kentler, eko kentler ve yavaş kentler gibi çevreye duyarlı yaklaşımlarda gelişmiştir.

4.3.1.Ekolojik Planlama Yaklaşımı

Ekolojik planlama yaklaşımı, modernist planlamanın doğal alanı kültürel alana dönüştürme anlayışının karşısında gelişmiştir. Bu nedenle doğal döngülerin sürdürülebilirliğini sağlama amacı güden, doğadan yana bir niteliğe sahiptir. Bu nitelik, farklı planlama ölçeklerine ve yerel özelliklere göre değişen kriterlerin ekolojik planlama bütününde belirlenmiş olmasını gerektirmektedir. [55]

Ekolojik planlama yaklaşımının gelişim süreci, çevre koruma fikirlerinin gelişimi ile başlayarak, çevre koruma fikirlerinin planlamaya aktarımı ve planlamada uygulanması için tekniklerin uygun yöntemlerin geliştirilmesi ile devam etmiştir.

Küresel ölçekte insan faaliyetlerinin çevre üzerindeki olumsuz sonuçları ile ilgili uyarılarda raporlar ve konferanslar, planlama sisteminde, insan kullanımları ile doğa koruma arasında denge sağlayacak yöntemler geliştirilmesine etki etmiştir. [56]

Ekolojik planlama, doğal döngülerin sürdürülebilirliğini sağlama amacı güden, doğadan yana bir niteliğe sahiptir. Ekolojik planlama entegre bir planlama sistemidir. Bu sistemde; tek bir kullanımın yerel bir alanda yaptığı etkiler değil, daha büyük ölçeklerde kullanım gruplarının hedef alandaki etkileri incelenerek, alan kullanım kararları alınır.

Ekolojik planlama; arazi kullanımı kararları verilirken kullanımlar için en uygun yerlerin belirlenmesinde, alana ait elverişli kısıtlayıcı koşulları belirleyen biyofiziksel ve sosyo-kültürel verilerin kullanıldığı bir planlama sürecidir.

Ekolojik planlama sisteminde doğal, yapay, sosyal tüm kaynaklar değerlendirilir. Yenilenebilir kaynakların rejenerasyon potansiyeline göre, yenilenemeyen kaynaklar için ise ikame prensibine göre kullanımlar getirilir. Sosyal, ekonomik, psikolojik ve ekolojik tüm beklentiler analiz edilerek, uygun alan kullanım kararları alınır. Bu şekilde hazırlanan ekolojik planlamaların sonucunda, hedef alanlara uygun kullanımlar getirilirken, doğal çevre korunarak uygun görülen kullanımlardan maksimum verim elde edilir.

Ekolojik planlama yaklaşımında, çevre sorunları daha ortaya çıkmadan engelleyerek, yaşanacak mekanların bu doğrultuda düzenlenmesini öngörür. Bu planlama yaklaşımında öncelikli olarak doğal-yerel kaynaklar tespit edilerek, plan kararları bu kaynakların özellikleri göz önünde tutularak düzenlenir. Hedef, kaynakları korumaktır.

Ekolojik planlama yaklaşımının temel amacı; ekolojik, mekansal, ekonomik, sosyal ve kültürel sürdürülebilirliğin sağlanmasıdır. Ekolojik planlamanın hedefi, yenilenebilen sistemler olan tarım toprakları, su kaynakları ve ormanların korunmasını ve doğal kaynakların kullanılırken verimlilik ve yararlılığının geliştirilmesidir.

Ekolojik planlama yaklaşımının geleneksel planlama yaklaşımlarından ayrılan belirgin özellikleri:

Ekolojik planlama bütüncül ve uzun vadeli çözümler üretmeyi amaçlayan bir planlama yaklaşımıdır.

Ekolojik planlama, ilgili tüm disiplinlerin bir araya gelerek, tüm disiplinlerin yaklaşımları dikkate alınarak gerçekleştirilen disiplinlerarası bir planlama yaklaşımıdır.

Doğal kaynak değerleri “ olmazsa olmaz” veri olarak planlamaya katılmaktadır.

İnsan doğanın bir parçası olduğu için, doğal sistem içindeki diğer varlıklarla beraber ne kadar yararalanma hakkına sahip olduğu ortaya konmaktadır.

Kent ekosistemlerinin düzenlenmesi, kent ekosistemlerinde yaşayan nüfusun ihtiyaçlarının karşılanması nedeni ile, toplumsal huzur sağlanmış, sosyo-kültürel açıdan gelişmiş bir topluma dönüşmesi sağlanmaktadır.

Özügül’e göre ekolojik planlama yaklaşımında benimsenen 2 temel ilke şu şekilde açıklanmaktadır: [57]

1. Bütüncül bir planlama anlayışının benimsenmesi ve planlar hiyerarşisi bağlamında bir eşgüdümün sağlanması: Planlama bölgesinin kapsamının yapay sınırlarla örtüşmeyen bir bütün olarak ele alınması ve ekolojik temelli bir üst ölçek planın yönlendiriciliğinde, alt ölçek planlara çözüm üretilmesidir. Sınırlayıcıların tespit edildiği, uygunluk taşıma kapasitesi hesaplarının yapıldığı, risklerin ve olası çevre etkilerinin önceden değerlendirildiği, hassas ekolojik unsurların ortaya konulduğu üst ölçek planlarda, öngörülen koruma ve kullanma dengeleri alt ölçek planlarda korunmak koşuluyla planlama eylemi devam etmektedir.

2. indirgemecilik yerine karmaşık ilişkilerin belirlenmesi: Burada çalışılan bölgenin çeşitli özelliklerinin karmaşık ve çok boyutlu ilişkilerin saptanmalıdır. Bu çok boyutlu ilişkiler, koruma eylemlerinin üst ölçekten detaya doğru inerken barındırdığı konuların genişliği ve çeşitliliği ile bağdaşmalıdır. Diğer yandan bununla bağlantılı olarak disiplinlerarası ve ilgi grupları arasında bilgi alış veriş sağlanmalıdır.

Ekolojik planlama yaklaşımı, yerleşik alanlar ve gelişme alanları için farklı yöntemler içermektedir. Yerleşik alanlarda planlama çalışmalarında mevcut durumun rehabilitasyonu ve bununla ilgili geri kazanım seçenekleri üzerinde durulurken gelişme alanlarında, analiz, önceliklerin belirlenmesi, taşıma kapasitesinin belirlenmesi, değerlendirme gibi teknikler kullanılmaktadır. [57]

Ekolojik planlama, sosyo – ekonomik gelişme hedeflerinin doğal sistemlerle çelişmediği bir planlama yaklaşımıdır. Bu planlama yaklaşımında, sürdürülebilirliğin ön koşulu olan doğal kaynakların tüketilmeden kullanımı, doğal kaynakların analizi ve değerlendirmesi ile yapılmaktadır. Ekolojik planlama, arazi kullanımına yöneltilmiş olan mekânsal planlama süreci ile doğal kaynakların etkili bir biçimde yönetilmesinin temelini oluşturmaktadır. [58]

Ekolojik planlama yaklaşımı, planlama alanındaki mevcut ve gelecekteki sorunları belirleyerek, planlama alanında bu sorunların önlenmesi ve çözülmesi için gerekli mekansal düzenlemeleri ön görmektedir. Bu planlama yaklaşımında öncelikli olarak, yerel kaynaklar saptanarak, kullanımlar bu kaynakların taşıma kapasiteleri göz önünde bulundurularak belirlenir.

Ekolojik planlama yaklaşımında, fiziksel, sosyal ve kültürel veriler doğal kaynakların kullanımına ilişkin olarak, üzerinde uzlaşmış karar verme sürecinde çeşitli olasılıklar veya kısıtlar önermek maksadıyla kullanılmaktadır. [57]

“Ekolojik planlama entegre bir planlama sistemidir. Bu sistemde, tek bir kullanımın lokal bir alanda yaptığı etliler değil, daha büyük ölçeklerde kullanım gruplarının hedef alandaki etkileri incelenerek, alan kullanım kararları alınır. Yenilenebilir kaynakların yenilenme potansiyeline göre, yenilenemeyen kaynaklar için ikame prensibine göre kullanımlar getirilir.” Ekolojik planlama yaklaşımına göre, yerleşmeler sürekli gelişim içinde kendini yenileyen dinamik, canlı ve biyotik unsurlarla bütünleşebilen organik bir sistem olarak kabul edilir. “Ekolojik planlama, ekosistemi oluşturan biyotik ve abiyotik unsurların karşılıklı etkileşim ve doğal süreç içersindeki gelişmelerini bozmayan ve kesintiye uğratmayan planlama yaklaşımıdır. Ekolojik planlamada planlanan alan için önerilen uygulamaların ekolojik ilkelere uyumu sağlanır”. [58]

Ekolojik planlamada yaklaşımlarında, potansiyel arazi kullanımları için en uygun alanların belirlenmesi temel amaçtır. Kısıtlı doğal kaynaklar ve hassas ekolojik dengelerin devamlılığını sağlamak, ekolojik planlama yaklaşımının temelini oluşturmaktadır.

Ekolojik planlama, en etkin doğa koruma aracı olup sürdürülebilir gelişim kalkınmaya temel oluşturmaktadır. Ekolojik planlamayla insan ihtiyaçları karşılanırken aynı

zamanda doğal kaynakların en uygun ve sürdürülebilir kullanımlarını ve ekolojik dengelerin devamlılığının sağlanması amaçlanır.

Ekolojik planlama yaklaşımında amacı, insan – çevre arasındaki ilişki ve etkileşimlerin incelenmesi doğa ile uyumlu kentsel gelişmenin sağlanmasıdır. Ekolojik planlama günümüz kentlerinin giderek artan enerji ihtiyacı ve doğal kaynak tüketmesi, çevresel kirlilik kaynağı olması ve neden olduğu ekolojik dengesizliklere tepki olarak gelişmiştir.[58]

Ekolojik planlama yaklaşımın dikkate alınan 8 temel ilke bulunmaktadır:

1. Bütüncül bir yaklaşım benimsenmelidir.
2. Doğal kaynakları yetinme seviyesinde ve koruyarak kullanmaya dayanır.
3. Yerleşmelerin jeomorfolojik özelliklerine uyum sağlar. İklimlenme, güneşlenme, rüzgar yönü gibi faktörler dikkate alınır.
4. Geleneksel yerleşme dokuları, yapı formları ve malzeme gibi detaylar değerlendirilir.
5. Katılım önemlidir, plandan etkilenen ve etkileyen aktörler karar aşamasında birlikte hareket eder.
6. Mekansal organizasyonda sosyal iletişim düzeyini yükseltecek, mekan dizimine önem verilir. Özel, yarı özel ve ortak kullanım mekanlarının dengelenmesi sağlanmalıdır.
7. Arazi kullanımı, ulaşım, enerji planlama entegre edilmelidir.
8. Kırsal politikalar geliştirilmelidir.

4.3.2.Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Yaklaşımı

Sürdürülebilirlik, ekosistemdeki yenilenemez kaynakların gelecek nesillere aktarılabilmesi için, insanın ekosistem üzerindeki olumsuz etkilerinin sistemin taşıma kapasitesinin üzerine çıkmayacak düzeyde tutulması olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir kentsel gelişme yaklaşımları ise, sosyo-ekonomik çıkarların çevre ile ilgili kaygılarla bütünleştirmek amacı ile geliştirilmiştir.

Sürdürülebilir kentsel gelişme kavramı, sürdürülebilirlik kavramı paralelinde gelişen ve onun ilke, politika ve eylemlerinin mekansal yansımaları doğrultusunda biçimlenen bir

kavramdır. Sürdürülebilir kentsel planlama, uluslararası örgütlerin yoğun bir biçimde çabaları sonucu geleceğin kentlerinin oluşturulması, kentsel düzeyde ekonomik, çevresel ve sosyal gelişimin bütünleştirilmesi hususunda dünya üzerinde ana bir politika alanı haline gelmiştir.

Sürdürülebilir kentsel gelişme yaklaşımı, ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik konularının tümünü kapsamaktadır. Sosyal sürdürülebilirlik ile, sağlık hizmeti, istihdam ve konut gibi temel sosyal gereksinimlere eşit biçimde erişiminin sağlanması hedeflenmektedir. Bu temel gereksinimlerin sunumu, çevre koruma amacı ile bütünleştirilmelidir. Sürdürülebilir ekonomi ile ekonomik gelişim, sağlanırken doğal kaynakların kısıtlı olduğunun göz önünde bulundurulmasına işaret etmektedir. Çevresel sürdürülebilirlik ile, doğal kaynakların sürekliliğinin sağlanması anlamına gelmektedir. Kaynakların kullanım düzeyi, bu kaynakların kendini yenileme hızını aşmamasıdır.

Sürdürülebilir kentsel gelişme yaklaşımı, sosyal, ekonomik ve çevresel konuları kentle ile bütünleştirmeyi amaçlamaktadır. Kentsel alanlarda ekonomik refahı ve istihdamı güçlendirmek, Kentsel alanlarda eşitliği, sosyal katılımı ve kentsel yenilemeyi teşvik etmek, Kentsel çevreyi korumak ve geliştirmek temel amaçlardır. Ekonomik amaçlara ulaşmak için, büyük kentlerde olduğu kadar küçük ve orta ölçekli kentlerde de istihdam kaynaklarının değerlendirilmesi yolları ile kentlerin ekonomik canlılığının güçlendirilmesi yönünde eylemler gerekmektedir. Sosyal amaçlara ulaşmak için, sosyal dışlanmanın azaltılması ve güvenliğin artırılması yönündeki eylemleri içermektedir. Katılımı genişletmeye yönelik yaratıcı ve esnek karar verme süreçlerinin teşvik edilmesini, kurumsal süreçlerde işbirliğinin artırılmasını kapsamaktadır. Çevresel amaçlara ulaşmak için, kentsel gelişim uğruna, kentleri çevreleyen alanlara bu gelişimin maliyetini yıkmamayı, kentleri çevresel açıdan daha fazla sürdürülebilir kılan eylemleri gerçekleştirmeyi ön görmektedir.

Sürdürülebilir kentsel gelişme yaklaşımı, kentsel gelişmenin etkilediği ve kentsel gelişmeyi etkileyen tüm çevresel (yapılı çevre/doğal çevre), sosyal, ekonomik unsurları birbiriyle ilişkili biçimde içermekte; ekonomik ve sosyal gelişimin çevre koruma ve iyileştirme amacı ile birleştirilmesini ön görmekte; gelişimin biçiminin katılımlı süreçlerle kararlaştırılmasını gerektirmektedir.

Sürdürülebilir kentsel gelişme kavramı, ele alındığı düzeylere göre değişik boyutlar içeren bir kavramdır. Yani, çevresel ve sosyo-ekonomik gelişme ile birlikte ekolojik dengeyi gözetmektedir. Bu noktada üzerinde önemle durulması gereken konu ise gelişme sağlanırken kentlerin veya insan yerleşimlerinin çevrenin doğal taşıma kapasitesinin üzerinde bir standarda çıkmamaları gereğidir.

Çevrenin korunması hakkındaki farkındalık, kentlerde “sürdürülebilirlik” kavramının öncelikli olarak girmesini sağlamıştır. Bu bağlamda geliştirilen sürdürülebilir kentsel gelişme yaklaşımları, sadece yaşanan çevre sorunlarına çözüm getirmekle kalmayıp, mevcut nüfusun yaşam kalitesinin artması ve gelecek nesillerin de yaşayabileceği yaşanabilir mekânların ortaya çıkması gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

Sürdürülebilir kentsel planlama, sosyal adalet, sürdürülebilir ekonomiler ve çevresel sürdürülebilirlik konularının tümünü kapsamaktadır. Bu bağlamda, sürdürülebilir gelişmenin temel hedefleri açısından kentsel stratejiler, kentlerin üretici, ekolojik ve kapsayıcı olmaları üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu noktadan hareketle, kentsel açıdan sürdürülebilir gelişme, sosyal, ekonomik ve siyasal – yönetsel düzeylerde bir sürdürülebilirlik ile çevreyi de kapsayan dinamik ve çok yönlü bir süreç olarak dile getirilebilir. Bu kapsam içerisinde sürdürülebilir kentleşme, kentler ve onları çevreleyen kırsal alanlar arasında, en küçük kentsel merkezlerden metropol alanlara kadar olan tüm insan yerleşimleri arasında bağlantıları sağlayan bir olgudur. [44]

Sürdürülebilir kentsel planlama yaklaşımlarında, toplumsal ve ekonomik çıkarların, çevre ve enerji sorunlarıyla uyumlu bir biçimde bir araya getirilerek, üç temel amaç gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Birincisi, kentlerde yaşayan insanların, kent ile olan ilişkilerinde, kentin ortak alanlarının kullanımında ve kamu hizmetlerinin alımında yaşam kalitelerinin arttırılması sorununun açılmasıdır. İkincisi, kentin bir yerleşim birimi olarak kendi varlığını devam ettirebilme yetisinin güçlendirilmesidir. Son olarak da, kentin çevre değerlerini taşıma kapasitelerinin üzerinde kullanımı ile kaynakların dönüştürülmesinde var olan üretim ve tüketim kalıplarının temelinden sorgulanması gereğidir.

Sürdürülebilir planlama yaklaşımı, kentsel gelişmenin etkilediği ve kentsel gelişmeyi etkileyen tüm çevresel, sosyal ve ekonomik unsurları birbiriyle ilişkili biçimde içermekte ve kentin geleceğinin katılımcı süreçlerle kararlaştırılmasını gerektirmektedir.

Sürdürülebilir kentsel planlama yaklaşımında, kentsel sistemin temelini uzun vadede destekleyen çevresel koşullarla beraber nitel olarak yeni bir sosyo-ekonomik, demografik ve teknolojik gelişme seviyesine ulaşma potansiyeli vardır. Bu doğrultuda, bir kentin sürdürülebilir olmama koşulları ise kentin ekonomik yapısının çöküşü, nüfus azalması, çevresel bozulma, istihdam azalması, verimsiz enerji sistemleri, sosyoekonomik yapıdaki dengenin bozulması olarak sıralanabili.[44]

Sürdürülebilir planlama yaklaşımında, kent ile birlikte kent çevresindeki arazi kullanım planlaması, doğal kaynakların yönetimi, kırsal alanlarla kentin simbiyotik ilişkisinin kurulması, kent ekonomisi, toplumsal konular, hareketlilik ve erişilebilirlik gibi tasarım konuları, tarihi kent merkezlerinin yeniden canlandırılması gibi konulara yer verilmektedir. [59]

Sürdürülebilir kentsel planlama yaklaşımının ilkeleri, çevresel, ekonomik, toplumsal olmaktadır. Bu ilkeler doğrultusunda sürdürülebilir kentsel gelişmenin hedefleri ise aşağıdaki gibi ortaya konmaktadır: [44]

- yaşam kalitesinin geliştirilmesi
- gelişmede seçeneklerin bulunması
- yoksulluğa karşı koyma
- istihdam ve beslenme sorunlarının çözümü
- sağlıkla ilgili temel gereksinimlerin karşılanması
- biyolojik çeşitliğin korunması ve geliştirilmesi
- teknolojiye yeniden yapılanma
- nüfus artışının denetim altına alınması
- yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı
- Ekolojik risklerin ortadan kaldırılması

Sürdürülebilir planlama yaklaşımında uygulanabilecek hedefler şunlardır: [59]

- 1.Doğal kaynakların sürdürülebilir biçimde kullanılması ve kaynak geliştirilmesi
2. Önemli bitki alanları ve bitki türlerinin, hayvan türlerinin korunması
- 3.Toprak verimliliğinin korunması
- 4.Enerji kullanımında alternatif enerji kaynaklarının araştırılması, rüzgar enerjisi, jeotermal enerji, hidrolik enerji kaynaklarının desteklenmesi.
- 5.Atık miktarının dönüşüm teknoloji yardımı ile minimuma indirilmesi
- 6.Çevre koruma önem veren kent yönetim modellerinin geliştirilmesi
- 7.Çevre korumada halk katılımının sağlanması
8. Kentsel alandaki mevcut yapı stoku değerlendirilmelidir.
9. Kentlerde yeşil alanlar artırılmalıdır.(Cepheler ve çatılar bu amaçla değerlendirilmelidir.)

Sürdürülebilir kentsel gelişme stratejilerinde Büyümenin Denetlenmesi ve Arazi Kullanım Planlaması, Konut, Ulaşım ve Çevresel Rehabilitasyon gibi 4 temel alan bulunmaktadır.

Büyümenin denetlenmesi ve arazi kullanım alanındaki stratejiler: Kentlerin dışarı doğru yayılmasının yavaşlatılması veya durdurulması; arazi kullanımının ulaşım sistemleriyle, ekolojik ve rekreasyonel gereksinimlerle ve var olan gelişmeyle uyumlu hale getirilmesidir.

Konut Alanındaki stratejiler: Konut alanlarının oluşturulmasında insanların ve ekolojini ihtiyaçlarını dengeli biçimde gözetmek önemlidir. Merkezi yönetimler finansman sağlanması, yapısal nitelik ve konut konusuna kamunun dâhil olması konusunda genel ilkeler oluşturulmasında rol alabilir. Yerel yönetimler, konut alanının mekânda iyi konumlandırılması, tasarım ilkeleri ve yapı kodlarını adapte edebilmesi konularını denetleyebilirler.

Ulaşım Alanındaki stratejiler: Kentsel ulaşım da araçların daha az kullanılması, en azından araçla seyahat edilen yol uzunluğunun hem mutlak olarak, hem de kişi başına azaltılmasıdır. Alternatif yolculuk türleri sağlanması: özellikle yürümenin, bisiklet

kullanmanın ve toplu taşımanın vurgulanmalıdır. Arazi kullanım ve kentsel tasarım politikalarının, bu alternatif türleri desteleyecek ve insanların yapmak zorunda oldukları yolculuk sayısını ve uzunluğunu azaltacak şekilde değiştirilmelidir. Araç kullanımının sosyal ve ekonomik maliyetlerini; yakıt, yol kullanımı, park etme, motorlu araç, araç kaydı ücretlerine ekleyen ulaşım ücretlendirme reformu yapılmalıdır.

Rehabilitasyon alanındaki stratejiler: Kent içindeki ekolojik açıdan bozulmuş alanlarda veya ekosistemleri onarmak, faaliyet göstermeyen endüstriyel alanları yeniden işlevlendirmek, sulak alanları restore etmek, vb. eylemleri içermektedir. Amaç, mevcut yerleşimleri doğayla birleştirmek ve böylece buraları daha çekici ve yaşanabilir kılmaktır.

4.3.2.1.Yavaş Kent

Yavaş kent, kültürel bir eğilim olarak bilinen Yavaş Hareket (Slow Movement)"in bir parçasıdır. Yavaş Hareketi, homojenize bir dünyaya karşı çıkarken, yavaş kent, hedefini şehirlerde yaşam kalitesinin iyileştirmesi olarak ortaya koyar. Bir kentin kültürel çeşitliliğini ve yerel özelliklerini desteklemek yavaş kent yaklaşımının temel amacıdır.

Yavaş kent yaklaşımı, küresel sermaye ve kentleşme eğilimleri ile özgün kimliklerini kaybetmeden, değişim hızının yavaşlatılması ve bu yerel özelliklerin yaşatılmasından doğmuştur. Kentlerin geleneksel yapılarında var olan ekolojik ve sürdürülebilirlik alanında yer alan özelliklerinin korunması ve yaşatılması esasına dayanır. Küreselleşme ile birbirine benzeyen ve yerel özelliklerini kaybeden kentlere karşı bir tutum olarak, geleneksel yaşam biçimini koruyan, yerel ürünlerin tüketildiği" fast-food" kültürü yerine yerel kimliğin öne çıkarıldığı bir kentsel gelişim yaklaşımıdır.

Yavaş kent yaklaşımı, çevrenin korunması, yerel mal ve ürünleri teşvik, her bir şehir için kendine özgü, bir sürdürülebilirliği kapsamaktadır.

Yavaş kent kriterlerinin, sürdürülebilirliğin çevresel, ekonomik ve sosyal boyutları açısından belli hedeflerini paylaştığı ancak kapsam olarak sınırlı kaldığı görülmektedir. Bir başka açıdan söylemek gerekirse, Cittaslow, daha çok bir kentte yaşayan insanların yaşam kalitelerini arttırmaya dönük kentsel altyapı, iletişim, ulaşım ve konut alanlarını kapsamaktadır.

Yavaş şehir hareketi, küçük kentlerin geleneksel yapılarını, korumalarını savunmaktadır. Bunun için taşıtlar şehir merkezlerinden çıkarılmalı, insanlar sadece yerel ürünleri tüketmeli ve sürdürülebilir enerji kullanmalıdır.

Şekil 4. 2 Yavaş Kent Logosu

Cittaslow Ağı, küreselleşmenin şehirlerin dokusunu, sakinlerini ve yaşam tarzını standartlaştırmasını ve yerel özelliklerini ortadan kaldırmasını engellemek için Slow Food hareketinden ortaya çıkmış bir kentler birliğidir. Küreselleşmenin yarattığı homojen mekânlardan biri olmak istemeyen, yerel kimliğini ve özelliklerini koruyarak dünya sahnesinde yer almak isteyen kasabaların ve kentlerin katıldığı bir birliktir. Şehirlerin hangi alanlarda önemli ve özel olduklarını düşünmeleri ve bu özelliklerini korumak için strateji geliştirmeleridir. Şehrin dokusunun, renginin, müziğinin ve hikâyesinin uyum içinde, şehir sakinlerinin ve ziyaret edenlerin zevk alabilecekleri bir hızda yaşanmasıdır.

Yavaş Şehir bildirisi, gürültü kirliliğini ve trafiği kesmek, yeşil alanları ve yaya bölgelerini artırmak, yerel üretim yapan çiftçilerle bu ürünleri satan dükkan ve lokantaları desteklemek ve yerel estetik öğeleri korumak gibi, 50'den fazla taahhüt içeriyor. Yavaş Şehir olarak adlandırılmak ve salıngöz logosunu kullanabilmek için de, şehrin önce kontrol edilmesi, daha sonra da dedektifler tarafından düzenli olarak denetlenmesi gerekiyor.

Bu bildiriye göre bir kentin Yavaş Şehir olup olmadığını belirleyen hareket, "Cittá Slow"un, genel kuralların belirtildiği bir manifestosu, bu vasfı almak isteyen kentlerin imzaladığı kurum sözleşmesi, üye şehirler listesi ve bir yıllık toplantı programı bulunuyor.

Bu hareketin en önemli etkenlerinden biri de, kentsel yaşamdaki yoğun tempoyla mücadeleye hız kazandırıyor olması. İtalya'nın Yavaş Şehir yöneticileri yılda bir kez buluşarak, notlarını karşılaşıyorlar ve yeni inisiyatifler getiriyorlar. Kasım 1999'da Orvieto'da hazırlanan sözleşmeye göre Yavaş Şehirler'in şu şartları sağlaması gerekiyor: [60]

1 - Etrafını çevreleyen bölgenin ve kentsel düzenin niteliklerini korumak ve geliştirmek için, yeniden kullanma tekniklerini araştırarak, çevresel politikalar uygulaması,

2 - Toprağın işgali için değil, kullanımının geliştirilmesi için, işlevsel bir altyapı politikası yürütmesi,

3 - Çevrenin ve kent düzeninin kalitesini geliştirmek için teknoloji kullanımını teşvik etmesi,

4 - Doğal, çevreyle uyumlu tekniklerin kullanımıyla üretilen yiyecek maddelerinin tüketimini desteklemesi, genetik yapısıyla oynanmış ürünleri hariç tutarak, Slow Food Ark ve Presidia projeleriyle işbirliği içerisinde, zor durumlar için gereken tipik ürünlerin üretilmesi,

5 - Bir bölgenin kültür ve geleneklerinin korunarak, simgeselleşmesine katkıda bulunup, yerli üretimi teşvik etmesi ve tüketicilerle, kaliteli üreticiler ve satıcılar arasında doğrudan temas kurulabilmesi için tercih edilebilir ortamlar ve mekanlar yaratmayı desteklemesi,

6 - Konukseverlik kalitesini ve yerel toplum ile onun belirli özellikleri arasında gerçek bir bağ kurmayı desteklemesi, bir şehrin kaynaklarının eksiksiz ve yaygın olarak kullanımını önleyen fiziksel ve kültürel engelleri kaldırması,

7 - Gençlerin ve okulların sistematik bir biçimde lezzet eğitimiyle tanışmasına özel bir dikkat göstererek, yalnızca iç işletmecilerinin değil, bütün vatandaşlarının Yavaş Kent'te yaşadıklarına dair farkındalıklarını sağlaması.

Yavaş kent yaklaşımında, gürültü kirliliğini ve hızlı trafiği kesmek, yeşil alanları ve yaya bölgelerini artırmak, yerel üretim yapan çiftçilerle bu ürünleri satan dükkân ve lokantaları desteklemek ve yerel estetik öğeleri korumak, çevreye ve insana zararlı olmayan alternatif, yenilenebilir enerji kaynaklarını teşvik edilmelidir.

Yavaş kent hareketinin çevre politikaları: [60]

- 1) Hava, su ve toprak kalitelerinin kanunlar tarafından belirlenip uygulanması
- 2) Kentsel çöp ve özel atıkların ayrıştırılarak toplanmasının teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik projeler geliştirilmesi
- 3) Endüstriyel evsel kompostlamanın yaygınlaştırılması ve teşvik edilmesi
- 4) Kanalizasyon için atık su arıtma tesislerinin kurulması
- 5) Özellikle alternatif enerji kaynaklarının kullanılması ve biyokütlelerden ısı üretilmesi yoluyla enerji tasarrufu ile ilgili projeler geliştirilmesi
- 6) Genetiği değiştirilmiş ürünlerin tarımda kullanılmasının yasaklanması
- 7) Reklam grafikleri, panolar ve trafik işaretlerinin düzenlenmesine dair belediye planı
- 8) Elektromanyetik kirliliği kontrol eden sistemler
- 9) Gürültü kirliliğinin kontrolü ve azaltılması için bir program
- 10) Işık kirliliğinin kontrolü ve azaltılması için sistem ve programlar

4.3.2.2.Ekolojik Kentler

Ekolojik kent yaklaşımı, doğal kaynakların hızlı tüketiminin en aza indirilmesi ve kaynakların geliştirilmesi, atık dönüşümünün sağlanması, kentsel tarım, enerji ve su tasarrufu gibi konulara önem verilmektedir. Yapıların ve altyapının bakımının sağlanarak ömürlerinin uzatılması, doğaya uygun konut üretiminin desteklenmesi, mevcut yapı stokunun en verimli şekilde değerlendirilmesi diğer özellikleridir

Ekolojik kent kavramı, kentlerin sürdürülebilirliğine yönelik arayış ve çabaların sonucu ortaya çıkmıştır. İnsan, kent ve çevrenin birbirleri ile ilişki ve etkileşim içerisinde ele alındığı bir kent tasarım ve uygulama yaklaşımıdır.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) çevre konusunun önemi üzerinde duran uluslar arası bir kuruluş olarak Ekolojik kentler projesini başlatmıştır. Bu projenin amacı, kentlere kendi çevresel etkilerini azaltmayı sağlayacak uygun bilgileri vererek özendirmeyi sağlamaktır. Ekolojik kent projesi, çevreye saygılı, kaynakların

sürdürülebilir biçimde kullanımını destekleyen, yenilenebilir enerji kullanımının yaygınlaştığı kentler geliştirmeyi hedeflemektedir. [59]

Eko-kent yaklaşımında, 4 temel özellik bulunmaktadır:

1.*Ekolojik farkındalık*: insanlara doğadaki yerlerini, kültürel kimliklerini, çevreye karşı sorumluluklarını anlamalarına ve tüketim davranışlarını değiştirmelerine yardım etmek ve yüksek kalitede şehirsal ekosisteminin sürdürülmesine katkıda bulunma yeteneklerini artırmak.

2. *Ekolojik limitler*: Ekolojik açıdan duyarlı alanların saptanması, bölgesel yaşam destek sistemlerinin taşıma kapasitesinin tanımlanması ve doğa, tarım ve mamur çevrenin restore edilmesi gereken alanların saptanmasıdır. Kırsal alanların kentsel alanlara dönüşmesinin önüne geçilmesidir.

3.Yenilenebilir enerji kullanımı: Yapıların yenilenebilir enerji kullanımlarına uygun tasarlanması ve materyallerin kullanımının azaltılması, yeniden kullanımı ve geri dönüşümünün sağlanmasıdır.

4.Alternatif Ulaşım sistemleri: Etkin, uygun ve düşük maliyetli toplu taşımacılık ile güvenli yaya ulaşımına ve motorsuz ulaşımına uygun ulaşım alternatiflerinin geliştirilmesi. Araçla seyahat edilen yol uzunluğunun azaltılması için özellikle yürümenin, bisiklet kullanmanın ve toplu taşımanın vurgulanması,

Ekolojik kent yaklaşımında, önemli olan ekoloji-insan ilişkisine öncelik vermektir. Bununla birlikte, enerji verimli binalar yapmak, iklim faktörünü dikkate alan tasarımlar geliştirmek, toplu taşımacılığı yaygınlaştırmak ve kenti oturma alanı, ticaret alanı ve sanayi alanı olarak ayırmaktansa, çalışma ve oturma alanlarını birbirine yakınlaştırmak gibi amaçları vardır.

Ekolojik kent, yaklaşımında yapılarda yerel malzemeyi kullanımı, dönüşüm teknolojilerinden yararlanma, kentsel tarımı, meyve ve sebze bahçeciliğini destekleyen, otomobil yerine yürüyüş, bisiklet ve toplu taşımayı tercih eden, ulaşım sistemleri önermektedir.

Eko kent yaklaşımda önem verilen ilkeler:

1.Uygun kent ulaşım sisteminin oluşturulması.

- 2.Açık alanlara bakan toplu konut alanlarının oluşturulması
- 3.Kent çeperinde meyvelerinden yararlanılan ağaçlık alanlar oluşturulması
4. Ana ulaşım ağlarının kesiştiği noktalarda merkezler oluşturulması
5. Eski yapı stokunun toplumsal amaçlar için yeniden kullanılabilir hale getirilmesi.
- 6.Kentlerin çevresindeki kırsal alanlar ve doğal alanlara yayılmasının önlenmesi
- 7.Araba bağımlılığının azaltılması, bisiklet gibi kirletici unsur içermeyen ulaşım alternatiflerinin geliştirilmesidir.
8. Mikro-klimatik Verilerin En Etkin şekilde Kullanılması: Güneşlenme, rüzgar yönleri, ısı, vb verilerin kentsel tasarım, mimaride enerji tasarrufu sağlamak amaçlı değerlendirilmesi.
9. Topografik Verilerin En Etkin şekilde Kullanılması: Araziden kaynaklanan altyapı, üstyapı sorunlarının minimize edilmesi.
- 10.Kentsel alanda kişi başına düşen yeşil alan standartlarının yükseltilmesi.
11. Bitki Örtüsünün Değerlendirilmesi: Var olan bitki örtüsünün planlamada geliştirilerek kullanımı, yöreye özgü bitki türlerinin araştırılması ve kentsel açık yeşil alanda kullanılması.

Ekolojik kent tasarımında, kentin çevre üzerinde etkisinin azaltılması, yenilenebilir enerji kaynakları kullanımı, en düşük düzeyde atık üretimi, geri dönüşümlü malzeme kullanımı (ekolojik ayakizinin en aza indirgenmesi) gibi ilkeler gözetilmektedir.

4.4.Ekonomik Yaklaşımlar

Çevre ve ekonomi zorunlu olarak birbirlerini etkilemektedir. Ekonomik sistemler kaynakları tüketerek, atıklarını kendi çevre alanlarına bırakarak, estetiğin işlevlerini değiştirerek, global yaşama yeni bir şekil vererek çevreyi etki etkilemektedir. Dolayısıyla ikisi arasında ikili bir bağıllık mevcuttur; ekonomiyi yönetme biçimi çevreyi değiştirmekte ve ekonominin başarıya ulaşmasında çevresel niteliklerin büyük etkisi olmaktadır. [5]

Sanayileşmenin ile birlikte sınırsız olarak düşünölen doğal kaynak sağlama ve atıkları massetme kapasitesi, ekosisteme geometrik olarak artan bir yük getirmiştir. sınırsız olduğu düşünölen doğal kaynaklar, kıt hale gelerek ekonomik faaliyetlerin ve ekonomik büyümenin önündeki kısıtlayıcı engel olmaya başlamıştır. Bunun sonucunda, Çevre ve ekonomi ilişkisinin birbirinin tersine işlediğinin somut olarak fark edilmesi, 1960'lı yıllara rastlamıştır.

1960 lı yılların başında, nüfus ve tüketimin artması ile ekonomik faaliyetin doğal kaynakları aşırı tüketme eğilimi yanında, küresel ölçekte atık ve kirlilik düzeylerini artırarak ekosistemde yol açtığı tahribatın geri dönüşü olmayacağı endişesi ön plana çıkmıştır. Bu gelişmeler, iktisadi büyümenin artan bir biçimde doğal sermayeye bağlı hale geldiğini göstermekte, ekonomi ve çevre ilişkisinin daha titiz ve ayrıntılı biçimde dikkatle ele alınması ihtiyacını doğurmaktadır.

Çevre korumada ekonomik yaklaşımlara bakıldığında 20. yy. öncesi ve sonrası süreç olarak, başlıca iki farklı dönem dikkat çekmektedir:

1. Çevre korumayı sadece bir “üretim faktörü” niteliğine indirgeyen klasik iktisadi düşünce biçimleri ile çevrenin kendini yenileme kapasitesi dikkate alınmaksızın sürdürölen sanayileşme ve ekonomik büyüme dönemi.
2. Sınırlı doğal kaynakların kullanıldığını kabul eden ekonomik büyüme süreci ve ekonomik büyümenin de doğal sınırlara sahip olduğu görüşü çerçevesinde 1970'li yıllardan başlayarak günümüze kadar uzanan dönem.

Çevre korumayı sadece bir “üretim faktörü” niteliğine indirgeyen iktisadi düşünceye göre ekonomik sistem sürdürölmek ve korunmak isteniyorsa, ekonomiyi besleyen çevre değerlerini korumak gerekmektedir. Benimsenen yeni çevre politikalarında, gelişme ile çevre korumanın birbirleriyle çatışmadıkları, aksine birbirlerini tamamladıkları ve birbirlerine gereksinim duydukları anlayışı çerçevesinde yaklaşımlar geliştirilmiştir. Ekonomik büyüme ve çevre ilişkisi tartışmaları, 1980'lerden itibaren “sürdürülebilir kalkınma” kavramı içinde devam etmektedir. [61]

4.4.1.Klasik Ekonomi Yaklaşımları

Klasik ekonomi yaklaşımlarında, 1970li yıllara kadar, boyunca, çevre ve ekonomi ilişkisini dikkate alınmayan iktisadi büyüme modelleri geliştirilmiştir. Bu modellerde, yaşam standartlarının iktisadi büyüme sayesinde sürekli olarak artırılabilceği görüşü ortaya konmuştur. Klasik liberal ekonomik politikaların hakim olduğu dönemde dünyada genel olarak çevreye yaklaşım, ulusal zenginliğin üretimi düşüncesinde doğayı (biyolojik ve coğrafi faktörleri) dışlamaktadır.

Klasik ekonomi yaklaşımı savunanlar, özetle, iktisadi büyümenin sınırlara ulaşacağı konusunda kötümser olmamak gerektiğini vurgulamışlardır. Çünkü insanlığın yaratıcılığına ve sorun çözme becerisine güvenmektedirler. Üstelik sınırsız bir kaynak ikamesinin mümkün olacağı inancıyla, dünyanın sonlu bir kaynak donanımına sahip olmasından endişelenmemektedirler. İktisadi büyüme ve teknolojik gelişmelerin; nüfus, kaynak, kirlilik ve diğer çevre sorunlarının sebebi değil aksine çaresi olacağı düşüncesindedirler.” [61]

1970 den önceki ekonomik yaklaşımlar (Neoklasik iktisat), çevre kirliliğini ve çevre sorunlarını birey ve piyasa merkezli yaklaşımla, yani çevre kirliliğini ve doğal kaynakların aşırı tüketimini çevresel malların piyasaları olmadığı için fiyatları da yoktur; bu nedenle de kullanımlarında sınırlama getirilmemiştir. [62]

1970 den önceki ekonomik yaklaşımlara göre, doğal kaynakların tükenmezliği düşüncesinden hareketle, çevrenin, kendi kendine ortaya çıkan kirliliği yok edeceği kabul edilmiştir. Ancak, doğal kaynakların ekonomik anlamda bir serbest mal olarak kabul edilmesi, çevrenin ekolojik dengesinin bozulmasına yol açmıştır.

1960'lara kadar, hava kirliliği, deniz kirliliği gibi çevre sorunları görünür hale gelene kadar herhangi bir şekilde ekonomik faaliyetlerle doğal kaynaklar arasında ciddi bir ilişki görülmemekle birlikte çevre sorunları ciddi anlamda ele alınmamıştır. 20. yüzyılın ilk yarısına kadar çevreye ilişkin bir çabanın olmaması, ekonomik sistemin kendi kendine yeten, kendi kendini kapsayan bir sistem olarak algılanmasının da önemli bir rolü olmuştur. Neoklasik iktisat yaklaşımları içerisinde ekonomik sistem hiçbir zaman ekosistemin bir alt sistemi olarak görülmemiştir. Bu düzende herhangi bir şekilde

ekosistem yoktur, hatta tam tersi, ekosistem bazen ekonominin bir alt sektörü gibi düşünülmüştür.

Klasik ekonomik yaklaşımlarına göre, ekonomik büyüme ile birlikte elde edilecek kaynakları çevreye duyarlı teknolojilere yatırılarak doğal kaynakların beşeri sermayeyle ikame edilebileceği düşünülmektedir. Bu anlayış çevre sorunlarının yapısal kökenine inmeyip, oluşmuş çevre zararlarını onarmayı hedefler; yani çevre zararları yine bu sistem içerisinde olacak, ama “Kirleten öder” ilkesi uygulanacak, sonuçta zarar gören bir kesim varsa ona bu zararın karşılığı parayla ödenebilecektir.

Klasik ekonomik yaklaşımda, ekonomik büyüme, çevresel sorunların ve kirliliğin çözümü olarak nitelendirilerek, ekonomik büyüme ve çevrenin korunması arasındaki çelişkinin teknolojik ilerlemeyle çözülebileceğini savunmuşlardır. Üretimde gerekli olan bir kaynağın sınırlı olması, ekonominin duracağı anlamına gelmemektedir. Sürekli teknolojik ilerleme sayesinde kaynak tasarruf etme olanakları gelişecek ve çevresel yaşam standartları sürdürülebilecektir.

Klasik ekonomik yaklaşımda, doğal kaynakların kıt oldukları kabul edilmemekle birlikte, bunun, ekonomik büyümenin sınırlanması anlamına gelmeyeceğini savunmaktadırlar. Çevre ile ekonominin birbirinden bağımsız olan sistemler olduğunu savunan bu yaklaşımın temel dayanakları şöyledir: [61]

1. Teknolojinin ilerlemesi ve geliştirilmesi ile yeni kaynakların oluşturulması, ikameler bulunmasını sağlama gibi yollarla doğal kaynak kıtlığı sorununu çözebilecektir.
2. Genel bir mutlak kıtlık yerine belli kaynakların kıtlığı veya göreceli kıtlık daha gerçekçidir.
3. Kaynaklar birbirleriyle ikame edilebildikleri için göreceli kıtlık ekonomik büyümeyi engelleyemeyecektir.
4. Ekonomik büyüme, kişi başına gelir artışı sonucu çevre korunmasına yapılan harcamaları artırarak, çevreyle ilgili sorunları çözecektir.
5. Dışsallıklar sonucu oluşan fiyat dengesizlikleri piyasa mekanizması ile çözümlenecektir.

Klasik ekonomi yaklaşımına göre üretimde gerekli doğal kaynakların sınırlı olması, ekonominin etkileneceği anlamına gelmemektedir. Sürekli teknolojik ilerleme sayesinde kaynak tasarrufu sağlama olanakları geliştirilecek ekonomik büyümenin devamlılığı sağlanacaktır.

4.4.2. Çevreye duyarlı ekonomik Yaklaşımlar

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Kapitalist sistemde uygulanan Keynesyen Politikalar, 1970'li yıllarla birlikte kapitalizmin sermaye birikim krizine de beşiklik etmiştir. Bu dönem, aynı zamanda refah toplumun yarattığı ekonomik büyümenin, emek ve doğa üzerindeki yıkıcı sonuçlarının da daha görünür olmaya başladığı dönem olmuştur.

“1950’lerin sonlarına doğru somut olarak da görülmeye başlanan çevre sorunları sonucunda ise, büyümenin sınırlarına dikkat çeken daha güçlü bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. *Ekolojik iktisat* yaklaşımı olarak bilinen bu görüş, ekonominin kendisinden daha büyük olan bir ekosistem içerisinde faaliyette bulunduğunu ve bu sistemle uyum içinde hareket etmesi gerektiğini iddia etmiştir.” [61]

Ekonomik büyümeye dayalı klasik iktisat anlayışı, doğanın kendini yeniden üretebilme kapasitesinin üzerinde, doğayı bir üretim girdisi olarak kullanmış; üretim sürecinde doğayı tahrip etmiştir. Bu durum ekonomik etkinliğin çevresel sonuçlarına odaklanan yaklaşımların da daha sık ön plana çıkmasına neden olmuştur. Böylelikle, ekonomik büyüme sonucunda ortaya çıkan kirlilikle, üretim sürecinin hammaddesi olarak görülen doğal kaynakların sınırlı olduğu tartışmaları ekonomi politikalarının gündemine girmeye başlamıştır.

1970’li yıllar ve sonrasında, gelişmiş ülkeler refah düzeylerini koruma konusunda iki temel politik ve ekonomik krizle karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan birincisi kapitalizmin genel gelişimine paralel olarak ortaya çıkan büyüme krizidir. Bu sorun karşısında kapitalist ülkeler 2 temel yaklaşım geliştirmiştir: Birincisi Roma Kulübü tarafından ortaya atılan, sıfır büyüme yaklaşımını kabul etmek. İkincisi ise doğanın kullanımı ile ekonomik büyüme ilişkisine piyasa ekonomisi içinde bir olanak yaratmak, sermaye birikim krizini aşacak yeni politikaların geliştirilmesi olmuştur.

1970 lerin başlarında, yeni gelişen ekonomi politikaları ekonomik güçler karşısında ekonomik dengeyi sürdürmek için uygun kaynak yönetiminin gerekli olduğunu öngörmüştür. Bu dönemde mevcut insan-doğa ilişkisi kavrayışının dönüşümü söz konudur. İnsan ve onun dış doğal koşulları arasındaki ilişki çevre kavramı ile yeniden yapılandırılmıştır. Bu şekilde çevre hem insanın etrafında olan ve insanın da içinde yer aldığı karmaşık bir karşılıklı ilişkili bir gerçeklik olarak hem de karşılıklı etkileşim içinde olan bir bütün olarak ortaya çıkmıştır. Bu yeni kavramın doğal sonucu, insan ve onun sosyal örgütlerinin parçaları olduğu bu karşılıklı ilişkili gerçekliğin varlığının insan faaliyetleri ve onun örgütleri tarafından tehdit edildiği inancıdır. Yeni bir doğa toplum ilişkisi oluşturulmuş ve bu karşılıklı bağımlılık insanoğlu ve gezegenin hassasiyetini gösteren yaklaşımlar önem kazanmıştır.

1970 den sonra, çevre ve ekonominin karşılıklı etkileşimi bir kısır döngü içerisinde gerçekleştiği kabul edilmiştir. Böylece, “hakim olan çevre-kalkınma söylemi değişmiş ve 1970’lerin “çevre korumanın ekonomik kalkınmayı sınırlayacağı” görüşü yerini ekonomik büyüme ve sermaye birikimini de gözetten bir çevreci anlayışa bırakmıştır. Daha önceleri serbest mal olarak görülen çevrenin sınırlı olduğu anlaşıldıktan sonra ekonomik mekanizmaya entegre edilmesi gereği ortaya çıkmıştır.

1970 ler den günümüze doğru çevre ile ekonomi arasındaki ilişki, iki temel konu üzerinde şekillenmektedir: Birincisi, çevrenin ve çevre değerlerinin korunması ve iyileştirilmesi için yapılması gereken harcamalar; ikincisi ise, çevreye verilmiş olan zararların giderilmesi için ekonominin katlanmak zorunda olduğu harcamalardır. Bu nedenle ekonomik yaklaşımlarda, üretim ve tüketim faaliyetlerinde kullanılan kaynakların hiçbir karşılık ödenmediği için savurganca kullanılmasını önlemek ve bu kaynakların da fiyatlandırılmasını ya da bu kaynaklardan yararlanmanın karşılığında bir bedel ödenmesinin gerektiği vurgulanarak, ekonomik araçların niteliği ve etkinliği önem kazanmıştır. [4]

Ekonomik araçlar, ekonomik faaliyetlerden kaynaklanan çevresel sorunların toplumsal maliyeti ile oluşan bu kirliliğin azaltılması veya kontrol altına alınması ile alınacak önlemlerin maliyetleri arasındaki ilişkiyi ve alternatif seçimlerden oluşacak ekonomik

kazançların etkinliğine dayanmaktadır. Bu anlamda ekonomik araçlar, çevreye duyarlı ekonomik yaklaşımlar içinde önemli bir yer tutmaktadır.

1970' li yıllardan sonra çevre politikalarının ekonomik boyutu içinde, bu döneme kadar sınırlı bir şekilde kullanılan ekonomik araçların, değişen ekonomik politikalar ile kullanımı yaygınlaşarak, ilerleyen yıllarda sayıları gittikçe artmıştır. Önceleri parasal cezalar ve harçlar olarak uygulanan ekonomik araçlar daha sonraki dönemlerde, depozit - geri ödeme sistemleri, tazminat ödemeleri, teşvikler gibi farklı araçlar kullanılmıştır.

4.4.3.Ekolojik -Ekonomik Yaklaşımlar

Çevresel ekonomi olarak adlandırılan eko-ekonomi, doğal kaynakları sürdürülebilirlik düzeyinin üzerinde tüketmeyen, bir ekonomik yaklaşım olarak tanımlanmaktadır. Ekoloji ile ekonomi karşılıklı etkileşimi temel alan eko-ekonomi kalkınma yaklaşımı, ekolojik ve ekonomik amaçları dengelemeyi amaçlamakta, çevre dostu iktisadi faaliyetleri desteklemekte ve toplumun, hem ekonomik hem de çevresel amaçlara hizmet edecek bir rasyonalite ile yönetilebileceğini ileri sürmektedir. [63]

Bu yaklaşıma göre, ekonomik ve çevresel birimler arasında ortak bir zeminin oluşturulması eko-ekonomik büyümenin, çevrenin taşıma sınırları içinde maksimize edilmesine imkan vermektedir. Ekonomik büyüme üzerinde çevresel sınırlar bulunduğu kabul edilmektedir. Ekonominin ilerlemesini sürdürebilmesi, temel ekolojik prensipleri karşılama gerektirmektedir. Aksi takdirde, iktisadi faaliyet hacminin azalması ve ekonomik daralmaya neden olacaktır.

Ekolojik ekonomi yaklaşımında, gıda arzı sorunlarını, enerji arzı, kıt doğal kaynaklar gibi konular, ekonomik büyümenin sınırlayıcıları olarak kabul etmektedirler. Bu görüşe göre, klasik iktisat teorisi bu sorunlara gereken önemi vermemektedir. Bu tür çevresel sınırlara uyulması için iktisadi faaliyetin doğasında temel yapısal değişiklikler gerekmektedir. [61]

Ekolojik ekonomi, ekoloji ile ekonomiyi entegre ederek doğal ekosistemlerin kapasitesini, ekonomik sistemlerle destekleyerek korumak ve arttırmayı hedefler. Ekolojik ekonomi, ekonomiyi katkıları ihmal edilen doğal işlevleri araştırarak doğanın

korunmasının ekonomik gerekçelerini ortaya koymaktadır. Doğal alanların gerçek değerlerini az gösteren kısırdöngüleri düzeltmeye çalışmaktadır. İnsan ekonomilerinin doğal dünyadaki etkilerini ortaya koyarak ekolojik ilkelerle, yeşil politikalar belirler ve neoklasik ekonomilerden bu noktada ayrılır. Çünkü neoklasik ekonomideki piyasa, doğa ile ne yapacağını bilememektedir, doğanın bedelsizce sunduğu pek çok hizmet ve ürün herkesin ortak malıdır, fiyatı belli değildir, rekabeti ve piyasası yoktur.[64]

Ekolojik ekonomi yaklaşımı, ekonomik sistemi, kendisinden daha büyük olan ekosistemin sistemin bir alt sistemi olarak görmektedir. Küresel sistemin devamlılığı için, fiziki ve ekolojik sınırlara uyan bir ekonomik faaliyetin gerekliliğini vurgulamaktadır. Ekolojik ekonomide temel ilkelere biri şudur: *insanlığın ekonomik faaliyeti, çevrenin "taşıma kapasitesi"yle (carrying capacity) sınırlı olmalıdır*. Bu yaklaşım, ekonomi ve çevre ilişkisini farklı bir eksene taşımaktadır. Bu bakımdan ilk değişikliği ekonomik sistemi ekolojik çerçevenin içine yerleştirerek yapmaktadır. [61]

Ekolojik ekonomi, ekonominin geniş bir yerel ve küresel ekosistemin alt sistemi olduğu düşüncesine dayanarak ekonomik büyümeye sınırlar getirilmesini savunan bir yaklaşımdır. Ekolojik ekonomi yaklaşımı, Klasik ekonomi yaklaşımlarında olduğu gibi yalnızca tüketimi etkileyen mali kısıtları açıklamakla sınırlı kalmayarak, aynı zamanda çevrenin doğal kaynak arzı ile üretim ve tüketimden kaynaklanan atıkları bünyesinde kabul etmesinin sınırlı olması gibi doğal kısıtları da açıklamaktadır.

Ekolojik Ekonomi, Ekonomik sistemi, bütün ekonomik faaliyetleri ekosistemin içinde görmektedir. Bütün ekonomik faaliyetler doğadan enerji ya da doğal kaynak kullanır, madde ve enerji doğadan gelir ve gene doğaya atık olarak geri döner. Ekosistemin kendi döngüsü vardır; ama bu döngünün sağlıklı işleyebilmesi için atık ve emisyon miktarının belli sınırlar içerisinde yer alması gerekir. Ekolojik ekonomi, ekolojik bütünlüğü garanti altına alan bir ekosistemin taşıma kapasitesi içerisinde bir kalkınma öngörüsü söz konusudur. Ekolojik ekonomi, ekonomi ve çevreyi iki ayrı sistem olarak düşünmeyip daha bütünsel bir yaklaşım getirmektedir. Ekolojik ekonomi, çevre etki değerlendirmesi yerine stratejik çevre değerlendirmesini öngörmektedir çünkü çevre bu yaklaşıma göre bütün sektörlerle entegre edilmelidir.

Ekolojik ekonomi yaklaşımlarının çevre korumanın gerçekleşmesi için önerdiği 3 politika alanı bulunmaktadır:

1.Üretim teknolojisinde yenilik:

Sanayi ürünlerin ekonomik ömürleri boyunca en düşük düzeyde su, hava, gürültü kirliliği vb. çevresel olumsuzlara yol açacak şekilde tasarlanmaları, yeşil tasarım ve yeşil teknolojilerin geliştirilmesi.

2.Yeni Enerji kaynaklarının kullanılması

Petrol, doğalgaz, kömür gibi, önemli miktarda karbon salınımına neden olan enerji kaynakları yerine rüzgar, güneş su, dalga, jeotermal enerji gibi temiz (çevre dostu), ucuz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması

3.Tarımsal Üretim Biçimi

Toprağı verimliliğini arttırmak amacıyla kullanılan, yoğun kimyasal içeriğe sahip tarımsal yöntemlerin; görünmeyen maliyeti çevre kirliliği, erozyon, içme suyu kalitesinin düşmesi sorunları olmaktadır. Bu nedenle kimyasal içeriğe sahip tarımsal yöntemler yerine organik ya da geleneksel tarımsal yöntemler desteklenmelidir.

4.4.4.Ekolojik Modernizasyon Yaklaşımı

Ekolojik Modernizasyon yaklaşımı çevre sorunlarına ilişkin politika stratejisi olarak, 1980lerin başında, OECD Çevre ve Ekonomi Konferansında gündeme gelmiş ve süreç içerisinde uluslar arası boyutta hükümetler tarafından varolan çevre politikalarına, alternatif olarak kabul edilmeye başlanmıştır.

Ekolojik Modernizasyon Yaklaşımının çevre, ekonomi ve kamu politikaları hakkında, 1970'lere kadar klasik çevre koruma ve kirlilik önleme stratejilerinin karşısında geliştirilen yeni bir yaklaşım olduğu söylenebilir. Klasik ekonomik yaklaşımlara göre, çevre koruma ve ekonomik büyüme çıkarları arasında negatif bir korelasyon ilişkisi olduğu kabul edilir. Bu varsayıma göre, çevrenin korunması için geliştirilecek politikalar sonucu ekonomik büyümeden fedakarlık yapmak zorunludur. Ekolojik Modernizasyon yaklaşımında ise çevre ve kalkınma çıkarları arasında belli bir uzlaşma noktasının olduğunu ve her iki tarafın da kazançlı çıkabileceğini kabul edilir. Buna göre, çevresel

değerlere zarar vermeyecek, ya da daha az zarar verecek, bir biçimde, kaynakları verimli kullanan bir üretim süreci sonunda hem üretim artışı ve dolayısı ile hızlı büyüme, hem de çevrenin korunması mümkündür. [65]

Ekolojik Modernizasyon Yaklaşımı, teknolojik gelişmenin, üretimi artırılırken doğal kaynakların daha az kullanımına imkan verdiği, dolayısı ile çevrenin daha az tahrip edildiği düşüncesi üzerinde temellenmektedir. Buna göre, üretim sürecinde girdi aşamasında doğal kaynakların kullanımında tasarrufa gidilmesi sonucu, kapitalist üretim paradigmasıyla çevre politikaları arasında uyuşma sağlanmaktadır.

Ekolojik Modernizasyon yaklaşımı, üretim sürecindeki emisyonları kaynağında düşüren ve girdi kullanımında verimlilik artışı sağlayan teknolojik gelişmeleri önermektedir. Buna göre var olan kapitalist anlayış ve kurumlarda ciddi bir değer değişimine gidilmeden, özlenen çevresel sonuçlara ulaşılabileceğini iddia etmektedir. Örneğin, Ekolojik Modernizasyon serbest piyasadaki rekabetçi ortamda pozisyonlarını koruma ya da geliştirmeyi amaçlayan girişimcilerin bir stratejisi olarak görülmektedir. Buna göre, var olan kapitalist anlayış ve kurumlarda ciddi bir değer değişimine gidilmeden, özlenen çevresel sonuçlara ulaşılabileceğini iddia etmektedir. [66]

Ekolojik Modernizasyon söyleminde daha az kirlilik daha verimli bir üretim demektir. Bunun yanında, kirliliğin önlenmesi için katlanılan maliyetler uzun vadede kendini geriye öder. Buna göre, eğer bir problem bugün çözülmezse bu problemi ileride çözmenin maliyeti yükselecektir.

Ekolojik Modernizasyon yaklaşımının klasik ekonomik yaklaşımlardan ayrılan yanı, çevre koruma ve ekonomik büyüme hedefleri arasındaki çelişkiyi azaltmayı hedefleyen, çevre koruma ve ekonomik büyüme çıkarları arasında negatif bir korelasyon ilişkisi olduğu görüşüne karşı çıkan bir paradigmadır. Bu yaklaşımı savunanlar, çevre korumayı ekonomi üzerinde bir yük olarak görmek yerine, gelecekteki ekonomik büyümenin önemli bir dinamiği olarak ele alırlar. Bu bağlamda Ekolojik Modernizasyon çevre koruma ve ekonomik büyüme ilişkisini yeniden kavramsallaştırır ve böylece çevre koruma ekonominin üzerinde bir yük olarak değil, tersine ekonomik büyümenin potansiyel kaynağı ve uzun vadeli ekonomik kalkınmanın gerekli koşulu olarak düşünülür.

Ekolojik Modernizasyon çevre korumanın uzun vadeli ekonomik kalkınmanın ön koşulu olduğu yaklaşımına dayanarak, çevre sorunlarının toplumda varolan kurumsal düzenlemeler çerçevesinde kolaylıkla çözülebileceğini öngörür. Ekolojik Modernizasyon söylemi varolan siyasal, ekonomik ve toplumsal kurumların çevreyi koruyabileceğini varsayar. Diğer bir deyişle, Ekolojik Modernizasyon, piyasa ekonomisinin kurumsal mantığı içinde kalarak çevre korunması için izlenmesi gereken yolları göstermektedir. Buna göre, piyasa dinamiklerine ve ekonomik aktörlere ekolojik yeniden yapılanma sürecinde daha fazla önem verilmektedir. [65]

Neoiktisat yaklaşımlarında, çevre koruma ve ekonomik büyüme amaçları arasında zıtlık ilişkisi kurarken, her üretim sürecinin hem girdi ve hem de çıktı aşamalarında yarattığı negatif dışsallıklar nedeni ile önemli sosyal maliyetler doğurduğunu iddia etmektedir. Daha açık bir ifade ile, doğal kaynaklara dayalı üretimin artırılması ile çevre kaynakları hızla tüketilirken, aynı süreçte oluşan emisyon da bir bütün olarak çevreyi veya doğal yaşamı tahrip etmektedir. Dolayısı ile, sosyal maliyetler veya çevrede oluşan olumsuzluklar azaltılmak isteniyorsa üretim sürecine kısıtlamalar getirilmesi gerekmektedir. Buna karşılık Ekolojik Modernizasyon Yaklaşımı üretim sürecine fazla bir kısıtlama getirmeden çevrenin korunabileceğini, yani üretim artırılırken zorunlu olarak çevreye zarar vermenin söz konusu olmadığını savunur. Bir başka deyişle, ekonomik büyüme hedefine ulaşılırken çevreye ilişkin sosyal maliyetlerin oluşmadığı bir durum, yani söz konusu ekonomik kalkınma ve çevre koruma gerçekleşmektedir. [65]

Ekolojik Modernizasyon Yaklaşımının çevre koruma ve ekonomik büyüme çıkarlarını ele alırken en önemli dayanaklarından biride, teknolojik gelişmelerle birlikte üretim sürecinin daha az doğal kaynak kullanma niteliği nedeni ile çevre tahribatının azalmasıdır. Böylece, teknoloji yoğun üretim biçimi sonucu hem verimlilik artmakta ve hem de çevre kaynakları çok daha az tüketilmektedir. Teknoloji konusundaki ilerlemeler sayesinde ise, emek ve doğal kaynaklar kullanımında tasarruf edilerek, üretim miktarında önemli artışların sağlanması mümkün olmaktadır. [65]

Ekonomik gelişmenin çevre koruma ile çok yakından ilişkili olduğunu ileri süren; ekolojik modernizasyon, enerji ve kaynak kullanımlı endüstrilerden hizmet ve bilgi kullanımlı endüstrilere geçişi amaçlarken mikro planda yeni, temiz teknolojilerin ve

Üretim yöntemlerinin kullanılmasını amaçlamaktadır. Bunun yanında ekolojik modernizasyon üretilen ürünlerin daha verimli bir şekilde ve daha az enerji ile üretilmesini amaçlamaktadır.

Ekolojik modernizasyon yaklaşımda, temel sorunun ekonomik yeniden yapılanmadır. Yeniden yapılanma özellikle sanayi sektöründe üretim sürecinde görülmektedir. Bu doğrultuda ekolojik modernizasyon yaklaşımda çevrenin korunması 6 temel ilkeye bağlanmıştır:

1. Teknoloji yoğun üretim biçimine geçilerek daha az enerji ve kaynak kullanımı sağlanacaktır.
2. Devlet ekonomik yeniden yapılanma ile ilgili düzenlemelerin yerleşmesi sağlayacak ve yeşil ürün üretimini arttıracak yeni sistemleri devreye sokacaktır.
3. Etkin evre yönetimi stratejilerinin geliştirilmesi sağlanacaktır.
4. Sanayi sektörünü daha sorumlu ve önlem alıcı hale getirecektir.
5. Çevresel sorumluluğun içselleştirilmesi ve örgütlenmesini gclendirecektir. Özel ve kamusal kuruluşlar evre kalitesini tüm etkinliklerinin temel konusu haline getirecektir.
6. Hükümet, sivil toplum kuruluşları, sanayi ve halk arasında karar alma süreçlerini ve ilişkilerini gclendirecek bir ağ kurulması ihtiyacına yanıt verecektir.

Ekolojik modernizasyon, yatırımın ekonominin büyümesine değil, küçülmesine hizmet etmesini gerektirir. Buna göre, çevreyi tehdit eden faktörlerin klmeli ve ortadan kalkmalıdır. Burada kullanılan en önemli araç teknoloji olmaktadır. Teknoloji sadece ekolojik yeniden yapılanmaya ve rasyonalizasyona hizmet etmekle kalmamalı aynı zamanda çalışma üretkenliğini yükseltmelidir.

4.5. Bölüm Sonucu

evre koruma düşüncesinin kökeni çok eskiye dayanmakla birlikte, uluslararası boyutta gündeme gelmesi 1960 yılların başlarına denk gelmektedir. Dönemin önemli zellilerinden biri, evre sorunlarının doğal yaşam ve kaynaklar ile insanın fiziksel çevresi arasındaki karmaşık etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıktığının farkına varılmasıdır. 1960 sonrasında evre tahribatının ulaştığı büyük boyutlar sonucunda,

geleneksel ekonomik büyüme strateji ve politikalarının kabul edilebilirliği hakkındaki soru ve sorunlar kamuoyu önünde tartışılmaya başlanmıştır. Bütün bu tartışmalar ile birlikte insan-çevre ilişkilerine ilişkin varolan anlayış büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Önceden varolan insanın fiziki ve sosyal yaşamı ile çevrenin birbirinden bağımsız olduğu düşüncesi, yeni gelişen süreç ile birlikte ise, insan ve çevrenin birbiriyle çok yönlü ilişkiye sahip bir bütünün parçaları olarak yeniden tanımlanmıştır. Bu yeni anlayış ile birlikte insan ve doğa arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisini ortaya koyan koruma düşüncesi ve koruma yaklaşımları gelişmiştir. Dünya ölçeğinde gelişen ve özellikle batı toplumlarında uygulanan bu koruma yaklaşımlarındaki değişimi etik boyut, ekonomik boyut, politik boyut ve planlama boyutu ile değerlendirmek mümkündür.

Politik boyutu ile değerlendirildiğinde, değişen insan ve doğa ilişkisi anlayışı bağlamında geliştirilen yeni çevreci anlayış mevcut politikaların üretildiği siyasi ve ekonomik sistemin temel kurumlarına karşı bir çözümlemeye girişmiştir. Çevre politikası, birbiri içine girmiş içinde çeşitli politika alanlarının bulunduğu bir siyasal süreçten meydana gelmektedir. Çoğu ülkede çevre politikaları, zararlı kalkınma belirtilerinin görülmesine karşın ve özellikle toplumsal tepkiler doğrultusunda geliştirilmiştir.

Dünya ölçeğinde özellikle batıda doğanın korunması amacıyla faaliyet gösteren dernekler ve klüpler bulunmaktadır. Ancak, politik girişimlerin merkezine ekolojik sorunları koyan ilk toplumsal hareketler, 1960'lı yılların sonundan itibaren ortaya çıkmıştır. 1960'ların sonunda Batı toplumlarında öğrenci hareketleri ve bazı toplumsal hareketlerle başlayan çalkantı içinde, başlangıçta siyasal yelpazenin sol kanadında yer alan bu hareketlerin eylem dalgası, zamanla toplumun diğer kesimlerini de etkilemeye başlamıştır, Çevre ile ilgili çalışmaların yayınlanmasından itibaren, söz konusu eylemler, ekolojik bir muhalefete dönüşmüştür.

Çevre sorunlarının boyutları ile ilgili yayınlar ve 1960'lı yılların sonlarında meydana gelen öğrenci olaylarıyla başlayan bilinçlenme, ekolojik sorunların uluslararası gündeme taşınması sonucunu doğurmuştur. Halihazırda hem ekolojik hareketler, hem de uluslararası kamuoyu oluşumu sonucunda hükümetler, politik yönetim ve düzenleme konusunda çalışmalar yapmışlardır. Devletler politika alanında yeni bir işlev

yüklenerek, doğanın durumu ve insanın doğaya etkisi hakkında kanıt toplamak, dolaysız davranışlar üzerine norm ve kanunlar koymak ve yeni kurallarla arasındaki uyumu sağlamak görevini üstlenmiştir. Devletler, çevre politikası alanındaki amaçları gerçekleştirmek için izleme sistemleri, düzenleme mekanizmaları ve yönetsel teşkilat gibi gerekli kurumları oluşturmak gereğinin bilincine ulaşmışlardır. Çevre adına bizzat devlet tarafından üstlenilen bu işlev, doğal olarak onların siyasal ve ekonomik yapısına göre şekillenmiştir.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, küresel politikaların gündemini ekonomik büyüme ve kalkınmanın hızlandırılması, işsizliğin önlenmesi veya enflasyonun kontrol altına alınması gibi kısa dönemli politik öncelikler işgal etmiştir. Kalkınmanın sadece ekonomik büyüme ile eş anlamlı olmadığı ve çevre, beslenme, barınma olanakları, sağlık ve eğitim hizmetleri, insan hakları gibi göstergelerin de kalkınma kavramının içinde düşünülmesi gerektiği gerçeği göz önüne alındığında, ekonomik terimlerle tanımlanan “kalkınma” paradigmasının çevre sorunlarının çözümünde yarı ve yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda küresel politikalarda, çevre ekonominin bir alt kümesi olarak kabul edilerek, sınırsız üretim - sınırsız tüketim - kar maksimizasyonu üçgenindeki kalkınma merkezli politikalar yerini sürdürülebilir kalkınma merkezli politikalara bırakmıştır.

Sürdürülebilir kalkınma merkezli çevre politikalarının temelinde çevresel ve ekonomik sorunların bir arada ele alınması düşüncesi oluşturmaktadır. Günümüzde dünyada sürdürülen çevre politikalarının, sürdürülebilir kalkınma temelli olması doğal kaynakların geri dönülemez bir tahribat içinde olmasıyla önem kazanmıştır. Kalkınma sürecinin sürdürülebilir nitelikte olması sadece yasalarla değil, ekonomik, sosyal, çevresel, politikaların entegrasyonu ile çözülebilecek rasyonel bir süreci ifade etmektedir. Bu yaklaşıma göre doğal kaynaklar verimli kullanılarak, atıklar azaltılarak, kaynakların tekrar kullanımı sağlanarak gelecek nesillerin ihtiyaçlarına cevap verilecek ve çevrenin sürekli şekilde korunması sağlanmış olacaktır.

Uluslar arası düzeyde çevre politikalarını şekillendiren faktörlerden biri 1972’de Roma Kulübü tarafından yayınlanan Büyümenin Sınırları başlıklı rapordur. Bu raporda dünyadaki doğal kaynakların sınırlı ve bazılarının yenilenemez olduğu gerçeğinin altını

izerek büyük bir etki yaratmıştır. Söz konusu rapor, 1972 yılından bu yana dünyada ve özellikle batı toplumlarında evre koruma yaklaşımlarında önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Küresel ölçekte evre politikalarında ulus-devletler, hükümet-dışı örgütler ve uluslararası örgütler gibi çeşitli aktörler bulunmaktadır. Bu aktörler içinde en etkili olanlardan biri uluslar arası örgütlerdir. Uluslararası  rg tler, gündem belirleyebilmekte ve sistem şekillenmesini etkileyebilmektedirler.

Uluslar arası evre örgütleri, kendi içinde kurumsallaşma yoluyla, düzenlediği konferanslarla evre koruma konusunda gündemin şekillendirmekte ve küresel evre politikalarının politika düzenleme alanına etkilemektedirler.

Küresel ölçekte evre politikalarında uluslar arası örgütler yada bölgesel nitelikli politik ve ekonomik bütünleşme örgütlerinin de küresel gelişmeleri yönlendirici olabildikleri görülmektedir. BM, OECD, AB gibi gelişmiş ülke toplulukları küresel gelişmeleri büyük ölçüde belirlemekte ve yönlendirmektedirler. Söz konusu örgütler politika düzenleme, politika uygulama ve politika değerlendirme alanlarında etkin olmaktadırlar. Politika düzenleme alanlarında, sözleşmeler, anlaşmalar, direktifler, politika uygulama alanında, sorun alanlarının belirlenmesi ve seçimi, politika değerlendirme alanında, yapılan uygulamaların izlenmesi, başarı durumunun ölçülmesi politika yapım süreci, içerisinde yaşanılan toplumun gerçeklerinden ve değerlerinden bağımsız değildir.

Uluslar arası düzeyde yürütülen evre politikaları, evre ilgili bir konunun bir politikaya dönüşme sürecinde kamuoyu oluşturma, politikanın formülleştirilmesi - hedeflerin belirlenmesi, uygulama programları oluşturulması – kurumsal yapılandırılmaya gidilmesi, politikaların etkilerinin değerlendirilmesi – izleme gibi çok katmanlı olarak işlemektedir.

Küresel evre politikalarına gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler perspektifinden bakıldığında, gelişmiş ülkeleri sorunlarını yansıttığı ve geliştirilen politikaların da zengin sanayileşmiş ülkeler tarafından biimlendirildi görülmektedir. İçerik olarak genelde endüstriyel mal ve ürünlerin yarattığı atıklar, zararlı madde emisyonları, türlerin ve doğal güzelliklerin yok edilmesi gibi sorunlarla ilgilidir.

Ekonomik boyutu ile değerlendirildiğinde, 1970 lere kadar dünya hakim olan klasik ekonomi yaklaşımı, ekonomik büyümeyi çevre sorunlarının çözümü olarak nitelendirerek, ekonomik büyüme ve çevrenin korunması arasındaki çelişkinin teknolojik ilerlemeyle çözülebileceğini savunmakta idi. Bu yaklaşım ekonomiyi, çevreye kıyasla çok daha önemli görerek; çevrenin, ekonomik sistemin bir alt sistemi olduğunu varsaymıştır. Ancak 1970 lere gelindiğinde, ekonomik faaliyetin boyutu genişledikçe, daha çok enerji ve madde ihtiyacının ortaya çıktığı ve bunun da daha çok çevresel yol açtığı kabul edilmiştir. Bu nedenle ekonomik faaliyetin sınırlarının olabileceği fikri gündeme gelmiştir. Bu yaklaşım temel olarak ekonominin, kendinden büyük ancak sonlu olan ekosistemin bir parçası olduğunu düşüncesine dayanmaktadır.

Çevreye duyarlı ekonomi yaklaşımları, sürdürülebilirliğin sağlanmasını, büyümenin durağan duruma erişmesi koşuluna bağlamaktadır. Bu yaklaşım, kalkınmanın sürdürülebilirliğinin sağlanması için; öncelikle en çok tehdit altında olan ekolojik kaynak ve hizmetlerin belirlenmesini önermektedir. İkinci olarak, doğal sermayenin bu unsurlarının korunması için; vergiler konması, mülkiyet haklarının geliştirilmesi, kotalar belirlenmesi gibi gerekli politika önlemlerinin alınması gerektiğini ifade etmektedir.

Çevreye duyarlı ekonomik yaklaşımlara göre çevrenin korunması, ekonomik büyümenin sınırlanması anlamına gelmemektedir. İkamesi bulunmayan doğal kaynakların korunması için gerekli önlemler alındığında, kalkınmanın daha sürdürülebilir bir hale getirilmesi ile ekonomik büyümenin devam etmesi arasında bir çatışma olmayacaktır.

Etik boyutu ile değerlendirildiğinde, 17. yüzyıldan bugüne gelene kadar çevre koruma düşüncesi kapsamında yapılan analizlerden biri de etik kavramının yeniden sorgulanması olmuştur. Böylece felsefenin alt disiplini olarak etik, insanın diğer insanlarla ilişkilerini sorgulamanın yanında, insanın doğal çevresiyle olan ilişkilerini de irdelemeye başlamıştır. Çevre felsefecilerinin ortaya koyduğu bu anlayış çevre etiği olarak adlandırılmaktadır.

Çevre etiği alanında yapılan tartışmalar genellikle insan merkezli ve canlı merkezli etik olarak başlıca iki başlıkta yapılmıştır. Bu düşünceler insanın günlük ve geleceğe yönelik

ıkarlarını ve davranışlarını temel almakta, bireyin, toplumların ve devletlerin doğayla, ekosistemle, canlı cansız varlıklarla ilişkilerini ele almaktadır

1960'lı yılların sonlarından itibaren ciddi olarak etkileri hissedilmeye başlayan ekolojik sorunlar karşısında alternatif düşünce akımları gelişmeye başlamıştır. Ekolojik sorunlara felsefi açıdan yaklaşım gösterilmesi sonucunda çevre etiği kavramı tartışılmaya ve giderek artan ölçüde çevre koruma yaklaşımları içerisinde yer tutmaya başlamıştır. Yukarıda da irdelendiği üzere, etik boyutta çevre koruma yaklaşımları canlı merkezli ve insan merkezli düşünce olarak kategorikleştirilerek aralarındaki fark belirginleşmektedir. Ekolojik düşünce içinde canlı merkezli yaklaşımların, ciddi sosyal ve siyasal programı olan bir akım olduğu dikkati çekmektedir. İnsan merkezli düşünce akımları, ekolojik sorunların tespiti konusunda aktif iken, çözüm öneriler konusunda etkisiz ya da tutarsız görünmektedirler.

Çevre etiğinin tartışma alanında dünya genelinde çevreye ilişkin sorunlar yer almaktadır. 1960lı yıllardan sonra etik yaklaşımların, insanın dışındaki doğayla olan ilişkisinin ortaya çıkardığı, çok boyutlu ve çok ciddi yaşamsal sorunlar karşısında doğaya çıkarıcı olmayan ve onun varlığını amaç olarak benimseyen bir bakış açısıyla yaklaşarak, "canlı merkezli bir etik görüş" yönünde değiştiği görülmektedir.

Dünyada çevre korumaya yaklaşımlarına etik boyutta, "insan merkezli" ve "çevre merkezli" olmak üzere iki farklı bakış açısı ortaya konulmuş ve böylelikle yüzyıllardır süregelen görüşler kategorize edilmiştir. İnsan merkezli görüş, dünyayı keşfetme hırısı ve yeni kaynaklar elde ederek dünya üzerinde bir baskı kurma eylemine yol açmıştır. Bu görüşün temel argümanları insanlara nitelikli bir yaşam ve iyi bir gelecek sunmaktır. Burada doğa bir araç olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan canlı merkezli düşüncede ise insan doğanın bir parçasıdır ve ondan bağımsız olarak korunmalıdır. Hem insan merkezli hem de çevre merkezli düşünce insanların tutum ve davranışları ile eylemlerini eleştirel bir bakış açısıyla sorgulayan ve kaynakların nasıl kullanılması gerektiğini irdeleyen yeni etik arayışlar olarak nitelendirilebilmektedir.

Günümüze kadar gelişen etik yaklaşımlarda baslıca iki temel yaklaşım göze çarpmaktadır: Bunlardan ilki İnsan merkezli yaklaşımlar, var olan sistem içinde bazı değişiklikler yaparak sorunların çözülebileceği anlayışını savunmaktadır. Doğayı

yalnızca edilgen bir yaşam ortamı, nasıl olursa olsun insanların kullanımına hizmet edebilecek bir dışsal nesneler topluluğu olarak gören bu yaklaşım, teknik reformlar yoluyla doğal dünyayı var olan toplumsal yapının gereksinimlerine uyarlamak istemektedir. İkincisi, canlı merkezli yaklaşımlar, sorunları köklü dönüşümlerle çözmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşım ekolojik bunalımın kökenlerini, insanlığın modernlikle birlikte yaşadığı doğaya egemen olma sürecinde bulmakta ve köklü bireysel veya toplumsal dönüşümlerle soruna çözüm üretmeye çalışmaktadır. Bu yaklaşımı temsil eden ekolojik hareketler ise Toplumsal ekoloji hareketi ve derin ekoloji hareketidir.

Özellikle 1980’li yıllarla beraber, etik boyutta içerisinde akılcılığı arka plana atarak insan karşıtlığını ön plana çıkaran yaklaşımların ağırlık kazandığı görülmektedir. Günümüzde geldiği noktada, genel olarak doğanın korunmasına yönelik eylemlere ve düşüncelere gönderme yapılmaktadır.

Planlama boyutu ile değerlendirildiğinde, ekolojik verilerin dikkate alınması ve doğal değerlerin korunması yönündeki, doğal kaynakların sürdürülebilirliği, planlama disiplini içinde ağırlıklı olarak geçen yüzyılın son çeyreğinden başlayarak kendisine yer bulmuştur. 1970’li yıllardan bu yana ekolojik bunalıma çözüm arayışlarından kaynaklanan bilinçlenme, “planlamayı, doğa bilimlerini özellikle de ekolojiyi daha iyi tanımaya yöneltmiştir. Bu yöneliş doğal değerleri daha iyi içselleştiren bir planlama anlayışının ve bu amaca yönelik olarak kullanılabilecek araç arayışlarının da önemli birer çalışma sahası olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.” [57]

II. Dünya Savaşından itibaren Geniş Kapsamlı Planlama yaklaşımı çerçevesinde uygulama alanı oldukça genişleyen planlama sistemi, modern kent planlama anlayışının hakim olduğu bu süreçte estetik görünümünden ziyade işlevsellik ilkeleri ile işleyen planlama yaklaşımları geliştirilmiştir. 20. yy.ın ortalarından itibaren uzun vadeyi hedefleyen bu planlama süreci daha orta vadeli olarak ele alınmış, kapsamlı planlama kuramları ve uygulamaları değişerek planlardan çok, süreç üzerine yoğunlaşmıştır. Bu süreçte ön plana çıkan en önemli özellik, planların politik içeriğinin daha ön planda tutulmuş olmasıdır.

1960’lardan sonra planlamanın bağımsız bir bilim dalı olması yolunda gösterilen çabalar artmıştır. 1960 ve 1970’ li yıllar planlama disiplinin ve aynı zamanda insanlığın geniş çaplı çevre sorunları ile yüzleşmek durumunda kaldığı bir dönüm noktasıdır. Bu nedenle planlama disiplininde yöntemler geliştirilirken “çalışma amacına yönelik olarak bu kadar açık ve doğrudan bir tehdit oluşturan sorunlara karşı hiç şüphe yok ki kayıtsız kalmamıştır”. Günümüzde “Ekolojik Planlama” ve “sürdürülebilir kentsel gelişme” gibi yeni kavramlar olarak bilinen yaklaşım sözü edilen arayışların ürünüdür.[57]

Ekolojik planlama yaklaşımları ve sürdürülebilir kentsel gelişme yaklaşımları, modernist planlamanın doğal alanı kültürel alana dönüştürme, anlayışının karşısında, doğal döngülerin sürdürülebilirliğini sağlama amacı güden, doğadan yana bir niteliğe sahiptir. [55]

Çevre korumayı ele alış biçimine göre planlama yaklaşımlarını günümüze kadar değerlendirdiğimizde ekonomik gelişmeyi ön planda tutan bir yaklaşımdan derin ekolojik perspektife doğru bir sınıflandırma yapılabilmektedir.[57]

Çevre koruma yaklaşımları, çevre sorunlarının tarihsel ve düşünsel bir arka plandan hareketle değerlendirildiğinde, koruma düşüncesinin etik, ekonomik, politik boyutları bulunmaktadır. Buna göre, koruma yaklaşımları toplumsal arka plandan soyutlanarak ele alınırsa anlaşılamamaktadır.

Önceki bölümlerde açıklandığı gibi, doğayı bilim aracılığıyla egemenliği altına almaya çalışan insanlık, doğayı anlamlandırma çabalarında kendini doğadan ayırarak, dışarıdan yaklaşıma başlamıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, günümüzde yaşanan çevre sorunlarının, daha çok, insanlık için büyük bir reform olarak kabul edilen “sanayi devrimi” sonrasında ortaya çıktığı görülmektedir. Sanayi devrimi ve modern düzen zaman içerisinde bireyselliği yadsıyarak, insanın kendi doğasından gelen pek çok değer ile de birlikte, doğaya yabancılaşmasını beraberinde getirmiştir. İnsanlık yaşamın her alanında bir iktidar kurabileceği ve dünyanın kendisinin kullanımı için var olan bir mekân olduğu düşüncesini geliştirmiştir.

Kendi doğasına ve çevresine olan yabancılaşmasının farkına, bugünkü anlamı ile özellikle 1960’larda varan dünya, o güne kadar yaptığı uygulamaların pek çok doğal değerini kaybettiği ve yok olduğunun farkına varması ile birlikte, kendi yaşam

sürdürülebilirliğinin de çevreye bağlı olduğunu anlamıştır. Ancak ekonomik gelişmeden tamamen vazgeçmenin mümkün olamayacağı gerçeği ile birlikte, ekonomik gelişmenin çevreye rağmen mümkün olamayacağı bu nedenle koruma politika ve araçları geliştirilmesi gerektiği bilincine varılmıştır. Gelişmeden vazgeçmeden koruma adına gelişmiş ülkeler “koruma kullanma dengesi” ve “sürdürülebilir kalkınma” kavramlarını ortaya atmış ve bu konuda uygulamalara başlamıştır. Ancak gelişmiş ülkelerin bu söylemleri konusundaki samimiyetleri ve bu söylemlerin yeterliliği ekolojist muhalifler tarafından tartışılmaktadır. Yine bu söylemlere karşı, gelişmekte olan dünyadan da tepkiler gelmektedir. Az gelişmiş olarak adlandırılan ülkeler Sürdürülebilirliği kendilerini sınırlayan bir olgu olarak kabul etmektedirler.

Dünyadaki çevre koruma yaklaşımları bütün boyutları ile değerlendirildiğinde değişimlerin belirginleştiği kırılma noktaları ortaya çıkmaktadır. 1960 lı yıllardan sonra çevre sorunlarına gösterilen tepkilerle büyük bir sivil örgütlenme oluşmuştur. 1970’li yıllar çevre sorunlar iyice siyasal ve ideolojik boyut kazandıkları yıllar olmuşlardır. Sıfır Büyüme gibi sloganlar ortaya atılmış, gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler arasında bu bağlamda fikir ayrılıkları ortaya çıkmıştır.

Dünyada çevre koruma yaklaşımlarındaki değişimler üzerinde demokratik yapının başlıca destekleyicisi olan sivil toplum örgütlerinin de diğer alanlarda olduğu gibi çevre koruma alanında etkin olduğu görülmektedir.

Çevre koruma yaklaşımları, tek boyutlu olmayıp, politik, ekonomik, etik ve planlama alanında hakim olan mantıkla doğrudan ilişkili olmaktadır. Bu yaklaşımlar, insanın kendisini doğada nasıl bir yere koyduğu ve varoluşunu ne yönde açıkladığı noktasında etik ve felsefe alanına dayanırken, geliştirdiği düşün sistemi içerisinde oluşturduğu organizasyon noktasında da politika, ekonomi ve planlama alanında temellenmektedir. Yani çevre kavramının yorumlayış biçimi, toplumsal etkinliklere, toplumsal düzene ve bilim alanına yansımaktadır. Bu bağlamda denebilir ki, çevre koruma yaklaşımları felsefi, sosyal, politik, kültürel ve ekonomik eylemler topluluğunu içermektedir.

Çevre koruma yaklaşımları hakkında tartışılırken bu boyutlardan birisini dahi dışarıda bırakmak, olgunun gerçekleşmemesini açıklamaktadır. Bu yüzden, çalışmanın bu

sonuç bölümünde yapılacak olan değerlendirmelerde çevre koruma yaklaşımları politik, ekonomik, etik ve planlama boyutları ile kırılma noktaları ile ilişkilendirilmiştir.

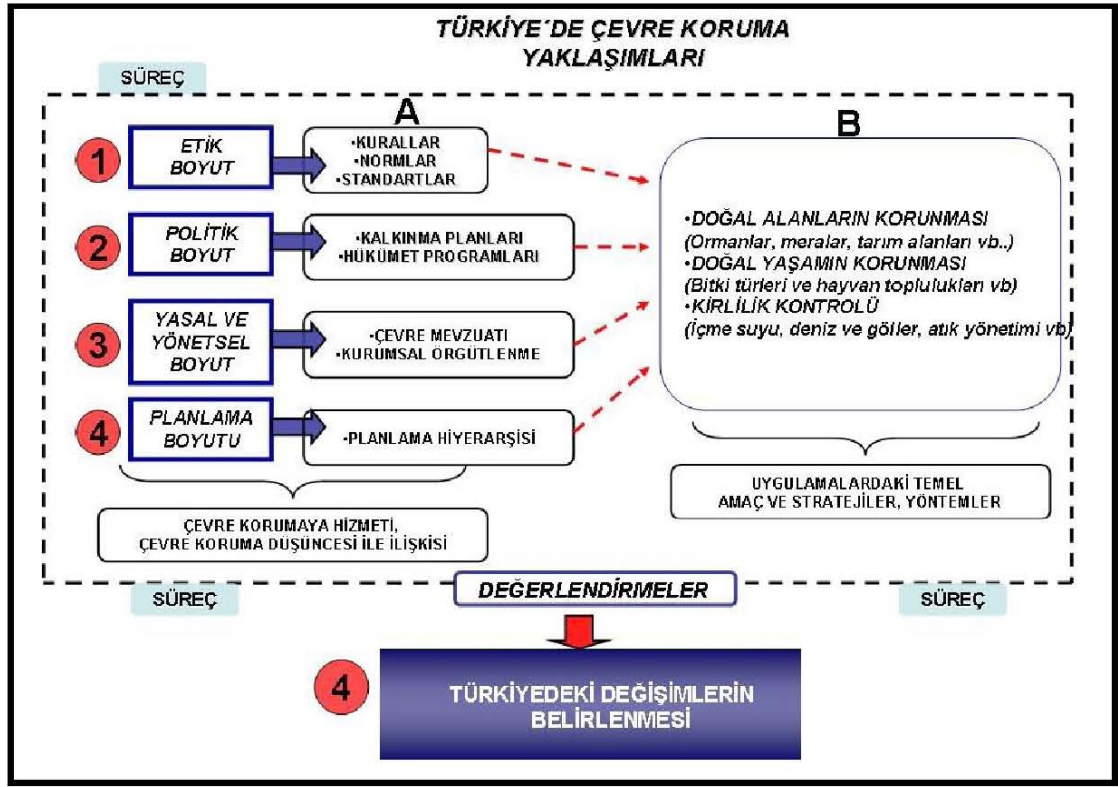
TÜRKİYE’DE ÇEVRE KORUMA YAKLAŞIMLARI

Çevre sorunları, bireylerin ve toplumların çevre duyarlılığını çeşitli biçimlerde etkilemektedir. Öyle ki, çevre sorunlarını azaltmak ve gidermek için bireysel ve toplumsal yaklaşımlarda değişimler olmaktadır. Bu bölümde, Türkiye’de çevre koruma yaklaşımlarındaki değişimlerin belirlenebilmesi için gerekli temel adımlarından biri çevre koruma yaklaşımlarını tek bir parçadan oluşan basit bir yapı olarak değil etik, politik, yasal ve yönetsel boyutları ile ele alınmaktadır.

Bu bölümde, çevre koruma yaklaşımları etik, politik, yasal ve yönetsel boyutu ile ele alınacak, çevre sorunlarına yönelik geliştirilen çözüm önerileri bu çerçevede değerlendirilecektir. Çalışmada sunulan bu perspektif, koruma yaklaşımlarındaki değişimi, analiz etmede bir anahtar rolü oynayacaktır. Çevre koruma yaklaşımları düşünsel boyut ve uygulama boyutu olmak üzere iki temel alana ayrılarak, düşünce ve uygulamalar arasındaki ilişki değerlendirilecektir

Türkiye’deki çevre koruma yaklaşımlarının farklı boyutları etik, politik, yasal ve yönetsel boyutlardan oluşturmaktadır. Etik boyut ile Türkiye’de devletin ve toplumun çevre ile ilişki kurma biçimi sorgulanmaktadır. Bu noktadan hareketle, çevre korumada etken olan düşünce ve kuralların neler olduğu belirlenmektedir. Politik boyut ile, çevrenin korunması için alınan kararlar, yöntemler, geleceğe yönelik olarak alınması gereken önlemler ve benimsenen ilkeler değerlendirilecektir. Bu noktada araştırılan konular hükümet programları ve kalkınma planlarıdır. Yasal ve yönetsel boyut ile, çevrenin korunması ilgili yasa, yönetmelik, tüzük ve benzeri düzenlemeler değerlendirilerek, yasal yükümlülüklerin çevre korumaya ne yönde hizmet ettiği

belirlenecektir. Bu tür yasal düzenlemelerin uygulanabilmesi için var olan denetim ve yönetim sistemi ilişkisi incelenecektir.

Şekil 5. 1 Türkiye'de Çevre Koruma yaklaşımları

Türkiye'de çevre koruma yaklaşımlarındaki değişimlerin değerlendirilmesi, yerel ve küresel düzlemde belirgin değişimlerin olduğu kırılma noktaları altında yapılmaktadır. Türkiye'de çevre koruma yaklaşımları süreç içinde ele alınmakta ve sürecin içindeki evreler düşünce boyutu ve uygulama boyutu yönünden değerlendirilmektedir. Farklı bir değerlendirme ise, dünyada gelişen koruma yaklaşımları ile Türkiye'nin çevre koruma yaklaşımlarının karşılaştırılmasıdır.

Bu bölümde Türkiye'de çevre koruma yaklaşımları değerlendirilirken aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Türkiye'de çevre koruma pratiğinde düşünce boyutundaki yaklaşımların, temel uygulama sahası üzerindeki etkisi nedir?
2. Toplumun çevre algısı ile çevre sorunlarının çözümü ve çevrenin korunması için geliştirilen düşünce-uygulamalar arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

3.Çevre sorunları ve çevre koruma düşüncesi her zaman var mıydı yoksa Türkiye’de, böyle bir koruma bilincinin ortaya çıkması ve Türkiye’nin gündeminde yer kazanmaya başlaması, aşağı yukarı son on yıldır tanık olduğumuz bir durumudur?

4. Günümüze kadar gelen çevre koruma yaklaşımlarının değişiminde belirli kırılma noktaları var mıdır? Bu kırılma noktalarının temel faktörleri nelerdir?

5.Koruma yaklaşımlarının değişim/dönüşüm eğilimleri hangi yönde olmuştur?

6.Farlı boyutlarda gerçekleştirilen koruma yaklaşımlarında kullanılan araçlar ne ölçüde çevre koruma amacına hizmet etmektedir?

5.1.Politik Boyut

Türkiye de çevre koruma kavramı üzerine ne gibi politikalar geliştirilerek, ne tür uygulamalar yapılmış olduğunun genel anlamda incelenmesinin, Türkiye’nin çevre sorunlarına yaklaşımının daha net anlaşılabilmesi açısından yararlı olacağı düşünülmektedir

Politika, yönetme ve siyaset bilimi ile ilişkili olup hükümet/devlet faaliyetlerini etkileme, değiştirme veya yönlendirme işi olarak tanımlanabilir. Politika, yaşanan zaman veya gelecek için kararlar almak ve uygulamak için koşullar ve verilerin ışığında alternatifler arasından seçilen eylem veya eylemleri ortaya koymak, belirlenen yöntem veya biçimlerde uygulamaktır.

Dolayısıyla çevre politikası ile anlaşılması gereken, bir ülkenin çevre sorunlarına yönelik tercih ve hedeflerinin bütünüdür. Ülkelerin içine bulunduğu coğrafya, kültür, ekonomik gelişmişlik gibi şartlara bağlı olarak farklı hedeflere yönelmiş olan çevre politikaları, çevre sorunlarının çözümü gibi ortak bir noktada birleşmektedir. Böylece çevre politikalarının ulusal olmadığı aynı zamanda uluslararası bir boyuta da sahip olduğu anlaşılmaktadır. [4]

Çevrenin korunmasında politik yaklaşımlar mevcuttur. Çevre koruma yaklaşımlarında politika, gerekli yöntem, araç ve uygulamaları kapsamaktadır. Bu politikalar ülkelerin kendilerine belirledikleri çevresel hedefler paralelinde yapmak istedikleri çevresel koruma yöntemlerini içerirler. Çevrenin korunmasında politik boyut, hükümet ve

devletin politika oluşturmasına ve uygulamasına etki eden ve yönlendiren araçlardan oluşturmaktadır. Türkiye de çevre koruma yaklaşımlarının politik boyutu kalkınma planları ve hükümet programları olmak üzere 2 araç üzerinden değerdendirilecektir.

Bu araçlardan, kalkınma planları, politik olarak belirlenmiş ulusal amaçları, belirli bir sürede gerçekteştirmek için alternatif stratejiler arasında seçim yapabilmek için kullanılan bir tekniktir. Kalkınma planları, temel ekonomik, sosyal ve kültürel alanlardaki değışiklikleri, belirli öncelikler gözetilerek önceden belirlenen hedefler doğrultusunda, belirli bir sürede etkilemek, yönlendirmek, kontrol etmek ve karar alma sürecini koordine etmek için harcanan bilinçli devlet çabası olarak tanımlanabilir.

Türkiye'de uygulamaya konan kalkınma planlarının temel özelliğı, belirli öncelikler gözetilerek oluşturulan 'ulusal amaçlar' ve bunların somuta indirgenmiş hali olan 'hedefler ile kaynakların akılcı kullanımını tarif eden stratejilerden oluşmasıdır. Kalkınma planları, bu amaçlara nasıl ulaşılabileceğini; kaynakların nasıl kullanılacağını ve hangi araçlardan yararlanılacağını göstermektedir. Bilindiğı üzere kalkınma planları; kamu kesimi için emredici, özel kesim için yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. Kalkınma planlarının bu niteliğinden dolayı, çevre politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında önemli bir yere sahiptir. Bu planlar, ülkenin koşullarına ve politik tercihlerine bağılı olarak değışiklik göstermektedir. Bu noktada kalkınma planlarında kalkınma öncelikleri ile çevre koruma ilişkisinin nasıl sağlandığının belirlenmesi politik alanda çevre koruma yaklaşımlarını tanımlayacaktır. Bu bölümde kalkınma planlarında çevrenin nasıl ele alındığı, amaç ve hedeflerin gördeli ağırlıklarında ve önceliklerinde çevrenin payı değerdendirilmiştir. Ayrıca koruma hedefine hedeflerine varabilmek için uygulanacak politika ve alınacak tedbirlerin genel çerçevesini çizen stratejiler değerdendirilecektir.

Şekil 5. 2 Politik boyut

Diğer bir araç olan hükümet programları, yürütme organının siyasi kanadını oluşturan bakanlar kurulunun, ulusal ve uluslar arası konulara yaklaşımının ana çizgilerini taşıyan ve uygulamayı hedeflediği temel ilkeleri ve stratejileri içeren belgeler olması nedeni ile çevre koruma yaklaşımlarında politik boyutun tanımlanmasında önemli bir yere sahiptir.

Hükümet programları devletin politika alanındaki hedeflerini tanımlayan önemli belgeler olup, Türkiye de 1924 den günümüze 60 hükümet programı bulunmaktadır. Bu bölümde çevre koruma yaklaşımlarında politik boyut, hükümet programlarında çevrenin hangi dönemlerde politika alanına dahil edildiği ve hangi kapsamda ele alındığı değerlendirilecektir.

Kalkınma planları, hükümet programları ve politika oluşturma alanında hakim olan ilkeler değerlendirilerek, çevre koruma yaklaşımlarının politik yönü belirlenecektir. Çevre koruma yaklaşımlarının politik yönü, ekonomik kalkınma önceliklimi yoksa kalkınmanın koşutlarından birinin çevre mi olup olmadığı belirlenecektir.

Kalkınma planlarında, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel kaynaklar rasyonel, verimli ve etkili biçimde kullanılmak durumundadır. Çevre ile ilgili problemler daha çok bu çerçevede önem kazanmaktadır. Kalkınma hedeflenirken çevre koruma yaklaşımları zayıflamaktadır.

5.1.1.Kalkınma Planları

Türkiye’de politik alanda planlama deneyimleri, Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar devam etmiş ve belirli dönemlerde farklı nitelikler taşımıştır. Türkiye’de politik alanda planlama deneyimi, 1930- 1960 arası uygulanan sanayi planları ve 1960 dan günümüze kalkınma planları temel olarak iki süreçten oluşmaktadır. Tüm bu süreçlerin içinde 1960 öncesi ve sonrası planların içeriği farklıdır. Burada önemli ayrım 1960 öncesinde planlarında sosyal hedefler yokken, 1960 sonrası planlarda ekonomik ve sosyal konular birlikte ele alınmıştır. 1930 ların hedeflerini 1960 sonrası hedeflerden farklılaştıran, kalkınma kavramıdır. Çünkü kalkınma, devletin toplumsal, ekonomik ve kültürel v.b. gelişmesinin tümünü kapsayan geniş bir tanım ve süreçtir. Kalkınma planları kendi içinde değerlendirildiğinde çevrenin ülke politikasında yer alma biçimine göre değerlendirildiğinde farklı kırılma noktaları ortaya çıkmaktadır. Kalkınma planları,

merkezi bir odak etrafında tasarlanmaktadır. Kalkınmanın öznesi ise merkezi bir siyasi iradedir.

Çevre koruma yaklaşımlarında, 1960 dan günümüze kadar Türkiye’de uygulamaya konan Beş Yıllık Kalkınma Planlarının özelliklerini, çevre korumaya yönelik hedeflerini, planlama yöntemlerini incelenerek dönem içinde planların siyasal, sosyal ve ekonomik amaçlarının çevre koruma yaklaşımları ilişkisi değerlendirilerek kalınma planlarında çevre korumanın ne ölçüde politika alanını biçimlendirdiği belirlenerek sonuç itibariyle kalkınma planlarının bu yönde analizini yapmak amaçlanmıştır.

İlk iki kalkınma planında çevreye özel bir bölümün bulunmamaktadır. Bu iki planda çevre konusu dolaylı bir biçimde ve "çevre sağlığı" olarak yer almaktadır. Daha sonraki planlarda ise çevre konusu daha belirgin bir biçimde kendini göstermeye başlamıştır, doğrudan ele alındığı görülmektedir. Üçüncü kalkınma planından itibaren çevre ayrı bir başlık altında yer almaya başlamıştır. [67], [68]

Türkiye’de çevre sorunları politik alana, 1972 yılında BM tarafından Stockholm’de düzenlenen “İnsan Çevre Konferansı” ile gündeme gelmiştir. Üçüncü kalkınma planından itibaren çevre konusuna değinilmiş, VI. Beş yıllık kalkınma planından itibaren bir alt başlık olarak geçmiştir. VI. Beş yıllık kalkınma planında “makro ekonomik hedef ve dengeler” bölümünün temel amaç ve politikalarından biri olarak “ekonomik ve sosyal faaliyetlerin yürütülmesinde beşeri ve doğal kaynakların israfının önlenmesi ve çevrenin korunması ” esas olarak kabul edilmiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

Türkiye’de çevrenin bir sektör olarak değerlendirilmesi, ilk kez 1973–1978 döneminde hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında görülmektedir. Bu dönemde çevre sorunları kalkınma çabaları içinde ve kalkınmayı yavaşlatmayacak biçimde ele alınmış, plan çerçevesinde genel olarak kirliliğin engellenmesinin üzerinde durulmuştur. Bu plan dönemi çevre sorunları konusunda temel araştırmaların başlatıldığı çevre sorunlarının eşit bir sektör olarak değerlendirildiği ilk dönemdir. Çevre sorunları ilk kez Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ayrı bir bölüm olarak ele alınmıştır

Planın temel politikası, Türkiye’nin sanayileşerek kalkınması prensibine dayanmaktadır. Bu nedenle çevre sorunlarının kalkınma çabaları içinde ve kalkınmayı

yavaşlatmayacak bir biçimde ele alınmaktadır. Çevre-insan ilişkilerini sosyal bir dengede sunabilecek bir toplum yapısına ulaşabilmenin yolu sosyal ve ekonomik kalkınma olarak belirlenmiştir. Çevre sorunlarının kalkınmaya ayrılmış fonları olumsuz yönde etkilemeksizin çözülmesi, diğer yandan, gerek ulusal ve yasal düzenlemelerde, gerekse uluslararası düzeydeki çalışmalarda, sanayileşerek kalkınmayı hedefinden saptıracak bir yükümlülük kabul edilmemektedir. [69]

Çevre korumada önceliğin kalınmaya verildiği **planın temel ilkeleri:** [69]

İnsan-çevre ilişkilerinde rasyonel bir dengeye, toplumsal ve ekonomik kalkınma ile ulaşılabilir.

Çevre sorunlarının çözümünde kullanılacak fonlar, kalkınma önceliği ilkesi doğrultusunda tasarruf edilecektir.

Faaliyetlerin, çevreyi kirletme derecelerinin önceden tahmin ve gerekli önlemlerin alınmasına çalışılacaktır.

Çevre konusunda planlama kararları ile bakanlıklar arasındaki eşgüdüm DPT tarafından yapılacaktır.

Ülkedeki çevre sorunlarının tespiti amacıyla bir yandan araştırma çalışmaları yapılırken, diğer yandan uluslararası çalışmalar izlenecektir.

Halka çevre koruma konusunda eğitim ve bilinçlendirmeye yönelik faaliyetler yapılacaktır.

Bu dönem, çevre konusunda temel araştırmaların başlatıldığı, çevrenin kesit bir sektör olarak ele alındığı ilk dönemdir. Ayrıca bu dönemde Plan'ın yanı sıra, yıllık programlar ve hükümet programlarında da çevre konusuna ağırlık verilmiştir. [5]

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

1979'da hazırlanan dördüncü beş yıllık kalkınma planında çevre sorunları konusu ele alınarak, çevre sorunlarının toplumsal değişim süreci ile birlikte çözüme kavuşturulması planlanmış ve yerel yönetimlere karar hakkı tanınmıştır. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının temel politikası, çevre sorunlarının toplumsal değişim süreci ile birlikte

özme kavuşturulmasıdır. Bu nedenle planda evre sorunlarına geniş yer verilmekle birlikte bu sorunların çözümü için gereklilikler tanımlanmıştır.

Plan, evre sorunları ile mücadelede ekonomik ve toplumsal yapıya en uygun yöntemlerin neler olduğu ekolojik havzaların bu kirliliği emebilme ve kendini yenileyebilme kapasiteleri bilinmediğini, ekolojik havzalara göre farklılaşan evre standartlarının olmadığını belirtmektedir. Planın belirlediği evre sorunları, ileri toplumlarda rastlanan evre kirliliği ile yaygın olan geleneksel kesimdeki su, kanalizasyon sorunu, toprak ve orman erozyonudur. Bunların yanı sıra doğal kaynakların uzun dönemde toplum yararına kullanımlara yneltilememesi de önemli evre sorunları arasında yer almaktadır. Ayrıca plan diğer sektörel yatırımlarda, ekonomik ve toplumsal etkileri yanında çevresel etkileri de dikkate alınmasına vurgu yapmaktadır. [70]

evre sorunlarına ilişkin düzenlemeler hem toplumsal gelişmeler hem de temel politikalara ilişkin bölümler içerisinde yer almıştır. evre konusunda ***planın temel ilkeleri***; [70]

- evre sorunlarının toplumsal değişim süreci ile birlikte çözüme kavuşturulması sağlamak.
- evre ğesi, sanayileşme, tarımda modernleşme ve kentleşme sürecinde önemli bir öğe ve etken olarak dikkate alınmak. Sorunun yaratılmadan önlenme aşamasında çözüme kavuşturulmasına ağırlık verilerek, doğanın ve doğal kaynakların kullanımında ve korunmasında rasyonellik sağlanacak, uzun dönemde geriye dönülmez evre sorunları yaratılmayacaktır.
- evre sorunlarını, henüz ortaya çıkmadan önlenmesini sağlamak,
- İnsan sağlığı için tehlike yaratan boyutlara varmış evre sorunlarının bulunduğu yörelerdeki evre temizleme ve arıtma projelerine öncelik vermek,
- Mevcut evre sorunlarının çözümünde, alternatif çözüm nerileri dikkate alınarak sosyo - ekonomik ve ekolojik yapıya en uygun zmler seğmek.

Planın temel Stratejileri; [70]

- Arazi kullanım planı olmayan, yörelerin ekolojik özellikleri ve çevreyi koruma önlemleri dikkate alınması,
- Yerel çevre politika ve uygulama kararlarının oluşumunda gerekli bilgi birikimini sağlamak üzere yerel yönetimle merkezi yönetim arasında iletişim ağı kurulacak, kararların yerel yönetimlere doğru kaydırılmasına ağırlık verilmesi,
- Çevre sorunları konusunda çalışan vakıf, dernek ve benzeri gönüllü kuruluşların plan doğrultusundaki faaliyetleri desteklenmesi,
- Tarihi çevrenin ve önemli savaş alanlarının, kırsal ve kentsel dinlence bölgelerinin saptanması, korunması ve ulusal tarihi parklar çerçevesinde iç ve dış turizme yönelik olarak değerlendirilmesi çalışmalarına hız verilmesi,
- Kentlerdeki açık yeşil alanların artırılması,
- Uluslararası düzeydeki yasal, bilimsel ve teknolojik gelişmeler yakından izlenmesi

Bu dönemde çevre konusuna ilişkin kararların yerel yönetimlere bırakılması, gerekli alt yapının kurulması, vakıf, dernek gibi sivil toplum örgütlerin etkinliklerinin değerlendirilmesi ve desteklenmesi, kırsal alanlarda ve şehirlerde dinlenme bölgelerinin oluşturulması, tarihi eserlere önem verilmesi Plan'ın önerileri arasındadır. Çevre sorunlarını gidermeye yönelik önlemler, insan sağlığı için yakın tehlike yaratan yörelerle ilgili çevre projeleri öncelikle uygulamaya konulması planın çevre koruma yaklaşımlarının temelini oluşturmaktadır. Uygulama alanı olarak belirlenen bölgeler; Ankara İstanbul'da Haliç ve İzmit Körfezidir. Ankara'nın hava -kirliliğine çözüm getirici projeler hazırlanarak, yapılabilirliği olanlar plan döneminde uygulamaya konulması hedeflenmiştir. İstanbul Haliç'in rehabilitasyonu ile İzmit Körfezi'nin çevre sorunları bakımından, uluslararası işbirliği olanakları da dikkate alınarak, yeniden düzenlemelerine yönelik çalışmalara yer verileceği belirtilmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı

1980–1983 döneminde çeşitli uluslararası anlaşmalara imza atılmış ve Çevre Kanunu çıkarılmıştır. Beşinci Plan döneminde ilk kez, doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi gerekliliğinin üzerinde durulmuştur. 1980 yılları Türkiye'nin askeri bir idare ile yönetildiği dönemdir. Bu dönemde çıkarılan yeni anayasa ile çevre ile ilgili

maddelerin anayasaya konulması ile çevre konusu politik alanda yasal bir zemine oturmuştur. Anayasadaki bu değişikliği takiben bu dönemde çevre konusunda önemli yasal gelişmeler olmuştur.

Bu plan döneminde çevre sorunlarından ve doğal kaynakların kullanımında ekolojik dengenin gözetilmesinden de söz edilmektedir. Çevre sorunları, kentleşme, erozyon ve tabii afetlerin sonucu olan çevre kirlenmeler ile hızlı sanayileşmenin ve tarımda modernleşmenin neden olduğu sorunlar olarak tanımlanmaktadır.

Planın temel politikası, çevrenin korunmasından sadece mevcut kirliliğin ortadan kaldırılması ve muhtemel kirlenmenin önlenmesini gerekliliği ve doğal kaynakların gelecek nesiller gözetilerek kullanılması, korunması ve geliştirilmesi gerekliliğine dayanmaktadır. Bu nedenle, doğal kaynakların kullanımında ekolojik denge dikkate alınarak, bu kaynakların gelecek nesillerin de kullanabileceği şekilde muhafaza edilmesi ve geliştirilmesine önem verilmektedir. Politika alanında, çevre sorunlarının bir bütünlük içinde, koordineli bir şekilde ele alınması, doğal ve yapay çevrede bozulmanın önlenmesi ve bu çevrenin geliştirilmesi hedeflenmektedir. [71]

Çevre konusunda **planın temel ilkeleri;** [71]

- Çevre sorunlarının bir bütünlük içinde ve koordineli olarak ele alınmak.
- Çevre kirliliğinin önlenmesi amacıyla çevre kirliliğine yol açan faktörleri ortadan kaldırıcı veya en aza indirici gerekli önlemleri almak.
- Çevre kirliliğinin yoğun olduğu yerlere öncelik tanınarak uygulama projelerinin hazırlamak

Planın temel Stratejileri; [71]

- Çevre sorunları saptanarak, ilgili mevzuata uygun tedbirlerin alınması,
- Su kaynaklarının kullanılması ve korunması için havza düzeyinde koruma tedbirlerinin alınması,
- Kirliliğin yoğunlaştığı yerleşmelerde mevcut kirletici faaliyetlerin tasfiye işlemlerine yönelik gerekli düzenlemelerin yapılması,

- Yatırım kararlarının uygulanmasının tüm aşamalarında (ön izin, tesis izni, proje değerlendirme, üretim) çevre faktörünün değerlendirilmesi,
- İçme ve kullanma suları için alıcı ortam ve atık standartlarının düzenlenmesi,
- Çevre kirliliği sorununa köklü çözümler bulmak amacıyla projeler geliştirilmesi
- Çevre için gerekli araştırma ve geliştirme faaliyetlerine öncelik verilerek ilgili üniversite ve kuruluşlardan destek sağlanması

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, çevre sorunları; kirlilik kaynaklı sorunlar olarak tanımlanmış ve politika alanında, hava kalitesi ve su kalitesinin korunmasına yönelik düzenlemeler amaçlanmıştır. Bu amaçla standartlarının düzenlenmesi, kirlilik kontrol istasyon ağı geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu planda benimsenen temel ilke, yalnızca mevcut kirliliğin ortadan kaldırılması değil, aynı zamanda kaynakların gelecek kuşakların da yararlanabilmesi için en iyi biçimde korunması ve geliştirilmesi ilkesi yer almaktadır. Arazi kullanımıyla ve özellikle enerji sektöründe yatırımlarla ilgili kararlarda çevre koruma önlemlerinin planlama evresinde ele alınması ilkesi de benimsenmiştir.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı

Altıncı Plan döneminde ise, doğal dengeyi koruyarak, kaynakların sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde yönetimi ve geliştirilmesi öngörülmüştür. Askeri dönemi takip eden liberal dönem çevre konusunda kurumsallaşmanın hızlandığı dönemdir.

Planın önceki planlar ve mevcut durum değerlendirmesi kirlilik kontrolü ve kirlilikle mücadele üzerinde olmuştur. Planın mevcut durum ve sorunlar konusundaki tespitleri şu şekildedir: [72]

Belediyelerin artırılan imkan ve yetkileri sonucunda, çevreye yönelik belediyeçilik hizmetlerinde nisbi gelişmeler kaydedildiği, içmesuyu, kanalizasyon, arıtım tesisleri gibi önemli yatırımlar yapıldığı belirtilmektedir.

Çevre sorunlarının dünyada olduğu gibi Türkiye'de de artmaya devam ettiği ve bütün önlemlere rağmen atık sorununun önemini devam ettiği vurgulanmaktadır. Çevre sorunlarının meydana geldikten sonra çözümü daha pahalı olduğu için, ekonomik

uygulamaların bir unsuru olarak sorunların önceden tahmin edilmesi ve çözümler getirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Planda çevre sorunlarına geniş yer verildiği görülmektedir. Planın "Sosyal hedef, ilke ve politikalar" bölümünde, çevre ve yerleşme başlığının altında çevre sorunları olarak ele alınmıştır. Yapılan değerlendirmede çevre sorunlarının arttığı ve öneminin devam ettiği vurgulanmıştır.

Planın çevre ile ilgili temel politikası; İnsan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak, sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak temel ilkedir. Bütün ekonomik politikalarda çevre boyutunun dikkate alınması esas alınacağı belirtilmiştir. Çevrenin diğer politika alanlarında dikkate alındığı noktalar, makro ekonomik politikalar ve enerji, sanayi, ormancılık ve madencilik sektörüdür. Makro ekonomik politikalar çerçevesinde, çevre kirliliğini önleme, enerji tasarrufu, doğal kaynakları harekete geçirme gibi konulara yer verilmektedir. Ekonomik ve sosyal faaliyetlerin yürütülmesinde, doğal kaynakların israfının önlenmesi ve çevrenin korunması esas alınacağı belirtilerek, atıkların tasfiyesine dönük yatırımlar desteklenmektedir. Ormancılık sektöründe, arazi kullanımı gelişen toplum ihtiyaçları, bozulan doğa dengesi ve kirlenen çevre unsurları dikkate alınarak ve çok yönlü kullanımı sağlayacak şekilde yeniden planlanması hedeflenmektedir. Üretimin ormanların devamlılık ve çevre koruma ilkeleri gözetilerek gerçekleştirilebileceği vurgulanmaktadır. Madencilik sektöründe, üretim faaliyetleri sonucu bozulan çevrenin tekrar kullanılabilir hale getirilmesi için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılması hedeflenmektedir. Sanayi sektöründe, rekabet gücü-çevre korumacılığı dengesine özen gösterilerek, sanayi kuruluşlarının çevre politikalarına uyumu için gerekli desteğin verileceği belirtilmektedir. Enerji sektörü faaliyetlerinde enerji ve çevre dengesinin korunmasına özel önem verilecektir. Turizm sektöründe, doğal güzelliklerin korunmasına ve çevre sorunlarına gerekli ağırlık ve öncelik verilecek, belirli sahaların korumaya alınarak turizme açılması teşvik edilecektir. [72]

Çevre konusunda **planın temel ilkeleri;** [72]

- Çevre standartlarını sürekli araştırmalarla dinamik bir şekilde belirlemek

- Muhtemel çevre bozulmaları önceden tahmin edilerek gerekli tedbirleri kirlilik meydana gelmeden önce almak
- Çevre bilinci yaygınlaştırılarak, bütün planlama aşamalarında çevre boyutu göz önünde tutmak. Bu amaçla İmar yasasını, çevresel etkileşim boyutu ile yeniden gözden geçirmek.
- Çevre verilerinin bir merkezden yönlendirilerek toplanması ve çevre denetim-izleme sistemi gerekli etkinlik kazandırılarak tek merkezden koordine edilmesini sağlamak.
- İnsan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak, doğal kaynakların sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde yönetimi sağlamak,
- Çevre kriteri sektörel politika karar ve uygulamalarının unsurlarından biri olarak, çevre sorunlarını ekonomik uygulamalar sırasında dikkate almak ve muhtemel çevre sorunları meydana gelmeden önlemek,
- Atıkların çevreyi olumsuz yönde etkilemesini önleyecek stratejiler geliştirmek,
- Kirlilik kontrolü sağlanarak çevreye etkileri en alt düzeye indirmek,

Planın temel Stratejileri; [72]

- İllerde çevre problemleri açısından risk değerlendirmesi yapılarak acil hal aksiyon planları hazırlanması
- AB çevre politikalarına uyum için başlatılan çalışmaların sürdürülmesi
- Denizlerin ve kıyılarının korunmasında ve kullanımında önem derecesine göre bölgeler belirlenmesi,
- Kıyı alanlarının kullanımını düzenlemek amacı ile kıyıda yararlanmada öncelikli kamu yararını gözetilmesi,
- Yabancı ülke atık ve artıklarının Türkiye'ye girmesi önlenerek, ülke içindekilerin zararsız hale getirilmesi,
- Atıkların bertarafı için, Belediyelerin müşterek katı atık bertaraf etme yerleri oluşturmaları desteklenecek, düzenli çöp depolama sahaları için yer seçimi ve işletme esasları belirlenmesi,

- Hastane atıkları ev ve sanayi atıklarından ayrı olarak yok edilecek, nükleer tıp bölümlerinin sıvı atıkları için depolama tankları yaptırılması,
- Sanayi kuruluşları, tatil köyleri ve sitelerinin ortak arıtma tesisleri kurmaları için gerekli mevzuat düzenlemeleri yapılması,
- Enerji üretiminde çevre kirliliğini azaltmak için gerek mevcut, gerekse yeni kurulacak tesislerin özelliklerine uygun teknoloji transferi ve Araştırma- Geliştirme çalışmalarına ağırlık verilmesi,
- Enerji üretimi, iletilmesi, dönüştürümü ve kullanımında çevre faktörünü gözönüne alan ekonomik değerlendirme yapılması,
- Arazilerin kabiliyetlerine uygun olarak planlı ve dengeli kullanımını sağlamak için toprak etüd ve haritalama işleri ulusal bir program dahilinde ele alınacak, 1., 2. ve 3. sınıf tarım arazilerinin toprak sanayi, alt yapı, iskan ve turizm amacıyla kullanılması önlenmesi, Yol, su, elektrik, petrol, gaz ve boru hatlarının tarım dışı arazilerden geçirilmesine özen gösterilmesi,
- AT çevre politikalarına uyum için başlatılan çalışmaların sürdürülmesi

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı , "temel yapısal değişim projeleri" başlığı taşıyan üçüncü bölümünde "çevrenin korunması ve geliştirilmesi" alt başlığında ayrıntılı bir düzenlemeye gitmiş, konuyu üç alt başlığa ayırarak incelemiştir. Birinci alt başlık "mevcut durum" un aydınlatılmasına ilişkindir.İkinci alt başlık "Amaçlar, İlkeler ve Politikalar" ın açıklanmasıdır. Üçüncü alt başlık "hukuki ve kurumsal düzenlemeler" dir. Mevcut durum değerlendirmesinde, VII. Plan, kendinden önceki planlar döneminde getirilen önerilerin gerçekleştirilmesinde yetersiz kaldığını ifade etmekte ve bunun nedenleri üzerinde durmaktadır. Planın çevre politikaları ve çevre sorunları ile ilgili belirlediği mevcut durum tespitleri şöyledir: [73]

- *Yaklaşımlar:* Altıncı beş Yıllık Kalkınma Planında benimsenen sürdürülebilir kalkınma yaklaşımına rağmen, bir yandan tüm ekonomik ve sosyal kararlarda çevre boyutunun dikkate alınmasında, öte yandan işlevsel ve dinamik bir çevre yönetimini oluşturacak örgütsel ve hukuksal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde yetersiz kaldığı

belirtilmektedir. Kalkınma Planlarında çevre politikaları, önceleri sadece ortaya çıkan kirliliği giderici amaçlara dayanırken, daha sonra önleyici politikalar ve sürdürülebilir kalkınma anlayışına uygun bir şekilde, çevre ve ekonominin entegrasyonuna öncelik veren politikalar şeklinde bir gelişme öngörmüştür.

•**Yasal Düzenlemeler:** Bu plan dönemine kadar çevre korumaya yönelik çok sayıda hukuki düzenleme bulunmaktadır. Gerek çevre kanunu, gerek çıkarılmış olan yönetmelikler, gerekse çevre ile ilgili mevcut mevzuat incelendiğinde, bazı aksaklık, uyumsuzluk ve tekrarlar göze çarpmaktadır. Bu durum, çevre mevzuatının uygulanmasında güçlükler neden olmaktadır. Çevre mevzuatında başlıca sorun 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun günün ihtiyaçlarına cevap veremez hale gelmesidir. Bu kanunda kirlilik boyutuna önem verilerek çevre koruma boyutunun ihmal edilmiştir. Katılım ve eğitim konusunda herhangi bir düzenleme ihtiva etmemesi uygulamada karşılaşılan aksaklıkların başlıca nedeni olarak görülmektedir. Ekonomik ve sosyal yatırımlarda çevre boyutunun dikkate alınması için kullanılan etkili metotlardan en önemlisi olan Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği yürürlüğe girmiş olmakla birlikte, bir yandan değerlendirmenin dayandırılacağı veri ve bilgi eksikliği, değerlendirmeyi yapacak olan insan gücünün teknik yetersizliği, öte yandan Yönetmelikle birlikte gelen yapısal sorunlar, uygulamayı sınırlandırmaktadır

•**Finansman:** Doğal kaynakların yönetimi ve çevrenin korunması stratejilerinin kapsamlı bir finansman mekanizması bulunmamaktadır. Bu plan dönemine kadar çevre konusuna ayrılan kaynaklar parçalı yaklaşımlarla sorun ortaya çıktıktan sonra çözme amacına yönelik olarak ayrılan kaynaklar niteliğindedir. Çevresel maliyetlerin içselleştirilmesi çalışmaları başlanamamıştır. Çevre amaçlı oluşturulan fonlar amaçları doğrultusunda kullanılamamıştır. Çevre finansman sisteminin örgütsel ve hukuki yapıya uygun olarak sistemli bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Çevrenin korunmasına ayrılan mali kaynaklar ile fonlar zayıftır. Varolan kaynaklar da çevre sorununu önlemeye yönelik olmaktan ziyade, sorun ortaya çıktıktan sonra gidermeye ayrılan kaynaklardır.

•**Katılım:** Demokratikleşme sürecinin en belirgin uygulama alanı çevre konularına gösterilen ilgi ve katkıdır. Dolayısı ile çevre yönetimine ve karar alma süreçlerine halkın

katılımının sağlanması gerekmektedir. Son yıllarda gönüllü kuruluşlar aracılığı ile yerel ölçekte baskı grubu oluşturma çabaları önem kazanmaktadır. Ancak bu katılımın her düzeyde etkili olabilmesi için örgün eğitim sistemi içine çevre dersleri konulmuş olmakla birlikte bu yeterli olmamaktadır. Toplumda her kesimin bu konuda eğitilmesi gerekmektedir. Çevre alanında profesyonel eğitimin önemi dikkate alınarak bu konuda eğitim programlarının geliştirilmesi, özellikle uluslararası rekabetin önemli boyutlara ulaştığı teknoloji geliştirme ve transferi konuları ile mevcut teknolojinin yenilenmesinde çevreye duyarlılık kriterini dikkate alacak sistemlere gidilmesi zorunlu olmaktadır. Bu konuda özel sektörde olumlu gelişmeler kaydedilmekle birlikte finansman desteği sağlamada yetersiz kalmaktadır.

- **Örgütlenme:** Çevre yönetiminden sorumlu kuruluşlar arasında eşgüdüm, iş birliği ve iş bölümü sağlanamamış, çevre finansman sistemi, çevresel veri ve bilgi altyapısı oluşturulamamış, hukuksal düzenlemelerde etken bir çevre yönetimine imkan verecek düzeye gelinememiştir. Çevre konularında temel politikaları saptamak ve kuruluşlar arasında koordinasyonu ve işbirliğini sağlamakla görevli olarak kurulan Çevre Bakanlığı, teknik donanımının eksikliği nedeniyle işlevsiz ve daha da önemlisi çevre yönetiminden merkezi düzeyde, iller düzeyinde ve yerel yönetimler düzeyinde yönetim esasları tam olarak belirlenmediğinden etkisiz kalmaktadır
- **Standartlar ve veriler:** Çevre standartları, gerekli araştırmalara dayandırılmadan, standart geliştirme süreçlerinden geçmeden hazırlandığı için yeterli değildir. Ayrıca, bu standartların uluslar arası standartlar, özellikle AB standartları doğrultusunda sürekli olarak güncelleştirilmesi gerekmektedir. Veri ve bilgi sistemleri eksiktir. Bilgiye erişimde aksaklıklar bulunmaktadır.

Çevre konusunda **planın temel ilkeleri**; [73]

- Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek kuşaklara insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak temel strateji olarak ele alınmak,
- Çevrenin korunması, ticari, sosyal ve siyasi açılardan birbiriyle uyumlu ve bütünleşmiş bir yaklaşımla ele almak. Kalkınma sürecinde kirlenmenin kaçınılmaz olduğunu

öngören pasif yaklaşımlar yerine, alınacak önlemlerle kirlenmenin önüne geçme stratejilerine öncelik vermek,

- Çevreyi korumaya yönelik önlemlerin uygulanmasında çevreyi kirletenlerden kaynaklanacak haksız rekabeti önleyici düzenlemeler yapmak,
- Çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalara entegrasyonunda gerekli araçları oluşturmak
- Çevrenin yönetiminde emret-yaptır yaklaşımıyla birlikte özendir- oluştur yaklaşımını esas almak
- Çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ve alınan kararların AB normları ve uluslararası standartlara paralel olması sağlamak.

Planın temel Stratejileri; [73]

- Atıkların ülkeye girişi engellenerek, ülke içinde ortaya çıkan atıkların en aza indirilmesi, geri kazanılması ve yeniden değerlendirilmesi çalışmaları desteklenmesi,
- Etkin bir çevre yönetimi için Ulusal Çevre Stratejisi hazırlanması,
- Çevre Bakanlığı ile diğer ilgili bakanlıklar ve yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları yeniden düzenlenmesi, mevzuattaki karmaşıklık ve boşlukların giderilmesi
- Çevre ve kalkınma politikalarının uyumlaştırılması ilkesi doğrultusunda çevrenin korunması ve çevre sorunlarının çözülmesiyle doğrudan ve dolaylı ilgisi olan kurum ve kuruluşlar arasında işbölümü ve işbirliğini sağlamaya yönelik mekanizmalar geliştirilecek, etkili ve eşgüdüm içinde çalışan bir çevre denetim sistemi kurulması. Bu bağlamda yerel yönetimler bünyesinde çevre birimleri oluşturulması,
- Çevre sorunlarının sınır ötesi özelliği dikkate alınarak konu ile ilgili kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanmasına ve bilgi akışına önem verilmesi,
- Ulusal politikalar düzeyinde tanımlanan ve üzerinde uzlaşma sağlanan stratejiler, bölge ve ekolojik havza düzeyine indirgenecek, karar alma, izleme ve denetleme süreçlerinde yerel katılımın sağlanması,

- Çevresel etki değerlendirme yöntemiyle her türlü faaliyetin çevresel etkilerini belirlemek ve olumsuz etkileri en aza indirmek için başta etkin işleyen bir çevre yönetim sistemi kurulması olmak üzere gerekli önlemlerin alınması,
- Çevresel etki değerlendirme sistemi etkinleştirilerek; çevre envanterleri, istatistikleri, standartları, çevre dostu teknolojiler için gerekli araştırma-geliştirme, veri ve bilgi erişim sistemleri geliştirilmesinin geliştirilmesi,
- Çevre ve kalkınma göstergeleri hazırlanarak karar alma süreçlerine dahil edilmesi,
- Çevre konusunun dünyada, ekonomik, sosyal, siyasi ve ticari ilişkilerde belirleyici bir rol oynadığının bilinci içinde politikalar geliştirilerek çeşitli uluslararası kuruluşların çevre ve kalkınma ile ilgili uygulamalarının izlenmesi,
- Taraf olunan çevre ile ilgili sözleşmelerden kaynaklanan taahhütler değerlendirilerek, çevre amaçlı korumacı ticaret tedbirlerinden ekonominin olumsuz yönde etkilenmemesi için ayrıntılı çalışmalar yapılması,
- Ticaret politikalarına da çevresel unsurların dahil edilmesi, ticaretin çevre üzerindeki etkileri, atık yönetimi, ticaret tedbirlerinin çevre amaçlı kullanılması konularına önem verilmesi,
- Çevre finansman sistemi, çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacına uygun olarak yeniden düzenlenmesi, genel Bütçe'den çevre amaçlı yatırımlara ayrılan pay artırılması,
- Çevre amaçlı vergilerin ve fonların amaçları doğrultusunda kullanımı sağlanması, çevre ile ilişkilendirilebilecek diğer fonlarda çevrenin korunması ve geliştirilmesine olanak verecek düzenlemeler yapılması, milli gelir hesaplarında çevrenin korunması ve geliştirilmesi boyutlarının içselleştirilmesi, uluslararası finansman kaynaklarından yararlanmak üzere ulusal çevre öncelikleri doğrultusunda projeler hazırlanması,
- Çevre bilinci oluşturmak üzere örgün ve yaygın eğitimde düzenlemeler yapılarak, gönüllü kuruluşların faaliyetleri desteklenmesi,
- Çevrenin korunmasına yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirmesi yaşam boyu eğitim ilkesi gözetilmesi ve çevre sorunlarına yol açmayacak tutum ve davranışların yaşamın

her boyutuna dahil edilmesi sağlanarak, çevrenin korunması kaygısı egemen değer yargılarına kazandırılması,

- Çevre Kanunu ve diğer çevre mevzuatı ile denetim yapma ve gereken yaptırımları uygulama konusunda yetki ve sorumluluğu bulunan kurum ve kuruluşların gerekli teknik donanım, altyapı ve nitelikli personel ihtiyaçlarının karşılanmasına önem verilerek kirlilikle mücadele konusunda etkenlik sağlanması,
- Her türlü hukuksal düzenlemede, çevre ile kalkınmanın uyumlaştırılmasına yönelik yaklaşımları engelleyen, önlemleri geciktiren ve etkisini azaltan yaptırımlar değiştirilerek, çevre sorunlarının önlenmesi ve çözümü ile doğrudan ve dolaylı ilgili hukuksal düzenlemeler aralarındaki çelişkiler ve boşluklar giderilmesi.
- Anayasa'nın, çevre ile doğrudan ve dolaylı şekilde ilgili maddelerinde sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda düzenlemeler yapılması,
- Çevrenin korunması, iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması için yapılacak düzenlemeleri ve alınacak önlemleri ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak belirli hukuki ve teknik esaslara göre düzenlemek amacıyla çıkarılan 2872 sayılı Çevre Kanunu günün koşullarına göre revize edilmesi.

Çizelge 5. 1 Yasalarda yapılacak düzenlemeler

İLGİLİ MEVZUAT	YAPILACAK DÜZENLEME
ANAYASA	ANAYASA'NIN ÇEVRE İLE MADDELERİNDE İLGİLİ MADDELERİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İLKESİ DOĞRULTUSUNDA DÜZENLEMELER YAPILMASI
2634 SAYILI TURİZMİ TEŞVİK KANUNU	TURİZM YATIRIMLARINDA ÇEVREYİDE DİKKATE ALACAK BİÇİMDE TURİZMİ TEŞVİK KANUNUN REVİZE EDİLMELİ
2872 SAYILI ÇEVRE KANUNU	SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA ANLAYIŞI DOĞRULTUSUNDA YENİDEN

	DÜZENLENMELİ, KURUMLAR ARASINDAKİ YETKİ VE SORUMLULUK DAĞILIMI NETLEŞTİRİLMELİ
6831 SAYILI ORMAN KANUNU	ORMAN ALANLARININ ETKİN KORUNMASINDA ENGEL TEŞKİL EDECEK İSTİSNAİ HÜKÜMLER YENİDEN DÜZENLENMELİ
3194 SAYILI İMAR KANUNU	DOĞAL ÇEVRENİN PLANLAMA SÜRECİNE ENTEGRE EDİLMESİNE OLANAK VERECEK ŞEKİLDE DÜZENLEMELİ
3621 SAYILI KIYI KANUNU	KIYI ŞERİDİNİN KULLANIMINDA SINIRLAMALAR GETİRİLMELİ
2863 SAYILI KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI KORUMA KANUNU	YASA İÇERİĞİNDE DOĞAL ÇEVRENİN KORUNMASI KONUSUNA DAHA ÇOK YER VERİLMELİ

6831 sayılı Orman Kanunu, orman kaynaklarının korunması ve geliştirilmesini daha kapsamlı bir biçimde ele alacak şekilde yeniden düzenlenmesi, orman alanlarının turizm yatırımlarına tahsisinde doğal çevrenin korunması,

3194 sayılı İmar Kanunu günün şartlarına ve doğal çevrenin planlama sürecine entegre edilmesine olanak verecek şekilde yeniden düzenlenmesi,

3621 sayılı Kıyı Kanunu topoğrafik koşulları ve doğal kaynakları dikkate alacak biçimde yeniden düzenlenmesi,

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu doğal varlıkların korunmasına yönelik düzenlemeler yapılması,

Ulusal çevre stratejisi hazırlanarak, Çevre Bakanlığı ile ilgili bakanlıklar ve yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları yeniden düzenlenecek, mevzuattaki karmaşıklık ve boşlukların giderilmesi, Çevre ile ilgili kurumlar arasında işbölümü ve işbirliğini sağlamaya yönelik mekanizmalar üretilmesi,

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, diğer politika alanlarında da çevrenin korunması konusuna yer vermektedir. Bu alanlar, ticaret, tarım, ormancılık, ulaşım ve sanayi sektörleridir. Ticaret ve sanayi sektörlerinde çevreye duyarlı üretim kapasitenin oluşmasına öncelik verilmektedir. İthalatın çevreye zarar vermemesi için GATT ve AT ilke ve kurallarına uygun gerekli düzenlemeler yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Tarım sektöründe, bitkisel üretimin artırılmasında çevre boyutuna önem verilerek, gübre ve ilaç kullanımında çevreye zarar verilmemesi esas alınmaktadır. Ormancılık sektöründe, orman anlarından ekosistem yaklaşımı çerçevesinde yararlanılacak ve Milli Park ve benzeri alanların taşıma kapasitesi gözönüne alınarak devamlı, dengeli ve çok yönlü yararlanma ilkeleri doğrultusunda işletilecektir. Ulaşım sektöründe, çevre ile uyumlu bir ulaştırma altyapısı oluşturulması temel amaçlanmıştır. Bu nedenle yatırım kararlarında çevresel etki değerlendirmesi konusuna önem verilmekte, ulaşım sistemlerinin çevreye olumsuz etkileri en aza indirgenmesi hedeflenmektedir. Uygulanan tarım politikası doğrultusunda dengeli, sürdürülebilir ve çevreyle uyumlu tarımsal kalkınmanın sağlanmasına yönelik altyapının oluşturulması temel amaçlanmıştır. Büyük kentlerle ilgi politikalar içinde çevre koruma yaklaşımlarına yer verilmiştir. Çevre ile ilgili konular, atıkların toplanması, bertarafı, kıyıların alanların ve denizlerin korunması konusundadır. Atıklarla ilgili konularda, atıkların çevreye olumsuz etkilerini gidermek amacıyla yeni çöp alanları tespit edilerek ve katı atıkları ayıklayan, geri kazanan, düzenli ve sağlıklı bir şekilde depolayan katı atık yönetim sistemleri kurulması hedeflenmektedir. Ayrıca, kıyılarda, Boğazlarda ve Marmara denizinde seyreden gemilerin çöp ve sintonelerinin özel sektör tarafından toplanmasına yönelik düzenlemeler yapılması hedeflenmektedir.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Bu planda çevre ile ilgili önlemler ve ayrıntılar daha açık halde bahsedilmekte ve uygulama alanında Ulusal Çevre Eylem Planı (UÇEP) ön planda tutulmaktadır. Planda, UÇEP kapsamında yer alan önceliklerin güncelleştirilerek uygulanmalarına çalışılacağı; çevre ile ekonomik politikaların bütünleştirilmesinin gerekli olduğu ve politikaların bütünleştirilme-sinde ekonomik araçlardan yararlanılacağı; AB kriterlerine uygunluk sağlanacağı vurgulanmaktadır.

Bu planın çevre sorunları ve koruma yaklaşımları ile ilgili tespitleri 2 konu başlığı altında toplanabilir: [74]

1.Çevre yönetimi: Sürdürülebilir kalkınma yönünde istenen ölçüde bir başarı elde edilemediğini, çevre yönetimine de etkinlik kazandırılmadığını belirtir. çevre ve kalkınma politikaları arasında uyum sağlayabilecek bir çevre denetim sistemi de kurulamamıştır. Çevre Bakanlığı ile diğer ilgili bakanlıklar ve yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukların yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Çevre ve kalkınma politikaları arasında uyum sağlanması ilkesi doğrultusunda etkili ve eşgüdüm içinde çalışan bir çevre denetim sistemi kurulması konusunda mesafe kaydedilememiştir.

2.Politikalar: uygulanan politikaların ve alınan kararların Avrupa Birliği kriterlerine ve uluslar arası standartlara uydurulamamış olmasıdır.

Çevre konusunda **planın temel ilkeleri**; [74]

- İnsan sağlığını, ekolojik dengeyi, kültürel, tarihsel ve estetik değerleri koruyarak, ekonomik ve toplumsal gelişmeyi sağlamak,
- Çevre ve ekonomi politikalarının bütünleşmesi sağlamak,
- Çevre koruma yaklaşımlarında AB kriterlerine uygunluğu sağlamak,
- Yeni sanayi yatırımlarında çevreye dost teknolojilere öncelik vermek, ÇED sürecinin daha etkinliğini artırmak,

Planın temel Stratejileri; [74]

- Temel çevre sorunlarını, kentsel ve sektörel konuları kapsayacak bir biçimde ele alınacak olan Ulusal Eylem Planı hazırlanması,
- Çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalarla entegrasyonunda ekonomik araçlardan yararlanılması,
- UÇEP'in güncelleştirilerek ve yasal bir çerçeveye kavuşturulması,
- UÇEP uygulamalarının izlenmesi amacıyla sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin geliştirmesi, Veri ve bilgi erişim sistemlerinin oluşturulması, Çevre izleme ve ölçüm alt yapısı geliştirilmesi, Çevre envanterleri, istatistikler ve standartlara yönelik ihtiyaç duyulan düzenlemelerin yapılması,

- Uzun dönemde çevre sorunlarının çözümü için uygulanan politikalar ve stratejilerin ülke gerçeklerin de dikkate alınarak AB normları ve uluslararası standartlara paralellik sağlanması,
- Çevresel yönetim kapasitesi geliştirilerek, çevre yönetim araçlarının kullanımı etkin hale getirilmesi,
- Çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalarla entegrasyonunda ekonomik araçlardan yararlanılması,
- Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı teşvik edilerek, çevresel riskler en aza indirilmesi,
- Biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanımı amacıyla hazırlıkları tamamlanan Ulusal Biyolojik Çeşitlilik Stratejisi ve Eylem Planının hazırlanması,
- Çölleşme ve erozyonla etkili mücadele amacıyla, ormancılığı, tarımı, hayvancılığı, yerleşmeyi, sanayi, su kaynaklarıyla ilgili faaliyetleri, alternatif geçim kaynaklarını ve kırsal alt yapının geliştirilmesini entegre olarak ele alan, Ulusal Çölleşme Eylem Planları hazırlanması,
- Hava kirliliğinin önlenmesi konusunda tüm sektörlerde emisyon faktörleri belirlenerek emisyon envanterleri hazırlanması,
- Sanayi politikalarının belirlenmesinde ve yeni sanayi yatırımlarında çevre dostu teknolojilere öncelik sağlanması, yerel imalatçılar çevre dostu teknolojiler konusunda bilgilendirilmesi ve teşvik edilmesi,
- Küresel iklim sisteminin korunması kapsamında ülkemizin üzerine düşen sorumlulukları çerçevesinde; artan nüfusun gereksinimleri temel alınarak ortak fakat farklılaştırılmış yükümlülükler ilkesi doğrultusunda İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (İDÇS) sürecine katılmak üzere gerekli çalışmaların tamamlanması,
- Ulaştırma, enerji, sanayi ve konutlardan kaynaklanan sera gazı emisyonlarını kontrol etmek ve azaltmak amacıyla enerji verimliliğinin artırılması ve tasarruf sağlanması yönünde düzenlemeler yapılması,

- Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını temin etmek üzere, 6831 sayılı Orman Kanunu, 3194 Sayılı İmar Kanunu, 3621 sayılı Kıyı Kanunu, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat varlıklarını Koruma Kanunu, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanununda ve çevreyle ilgili yönetmeliklerde gerekli düzenlemelerin yapılması,

Bu planda kalkınma sağlanırken insan sağlığını, ekolojik dengeyi, tarihi ve estetik değerleri korumak esas alınmaktadır. Çevre korumada öncelikli uygulamalar belirlenerek, uygulamada ilgili gruplar arasında eşgüdüm sağlanması ve toplumsal uzlaşmaya önem verilmektedir. Orta ve uzun dönemde çevre sorunlarının çözümü için uygulanacak politikalar ve geliştirilecek stratejilerin, ülke gerçekleri de dikkate alınarak, Avrupa Birliği normlar ve uluslararası standartlara paralel olması amaçlanmıştır.

Ulusal Çevre Eylem Planı (UÇEP)

UÇEP, birbirinden farklı, ancak birbiriyle paralel ve bağlantılı iki aşamada hazırlanmıştır. 1.aşama, 19 konu özelinde çalışma grupları oluşturulmuş ve konulara göre oluşturulan gruplar sektörel ve sektörler arası ortak kesit niteliğindeki bir dizi çevresel sorun alanına ilişkin rapor hazırlamıştır. İkinci aşama ise, bir dizi toplantıdan oluşmaktadır. Bu toplantıların amacı, genel hedefleri belirlemek, öncelikler için ölçütler geliştirmek ve konular bazındaki çalışma gruplarının raporlarında yer alan tavsiyeleri sıralandırmak olmuştur.

UÇEP Türkiye de çevre üzerine odaklanılan ilk eylem planıdır. Bu plan Türkiye'nin fiziki, sosyal ve ekonomik durumunun genel çerçevesini çizerek bu yapının çevre üzerindeki etkilerini değerlendirmekte diğer yandan çevre ile ilgili yasal mevzuatlar, çevre ile ilgili kurumsal yapı ve çevre sorunları belirlenerek bu sorunların çözümü için eylemler ve eylem alanları tanımlanmıştır. Bu yönüyle UÇEP, mevcut Kalkınma Planını, çevre ile kalkınmayı birbiriyle bütünleştirecek somut eylemlerle pekiştirebilecek bir belge olarak tanımlanmaktadır.

Çevre ve kalkınma politikalarını uyumlu hale getirmek amacıyla birçok sektör için önerilen somut eylemlerden oluşan UÇEP için ulusal çevre politikaları ve stratejilerinin eldeki kaynaklarla uygulanabilmesini hedeflemiş bir is planı olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye de belirlenecek çevre politikalarına rehber olarak hazırlanan UÇEP çevre üzerine odaklanılan ilk eylem planıdır. Bu plan Türkiye'nin fiziki, sosyal ve ekonomik durumunun genel çerçevesini çizerek bu yapının çevre üzerindeki etkilerini değerlendirmekte diğer yandan çevre ile ilgili yasal mevzuatlar, çevre ile ilgili kurumsal yapı ve çevre sorunları belirlenerek bu sorunların çözümü için eylemler ve eylem alanları tanımlanmıştır.

UÇEP'in çevresel yatırımların yönlendirilmesi ile ilgili öncelikleri, kentsel çevre, kültürel ve tarihi değerlerin korunması, deniz ve kıyı kaynaklarının korunması ve doğal kaynakların yönetimi gibi daha çok yerel ve bölgesel düzeyde konular olmuştur. Bu nedenle UÇEP ulusal–yerel eksende çevre politika ve uygulama entegrasyonunun sağlanabilmesi için çevre yönetim sisteminin geliştirilmesini gerekli göstermiştir.

UÇEP'in hazırlık sürecinde belirlenen hedefleri şunlardır: [75]

- Yaşam kalitesinin iyileştirilmesi;
- Çevre bilinç ve duyarlılığının geliştirilmesi;
- Çevre yönetiminin iyileştirilmesi;
- Sürdürülebilir nitelikte bir ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişme sağlanması.

Bu hedefler, çalışma gruplarını, ilgili tarafların katılımıyla düzenlenen çalışma toplantılarını ve eylem planının biçimlendirilmesinin çerçevesini oluşturmuştur. Bu hedefler, çalışma gruplarını, ilgili tarafların katılımıyla düzenlenen çalışma toplantılarını ve eylem planının biçimlendirilmesinin çerçevesini oluşturmuştur.

UÇEP'in hazırlanma sürecinde Türkiye'de çevrenin korunması ve yönetimiyle ilgili belirlen sorunlar şöyle özetlenebilir:

- Düzenleyici (yaptırmacı) mekanizmalara aşırı bağımlılık;
- Çevre etmenlerinin planlamaya ancak sınırlı ölçülerde dahil edilmesi;
- Halk katılımının sınırlılığı;
- Çevreyle ilgili yasaların yaşama geçirilmesi için gerekli yaptırım gücünün sınırlılığı;
- Çevreye ilişkin veri ve bilgilerden yeterince yararlanılamaması;

- Bütçelerin, yetkilerin ve bilgilerin aşırı merkeziyetçi yapıda oluşu;
- Çevre kuralları konusundaki bilinç ve duyarlılığın düşük düzeyde oluşu ve eğitim sisteminin içeriğinde çevrenin az yer tutması.

UÇEP'in hazırlanma sürecinde Türkiye'nin başlıca çevre sorunları kentsel çevre (hava kalitesi, su temini ve atıksular, katı ve tehlikeli atık yönetimi), doğal kaynak yönetimi (su kaynakları, toprak kaynakları, orman, biyolojik çeşitlilik), deniz ve kıyı kaynakları, olmak üzere 3 başlıkta toplanmıştır.

UÇEP hazırlık sürecinin çevre sorunları ve çevre koruma yaklaşımları ile ilgili bulguları ise şöyle özetlenebilir: [75]

- Mevcut çevre yönetim sistemi, Türkiye'nin başlıca çevre sorunlarından birçoğunun çözümü açısından yetersizdir;
- Katılımcı sürecin işlerliğinde en büyük öncelik, enformasyon ve duyarlılık düzeyinin yükseltilmesidir.
- Sorun alanları, Türkiye'de çevrenin korunması, yönetimi ve iyileştirilmesi için belirli yeni yatırımları gerektirecektir.

Bu bulgular değerlendirilerek UÇEP'in uygulanması için belirlenen eylemler 3 bileşenden oluşmaktadır: [75]

1. Daha etkili bir çevre yönetim sisteminin geliştirilmesi için bir program ve destekleyici eylemler:

Eylem kümeleri arasında öncelik taşıyan eylemlerdir. Dolayısıyla bu eylem kümesinde, mevcut sistemi iyileştirecek düşük maliyetli ya da hiçbir maliyeti olmayan bir program önerisiyle başlayacaktır. Bu program kurumsal ve yasal çerçeveyi iyileştirecek, çevre konularını kalkınma planlamasına içselleştirecek kısa ve uzun vadeli çalışmalar ve projelerle desteklenecektir.

2.enformasyon ve duyarlılık düzeyini geliştirecek eylemler; çevreyle ilgili enformasyon üretiminde güvenilir ve güncelleştirilebilir bir sistemin geliştirilmesi ve etkin biçimde kullanılması, konuyla ilgili kesimler arasında bilinç ve duyarlılık düzeyini yükseltecek eğitim programlarının uygulanmasıdır. UÇEP'teki eylem kalemleri arasında çevresel

bilinç ve duyarlılığın geliştirilmesiyle ilişkili olan iki proje şudur: (a) çevresel verilerin ve çözümlemelerin, karar alma süreçlerini ve halkın bilinç düzeyini geliştirmek amacıyla yönetimi; (b) gerek örgün gerekse yaygın kanallardan yürütölmek üzere çevre eğitim ve öğretimidir.

3. kritik sorun alanlarındaki yatırımlar: Tanımlanan sorun alanlarının her birine yatırım yapılması planlanmıştır. Kentsel çevre alanında, atık yönetiminin iyileştirilmesi; temiz teknolojilerin ve enerji kaynaklarının özendirilmesi; gecekondularda yapılacak iyileştirmeler yer almaktadır. Doğal kaynak yönetimi alanında, kırsal çevre altyapısının iyileştirilmesi amacını taşıyan kapsamlı bir yatırımlar önerilmektedir. Ayrıca, “çevre konularını kalkınma planlamasına içselleştirmeye dönük bütün eylemler, doğal kaynak yönetiminin iyileştirilmesine katkıda bulunacaktır.” denilmektedir. Deniz ve kıyı korunması alanında, kıyı alanları yönetiminin iyileştirilmesine yönelik projeler geliştirilmesi hedeflenmektedir.

UÇEP'in uygulama stratejisi 3 etaptan oluşmaktadır. Bunlar; başlangıç uygulaması, izleme ve değerlendirme, güncelleştirme ve değiştirme.

1) Başlangıç Uygulaması: UÇEP'in hükümet tarafından resmen kabulü; UÇEP eylemlerinin DPT tarafından hazırlanan yıllık programlara içselleştirilmesi; UÇEP eylemlerinin ilgili kurum ve kuruluşların etkinliklerine dahil edilmesi gibi 3 adımdan oluşmaktadır.

2) İzleme ve Değerlendirme: UÇEP'in stratejik hedeflerinin gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda bir dizi göstergenin oluşturulmasıdır. Göstergeler, daha önceden ortaya konulmuş amaçlara yaklaşan ya da tersine bu amaçlardan uzaklaşan hareketleri belirleyen veriler olarak tanımlanmakta olup; bu göstergeler Tablo1 deki gibi özetlenebilir.

3) Güncelleme ve Değiştirme: UÇEP'in güncelleştirilmesi ve değiştirilmesinde ilgili katılımı güvenceye alan bir mekanizmaya kurumsallık kazandırılmasıdır. Bunun için oluşturulacak mekanizmanın işlevleri, katılımcıları, katılımın niteliği, çalışmanın koşulları, süresi ve karar verme sürecinin ilkeleri bir Yönetmelikle belirlenmesi gerekmektedir. Aynı Yönetmelik, UÇEP'te yapılacak değişikliklerin yöntemine ve formatına da açıklık getirmelidir.

UÇEP'in uygulamasına yönelik önerilen araçlar şunlardır:

1.Yönetmelik Araçlar: Uygulamanın eşgüdümünde başı çekecek kuruluş olarak, Devlet Planlama Teşkilatı önerilmektedir. Diğer yandan tablo 1 de yer alan eylem gruplarının gerçekleştirilmesinde ilgili kurum ve kuruluşlarda bu rol paylaşımında yer almaktadır. Çevrenin korunmasına ve yönetimine ilişkin etkinlikler geniş katılımı, uzlaşmayı gerektirir. Bu nedenle ilgili kesimlerin katılımını güvenceye alan bir mekanizmaya kurumsallık kazandırılmalıdır. Bunun için bir mekanizma oluşturulmalı; bu mekanizmanın işlevleri, katılımcıları, katılımın niteliği, çalışmanın koşulları, süresi ve karar verme sürecinin ilkeleri bir Yönetmelikle belirlenmelidir. Aynı Yönetmelik, UÇEP'te yapılacak değişikliklerin yöntemine ve formatına da açıklık getirmelidir.

2.Teknik Araçlar: UÇEP'in stratejik hedeflerinin gerçekleşip gerçekleşmediği konusunda rapor hazırlayacak bir dizi göstergeye dayandırılmalıdır. Bu göstergeler plan çerçevesinde tanımlanmıştır. Düzenli ve formel anlamdaki değerlendirme ise, Çevre Bakanlığı ile DPT arasında gerçekleştirilecektir.

3.Ekonomik Araçlar: Yönetmelik kaynaklar; merkezi bütçe kaynakları, yerel yönetimlerin kaynakları, kamunun sağladığı hizmetlerden alınan ücretler ile diğer çevre ödentileri ve vergileri. Özel sektör desteği; sanayi kuruluşlarının kendi kirlilik harcamalarını kendilerinin karşılaması, çevre altyapısı ve hizmetlerinin finansmanında kamu-özel kesim ortaklığıdır. Uluslararası finansman olarak dış bankalardan döviz olarak borçlanma ve uluslararası STK'lardan sağlanacak kredi ve hibeler, uluslararası kalkınma kuruluşlarından sağlanacak kredi ve hibelerdir.

Dokuzuncu.Beş Yıllık Kalkınma Planı

Dokuzuncu Kalkınma Planının hazırlık döneminde Türkiye’de çevre politikasının temel ilkelerini ve çevre yönetiminin gelişme doğrultusunu belirlemek amacıyla çevre özel ihtisas komisyonu raporu hazırlanmıştır. Bu raporda çevre sorunları ile ilgili olarak ulusal ve uluslar arası alanda yaşanan gelişmeler değerlendirilerek, “Türkiye’de çevre yönetiminin geleceğe dönük stratejileri neler olabilir?” sorusunun yanıtı aranmaya çalışılmaktadır.

Bu raporda çevre sorunları tek tek ele alınarak Türkiye’de çevrenin görünümü yansıtılarak karşılaşılan sorunlar sergilenmektedir. Sorun alanları belirlenerek durum

saptaması yapılmış ve uygulamada karşılaşılan sorunlar değerlendirilmiştir. Durum saptamasından çıkarılan sonuçlar, AB uyum süreci eksenleri dikkate alınarak 9. Kalkınma planı için uygulama stratejisi geliştirilmiştir.

Temel İlkeler

1.Doğal ve kültürel varlıklar ile çevrenin gelecek nesilleri de dikkate alan bir anlayış içinde korunması esastır.(Bu ilke planın temel ilkeleri arasında yer almaktadır. “istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB’ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir Türkiye” olarak belirlenen plan vizyona ulaşılırken temel alınan ilkelerden biridir.

2.AB Müktesebata uyum sürecinde ülke öncelikleri ve imkanları dikkate alınırken, uyuma dönük önceliklendirme yapılırken, kamunun finansman imkanlarını, özel kesimin rekabet gücünü, istihdamı, bölgesel gelişmeyi, çevreyi ve sosyal dengeleri gözetten bir yaklaşımı esas almak. [76]

Çevre koruma ile ilgili temel sorunlar: [76]

- Hızlı nüfus artışı ve sanayileşme süreci doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı üzerinde önemli bir baskı unsuru olmaktadır. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı konusunda kurum ve kuruluşlar arasındaki görev ve yetki dağılımındaki belirsizlikler yeterince giderilememiştir.
- AB’ye uyumun gerektirdiği yüksek maliyetli yatırımların fazlalığı bu alanda özel sektörün katılımı da dahil yeni finansman yöntemleri geliştirilememiştir.
- Biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliği için yeterli düzenleme ve standartların oluşturulamamıştır.
- Çevresel izleme, denetim ve raporlama sisteminin altyapısı geliştirilemediğinden uygulamaların etkinleştirilmesi, ilgili kuruluşlar arasında bilgi akışının ve paylaşımının bütüncül bir sistemle sağlanmamaktadır.

Temel stratejiler[76]

Müktesebat uyumu ve gerekli diğer yapısal düzenlemelerin tamamlanmasıyla birlikte, kurumsallaşmış, insana ve çevreye saygılı, sürdürülebilir bir rekabet ortamında faaliyet gösteren karayolu taşımacılığı sektörüne ulaşılması,

Gelecek kuşakların ihtiyaçlarını gözeterek, doğal kaynakların koruma ve kullanma koşulları belirlenecek ve bu kaynaklardan herkesin adil biçimde yararlanmasını sağlayacak şekilde çevre yönetim sisteminin oluşturulması,

Tüm sektörlerde yatırım, üretim ve tüketim aşamalarında kirleten ve kullanan öder ilkelerini dikkate alan araçlar etkili bir biçimde kullanılarak, AB'ye uyum kapsamında çevre standartları ve yönetimini belirleyen hukuki düzenlemeler güncelleştirilmesi,

- Çevresel altyapı yatırımlarının yapılmasında ve işletilmesinde ölçek ekonomisinin faydalarından yararlanmak için yerel yönetimler arasındaki işbirliği ve eşgüdüm geliştirilecek, bu kapsamda mahalli idare birliklerinin kurulmasının desteklenmesi,
- Çevre ve kalkınma ile ilgili sağlıklı ve entegre bilgi sistemleri oluşturulacak, izleme, denetim ve raporlama altyapısı geliştirilmes
- Biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların araştırılması, korunması, değerlendirilmesi ve ekonomik değer kazandırılması çalışmaları hızlandırılması,
- Biyogüvenlik konusundaki risklerin en aza indirilmesi için tarım, çevre ve teknoloji politikaları bütünleştirilmesi,
- Sera gazı azatlımı politika ve tedbirlerini ortaya koyan bir Ulusal Eylem Planı hazırlanarak, BM İklim
- Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine ilişkin yükümlülükler yerine getirilmesi,
 - Tarım sektöründe ekolojik potansiyel değerlendirilecek, koruma-kullanma dengesinin gözetilmesi,
 - Sanayi sektöründe çevre dostu tekniklerin uygulanmasıyla atıkların azaltılması,
 - Çevre korumaya yönelik kentsel altyapı ihtiyacının belirlenerek içme suyu, kanalizasyon, atıksu arıtma tesisi ve katı atık bertaraf tesisi gibi altyapı ihtiyaçlarını belirleyecek kentsel altyapı ana planı ve finansman stratejisinin geliştirtmesi,

- Su, atık su, katı atık gibi çevre korumaya yönelik altyapı tesislerinin yapılmasında, bakımında ve işletilmesinde ülke şartlarına en uygun sistem ve teknolojiler tercih edilmesi,
- Su kaynaklarının kullanılması, geliştirilmesi ve kirlenmeye karşı korunmasıyla ilgili hukuki düzenleme ve idari yapı oluşturulmasına yönelik olarak başlatılmış çalışmaların tamamlanması,
- Katı atık yönetiminde kaynakta ayrıştırma, toplama, taşıma, geri kazanım ve bertaraf safhaları teknik ve mali yönden bir bütün olarak değerlendirilerek ülke şartlarına uygun katı atık bertaraf teknolojisi olan düzenli depolama yönteminin tercih edilmesi,
- Evsel nitelikli olmayan atıkların üretiminin azaltılması sağlanarak, atık türüne ve ülke koşullarına uygun toplama, taşıma, geri kazanım ve bertaraf sistemlerinin oluşturulması,
- Çevre yatırımlarının yapılması ve işletilmesinde yeni finansman yöntemlerinin geliştirilmesi,
- Çevresel altyapı hizmetlerinin planlanması ve işletilmesine belediyelerin kapasitelerinin geliştirilmesi,
- Çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik eğitim ve kamuoyu bilgilendirme çalışmaları yapılması,
- Bütün sektörlerde, ilgili tüm yatırımların doğal koruyucu ve geliştirici bir yaklaşım içinde olmasına azami özen gösterilmesi,
- Bütün sektörlerde, yeni kapasite yaratmanın yanı sıra yeni aktörlerin, çevre konularında görevleri ile kamunun turizm sektöründeki rolü yeniden tanımlanması,

5.1.2.Hükümet Programları

T.C Hükümet programları hükümetlerin kuruluş özellikleri ve kuruldukları dönemin siyasi konjektörü ele alınarak gruplandırılmış ve bu hükümet programlarında çevre koruma yaklaşımları değerlendirilmiştir. Bu noktada, hükümet programlarında çevre

konularının nasıl ve ne kadar ele alındığını; hükümetlerin, çevre konularında nasıl bir politik hedef belirledikleri ele alınmıştır.

1923 den günümüze kadar Türkiye de 60 hükümet kurulmuş olup, bu hükümetlerin çevre konusundaki siyasi hedef ve amaçları değerlendirilmektedir. Bu sayede çevre koruma yaklaşımlarındaki değişimler izlenmek istenmektedir. Türkiye de 1923den günümüze kadar kurulan hükümetlerin programları çevre ve çevre koruma kavramı açısından incelendiğinde, iki kırılma noktası bulunmaktadır.

Çevre koruma yaklaşımlarının politik boyutunun analizinde ikinci aşama Hükümetlerin çalışmalarına yön veren ve iktidardaki hükümetlerin hedeflerinin belirtildiği hükümet programlarıdır. Bu nedenle Türkiye de 1923 den günümüze kadar iktidarda bulunmuş olan hükümetlerin, (bkz ek E) hükümet programlarında çevreye yer verip vermediğini, hangi yaklaşımların geliştirildiği belirlenmeye çalışılacaktır.

Çevre kavramına, hükümet programlarında ilk kez 26.01.1974 tarihinde kurulan Ecevit Hükümetinde rastlanır. Ancak burada daha çok “çevre sağlığı” kavramı kullanılmıştır. İkinci Ecevit hükümeti programında ise “çevre” kavramı yalın olarak kullanılmıştır.

1987 sonrası kurulan Hükümetlere “Sürdürülebilir Kalkınma” kavramı açısından bakıldığında, aşağıdaki tablo ile karşılaşılabılır. V. Ecevit Hükümeti, Erbakan Hükümeti ve II. Yılmaz Hükümeti hükümet programlarında “Sürdürülebilir Kalkınma” kavramı üstü kapalı olarak, anlamı yönüyle geçmiştir.

“Sürdürülebilir Kalkınma” kavramı III. Yılmaz Hükümeti, II. Çiller Hükümeti, I. Yılmaz Hükümeti ve Akbulut Hükümeti hükümet programlarında açık olarak, gerek isim gerekse kavrama yakın ifadeler ile belirtilmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi Hükümetleri Dönemi (1923-1950)

Cumhuriyet Halk Partisi hükümetleri döneminde doğrudan çevre ile ilgili saptama ve hedefler belirtmemiştir. Cumhuriyetin ilk kurulduğu yıllarda ve tek parti iktidarı süresince baştaki hükümetlerin temel amaçları savaş yaralarını sararak, devrimleri gerçekleştirebilmek olmuştur. Ancak 1935’ten sonra hükümet programlarında özellikle halk sağlığını koruma amaçlı olarak salgın hastalıklarla mücadele, ziraatın ve bitkilerin

korunması, hayvan türlerinin korunması, planlı kentsel gelişme konuları hükümet programlarına girmiştir.

Bu dönemin hükümet programları içerisinde doğrudan 'çevre' kavramı kullanılmamakla birlikte çevre konularına doğrudan yer vermese de, islediği konular ve hedeflediği amaçlar çerçevesinde çevre ile ilgili sayılı konuya değinmiştir. Bu konular genellikle kaynak olarak ormanların korunması ve kullanımı üzerinde durmaktadır.

Okyar Hükümeti (22.11.1924 - 03.03.1925) programında "Ormanlarımızda ciddi muhafaza teşkilâtı vücuda getirmek için köylere ve eşhasa ait kısımlarının tefrikiyle devlet ormanlarında muhafaza ve kat'iyat sahalarının tespiti ve orman teşkilâtının dahi bu esasa göre tertibi ve fenni vesâitle orman işletecek olan müteşebbislere teshilât irâdesi iltizâm olunacak." denilmektedir. [77]

1925 yılında görev yapan Okyar Hükümeti'nin programında ilk kez ormanları korumayı sağlama çalışmalarının yapılması gerektiği belirtilmiştir. Okyar Hükümeti programında, orman alanların korunması için sınırların belirlenmesi ve kurumsal altyapısının oluşturulması üzerinde düzenlemeler yapılması hedeflenmiştir.

I. Bayar Hükümeti (01.11.1937 - 11.11.1938) programında, "Şef, Orman servetimizin korunması lüzumuna, ayrıca işaret etmek isterim, Ancak, bundan mühim olan, koruma esaslarını; memleketin türlü ağaç ihtiyaçlarını devamlı olarak karşılaması icap eden ormanlarımızı, muvazeneli ve teknik bir surette işleterek istifade etmek esasıyla makul bir surete telif etmek mecburiyeti vardır, buyurmaktadır." denilmektedir. [78]

I. Bayar Hükümeti programında, ormanların korunmasının gerekli olduğu belirtilerek, bunun ülkenin ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli olduğu vurgulanmıştır.

I. Saydam Hükümeti (25.01.1939 - 03.04.1939) programında "Ormancılık siyasetimizde halk ihtiyaçlarını daima ve basiretle göz önünde tutarak, koruma ve devlet işletmesi ana prensiplerimizdendir." denilmektedir. [79]

I. Saydam Hükümeti programında, halkın ihtiyaçlarının karşılanması için ormanların korunması ve devlet tarafından işletilmesi temel prensip olarak gösterilmiştir.

Peker Hükümeti (07.08.1946 - 10.09.1947) programında, "Orman Kanunu ruhuna ve gayesine tamamen sadık kalmakla beraber tatbik şekil ve usullerinden doğan güçlükleri

giderecek, devlet işletmeciliği sınırlarını tayin edecek tomruk ve diğer orman mamulleri maliyet ve fiyatlarında ucuzluğu sağlayacak tedbirleri alacağız.” denilmektedir. [80]

Ayrıca “Keçi meselesine, her mıntıkada orman olamayacak fundalık sahaların pratik metodlarla hudutlandırılması suretiyle çare aranacak ve buna imkan bulunamayan ve ormana zarar veren yerlerdeki durumun tanzimi işi üstünde ayrıca çalışılacak.” denilmektedir. [80]

Peker Hükümeti programında, ormanlarla ilgili uygulamalarda Orman Kanunun hükümlerine aynen uyulacağı belirtilerek, uygulamalarda ortaya çıkacak sorunların çözüleceği, orman ürünlerinin fiyatlarının düşürülmesi yönünde önlemlerin alınacağı vurgulanmıştır. Hükümet programında koruma ile ilgili yaklaşımlarda Orman Kanunu gibi yasal bir araca vurgu yapılmıştır. Diğer yandan ormanların korunmasında bir sorun olan “otlatmanın” önleminin alınması gerektiği belirtilmektedir.

I. Saka Hükümeti (10.09.1947 - 10.06.1948) ve II. Saka Hükümeti (10.06.1948 - 16.01.1949) programlarında “Orman Kanununun esas prensiplerini muhafaza edecek ve fakat halkımıza kolaylıklar sağlayacak yeni tadil tasarısını yakında Büyük Meclise sunacağımızı bildirmek isteriz.” denilmektedir. [81], [82]

I. Saka Hükümeti ve II. Saka Hükümeti programlarında Orman Kanunun temel ilkeleri korunarak, halkın orman alanlarından ve orman ürünlerinden yararlanması için daha esnek düzenlemelerin yapılacağı belirtilmektedir.

Demokrat Parti Hükümeti Dönemi (1950-1960)

1946 yılı, Türkiye de hem siyasi hem ekonomik bakımdan yeni bir dönüm noktası oluşturur. Siyasi bakımdan 1946 yılı tek parti rejiminden çok partili parlamenter rejime geçişin başlangıç tarihidir. 5 Eylül 1945'te Milli kalkınma partisinin, 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kuruluşları ile başlayan ve 21 Temmuz 1946'de ilk kez tek dereceli seçimlerin yapılabilmesi ile sürdürülen ve 14 Mayıs 1950'de yine seçim yoluyla iktidarın el değiştirmesine yol açan bu siyasi dönüşümün önemi büyüktür.

Menderes Hükümeti, programlarında ülkenin mevcut siyasi, ekonomik ve sosyal konularına yer vermiş olup çevre konularından da sınırlı olarak bahsetmiştir. Çevre ile ilgili ele alınan konular ormanların korunması ve kullanımı ile sınırlı kalmıştır.

I. Menderes Hükümeti programında “Orman meselesine gelince; derhal ve katiyetle söyleyelim ki, bugünkü sisteme behemahal son vereceğiz. Çünkü bugünkü sistem ormanların muhafazası için büyük fedakârlıkları istilzam etmekte, ötedenberi ormanla alâkalı milyonlarca vatandaşlarımızı mahrum ve meyus bir halde yaşatmakta ve bütün orman mahsullerinin çok pahalıya mal olması neticesini vermektedir. Diğer taraftan da bugünkü orman mevzuatı halkla hükümet arasında derin bir sevgisizlik yaratmakta çeşitli ahlâki zaaflara ve türlü kötülöklere zemin teşkil etmektedir.” denilmektedir. [83]

Menderes Hükümeti programlarında, ormanların korunmasında önceki sistemin bu konuda taviz verdiği, ayrıca mevcut yasa hükümlerinin halk ile hükümet arasında gerginliğe neden olduğu, orman ürünlerin fiyatlarının yüksek olması nedeni ile halkın bunlardan faydalanamadığı belirtilerek, yasal mevzuatta düzenleme yapılması hedeflenmiştir. [83], [84], [85]

I. Menderes Hükümeti, ilk kez o günün orman yönetim sistemini eleştirmiş, bu sistemin orman köylüsü ile devletin arasını açtığını iddia etmiştir. Günümüze dek önemli bir sorun olma niteliğini koruyan meraların kontrolü konusunda ve daralmamama III. Menderes Hükümeti, enstantif hayvan yetiştiriciliğini önermiştir. [83], [85]

IV. ve V. Menderes Hükümeti programlarında, ülkenin mevcut siyasi, ekonomik ve sosyal konularına yer vermiş olup çevre ile ilgili konulara yer verilmemiştir. [86], [87]

I. Koalisyon Hükümetleri Dönemi (1961–1983)

1970’lerde dünya genelinde hızlanan çevre koruma çalışmalarına Türkiye’nin de katılmakta olduğu görölmektedir. Bu yıllarda iktidara gelen hükümetler, BM’nin ve diğer uluslararası kuruluşların çalışmalarına katılarak, anlaşmalar imzalamaya başlamışlardır.

IX. İnönü Hükümeti Programında, ormanlar, meralar, toprak ve su kaynakları konusunda hedefler belirlenmiştir. Bu noktada hükümet programında bu konulara şu şekilde yer verilmektedir: [88]

“Toprak, orman ve mera gibi tabii kaynaklarımızın korunmasında ve istihsâl güçlerinin artırılmasında, Anayasamızın koyduğu prensipler bütün çalışmalarımıza, rehber

olacaktır. Özellikle, orman yetiştirme hizmetleri hızlandırılacak ve hazırlanan uzun vadeli planlar gereğince yürütülecektir.”

“Orman konusunun önemli bir vechesi de, insan ve orman münasebetlerinin milli menfâatlere uygun bir şekilde düzenlenmesi ve ormancı bölgeler halkının geçim ve çalışma durumlarının ıslahı olacaktır.”

“Su işleri; zirai sulama, enerji istihsalı ve taşkından koruma amaçlarına göre ve program dairesinde faaliyetlerine devam edecektir.” denilmektedir.

IX. İnönü Hükümeti ise programına toprak, orman ve meraları doğal zenginlikler olarak almış ve ilk defa olarak kültürel eğer taşıyan eski eserlerin korunması gereğinden söz etmiştir.

X. İnönü Hükümeti, programında çevre ile ilgili Su ürünleri kaynaklarının korunması ve su ürünlerinin akılcı bir şekilde üretilmesi için Su Ürünleri Kanunu’nun çıkarılmasının sağlanacağı belirtilmektedir. [89]

I.Demirel Hükümeti (27.10.1965 – 03.11.1969) çevre ile ilgili konulara geniş bir şekilde yer vermesinin yanında, bu zamana kadar geçen diğer hükümetlerden farklı olarak, ‘ekoloji’ kavramından, hükümet programında bahseden ilk hükümettir.

I.Demirel Hükümeti Programında, planlı kalkınma kavramına yer verilmekte olup, “Planlı Kalkınma; bir Anayasa müessesesi olduğu gibi demokratik plan tekniğinin iktisâdi kalkınmada çok müessir bir metod” olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca “Planı, rasyonel bir iktisâdi politika takip edebilmenin en tesirli vasıtası olarak görüyoruz. Demokratik memleketlerdeki planlama ile devletçilik arasında ne tatbikat, ne de mantık ve nazariye yönünde, herhangi bir bağ bulunmadığı kanaatindeyiz. Planı, Devletçiliğin tabii bir sonucu olarak gören düşünce tarzı, milli hayatımız bakımından son derece faydalı ve zaruri bir mekanizma olan plan fikri için, zararlı bir görüştür.” denilmektedir. [90]

I.Demirel Hükümeti Programında doğal kaynakların rasyonel biçimde kullanılması için korumanın gerekli olduğu belirtilerek, “Tabii kaynaklarımızın en rasyonel şekilde işletilebilmesi için; çiftçinin ve köylünün toprağıyla olan hukuki münâsebetlerinin düzenlenmesi, kesinliğe ve açıklığa kavuşturulması lazımdır.” denilmektedir.

Ayrıca korumanın uygulanabilir olabilmesi için halkın uygulamaları benimsemesi gerektiği belirtilerek “Halk - Orman münasebetinin düzeltilmesi çalışmalarını daha etkili hale getireceğiz. Halka orman ve ormancıyı sevdirecek ormanlarımızın daha iyi korunabileceğine inanıyoruz.” denilmektedir. [90]

Orman alanlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda “Ormancılık çalışmalarımızda orman yolları, erozyon, ağaçlandırma, bozuk ormanları imar çalışmalarına hız verilecektir.” denilmektedir. [90] Bu konuda orman alanlarının sorunları aktararak, bu sorunların çözümü için gerektiği belirtilmektedir.

Ormanların korunması, geliştirilmesi ve bakımı sağlanırken bir taraftan da bilimsel ve uygun teknikle işletilmesi ile orman alanlarının sürdürülebilir kullanımı hedeflenmiştir. Erozyon, ağaçlandırma ve bozuk ormanları ıslah çalışmaları ile sorunların çözümünde onarımcı bir yaklaşım benimsenmiştir.

Diğer yandan toprak ve su kaynakları gibi doğal kaynakları ile ilgili “Toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi için gerekli etüd ve projelerin hazırlanması ve bunların toplum yararına kullanılmasına devam edilecektir.” denilmektedir. [90]

I. Erim Hükümeti, hazırladığı geniş kapsamlı hükümet programını konu başlıkları ile oluşturmuş olup bu konu başlıklarında çevre yer verilmemiştir. [91]

II. Erim Hükümeti, hükümet programında çevre ile ilgili ormanların korunması konusunda yer vermiştir. Hükümet programında “Ormanlarımız korunacak gözetilecek ve süreklilikleri sağlanacaktır. İleri ormancılık tekniği ile verimlerinin ve alanlarının artırılmasına çalışılacaktır. Orman topraklarında doğal dengenin sağlanması sosyal, ekonomik ve teknik icaplara göre yönetilmesi ve işletilmesi, verim gücü oranında bütünleşmiş, milli sermaye ile Orman Ürünleri Endüstrisi kurulması ve tüketim fazlasının ihracı için gerekli tedbirler alınacaktır.” denilmektedir. [92]

Melen Hükümeti, geniş bir hükümet programı yayınlamış ve bu programda ülke sorunlarını başlıklar halinde ele alan bir açıklama yapmıştır. Bu programda çevre ile ilgili bir başlık bulunmamasıyla birlikte Tarım Orman ve Köy Çalışmaları başlığı altında ormanların korunması, erozyon, toprak ve su kaynakları konularına yer verilmiştir.

Melen hükümeti programında ormanlar ile ilgili olarak “Milli servetimiz ormanlarımızın korunması, gözetilmesi, sürekliliklerinin sağlanması ile verimlerinin ve alanlarının arttırılması başta gelen görevlerimizdendir.” denilmektedir. [93]

Çevre sorunlarından biri olan erozyon konusuna yer verilerek “Yurt topraklarının kaybına sebep olan erozyonun kontrol altına alınması doğal dengenin sağlanması ve ormanlarımızın sosyal, ekonomik ve teknik icaplara göre yönetilmesi ve işletilmesi ile orman ürünleri endüstrisinin geliştirilmesi ve tüketim fazlasının ihracı için gerekli tedbirler alınacaktır.” denilmektedir. [93]

Talu Hükümeti, yakın zamandaki diğer hükümetlerin programlarına göre daha kısa bir hükümet programı getirmiş ve bu hükümet programında çevre konularına da çok sınırlı yer vermiştir. Bu sınırdan sadece toprakla ilgili olan bazı sorunları kapsamaktadır. [94]

I.Ecevit hükümeti programında, çevre sorunları ve çevre koruma kavramına yer verilmemekle birlikte çevre ile ilgili ormanların korunması ve kullanımı konusuna ağırlık verilmiştir. Ayrıca 1961 Anayasasının orman alanlarının korunması ve kullanımı konusunda getirdiği istisnalara ilk kez bu hükümet programında yer verilmiştir.

Hükümet programında “1961 Anayasasının yürürlüğe girişinden önce bilim ve fen bakımından tam olarak orman niteliğini kaybetmiş olan tarla bağ meyvelik zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında ve hayvancılıkta kullanılmasında yarar olan toprakların orman sınırı dışına çıkarılması ve tarım veya hayvancılıkta kullanılmak üzere adil bir toprak dağılımı düzeniyle o yerlerdeki köylülerin yararına sunulmasına ilişkin işlemler kısa sürede tamamlanacaktır.” denilmektedir. [95] Anayasanın bu maddesine dayanılarak orman alanlarının amaç dışı kullanımını hedef olarak göstermektedir.

Orman varlığının korunması amacı ile ağaçlandırma ve planlama faaliyetlerinin sürdürülmesi gerektiği belirtilerek, “Amenajman planlarının orman varlığımızın korunmasını geliştirilmesini ve yaygın biçimde ağaçlandırmayı sağlayıcı projelerin uygulanmasına ağırlık verilecektir.” denilmektedir. Ayrıca yaygın biçimde ağaçlandırmayı sağlayıcı projelerin uygulanmasına ağırlık verilmesi hedeflenmektedir. [95]

Hükümet programında orman alanlarının korunmasından çok işletilmesi sorunlarına ağırlık verilerek bunların çözüm yöntemleri ile ilgili hedefler geliştirildiği görülmektedir.

Bu sorunlar orman ürünlerinin ticareti, orman ürünleri sanayinin geliştirilmesi ve istihdam oluşturulmasıdır. Bu nedenle hükümet programında şu hedeflere yer verilmiştir. [95]

“Orman sanayii, odun ham maddesine en büyük değeri kazandıracak entegre tesisler şeklinde ve ormanlara mümkün olan yakınlıkta kurulacak kırsal nüfusa yeni istihdam ve gelir olanakları sağlanacaktır. Mevcut sanayiın de aynı düzene kavuşturulması hedef alınacaktır.”

“Orman ürünlerinin ticaretinde orman köylülerinin kooperatiflerine öncelik tanınacaktır. Yapacak ve yakacak ihtiyaçlarının köylüler yararına adilane ölçülerle karşılanması esasları sanayiın ham madde ihtiyaçları ile dengeli bir biçimde geliştirilecektir. Orman ürünlerinin satışından elde edilen gelirlerden orman köylülerinin kalkınmasına pay ayrılacaktır.”

Irmak Hükümeti programında, çevre sorunları ve çevre koruma kavramına yer verilmemekle birlikte ormanların korunması erozyon ve sel gibi çevresel sorunların çözümü için ön koşul olarak sunulmaktadır. Ayrıca Doğal kaynakların ülkenin kalkınma amaçlarına uygun olarak değerlendirilmesi hükümetin temel ilkesi olarak gösterilmektedir.

Irmak Hükümeti programında çevre sorunlarına şu şekilde yer verilmektedir: [96]

“Orman tahribi sonucunda doğal dengenin bozulmuş olması nedeniyle meydana gelen taşkınların önlenmesi için tehlikeli bir nitelik almış olan sel havzalarında, erozyonu önleyici her türlü tedbirin alınmasına önem verilecektir.”

Hükümet programında ormanların korunması, geliştirilmesi hedeflerine ulaşılması amacı ile ormanlar içinde ve bitişiğinde oturan halkın, ekonomik, sosyal kalkınmalarının sağlanması gerekli görülmüştür. Bu nedenle, “Orman yolları başta olmak üzere, orman işletmeciliğinin gerektirdiği altyapı tesislerinin yapımına önem verilecektir.” denilmektedir.

IV. Demirel Hükümeti Programında Türkiye’nin ekonomik ve sosyal kalkınması için, sanayileşmenin gerçekleştirilmesi ana hedefi olarak gösterilmektedir. Bu programda

çevrenin korunmasını hedefleyen bir ilke bulunmamakla birlikte orman alanları ekonomik değeri ile ele alınmaktadır.

Bu amaçla, “Orman ürünlerine dayalı sanayiın yaygınlaşması ve daha çeşitli sınaî ürünler üretmesi sağlanacaktır. Bu konuda orman köylerindeki kooperatiflerden de yararlanılacaktır. Orman içinde ve civarında yaşayan köylülerimize ağaçlama, teraslama, kesim ve çekim gibi çeşitli orman içi hizmetlerde ve orman sanayii ile ilgili daha çok iş ve gelir imkânları sağlanmasına çalışılacaktır.” denilerek ormanların ekonomik değeri vurgulanmaktadır. [97]

Ayrıca, orman köylerinde ekonomik altyapının kurulmasına sağlanarak, orman ve orman içi köylerin ulaşımı sağlanarak; orman köylerinin kalkındırılması için özel projeler uygulanması hedeflenmektedir.

“Orman niteliğini tam olarak kaybetmiş yerlerden, su ve toprak rejimine zarar vermeyen, orman bütünlüğünü bozmayan, tarla, bağ, meyvalık, zeytinlik, fidanlık, fıstıklık gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar bulunan yerler ile otlak kışlak ve yaylak haline gelmiş yerler ile şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerleşim sahalarının orman sınırları dışına çıkarılması kaçınılmaz bir hal almıştır. Bu maksatla, orman tahdit ve kadastro faaliyetlerine, bu hizmetlerin süratle ikmalini sağlayacak şekilde hız verilecektir. Böylelikle, mülkiyet ihtilafı olan yerlerin hukuki durumları tayin ve ilmen ve fiilen orman vasfını kaybeden yerler orman sınırları dışına çıkarılıp, orman idaresi ile orman köylüsü arasında yıllardır süregelen ihtilaflar müspet bir şekilde çözülecektir.” denilerek orman vafını kaybeden yerlerin orman sınırlarından çıkarılmasını hedefleyen bir yaklaşım ortaya çıkmaktadır. [97]

Anavatan Partisi Hükümetleri Dönemi (1983 – 1991)

1980’li yıllarda Türkiye’de sosyal ve siyasal yaşamında pek çok değişikliğin olduğu söylenebilecektir. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından 1982 Anayasası yürürlüğe girmiştir. Bu anayasada çevre ile ilgili pek çok hüküm yer aldırılmıştır. Bu dönemde devleti yöneten Uluslu hükümeti ile başlayan, 1995’lere kadar geçen süreçler içerisinde çevre koruma ile ilgili çok fazla düzenlemenin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu dönemin ilk olarak Uluslu Hükümeti Dönemi’nde görev yapan Özal Dönemi olarak

nitelendirilmesi mümkün olacaktır. Bu dönem içinde Türkiye'nin, AET'ye tam üye olma niyetini iyice içselleştirdiği gözlemlenmektedir.

Uluslu Hükümeti, ardından 1. ve 2. Özal Hükümetleri, Akbulut Hükümeti ve Yılmaz Hükümetlerini kapsayan bu dönemde Çevre Bakanlığı, 2872 Sayılı Çevre, 3194 Sayılı İmar Kanunun, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunun çıkarıldığını, ÖÇKKB'nin oluşturulduğunu, pek çok uluslararası anlaşmanın imzalanmıştır.

I. Özal Hükümeti (13.12.1983-21.12.1987) programında büyük önem ve ağırlık verilmesi gerekli konular; Huzur ve güven, Çiftçi, işçi, memur, esnaf ve emeklinin meydana getirdiği orta direğin güçlendirilmesi, İşsizlik, Konut, Doğu ve Güneydoğu olmak üzere kalkınmada öncelikli yörelerin geliştirilmesi, Bürokrasi meselesi olarak tanımlanmış olup, bu konular arasında çevre ve çevre korumaya yer verilmemiştir.

Hükümet programında önemli konular arasına girmeyen çevrenin temel sorunları ve nedenleri açıklanmıştır. Hükümet programında “ ... hava ve su kirliliği olarak kendini gösteren Çevre Sorunları, belirli bölge ve şehirlerimizde toplum sağlığını ciddi ölçüde tehdit eder boyutlara ulaşmıştır. Çevre sorunlarımızın ana sebebi hızlı ve düzensiz şehirleşme ve sanayi tesislerinin belirli bölgelerde aşırı yoğunlaşması sonucunda tabii dengenin bozulmasıdır. “ denilerek önemli çevre sorunları ve nedenleri vurgulanmıştır. [98]

Hükümet programında açıklanan çevre sorunlarının çözümü için belirlenen hedefler şunlardır:

- Başta Ankara olmak üzere, hava kirliliğinin sağlık yönünden ciddi tehlike teşkil ettiği şehirlerimizde acil ve süratli tedbirlerin alınması,
- Kısa vadede hava kirliliğini azaltacak en önemli unsur iyi kalitede ve yeterli miktarda yakıt teminin sağlanması, Ayrıca, merkezi ısınma imkânlarının geliştirilmesi ve bu şehirlerde nüfusun yoğunlaştırılmasını azaltıcı tedbirlerin alınması,
- Marmara Denizi, Haliç, İzmit ve İzmir Körfezleri gibi su kirlenmesinin aşırı olduğu yerlerde, Mevcut sanayi tesislerinin tasfiye işlemlerine titizlikle uymaları sağlanacak, tesis dışına zararlı artık maddeleri atmalarına engel olunması,

- Doğal güzelliklerin korunmasına ve gelişmesine büyük önem verilmesi, Teknik ve ekonomik şartlar sonucu, bazı tesislerin deniz, göl veya nehir kıyısında kurulması zaruri olduğu hallerde kirlenmeyi önleyici tedbirlere uyulması
- İçme ve kullanma suyunda insan sağlığının gerektirdiği şartların temini, kanalizasyon tesislerinin yeterli hale getirilmesi

II. Özal Hükümeti (21.12.1987-09.11.1989) programında,” Çevreyi ve tabiatı koruma Hükümetimizin önem verdiği bir konudur.” denilerek çevre ve çevre korumanın politiklardaki önemi vurgulanmaktadır.

Hükümet programında ormanların korunması, çevre kirliliği ve çözüm yöntemleri üzerinde hedefler geliştirilmiş olup, hükümetin belirlediği hedefler şunlardır: [99]

- Ülke ağaçlandırmasında askerlerimizden ve gençlerimizden istifade edilecektir.
- Ormanların kurulması ve genişletilmesi için “ Ağaçlandırma Fonu “ ndan yardım sağlanması,
- Özel orman kurulmasının teşvik edilmesi,
- Kentleşmenin ve sanayileşmenin getirdiği hava ve su kirlenmesinin azaltılması için ısınmada iyi kaliteli yakıt kullanılması ve sınai tesislerin atıklarının arıtılması gerekmektedir. Bu maksatla büyük kentlerde doğal gaz kullanılması için projeler yapılması,
- Yeni yapılan sınai tesislerin çevreyi kirliletmeyecek şekilde kurulmasını, halen çevreyi kirlileten tesislerin de belirli bir süre içinde lüzumlu arıtma tesislerini yapmalarını sağlayacak tedbirler alınması,

Akbulut Hükümeti (09.11.1989-23.06.1991) programında, “Çevreyi ve tabiatı koruma, Hükümetimizin önem verdiği bir konudur.” Denilerek çevre ve çevre koruma konusuna önem verilmiştir. Ayrıca, “Doğal fiziki ve sosyal çevrenin korunarak sürekli bir ekonomik kalkınmanın sağlanması gereklidir. Ekolojik değerlerin korunması ile ekonomik kalkınma bir bütündür.” denilerek çevre ve ekonomik kalkınma dengesine vurgu yapılmıştır. [100]

Hükümet programında, kentleşmenin ve sanayileşmenin getirdiği hava ve su kirlenmesinin azaltılması için ısıtmada iyi kaliteli yakıt kullanılması ve sanayi tesislerin artıklarının arıtılması gerektiği belirtilerek, şehirlerde ısıtma için doğal gaz kullanılması için projeler geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Ayrıca önceki hükümet programında olduğu gibi yeni yapılan sanayi tesislerin çevreyi kirletmeyecek şekilde kurulmasını, halen çevreyi kirleten tesislerin de belirli bir süre içinde lüzumlu arıtma tesislerini yapmalarını sağlayacak tedbirler alınması hedeflenmiştir.

I. Yılmaz Hükümeti (23.06.1991-20.11.1991) programında, “Doğal, kültürel ve sosyal çevreyi korumak ve geliştirmek Hükümetimizin temel prensiplerinden birisidir. Ekolojik değerlerin korunması ve ekonomik kalkınmanın sağlanması bir bütün olarak ele alınacak, sürekli ve dengeli kalkınma amacına uygun olarak yasal, idari ve teknik tedbirler geliştirecektir.” denilerek çevrenin korunmasının hükümetin temel prensipleri olacağı ve bunun için gerekli araçların oluşturulacağı belirtilmektedir. [101]

Ayrıca hükümet programında çevre sorunlarının çözümü ve çevrenin korunması için şu hedeflere yer verilmiştir:

- Kıyı alanların yönetimi konusuna ve kıta içi su kaynaklarımızın korunmasına özel bir önem verilecektir. Bu çerçevede 5 yıllık kalkınma planları paralelinde çevre durum tesbitleri yapılarak öncelikler sıralamasına gidilecektir.
- Endüstriyel gelişmenin çevre sorunları yaratmaması açısından, kirliliği kaynağında önleyici tedbir olarak gerek mevcut, gerekse yeni kurulacak tesislerin arıtma sistemlerini kurmalarını sağlamak amacıyla düşük faizli kredi kullanımı için gerekli hukuki tedbirler geliştirilecektir.
- Çevreyi kirletmeyen, çevrenin fiziki ve biyolojik yapısına zarar vermeyecek teknolojik sistemlerin ülkemizde yaygınlaştırılması yoluna gidilecektir.
- Evrensel boyuta ulaşan çevre sorunların çözümü amacıyla uluslararası kuruluşlarca başlatılan tüm faaliyetler yakinen izlenecek ve aktif katkı sağlanacaktır. Bu meyanda, Karadeniz’e kıyısı olan diğer ülkelerle birlikte Karadeniz’in kirlilikten korunması amacıyla başlatılan çalışmalar da sürdürülecektir. Aynı zamanda

Ülkemizin evre konusunda taraf olduğu uluslararası sözleşme ve protokoller çerçevesinde aldığı yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gerekli yasal ve teknik tedbirler alınacaktır

II. Koalisyon Hükümetleri Dönemi (1991–2002)

zal Dönemi olarak tanımladığımız bu yıların ardından yönetime gelen hükümetler genel olarak koalisyon hükümetleri olmuşlardır. Bu dönemlerde de politikalarda fazla bir değişme görülmemiştir.

VII. Demirel Hükümeti (21.11.1991-25.06.1993) Programında “Hükümetin evre alanındaki temel hedefi tarihsel, kültürel, doğal çevrenin ve yeşilin korunmasıdır.” denilerek hükümetin evre alanındaki hedefinin koruma olduğu belirtilmektedir. [102]

Ayrıca hükümetin programında “... toplumun tümünde ve özellikle yöneten ve ynetilenlerde evre bilincinin geliştirilmesi olduğunu düşünerek toplumun her kesiminin evre konusundaki eğitim ve bilinçlendirilmesine ağırlık verecek ve ilkokul eğitiminden başlayarak evre konularının müfredat programlarında yer almasını sağlayacaktır.” denilerek çevrenin korunması için evre bilincinin toplumda geliştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. [102]

Diğer yandan “evreyi ve yeşili korumada deniz, akarsu, kara ve hava kirliliğini ve gürültüyü önleyici tedbirler alınacak ve bu bilinç geliştirilecektir. Atıkların yeniden kullanılması projelerine önem verilecektir. Bu temel inanış çerçevesinde gerek ulusal ölçekte ve gerekse yerel yönetimler düzeyinde gerçek bir evre yönetimi modeli uygulanacaktır.” Denilerek çevrenin korunması için yapılması gerekenler belirtilmiştir. [102]

I. iler Hükümeti programında çevrenin Korunması ve geliştirilmesi amacı doğrultusunda çevreyi gözetten sürdürülebilir bir ekonomik büyüme hedef alınacağı ve uzun dönemde çevrenin insan yararına kullanılabilmesi için ekonomik gelişme ile evre arasındaki dengenin sağlanacağına yer verilmektedir. Bu nedenle yürütülecek turizm politikasında evre boyutunu da dikkate alan Uluslararası rekabet gücü yüksek ve verimli bir turizm ekonomisinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu hedef doğrultusunda “...her türlü turizm amaçlı planlama ve projelendirme çalışmalarının

doğal, kültürel ve sosyal değerlerimizle bütünleşmesi esas alınacaktır.” denilmektedir. [103]

Tarım sektöründe, tarımsal üretimin çevrede yarattığı olumsuz etkileri asgariye indirmek, uluslararası çevre normlarına uyum sağlayarak rekabet gücünü ve tarımsal girdi kullanımında verimliliği artırmak amacıyla Tarımsal çevrenin kirlilik parametreleri periyodik olarak takip edilerek gerekli önlemlerin alınması hedeflenmektedir.

Çiler Hükümeti programında orman alanları ekonomik değeri olarak ele alınarak “Ülke ormanlarını en iyi şekilde değerlendirmek, köylümüze istihdam yaratmak ve refah seviyelerini yükseltmek amacıyla, ağaçlandırma, erozyon kontrolü, enerji ormanı ve yeşil kuşak çalışmaları yoğunlaştırılacaktır.” denilmektedir. [103]

Ayrıca ormanların özel mülkiyete konu olabilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması hedeflenerek “Köy tüzel kişilikleri başta olmak üzere, özel ve tüzel kişilerin yapılacak anayasa değişiklikleri çerçevesinde orman sahibi olması sağlanarak, 2000’li yıllarda özel orman oranının yükseltilmesi hedef alınacaktır.” denilmektedir.

II.Çiler Hükümeti programında, çevrenin yasal ve yönetsel boyutuna yer verilerek Çevre sorunlarının çözümü konusunda yetki ve sorumluluk dağılımını netleştirmek üzere 2872 sayılı Çevre Kanunu’ nun revizyonun gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. [104]

III.Çiler Hükümeti programında, çevre ile ilgili konulara yer verilmemiştir. [105]

II. Yılmaz hükümeti (06.03.1996-28.06.1996) programında, Çevrenin korunması ekonomik, ticari, sosyal ve siyasi açılardan birbiriyle uyumlu ve bütünleşmiş bir yaklaşımla ele alınacağı belirtilmektedir.

Hükümet programında, Çevrenin kirlenmesi sonunda alınacak onarımcı politikalar yanında, öncelikle kirlenmeden korumasını sağlayacak önleyici politikalar tercih edilecektir. Çevre politikaları tüm ekonomik ve sosyal politikalarla entegre edilecek ve bu amaçla ekonomik araçların kullanılması hedeflenmektedir.

Hükümet programında çevrenin korunmasında çevre bilinci kavramına vurgu yapılarak “Toplumda çevre bilincinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için kamu kurum ve kuruluşları, gönüllü kuruluşlar ve yerel yönetimler arasında koordinasyon sağlanarak eylem planları yapılacaktır.” denilmektedir. [106]

Hükümet programında önemli çevre sorunları; erozyon, kirlilik ve ormanların tahrip edilmesi olarak ele alınmış ve bu çevre sorunlarının çözümü için şu hedefler belirlenmiştir: [106]

Orman yangınları ile mücadelede çağın teknolojik yöntemlerinin kullanılması,

Çevre kirliliğinin önlenmesinde onarımcı politikalar yanında, öncelikle çevrenin kirletilmeden korunmasını sağlayacak politikaların geliştirilmesi,

Her türlü atık ve artığın ülkemize girişi engellenecek, yurt içinde ortaya çıkan atıkların en aza indirilmesi, geri kazanılmasının sağlanması,

Önemli çevresel olumsuzluklara sebep olan erozyon ile mücadele hızlandırılarak kapsamının genişletilmesi,

Hükümet programında ormanlar ekonomik değeri ile ele alınarak “ Ormanların rasyonel bir şekilde işletilmesi için özel kesimden de istifade edilecektir. Orman köylüsünün desteklenmesi amacıyla arıcılık, besicilik, hayvancılık gibi çeşitli alanlarda verilen krediler artırılarak sürdürülecek, orman köylülerinin kurduğu kooperatiflere verilecek kredilerle kırsal alanlarda küçük sanayinin gelişmesine öncülük edilecek ve orman köylülerine yeni istihdam alanı sağlanacaktır.” denilmektedir. [106]

Erbakan Hükümeti Programında, (28.06.1996-30.06.1997) “çevrenin korunması ekonomik, ticari, sosyal ve siyasal açılardan birbirleriyle uyumlu ve bütünleşmiş bir biçimde ele alınacaktır.” denilerek, hükümet programlarında ilk kez çevre konusu bütün politika alanları ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca çevre sorunlarının önlenmesinde onarımcı politikalar yanında, öncelikle çevrenin kirletilmeden korunmasını sağlayacak politikalara ağırlık verileceği vurgulanmıştır. [107]

Hükümet programındaki önemli çevre sorunları ve koruma yaklaşımları şu şekilde sıralanabilir: [107]

- Ormanlarımızın korunması ve geliştirilmesi çalışmalarına bugüne kadar olduğu gibi büyük bir etkinlik ile devam edilerek, Orman yangınlarına karşı, çağın teknolojik bütün imkânların kullanılması,
- Doğal ortamların korunması ve kontrolü, kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanılması,

- Sorunların daha yoğun olduğu büyükşehirler başta olmak üzere, yeterli ve kaliteli içme ve kullanma suyu, ulaşım, kanalizasyon ve çöp alanlarının rehabilitasyonu konularına önem verilmesi,
- Kentsel planlamada, imar planlarının çevre düzeni planına uygun olarak hazırlanması,
- Kentlerde tarihi, doğal ve kültürel değere sahip alanların korunması ve yenilenmesi,
- Toplumda çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar artırılarak sürdürülmesi,
- Su havzalarının ve denizlerin korunması konusunda kararlı ve netice alıcı bir politika izlenmesi,
- Her türlü atık ve artığın ülkemize girişi engellenecek, yurt içinde ortaya çıkan atıkların en aza indirilmesi, geri kazanılması ve yeniden değerlendirilmesi çalışmaları desteklenmesi
- Önemli çevresel olumsuzluklara sebep olan erozyon ile mücadele hızlandırılacak ve kapsamı yaygınlaştırılması,

III. Yılmaz Hükümeti (30.06.1997-11.01.1999) programında, çevre konusu “Çevre Ve Doğal Kaynakların Korunması” konu başlığı olarak değerlendirilmiştir. [108]

Hükümet programının çevre koruma yaklaşımı, Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, insan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak, sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak, gelecek kuşaklara, insana yakışır bir doğal ve sosyal çevreyi hedeflemektedir.

Hükümet programındaki önemli çevre sorunları ve koruma yaklaşımları şu şekilde sıralanabilir: [108]

- Erozyon ve çölleşmenin Türkiye de en önemli ve ertelenemez çevre sorunu olduğu belirtilerek, topraklarının erozyonla yok olmasını önleyen ve aynı zamanda verimliliğini artırıcı tedbirlerin alınması,

- Zengin biyolojik çeşitlilik kaynakları korunarak, ormanların korunmasına ve genişletilmesine önem verilmesi, Ağaç tarımının (Endüstriyel Plantasyon) geliştirilmesi teşvik edilmesi,
- Tarım alanlarının amaç dışı kullanılması önlenmesi, bu konularda sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapılarak destek sağlanması,
- İçerisinde çevre ve doğal yaşam için zararlı unsurlar bulunan atıkların doğrudan doğaya atılması kesinlikle önlenmesi,
- Sıvı atıkların, doğada yok olacak ayrışma dönüşmesi için biokimya olanakları yoğun olarak kullanılması, bu amaçla kirlilik düzeyi yüksek alalardan pilot bölgeler belirlenmesi,

V. Ecevit Hükümeti programında erozyon ve kirlilik gibi çevre sorunları ele alınarak, tarım alanlarının, orman alanlarının, kıyıların ve su kaynaklarının korunması konularına yer verilmektedir. Bu konuda program metninde “Uzun yıllardan beri öncelikli sorunlar arasında yer alan; ancak, çözümü sürekli ertelenen çevre sorunları doğanın dengesini bozacak duruma gelmiştir. Hükümetimiz, kalkınma yolunda yapılan atılımlarda doğa dengesinin ve çevre sağlığının korunmasına özen gösterecektir.” denilmektedir. [109]

Tarım alanlarının korunması konusunda, bilinçsiz tarım uygulamaları, tarım alanlarının amaç dışı kullanımı, erozyon ve su kaynaklarımızdaki çevre sorunları tarımda yeni bir strateji geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Kıyı alanlarının korunmasında, Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı ve Kıyı Yönetimi (ATAK) Projesi" tamamlanacak, bu amaçla uluslararası kuruluşların sağladığı finansmanın kullanılması için gerekli düzenlemelerin yapılması hedeflenmektedir.

Turizm yatırımlarının doğal, tarihsel ve toplumsal çevreyi kollayıcı, koruyucu ve geliştirici bir yaklaşım içinde olması hedeflenmektedir. Bu nedenle orman alanlarının ve diğer yörelerin turizm bölgesi olarak belirlenmesinde uygulanacak ilkelerin yeniden düzenlenmesinin gerektiği belirtilmiştir.

Çevre sorunlarının çözümü için belirlenen hedefler ve yaklaşımlar:

- Erozyonla bilinçli mücadelenin kararlılıkla sürdürülmesi ve Doğa dengesindeki bozulma önlenmesi,
- Tarım alanlarının korunması için gereken her önlem alınması,
- Sanayi ve ev atıklarının arıtılmadan doğaya bırakılmasının nehir ve göllerimizde yarattığı çevre kirliliği önlenmesi,
- Turizm bölgelerindeki ve kıyı kenar çizgisinde bulunan yerlerdeki uygulamaların yasalara uygun olarak yürütülmesi,

Orman alanları ekonomik değeri olarak ele alınarak, orman alanlarının bu yönünün geliştirilmesine yönelik hedefler geliştirilmiştir. Ormancılığın desteklenmesi amacıyla, talep eden gerçek ve tüzel kişilere, belli konularda, bedelsiz arazi tahsis edilerek özel ormancılık geliştirilmesi planlanmaktadır.

Orman köylüsüne yeni üretim ve kazanç olanakları sağlanırken, orman alanlarının tahribi yolunun kapanması hedeflenmektedir. Ayrıca, orman alanlarından yararlanma konusunda özel ormancılık yaklaşımı benimsenerek “ormancılığın desteklenmesi amacıyla, talep eden gerçek ve tüzel kişilere, belli konularda, bedelsiz arazi tahsis edilerek özel ormancılık geliştirilecektir.” denilmektedir. [109]

Adalet Ve Kalkınma Partisi Hükümetleri Dönemi (2002- Devam)

Gül hükümeti programında, sürdürülebilir kalkınma, çevre hakkı, çevrenin değeri ve maliyeti kavramlarına yer verilmektedir. Ayrıca, Çevre konusunun hükümetin duyarlı olduğu konuların başında geldiği belirtilmektedir. [110]

Hükümet programında sürdürülebilir kalkınma; çevreye duyarlılık ve demokratik yönetim gibi unsurları içeren bir kavram olarak tanımlanmaktadır.

Hükümet programında çevrenin korunması konusunda belirlenen hedefler şu şekilde sıralanabilir: [110]

- Doğal ve çevresel varlıklarımızı bozmadan korumak, gelecek kuşaklara yaşanabilir bir coğrafya bırakmak için her türlü önlemin alınması,
- Çevrenin bir değer ve maliyet unsuru olduğu dikkate alınarak, enerji dönüşüm işlemleri sırasında ortaya çıkan kirleticiler titizlikle kontrol edilecek ve çevrenin

korunması amacıyla, temiz enerji kaynakları ve dönüşüm teknolojilerinden yararlanılması,

- Ulaştırma sektöründe çevreyi tahrip etmeyen bir ulaştırma alt yapısının oluşturulması,
- Çevre hakkı konusunda halkın katılımı ve denetimi etkin bir biçimde sağlanması,

I.Erdoğan Hükümeti (14.03.2003-29.08.2007) programının temel hedefi Sürdürülebilir kalkınma ortamını yakalamış ve ekonomik refahın nimetlerini adaletle dağıtan Türkiyedir. Bu hükümet programında çevre kirliliği ve doğal kaynakların korunması gibi konulara yer verilirken programın temelini ekonomik büyümeyi yeniden başlatmayı hedefleyen kalkınma oluşturmaktadır. “Yatırım olmaksızın ekonomik büyüme ve ekonomik büyüme olmaksızın sürdürülebilir ekonomik politika üretilemez.” denilerek sürdürülebilir ekonomik politika üretilmesinin ön koşulu olarak ekonomik büyüme gösterilmiştir. Ayrıca çevre sermaye stoku olarak değerlendirilerek “Çevrenin sermaye stoku olarak ele alınması gereken hava, ısı, su, mineral ve diğerleri, tüm ekonomik birimlerin faaliyetlerinin yapı ve kalitesini doğrudan etkilemektedir.” denilerek ekonomiyi etkilediği belirtilmektedir. [111]

I.Erdoğan Hükümeti programında; çevre sorunlarını önleme ve çevre koruma yaklaşımları şu şekilde değerlendirilebilir: [111]

- Bakanlıkların taşradaki görev ve yetkileri, valiliklere ve il özel idarelerine devredilerek, yerel tercihler dikkate alınarak, çevreye yönelik hizmetlerin il düzeyinde karşılanmasının sağlanması,
- Çevrede değişim yaratan çevresel yapıda kötüye gidiş, gürültü, kirlenme ve değişim maliyetlerini belirlemek amacıyla sosyal refah ağırlıklı gelişim yaklaşımının geliştirilmesi, bu çerçevede, ekonomik birimlere sosyal sorumluluk yaklaşımı benimsetilmesi,
- Enerji kaynaklarının tümünden en etkin ve verimli bir şekilde yararlanılırken, çevreci nükleer enerji kaynakları da devreye sokulması,
- Yasal düzenlemeler yoluyla rekabeti engelleyen kısıtlamalar kaldırılacak, çevreyi koruma ve etkin düzenleme ve denetiminin sağlanması

II. Erdoğan Hükümeti (29.08.2007-) programında, “Anayasada ifadesini bulan sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkı, çevre politikalarımızın temelini oluşturmaktadır.” denilerek, hükümet programlarında ilk kez çevre politikası kavramı kullanılarak çevre politikasının temel çerçevesi çizilmiştir. [112]

II. Erdoğan Hükümeti programında çevre sorunlarını önleme ve çevre koruma yaklaşımlarına “Yaşam Kalitesinin Geliştirilmesi” başlığı altında yer verilerek hedefler şu şekilde değerlendirilebilir: [112]

- Türkiye de biyolojik çeşitliliğin korunması, doğal kaynakların sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla yönetilmesi, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının gözetilmesi,
- Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Yönetimi Projesinin sonuçlarının uygulanmasında ilgili kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği sağlanarak, insan kaynakları ve kurumsal altyapı güçlendirilmesi, Kurumlar arasında sorumluluk paylaşımı netleştirilecek ve danışmanlık verebilecek araştırma kurumlarının oluşturulması,
- "Doğa ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunu"nun hazırlanması çalışmaları ilgili kurumların mutabakatıyla tamamlanması,
- Avrupa ülkeleri ile mukayese edildiğinde, önemli üstünlüklerimizden biri olan biyolojik çeşitliliğimizi koruyucu tedbirleri sürdürülecek, insanımızın bu zenginliklerden daha fazla yararlanması için Eko-turizm ve Eko-tarım uygulamaları yaygınlaştırılması,
- Su kaynaklarımızın çok daha verimli bir şekilde kullanılması atık su, katı atık, tehlikeli atık gibi çevre korumaya yönelik tesislerin yaygınlaşması ve geri dönüşüm çalışmalarına ağırlık verilmesi,
- Su kaynaklarının etkin kullanımını sağlamak için katılımcı su kullanım yönetiminin önündeki mevzuat boşluklarını gidermek amacıyla Sulama Birlikleri Kanunu Tasarısı Taslağı TBMM'ye sevk edilmesi,
- Çevre korumaya yönelik tesislerin yaygınlaştırılması sağlanacak, bu tesislerin yapılmasında, bakımında ve işletilmesinde ülke şartlarına uygun sistem ve teknolojiler desteklenecek ve maliyetlerin düşürülmesi ve kalitesinin artırılması için, kamunun yanı sıra özel kesimin de katılımı artırılması,

- Atıksuları bertaraf etmek ve alıcı ortamların (yer altı ve yerüstü suları) kirlenmesini önlemek amacıyla gerekli alt yapı ve arıtma tesisi yapımına devam edilmesi,
- Nüfusu 50.000'nin üzerinde olan şehirler öncelikli olmak üzere yerleşim yerlerinde toplanan atık suların arıtılmadan nehirlerle ve denizlere verilmesi önlenmesi. Köy ve daha küçük yerleşim birimlerinde doğal arıtma sistemlerinin pilot bölge uygulamalarının, başarılı olunması durumunda yaygınlaştırılması,
- Kamuoyu suyun tasarruflu kullanımı konusunda bilinçlendirilmesi, içme suyu şebekelerindeki kayıp ve kaçakların azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılarak, bu amaca hizmet eden yatırımlara öncelik verilmesi,
- Tarımsal sulamada su tasarrufu sağlayan yağmurlama ve damlama sulama tekniklerinin kullanımı teşvik edilmesi,
- Uygulama boyutunda, Evsel nitelikli katı atıkların bertarafında en ekonomik yöntem olan düzenli depolamaya öncelik verilerek, coğrafi ve ekonomik şartlar gözetilerek maliyetlerin düşürülmesi, ölçek ekonomilerinden yararlanılması ve katı atık yönetiminde etkinliğin sağlanması amacıyla 5355 sayılı Kanunla getirilen Birlik Modelinin uygulanmasının desteklenmesi,
- Ağaçlandırma, erozyonla mücadele ve iyileştirme çalışmaları hızlandırılarak, kentlerin etrafındaki "yeşil kuşak ormancılığı"nın geliştirerek, daha yaşanabilir kentler oluşturulmasının sağlanması,
- Küresel ısınmayla ilgili olarak daha önce başlatılan enerji, ulaştırma, tarım ve sanayi gibi sektörel alandaki çalışmalara ve ağaçlandırmalara kararlılıkla devam edilmesi,
- Geri dönüşüm çalışmalarına ağırlık verilmesi, Bu kapsamda katı atıklar kaynakta ayrıştırılarak, tekrar kullanım değeri olanları ekonomiye kazandırılacak, kamuoyu bilinçlendirilecektir. Ambalaj atıkları ile ilgili yönetmelik etkili bir şekilde uygulanması,
- Küresel ısınmayla ilgili sektörel alandaki çalışmalara kararlılıkla devam edilmesi ve uygulama boyutunda; enerji, kentleşme, ulaştırma, ormancılık, sanayi ve tarım sektörlerinde sera gazı emisyonlarının azaltılmasının ekonomik, sosyal ve çevresel etkileri araştırılacak ve bütüncül bir bakış açısı ile karar destek sistemlerinin oluşturulması,

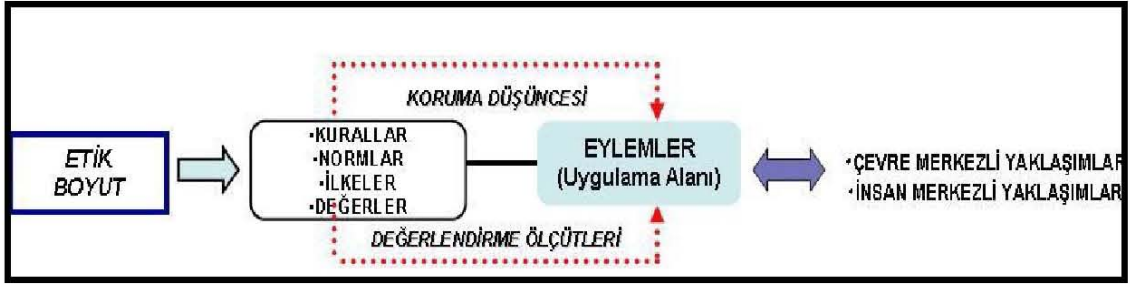
- Ormanların korunması, doğa peyzajı, su ve yaban hayatının korunması gözetilirken, yangınlar, böcek ve hastalıklarla mücadele, karbon depolanması ile barajların sedimentle dolmasının önlenmesi bilincinde ve biyolojik çeşitliliği korumak amacıyla yer ve ağaç türü seçimleri yapılarak, doğal türlere öncelik verilmesi,
- Toplum sağlığı, rekreasyonel ihtiyaçların karşılanması, endüstriyel ve yerleşim yerlerinin sel, heyelan ve çığlara karşı korunması ve doğa sevgisinin geliştirilmesi amacıyla yeşil kuşak ağaçlandırmalarına ağırlık verilmesi,

5.2.Etik Boyut

Bu bölümde çevre koruma yaklaşımının toplumsal süreçler içerisinde hangi biçimlerde algılanarak idealize edildiği aktarılacak istenmektedir. Bu nedenle çevre koruma olgusuna etik perspektiflerden yaklaşmış ve Türkiye de devletin ve toplumun çevreye karşı geliştirmiş olduğu ahlaki bakış açısı değerlendirilmiştir.

Etik boyutta çevre koruma yaklaşımları incelenirken ahlak kurallarının insanların çevre karşısındaki davranışlarını yönettiğini ve yönetmesi gerektiğini kabul etmektedir. Bu noktadan hareketle, koruma yaklaşımlarına yön veren kuralların neler olduğunu, insanların kimlere ve nelere karşı sorumluluklarının bulunduğunu açıklayan etik ilkeler incelenmektedir.

Çevre etiği, insan eylemlerinin bilinç düzeyi ile ilgilenmekte, çevre korumayı amaçlayan tutum ve davranışları ortaya çıkaran iradeyi irdelemektedir. Toplumsal sistem içinde, toplumun ve devletin çevreye yönelik tutum ve davranışları yönlendiren normlar ve kurallar bulunmaktadır. Normlar ve kurallar ancak dünya görüşü çerçevesinde anlam kazanırlar. Kurallar ve normların ne demek istediklerine dair yorumlar, ahlaki göreneklerin somutlaşmasını sağlarlar.

Şekil 5. 2 Etik Boyut

Çevre koruma yaklaşımlarının etik boyutu, toplum- çevre, birey –çevre ve devlet – çevre ilişkilerinin şekillendiği normatif bir ortam, tutum ve davranışları, evrensel ölçekte geçerli olan ilke ve kuralları içermektedir. Bu nedenle etik boyutun araştırılmasında kültürlerde var olan normların bilinmesi, bu normların tutum ve davranışlar ile eylemleri yönlendirici ve düzenleyici işlevlerinin sorgulanması gerekmektedir.

Etik daha çok kurallara dayalı davranışları ifade ettiğinden, eylemler üzerinden sistemli olarak bir değerlendirme yapılmasını ve kuramsal görüşler çerçevesinde bir irdeleme yapılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle eylemin amacı, niteliği, ona ulaşmak için kullanılan araçlar, eylemin sonuçları etik yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Etik, ahlâkî eylemin yerini tutmak yerine bu eylemlerin bilgiye dayalı olan yapısını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Çevreye yönelik davranış modellerinin ve temel tutumların irdelenip anlaşılması, tutum ve davranışlar ile eylemlerin betimlenmesine dönük ölçütler ortaya koymaktadır. Etik kuramları temelde meta-etik ve normatif etik olmak üzere iki grupta toplanmaktadır. Normatif etik de yararcı ve görev etiği kuramlarına ayrılmaktadır. Meta-etik ile doğru, yanlış, adalet, yükümlülük gibi normatif kavramların anlamları belirlenirken, normatif etik ile insanların ne yapması gerektiğine ilişkin temel ahlâk ilkelerine dayanan ahlâkî tutum ve davranışlara özgü yasalar oluşturulmaktadır. Doğru nedir ve doğru davranışı doğru yapan nedir, neden ahlâklı olmalıyız gibi soruların da yanıtını aramaktadır. Böylelikle sosyal yaşamın en kritik kuralları belirlenmektedir.

Çevre koruma yaklaşımlarında etik boyutu şekillendiren değerler iki başlıkta ele alınabilmektedir:

1- Araçsal değerler: Bir şeyin araçsal olarak hizmet etmesinden kaynaklanmaktadır. Araçsal değeri olan varlık, tek başına bir değere sahip olmayıp, insana hizmet ettiği sürece araçsal olarak değere sahiptir. Eğer bir nesne bir şeyde kullanılabilirse, o nesnenin bir araçsal veya kullanım değeri bulunmaktadır. Buna göre nesnenin dışında, o nesneyi kullanan kişi değeri belirlemektedir.

2- Özsel ya da içsel değerler: bir varlığın nesnel olarak bir değere sahip olmasıdır. Bir başka ifadeyle bu değer birileri tarafından tanınması gerekli değildir. Özsel değer araçsal olmayan ve kendinde bir amaç olan anlamındadır. Doğaya daha çok saygıyı ifade eden bir kavram olarak, varlıklar kendiliklerinden değerli kabul edilmektedirler.

Toplumda egemen olan genel etik ilkelerinin belirli yaşam ve eylem alanların uygulanmasıyla birlikte o alanı ahlâkîlik ilkesi ve ahlâk bağlamında yorumlayan özel ve somut bir etik yaklaşım ortaya çıkmaktadır. Etik yaklaşımlarda, çevre sorunun anlaşılması ve çözümün benimsenmesinde kurallar ortaya çıkmaktadır. Toplumsal yaşamda, kültürel etkileşim biçimlerinin davranış kalıplarına dökülmesi ile normatif kurallar oluşturulmaktadır.

Çevre koruma yaklaşımlarının etik boyutu, çevreye yönelik tutum ve davranışın daha düşünce plânında ilk ortaya çıktığı andan sonuçlarının uzandığı en uç noktaya kadar irdeleme yapmakta ve uygulamanın yapılışı ve etkileri ile ilgilenmektedir.

20. Yüzyılın ilk yarısında dünyada çevre koruma yaklaşımlarında politik ve ekonomik boyutlar ön planda iken, son çeyrekte etik boyutlar öne çıkmış, 21. yüzyılın ilk on yılında ise etik gündemin ilk sıralarında yer almıştır. Etik tartışmalarının toplumların gündemine girmesi ile birlikte etik söylem ve buna bağlı olarak etik kodlarda yeniden dönüşmekte ve yapısal bir değişim geçirmektedir. Ekonomik, sosyal ve kültürel düzeyine göre her ülkede etik yargılar oluşmakta ve toplumsal kültür içerisinde kendine bir yer edinmektedir.

Türkiye de çevre koruma yaklaşımlarının etik boyutunda etik söylem ve buna bağlı olarak etik kodlarda yeniden dönüşmekte ve yapısal bir değişim geçirmektedir. Gelişmişlik ve modernleşme düzeyine göre her ülkede etik yargılar oluşmakta ve toplumsal kültür içerisinde kendine bir yer edinmektedir.

Kültürel, ekonomik ve sosyal boyutlardaki değişimler toplumların düşünce ufkunu oldukça etkilemekte, diğer alanlarda olduğu gibi çevre konusunda da farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına yön vermiştir. Toplumsal alanın farklı boyutlarındaki değişimlerle birlikte çevreye karşı tutum ve davranışlar yeniden sorgulanarak, yeni eylem ve yaklaşımlar geliştirilmiştir. Yasamın sürekliliğini ve doğal dengeleri alt üst eden, insan ve diğer canlıların yaşamlarını tehlikeye sokan çevre sorunları nedeniyle insanlar kendi tutum ve davranışlarını belirli ilke ve kurallar çerçevesinde denetlemek zorunda kalmışlardır.

Türkiye de kültürel, ekonomik ve toplumsal değişimle birlikte, birçok ahlâkî ve hukukî ya da normatif kurallar, sorunları değerlendirerek çözüm üretilmesinde etkili olmuştur. Çevre koruma yaklaşımlarında etik anlayış, insanların uymak zorunda olacakları ahlâkî kurallar bütünü oluşturulduğundan ve insanın/toplumun/devletin çevre ile ilişkilerini düzenleyen kurallar dizgesi olduğundan, değişik koşullara göre farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar Türkiye de sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal alanlarda önemli değişikliklerin ortaya çıktığı kırılma noktaları ile örtüşmektedir. Bu bağlamda Türkiye de çevre koruma yaklaşımlarının etik boyutu Cumhuriyet öncesi dönem (Osmanlı dönemi) ve Cumhuriyet sonrası dönem olmak üzere iki ayrı dönem kendi içinde farklılaşmaların olduğu alt dönemler olmak üzere incelemek mümkündür.

Osmanlı döneminde çevre koruma yaklaşımlarının etik boyutu, genel inançlarla, tavırlarla ya da alışılmış davranışları yönlendiren kurallarla ilgili olup, toplumsal yaşam biçimini şekillendirmektedir.

Etik kurallar toplumun çevre karşısındaki davranışlarını yönetmekte, insanların nelere karşı sorumlu olduğunu ve bu sorumlulukların haklılığını açıklayan bir kuram olarak tanımlanmaktadır.

Çevre sorunlarının çözümünde için etik yaklaşımlar sonucu ortaya çıkan ve önerilen olgusal çözümler, normatif ve hukukî kurallar biçiminde toplumsal yaşantıya yansıtılmıştır. Böylece etik değerlere uygunluk açısından eylemler denetlenebilmekte, bu denetimin etkili kurumlar tarafından normatif kurallar aracılığı ile denetlenmesi sağlanmıştır.

Çevreye çıkarıcı olmayan ve onun varlığını amaç olarak benimseyen bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Bu yaklaşıma göre, toplumun politik, ekonomik ve sosyal eylemlerinde çevreye karşı davranışlar etik değerler üzerinden oluşturulmaktadır.

Etik yargılara ulaşabilmek için de birtakım ilkelerin varlığı gerekmektedir. Etik ilkeler, genelleştirilmiş anlatımlar olup, tek ve mutlak değil bir dizi ilkeye dayanmaktadır. İçinde yer aldığı kültürel dokuya göre değerlendirme yapılabilen özellikte olan temel etik ilkeleri şöyle belirtmek mümkündür: Zarar vermemek, Yararlılık, Özerkliğe saygı, Adalet.

Bu ilkelerin şekillenmesinde din önemli bir faktör olmuş, hem doğanın ve canlıların korunması yönünde genel kabul gören ilke ve kuralların oluşmasında rol oynamıştır.

Doğal dünyayı Allah'ın eseri olarak gören İslam inancı, doğal dünyayı kendi basına iyi sayma eğilimindedir. Bu yönüyle insan Tanrının yarattıklarına saygılı davranmakla Tanrının kendisine de saygılı davranmış olmaktadır.

Osmanlı'da çevre koruma anlayışının arka planını etik kurallar belirlemektedir. Osmanlı toplumu mozaik bir toplum olmakla birlikte onu belirleyecek en iyi tanım İslam toplumu kavramıdır. Dolayısıyla toplumun dünya görüşü dikkate alınarak etik yaklaşımların değerlendirmesi gerekmektedir.

İslam dünya görüşü, dünyayı geçici yönüyle algılar ve insanın Allah'ın yarattığı el değmemiş doğanın karşısındaki geçici ve süreksiz niteliğini ön plana çıkararak doğal çevre ile çatışmaktansa uyum içinde olmayı yeğlemektedir.

Osmanlı toplumunda çevre, Allah'ın emaneti olarak algılanmakta ve tüm varlıklarla ilgili değer yargıları ile bunlarla olan ilişki ve davranış biçimleri bu çerçevede şekillenmektedir. Çevre koruma yaklaşımları "manevi bir esasa dayalıdır; insanın varlık bütünüyle ilişkisini ve varlık içindeki yerini iyi kavramasına önem verir.

Osmanlı toplumundaki insan-çevre ilişkiler ağını kuşatan ve belirleyen İslamî dünya görüşünün temel prensipleri çevre koruma yaklaşımlarının etik ilkelerini oluşturmaktadır. Bu etik ilkelerin gerisinde bir dünya görüşü ve bu görüşün temel değerleri bulunmaktadır.

İslâm Dünya Görüşünde, insan varlığının tüm sahasını kapsayan; onun içinde yaşadığı kendine has çevreye yaklaşım ve anlayışını düzenleyen birçok değer-merkezli kavram vardır. Metafizik bir düzlemde çevre, her şeyin bir amaca yöneldiği ve bu suretle de her şeyin iyiliğine ve dengesine katkıda bulunduğu bir gayeler âlemidir.

İslâm Dünya Görüşünde çevreye 4 farkı noktadan yaklaşmaktadır: [113]

- 1.Doğa insanın değil, Allah'ın mülküdür.
- 2.Doğa belli kurallar dâhilinde insanın emrindedir. İnsanla tabiat arasındaki farklılık bir derece farklılığı olup, insanın tabiatı ve tabiatdaki mahlûkatı istediği gibi kullanmasını değil, aksine belli bir sorumluluk duygusuyla ve israf etmeden kullanmasını gerektirir.
- 3.İnsanın tabiattan yararlanmasında ve onu kullanmasında ahlaki davranma zorunluluğu vardır.
- 4.İnsan doğada, tabii bilimleri ve tabiatın genel düzen ve güzelliğini oluşturan kanunları araştırmalıdır.

Müslüman toplumların diğer insanlar ve varlıklarla ilgili algılayış, değerlendiriş (değer atfetme) ve davranış biçimlerini bu 4 farklı bakış açısı ve bunların yorumlarının belirlediği görülmektedir.

Diğer yandan Müslüman toplumların çevre koruma düşüncesini etkileyen temel ilkelere bazılarını şöyle özetlemek mümkündür:

- 1.Çevre Allah'ın eseridir. Onu korumak, Allah'ın bir âyeti olarak, onun değerini muhafaza etmektir. Bu ilke, çevrenin insanlığa olan faydalarının onu korumak için tek sebep olduğu düşüncesinin önüne geçerek çevreden maksimum istifade etmeyi önlemektedir. İslam'ın ortaya koyduğu çevre anlayışının temeli, insan dâhil bütün mahlûkatın (canlı-cansız) Allah tarafından yaratıldığı esasına dayanır.
2. Çevredeki bütün varlıklar yaratıcısını devamlı tesbih halinde bulunur. İnsanlar bu tesbihin şeklini veya niteliğini anlamayabilirler.
3. Doğa Allah tarafından bir ölçüye göre yaratılmıştır. Allah doğayı dengeli yaratmıştır, Allah'ın kanunlarını bozma teşebbüsünde bulunulmamalıdır. Allah'ın "her şeyi bir

ölçüye göre yarattığı”göz önüne alınırsa, bu ölçüye dikkat etme ve onu bozmama görevinin insana düştüğü görülmektedir.

4.Doğa da insan dışında bütün yaratılmışlar tıpkı insanda olduğu gibi bir değer taşımaktadır. İnsan bu dünyada yaşayan değildir, diğer yaratıklar (ümmetler) saygıya ve korumaya değerdir. Burada dikkat çekici ifade, hayvanların da insanlar gibi “ümme” olduklarının ifade edilmesidir. İslâmi gelenek ve kaynaklarda özel ve önemli bir kavram olan “ümme”in hayvanlar için de kullanılmaktadır. Bugün canlı türlerinin nesillerin tükenmesindeki en büyük etkenin, bu canlıların insana yararları dışında bir değerleri olmadığı ve onların bir canlı makineden başka bir şey olmadıklarıyla ilgili faydacı görüş olduğudur. Ancak İslam bakış açısı onlara çok farklı bir konum vermekte ve hayvanların da tıpkı insanlar gibi bir ümmet oldukları ve Allah tarafından yaratıldıklarını açıklamaktadır. Böylece insan dışındaki canlıların yaratılmasındaki tek sebep sadece insanlara sağladıkları fayda ile ölçülemez. Onlar dünyadaki dengenin bir unsuru olarak yaratılmıştır.

Bu açıdan bakılınca, İslami Dünya Görüşü, Allah’ın yarattığı ve kendi varlığının ayetleri olarak bildirdiği ekolojik dengeleri, doğadaki düzeni bozan ve yok eden diğer kutsal dinlerdeki gibi bir halifelik anlayışını onaylamadığı görülmektedir. Bunun anlamı ise, insanın Allah’ın yeryüzünden sorumlu tuttuğu, yeryüzünün sorumluluk ve korunmasını ona bıraktığı tek varlıktır. Bu nedenle insan bu emanete ihanet edemez. Bu dünya görüşünü benimseyen toplum, çevreden yararlanırken sınırsız ve sorumsuz bir tüketim anlayışıyla hareket edemez.

Osmanlı döneminde, çevrenin korunmasında etik yaklaşımların devlete, kurumlara, topluma ve bireylere sorumluluk yüklediği görülmektedir. Devlete düşen sorumluluk etik ilkeler kapsamında hukukî düzenlemeler yapmak ve uygulamaktır. Sivil toplum örgütlerinin etik konusunda toplumsal bilinci ve duyarlılığı geliştirmek, bireyleri bilgilendirmek ve is birliği yapmak sorumluluğu söz konusudur.

Osmanlı dönemindeki etik yaklaşımları çevre sorunlarının çözümü ve önlemlerin alınması konusunda yöneticilerin uygulamaları, mahkeme kararları ve toplumsal hayattan kesitler sunan yazılı metinler üzerinden değerlendirmek mümkündür.

Yöneticilerin çevreyle ilgili uygulamalarını irade, ferman, nişan-ı hümayun vb metinler oluşturmaktadır. Osmanlı yöneticilerinin çevreyle ilgili kararları incelendiğinde, bu kararların gerisinde İslam dünya görüşü, temel İslâmî ilke ve esasların, değerlerin Osmanlı yönetici sınıfının çevreyle ilgili kararlarının oluşmasında ve uygulanmasında etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı yöneticilerinin başta ormanlar olmak üzere yeşil alanların korunması ve ağaç kesiminin belli bir düzene bağlanarak ülkenin ağaç kaynaklarının, zaruri ihtiyaçlar için de olsa, belli bir sisteme göre tüketilmesi ve belirli bir sisteme bağlanması konusundaki düzenlemeler İslam dünya görüşündeki doğadan belli kurallar dâhilinde yararlanma anlayışı ile örtüşmektedir.

Hayvanlardan yararlanırken onlara eziyet edilmemesi için de bazı yasal tedbirler öngörülmüştür. Nitekim 1587 tarihli bir fermanda hayvanlara aşırı yük taşıtmak, birbirine bağlı ve nalsız yürütmek ve bakımsız bırakmak yasaklanmış, aksine davrananlarla ilgili gerekli müeyyidelerin uygulanması hususunda İstanbul kadısı ve muhtesibi uyarılmıştır. 1811 tarihli bir emirle yavrulama zamanı olan Mart ayında avlanmaya izin verilmemiştir. Osmanlı yöneticilerinin doğal yaşamın korunması konusunda getirdiği düzenlemeler, doğa da insan dışında bütün yaratılmışlar tıpkı insanda olduğu gibi bir değer taşıdığı ilkesi çevresinde oluşturulmuştur. [114]

Ayrıca doğa da insan dışında bütün yaratılmışlar tıpkı insanda olduğu gibi bir değer taşıdığı ilkesinin toplumsal alandaki yansımalarını A. De Lamartine'in toplumsal hayattan kesitler sunduğu yazısından incelemek mümkündür. Ona göre "Türkler hayvanlara karşı Avrupalılardan daha şefkatliydi.", H.von Feldmareşal Moltke'nin Üsküdar'da kediler için bir hastane ve Bayezid Cami avlusunda güvercinler için bir bakım evinin bulunduğunu belirtmektedir. Diğer yandan 17. yüzyılda Şam'da kedi ve köpekler için bir bakım evi ve hastanenin olması bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. [114]

Diğer yandan bir sivil toplum örgütü gibi çalışan vakıfların çevre konusundaki uygulamalarında benzer etik ilkelerin işlediği görülmektedir. Vakıflar aracılığı hasta hayvanları tedavi ve otlatma yerleri olarak meralar korunması, çalışma gücünü kaybeden hayvanların otlatılması için vakıflar kurulması bunun örnekleridir.

15-19 yüzyıllardaki Osmanlı toplumunda diğer sosyal ve ekonomik ilişkilerde (evlenirken, mal-mülk edinirken, miras bırakırken) oldu gibi çevreyle olan ilişkilerde, dinin buyrukları ve tarihî süreç içinde oluşan örf, âdet ve geleneklerden doğan ilkelere göre düşünülmüş ve hareket edilmiştir.

Dönemin etik ilkeleri devletin çevrenin korunmasında bireyi vesayet altına almadan, toplum içerisinde yaşamını sürdürürken çevre ile ilişkilerini dengeleyen yol ve yöntemleri göstermektedir. Bu dönemde etik yaklaşımlar, insan ve toplum yaşamının gerek kendi içindeki yaşam döngüsünde, gerekse doğa ile olan ilişkisinde düzenleyici, dengeleyici ve gelişmeleri yönlendirici bir işlev görmektedir.

Dönemin çevre koruma yaklaşımlarında etik boyutu şekillendiren değerler incelendiğinde araçsal değerlerin İslam dünya görüşünün kuralları tarafından sınırlandırıldığı görülmektedir. Etik yaklaşımların değerler alanını Özsel ya da içsel değerler tanımlamaktadır. Doğaya daha çok saygıyı ifade eden bir kavram olarak, varlıklar kendiliklerinden değerli kabul edilmektedirler. Bu nedenle doğal yaşamın ve doğal alanların korunmasında bu değer yargısı daha baskın olmuştur.

18. yüzyıl modernleşme reformları toplumsal değişimin normal seyir sınırlarını zorlamadan yani toplumsal bir ikilem yaratmadan, halkın Osmanlıdan daha yüksek bir sosyo-politik düzenin ürünleriyle karşılaştığını hissetmesine müsaade etmeyen bir uygulama ile gerçekleştirilmişlerken; 19. yüzyıl reform girişimleri Avrupa'nın daha yüksek bir sosyo-politik yapılanmada olduğu ve buradan alınan kurumların daha yüksek bir sosyo politik yapıyı yansıttığı kabulüyle şekillenmiştir.

19.yy Osmanlı devletinin siyasî gelişmelerinin temel sonuçlarından birisi, dinî kriterlerin yönetim

pratiğinden ayrılmış olmasıydı. Bu ayrım asıl amacın etkililik olduğu, (sivil ve askerî) kurumların kurulması ile başlamıştır.

19. yy daki toplumsal değişimlerin temelinde, üst sınıflar arasında artan hareketlilik, yeni toplumun yeni beklentileri, maddi varlığın önemsenmesi ve değişen tüketim alışkanlıkları yer almaktaydı. Bu yüzyıl bir toplumsal dönüşüm sürecinin ve çözülmekte olan eski hiyerarşiler sisteminin göstergelerine sahiptir.

19.yy da yönetim anlayışının batılı görüş ve fikirlerle yakın temas halinde olması, toplumsal ve siyasal değişimlerin de artık bu ekseninde şekillenmeye başlamasında önemli rol oynamaya başlamış, toplumsal hayatın dönüşümünde ciddi bir düşünsel arka plan olarak hissedilir olmuştur. Bu durum devletin çevre konusundaki yaklaşımlarını da değiştirmiştir.

Öyleki Tanzimat dönemi'ne kadar, öncelikli ihtiyaçlara ayrılmış doğal alanların dışındakilerin doğal alanların korunması etik kurallara bağlı kalmıştır. Bu dönemde, çevre koruma yaklaşımlarında etik boyutu şekillendiren değerler incelendiğinde araçsal değerler ön plana çıkmakta ve İslam dünya görüşü bu değerlerden ayrı tutulmaktadır.

19.yy dan sonra orman ürünlerinin yeni bir ticari meta olarak görülmeye başlanması; sanayileşen Avrupa ülkelerinin ihtiyaç duyduğu malların içinde orman ürünlerinin de olması ve vergilendirilmeyen ormanlarının vergilendirildiği ve verimli kullandırıldığı zaman ciddi bir ekonomik katkı sağlayacağı görüşü, doğal kaynakların araçsal değerini vurgulamaktadır.

Diğer yandan dönemin etik ilkeleri devletin çevrenin korunmasında bireyi vesayet altına almakta toplum içerisinde yaşamını sürdürürken çevre ile ilişkilerini dengeleyen yol ve yöntemleri çeşitli ve ayrıntılı yasal düzenlemeler aracılığı ile göstermektedir.

19.yy kadar devletin kullanımına ayrılan orman alanları dışında Halkın ormanlardan yararlanması (zorunlu ihtiyaca dönük kullanımlar) ücrete tabi değildi. 19.yy dan sonra yasal düzenlemeler ile zorunlu ihtiyaçlardaki kullanımları da yasal olarak denetlemektedir. Bireysel ve ticari ağaç kesimlerinde oluşacak suç ve cezalar belirlenmiştir. Bu durum devletin çevrenin korunmasında bireyi vesayet altına aldığı, toplumsal alanda “doğa belli kurallar dâhilinde insanın emrindedir. insanın tabiatı ve tabiattaki mahlûkatı istediği gibi kullanmasını değil, aksine belli bir sorumluluk duygusuyla ve israf etmeden kullanmasını gerekir” İslam dünya görüşünün şekillendirdiği etik kuralın zayıfladığını göstermektedir.

Cumhuriyet döneminde, Etik boyutta farklı çevre koruma yaklaşımlarının ortaya çıkmasında, İnsanın doğa ve çevreye ilişkin yaşadığı zihinsel ve kültürel dönüşüm sürecinin büyük etkisi görülmektedir. Toplumun ve devletin doğaya karşı geliştirdiği tutum ve davranışlar bilimin ve aklın gelişi ile paralel olmuştur.

1923-1950 yılları arasındaki dönemde Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, kurulan yeni devletin yöneticileri modernizasyon için batının medeniyetini hedef olarak belirlemişlerdir. Bu değişim süreci tepeden inme bir anlayışla gerçekleşmiştir. Ulusal ve yerel ölçekte, çevre sorunlarının çözüme yönelik çoğu çalışmada, çevre sorunları sadece teknik, sorunu yaratan ve yaşayan insanlardan ve gruplardan bağımsız görülerek yürütülmüştür.

Yeniden İnşa' edilecek bir ulus bilincinin hâkimiyetine dayalı bağımsız bir ulus-devlet sistemine geçiş çabası, bu dönemin önemli bir gelişmesidir. Uluslaşmaya bağlı olarak artan bağımsızlık çabasının başarılabilmesi için ise Cumhuriyet yönetimi, mekânsal stratejilere ve politikalara özel önem vermiştir. Ancak bu stratejiler ve politikalar içinde çevrenin korunması amaçlı düzenlemelere yer verilmemiştir.

Bu dönemde çevreye olan yaklaşımlar halk sağlığının korunması ve iyileştirilmesi yönünde olmuş ve çevre konusunda yapılan düzenlemeler halk sağlığı kaygısını yansıtmıştır. Diğer yandan ekonomik kalınma önemli bir devlet politikası olarak benimsendiğinden çevreye olan yaklaşımlarda araçsal değer ön planda tutulduğu görülmektedir. Bu açıdan devlet politikalarında yararlanılacak kaynakların işletilmesinde yasal kurallar düzenlenmiştir.

1937 yılında çıkarılan yabani hayvanların kurlsız avlanmasının ve nesillerin tükenmesinin önlenmesini içeren "Kara Avcılığı Kanunu", 1937 yılında ormanların devletleştirilmesini sağlayan Orman Kanunu, 1950'de çıkarılan "Bataklıkların Kurutulması ve Bundan Elde Edilecek Topraklar Hakkında Kanun", 1956'da çıkarılan "Ormanlar Kanunu", 1957'de "Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu" gibi yasal düzenlemeler, çevrenin araçsal değerleri üzerinde şekillenmektedir.

Türkiye'de 1950-1980 yılları arası dönemde çevre konusunda önemli düzenlemeler yapılmadığını, bu dönemde hızlı sanayileşme faaliyetlerinin ciddi çevre sorunlarına sebep olduğunun henüz fark edilmediğini ve bu yüzden de benimsenen bir önceki döneme göre benimsenen farklı bir etik ilke olmadığı görülmektedir. Çevreye yönelik düzenlemelerin bir bütünsellik içinde olmadığını, her kanunun kendi ilgi alanlarıyla ilgili yasaklamalar getirdiği görülmektedir.

1950-1980 yılları arası dönemde planlı ekonomik kalkınma dönemine girmiş olan Türkiye’de yaşanan bu hızlı değişimin en olumsuz etkileri çevre üzerinde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde etik yaklaşımlar çevrenin araçsal değeri üzerinde şekillenmiş, modern tarım teknikleri kullanılarak topraktan daha fazla verim elde edilmeye çalışılmıştır. Bütün bu değişimlerin sonucunda

Meralar, bataklıklar, orman alanları tarım amaçlı kullanılmaya başlamıştır. Diğer yandan toprağa uygulanan kimyasallar ile toprağın niteliği değişmeye başlamış ve gelişmemiş olan deşarj sistemlerinden dolayı akarsu ve göller kirlenmeye yüz tutmuştur.

Tüm bu olumsuz gelişmelerin ortaya çıktığı dönemde doğanın korunmasına yönelik yaklaşımların ortaya çıktığı görülmektedir. 1956 tarih ve 6831 sayılı Orman Kanunu’nun 4. ve 25. maddeleri ile “Milli Park” terimi ile bir doğa koruma alanı tanımlanmıştır. Türkiye’deki ilk milli parkların seçiminde, sınırlar küçük olmakta, alanın peyzaj değerine ve rekreasyonel potansiyeline önem verilmiştir. Bu alanlar için yasaklayıcı kurallar getirilmiştir. Milli parkların korunmasındaki etik ilkeler bilimsel ve estetik değerleri üzerinde temellenmektedir.

1923-1980 dönemleri arasında kentleşme birlikte ekolojik dengede ortaya çıkan kimi olumsuzluklara karşı doğayı koruma yaklaşımları gelişmiştir. Milli parklar oluşturulması bu düşüncenin bir ürünü olmuştur. Çevre korumacılığın ilk öncüsü olan Milli parklar “pragmatik” yönelimlidir ve bu yaklaşımın merkezinde, doğrusal nitelikli “insan-doğa ilişkileri” vardır. Bu dönemin diğer bir etik boyutu, çevre koruma yaklaşımlarının , “araççı” bir duyarlılığı yansıtmasıdır. Bu duyarlılık çerçevesinde doğa, sadece pasif bir yerleşim alanı, kullanım tarzına bakılmaksızın insan ihtiyacı için daha faydalı hale getirilmeleri gereken dışsal nesneler ve güçlerden oluşan bir yığın olarak görülmektedir.

1980’lerden sonra Türkiye’de toplumsal ve kültürel alanlarda yaşanan değişimler, kendine özgü nitelikler taşımasının yanında, dünyada meydana gelen değişimlerle paralellik göstermektedir. 1990’lı yıllardan sonra etkisini büyük oranda arttıran küreselleşme süreci, kısa süre içinde tüm dünya ile birlikte Türkiye’de de hissedilmeye başlanmıştır.

1980'li yıllardan itibaren özellikle Batı'da, iletişim ve teknolojik gelişmelerin toplumsal yaşamı her yönüyle yönlendirdiği, dünyayla bütünleşme tarzının ekonomik ve politik olarak önceki dönemlerden farklı eğilim gösterdiği ve Küresel etkilerin yaygınlaştığı bu süreçte, eski düşünce tarzları, formüller, öğretiler, ideolojiler terk edilerek; kabul edilen yeni değerler, yaşam biçimleri, teknolojik gelişmeler etkisiyle; birey, kurum ve kurallar yeniden tanımlanmış ve fikirler, sınıflandırmalar ve kavramlar bu kabuller çerçevesinde gelişmiştir.

Türkiye de çevre politikasının gelişmesinde en önemli rolü olan AB uyum süreci yerel yönetimlere ulusal ve bölgesel çevre politikalarının yürütülmesi için yeni sorumluluklar yüklemektedir. Bu doğrultuda AB nin ortak çevre politikası ve uygulamaya yönelik araçları dikkate alındığında yerel yönetimlerin bu araçları oluşturmaları ve yerel düzeyde çevresel iyileştirmeleri yapabilmeleri için farklı politika konuları ile bütünleşmesi gerekmektedir.

Türkiye bugün ve geleceğe yönelik olarak AB uyum sürecinde çevre politikalarını geliştirirken yerel ve ulusal düzeylerdeki politikalarını küresel ve bölgesel (AB) normlar ile uyumlulaştırmaya çalışmakta ve bu doğrultuda düzenlemeler yapmaktadır. Bu nedenle çevre koruma yaklaşımlarının etik boyutundaki değerler, kurallar ve ilkeler AB çevre politikalarını oluşturan ilke ve kurallarla uyumlaşma eğilimindedir.

1980 sonrası çevre politikalarında sürdürülebilir kalkınma esas olmaktadır. Çevre korumayı hedefleyen etik ilkeler yasalar tarafından oluşturulmaktadır. Çevre konu yaklaşımlarında etik boyutu oluşturan kurallar şu şekilde sınıflandırılabilir:

- 1.Kirleten öder ilkesi: Kirletenlere, sebep oldukları kirlilik ile mücadelenin bedelinin ödettirilmesi, kirliliği azaltmaya ve daha az kirleten ürün ve teknolojiler bulmaya teşvik etmektedir. Bu ilke, kirleticilerin uyması gereken çevre standartları koyularak da uygulanabilmektedir.
- 2.Kusursuz sorumluluk ilkesi: Çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenler yol açtıkları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı, kusur koşulu aranmaksızın, sorumlu tutulurlar. Ancak ortaya çıkabilecek olan zararlardan dolayı genel kurallara göre de tazminat ödeme sorumlulukları saklıdır.

3.Önleme ilkesi: zararın tam olarak ortaya çıkmasından önce gerekli önlemlerin alınması gereğinin altını çizmektedir. Her türlü ekonomik etkinliğin yapılması sırasında doğal kaynakların ve enerjinin verimli bir biçimde kullanılması esastır. Böylece, atık oluşumu kaynağında azaltılmış olacak ve atıkların yeniden değerlendirilip ekonomiye kazandırılması amacıyla çevre koşullarında uygun teknolojiler kullanılacaktır.

4.Sürdürülebilirlik ilkesi: sonsuz çeşitlilikte bir doğal ve sosyal hayatın gelişmesini ve sürekliliğini desteklemek için bir gelişme

1980 lerden günümüze etik boyutu oluşturan ilkler dikkate alındığında, kalkınma hedeflenirken verimlilik anlayışının öne çıkarılması çevre ile zaman zaman uyum sağlanamamasına yol açmaktadır. Diğer yandan devlet bu etik ilkeler ile kurallar yaparken bütün politika alanları ekonomik kalkınmayı hedef alan bir projeksiyonla devam etmektedir ve çevresel önceliklerle ilişkilendirilmemektedir.

Bu bölümde, çevre koruma yaklaşımlarının etik boyutu günümüze kadar Türkiye'nin içinde olduğu ekonomik, siyasal, yasal, sosyal ve mekânsal gelişmeler ve bu doğrultuda değişen koruma yaklaşımları dönemsel olarak 'cumhuriyet öncesi ve cumhuriyet sonrası' kapsamında ele alınmıştır. Bu çerçevede günümüze kadar farklı boyutlar kazanan çevre koruma yaklaşımlarında bir araç olarak tanımlanan çevre etiğinin bu çerçevedeki değişim çizgisinin ortaya konması açısından, dönemler arasındaki paralelliklere ve farklılıklara dikkat çekilmiştir.

Türkiye de çevre koruma yaklaşımlarının etik boyutu değerlendirildiğinde 1923 den günümüze kadar etik kuralların özelliği yukardan dayatmacı olması ve kurumlar ve devlet otoritesi tarafından belirlenmesidir. Çevre konusunda devletin belirlediği öncelikler yukardan kurallarla aşağı doğru bir seyir izlemektedir. "Bu durumda çevreyle kurulan ilişki bu anlayış içinde sanki insanlarla doğrudan ilişkisi olmayan bürokratik bir dayatma haline gelebilmektedir." [115]

Cumhuriyet sonrası dönemde çevreye olan mekanik bakış, toplumsal yaşamın yarışmacı-çatışmacı temeli, ekonomik ve teknolojik büyümeye dayalı sınırsız maddi ilerleme inancı taşımaktadır.

Etik yaklaşımlar, mevcut toplumsal ve siyasal düzeni ve onun kurallarını benimser, çevrenin korunmasında toplumdaki egemen değerleri sorgulayıcı bir tutum içinde değildir.

Cumhuriyet öncesi dönemde çevre din kuralları ilişkilendirilerek, alternatif bir ekolojik toplumsal paradigmaya, bireysel değerlere ve insani toplumsal düzene vurgu yapar. Doğrudan eylemi savunarak, daha açık ve katılımcı bir sistemi pratiğe geçirmeyi amaçlar. Devletin bireyi değil, bireyin toplumu kontrol etmesinin gerekliliğine inanır.

5.3. Planlama Boyutu

Planlama eylemi, bir toplumsal sistemin temel sınırlayıcı verileri çerçevesinde geleceğin en uygun zihinsel benzeşimi ile bu benzeşimin uygulama da karşılaştığı sorunların, kurulan modeli yeniden etkilemesine ve değiştirilmesine olanak sağlayan bir süreçtir.

Planlama eylemine konu olan ülke, bölge, yerleşmeler grubu ve yerleşme geçen yüzyılın ortalarından bu yana birer “sistem” olarak görülmektedir. Bir sistemin sağlıklı çalışması ancak bütün-parça ve parça-parça ilişkilerinin tutarlı kurgulanması ile mümkündür.

Türkiye de planlama sistemin sosyo ekonomik kararları içeren kalkınma planlarından mekansal kararları içeren fiziki planlara doğru bir planlama hiyerarşisi bulunmaktadır. Bu sistem içindeki planlar farklı kanun ve yönetmeliklerle yasal dayanağını oluşturmuştur.

Şekil 5. 4 Planlama Boyutu

Planlama boyutu ile, Türkiye deki planlama sistemi içersinde çevre sorunlarının ve çevre korumanın nasıl ele alındığı değerlendirilmektedir. Bunun için planlama hiyerarşini oluşturan farklı ölçekteki planlarda çevre konusuna nasıl yer verildiği bu

planların yasal dayanakları ile birlikte incelenmiştir. Öte yandan, planlama eylemi ile müdahale edilen alanların, kendi aralarında farklılaşan nitelikleri, başka kanunların-yönetmeliklerin de planlama ile ilişkili olmasını gerektirmektedir. Bu bölümde planlama adına bağlayıcılığı olan bu yasal düzenlemelerden, planlarda çevre korumayı yönlendirici olanlar değerlendirilmiştir.

Türkiye de planlama sistemi, toplumun ve devletin uzun dönemli gelişimiyle ilgili kamunun karar üretimine rehberlik etmesi için oluşturulmuş bir genel/master plan üretmesi şeklinde işlemektedir. Bu durumda planlar, beklenmedik durumlardan sorumlu olan ve kent için bir bütün olarak çalışan bir politikalar paketidir.

Türkiye planlama sistemi, kentsel mekândaki değişimin yönetilmesi için imar anlayışına dayalı bir çerçeve sunmaktadır. Kent planlamasının bileşenlerinden yasal sistem göz önünde tutulduğunda Türkiye’de fiziki çevrenin biçimlendirilmesi süreci, imar planları ve imar mevzuatı ile yönlendirilmekte ve denetlenmektedir.

Türkiye’de planlama sistemi, doğrudan imar planlarının elde edilmesi ve uygulanması süreçlerini tanımlayan bir yasa (3194 sayılı İmar Kanunu) ve bu yasadan kaynaklanan çok sayıda yönetmelik tarafından belirlenmektedir. Ancak bu sistem, yönetimlerin yetki ve sorumluluklarının dağılımını etkileyen daha geniş bir mevzuat tarafından da dolaylı biçimlerde yönlendirilmektedir.

Planlar, amaç ve kapsamı itibarıyla, sırasıyla, Kalkınma Planı, Çevre Düzeni Planı, Nazım İmar Planı, Uygulama İmar Planından oluşmaktadır. Her plan, yürürlükteki üst planların ilke ve hedeflerine uymalı ve bir alt planı yönlendirmelidir. Her plan kendi düzey ve ölçeğinin gerektirdiği ilkelere ve tekniğe göre yapılmaktadır. Planlama sürecini bir plan türleri hiyerarşisi çerçevesinde tanımlayan 3194 sayılı İmar Kanunu (madde 5) ile planlama eylem alanındaki hiyerarşik sıralama şu şekilde saptanmıştır:

Çevre Düzeni Planı; Konut, sanayi, tarım, turizm, ulaşım gibi sektörler ile kentsel-kırsal yapı ve gelişme ile doğal ve kültürel değerler arasında koruma-kullanma dengesini sağlayan ve arazi kullanım kararlarını belirleyen yönetsel, mekansal ve işlevsel bütünlük gösteren sınırlar içinde, varsa bölge planı kararlarına uygun olarak yapılan, idareler arası koordinasyon esaslarını belirleyen, 1/25.000, 1/50.000 1/100.000 veya 1/200.000 ölçeğe hazırlanan, plan notları ve raporuyla bir bütün olan plandır.

Ekolojik ve ekonomik kararların birlikte ve uyum içerisinde alınması ve akılcı doğal kaynak kullanımı için günümüzde ÇDP'leri yapmak Çevre ve Orman Bakanlığı'nın görevleri arasındadır. Buna göre; bölge ve havza bazında, sürdürülebilirlik ilkesi esas alınmak kaydıyla koruma ve kullanma dengesini gözeterek ve çevre kirliliğini önleyecek önlemleri içeren ÇDP'ler Bakanlıkça gerçekleştirilmektedir.

2872 Sayılı Çevre Kanunu'nun 9. maddesinin (Değişiklik: 26/4/2006-5491/6 md.) b. maddesinde; ülke fizikî mekânında, sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda, **koruma kullanma dengesi** gözetilerek kentsel ve kırsal nüfusun barınma, çalışma, dinlenme, ulaşım gibi ihtiyaçların karşılanması sonucu oluşabilecek **çevre kirliliğini önlemek** amacıyla nazım ve uygulama imar plânlarına esas teşkil etmek üzere bölge ve havza bazında 1/50.000- 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Plânları, Çevre ve Orman Bakanlığınca yapılır, yaptırılır ve onaylanır. Bölge ve havza bazında çevre düzeni plânlarının yapılmasına ilişkin usul ve esaslar Bakanlıkça çıkarılacak yönetmelikle belirlenir şeklinde ifade edilmektedir. Böylelikle üst planlarla alt planların arasındaki dengeyi yakalamak anlamında Çevre Düzeni Planları son derece önem taşımaktadır.

Nazım İmar Planı: Onaylı halihazır haritalar üzerine varsa kadastral durumu işlenmiş olan, varsa bölge ve çevre düzeni planlarına uygun olarak hazırlanan ve arazi parçalarının; genel kullanım biçimlerini, başlıca bölge tiplerini, bölgelerin gelecekteki nüfus yoğunluklarını, gerektiğinde yapı yoğunluğunu, çeşitli yerleşme alanlarının gelişme yön ve büyüklükleri ile ilkelerini, ulaşım sistemlerini ve problemlerinin çözümü gibi hususları göstermek ve uygulama imar planlarının hazırlanmasına esas olmak üzere **1/2000 veya 1/5000 ölçekte düzenlenen**, detaylı bir raporla açıklanan ve raporu ile bir bütün olan plandır.

Uygulama İmar Planı: Onaylı halihazır haritalar üzerine varsa kadastral durumu işlenmiş olan ve nazım imar planına uygun olarak hazırlanan ve çeşitli bölgelerin yapı adalarını, bunların yoğunluk ve düzenini, yolları ve uygulama için gerekli imar uygulama programlarına esas olacak uygulama etaplarını ve esaslarını ve diğer bilgileri ayrıntıları ile gösteren ve **1/1000 ölçekte düzenlenen** raporuyla bir bütün olan plandır.

Çizelge 5. 2 Plan Kademeleri

SOSYO-EKONOMİK PLANLAR	ÖZEL AMAÇLI PLANLAR
Kalkınma Planları	Koruma Amaçlı İmar Planı
Bölge Planları	Turizm Amaçlı İmar Planı
FİZİKİ PLANLAR	Özel Çevre Koruma Bölgesi İmar Planı
Çevre Düzeni Planı	Köy Yerleşme Planı
Nazım İmar Planı	
Uygulama İmar Planı	

Bu hiyerarşi, her biri bir üst düzeydeki planlama kararlarına bağlı kalma koşuluyla karar alma yetisine sahip planlama türlerini-aşamalarını göstermektedir. Ancak, kanunla tanımlanan bu sıralamanın uygulamada islerlik kazanmaması, hiyerarşi zincirinin kopmasına; bazı planlama aşamalarının önemini yitirmesine neden olmaktadır.

Ülke ölçeğinden yerel ölçeğe kadar inen bir yelpazede yer alan planlar arazi kullanım politikalarında önemli rol oynarlar. Planlar hiyerarşisinde ülke ölçeğinden, yerel ölçeğe gelindikçe, doğal çevre, gelecekteki kentsel gelişme için bir arazi kaynağı olarak ele alınmaktadır.

Bu sistem içinde, Kalkınma planlarında mekansal boyutlarının tanımlanmaması, kalkınma planlarını bir alt ölçek için bağlayıcı olma niteliğinden uzaklaştırmaktadır. Buna karşılık, Çevre düzeni planları değerli doğal öğeleri ve süreçleri korumak için ayrılmış alanları tanımlanmaktadır. Çevre düzeni planlarında, görsel, jeolojik, ekolojik önemi olan alanların, doğal süreçlerinin kentsel gelişmenin zararlı etkilerinden korumak için yasaklamalar getirilmektedir. Bununla birlikte bazı durumlarda ise gelişim tamamen yasaklanmaktadır.

3194 sayılı İmar Kanununda, bölge planı ve çevre düzeni planlarının zorunlu olarak yapılmasını gerekli kılacak bir hüküm bulunmamasından dolayı, planlama kademelenmesinde, kalkınma planının, bölge planının ve çevre düzeni planının, zorunlu olmadığını söylemek mümkündür. Diğer yandan 3194 sayılı İmar Kanunu Nazım İmar Planı ve Uygulama İmar planı kademesini zorunlu olarak ortaya koymakta ve

planlama eylemini bu iki ölçeğe indirgemektedir. Ayrıca, Nazım İmar planlarını herhangi bir bağlayıcı karardan bağımsız karar alma gücüne kavuşturmaktadır.

3194 sayılı İmar Kanunu'nun amacı, kentsel yapılaşmaların "plan, fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun" oluşumunu sağlamak ile sınırlandırılmıştır. Böylece, arazi kullanma, işletme, koruma ve sağlıklılaştırma gibi süreçler yasa ilgi ve amaçları dışında tutulmaktadır. Doğa ve kültür varlıklarının "korunması" gibi amaçlar, İmar Planlarının hedefi olarak vurgulanmamaktadır.

Türkiye deki planlama sistemini çevre koruma açısından değerlendirirsek; zorunlu koşulu getirilmeyen üst ölçekli planların yokluğu, çevre koruma açısından önemli bir sorun oluşturmaktadır. Çünkü dünyada 1972 den günümüze kadar çevre sorunlarının ülke sınırlarını aştığı ve koruma yaklaşımlarının idari sınırlardan bağımsız olarak doğal sınırların dikkate alınması gerekliliği anlayışı planlama sisteminde dikkate alınmamaktadır. Öyleki, nazım imar planı ve uygulama imar planı ölçeğinde algılanamayacak doğal eşiklerle, kentsel gelişmeye ilişkin kararlarının net olarak alınması bir tezat oluşturmaktadır. Diğer yandan nazım İmar planı ve uygulama imar planında çevre koruma temelli bir koşul getirilmemiştir. Uygulamaya dönük yapılaşma kararlarının alındığı bu iki plan kademesinde mülkiyet hakkı ve kamu yararı ilkesi ön plana çıkmaktadır. Bu durum planlama ile üretilen arazi kullanım kararlarının mevcut mülkiyet düzeni örtüşmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Türkiye de planlama sistemi çevre ve çevre koruma açısından değerlendirildiğinde 2 temel noktada çevrenin dikkate alınmadığı görülmektedir. Bunlardan ilki 3194 sayılı İmar Kanunu (madde 5) ile planlama eylem alanındaki hiyerarşik birliktelik ve ikincisi ise planlarda koruma ile ilgili getirilen kararlarının içeriğidir.

Planlama sistemindeki hiyerarşik sıralama doğal sınırlara temellenerek oluşturulmamıştır. Plan kademeleri idari sınırlar çerçevesinde konumlanmakta ve planlama aşamaları da bu çerçevede üretilmekte ve uygulanmaktadır. İdari sınırlar doğaya dayalı bir bağlayıcılığı olmayan soyut sınırlar olduğundan idari sınırların öngördüğü sınırlara bağlı kalarak üretilen planlarda çevreyi koruma amacı ise sınırlı bir koruma yaklaşımı olmaktadır. Bu durum, çevre sorunlarının yerel, bölgesel ve ulusal sınırlarla kısıtlı olmaması, planlamada fonksiyonel alan tanımlarının yeniden gündeme

gelmesini örneğin havza ölçeğinde planlama gibi farklı stratejilerin uygulanmasını gerektirmektedir.

İmar Kanunu'nun 5., 6. ve 8. maddeleri ile gerek planların içeriklerinde gerek plan kademelenmeleri arasındaki birliktelikte çevre ve çevre koruma konusu açık değildir. Plan kademeleri arasındaki geçişte “(varsa) Bölge Planına ve Çevre Düzeni Planına uyumlu olarak hazırlanan İmar Planları” yaklaşımı alt ölçek planların hazırlanmasında üst ölçek planların varlığını gerekli kılmamaktadır. Böylece doğal kaynakların nasıl yönetileceği ve çevre sorunlarının önlenmesi için mekansal olarak hangi kararların üretilmesi konuları alt ölçek planlara yansımamaktadır.

3194 sayılı İmar Kanunun yalnızca Nazım İmar Planı ve Uygulama İmar planı kademesini zorunlu olarak ortaya koyması, yalnızca yerleşme ve yapılaşma amaçlı plan yapmayı bir görev olarak tanımlarken, plan dışı alanlardaki koruma, kırsal alanlardaki fiziki düzenlemeleri ve sınırlama gereksinimlerini yönetmeliklere bırakmakta ve bunların imar işlerinden bağımsız olarak yürütüleceği varsayımını yapmaktadır. Bu tutum çevrenin korunması konusunda otorite çokluğuna yol açan etkenlerden de biridir.

Türkiye de çevre sorunlarını ve çevre korumayı bütüncül bir yaklaşımla ele alacak bir planlama sistemi bulunmamaktadır. Bu planlarda çevre koruma ile ilgili kararlar alınmadığı anlamına gelmemektedir. Birbirinden farklı merkezi ve yerel kurumlar kendileri için çizilmiş görev alanları çerçevesinde, çevrenin korunmasına ve geliştirilmesine ilişkin yürütme, planlama, denetleme gibi işlevlerini, birbirlerinden büyük ölçüde bağımsız bir biçimde sürdürmektedirler.

Türkiye de planlar hiyerarşisinde, ülke kalkınma planlarıyla, fiziki uygulama planları arasında ilişki kurulamamaktadır. Bu durum ağırlıklı olarak sosyo-ekonomik kararları içermekte olan hazırlanmış planların, doğal çevre ve yaşam alanlarıyla yeterince ilişkilendirilememesinden kaynaklanmaktadır.

Planların hazırlanması ile ilgili yasal düzenlemelerde bölge planlarının yapılmasının zorunlu olmadığı görülmektedir. İmar Kanunu'nun 5. maddesinde yer alan; Nazım imar planı varsa bölge ve çevre düzeni planına uygun olarak hazırlanır ifadesi bölge planını mecburi olmaktan çıkarmaktadır. Bu durum, planlama sistemindeki önemli ilkelerinden biri olan planlar arasındaki hiyerarşi ile çelişmektedir. Buna göre en üst düzeyde yer

alan ülke çapında gelişme hedeflerini içeren kalkınma planları ile en alt düzeyde yer alan imar programları arasında yer alan çeşitli kademedeki planlar birbirleri ile uyumlu olmalıdır.

Küresel ölçekte, doğal kaynakların aşırı tüketimi ve doğal dengelerin yitirilmesi, küresel ısınma, enerji kaynaklarının azalması, çevre kirliliğinin denetlenemez boyutlara erişmesi, çevre korumacı anlayışın yaygınlaşmasına, planlama yaklaşımlarında çevreye duyarlı söylem ve uygulamaların yoğunluk kazanarak planlama yaklaşımlarına yansımaya neden olmuştur. Türkiye de ise çevre sorunlarının ve çevrenin korunması konusun planlama sistemi içindeki önemi 2872 Sayılı Çevre Kanunu'nun 9. maddesinde Çevre düzeni planlarının yapılması gerekliliğinin yeniden tanımlanması ile gündeme gelmiştir. Bu maddeye göre, ülke fizikî mekânında, sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda, **koruma kullanma dengesi** gözetilerek kentsel ve kırsal nüfusun barınma, çalışma, dinlenme, ulaşım gibi ihtiyaçların karşılanması sonucu oluşabilecek **çevre kirliliğini önlemek** amacıyla nazım ve uygulama imar plânlarına esas teşkil etmek üzere bölge ve havza bazında 1/50.000- 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Plânlarının ilgili bakanlıkça yapılacağı belirtilmektedir.

Nazım İmar Planları ve Uygulama İmar Planlarında getirilen plan kararları içinde: '**Dere Mutlak koruma alanı**', '**Kıyı kuşağı koruma alanı**', '**Tarımsal niteliği korunacak alanlar**' vb gibi tanımlayıcı; plan kararları bulunmaktadır. Bu arazi kullanım kararları Uygulama İmar planlarında da benzer bir yaklaşımla daha ayrıntıda yer almaktadır.

Planlarda çevre koruma ile ilgili getirilen bu arazi kullanım kararları bu konularda yönetmelik ya da yasada tanımlanan ve izlenmesi gereken bir süreçle bağlantılı olarak getirilmiş değildir. Diğer yandan plan yapmakla yükümlü yönetimlerin uygulamada bu alanlarla ilgili hangi yetki, yaptırım ve mecburi ödevlere sahip olduğu konusu belirgin değildir. Bu durum planlarda korunması gerektiği ön görülen alanların içeriğinin, boşlukta bırakıldığını göstermektedir. Dolayısıyla, Planlardaki koruma anlayışında, plan sınırı içindeki tanımlanan alanların yapılaşmaya açmayarak sürdürülen koruma anlayışından öteye geçememekte; bu da, varlığını-dengesini, idari sınırlardan bağımsız kendi doğal sınırları içinde, ekolojik döngüler ile koruyan doğa için yeterli olmamaktadır. 1993 ve 1997 tarihli ÇED yönetmeliği

metinlerinde ÇED süreci, “imar planı” ile ilişkilendirilmiş, ÇED incelemelerinin imar planından önce bitirilmesi koşulu, ÇED kararı alınmadan hiçbir onay işleminin yapılamayacağı ifade edildiğinden, imar planı onayının da, ÇED den önce yapılamayacağı yorumu getirilmesine rağmen yürürlükteki yönetmelik ÇED süreci ile İmar Planlarını ilişkilendirmemektedir.

Diğer yandan önemli bir çevre koruma aracı olan çevresel etki değerlendirmesi, arazi kullanım politikalarını belirleyen planlama sistemine entegre edilmemiştir. Bu durum planlama eyleminin doğal çevreyi değiştirici ve dönüştürücü etkisinin sadece analiz aşamasında kullanılan veriler sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Planlama sürecinde, yerleşimin gelişim yönüne, hangi ekonomik sektörün teşvik edileceğine, ulaşım bağlantılarına, yapı-nüfus yoğunluklarına vb. ilişkin kararlar üretilirken; bunların çevreye olan etkileri belirlenememektedir.

Türkiye de planlama sistemi, 3194 sayılı İmar Kanunu’nda: Bölge planı, Çevre Düzeni Planı, Nazım İmar Planı ve Uygulama İmar Planı kademeleri ile tanımlanmıştır. Bu sıralamada Bölge Planı ve Çevre Düzeni Planı, üst ölçekli planları oluşturmaktadır. Üst ölçekli planlama çevre koruma adına bir fırsat sunmaktadır; ancak mevcut plan tanımlamalarında planların kapsamında çevresel öğelere yer verilmemiştir.

Ayrıca, üst ölçekli planların zorunlu olmaması, plan hiyerarşisinde çevre konusunun önemini yitirmesine neden olmaktadır. Durumun en somut örneği Çevre düzeni planlarının ülke genelinde yaygın şekilde 2006 yılında 2872 Sayılı Çevre Kanunu’nun 9. maddesindeki değişiklik ile hazırlanmaya başlanmıştır. Üst ölçekli planların olmaması, Nazım İmar planı ve Uygulama İmar Planlarında ekolojik bütünlüklerin kavranmamasına neden olmaktadır. Diğer yandan Üst ölçekli bir plan olarak Çevre Düzeni Planının, planlama pratiklerinde yer kazanmasının ekolojik bütünlükleri kavrayabilmek açısından taşıdığı potansiyel, bu planların il sınırlarına dayalı hazırlanmasından ötürü yitirilmektedir.

5.4.Yasal Ve Yönetimsel Boyut

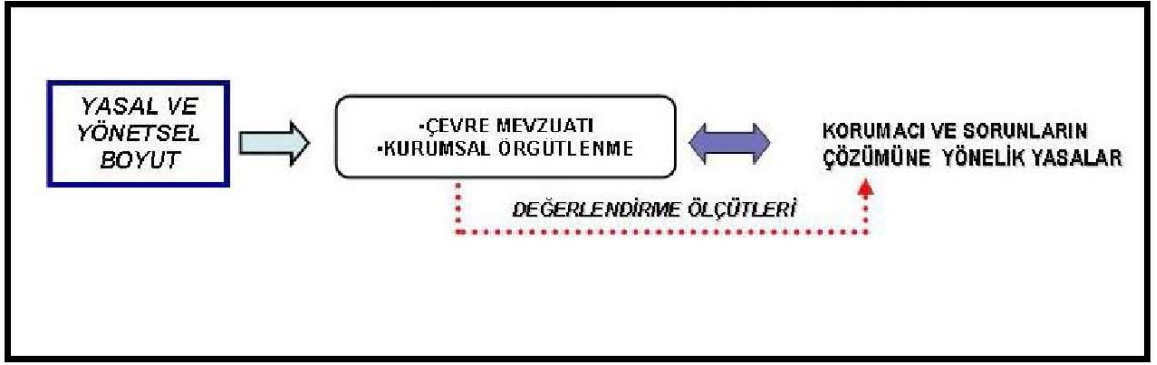
Birey toplum ve devletin çevre alandaki ilişkisini yorumlayan ve düzenleyen yasalar ve yönetmelikler olmuştur. Kişilerin toplumu merkeze alarak kurdukları insanî ve

toplumsal ilişkiler, en geniş anlamıyla hukuk ilişkileridir. Bu tür ilişkiler bir toplumun yapısını meydana getiren ve tarihsel varlık alanı içinde kendine özgü bir yapıda olan ilişkilerdir. Hukuk birikimi sosyal yaşamın bütün boyutlarından esinlenilerek ve süzülerek ortaya çıkarılan kurallardan oluşmaktadır. Genellikle yazılı olmakla birlikte yazılı olmasa da insan ve toplumların hafızalarında varlıklarını hissettiren bu kurallar, uzun zaman geçerliliğini korumaktadırlar.

Çevre hukuku çevre koruma yaklaşımlarının yasal boyutunu şekillendirirken, çevrenin niçin, kimler tarafından ve ne ölçüde korunacağına ilişkin soruların karşılığını oluşturarak çevre korumanın yönetsel yapısını da tarif etmektedir. Bu yönüyle çevre koruma yaklaşımlarının yasal araçları oluşturulurken bu yasal kuralları uygulayacak ve denetleyecek örgütsel yapı da ortaya çıkmaktadır.

Çevre koruma yaklaşımlarının yasal boyutunu, çevrenin öğelerini koruyan ve geliştiren onların hukuksal durumlarını düzenleyen çevre mevzuatı oluşturmaktadır. Burada çevre mevzuatı devlet-çevre, birey-çevre ilişkilerini belirleyen zorunlu kurallar bütünüdür. Bu kuralların kapsamı çevre sorunlarının boyutları ve toplumsal değişimlere paralel olarak değişmektedir. Ayrıca süreç içerisinde çevre hukukunun kapsam ve içeriği çevre koruma yaklaşımlarında ortaya çıkan değişiklikler için ipucu vermektedir.

Türkiye'nin hukuk sisteminde çevre koruma yaklaşımlarını denetleme ve yönlendirmeye yönelik birçok kanun bulunmaktadır. Burada, çoğunlukla çevrenin korunmasını bir araç olarak yaygın biçimde kullanılan temel kanunlara odaklanılacaktır. Çevre Kanunu ve konu-odaklı diğer kanunlar bu yasal düzenlemelerden bazılarıdır. Türkiye'de yasal ve yönetsel boyut incelenirken, çevre hukukunun kapsam ve içeriği, kuralları ve yönlendirici araçları değerlendirilecektir. Türkiye'de çevre sorunlarına nasıl yaklaşıldığının çözümlenmesinde, bu konu ile ilgili geliştirilmiş olan yasal düzenlemelerin büyük rol oynayacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, ülkemizde çevre koruma ile ilgili yasalar, tüzükler, yönetmelikler, kanun hükmünde kararnameler ve uluslararası sözleşmeler sırasıyla bu bölüm içerisinde aktarılmaya çalışılacaktır.

Şekil 5. 1 Yasal ve Yönetimsel Boyut

Yönetimsel boyut, doğal kaynakların korunması, değerlendirilmesi ve geliştirilmesi amacıyla bir denetim sisteminin oluşturulması, bu sistemi çalıştıracak bir örgüt yapısını ve işleyişini tanımlamaktadır. Buna göre devlet, oluşturduğu yönetim sistemi ve hukuk kuralları ile toplumsal yaşamın içinde, aktif olarak müdahale edebilecek idareye yetki tanıyarak, daha yakın bir denetime tabi tuttuğu faaliyetleri düzenlemekte, denetlemekte ve söz konusu faaliyetlerin kanunlara ve diğer tüm düzenleyici işlemlere uygun biçimde sürdürülmesini sağlamaya çalışmaktadır. Diğer bir deyişle, çevrenin korunması amacı taşıyan yasal ve idari yaptırımlar, idarenin koyduğu emir, yasak, kural ve usullere uyulmasını sağlamak amacı taşıyan mekanizmaların bir parçasını oluştururlar. Yaptırım kavramı, hukuk kurallarının emir ve yasaklarına aykırı davranışlara karşı uygulanan ve hukuk kurallarının arkasındaki devlet gücünden kaynaklanan zorlama aracı olarak açıklanabilir. Diğer bir deyişle, yaptırım, “ya hukuk kuralının olumlu emrinin yerine getirilmemesi ya da kuralın öngördüğü kurala riayet edilmemesi halinde kendini gösteren devlet tepkisidir.

Yasal kurallar, toplumundaki sosyal düzenin devamı için geçerli olan ideal, manevi ve soyut değerleri ifade eder ve dayanağını davranış normları oluşturur. Yasal kurallar yaptırımlar uygulanarak hukuki değerlerin ihlalini önlemektedir. Hukuk devletlerinde yasalar, uygulamaları bağlayıcı hükümler olmaktadır.

5.4.1.Yasal Düzenlemerin Kapsam Ve İçeriği

Gelişen ve değişen toplumsal ilişkiler, çevre hukuku kurallarının düzenlediği alanların genişleyip karmaşılaşmasına neden olduğundan, yasal düzenlemelerin kapsamı ve

içeriği ile uygulanacak yaptırımlar da çeşitlenmekte ve korudukları düzenin amacına göre değişiklik göstermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye de yasal düzenlemelerin ve düzenlemelerle ilgili, kuralların, normların ve yaptırımların farklılaştığı kırılma noktaları bulunmaktadır. Türkiye de Cumhuriyet öncesi dönem (Osmanlı dönemi) ve Cumhuriyet sonrası dönem olmak üzere iki ayrı dönem kendi içinde farklılaşmaların olduğu alt dönemler olmak üzere incelenmektedir.

Osmanlı döneminde, çevre ile ilgili yasal düzenlemelerin kapsam ve içeriği, çevre sorunları konusunda yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve yaşam kalitesi düzeyinin yükseltilmesidir. Yasal düzenlemelerin içeriğinde güncel sorunlar öncelikli olmakla birlikte, bu sorunların çözümü ve önlemlerin uygulanabilmesi için yasal yaptırımlar ve denetim sistemi oluşturulmuştur.

Osmanlı döneminde yasal düzenlemelerin içeriği, kapsamı kuralları ve yaptırımları Tanzimat sonrasında değişmektedir. 18. yy la kadar çevre politikasındaki yasal düzenlemeler, teknik uygulamalar ve çevreyle ilgili kontrol mekanizmaları genellikle devletin doğrudan kullanımında olan alanlar için geçerlidir. Tanzimat'tan sonraki dönemlerde yenilenen yasal düzenlemeler ile merkezin önemseydiği alanlar dışındaki doğa kaynaklarının kullanımını da kendilerine problem edinmeleri nedeniyle, önemli bir anlayış değişikliğini temsil ederler. Tanzimat öncesi dönemde, çevre ile ilgili yasal düzenlemelerin kapsamı ve içeriği doğal yaşamın korunması, kirlilik kontrolü ve kentsel alanlarda çevre kalitesinin yükseltilmesidir. Tanzimat sonrası dönemde, ülke genelindeki doğal kaynaklardan dengeli ve verimli yararlanma, bu kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması, kirlilik kontrolü çevresinde genişletilmiştir.

1839 tarihli Tanzimat Fermanından sonra Osmanlı Devleti'nde kanunlaştırma faaliyeti yaşanmıştır. Bu devirde çıkarılan yasalara daha çok nizamname denilmiştir. Yeni anlayışı temsil eden Tanzimat Fermanı'nda, ülkenin iyi yönetilmesi için gerekli olan kanun ve düzenlemelerin yapılacağı ve ülkedeki her türlü servet kaynağının daha verimli değerlendirilmesi hususunda gereken önlemlerin alınması için kısa zamanda uygulamaya konulmuştur.

Cumhuriyet sonrası, 1923-1950 yılları arası dönemde ekonomik kalkınmaya ilişkin politikalar ve halk sağlığı ile ilgili politikalar öncelik kazanmış ve çevre kirliliğini önleme

yolunda dolaylı olarak bağlantı kurulabilecek Umumi Hıfzıssıhha, Belediye ve Köy Kanunları çıkartılmıştır.

1950- 1980 yılları arası dönemde etkili olan kalkınma politikaları ile başlayan toplumun temel yaşam biçimini, ekonomi politiğini değiştiren bu dönüşüm sürecinde Türkiye'nin çevre sorunlarına ilişkin politikasının ve hukukunun biçimlenmeye başladığı söylenebilir. Bu dönemde Türkiye'nin de katılarak sonuç bildirgesini kabul ettiği, 1972 yılında düzenlenen Stockholm Konferansı'nda, çevrenin geliştirilmesi ve korunması görevi hükümetlere verilmiş, bu küresel yükümlülüğün de etkisi ile çevrenin korunması ile ilgili olarak Türkiye'de yasal ve yönetsel düzenlemeler artmıştır.

Söz konusu sürecin önemli bir sonucu da, 1982 Anayasasında, hak, ödev ve sorumluluk olarak anayasal koruma altındaki diğer pek çok haktan farklı, geniş ve ilerici sayılabilecek bir düzenleme olan çevre hakkının kabul edilmesi olmuştur. Her ne kadar çevre hakkının düzenlendiği 56. maddesinin yaşam hakkıyla iliksi kurularak düzenlenmesi, çevre hakkının önemi açısından özellikle vurgulanması gereken bir husustur. Ayrıca, çevre hakkının Anayasal olarak tanınması, çevrenin korunmasına yönelik mevzuatın oluşması ve biçimlenmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu çerçevede kabul edilebilir ki, çevrenin korunması açısından 2872 sayılı Çevre Kanunu ve bu kanuna dayanarak çıkarılmış pek çok yönetmelik, Anayasa'nın sağlıklı ve dengeli bir çevrede yasama hakkına ilişkin düzenlenmesinin şemsiyesi altında, pozitif hukukun araçları haline gelmiştir.

5.4.2.Yasal Düzenlemeler

Yasal araçlar, çevrenin korunması, geliştirtmesi, çevre sorunlarının çözümü, çevresel öğelerle ilgili normların belirlenmesi ve çevreden sorumlu temel birimlerin görev ve yetkilerinin düzenlenmesi ve yasal her türlü sınırlamaya olanak sağlayan hukuki düzenlemelerdir. Türkiye de çevre koruma yaklaşımlarının yürütülmesini sağlayan hukuki araçlar olan yasalar ve bu yasalara bağlı olan kurallar ve yaptırımlar süreç içerisinde değişmiştir. Bu nedenle Türkiye de yasal düzenlemelerin ve düzenlemelerle ilgili, kuralların, normların ve yaptırımların farklılaştığı kırılma noktaları bulunmaktadır. Bu kırılma noktalarındaki en belirgin dönem devlet yapısının değiştiği Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası dönemdir. Bu dönemler kendi içerisinde

değerlendirildiğinde çevre hukuku alanında reformların yapıldığı önemli alt dönemler barındırmaktadır. Osmanlı döneminde 1839 tarihli Tanzimat Fermanından sonra Osmanlı Devleti'nde muhtelif konularda kanunlaştırma faaliyetleri artmıştır. Yine Cumhuriyet sonrası dönemde, 1982 Anayasasında çevre hakkının tanımlanması ile çevre ile ilgili çok sayıda yasal düzenleme yapılmıştır.

Yasalar; toplumu ve devleti, yapılması ve yapılmaması gerekenler konusunda karşılıklı bağlayıcılığı olan yazılı kurallardır. Türkiye de çevre hukukunun bağımsız bir hukuk dalı olarak ortaya çıkması yeni olsa da çevrenin yasalarla korunmasına ilişkin kurallara geçmişte de rastlamak mümkündür. Türkiye de Cumhuriyet öncesi dönem (Osmanlı dönemi) ve Cumhuriyet sonrası dönem olmak üzere iki ayrı dönem kendi içinde farklılaşmaların olduğu alt dönemler olmak üzere incelenmektedir.

Osmanlı döneminde, çevre ile ilgili yasal düzenlemeleri sağlayan hukuki araçlar, nizamnameler, kanunnameler, fermanlar olmak üzere 3 kategori de toplanmaktadır.

Kanunnameler, Osmanlı padişahının, şer'î hukukun kendisine verdiği yetkiye dayanarak emir ve fermanlarla ortaya koymuş olduğu hukuk kurallarını içerir. Kanunnameler, padişahın arzusu veya hükümetin talebi üzerine hazırlanır. Kanunnamelerin içerik olarak da pozitif (şer'î) hukuka aykırı olmamasını ayrıca şeyhülislâmlığa da sorularak kanunun meşruluğu fetvaya bağlanır.

Kanunnameler, genel, özel kanunnâmeler ile geçici konularda hüküm getiren kanunnameler olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır. Genel kanunnameler, Osmanlı devleti bütününde örfî hukuk kurallarının toplanıp bir araya getirildiği yasal düzenlemedir. Osmanlı dönemindeki kanunnameler arazi kullanımı, cezalar ve vergilerle ilgili konularda oluşturulmuştur. Özel kanunnameler, ülkenin belirli bir parçası ile ilgili kararları düzenlemektedir. Bunlar genellikle yerel arazi ve vergi rejimine ait örfî kuralların bir araya getirildiği yasal düzenlemelerdir. Kanunnamelerin üçüncü türü, geçici bir konuda hüküm getirmektedirler.

Nizamnameler, Genel nitelikli kanunların uygulanmasını ayrıntıları ile göstermek üzere divan kurulu tarafından yapılan yasal düzenlemelerdir. Tanzimat döneminden sonra oluşturulan kanunname hükmündeki yasal metinler nizamname olarak adlandırılmıştır.

Fermanlar; genel, bölgesel ve yerel düzeyde ilgili konu gereğince yapılan yasal düzenlemelerdir. Fermanlar içerikleri bakımından kamuyu ilgilendiren ve şahısları ilgilendiren hükümler olmak iki gruba ayrılmaktadır. Kamuyu ilgilendiren fermanlar, padişahın kendisine İslam hukuku tarafından tanınan yasama yetkisine dayanarak oluşturulmuştur.

Tanzimat devrinde çıkarılan kanunlar, kanunname geleneğinin bir devamıdır. Bu dönemin yasal düzenlemeleri modern kanun tekniğiyle ve Batılı tarzda çıkarılmış; öte yandan klasik devirde kanunname ile tanzimine gerek görülmeyen şer'î hükümler bile, hukukî belirliliği daha iyi temin etmek maksadıyla yeni devirde kanun hâline getirilmiştir.

Osmanlı devletinin çevrenin korunmasına yönelik yürüttüğü faaliyetler ve bu faaliyetler kapsamında koyduğu kuralların dayanağı olan yasalar ayrıca bu kurallara aykırı davranışlara karşı kamu düzeninin korunması amacıyla öngörülen idari yaptırımları da içermektedir. Bu yaptırımlar yasaklamalar ve cezalardan oluşmaktadır. Cezalandırmada hakim olan temel prensipler şu şekildedir.

- Suçu önleyici mahiyette olması ve suçların işlenmemesi hususunda insanları caydırıcı olması. (Böylece sadece suçlu cezalandırılmakla kalmayıp; hem onu suç işlemekten alıkoymak, hem de toplumda suçun yayılmasına engel olmak maksadı güdülmüştür)
- Verilen zararı telâfi edici olması.
- Suçluyu ıslah edici olması. (Suçun tekrarlanması engellenmek istenmektedir)
- Cezanın, keyfi değil, hukukun kaynaklarında tespit edildiği hâliyle verilmesi.

Osmanlı devletinde çevrenin korunması amaçlı uygulanan cezalar manevi cezalar ve mali cezalar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır. Söz konusu cezalara fermanlar, nizamnameler ve kanunnamelerde yer verilmiştir. Çevreye yönelik işlenen suçlarda uygulanan cezalar daha çok teşhir ve mali cezalardır. Teşhirde, suç işleyenlerin ibret maksadıyla; yüzüne kara çalmak, bir merkebe ters bindirip şehirde dolaştırmak, tellâl vasıtasıyla suçunu ilân ettirmek vb. yöntemler uygulanmaktadır. Maddi cezalar, para cezası tahsil edilmesi, eğer kirliliğe neden olundu ise söz konusu kirliliğin telefi edilmesi gibi yöntemler uygulanmaktadır.

Osmanlı devletinde çevre ile ilgili yasal düzenlemelerin bilinen en eski örneği 1539 tarihinde Edirne Çöplük Subaşına verilmek üzere düzenlenen nişanu hümayundur. Tanzimat'tan sonra çevre ile ilgili yasal düzenlemeler, Arazi Kanunnamesi, Mecelle, Orman Nizamnamesi ve Saydiye Nizamnamesidir. [116]

5.4.3.1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Çevre İle İlgili Yasal Düzenlemeler

1539 Tarihli Nişanu Hümayun

Nişanu hümayun'un içeriğine bakıldığında, kentsel çevrenin temizliği, konutlardan kaynaklanan atık suların bertaraf edilmesi, kent içinde biriken katı atıkların bertaraf edilmesi, kurallara uymayanların cezalandırılmasına yönelik hükümler bulunmaktadır.

Bu nişanı hümayunda çevrenin korunması sağlanmak için bireylerden oluşan muhataplara, çevre karşı davranışları yasaklar ve diğer yükümlülükler kullanılarak yönlendirilmektedir. Ayrıca çevreden sorumlu olan birimin görev ve yetki alanı da tanımlanmaktadır. Nişanu hümayundaki hükümler şu şekilde sınıflandırılabilir: (Nişanu Hümayun metni için bkz ek:A)

- 1.Kentsel çevre temizliği ve kirliliğin önlenmesi: her kişi ayrı derecede sorumlu tutulmuş ve denetim Subaşı ya verilmiştir.
- 2.Kirletene ödettirme: Kentsel açık alanları kirletenler subaşı tarafından tespit edilerek, bu kişilere çöpler temizlettirilecektir.)
- 3.Sıvı atıkların bertaraf edilmesi: Konut ve iş yerlerinden kaynaklanan atık sular sistemli bir şekilde bertaraf edilecektir.
- 4.Kuralları ihlal edenlerin cezalandırılması: Yasa metninin muhtelif yerlerinde teşhir cezası ve bedel ödetme gibi yaptırımlar bulunmaktadır. (Kirliliğe neden olanların halka teşhir edilmesi, kurallara uymayanların hakkından gelinmesi gibi)

1858 Tarihli Arazi Kanunnamesi

Tanzimat döneminden önce ülkedeki arazi kullanımı ile ilgili yasal düzenlemeler fıkıh kitaplarındaki şeri hükümler ve fetvalar ile desteklenmektedir. Fâtih Sultan Mehmed'in Kanun-ı Osmanî, Sultan II. Bayezid'in Kavânîn-i Örfiyye-i Osmanî, Yavuz Sultan Selim'in Kanunnâme-ı Sultan Selim Han, Kanunî Sultan Süleyman'ın Âyin-i Kavâid-i Cihanbânî ve Kavânîn-i Örfiyye-i Osmanî, Sultan I. Ahmed'in Kanunnâme-i Osmanî ve Sultan IV. Murad'ın Kanunnâme-i Sultanî adlı kanunnâmeleri gibi yasal düzenlemelerin içinde cezâlar, vergi rejimi ile askerî ve idarî teşkilâta dair hükümlerin yanı sıra arazi kullanımına dair hükümler yer almaktadır. 1858 Tarihli Arazi Kanunnamesi doğal alanların sınıflandırıldığı, kullanım kararların yer aldığı ve diğer konulardan ayrıştığı daha detaylı bir yasal düzenlemedir.

Kanunname, ülke arazisinin mülk, mîrî, vakıf, metruk ve mevat arazi olmak üzere beşe ayrıldığına işaret etmektedir. Mülk arazi, mülkiyetin şahıslara; mîrî arazi devlete; vakıf arazi ise vakıflara ait olduğu arazilerdir. Metruk arazi, yol, meydan, mera, yaylak, kışlak gibi kamunun istifadesine ayrılmıştır; mevat arazi ise kimsenin mülkü olmayıp ihya yoluyla hususî mülkiyete geçebilen arazidir. Kanunda, mülk ve vakıf arazilerle alâkalı düzenleme yapılmayarak, fıkıh kitaplarındaki hükümlere atıfla iktifâ edilmiştir. Böylece kanunnâme sadece mîrî, metruk ve mevat araziye düzenlemektedir.

Arazi Kanunnamesi'nin şer'î ve örfî uygulamaları devam ettiren bakış açısının yanında, doğal alanların nasıl kullanılacağı yönünde düzenlemelerde getirmektedir. Bu kanunnameye göre doğal alanlar 5 gruba ayrılarak bu alanlarla ilgili kararlar şu şekilde sınıflandırılabilir:

- 1.Deniz ve Göl Kıyıları: Bir gölün yada nehrin suyu çekildikten sonra ortaya çıkan arazi miri arazi muamelesi görerek bu yerler özel mülkiyete konu edilmemiştir
- 2.Meralar, yaylak ve Kışlaklar: Bu alanlar metruk arazi (kamu malı) olup, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Devletin bu alanlarda mülkiyet hakkı olmadığı gibi istifadelerine tahsis olunan köylerin de mülkiyet hakkı yoktur. Mülkiyet hakkı olmadığından meralar üzerinde hukuki ve fiili tasarrufta bulunulamaz. Meralardan yararlanılırken kullanım kısıtlaması da getirilmiştir. Örneğin mera üzerine bina yapılamaz ve ağaç dikilemez. Eğer mera üzerine bina yapılırsa bu binalar yıktırılır.

Ayrıca meralar tarla haline getirilemez. Meraların sınırları sabit olup büyütölüp küçültölmez. Diğer yandan meralar hangi köye tahsis edilmişse sadece o köy yararlanabilir.

Yaylak ve kışlaklar birden fazla köye tahsis edilmiş olan arazilerdir. Yaylaklar, su kaynaklarından ve bitki örtüsünden insanların ve hayvanların yazın yararlandığı yüksek ve serin yerlerdir. Kışlaklar ise kışın hayvanların otlaması için kullanılan alçak ovalardaki arazilerdir. Bu alanlardan yararlanma kurallara bağlanmış olup meraların kullanımı kadar sınırlandırma getirilmemiştir. Örneğin bu alanlara ihtiyaca uygun olarak bina yapılabilir, tarım yapılabilir.

3. Orman ve kuru ve Baltalıklar: Bu alanlar metruk arazi olup, çevresinde ikamet edenler korunması ve geliştirilmesinden sorumlu oldukları gibi ihtiyaçlarını da buralardan temin edebilmekteydiler. Devlet tarafından reayanın kereste, yakacak ve mimari ihtiyaçları için ayrılmış ormanlardır. Herkesin kullanımına açık yerler olmasına karşın büyük çaplı kesimlerde görevlileri bilgilendirmek gerekmektedir.

4. Mülk olan orman, kuru, bahçe ve ağaçlık bölgeler: Bu alanlarda toprak mülkiyet kuralları geçerli olup, ağaç ve ürünlerinin tasarruf hakkı sahibinin olmakta ve miras olarak bırakabilmektedir.

5. Vakıf olan orman, kuru, bahçe ve ağaçlık bölgeler: Bu alanlardan kereste kesimi, meyve toplanması veya sadece su ve otlatma amaçlı olarak kullanımına izin verilmektedir.

Bu kanunnamede çevre koruma amacı ile çelişen şu istisnai hükümler bulunmaktadır:

1. Tasarruf hakkı elde edilen orman veya küçük ağaçlık alanların, üretimi arttırmak adına, tarla hâline getirilmesine izin verilmesi: Ekim yapılacak alanlar ne kadar artarsa aşar vergisi de o derece artacağından merkezî yönetim, yeni tarım alanlarının çoğaltılmasını teşvik etmektedir.

2. Kıyı alanlarının doldurularak kullanımına izin verilmesi: Dolgu alanlarının tasarruf hakkında devlet yetkilidir. Buna göre devletin izni ile denizden bir yeri dolduran şahıs o alanın sahibi olmaktadır. İzni olup 3 yıl içinde o yeri doldurmazsa o yer üzerinde herhangi bir hakkı kalmamaktadır. Yine devletin izniyle aynı yer doldurma suretiyle

başka birine verilebilir. Şayet izinsiz doldurulursa o yer hazinenin olup devlet tarafından normal rayiç bedeliyle o kimseye veya başka birine açık arttırmayla satılır

1869 Tarihli Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye

Mecelle de şer'î ve örfî uygulamaları bir araya toplamış ancak doğa kaynaklarının kullanımı konusunda devlet yararına bir anlayış benimsemiştir. Mubah olan şeylerin kullanım şekillerini ihtiyacât-ı zarûriye ve kefâf-ı nefis terimleri ile özetlemektedir. İhtiyacât-ı zarûriye genellikle orman ve ürünlerinin yakacak, aydınlanma veya mimarîde kullanımı için, kefâf-ı nefis ise av varlıklarının sadece karın doyurmak amacıyla tüketilebileceğini tanımlayan hukukî terimler olup, kullanımı oldukça özgür bırakılan doğa alanlarından yararlanmaya sınırlamalar getirmiştir. Mecelle'nin içindeki konular, İslâm medenî kânununun akitler ve borçlar kânunu ile sivil muhakeme usulünü içine alan hükümler yer almakta olup çevre ile ilgili ayrı bir konu başlığı bulunmamaktadır.

Mecellede çevrenin korunması ve geliştirilmesine yönelik olan yasal düzenlemeler orman alanlarının kullanılması, deniz ve göl kıyısından yararlanma, kentsel alanda doğal faktörleri dikkate alan imar düzenlemeleri, doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilmesi olmak üzere 4 gruba ayrılmaktadır. [116]

1.Kentsel alanda imar düzenlemelerinde doğal faktörlerin ve kirleticilerin dikkate alınması Bir binanın diğer bina tarafından güneşlenmesinin ve havalandırmasının kesilmesi uygun değildir. Demirci dükkânı, değirmen, fırın, yağhane, aşçı dükkânı gibi fonksiyonlar bıraktıkları atıklar ve sebep olacakları hava kirliliği nedeniyle konut alanlarının yakınında bulunamaz.

2.Tarım alanlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması: Araziye tohum ekmek, fidan dikmek, nadas etmek, sulamak, sulama kanalı yapmak, selden korumak üzere etrafına bent veya duvar çekmek ya da etrafını yükselterek ihya edilmesi sağlanırsa, ihya edilen arazi ihya edenin tasarrufuna bırakılmaktadır.

3. Denizler, göller, yer altı ve yerüstü sularının kullanımı: Bu alanların kamu tarafından serbestçe kullanımını kabul etmekle beraber, başkasına zarar vermemek şarttı getirilmiştir. Ayrıca Denizler, büyük göl ve nehirlerin herkese mubah (kamu malı) olduğu belirtilerek, ticari meta haline getirilmemektedir.

4.Doğal alanlardan yararlanma sınırlaması: Ormanlardan ancak yakacak, aydınlanma veya mimarîde kullanım gibi zaruri ihtiyaçlar için faydalanılabileceği belirtilerek ticari kullanıma izin verilmemektedir. Diğer yandan bu alanlarda yaşayan canlılardan yalnızca karın doyurmak amaçlı yararlanılabilir.

1882 tarihli Zabıta-i Saydiye Nizamnâmesi

Bu nizamnamedeki hükümlerin önemli bölümü Tanzimat'ın geneline yansıyan malî ilkeler çerçevesinde oluşturulsa da, doğa varlıklarının korunmasına yönelik yaklaşımlara sahiptir. Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi, Cumhuriyet dönemine kadar Türkiye'de doğal varlıklardan yararlanmanın temel nizamı olmuş; yasa ve yasaklar, daha çok bu nizamnamenin gaye ve maddelerine uygun olarak ortaya çıkmıştır. Bu nizamnamedeki hükümler doğal yaşam alanlarının korunması, kullanım sınırlamaları olmak üzere iki alt başlık altında değerlendirilebilir. (Zabıta-i Saydiye Nizamnâmesi metni için bkz ek:C)

1.Doğal varlıkların yaşam alanları sınıflandırılmıştır: Nizamnâme'de, fizik yapı açısından iki farklı doğal alan tanımlanmıştır. İlki denizler, göller, nehirler ve derelerdir. Diğeri ise ormanlar, ağaçlık alanlar ve dağlardır.

2.Doğal varlıklardan yararlanma konusunda sınırlama getirilmiştir: Su ürünleri ve kara avcılığında tezkere almadan avlanma yasak olup herkes, devlete ait bir alanda avcılık yaparsa tezkere almak zorundadır. Av tezkereleri alındığı şehir sınırlarında geçerli olmak üzere, bir yıl süre ile verilmektedir. Medenî haklardan mahrumiyet cezası alanlara, 18 yaşını geçmemiş olanlara, av tezkeresi verilmemektedir. Bu kurallar, düzensiz avlanmayı sınırladığı gibi, avlanmayı kontrol altında tutma amacını taşımaktadır. Ayrıca avlanma yasağı alanları ve dönemlerinin belirlenmesi gerektiğini belirterek av yasağına konu olacak canlı türleri ve avlanma süreleri bir ay öncesinden idare meclisince belirlenecektir. Kuşların yuvalarının bozulması, küçük kuşların avlanması, balıkçılıkta belirlenen standartların dışına çıkılması, patlayıcı ve yanıcı kimyevî maddelerle doğa varlıklarına zarar verecek insanlık dışı yöntemlerle avlanılmasının engellenmesi, doğal yaşamın korunmasına dair yasal kurallardır. Doğal yöntemlerle yetişen av hayvanlarının –özellikle deniz canlıları yanında suni üretiminin yapılması izne tabi olmakta, ilgili bölge belediye meclisinde görüşülecek ve gerekli teknik inceleme yapılarak raporlar değerlendirildikten sonra izin verilmektedir.

1870 Tarihli Orman Nizamnamesi

Osmanlı devletinde 17. yüzyıldan itibaren, krizlerin aşılmasında askeri reformların yanı sıra tarım, ticaret ve sanayide yeni atılımların yapılamaması sonucunda, Osmanlı ekonomisi büyük bir krize girmişti. Ekonominin tamamı olan tarımsal üretim dışında ciddi bir ekonomik etkinlik bulunmamaktaydı. Bu nedenle yeni anlayışı temsil eden Tanzimat Fermanı'nda, ülkenin iyi yönetilmesi için gerekli olan kanun ve düzenlemelerin yapılacağı ve ülkedeki her türlü servet kaynağının daha verimli değerlendirilmesi konusunda gereken önlemlerin gerektiği belirtilmesi ile orman ürünleri yeni bir ticari meta olarak görülmeye başlamıştır. Vergilendirilmeyen ve denetlenmeyen cibal-i mübaha ormanlarının vergilendirildiği ve sürdürülebilir kullanımı sağlandığında önemli bir ekonomik etkinlik olacağı düşünülmüştür. [117]

1870 Tarihli Orman Nizamnamesi Tanzimat dönemindeki diğer yasal düzenlemeler gibi dönemin dinamikleri ve Batı etkisi ile hazırlanmıştır. Fransız Orman Kanunu temel alınarak hazırlanmakla birlikte, geleneksel-İslami uygulama ve anlayışlara da yer verildiği için karma bir metin özelliğini taşımaktadır. [68] Bu yasa ile Cibali Mubaha Ormanları devlet kontrolü altına alınmaktadır. Buna karşılık yasa devlet ormanlarından köy kasaba halkının kişisel ihtiyaçları ve pazar satışları için, belirli kayıtlara bağlı olarak, bedelsiz yararlanılmasını kabul etmiştir. Nizamnamenin koruma ve geliştirmeye yönelik hükümleri 4 alt başlık altında değerlendirilebilir: (Orman Nizamnâmesi metni için bkz ek:B)

1.Ormanların envanter tespiti yaplması: Ülkeleki miri orman varlığının tespitini ve kayıt altına alınacaktır.

2.Kaynak olarak kullanımlara sınırlama getirilmesi: Kayıt altına alınan miri ormanlardan ağaç kesimine belirli sınırlamalar getirilmiştir. Kesim yapılabilecek nitelikteki ağaçlar her sene özel olarak işaretlenecek, işaretlenen ağaçların cins ve miktarları bir deftere kaydedilecekti. Kış mevsiminde yapraklarını döken ağaçlar, belirlenen tarihlerde kesilebilecekti. Odun ve kömür elde edilecek alanlar kullanıma başlanmadan önce tespit edilecek, ağaçların kesim ve nakillerinde orman idaresinden resmi izinle yapılabilecektir.

3.Ormanların diğ er amaçlı kullanımını yasaklama: ormanlardan ruhsatsız taş, toprak ve maden elde edilmesi yasaklanmaktadır. Orman alanlarının altındaki ve üstündeki tüm değerler, ormanla ilgili varlıklar olarak kabul edilerek, orman bir bütün olarak görülmüştür.

4. Nizamname hükümlerine uyulmadığında uygulanacak yaptırımlar belirtilmiştir: İhtiyaç için veya ticari amaçlı haksız ağaç kesimlerinde, ağacın boyutlarına ve miktarına göre nakdi cezalar öngörülmüştü. Çobanların ve sürü sahiplerinin haksız kullanımlarını engellemek için para cezasının yanı sıra hayvanlarına el konulması hükmü getirilmiştir. İzensiz olarak ormanlardan taş, toprak vb. ıkarılmasıydı ki bu tür suç işleyenlere para cezası verilebileceği ve çıkarılan malzemelere el konulacağı belirtilmektedir. Orman yangını ıkaranlara ve verilecek para cezalarını ödemeyenlere hapis cezası verileceğini hükmü vardır.

Osmanlı Devleti İşlam Hukukunu uygulayan bir devlet olması nedeniyle doğal alanların korunması ve yönetimi konusunda bu kurallar geçerli olmaktadır. Osmanlı devletinde arazinin büyük bir kısmı devlete ait olduğundan bu alanları kullanan kişiler ile devlet arasında,  rfi ve şeri hükümler göz önünde bulundurularak bir arazi rejimi oluşturulmuştur.

Osmanlı devletinde doğal kaynakların korunması ve kullanımını sağlayan yasal kurallar herhangi bir teknik ve ekonomik mülahaza ile yapılmış değildir. Bu alanların korunması ve kullanılması, insanlar arasında var olan dini kurallar ve toplumsal normlar aracılığı ile düzenlenmiştir. Orman alanlarının yasal hükmü Arazi kanunnamesi ve Orman nizamnamesinin ilanına kadar emirler, yasaknameler ve fermanlar şeklinde yörenin kadısına, gönderilir ve o yöredeki ormanların durumuna göre tanzim edilen hükümler mahiyetindeki kısa metinlerden oluşmaktadır. Tanzimat’a kadar orman alanları halkın ihtiyacını karşılamaya yönelik kullanılmış olup ekonomik amaçlı kullanma ve koruma anlayışından uzaktır.

Osmanlı Devleti’nde, evre korumayı sağlamanın hukukî temelleri bulunmaktadır. Tanzimata kadar, şeyhülislamların ve müftülerin İşlam dininden referans alarak verdikleri fetvalar ile şer’i hükümler göz ardı edilmeden, padişahın ait yasama yetkisinin kullanılmasıyla oluşan kanunnameler ve fermanlar, bu konudaki yasal

araçları oluşturmaktadır. Bununla birlikte, padişahın irade ve fermanları, devletin her türlü yönetim faaliyetlerinin belirlendiği en üst merci olan Divan-ı Hümayun kararları da dikkate alınmaktadır.

Osmanlı döneminde, çevre ile ilgili yasal düzenlemelerde yasaklama ve yükümlülükler getirmek suretiyle çevrenin korunmasına çalışılır. Bu tür yasal düzenlemelerin uygulanabilmesi çok iyi bir denetim sisteminin varlığına bağlıdır. Yasal yükümlülüklerin uygulanmasında yasaların tarif ettiği 3 farklı yaptırım bulunmaktadır:

1. Yasaklama: En sık başvurulanan çevre koruma yöntemlerinin başında gelir. Kentsel çevrenin korunmasında kirletme yasağı ve kirletmeme emirleri şeklinde düzenlenmiştir. Doğala alanların korunmasında kullanım yasakları getirilmiştir.
2. Ruhsat Alma Yükümlülüğü: Doğal alanlardan ve hayvan varlığından yaralanma konusunda yetkili idareye başvurarak ruhsat alır. Böylece idarenin denetlemesi ve belli kuralları uygulaması kolaylaştırılmış olur.
3. Cezalar: Yasalarda belirlenen kurallara uyulmadığında, bazı yasa metinlerinde suçun cezası açıkça bildirilmekte iken bazen de “haklarından geline”, “gereği yapıla”, “ahz ve te’dib edile” gibi genel ifadeler kullanılmıştır.

5.2.3 Cumhuriyet Sonrası Dönemde Çevre İle İlgili Yasal Düzenlemeler

Cumhuriyet döneminde, Cumhuriyet’in ilanıyla birlikte, kurulan yeni devlet ekonomik kalınmayla birlikte kentlerin imar edilmesi hareketine önem vermiştir. Bu amaç doğrultusunda, 1930 yılında da Belediye Kanunu ve Umumi Hıfzısıhha Kanunu çıkarılmıştır. 1923 – 1980 yılları arasında çevre ile ilgili yasal düzenlemeler 1956 tarihli Orman Kanunu, 1937 tarihli Kara Avcılığı Kanunu dur. Türkiye’de 1970’li yıllara gelindiğinde doğal ve kültürel değerleri korumaya yönelik bir takım ciddi tedbirlerin alınması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu durum 1970’li yılların başlarında Türkiye’nin üye olduğu uluslar arası kuruluşların kararları da bağlayıcı özellik göstermiştir. Avrupa Konseyi’nin 1970 yılını Avrupa Tabiatını Koruma Yılı ve 1975 yılını da “Ortak Mimari Mirasımızı Koruma Yılı” ilan etmesi, Türkiye’yi de etkilemiştir. Yine bu dönem içerisinde düzenlenen 1972 Stockholm İnsan Çevre Konferansı Türkiye açısından önem taşımıştır. İlk kez bu deklarasyon ile Türkiye, çevre hakkı kavramını kabul etmiştir. Ancak çevre ile

ilgili ciddi yasal düzenlemeler ancak 1980 ler den sonra gerçekleşmiştir. 1980 anayasasında çevre ile ilgili hükümlerin yer alması ile 2872 Sayılı Çevre Yasası, çevreyle ilgili diğer yasalar, çevreyle ilgili tüzük, yönetmelik ve yönergeler çevre korumanın yasal boyutu genişletilmiştir. Türkiye'nin çevre mevzuatı, bu çalışmaya yön verecek olan tarafları doğrultusunda, genel olarak, çok fazla ayrıntıya girmeden aktarılmaya çalışılacaktır.

1923-1950 yılları arası dönemde ekonomik kalkınmaya ilişkin politikalar ve halk sağlığı ile ilgili politikalar öncelik kazanmış ve çevre kirliliğini önleme yolunda dolaylı olarak bağlantı kurulabilecek Umumi Hıfzısıhha, Belediye ve Köy Kanunları çıkartılmıştır.

1950- 1980 yılları arası dönemde etkili olan kalkınma politikaları ile başlayan toplumun temel yaşam biçimini, ekonomi politliğini değiştiren bu dönüşüm sürecinde Türkiye'nin çevre sorunlarına ilişkin politikasının ve hukukunun biçimlenmeye başladığı söylenebilir. Bu dönemde Türkiye'nin de katılarak sonuç bildirgesini kabul ettiği, 1972 yılında düzenlenen Stockholm Konferansı'nda, çevrenin geliştirilmesi ve korunması görevi hükümetlere verilmiş, bu küresel yükümlülüğün de etkisi ile çevrenin korunması ile ilgili olarak Türkiye'de yasal ve yönetsel düzenlemeler artmıştır.

1930 Tarihli Belediye kanunu

Çevre sağlığı denetimlerinin yanı sıra, sağlık denetimlerini yapma görevini de belediyelere vermiştir. Bu kanunun çevre ile ilgili getirdiği düzenlemeler kentsel çevrenin temizliği ve sağlık konularında olmaktadır. Kamuya açık yerlerin temizliği, düzeni, sağlığı ve hastalıkların kontrolü görevi Belediyelere vermiştir. Ayrıca, belediyelere, yasak koymak ve uygulamak, uymayanları cezalandırmak gibi idari yaptırım yetkisi verilmiştir. Kanunun çevrenin korunması ve çevre sorunlarının çözümü için getirdiği yasal düzenlemeler şu şekilde sınıflandırılarak özetlenebilir: [13]

1.Belediyeler, çevre koruma ve kirliliğin önlenmesi konusunda sorumludurlar ve yaptırım uygulama yetkisine sahiptirler.

2.Belediyenin çevre koruma ile yükümlülükleri çevre temizliği ve halk sağlığı alanındadır. Bu yükümlülüklerden bazıları kamuya açık yerlerin temizliği ve düzenini sağlamak, intizamına bakmak, atıkların toplanması ve bertaraf edilmesi, sanayi tesislerinin kirlilik kontrollerini sağlamak ve çevreye olan etkilerini kontrol etmek,

1930 Tarihli Umumi Hıfzısıhha Kanunu

Genel olarak halk sağığına ve kentsel çevreye ilişkin birçok konuda merkezî ve yerel yönetimlerce alınması gereken önlemleri içermektedir. Çevre koruma konusundaki hükümleri içme sularının korunmasına yönelik düzenlemeleri kapsamaktadır. Buna göre içme ve kullanma suyu kaynaklarının koruma altına alınması, katı ve sıvı atıklar gibi kirleticilerin bu alanlardan uzaklaştırılması gerektiğı belirtilmiştir. Ayrıca kaplıca sularının ve maden sularının etrafında da koruma alanı oluşturulması gerektiğı hükümleri bulunmaktadır. Çevre ile ilgili faaliyetlerde, Sağlık Bakanlığı, İl Özel İdareleri ve mahalli idari birimlerine sorumluluk yüklenmiştir. [13]

1937 tarihli Kara Avcılığı Kanunu

Av hayvanlarının korunması, hangilerinin, ne zaman nerede hangi av araçları ile avlanabileceğini hükme bağlamıştır. Böylece faunanın korunmasına yönelik kurallar getirilmiştir. Kanununun kapsamı av ve yaban hayatının korunması, geliştirilmesi, devamlılığının sağlanmasıdır. Bu yasa doğal varlıkların korunmasını sağlarken istisnai hükümlerde taşımaktadır. Kanun hayvanları her zaman avlanılabilecek hayvanlar ve belirli zamanlarda avlanabilecek hayvanlar olmak üzere sınıflandırma yapılmaktadır. Burada her zaman avlanacak hayvanların yavrulama döneminde avlanmasını serbest bırakmıştır. Bu kanunun doğal yaşamın korunmasında düzenlediğı yasal hükümler üç grupta değerlendirilebilir:

- 1.Yasaklamalar: Yapılan incelemeler ile nesli tükenen veya nesli tükenecek hayvanların avlanmasına yasaklamalar getirilmektedir. Bunun dışında hayvanların doğal yaşam alanlarının (hayvanların yavru ve yumurtalarını ve bunların her nevi yuvasını) bozmak yasaklanmıştır.
2. Cezalar: Avlanma ile ilgili yasakların delinmesi durumunda para cezası ve hapis cezası verilmektedir.
- 3.Sınırlamalar: Avlanma izne tabi tutularak, izinler 5 yıllık bir süre ile verilmektedir. Bu iznin kullanılması devlet tarafından toplum yararına kısıtlanabilmiş veya bir takım koşullara tabi tutulmuştur.

1937 tarihli Orman Kanunu

Ormanlar, ulusal ekonominin önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilmiş, devlet ormanlarının toplumun yararına olacak bir biçimde devlet tarafından işletilmesi, devletten başkasına ait ormanlar üzerinde de devletin gözetim ve denetiminin sağlanması ve bazı özel ormanların kamulaştırılması öngörülmüştür. Bu kanun bazı istisnalar getirerek, orman içinde veya kenarında yaşayan köylülere yakacak ve inşaat malzemesi ihtiyaçları için ormandan yararlanma ayrıcalığı tanıma gereği duyulmuştur. Bu kanun, ormanları mülkiyet kategorilerine ayırmakla birlikte, devlet ormanlarının sınırlarının belirlenmesi yönünde teknik çalışmaların başlatılmasına yönelik hükümleri de yer vermiştir. Bu kanunun koruma ile ilgili hükümleri 2 grupta değerlendirilebilir:

1.Ormanların envanterinin çıkarılması ve sınırlarının belirlenmesi: Ormanlarının tanımı ve sınırlaması yapılarak bu alanlara ilişkin tasarruflar ve yaptırımlar tanımlanmıştır. Bu alanların korunması, işletilmesi ve amenajmanı, gibi faaliyetler tanımlanmıştır.

2.Cezai hükümlerin belirlenmesi: Ormanların korunması ve kullanılmasına dair kuralların ilhanında hangi cezai hükümlerin hangi yetkili kuruluş tarafından uygulanacağı belirtilmiştir.

1950 Tarihli Bataklıkların kurutulması

Sulak alanlar, Sahip olduğu biyolojik çeşitlilik, yeraltı sularını besleyerek veya boşaltarak, taban suyunu dengeleyerek, sel sularını depolayarak, taşkınları kontrol ederek, kıyılarda deniz suyunun girişini önleyerek ve bulunduğu bölgenin su rejimini düzenleyerek yeryüzünün en önemli ekosistemleridir. Ancak insanların ölümüne yol açan sıtmanın kaynağının bataklıklar olarak tespit edilmesi ile devletin sulak alanlara bakışı değişmiş, sıtmayı önlemenin tek ve kesin çözümünün bataklıkları kurutmak olduğu varsayılmıştır. Bu yasa ile Türkiye’de de 1950’li yıllarda tüm dünyada olduğu üzere sıtma hastalığını önlemek üzere başlatılan sulak alanların kurutulması sağlanmıştır. Bu durum daha sonra tarım toprağı elde etme amacına dönüşmüştür.

1971 Tarihli Su Ürünleri Kanunu

Bu kanunda su ürünlerinin korunması, üretilmesi ve kontrolünün sağlanmasına ilişkin kuralları düzenleyen hükümler yer almaktadır. Suda yaşayan sanlıların avlanması belirli

standartlara bağlanmış ve yasaklamalar getirilmiştir. Buna göre denizde avlanma yasağı uygulanacak bölgeler belirlenmekte avlanma yöntemlerine sınırlamalar getirilmektedir. [13]

1973 yılında çıkarılan Su Ürünleri Tüzüğü ile de deniz ve iç sulardaki su ürünlerinin stoklarının korunması, korumanın sağlanmasında bilimsel ve teknik araştırma sonuçlarının da göz önünde bulundurulması gibi yeni eklemeler yapılmıştır.

1980 den günümüze kadar Türkiye de çevre ile ilgili pek çok yasa, tüzük, yasa gücünde kararname ve yönetmeliğin çıkarıldığı görülmektedir. Düzenlemelerin içerisinde doğal çevreyi koruma altına almaya yönelik olanların yanı sıra, yapay çevrenin korunmasına yönelik yasalar yer almaktadır. Ayrıca bu yasal düzenlemeleri desteklemek ve her alanda uygulanabilirliğini arttırmak amacı ile yönetmelik ve tebliğler de oluşturulmuştur. Bu yasal düzenlemeler tablo 1 de gösterildiği gibi anayasanın ve çevre kanunun ilgili maddeleri gereğince düzenlenmiştir. 1980 sonrasında çevre ile ilgili pek çok yasal düzenleme bulunmaktadır, burada incelenecek olan yasal araçlar çevre mevzuatının omurgasını oluşturan kanun ve yönetmeliklerdir. Bu kanun ve yönetmelikler çıkarılış kronolojisine göre, 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 2873 Sayılı Milli Parklar Yasası, 3086 Sayılı Kıyı Yasası, 831 Sayılı Sular Yasası, 167 Sayılı Yer altı Suları Yasası, 4342 Sayılı Mera Kanunu, Hava Kalitesini Koruma Yönetmeliği, Gürültü Kontrol Yönetmeliği, Su Kirliliği Kontrol Yönetmeliği Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Zararlı Kimyasal Madde ve Ürünlerin Kontrolü Yönetmeliği, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, Yeraltı Suları Yönetmeliği, Tarım Alanlarının Tarım Dışı Amaçlarla Kullanılması Hakkında Yönetmelik tir.

Anayasa

Türkiye Cumhuriyeti devletinin yazılı hukuk kuralları arasında hiyerarşik bir sıralama vardır. Kanunlar ve kanun hükmünde kararnameler anayasaya, tüzükler kanunlara, yönetmelikler tüzüklere, tebliğler kendinden önce gelen kanunlara, tüzük ve yönetmeliklere aykırı olmaz ve kurallar yukarıdan aşağıya doğru, soyuttan somuta doğru sıralanır. En soyut düzen ‘anayasa’ dır. Anayasa’ tüm hukuk düzeninin çatısını oluşturur. Bunu daha az soyut olan kanunlar takip eder. Tüzükler kanunlara göre, daha

somut kuralları içerirler. Yönetmelikler ise en somut kurallardan oluşur. Bu sıralamadan çıkan sonuca göre, en somut olan hukuk kuralı önce uygulanır.

T.C. Anayasasında çevre ve çevrenin korunmasını içeren hükümler bulunmaktadır. Bu hükümlerden 56. madde, "Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevre hakkına sahiptir. Çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek, devletin ve vatandaşların ödevidir." diyerek, herkesin sağlıklı bir çevrede yaşama hakkını tanımış ve bu hakkı devlet koruması altına almaya çalışmıştır. 17. ve 5. maddeler, kişilerin sağlıklı bir çevrede, ruh ve beden sağlığı içerisinde yaşamalarını devletin temin edeceğini söylemektedirler. Anayasada çevre ve çevre hakkı ile ilgili hükümlerin dışında, doğal çevrenin korunmasını kapsayan hükümlerde bulunmaktadır. 1982 Anayasası'nın "Ormanların Korunması ve Geliştirilmesi" başlıklı 169. maddesi, devlete bütün ormanları pozitif (olumlu) koruma yükümlülüğünü getirmektedir. Bu hüküm ile ormanların korunması ve alanlarının genişletilmesi için Devlete gereken tedbirleri alma, yasalar koyma ve denetleme sorumluluğu getirmektedir. 168. madde ile doğal kaynaklar devletin tasarrufuna bırakılmıştır. 43.madde, kıyılarının korunması ile ilgili olarak; "deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir." denilmektedir.

2872 Sayılı Çevre Kanunu

Doğrudan çevre korumaya yönelik olarak geliştirilmiş bir yasadır. Bu yasa, içerdiği pek çok tüzük ve yönetmelik ile bir çerçeve yasa niteliğini taşımaktadır. Bu yasanın kapsamı ortak varlık olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi, doğal kaynakların en uygun biçimde kullanılması ve korunması; doğal kaynakların kirliliğinin önlenmesi; bitki ve hayvan varlığının yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması gibi yasal düzenlemeleri içermektedir.

Kanun kapsam ve içeriği genel olarak çevre korumayı öncelikli amaç olarak belirlemektedir. Ancak söz konusu kanunun ekonomik ve toplumsal kalkınma erekleriyle uyumlu olma amacı da taşıdığı belirtilmektedir. [4] Kanunun çevre korumada istisnai bir durum olarak ekonomik kalkınmaya uyumu göstermektedir. Kanunun 3.maddesinde çevre koruma konusunda yapılacak faaliyetler ile alınacak önlemlerin, kalkınma ve gelişmeye olan etkilerinin kısa ve uzun dönemli yarar maliyet

hesaplarının yapılması gerektiğini de öne sürmektedir. Kanun çevre korunurken, kalkınmayı etkilemeyecek şekilde davranmak gerektiğini öne sürerek kalkınma merkezli bir yaklaşım içermektedir.

Çevre kanunun çevrenin korunması ve çevre sorunlarının çözümü için ortaya koyduğu yasal düzenlemeler 4 grup da incelenebilir: [3]

1. Kirlenmeyi önleyici ve sınırlandırıcı kurallar: Kirlenmenin önlenmesi ve sınırlandırılması için yapılacak harcamaların kirleticisi tarafından yapılacağı belirlenmiştir. Kirleticilerin, gereken önlemleri almamaları durumunda yükümlü olacaklarını da hükme bağlamıştır. Kirlenme ihtimalinin bulunduğu durumlarda ilgililer kirlenmeyi önlemekle yükümlü kılınmıştır.

2. İdari yaptırımları belirleyen kurallar ve denetim: Uygulanacak cezalar ve nasıl uygulanabileceği ile ilgili hükümler, çevre kirlenmesinin önlenmesi açısından önem taşımaktadırlar. İlgili kurallara uymayan eylemler belirlendiğinde eylemlerin bölgede bulunan idari birim tarafından süreli ya da süresiz olarak durdurulabileceği kararlarına yer verilmiştir. Ayrıca atıkların toplanması ve uzaklaştırılması konusunda da kuruluşların denetleneceğine dair hükümler yer almaktadır.

3. Korumanın mali araçlarının oluşturulması: Kirliliğin önlenmesi ve çevrenin geliştirilmesi için kaynak oluşturularak bu kaynakların hangi alanlarda kullanılacağı belirlenmiştir.

4. Yönetmeliklerle genişletilecek hükümler: Birçok düzenleme, genel ilkeler belirlenerek yönetmeliklerle düzenlemeye bırakılmıştır. Bu durum, uzun vadeye yayılmadığı takdirde gelişmelere uyum sağlama açısından olanak sağlamaktadır. Bu noktada yada yönetmeliklere açık uç bırakılan konular, çevresel etki değerlendirmesi, atık ve kirlilik kontrolüdür.

Çevre kanunu, çevrenin korunması konusunda herkese sorumluluk yüklemiştir. Ekonomik faaliyetlerde, en elverişli teknolojik yöntemlerin kullanılması gerekliliği belirtilmesinin yanı sıra çevre korumanın ekonomik kalkınma ile uyumlu olması gerektiği ilkesini taşımaktadır. Ayrıca kirliliğin maliyetlerinin kirleticisiye yüklenmesi ile “kirliten öder” ilkesi benimsenmiştir. Kanun, kirlenme yasası ve etkinliklerin durdurulabilmesi

gibi yaptırımlarda getirmiştir. Diğer yandan kirliliğin önlemlerin alınması gerektiği belirtilmektedir.

Bu kanunun Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde Türkiye'nin, birliğin çevre standartlarını yakalama uğraşlarının bir sonucu olduğu söylenebilir. Bu kanun ne bütüncül bir çevre politikası hazırlanarak oluşturulmuş bir yasal düzenleme nede dünya ülkelerin çevre konusundaki koruma çabaları ve bu yöndeki sorunları araştırılarak oluşturulmuş bir yasal düzenleme değildir.

6831 sayılı Orman Kanunu

Orman Kanunu Türkiye'de ilk kez bir orman tanımı yapmış ve ormanların korunmasını hükme bağlamıştır. 6831 sayılı Orman Kanunu; ormanı, "...tabii olarak yetişen veya emekle yetiştirilen ağaç ve ağaççık toplulukları, yerleriyle birlikte orman sayılır..." biçiminde tanımlamaktadır. Türkiye de "Milli Park" statüsü ilk defa bu kanunla oluşturulmuştur. [118]

Kanun hükümleri, ormanların sınıflandırılması, ormanlarda avlanma ve orman ürünlerini toplanması, ormanların kullanımına dair yasaklamalar, ormanların bakımı ve geliştirilmesine dair teknik hükümler ve cezai hükümler gibi konulara yer verilmiştir. Kanunu korumaya yönelik hükümleri 4 grupta değerlendirilebilir: [118]

1.Yasaklamalar ve Sınırlandırmalar: Orman alanında orman ekosistemine ait elemanlara müdahale etmek yasaklanmıştır. Bunlar; fidanları kesmek, sökmek, ekim sahalarını bozmak, ağaçları yaralamak, tepelerini veya dallarını kesmek, kuru ağaçları kesmek veya bunları kökünden sökmek, yatık veya devrik ağaçları kesmek veya götürmek, kimyasal maddeler ile avlanmaktır. Ayrıca ormana bina, ahır yada farklı bir amaçla bina yapılması yasaklanmıştır. Ticaret amacıyla olmaksızın kendi ihtiyacı için toprak, kum ve çakıl çıkarmak; tarımsal amaçlı yer açmak yasaklanmıştır.

2.Yaptırımlar: Yasaklamalara uyulmadığı takdirde hapis cezası, para cezası, işletme ve kullanma ruhsatından men etme, el koyma gibi yaptırımlar uygulanabilmektedir.

3.Korumaya yönelik mali araçların oluşturulması: Orman alanların korunması amacı ile maliyetlerin karşılanması için bir fon oluşturulması bu fonun hangi kaynaklardan yararlanabileceği belirlenmiştir.

4.İstisnalar: Kanun bazı durumlarda orman alanlarının orman statüsünden çıkarılabileceğini belirtmektedir. Öyleki, 1. durumda 31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş yerlerden; tarla, bağ, bahçe, meyvelik, zeytinlik, fındıklık, fıstıklık (antep fıstığı, çam fıstığı) gibi çeşitli tarım alanları veya otlak, kışlak, yaylak gibi hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler ile şehir kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerleşim alanları, Orman sınırları dışına çıkarılabilmektedir. 2. durumda, tarım alanlarına dönüştürülmesinde yarar olduğu tespit edilen yerler ile halen orman rejimi içinde bulunan funda ve makilerle örtülü yerlerden tarım alanlarına dönüştürülmesinde yarar olduğu tespit edilen yerler orman sınırlarından çıkarılabilmektedir. 3.durumda, Savunma, ulaşım, enerji, haberleşme ,su,atık su, petrol, doğalgaz,altyapı ve katı atık bertaraf tesislerinin ; sanatoryum, baraj, gölet ve mezarlıkların; Devlete ait sağlık, eğitim ve spor tesislerinin ve bunlarla ilgili her türlü yer ve binanın Devlet ormanları üzerinde bulunması veya yapılmasında kamu yararı ve zaruret olması halinde, gerçek ve tüzel kişilere bedeli mukabilinde izin verilebilir. Bu hüküm (17/3. madde) 2002 tarihli Anayasa Mahkemesinin iptal kararına kadar turizm alan ve merkezleri dışında kalan Devlet ormanlarında kamu yararına olan her türlü bina ve tesisler için izin verilebilmektedir.

2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu

2873 sayılı Millî Parklar Kanunu, Orman Kanunu'nun 25. maddesinde orman dışındaki bazı sahalarında millî park kapsamına alınmasına olanak veren yasal düzenlemeye dayanılarak çıkarılmıştır. Mili parklarla ilgili yasal düzenlemeler daha önce 1956 yılında yürürlüğe giren 6831 sayılı Orman Kanunu'nun ilgili maddelerine göre yürütülmüştür.

Bu kanunun kapsamı, millî park, tabiat parkı, tabiat anıtı ve tabiatı koruma alanlarının belirlenmesi, özellik ve karakterleri bozulmadan korunmasına, geliştirilmesine ve yönetilmesine ilişkin kurallardan oluşmaktadır. Kanunda, millî park "bilimsel ve estetik bakımından, millî ve milletlerarası ender bulunan tabii ve kültürel kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip tabiat parçaları" olarak tanımlanmıştır.

[119]

1992 yılında yapılan IV. Millî Parklar ve Koruma Alanları kongresinde millî parklar “öncelikle ekosistemi koruma amaçlı yönetilen, sahip olduğu ekosistemin bütünlüğü korunurken bilimsel, eğitsel ve rekreasyonel amaçlı kullanımlara da olanak sağlayan, ulusal ya da uluslararası önemi olan, turistik açıdan önemli habitatları barındıran ve insan kullanımları ile ekosisteminde önemli bir değişim oluşturmamış alanlar” olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya bakıldığında kanunda Mili parklar bilimsel estetik ve kültürel kaynak değeri olarak nitelendirilmekte, ekosistem özelliğine denilmemektedir. Ayrıca amaç kısmında millî parklarla birlikte adı anılan tabiat parkları, tabiat anıtı ve tabiatı koruma alanı kavramları da tanımlanmıştır.

Kanunun koruma ile ilgili hükümleri üç grupta değerlendirilebilir: [119]

1.Sınırlamalar ve yasaklamalar: Millî Parklar Kanunu kapsamına giren yerlerde, doğal ve çevresel dengenin bozulması, yaban yaşamının yok edilmesi, bu alanların özelliklerinin yitirilmesine ya da değiştirilmesine yol açacak etkinlikler, toprak, su, hava kirlenmesine yol açacak işlerin yapılması, doğal dengeyi bozacak orman ürünleri üretimi, avlanma ve otlatma yapılması ile kamu yararı açısından kesin bir zorunluluk bulunmadıkça yapı ve tesis kurulması ve işletilmesi yasaklanmıştır. Ayrıca var olan ağaçların, bitki örtüsünün yanması, her ne sebeple olursa olsun kesilmesi, sökülmesi, boğulması, budanması sonunda oluşacak açıklıkların ve arazinin çeşitli şekillerde düzeltilmesi sureti ile elde edilecek sahaların işgali, kullanılması, bu yerlere her türlü yapı ve tesis yapılması yasaklanmıştır.

2. İstisnalar: Kanunda kamu yararına olmak ve plana uygun bulunmak koşuluyla, turistik amaçlı yapı ve tesisler yapmak isteyen gerçek ve tüzel kişilere Orman Bakanlığı’nca izin verilebileceği dair istisnalar yer almaktadır. İntifa hakkı, ilgili bakanlıkça tesisin rayiç değeri üzerinden belirlenecek bedelle doksan dokuz seneye kadar uzatılabilir.

3. Koruma için gerekli mali araçların oluşturulması: Kanun kapsamına giren yerlerin tesis koruma, onarım, bakım, tanıtım ve işletme harcamaları için "Milli Parklar Fonu" oluşturularak kaynakların nereden sağlanacağı ve hangi amaçla kullanılacağı belirlenmiştir.

3621 Sayılı Kıyı Kanunu

Türkiye de kıyı alanlarının korunması ve kullanımına dair yasal düzenlemelerde kıyının kamu malı sayılması ve özel mülkiyete konu olmaması günümüze kadar gelen süreçte genel kural olarak yer almıştır. Osmanlı döneminde de kıyıların devlet malı olduğu bilinmektedir. Cumhuriyet döneminde ise 1926 yılında kabul edilen Medeni Kanun’da geçen “Sahipsiz seyler ile menfaat-ı umuma ait mallar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.” ibaresi ile kıyıların herkesin kullanımına açık alanlar olduğu ilkesi benimsenmiştir. 1933 tarihli Belediye Yapı Yollar Yasası’nda kıyı çizgisinden itibaren 10 m’lik bir alan kıyı şeridi olarak sayılmakta ve korunmakta idi. 1982 Anayasası’nın 43. maddesiyle, kıyılarla sahil kuşaklarının kullanılış amaçlarına göre derinliği ve kişilerce bu yerlerden yararlanma olanak ve koşullarının yasayla düzenleneceğinin belirtilmektedir.

Kanunun içeriğinde yasal hükümler deniz, tabii ve suni göl ve akarsu kıyıları ile bu yerlerin etkisinde olan ve devamı niteliğinde bulunan sahil şeritlerinin doğal ve kültürel özelliklerini gözeterek koruması ve toplum yararlanmasına açık, kamu yararına kullanma esasları tespit edilmesi konularını açıklamaktadır. Bu kanunun koruma amacına yönelik hükümleri 4 grupta değerlendirilebilir: [120]

1. Yasaklamalar: Kıyı, herkesin yararlanmasına olduğundan buralarda hiçbir yapı, duvar, çit, parmaklık, tel örgü, hendek, kazık ve benzeri engellerin oluşturmamasına, kıyıyı değiştirecek boyutta kazı yapılmasına, moloz, toprak, ve çöp gibi kirletici etkisi olan atık ve artıkların dökülmesine izin verilmemektedir.
2. İstisnalar: Bazı durumlarda kıyının ekolojik yapısına müdahale edilmesine izin verilmiştir. Bu kamu yararının gerektirdiği hallerde, uygulama imar planı kararı ile deniz, göl ve akarsularda ekolojik özellikler dikkate alınarak doldurma ve kurulma faaliyetleri ile arazi elde edilmesidir.
3. Koruma alanlarının belirlenmesi ve sınırlamalar: Kıyıda belirlenen koruma sahil şerididir. Sahil şeridinde kıyı kenar çizgisine ilk 50m ye kadar yapı yapma yasağı getirilmiştir. Taşıt yolları, sahil şeridinin kara yönünde yapı yaklaşma sınırı gerisinde kalan alanda düzenlenebilir.
4. Yaptırımlar: Bu kanun kapsamında belirtilen yasaklamalara uyulmadığı durumlarda para cezası uygulanacağı belirtilmektedir.

4342 Sayılı Mera Kanunu

Bu Kanunun içerdığı hükümler, daha önce çeşitli kanunlarla tahsis edilmiş veya daha öncede de kullanılmakta olan mera, yaylak, kışlak ve kamuya ait otlak ve çayırların tespiti, köy veya belediye tüzel kişilikleri adına tahsislerinin yapılması, belirlenecek kurallara uygun bir şekilde kullandırılması, bakım ve ıslahının yapılarak verimliliklerinin artırılması, kullanımlarının sürekli olarak denetlenmesi, korunması ve gerektiğinde kullanım amacının değiştirilmesi gibi konuları içermektedir. [121]

Kanunun koruma ile ilgili hükümleri 4 grupta değerlendirilebilir:

1.Yasaklama ve sınırlandırmalar: Mera, yaylak ve kışlakların kullanma hakkı bir veya birden çok köy veya belediyeye ait olup, bu alanlar devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Mera, yaylak ve kışlaklar; özel mülkiyete geçirilemez, amacı dışında kullanılamaz, zaman aşımı uygulanamaz, sınırları daraltılamaz.

2. Yaptım uygulanması: Amaç dışı kullanılmak suretiyle vasıfları bozulan mera, yaylak ve kışlakları tekrar eski konumuna getirmek amacı ile yapılan masraflar sebebiyet verenlerden tahsil edilmektedir. mera, yaylak ve kışlakların ve sınır işaretlerinin korunmasından ve ayrıca tahsis amacına göre en iyi şekilde kullanılmasının sağlanması sorumluluğu muhtarlara ve belediye başkanlarına verilmiştir. Muhtarlar ve belediye başkanları, mera, yaylak ve kışlaklara tecavüz olduğu takdirde durumu

İlgili kurumlara bildirmek zorundadırlar.

3.İstisnalar: Meraların amaç dışı kullanımına izin verilmezken, maden ve petrol için zaruri olan, Turizm Bakanlığının talebi üzerine, turizm yatırımları için zaruri olan, Kamu yatırımları yapılması için gerekli bulunan, İmar planlarının hazırlanması, toprak muhafazası, gen kaynaklarının korunması, milli park ve muhafaza ormanı kurulması, doğal, tarihi ve kültürel varlıkların korunması, sel kontrolü, akarsular ve kaynakların düzenlenmesi için ihtiyaç duyulan durumlarda kullanım amacı dışında işletilmelerine izin verilmektedir.

4. Korumanın mali araçlarının sağlanması: Bu Kanunla verilen görevlerin gerçekleştirilmesi amacıyla personel giderleri hariç her türlü carî, yatırım ve transfer

giderleri ile huzur haklarının ödenmesinde kullanılmak üzere kaynakların nasıl oluşturulacağı belirlenmiştir.

Çevre Kanunu'nun, çevre koruma işlevini gerçekleştirebilmesi için bazı yönetmeliklere ihtiyaç duyulmuş ve çevrenin korunmasına yönelik bir dizi yönetmelik çıkarılmıştır. Türk çevre mevzuatı 1990 li yıllardan sonra AB uyum sürecinde bu süreç içerisinde yenilenmekte olduğundan çok sayıda yönetmelik çıkarılmıştır. Bütün yönetmeliklerin tez içinde verilmesi anlamlı bir çalışma yaklaşımı sağlamadığından 1980 yılından günümüze kadar olan çevre ile ilgili düzenlemeler ek 1 deki çizelgede toplamamıştır. Burada çevre koruma yaklaşımları hakkında değerlendirme yapılabilecek kadar belirli yönetmelikler incelenmiştir.

Toprak Koruma Ve Arazi Kullanımı Kanunu

Bu Kanun; arazi ve toprak kaynaklarının belirlenmesi, sınıflandırılması, arazi kullanım plânlarının hazırlanması, tarım arazilerinin amaç dışı ve yanlış kullanımların önlenmesi, korumayı sağlayacak yöntemlerin oluşturulmasına ilişkin sorumluluk, görev ve yetkilerin tanımlanması ile ilgili konuları kapsamaktadır. Kanundaki koruma amacına yönelik yasal hükümler 3 grupta incelenebilir. [122]

1.Koruma projelerinin hazırlanması: Arazi kullanımını gerektiren her türlü girişim ve yatırım sürecinde toprakların korunması, doğal ve yapay olaylar sonucu meydana gelen toprak kayıplarının önlenmesi; arazi kullanım plânları, tarımsal amaçlı arazi kullanım plân ve projeleri ile toprak koruma projelerinin uygulamaya konulması ile sağlanır.

2.Yaptırımlar ve yükümlülükler: Tarım dışı arazi kullanımına izinsiz başlanması veya hazırlanan toprak koruma projelerine uyulmaması halinde, yapılan faaliyet tamamen durdurur, yapılan faaliyet tamamlanmış ise kullanımına izin verilmez. Tarımsal amaçlı kullanım için ayrılmış arazilerde, izinsiz yapılan bütün yapılar yıkılır ve temizlenir. Arazinin yeniden eski haline gelmesi için yapılan masraflar sorumlulardan tahsil edilir. Tarım arazilerinin niteliklerini bozanlara para cezası verilmektedir.

3.İstisna durumlar: Tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanılabilecekleri durumları belirleyen maddeler tanımlıdır. Başka bir deyişle bu yönetmelik hangi sınıftan tarım arazilerinde hangi tür, faaliyetlerin yerleştirilebileceğini tanımlamaktadır. Yasa "Mutlak tarım arazileri, özel ürün arazileri, dikili tarım arazileri ile sulu tarım arazileri

tarımsal üretim amacı dışında kullanılamaz” demektedir. Ancak, alternatif alan bulunmaması ve Kurulun uygun görmesi şartıyla bazı istisna durumlar tanımlamaktadır. Bu durumlar, Savunmaya yönelik stratejik ihtiyaçlar, Doğal afet sonrası ortaya çıkan geçici yerleşim yeri ihtiyacı, Petrol ve doğal gaz arama ve işletme faaliyetleri, İlgili bakanlık tarafından kamu yararı kararı alınmış madencilik faaliyetleri, Bakanlıklarca kamu yararı kararı alınmış plân ve yatırımlar, Kamu yararı gözetilerek yol altyapı ve üstyapısı faaliyetlerinde bulunacak yatırımlar, yenilenebilir enerji kaynak alanlarının kullanımı ile ilgili yatırımları, Jeotermal kaynaklı teknolojik sera yatırımlarıdır.

Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği

1970’li yıllarda ilk kez Amerika Birleşik Devletleri’nde ortaya çıkmış, daha sonra 1985 yılında AB Çevre Direktifi ile Avrupa Birliği çatısı altında üye devletlerde kabul görmüş olup üye devletlerde hukuksal bir altyapısı bulunmaktadır. Çevresel Etki Değerlendirmesi, en genel tanımı ile gerçekleştirilmesi düşünülen bir faaliyetin ilerde ortaya çıkması muhtemel çevresel etkilerini, henüz ortaya çıkmadan önce belirleyerek o faaliyete gerekli iznin verilip verilmeyeceği konusunda yapılacak değerlendirmedir. Başka bir ifade ile herhangi bir ekonomik kuruluşun çevresi üzerinde oluşturacağı ölçülebilir ya da ölçülemeyen tüm etkilerin nesnel olarak değerlendirilmesine yarayan araştırma yöntemi olarak nitelendirilmektedir. [4]

Çevresel Etki Değerlendirmesi’nde amaç, çevre üzerinde olumsuz etki yapabilecek faaliyetlerin gerçekleştirilmesine izin verilmeden önce bu olumsuz etkilerin belirlenmesi ve bunları tamamen yok edecek veya asgari düzeye indirecek önlemlerin alınması halinde ilgili faaliyetlere izin verilmesidir. Bu anlamda ÇED, şekilsel bir araç ya da sıradan bir izin verme yolu değil, çevre korumanın önemli esaslarını bünyesinde barındıran teknik bir sistemdir. [51]

Türkiye’de, ÇED süreci, Türkiye’de ÇED ilk olarak, 1983 yılında çıkarılan Çevre Kanunu’nun 10. maddesi ile yasal bir statüye kavuşturulmuştur. 10. maddede ÇED ile ilgili olarak “Gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetleri sonucu çevre sorunlarına yol açabilecek kurum, kuruluş ve işletmeler bir “Çevresel Etki Değerlendirme Raporu” hazırlarlar. Bu raporda çevreye yapılabilecek tüm etkiler göz önünde bulundurularak çevre kirlenmesine sebep olabilecek atık ve artıkların ne şekilde zararsız hale

getirilebileceği ve bu hususta alınacak önlemler belirtilir.” ifadesi yer almaktadır 1993 tarihinde yürürlüğe giren Çevresel Etki Değerlendirme Yönetmeliği ile yasal bir süreç olarak tanımlanmıştır. ÇED Yönetmeliği 1997ve 2002 tarihlerinde revize edilerek, Avrupa Birliği (AB) ÇED Direktifi ile uyumlaştırmanın sağlanması için gerçekleştirilen son revizyon 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Türkiye’nin dış politikasında ÇED sürecinin güçlendirilmesi ve AB Direktifleri ile uyumlulaştırılması, AB katılım sürecinde önemli bir unsur olarak nitelendirilmektedir. Çevre ile ilgili gelişmelerin yoğun bir şekilde yaşanması neticesinde gerçekleştirilen düzenlemeler, zaman içerisinde günün gereklerine uyum sağlayamadığından bazı değişikliklere ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda, 1993 yılında çıkarılan ve 1997 yılında değiştirilen “Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği”, bu değişiklikten sonra 2002 ve 2003’te olmak üzere iki kez daha değiştirilmiştir. 2003 tarihinde yapılan değişiklikten sonra yürürlükte olan yönetmelikte 2004 tarihinde bazı değişiklikler yapılmıştır. [51]

Yürürlükte bulunan Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği’nin koruma amacına yönelik yasal hükümleri 3 grupta incelenebilir:[123]

1.ÇED’de tabi faaliyetlerin belirlenmesi ile ilgili hükümler: ÇED tabi olacak faaliyetler listeler halinde belirlenmektedir. Çevre üzerinde önemli etkisi olabilecek proje ve faaliyetler önceden belirlenmektedir. Burada önemli olarak kabul edilen faaliyetler yasa koyucu tarafından belirlendiğinden uygulayıcı birime takdir yetkisi vermemektedir. Bu noktada yönetmeliğin Ek1 listesindeki faaliyetler doğrudan ÇED’e tabi olurken Ek2 listesinde yer alan faaliyetler ön araştırmaya tabi olup, çevresel etkileri önemlidir kararı verilen faaliyetler için ÇED yapılacağı kabul edilmiştir.

2. ÇED’in gerekli olup olmadığı kararı ile ilgili hükümler: Yönetmeliğin ek2 listesinde yer alan faaliyetleri için ön araştırma uygulanacağı belirtilmektedir. Ön inceleme aşamasının temel özelliği, önemin tespit edilmesidir. Bu çerçevede, ön inceleme aşamasının özünü, önemin projeyi ÇED sürecine tabi kılacak ölçüde olup olmadığının saptaması oluşturur. Diğer bir deyişle, ön inceleme mekanizması, potansiyel olarak, çevresel açıdan önemli olumsuz etkilere sahip ya da etkileri tamamen bilinemeyen projeler üzerine odaklanmaktadır. [51] Ek2 listesinde yer alan faaliyetlerin nitelikleri ek 1 de yer alan faaliyetlerin nitelikleri ile benzeşmekte olup büyüklük ölçüsü gibi bazı

nitelikler gereği ek1 listesindekilerin kapsamına girmeyen faaliyetlerden oluşmaktadır. Bu noktada ÇED Gereklidir" veya "ÇED Gerekli değildir" kararları nasıl verileceği önem taşımaktadır. Bir projenin uygulanmasına yönelik olumlu veya olumsuz bir karar verilinceye kadar olan projenin hazırlık sürecinde aşağıdaki gibi bazı kararlar verilmesi gerekmektedir. Bakanlık seçme eleme incelemesine tabi projeleri, EK 4'deki kriterler çerçevesinde inceler ve değerlendirir. Bakanlık, bu aşamada gerekli görülmesi halinde proje sahibinden projesi ile ilgili geniş kapsamlı bilgi vermesini, araç gereç sağlamasını, yeterliği kabul edilebilir kuruluşlarca analiz, deney ve ölçümler yapmasını veya yaptırmasını isteyebilir Yönetmeliğin ek4 de yer alan proje tanıtım dosyasının hazırlanmasında esas alınacak seçme eleme kriterleri, ÇED'in gerekli olup olmadığı, ÇED'in kapsamı, Hangi alternatiflerin göz önünde bulundurulması gerektiği, Hesaba katılması gereken çevresel önlemler ve riskleri değerlendirmede yeterliliği tartışılır durumdadır.

3.ÇED Raporunun içeriği ile ilgili hükümler: ÇED raporu, Yönetmelikteki tanıma göre; "EK-I listesinde yer alan veya Bakanlıkça 'Çevresel Etki Değerlendirmesi Gereklidir' kararı verilen bir proje için belirlenen özel formata göre hazırlanacak raporu ifade eder" demektedir. Bu tanımda raporun içeriğine ilişkin herhangi bir açıklamada bulunmamaktadır. ÇED raporunun kapsamını yönetmeliğin ek 3 de yer alan rapor formatı belirlemektedir. Bu rapor formatındaki konular faaliyetin yerine ve türüne özgü konuların yer almasına olanak sağlayıcı değildir. ÇED raporunun içeriğini, projenin tanımlanması ve amacı, seçilen yerin konumu, projenin yeri ve etki alanının mevcut çevresel özellikleri, alınacak olan önlemler ve halkın sürece ne şekilde katılacağına ilişkin konuları içermektedir. Bu raporun içeriğindeki koruma ile ilgili en önemli konular, projenin çevresel etkileri, önlemler ve alternatiflerin belirlenmesi konusudur. Raporun bu konuları, çevresel etkilere karşı alınacak olan önlemlerin projeden tamamen veya kısmen vazgeçmeyi kapsadığı kadar, projeye sınır getirerek etkiyi giderme kararlarının alınmasını etkilemektedir.

4. Yaptırımlar: "ÇED Gerekli değildir" veya "ÇED olumlu" kararları söz konusu olmaksızın bir proje inşasına başlanması durumunda, bu iki karardan herhangi biri verilene karar çalışmalar durdurulur. ÇED Raporunda veya Proje Tanıtım Dosyasında taahhüt edilen hususlara uyulmadığının tespit edilmesi durumunda söz konusu

taahhütlere uyulması için Bakanlıkça da uygun görülmesi halinde Valilikçe bir defaya mahsus olmak üzere süre verilebilir. Bu süre sonunda taahhüt edilen hususlara uyulmaz ise yatırım durdurulur. Yükümlülükler yerine getirilmedikçe durdurma kararı kaldırılmaz.

Kirlilik Kontrolü İle İlgili Yönetmelikler

Türkiye’de 1980 li yıllara kadar kirlilik kontrolü konusunda hükümler içeren ilgili Belediye Kanunu, Umumi Hıfzısıhha Kanunu gibi yasalar bulunmakta olup, bağımsız olarak kirlilik türlerine göre hükümler içeren yasal düzenlemeler bulunmamakta idi. AB uyum sürecinde yönetmelikler bazında uyum çalışmalarını hızlandığı 1980 sonrası dönem içinde çok sayıda kirlilik kontrolü ile ilgili yönetmelik çıkarılmıştır.

Kirlilik kontrolü yönetmelikler başlığı altında değerlendirecek olanlar, Hava Kalitesi Kontrolü Yönetmeliği, Endüstriyel Kaynaklı Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği, İçme Suyu kalitesi yönetmeliğidir.

Kirlilikle ilgili yasal düzenlemelerin içeriğini, kirliliğin önlenmesi ve kabul edilebilir bir düzeyde kalmasının sağlanması, kontrol altına alınarak giderilmesi gibi temel konular oluşturmaktadır. Bu noktada bu yasal düzenlemelerin iki önemli özelliği ortaya çıkmaktadır, bu özellikler, önleme ve giderme boyutudur. Bu yönetmeliklerin çevre koruma yaklaşımları ile ilişkili hükümleri 3 grupta değerlendirilebilir: [124], [125], [126]

1. Standartlarla ilgili hükümler: Sınır değerler, nicel veya nitel olarak ifade edilebilen ölçütler standartlarla ilgili kuralları oluşturmaktadır. Yönetmeliklerdeki standartlar, kirleticinin bırakacağı ortam (hava, su, toprak) dikkate alınarak oluşmuştur. Bu nedenle kirlilik düzeyleri, sınır değerler alıcı ortamların özelliğine göre belirlenmektedir. Diğer yandan kirleticiler ayrı ayrı belirli süreler içinde çıkarabilecekleri emisyon bakımından kabul edilebile miktarlara değerlendirilir. Yönetmeliklerde hem emisyon standartları hem de çevre kalite standartlarına yer verilmiştir. Hava Kalitesi Kontrolü Yönetmeliğinde mevsimlere göre ayrı ayrı kirleticiler hakkında sınır değerler belirlenmiştir. Su kalitesi kontrolü yönetmeliğinde deşarj edilecek atık suların standardında kirlilik yükü belirlenmiştir.

2.Koruma bölgeleri ve yasaklamalar: Yasaklamalar faaliyete, kirleticiye ve bölgeye olmak üzere üç farklı yolla gerçekleşmektedir. Bazı durumlarda bunların iç içe geçtiği

olmaktadır. Önlemlerin uygulamada işlevsel olması için oluşturulan koruma alanları ve bölgeleri uygulanacak standartlar ve yasaklamalar için belirleyici olmaktadır. Hava Kalitesi Kontrolü Yönetmeliğinde hassas kirlenme bölgeleri, ve özel koruma bölgesi gibi bölgeler bulunmaktadır. Su kalitesi kontrolü yönetmeliğinde belirlenen koruma alanları, içme ve kullanma sularının rezervleri esas alınarak, mutlak, kısa, orta ve uzun mesafe olmak üzere 4 bölgeye ayrılmıştır.

3.Yaptırımlar: Kirleten öder ilkesi etrafında şekillenmektedir. Özendirici niteliklerde olmakla birlikte daha çok yasaklayıcı ve yükümlülük getirici kurallara yer vermektedir. Üretim ve tüketim etkinliklerinde kullanılacak madde ve araçlar, kullanılacak teknoloji, üretim biçiminde ortaya çıkacak olumsuzluklara karşı uyulması gereken zorunlu esaslara yer verilmektedir. İzne tabi tutulan bütün faaliyetler belirlen standartları sağlamakla yükümlüdürler.

Atıkların Kontrolü ile ilgili Yönetmelik

Atık yönetimiyle ilgili çıkarılan yönetmelikler 1983 yılında çıkan Çevre Kanunu'na dayanmaktadır. Çevre Kanunu Madde 11'e göre Atıkların üretiminin ve zararlarının önlenmesi veya azaltılması ile atıkların geri kazanılması ve geri kazanılabilen atıkların kaynağında ayrı toplanması esastır. Atık yönetim plânlarının hazırlanmasına ilişkin esaslar, Bakanlık tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir.

Atık yönetiminin AB ile uyumlu bir şekilde yapılmasında gerekli olan teknik ve çevresel ihtiyaçlar iki temel AB direktifine göre düzenlenmiştir.

- Düzenli Depolama Direktifi
- Ambalaj Direktifi

Düzenli Depolama Direktifi düzenli depolama sahaları için ayrıntılı teknik ve işletme ile ilgili standartlar düzenler.

1990 lı yıllardan sonra AB uyum sürecinde yönetmelikler bazında uyum çalışmalarını hızlandığı süreçte atık yönetimi ile ilgili çok sayıda yasal düzenleme yapılmıştır. Atık kontrolü yönetmelikleri başlığı altında değerlendirecek olanlar, Katı Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, Ambalaj ve Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği, Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliğidir. Bu yönetmeliklerin amacı çevre kirliliğini azaltmak, katı

atıkların çevreye zarar vermeden bertarafını sağlamaktır. Yönetmeliklerin içeği üretim, tüketim ve hizmet faaliyetleri sonucunda oluşan atıkların alıcı ortamlara doğrudan veya dolaylı vermeleri uygun görülmeyen tesis ve işletmeler ile yerleşim birimlerinin, atıklarını yönetmeliklerde belirlenen standart ve yöntemlere uygun olarak arıtmaları ve bertaraf etmeleri gibi konuları kapsasamaktadır. [127],

1.Toplama ve depolama alanları ile ilgili hükümler: Kentsel alanda hastane, klinik ve laboratuarlardan kaynaklanan tıbbi atıklar ile evsel atık içerisindeki geri kazanılabilir atıklar, atık pil ve akümülatörler, atık lastikler, elektrikli ve elektronik ekipman atıkları (EEEE) ve hacimli atıklar KKA'lardan ayrı toplanmalıdır.

2. Geri kazanım: Çevre kirliliğinin uzun vadede aza indirgemenin en temel kurallarından biri olarak yönetmeliklerde yer almıştır.Bu amaçla yönetmeliklerde kota ve depozito gibi yöntemlere yer verilmiştir. Ambalaj ve Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliğine göre sorumlu ekonomik işletmeler (ambalaj üreticileri), üretmiş oldukları ambalaj atıklarının ağırlıkça en az % 35'ini geri kazanmakla yükümlüdürler.

3.Yükümlülükler ve yaptırımlar: Atık ve bertaraf tesisi kurulmasını öngören diğer tüm yönetmeliklere aykırı olarak atık alım, ön arıtma veya bertaraf tesislerini kurmayanlar ile kurup da çalıştırmayanlar hakkında idari para cezası verilmektedir.

5.4.4.Yönetim Yapısı

5.4.4.1 Cumhuriyet Öncesi Dönemde Çevre İle Örgütlenme

Osmanlı devletinin kurumsal yapısı içinde çevre sorunlarının çözümü ve çevre koruma amaçlı uygulamaların denetlenmesini sağlayan bir yönetim sistemi bulunmaktadır. Çevre yönetim sistemi, kent yönetim sisteminden ayrılmış bir yapı değildir. Bu yönetim yapısı içinde çevre ile ilgili uygulamaların yürütülmesinde fiili ve dolaylı olarak sorumluluk sahibi kurumlar bulunmaktadır.

Çevrenin korunması ve çevre sorunlarının çözülmesi amacı ile Osmanlı devletinde idari örgütlenmeye gidilmiştir. Bu idari örgütlenmenin yanı sıra sivil örgütlenmelerde bulunmakta ve çevrenin korunması ve geliştirilmesi yönünde faaliyetlerde bulunmaktadır. Osmanlı döneminde idari ve sivil örgütlenme yapısı ve işleyişi Tanzimat

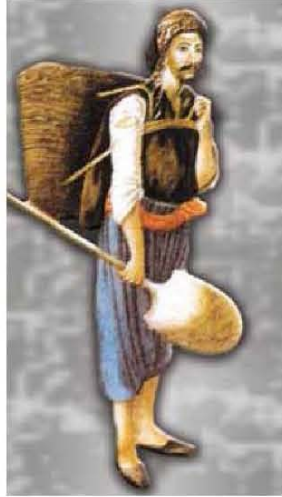
döneminde değişmiştir. Tanzimat'a kadar sanayileşmenin getirdiği kimyasal atıkların bulunmaması, nüfusun az olması çevre ile ilgili uygulamalar için yönetim sistemi yeterli olmakta idi. Ancak Tanzimat'tan sonra artan nüfus ve atıkların muhtevasının değişmesi yönetim sisteminin yenilenmesini gerektirmiştir.

Osmanlı döneminde bütüncül bir yönetim sistemi bulunmayıp genellikle kentsel çevrenin korunması ve geliştirilmesi, içme suyu kaynaklarının korunması, ormanların ve meraların korunması alanlarında faaliyet gösteren bir yönetim sistemi bulunmaktadır. Bu nedenle çevrenin korunmasında ve çevre sorunlarının çözümünde işleyen yönetim sistemi bu 3 farklı alt başlık altında değerlendirilebilir.

1.Kentsel çevrenin korunması ve geliştirilmesi: Kentsel çevre temizliği, katı ve sıvı atıkların yönetimi gibi konuları içermektedir. Tanzimat'a kadar bu alandaki uygulamalar, kadi, subaşı, gibi görevlilerce uygulanmaktadır. Kadi, kent yönetimindeki adli ve mülki görevleri yerine getirmekte olup yasaklama, yükümlülükler ve yasal düzenlemelerin uygulanabilmesi gerekli denetim sistemini yürütmektedir. Bu nedenle kadının çevre alanındaki görevleri, kentin temizliği, atıkların bertaraf edilmesi, hava kalitesinin korunmasıdır. Subaşı kadiya bağlı olup, bugünkü belediyelerin zabıta hizmetlerinden sorumlu bir görevlidir. Bu görevlinin gündüzleri kentte gezerek sokakların, mahallerin ve çarşının temizliğini temin etmek gibi sorumlulukları vardır. Çöplük veya Mezbele Subaşı, kentin temizlik işlerinden sorumlu olup Şehrin temizliğinden sorumlu olup, acemoğlanlarından oluşan temizlik görevlileri grubu Çöplük Subaşısına bağlı idiler. 1826 yılından itibaren yeniçeri ocağının Sultan II. Mahmud tarafından kaldırılmasından sonra şehirde temizlik işlerinin yönetimi subaşılık makamı yerine yine kadiya bağlı olarak görev yapan İhtisap Teşkilatına bırakılmıştır. İhtisap Teşkilatı, günümüzdeki belediyelerin yerine getirdiği kısmi görevleri yürütmektedir. Bu görevlerin çevre yönetimini ilgilendiren alanları, üretim sürecinin kontrol edilmesi, kentin alt yapı hizmetlerinin yürütmesidir. [116]

Kentsel çevrenin korunması ve geliştirilmesi alanında idari örgütlenmenin dışında faaliyet gösteren sivil örgütlerde bulunmaktadır. Bunlar vakıflar, çarşı esnafı ve mahalle sakinleridir. Mahalle sakinleri ve çarşı esnafı çöp çıkaran veya arayıcı esnafı olarak adlandırılan kişilere maaş bağlayarak mahallenin ve çarşının temizliğini

yaptırmaktadırlar. Arayıcı esnafı, kadıdan, şehrin süprüntülerini ve evlerden konaklardan atık çöpleri toplamak üzere yıllık ihale ile alır, çöp topladığı mahallenin gelir düzeyine göre kadiya ücret ödemektedir. Çarşı temizliğinden çarşı esnafı, mahalle aralarının, sokakların temizlenmesinden ve mesken çöplerinin toplanmasından arayıcı teşkilatı sorumludur. Çarşı temizliği için yapılacak harcamalar “avarız sandığı” denilen esnaf sandıklarından karşılanmaktadır. [128]

Arayıcı Esnafı

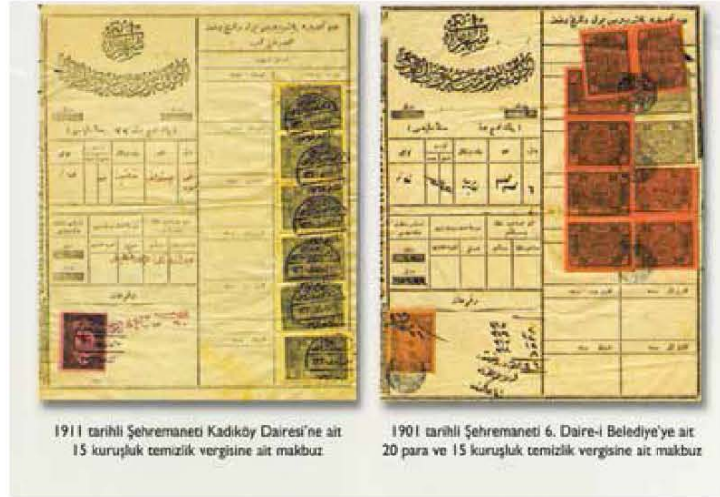
Çöpçü başı

Şekil 5. 6 Osmanlı döneminde Çevre yönetiminde Görevliler

Bu arayıcı esnafı 500 nefer, ayaklarına kasıklarına kadar battal siyah çizmelere giyip üzerlerinde kırmızı siyah meşin kaftanlar ile başlarında Teke ve Hamid külahları, omuzlarında uzun sırıklar, ucunda çapa demir kazmalar, arkalarında yuvarlak ağaç tekneler, ellerinde kazmalar, bazılarının ellerinde süpürge kürekler, omuzlarında sepet ve gararlar ve çer çöp sepetleri ile bir hây-hû ederek alay ile geçerler...Bu sınıf çöplük subaşısına mensuptur. İşleri İstanbul içinde bütün evlerde, caddelerde ne kadar mezbele ve çer çöp var ise sepetler ile taşıyıp deniz kenarında tekneler içinde yıkayıp, içinde akçe, mangır, çivi ve başka tür eşya bulup geçimlerini sağlarlar. Ancak bazı yerde istefan sorguç, cevahir kuşak, değeli yüzük taşlarından düşmüş mücevher türü değerli şeyler bulurlar ki anlatılamaz.

Kaynak: Güldal., F ve Doğan, A., (2010). Osmanlı'dan Günümüze Temizlik Çalışmaları ve Küçükçekmece Örneği, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı

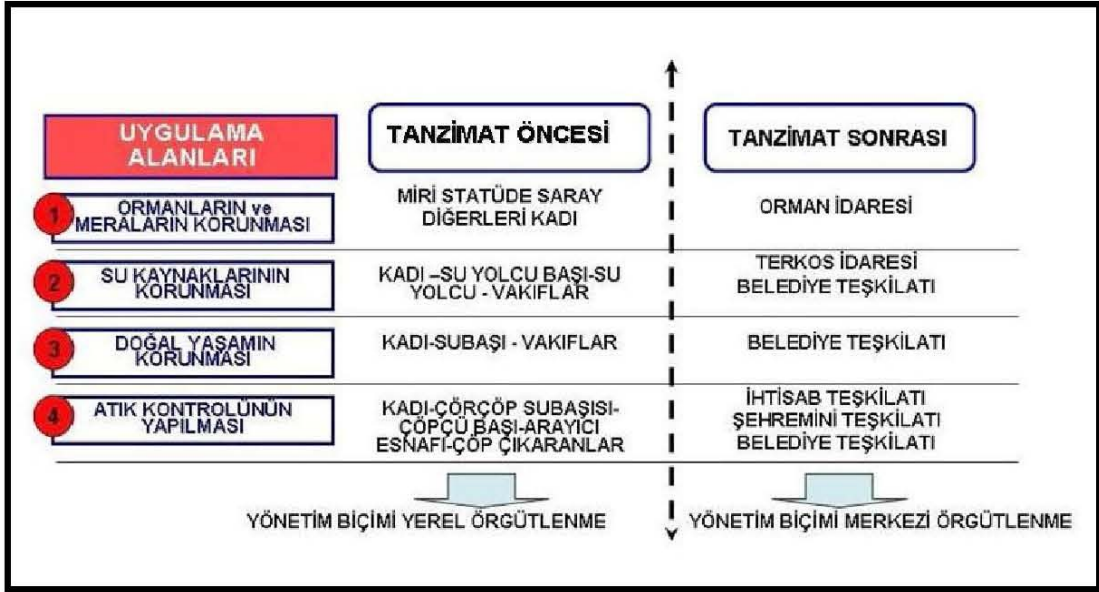

Şekil 2. 2 Osmanlı Döneminde Çevre Temizlik Makbuzları

Üçüncü madde: Hane, dükkân ve mağazaların içlerinde her kim ikamet eder ise onlardan aşağıda gösterildiği şekilde temizlik vergisi alınacak; fakat boş bulunan hane, dükkân ve mağazalardan boş kaldığı müddetçe tanzîfât resmi alınmayacaktır. Dördüncü madde: Belediye daireleri tanzîfât vergisini aydan aya tahsile görevlidir. Hane, dükkân ve mağazalarda ikamet edenler, binalarının numaralarının yazılı olduğu, resmî mühürle damgalanmış makbuzları alarak borçlarını ödemeye mecburdurlar. Beşinci madde: Temizlik vergisini aydan aya ve yahut borcunu sene sonunda ödemeyenler olduğunda; vergi, Dersâdet Devâir-i Belediyesi Kânunu'nun altmış dördüncü maddesi hükmüne uygun olarak tahsil edilir. Buna göre vergi borcu, kişinin emlâkinin tasarruf hakkından vazgeçmesi ve intikali için devâir-i belediyyece lazım gelen muamelenin icrâ olunmayıp tehir edilmesi, maaş, hisse ve geliri var ise onlardan kesilmek sûretleriyle tahsil olunur.

Kaynak: Güldal., F ve Doğan, A., (2010). Osmanlı'dan Günümüze Temizlik Çalışmaları ve Küçükçekmece Örneği, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı ap

Tanzimat öncesi dönemde kentsel çevrenin korunmasında sorumlu görevli kadı idi. Kadının kentsel çevre ile ilgili görevleri şehir temizliğinin sağlanması, imar faaliyetlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesi idi. Subaşı başta olmak üzere, böcekbaşı, çöplük subaşısı ve görevliler de kadiya yardımcı olan diğer birimlerdi. [116]

Şekil 5 8 Cumhuriyet Öncesi Dönemde Çevre ile İlgili Örgütlenme

Tanzimat'la birlikte batıdaki örneklerine benzer kent hizmetlerini de gündeme getirmiş ve bu noktada bir dizi reformlar yapılmıştır. Bu nedenle kentsel çevrenin korunmasından sorumlu birim olarak Şehremaneti Teşkilatı ve daha sonra Belediye Teşkilatı oluşturulmuştur. Kentsel çevrenin temizliğinden sorumlu olan bu kuruluşlar, kentsel çevrenin temizliğinin sağlanması ve atıkların yönetimi için ücretli personel çalıştırmıştır. Ayrıca çevre hizmetlerinin maliyetlerinin karşılanması için çevre vergisi düzenlenmiştir. Ancak bu dönemdeki çevrenin yönetimine yerel katılım sağlanmadığından, çevre hizmetlerinin meydan, anayol, çarşı pazar sınırlarını aşmadığı, mahalle içlerinin ise eski durumunda bırakıldığı görülmüştür.

5.4.3.2. Cumhuriyet Sonrası Dönemde Çevre ile Örgütlenme

Cumhuriyet döneminde, Çevre ile ilgili yürütülen bütün faaliyetler, merkezi örgütlenme, yerel örgütlenme ve sivil örgütlenme olmak üzere 3 farklı yapı içinde yer almaktadır. Bu yönetim sistemi içerisinde Merkezi yönetim, yerel yönetim üzerinde, yerel hizmetlerin merkezi idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir.

Çevre yönetiminde merkezi örgütlenme, insanın çevre üzerindeki etkisini asgari düzeye indirmek, doğal dengenin kendini yenilemesine imkan vermek ve doğal dengenin bozulmasını önlemek için sorunları ortaya çıkarmak, toplumun çevre bilincini arttırıp çevrenin korunmasına, geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu amaçla çıkartılan yasa, yönetmelik ve kararlara sıkı bir şekilde uyulmasını sağlamak amacıyla örgütsel yapılar ve örgüt yönetimi oluşturmuştur. Çevre yönetiminin amacı insanın yaşamında olumlu değişiklikler yaratacak biçimde, değişimi izleyebilmesini ve onun gereklerini yerine getirebilmesini sağlamaktır. Merkezi yönetimin amacı, çevre yönetimini, insanın yaşam biçiminin çevreye uyum sağlaması yönünde değişimini yönetmektir.

Çevrenin korunmasında merkezi yönetim yapısı, çevreye yönelik karar ve faaliyetlerin merkezi hükümet ve onun hiyerarşik yapısı içinde yeralan örgütlerden oluşmaktadır. Merkezi kuruluşların çalışmalarını, taşrada kurdukları örgütler vasıtasıyla yürütmeleri, yetki genişliğine dayanan bir uygulamadır. Bakanlıklar gibi birçok merkezi kuruluşun, bölge örgütleri de bu tür bir örgütlenmenin ürünüdür.

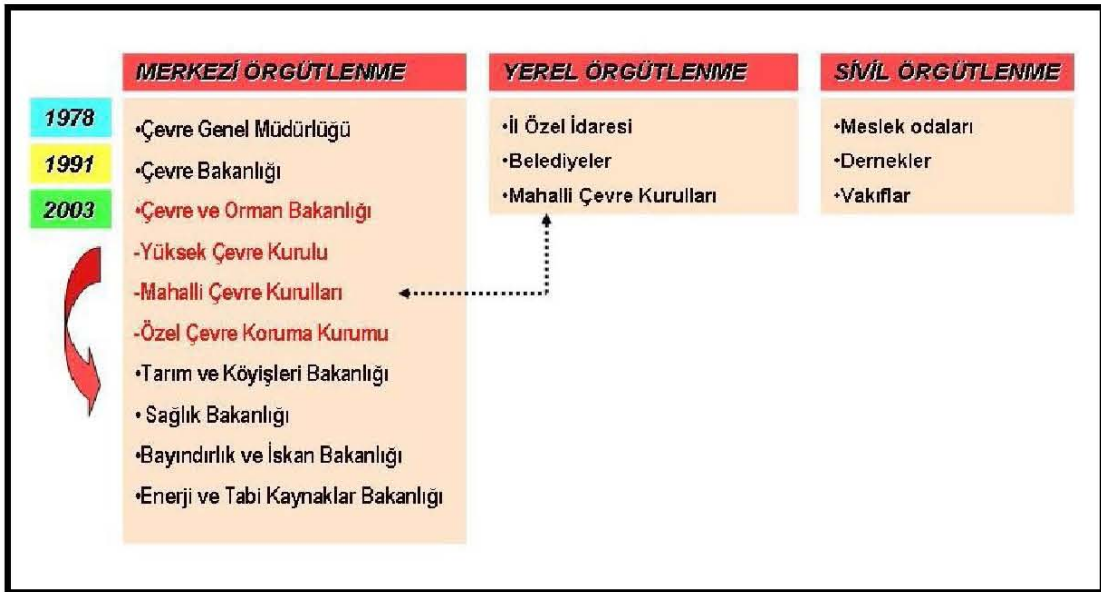
1978’li yıllara kadar devletin yönetim yapısı içinde ayrı bir çevre örgütlenmesi bulunmamaktadır.

Bununla birlikte çevreden sorumlu merkezi düzeyde bir kuruluş ilk kez 1978 yılında gündeme gelmiş ve Çevre Genel Müdürlüğü kurulmuş daha sonra 1991 yılında Çevre Bakanlığı kurulmuştur. Çevre yönetimi yapısı, çevre konusunda koruma görevi ve sorumluluğu yüklenen tüm kişi ve kuruluşları kapsamaktadır. Bunun için bu kuruluşlar arasında eşgüdümü sağlamak ve ülkenin çevre korumaya ilişkin politikalarını oluşturmakla görevli kurul olarak merkezde Çevre bakanlığı kurulmuş bulunmaktadır. Çevre Bakanlığı’nın çevre yönetimine ilişkin görevleri tek başına üstlenmesi, sorunların giderek büyümesine ve çözüm önerilerine ihtiyaç doğurmuştur. Çevre yönetim sisteminin örgütlenmesi, bu ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Çevre yönetimi ulusal ve uluslararası alanda amaçlarının gerçekleştirilmesi için bu örgütsel yapıları oluşturulmuştur.

Bundan sonra da çevre konusundaki politikalar çoğunlukla Çevre Bakanlığı'nın vesayeti altında alınmıştır. Diğer yandan Tarım ve Köyşleri, Sağlık, Kültür, Enerji ve Tabii

Kaynaklar, Sanayi- Ticaret ve Turizm bakanlıklarının hepsi, çevreyle ilgili birtakım sorumluluklar taşımaktadır. Buna karşılık, çevre konularını odak alan özel örgütler arasında yerel yönetimler ve Sivil toplum kuruluşları da bulunmaktadır.

Çevre, Anayasa ve yasalarda yer almış olup, kamu örgütlenmesi içinde çevre yönetimi oluşturulmuştur. Çevre ile en doğrudan ilgili birim ise bilindiği üzere, 2003 yılına kadar varlık gösteren Çevre Bakanlığı idi. Ancak, bu tarihten sonra Çevre ve Orman Bakanlıklarının birleştirilmesi ile oluşturulan T.C. Çevre ve Orman Bakanlığını oluşturulmuş ve çevre yönetimi ile ilgili kararların yürütüldüğü ana birim olmuştur. Türkiye’de diğer çevre yönetimi ile ilgili örgütlenmeler ise, valilikler, merkezi otoritenin taşra örgütleri, yerel yönetimler ve Mahalli Çevre Kurullarıdır.

Şekil 5. 9 Cumhuriyet sonrası Dönemde Çevre İle İlgili Örgütlenme

1978 tarihinde Bakanlar Kurulu kararıyla, çevre politikasının saptanması ve çevre konusunda ihtiyaç duyulan eşgüdümün sağlanması ile görevli olmak üzere, Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı kurulmuştur. Çevre Müsteşarlığı kararnamesinde, “çevrenin korunması, iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve tabii kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması, her türlü kirliliğin önlenmesi, ülkenin doğal bitki ve hayvan varlığı ile tabii ve tarih zenginliklerinin korunması” amacıyla kurulduğu belirtilmiştir.

1991 yılında Çevre Bakanlığının kurulması ile Çevre Müsteşarlığı da son bulmuştur. Çevre Bakanlığın çevre ilgili görevleri, çevrenin korunması ve iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun ve verimli şekilde kullanılması ve korunması, ülkenin doğal bitki ve hayvan varlığı ile doğal zenginliklerinin korunması, geliştirilmesi ve her türlü çevre kirliliğinin önlenmesidir.

2003 yılında, AB çevre müktesebatının uyumlaştırılması da dahil olmak üzere, çevre hizmetlerinin yerine getirilmesi amacıyla Türkiye'deki çevre politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması için genel bir koordinasyon sağlamak amacıyla kurulmuştur. Çevre ve Orman Bakanlığının çevre korumaya yönelik temel görevleri ve kirliliği önlemeye ve azaltmaya ilişkin politika ve esasları belirlemek, ilgili mevzuatı düzenlemek ve uygulanmasını sağlamaktır. Bu amaçlar doğrultusunda bakanlık 5 farklı alanda rol almaktadır. Birincisi, çevre açısından önem taşıyan çevre standartların belirlenmesi ve uygulanmasının sağlanmasıdır. Çevre standartları konusunda, Türk Standartları Enstitüsü ile birlikte faaliyet göstermektedir. İkincisi, atıkların ve ekolojik dengeyi bozan kirleticilerin çevreye zarar vermeyecek şekilde bertaraf edilmesi için denetimler yapmaktır. Üçüncüsü, çevresel olguların ortak bir çerçeve içinde değerlendirilmesini gerçekleştirecek çevresel etki değerlendirmesi ve stratejik çevresel değerlendirme çalışmasının yapılmasını sağlamak, bu çalışmaları denetlemek ve izlemektir. Dördüncüsü, doğal yaşamın ve doğal alanların korunmasında yürütülecek faaliyetleri belirlemek ve buna yönelik çalışmalar yapmaktır. Bu konuda yürütülen faaliyetler milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları ve orman alanlarında biyolojik çeşitliliğin, av ve yaban hayatı alanlarının tespiti, yönetimi bulunmaktadır. Beşincisi, bağlı kurullar ve kuruluşlarla yerel ve uluslar arası faaliyetlerde koordinasyonun sağlanmasıdır. Bu amaçla Mahalli Çevre Kurullarının çalışmalarını yönlendirmekte, uluslararası anlaşmalar çerçevesinde Bakanlıği ilgilendiren konularda yürürlükte olan protokollerin uygulanmasını ve diğer ülkeler ile ilişkileri düzenlemek, gerekli iletişimi, eşgüdümü sağlamakta olup çevre problemlerinin finansman yönünden çözümünü sağlamak üzere ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmaktadır.

Bakanlık çevre koruma politikalarının belirlenmesinde ve uygulamaların yürütülmesinde kendisine bağlı 3 alt birimle birlikte çalışmaktadır. Bu kuruluşlardan Yüksek Çevre Kurulu, ülkenin ekonomik, sosyal durumunu ve taraf olunan uluslararası

sözleşmelerden doğan yükümlülükleri göz önüne alarak çevre konuları ile ilgili ilkeleri belirleyerek, çevrenin korunmasına yönelik gerekli tedbirleri almak ve sürdürülebilir kalkınma politikalarına paralel olarak çevre kirliliğinin önlenmesi, çevrenin iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapmakla yükümlüdür. Ayrıca nesli tükenmekte olan hayvan ve bitki türleri ile ülkenin gen kaynaklarının korunmasına ilişkin projeler geliştirmek, doğal kaynakların korunması, geliştirilmesi ve kullanılması konularında yapılan çalışmaları izleyerek, bakanlıklar ve ilgili kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak diğer bir sorumluluğudur. Mahalli Çevre Kurulları, çevrenin korunması ve iyileştirilmesi, kirliliğin önlenmesi amacıyla, mevzuatta belirlenen esaslar çerçevesinde gerekli kararları alarak, çevrenin korunması konusunda gerekli katılımın sağlanması ile sorumludurlar. Bu amaçla halkın ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile toplantıların düzenlenmesi ve anket çalışmaları yapılması sağlanarak, tavsiyeler ve uygulama programları hazırlamak kurulun temel görevleridir. Ayrıca il düzeyinde çevre kirliliğine neden olan ya da olabilecek belirlenerek gerekli önlemlerin alınması, koruma alanları ile ilgili (milli parklar, çevre düzeni planlarındaki koruma alanları vb) her türlü kararların alınması sürecinde, halkın ve sivil toplum kuruluşlarının görüşlerinin alınması kurulun görevleri arasındadır. Özel Çevre Koruma Kurumu, 2872 sayılı Çevre Kanununun 9. maddesine göre "Özel Çevre Koruma Bölgesi" olarak ilan edilen ve edilecek alanların yönetiminden sorumludur. Bu alanların değerlerini korumak ve mevcut çevre sorunlarını gidermek için tüm tedbirleri almak, bu alanların koruma ve kullanma esaslarını belirlemek, imar planlarını yapmak, kamu kurum ve kuruluşları ile ilgili dernekler ve uluslararası kuruluşlarla işbirliğini sağlamakla yükümlüdür.

Çevrenin korunmasında merkezi örgütlenme içinde Çevre ve Orman Bakanlığının dışında çevrenin korunmasında yetkileri bulunan 4 bakanlık bulunmaktadır. Bu bakanlıklar, doğal kaynakların kullanımı ve korunması, kirliliğin önlenmesi gibi 2 temel alanda faaliyet göstermektedir. Bu bakanlıklardan Tarım ve Köyşleri Bakanlığı, Su ürünleri üretim alanı olarak ilan edilen alanların su kalitesinin korunması ve izlenmesi, kırsal alanlardaki arazi kullanımı ile su kaynaklarının geliştirilmesinden sorumludur. Toprak, su, bitki, hayvan varlığı gibi doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi için inceleme, araştırma, program ve tasarılarının yapılması görevi yüklenmiş olup, çevrenin korunması için gerekli düzenlemeleri yapmak ve denetlemek amacıyla tarım alanlarının

amacına uygun bir biçimde kullanılması için gerekli ilkeleri belirlemektedir. Sağlık Bakanlığı, 1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunun ilgili hükümleri doğrultusunda kentsel çevredeki faaliyetlerin kirlilik kontrolü yapmaktadır. Bu faaliyetlerin insan sağlığına zarar vermesini engellemek ve gerekli denetimleri yapmaktan sorumludur. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, kıyı alanlarının yönetilmesinden sorumlu olup, kıyının kullanımı konusunda ilkelerin belirlenmesi ve uygulamaların denetlenmesinden sorumludur. Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı, çevrenin korunması ve kirliliğinin önlenmesi amacıyla ülke koşullarına elverişli olan teknolojiyi belirlenmesi, kirlilik standartlarının belirlenmesi, kirleticilerin çevreye zarar vermeden giderilmesi için kontroller yapmak, ülkedeki kirlenme konuları birlikte kirlenmekte veya kirlenmesi muhtemel bölgeleri belirlemek gibi sorumlulukları vardır.

Ülkenin yönetimiyle ilgili kararlar alan ve alınan kararları uygulayan, devletin ana idari yapısını oluşturan kuruluşların tümünü ifade eden merkezi örgüt ile merkezi örgütün dışında yerel nitelikli kamu hizmetlerini yerine getirme amacıyla teşkilatlanmış yerel örgütler bulunmaktadır. Bu örgütlenme içinde belediyeler ve il özel idaresi yer almaktadır. İl Özel İdaresinin doğal alanların korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi olmak üzere 2 temel görev alanında faaliyette bulunmaktadır. Görev alanlarına ilişkin yönetmelik çıkarmak, kanun ve yönetmelikler tarafından belirlenen ceza yaptırımlarını uygulamak gibi yetkisi vardır. Belediyelerin çevre yönetiminde kent planlarının yapılması, atık ve kirlilik kontrolünün sağlanması olmak üzere 2 temel görev alanı bulunmaktadır. Kentsel planlama alanında, kent planlarının, çevre düzeni planı ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olarak hazırlanmasından sorumludurlar. Atık yönetimi ve kirlilik kontrolü alanında, kent yasamı için gerekli olan su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, bunun için gerekli tesisleri işletmek; atıkların toplanması ve bertaraf edilmesinden sorumludurlar.

Sivil örgütlenme düzeyinde, çevrenin korunmasında gönüllü kuruluşlar ve meslek odaları faaliyetlerde bulunmaktadır. Gönüllü kuruluşlar demokratik ülkelerde çevre duyarlılığının gelişmesine ve çevre politikalarının belirlenmesinde öncülük etmişlerdir. Türkiye’de çevre koruma yaklaşımlarında sivil örgütlenme düzeyinde gönüllü kuruluşların rolü 1950’li yıllardan sonra belirginleşmeye başlamıştır. “1950 ve

öncesinde çevre sorunlarının sahibi yalnız devlet ve yerel yönetimlerdi.”Bu durumun tek parti dönemindeki dernek faaliyetlerine getirilen sınırlamaların etkisi büyüktür.

1950 li yıllardan sonra çok parti yönetime geçildikten sonra, dernek kurma hürriyetinin sağlanmasının etkisi ile şehir güzelleştirme ve çevre koruma amaçlı dernekler ortaya çıkmıştır. Bu dönemin en belirgin özelliği dernekler üzerinden vesayetin kaldırılmış olmasıdır. Özellikle 1955 yılından beri faaliyet göstermekte olan "Türkiye Tabiatını Koruma Derneği" bu dönemde kurulmuş olup, devleti çevreye ilgili resmi kurumlar kuruluncaya kadar uluslararası platformlarda temsil etmiştir. Diğer yandan bu dönemde Türk kültüründeki "yeşil"e olan ilgi ve sevginin de etkisinde çok sayıda yerel grupların il, ilçe, kasaba ve hatta köyler düzeyinde yaygın bir "şehir güzelleştirme" faaliyetlerini yürüten dernekler ortaya çıkmıştır. Bu tip derneklerin sayısı 1946 yılında Ankara’da 1 iken 1956 da 24’e, 1960’da 41’e; İstanbul’da ise 1956’da 107’e 1960’da 166 ya yükselmiştir. [129]

1945-1950’li yıllarda toplumda kısmen de olsa çevre duyarlılığının oluştuğunu 1955yılında Türk Tabiatını Koruma Demeğinin kurulması göstermektedir. Derneklerin sayısı ve faaliyetlerinde artış gözlenmiştir. 1969 yılında Ankara Hava Kirlenmesiyle Savaş Derneği'nin kurulması, Ankara'nın hava kirliliği ile ilgili sempozyumlar düzenlenmesi, kamuoyunun çevreye ilgisinin göstergeleridir. Ama bu çabalar uzunca bir süre çok sınırlı bir grubun tekelinde devam etmiştir. [13]

Stockholm Konferansı ile birlikte çevre konusunun Türk kamuoyunun gündemine girmesi ile birlikte bu konuda hem resmi kurum arayışları hem de ciddi ve köklü araştırmalar yapan gönüllü kuruluşlar ortaya çıkmıştır. 1970’li yılların ortalarından itibaren gönüllü çevre kuruluşlarının sayısı hızla artmıştır. "Türkiye Tabiatını Koruma Derneği", "Doğal Hayatı Koruma Derneği", "Türkiye Çevre Sorunları Vakfı", gibi gönüllü kuruluşlar, Türkiye çapında geniş çaplı araştırma projeleri yürüterek yerel çevre sorunlarını tesbit etmeye çalışmıştır. “Bu tür kuruluşlar uluslar arası kuruluşlarla da ilişki kurarak devleti hem içerden hem de dışardan bir çember gibi sarmakta ve devletin politikalarını etkileme yoluna gitmektedirler. “Gönüllü kuruluşlar çevre konusunda uzman kişilerin toplumsal değişim ve ekolojik denge konusunda yürüttüğü

araştırmalarla yetkilileri bilgilendirmekte ve bu konudaki politikalarını etkilemektedirler.” [130]

1978 yılında gönüllü çevre kuruluşları ile Çevre sorunları Organizasyonu toplantısı düzenlenmiştir. Bu toplantıda gönüllü kuruluş temsilcileri çevre sorunları hakkında görüş ve öneriler gündeme getirmiştir. “Bu gönüllü kuruluşlar devletin yanlış politikalarına karşı reaktif bir tutum sergilemektense olası politikalar hakkında önceden devreye girerek yüzyüze ilişkiler ve karşılıklı diyalog içinde politikalar konusunda belirleyici olmaktadır. Yetkililerin de bu tür sivil toplum kuruluşlarını hesaba kattıklarını ve önerilerini kabul ettiklerini gözlemleyebiliyoruz. Nitekim hem Anayasadaki çevre maddesi hem de Çevre Kanunu konusunda bu tür gönüllü kuruluşların etkisi büyük olmuş hatta tasarılarını yukarda zikredilen bir takım kuruluşlar hazırlamışlardır. Bu gönüllü kuruluşlar çevre konusunu "politik" bir konu olmaktan çok "bilimsel" bir konu olarak ele almakta ve bu yönde projeksiyonlar geliştirmektedir. Bilimsel veriler ışığında çevre ile ilgili sorunları tespit etmekte ve bunu ilgililere duyurmaktadır.” [130]

1980 'li yıllardan sonra gönüllü kuruluşlar tarafından oluşturulan örgütlenme yerel düzeyde yaygınlaşarak reaksiyoner hareketlere dönüşmüştür. Bu yaklaşım, 1980'li yılların ortalarından itibaren, yanlış olarak yorumlanan politikalara karşı bu hareket geniş çaplı kampanyaya ve protestoların düzenlenmesinde etkili olmuştur. “ Böylece gerek merkezi yönetimin gerek yerel yönetimlerin ve gerekse özel teşebbüsün çevre açısından yanlış kabul edilen önemli birçok atılımı bu tür kampanya ve protestolarla durdurulmuştur.” [130]

Bu dönemde kirlletici unsura yerel düzeyde karşı tavır alındığı tepkiler ortaya çıkmıştır. Bazı ekonomik yatırımlarda doğanın dikkate alınmaması yerel protestolara dönüşmüştür. Bunlardan biri, Türkiye Elektrik kurumunun Gökova Körfezi'ne yapmayı planladığı termik santrale karşı gelişmiştir. Burada yerel halk ve santrale karşı gruplar, Türkiye Çevre Vakfı gibi gruplar verimli tarım alanlarının yok olacağı, insan ve diğer canlılar için kirlilik oluşturacağı gibi sebeplerle tesisin kurulmasına karşı çıkmışlardır. Önceleri yerel düzeyde başlayan bu tepkiler ülke gündemine taşınarak tartışmalara yol açmıştır. Buna benzer yerel düzeyde başlayan tepkilerin ulusal gündeme girdiği diğer bir olay ise, soyu tükenmekte olan deniz kaplumbağalarının yaşadığı Dalyan'a turistik

otel inşaatı ile ortaya çıkmıştır. Bu olayda da yerel tepkiler, çevre kuruluşların işbirliği ile ulusal gündeme taşınmış ve bölgenin koruma alanı ilan edilmesi ile sonuçlanmıştır.

Bunun yanısıra çevre konusu "siyasi" bir konu olarak kısa zamanda toplumsal düzeyde yayılarak geniş bir destek alanı bulması, Çevrenin siyasi bir konu haline gelişimini daha çok 1980 sonrasında ortaya çıkmıştır. 1980'li yıllarda artış gösteren bu çevresel tepki, 1987 yılında Yeşiller partisinin kurulması ile gelişim göstermiştir. Ancak bu parti 1988 yılına ait hesaplarını Anayasa mahkemesine sunmadığı gerekçesi ile kapatılmıştır. Yeşiller partisinin kapatılması ve daha sonra böyle bir siyasi oluşumun ortaya çıkmaması devletin bu dinamizme engel olması ile açıklanmaktadır. Çaha'ya göre [130] da "Türkiye'de gerçekte popüler olan ne varsa devlet bunu kendi tekeline almakta ve bunun etrafında toplumsal bir dinamizmin oluşmasına engel teşkil etmektedir. İtibar kazanan değerler, semboller ve kavramlar sadece devletin tekeline girmekle sınırlı kalmıyor; esas önemlisi devlet bunları sahiplendiğinde içlerini boşaltıyor ve anlamlarını tahrif ediyor. 1980'lerin ortasında Yeşiller Partisinin ortaya çıkmasını sağlayacak kadar popüler olan çevre konusuna yine aynı reflekslerden hareketle eğilen devlet, bu alandaki sivil dinamizme Çevre Bakanlığı ile karşılık vererek hem Yeşiller'i hem de ivme kazanan çevrecilik hareketini gereksiz hale getirmiştir." [130]

Türkiye'de gönüllü kuruluşlar, politik yönü olmayan ve yerel düzeyde faaliyete bulunmaktadır. Bu sivil toplum kuruluşları, yeşil alanları korumak ve kentleri güzelleştirmek amacı ile politik yönü bulunmayan sosyal içerikli yaklaşımlar geliştirmektedirler. "Bu sivil toplum hareketi, çevrenin hem Türkiye'de hem de uluslar arası düzeyde ele alınmadan önce ortaya çıkmış ve günümüze kadar gelmiştir. Daha çok il, ilçe, kasaba ve köylerde gelişen bu çevreci oluşum buralarda ikamet eden ve yaşayan esnaf veya serbest meslek sahibi kişilerin öncülüğünde ortaya çıkmıştır. Yaşadıkları çevreyi temiz tutma, yaşadıkları çevreyi yeşillendirmek ve çevre sorunlarını çözmek gibi amaçlarla yerel düzeyde sivil örgütler olarak faaliyet göstermektedirler.

Türkiye de 1980 ler den sonra devlet yeni bir işlev yüklenerek, çevrenin korunması üzerine norm ve kurallar koyma ve yeni kurallarla arasındaki uyumu sağlamak görevini üstlenmiştir. Devlet bir yandan doğal kaynakların sürekliliği sağlamak, diğer yandan da doğanın istismarını kabul edilebilir kanallara yönlendirmek için toplumun sayısız

faaliyetleri yeterince kontrol altına almak olan çevre koruma amacını gerçekleştirmek için izleme sistemleri, düzenleme mekanizmaları ve yönetsel teşkilat gibi gerekli kurumları oluşturmuştur. [130] Çevre koruma adına bizzat devlet tarafından üstlenilen bu işlev, doğal olarak onun yönetsel ideolojisine göre şekillenmiştir. “Diğer yandan toplum ve birey üzerindeki bu tahakküm ve “sahiplik” duygusu, çevrenin korunmasında her şeyi, verimlilik ve rasyonalizasyonla değerlendiren yönetim anlayışı, tarım alanlarını basit bir üretim aracı, ormanları kereste, göller ve nehirleri birer su kaynağı, insanları üretim ve tüketim birimleri gibi görerek, doğayı programlamaktadır. “[15]

5.4.Türkiyedeki Değişimlerin Değerlendirilmesi

5.4.1.Politik Boyut

Türkiye’de çevre koruma yaklaşımlarının politik boyuttaki değişimlerin belirlenmesi, hükümet programları ve kalkınma planlarının incelenmesi ile belirlenmiştir. 1923–2007 yılları arasında görev yapan Türkiye Cumhuriyeti Hükümetlerin, çevre sorunlarını hangi boyutları ile ele aldıkları, çevre sorunlarının çözümü ve önlemeye yönelik hangi politik hedef ve stratejileri belirledikleri, çevre koruma kavramlarına yer verip vermedikleri, çevre ile ilgili hangi konuları ele aldıkları gibi 4 farklı gösterge üzerinden ve Türkiye siyasi tarihinde hükümetlerin kuruluş biçimleri göre 6 farklı dönem olarak incelenmiştir.

Hükümet programlarının çevre ile ilgili yaklaşımlarının değerlendirilmesi; programda yer verilen çevresel öğeler, çevre sorunları, çevre sorunlarının çözümü ve koruma stratejileri, koruma düşüncesi olmak üzeri 4 farklı alt başlıkta değerlendirilmiş ve 1923 den günümüze kadar hükümetlerin koruma yaklaşımlarının bir tablosu oluşturulmuştur. Bu tabloya bakıldığında, ülke yönetiminde çoğu zaman aynı hükümetlerin yer aldığını ve bu hükümetlerin çevre konusunda benzer yaklaşımları benimsedikleri görülmektedir.

Türkiye siyasi tarihinde kurulan hükümetlerin genel görünüşüne bakıldığında genelde tek parti hükümetleri ve koalisyon hükümetlerinin olduğu görülmektedir. Türkiye siyasi tarihinde koalisyon hükümetleri 1960’dan sonra kurulmaya başlamıştır. Sistemdeki

partilerin çokluğu ve herhangi bir partinin iktidarı tek başına ele geçirebilecek gücü sağlayamaması gibi nedenlerle koalisyon hükümeti formülleri gündeme gelmiştir.

Ülke yönetiminde farklı siyasal yapıya sahip hükümetler yer alsa da, içinde yer aldıkları dönemin siyasi ekonomik ve sosyal koşullarına göre çevre ile ilgili politikaların genel anlamları itibariyle aynı yönü gösterdiği görülmektedir.

1923–1950 yılları arasındaki tek partili siyasal dönemde yer alan CHP, hükümetlerinde çevre sorunlarına yer verilmemiş, çevresel öğeler olarak ormanlar görülmüştür. Çevresel bir öğe olarak görülen ormanlar ise, ekonomik kaynak değeri ve ihtiyaçların temini için korunması gerekli çevresel öğe olarak ön plana çıkmıştır. Bu önemli çevresel öğenin korunması devlet tarafından yasalarca sağlanmaktadır. Tek parti iktidarı süresince baştaki hükümetlerin temel amaçları savaş yaralarını sararak, devrimleri gerçekleştirebilmek olmuştur. Ancak 1935'ten sonra hükümet programlarında özellikle halk sağlığını koruma amaçlı olarak salgın hastalıklarla mücadele, sanayinin gelişmesi gibi konuların hükümet programlarında yer aldığı görülmektedir.

Siyaset tarihinde, CHP hükümetleri 1923-1950 yılları arası dönemde tek parti olarak siyasal alanı biçimlendirmiştir. Bu dönemde kurulan CHP hükümetleri, Cumhuriyet'in kurucu kadrosunun ülkenin maddi koşullarını sürekli olarak iyileştirmek biçiminde olan ekonomik kalkınma ile ilgili genel hedeflerini sürdürmüşlerdir.

Dönemin siyasal ve toplumsal şartlarının diğer konulara göre önemli olması nedeni ile hükümet programında çevre ile ilgili konularına yer vermemiştir. Özetlemek gerekirse, çok partili döneme geçiş süresine kadar tüm hükümet programlarında ormanların korunması ve devlet tarafından işletilmesi yönünde söylemler yer almıştır. Yine 2. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile, hükümetler programlarını tamamen savaş koşulları bağlamında yönlendirdikleri görülmektedir.

Çizelge 5. 3 CHP Hükümetleri Programında Çevre

HÜKÜMETLER	ÇEVRE SORUNLARI	STRATEJİLER	ÇEVRESEL ÖĞELER	KORUMA DÜŞÜNCESİ
I. İnönü ve II. İnönü	YOK	YOK	YOK	YOK
Okyar Hükümeti	YOK	sınırların belirlenmesi ve kurumsal altyapısının oluşturulması	ormanlar	YOK
III., IV., V., VI., VII., İnönü hükümeti	YOK	YOK	YOK	YOK
I. Bayar Hükümeti	YOK	dengeli ve teknik işletme	ormanlar	ekonomik değeri için korunması, ihtiyaçlar için koruma, dengeli kullanma
I. Saydam Hükümeti	YOK	devlet tarafından koruma	ormanlar	ihtiyaçlar için koruma
Peker Hükümeti	Ormanların tahribi	orman yasalarının uygulanması	ormanlar	YOK
I. Saka Hükümeti ve II. Saka Hükümeti	YOK	orman yasasının temel ilkelerine uyulması	ormanlar	YOK
Günaltay Hükümeti	YOK	YOK	YOK	YOK

I.ve II. İnönü Hükümetleri (30 Ekim 1923 – 22 Kasım 1924) Cumhuriyet’in ilk hükümeti olarak İsmet İnönü başkanlığında kurulan Birinci İnönü Hükümeti’nin programı çok kısa olup, II. İnönü Hükümetinin programı yoktur. Programın içeriğinde Cumhuriyetin kuruluşunun önemi ve devamı için yapılacak işlerden genel olarak bahsedilmiş, çevre ve çevre sorunlarının yanı sıra ekonomik ve sosyal konulara da yer verilmemiştir. [131]

Okyar Hükümeti (22 Kasım 1924 – 3 Mart 1925) programında, ilk defa kendisinden önceki hükümetlerin aksine daha geniş ve detaylı, ekonomik, siyasal ve sosyal konulara ağırlık verilmiştir. Ayrıca bazı çevre konularının ilk yer aldığı hükümet programında orman alanlarının işletilmesi ve kullanılması konusu politika hedefleri arasında yer almaktadır. [77]

Okyar Hükümeti’nin programında ilk kez ormanları korumayı sağlama çalışmalarının yapılması gerektiği belirtilmiştir. Okyar Hükümeti programında, orman alanların korunması için sınırların belirlenmesi ve kurumsal altyapısının oluşturulması üzerinde düzenlemeler yapılması hedeflenmiştir.

I. Bayar Hükümeti (01.11.1937 - 11.11.1938) ve II. Bayar Hükümeti (11.11.1938 - 25.01.1939) programında, bir çevresel öge olarak değerlendirilebilecek orman alanlarının sürdürülebilir kullanımının ele alındığı ilk hükümet programıdır. Ormanların devamlılığının sağlanması için yönetim sisteminin geliştirilmesi hedeflenmiştir.

Peker Hükümeti (07.08.1946 - 10.09.1947) programında, çevre konularına doğrudan yer vermese de, ormanlar konusunda hedeflediği amaçlar çerçevesinde çevre ile ilgili

birçok konuya değinmiştir. Orman alanlarının yönetimi, orman ürünlerinden yararlanma gibi kullanma kurallarına yönelik hedefler belirlenmiştir.

I. Saka Hükümeti (10.09.1947 – 10.06.1948) ve II. Saka Hükümeti (10.06.1948 - 16.01.1949) programlarında da çevre kavramına yer verilmemiş ancak ormanların korunmasında Orman Kanunun temel ilkelerinin esas alınacağı belirtilmiştir. Ayrıca, enerji ihtiyacının karşılanması için su gibi alternatif enerji kaynaklarından yararlanma, ulaşımda yakıt tasarrufu sağlama çabaları, temelinde ekonomik kaygılar olsa da hava kirliliğini önleyici bir yaklaşım bulunmaktadır.

1950 yılından sonra, çok partili siyasi dönemle liberal bir ekonomi politikası uygulanmıştır. Menderes hükümeti programlarında tarım sektörünün ağırlığı olup önceki hükümetlerin temel politikası olan sanayi ikinci sırada yer almıştır. CHP hükümetlerinin uyguladığı devletçi politikaların aksine ekonomik kalkınma politikaları ve dış politikalar gündeme gelmiştir. Devletin genellikle ekonomik alanlarda yatırımlarını arttırması, tarıma destek olunması ve liberal politikaların hedeflenmesi gibi konular Menderes hükümetlerinin programlarında temel meseleler olarak ortaya çıkmıştır.

Çizelge 5. 4 DP Hükümetleri Programında Çevre

HÜKÜMETLER	ÇEVRE SORUNLARI	STRATEJİLER	ÇEVRESEL ÖĞELER	KORUMA DÜŞÜNCESİ
I. Menderes Hükümeti	YOK	yasanın ve yönetim sisteminin yeniden düzenlenmesi	ormanlar	ormanların muhafazası
II. Menderes Hükümeti	YOK	yasanın yeniden düzenlenmesi	ormanlar	kamu yararı için koruma
III. Menderes Hükümeti	YOK	yasanın yeniden düzenlenmesi	ormanlar	YOK
IV. Menderes Hükümeti	YOK	YOK	YOK	YOK
V. Menderes Hükümeti	YOK	YOK	YOK	YOK

Menderes hükümeti programlarında, çevre sorunları konusuna yer verilmemiş olup, korunacak çevresel öğeler olarak yalnızca ormanlar ele alınmıştır. Hükümet programlarında koruma düşüncesi kamu yararı üzerinde temellenmekte ve bu amaçla ormanların korunmasının hükümet politikalarında yer alması hedeflenmiştir. Ormanların korunması için geliştirilen temel stratejiler mevcut yasal düzenlemenin ve yönetim sisteminin yenilenmesi üzerine kurulmuştur.

1. Menderes Hükümeti, ilk kez mevcut orman yönetim sistemini eleştirmiş, bu sistemin orman köylüsü ile devletin arasını açtığını iddia etmiştir. Günümüze dek önemli bir sorun olma niteliğini koruyan meraların kontrolü konusunda 3. Menderes Hükümeti, enstantif hayvan yetiştiriciliğini önermiştir.

Çok partili hayata geçildikten sonra demokratikleşme hareketlerinin kesintiye uğradığı ilk 27 Mayıs 1960 Darbesi 1957 seçimlerinde %50'ye yakın oyla meclise giren bir iktidar partisini demokrasi anlayışı ile bağdaşmayacak bir yöntemle tasfiye edilmesi ile I. koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır.

1960 yılından sonra herhangi bir partinin iktidarı tek başına ele geçirebilecek gücü sağlayamaması gibi nedenlerle koalisyon hükümeti formülleri gündeme gelmiştir. Darbeden sonra, 1961 tarihinde ilk koalisyon hükümeti Gürsel tarafından kurulan hükümet olmuş ve bunu takip eden hükümetlerin çoğunluğu koalisyonla kurulmuştur. Bu dönem kurulan hükümetlerin programlarında çevre sorunlarına 1970'li yıllardan sonra yer verildiği görülmektedir. Bundan önceki süreçte hükümet programlarında çevre sorunlarına yer verilmezken ormanlar önemli bir çevresel öge olarak gündemde yer almaya devam etmiştir. Ormanların korunmasındaki temel düşünce ekonomik kaynak değerinden yararlanma ve ülke ekonomisinde önemli bir yer tutmasıdır.

I. ve II.Gürsel Hükümeti programında, çevre ile ilgili her hangi bir konuya yer verilmemiştir. [132], [133]

VIII. İnönü Hükümeti, programında ormanlar ve toprak önemli çevresel öğeler olarak yer almaktadır. Bu programda çevre sorunlarına yer verilmemekte olup, ekilebilir toprak kaynaklarının sınırlı olduğu belirtilerek, mevcut topraklarının korunması gerektiği düşüncesi politika hedefi olarak gösterilmiştir.

IX. İnönü Hükümeti programında, tükenme sınırına gelen tarım topraklarından daha fazla verim alabilmek için sulama ve gübreleme çalışmaları ile hastalık ve haşerelerle mücadele konusunda uygun çalışmalar hedeflendiğini, toprak, orman ve meraların korunmasında ve üretim güçlerinin arttırılmasında uzun vadeli planlar yürütüleceği gibi çevresel kararlara yer verilmiştir.

Ürgüplü Hükümeti, I - II. ve III. Demirel Hükümeti, I. ve II. Erim hükümeti, Melen Hükümeti programlarında çevre, çevre sorunları ve çevre koruma kavramlarına yer

verilmemekle birlikte, önemli bir çevre sorunu olan erozyona yer verilmiştir. Erozyonun önlenmesi için ağaçlandırma çalışmalarına hız verileceği, toprak kaybına neden olan erozyonu önleyici tedbirlerin alınacağı belirtilmiştir. Bu hükümet programlarında ormanlar, toprak ve su kaynakları ekonomik kaynak değeri olarak korunması gerekli çevresel öğeler olarak ele alınmaktadır. Bu çevresel öğelerin korunmasında rasyonel kullanma ve doğanın dengesinin sağlanması iki önemli strateji olarak ortaya çıkmaktadır.

Çizelge 5.5 I.Koalisyon Hükümetleri Programında Çevre

HÜKÜMETLER	ÇEVRE SORUNLARI	ÖNLEMLER - ÇÖZÜMLER	KONULAR	KAVRAMLAR
I. ve II. Gürsel hükümeti	YOK	YOK	YOK	YOK
IIIV. İnönü Hükümeti	YOK	anayasaya uyulması	ormanlar, toprak	YOK
IX. İnönü Hükümeti	YOK	anayasaya uyulması	ormanlar, meralar, toprak ve su kaynakları	kamu yararı ve ekonomik değeri için koruma
X. İnönü Hükümeti	YOK	anayasaya uyulması	su ürünleri	ekonomik değeri için koruma
Ürgüplü Hükümeti	YOK	rasyonel kullanma, geliştirme	ormanlar, yer altı ve yer üstü kaynaklar	ekonomik değeri için koruma
I, II. Ve III. Demirel Hükümeti	YOK	rasyonel kullanma, halk katılımı	ormanlar, doğal kaynaklar	ekonomik değeri için koruma
I. ve II. Erim hükümeti	YOK	doğal dengenin sağlanması	ormanlar	ekonomik değeri için koruma
Melen hükümeti	erozyon	doğal dengenin sağlanması	ormanlar, toprak ve su kaynakları	ekonomik değeri için koruma
Talu Hükümeti	YOK	YOK	YOK	YOK
I.Ecevit hükümeti	hava ve su kirliliği, ormanların işletilmesi	ağaçlandırma ve planlama	YOK	YOK
Irmak Hükümeti	erozyon, sel, çevre ve hava kirliliği	ekonomik, sosyal kalkınma	ormanlar	YOK
IV. Demirel Hükümeti	hava kirliliği	YOK	YOK	YOK
II.Ecevit hükümeti	çevre kirliliği	yasal düzenlemeler	doğal kaynaklar, su kaynakları, su ürünleri	doğal dengeyi koruma
V. Demirel Hükümeti	çevre ve hava kirliliği	yerel yönetimlerin rol alması	ormanlar	YOK
III. Ecevit Hükümeti	hava kirliliği	halk katılımı	kıyılar, ormanlar, doğal değerler	doğal değeri için koruma
VI. Demirel Hükümeti	çevre kirliliği	halk katılımı	ormanlar	YOK

1970'lerden sonra kurulan hükümet programlarında çevre sorunlarına geniş yer verildiği ancak hükümetlerin koruma açısından politika yaklaşımı geliştirmediği görülmektedir. Bu dönemde kurulan I. – II. – III. Ecevit Hükümeti, Irmak Hükümeti, IV. – V.-IV. Demirel Hükümeti programlarında hava su ve çevre kirliliği gibi çevre sorunlarına yer verildiği görülmektedir. Çevresel öğeler olarak, doğal kaynaklar, su kaynakları, kıyılar ve ormanlar gösterilmiştir. Gösterilen bu çevresel öğelerin korunması düşüncesine yer verilmemiş, belirlenen çevre sorunlarının çözümü için yasal

düzenleme yapılması ve yerel yönetimlerin rol alması gibi stratejilerin uygulanacağı belirtilmiştir.

Hükümet programlarında ormanlara geniş yer verilmekte, ormanların korunmasında ve devamlılığının sağlanmasında ağaçlandırma, planlama gibi stratejilerin uygulanması gerektiği belirtilmesine rağmen 1961 Anayasasının orman alanlarının korunması ve kullanımı konusunda getirdiği istisnalara bu hükümet programında yer verilmiştir. Hükümet programında orman alanlarının korunmasından çok işletilmesi sorunlarına ağırlık verilerek bunların çözüm yöntemleri ile ilgili hedefler geliştirildiği görülmektedir. Bu sorunlar orman ürünlerinin ticareti, orman ürünleri sanayinin geliştirilmesi ve istihdam oluşturulmasıdır.

Türkiye de, çevre konusunun toplum gündeminde yerleşmeye başladığı yıllar olması bakımından 1980 sonrası, çok önemli bir dönem olmaktadır. Çevre hakkında bazı yasal düzenlemelerin yapılması, gerekli yönetmeliklerin çıkarılması, hükümet programları ve kalkınma planlarında 'çevre sorunları' başlığının yer alması gibi gelişmeler de bu dönemde olmuştur.

Bu dönemde uygulanan serbest piyasa ekonomisi politikaları, inşaat sektörünün gelişme göstermesi, kırdan kente göç olgusunun çok hızlanması, kentlerin yapılaşmış alanlarının büyümesi, sanayilerin yanlış yer seçim tercihleri gibi çevreyi etkileyecek önemli gelişmeler olmuştur.

1980'li yıllara gelindiğinde Türkiye de sosyal ve siyasal alanda önemli değişiklikler yaşanmış ve değişimler hükümet programlarına yansımıştır. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından 1982 Anayasası yürürlüğe girmiş olup, bu anayasada çevre ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Bu dönemde devleti yöneten Ulusu hükümeti ile başlayan, 1991'e kadar geçen süreçler içerisinde çevre koruma ile ilgili çok fazla düzenlemenin gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu dönemi, ANAP hükümetleri dönemi olarak nitelendirilmesi mümkün olacaktır.

Çizelge 5. 6 ANAP Hükümetleri Programında Çevre

HÜKÜMETLER	ÇEVRE SORUNLARI	STRATEJİLER	ÇEVRESEL ÖĞELER	KORUMA DÜŞÜNCESİ
Ulusü hükümeti	hava, su ve toprak kirliliği	katılım ve önlem alınması	ormanlar	doğal dengeyi korumak
I. Özal Hükümeti	hava, su ve denizlerin kirliliği	nüfus yoğunluğunun düşürölmesi, atıklar konusunda teknik önlemler alınması	denizler, nehirler, göller, su kaynakları, hava	çevre sorunlarını çözmek
II. Özal Hükümeti	çevre kirliliği	ekonomik araç oluşturulması ve katılım, yakıt tüketiminin kontrol edilmesi	ormanlar, doğa	çevreyi ve doğayı korumak
Akbulut Hükümeti	hava ve su kirliliği	atıkların kontrolü, arıtma	çevre ve doğa	Ekolojik değerlerin korunması ile ekonomik kalkınma dengesi
I.Yılmaz hükümeti	kirlilik	kirliliğin kaynağında önlenmesi, durum tespiti, alan yönetimi, teknoloji kullanımı, yasal ve teknik önlemler	çevre	Ekolojik değerlerin korunması ile ekonomik kalkınma dengesi

Ulusü hükümeti programında, Çevre sorunları konusunda doğal dengeyi korumak ve sanayileşme sürecinde meydana gelen hava, su, toprak kirlenmesini çözümlmek, gerekli tedbirlerin alınarak doğal dengenin korunması çevresel hedefler olarak gösterilmiştir. Ulusü hükümeti programında hava, su, toprak ve ormanlar korunması gerekli çevresel öğeler olarak yer almaktadır. Koruma düşüncesinin temelinde doğal dengenin korunması yer almaktadır.

I.Özal Hükümeti (13.12.1983–21.12.1987) programında büyük önem ve ağırlık verilmesi gerekli konular; sosyal refah ve ekonomik büyüme olarak tanımlanmış olup, bu konular arasında çevre ve çevre korumaya yer verilmemiştir. Hükümet programında önemli konular arasına girmeyen çevrenin temel sorunları ve nedenleri açıklanmıştir. Hükümet programında belirtilen çevre sorunları, hava, su ve denizlerin kirliliğidir. Çevre sorunlarının çözümündeki politik stratejiler, nüfus yoğunluğunun kontrol edilmesi ve atıklar konusunda teknik önlemler alınmasıdır.

II. Özal Hükümeti (21.12.1987-09.11.1989) programında, çevreyi ve doğayı koruma hükümetin önem verdiği bir konu olarak belirtilmiştir. Çevre sorunları olarak kirlilik gösterilmiş olup, çevreyi ve doğayı korumak hükümet programının çevre koruma düşüncesidir. Çevre sorunlarının çözümünde, toplumun farklı grupları ile işbirliği yapılması, koruma için ekonomik araçların geliştirilmesi uygulanacak stratejiler olarak gösterilmiştir.

Akbulut Hükümeti (09.11.1989-23.06.1991) programında, doğal fiziki ve sosyal çevrenin korunarak sürekli bir ekonomik kalkınmanın sağlanması gerekliliği, ekolojik

değerlerin korunması ile ekonomik kalkınma ilişkisi belirtilerek çevre ve ekonomik kalkınma dengesine vurgu yapılmıştır. Hükümet programında, kentleşmenin ve sanayileşmenin getirdiği hava ve su kirlenmesi çevre sorunları olarak ortaya konmuştur. Bu nedenle bu sorunların çözümü ve önlenmesi için atıkların kontrolünün yapılması, yeni yapılan sanayi tesislerin çevreyi kirletmeyecek şekilde kurulmasını, halen çevreyi kirleten tesislerin de belirli bir süre içinde lüzumlu arıtma tesislerini yapmalarını sağlayacak tedbirler alınması hedeflenmiştir.

I.Yılmaz hükümeti programında, doğal, kültürel ve sosyal çevreyi korumak ve geliştirmek hükümetin temel prensiplerinden biri olduğu belirtilmektedir. Ekolojik değerlerin korunması ve ekonomik kalkınmanın sağlanması bir bütün olarak ele alınarak, sürekli ve dengeli kalkınma amacına uygun olarak yasal, idari ve teknik tedbirler geliştirilmesi hükümet programındaki çevre koruma düşüncesidir. Hükümet programında bu amaca ulaşmak için ulaştırma, tarım, enerji, sağlık, eğitim, konut ve altyapı gibi tüm temel sektörlerdeki yatırımlarda çevre faktörünün de ele alınması sağlanacağı gelecek nesillere temiz ve yaşanabilir bir çevre emanet etme düşüncesi hükümetin çalışmalarında esas alınacağının altı çizilmiştir. Bu çerçevede kirliliğin kaynağında önlenmesi, çevre sorunları ile ilgili durum tespiti yapılması, kıyı alanlarının yönetimi, üretimde teknoloji kullanımı, yasal düzenlemeler gibi stratejiler belirlenmiştir.

Akbulut Hükümeti ve I.Yılmaz hükümeti programlarındaki çevre koruma düşüncesinin temelinde ekolojik değerlerin korunması ile ekonomik kalkınma dengesinin sağlanması bulunmaktadır.

Çizelge 5. 7 II.Koalisyon Hükümetleri Programında Çevre

HÜKÜMETLER	ÇEVRE SORUNLARI	STRATEJİLER	ÇEVRESEL ÖGELER	KORUMA DÜŞÜNCESİ
VII. Demirel Hükümeti	kirlilik, gürültü, erozyon, orman yangınları	çevre bilinci, çevre yönetimi, ekonomik ve yasal araçlar	tarihi, kültürel ve doğal çevre	tarihi, kültürel ve doğal çevrenin korunması
I. ve II. Çiller Hükümeti	kirlilik, erozyon, çöp	çevre normlarına uyum sağlama, kurum sallaşma, ekonomik araçların geliştirilmesi, diğer politika alanlarına uygulama	ormanlar, tarım alanları	kalkınma sürecinde doğal dengeyi korumak
III. Çiller Hükümeti	YOK	YOK	YOK	YOK
II. Yılmaz Hükümeti	erozyon, kirlilik ve ormanların tahrip edilmesi	teknoloji kullanılması, politika geliştirilmesi	ormanlar, bitki, su ve toprak kaynakları	sosyal, ekonomik ve siyasal boyutlar ile bütünleşmiş çevre koruma
Erbakan Hükümeti	kirlilik, erozyon, atıklar	teknoloji kullanılması, sürdürülebilir gelişme, önleyici politikalar üretilmesi, toplumsal bilinçlenme, kirlilik kontrolü	ormanlar, doğal ortamlar, su havzaları, denizler	sosyal, ekonomik ve siyasal boyutlar ile bütünleşmiş çevre koruma
III. Yılmaz Hükümeti	kirlilik, erozyon, çölleşme	kirlilik kontrolü, katılım, amaç dışı kullanımların önlenmesi	biyolojik çeşitlilik, ormanlar, tarım alanları	Sürdürülebilir kalkınma ve sürekli bir ekonomik kalkınma
IV. Ecevit Hükümeti	YOK	YOK	YOK	YOK
V Ecevit Hükümeti	kirlilik, erozyon	kirlilik kontrolü, kıyı alanlarının yönetimi	ormanlar, tarım alanları, kıyılar ve su kaynakları	doğa dengesinin ve çevre sağlığının korunması

II. Koalisyon hükümetleri 1991 yılından sonra ANAP hükümetleri Dönemi olarak tanımlanan 1983-1991 arası dönemin ardından herhangi bir partinin iktidarı tek başına ele geçirebilecek gücü sağlayamaması nedeni ile yeniden koalisyon hükümeti formülleri gündeme gelmiştir. Bu dönemdeki politikalarda AB'ye uyum önem kazanmış ve uluslararası anlaşmalar imzalanmıştır. Bu dönemde çevre koruma ile ilgili yapılan en önemli çalışmalardan biri 54. Hükümet Dönemi'nde yürürlüğe giren ÇED Yönetmeliği olmuştur.

VII. Demirel Hükümeti (21.10.1991–25.06.1993) programında, hükümetin çevre alanındaki temel hedefi tarihsel, kültürel, doğal çevrenin ve yeşilin korunmasıdır. Çevrenin korunmasında temel koşul, toplumun tümünde ve yönetimde çevre bilincinin geliştirilmesi olduğu belirtilerek toplumun her kesiminin çevre konusunda bilinçlendirilmesi hedeflenmiştir.

Çevrenin korunmasında, deniz, akarsu, kara ve hava kirliliğini ve gürültüyü önleyici tedbirler alınması, atıkların yeniden kullanılması hedeflerine yer verilmektedir. Bu çerçevede ulusal ve yerel yönetimler düzeyinde çevre yönetim modelinin oluşturulması diğer bir politik hedefdir. Diğer yandan çevresel yaptırımlar yeniden düzenlenerek, yeni ekonomik ve yasal araçlar geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, ağaçlandırma ve erozyon kontrolüne önem verilerek, ormanların yangından korunması için gerekli

önlemlerin alınacağı belirtilmiştir. Hükümet programındaki temel çevre koruma düşüncesi tarihi, kültürel ve doğal çevrenin korunmasıdır.

I. ve II. Çiller hükümeti programında, modern yaşamın en önemli unsurlarından biri çevre sorunu olduğu belirtilerek, gelişmeyi doğaya rağmen değil, doğayla uyum içinde gerçekleştirileceği, kalkınma sürecinde insan sağlığının ve doğal dengenin korunacağı hedeflenmektedir. Çevrenin Korunması ve geliştirilmesi amacı doğrultusunda çevreyi gözetken sürdürülebilir bir ekonomik büyüme hedef alınacağı ve uzun dönemde çevrenin insan yararına kullanılabilmesi için ekonomik gelişme ile çevre arasındaki dengenin sağlanacağına yer verilmektedir.

Bu nedenle yürütülecek turizm politikasında çevre boyutunu da dikkate alan uluslararası rekabet gücü yüksek ve verimli bir turizm ekonomisinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Tarım sektöründe, tarımsal üretimin çevrede yarattığı olumsuz etkileri asgariye indirmek, uluslararası çevre normlarına uyum sağlayarak rekabet gücünü artırmak amacıyla çevrenin kirlilik parametreleri periyodik olarak takip edilerek gerekli önlemlerin alınması hedeflenmektedir. Ayrıca, çevrenin yasal ve yönetsel boyutuna yer verilerek Çevre sorunlarının çözümü konusunda yetki ve sorumluluk dağılımını netleştirmek üzere 2872 sayılı Çevre Kanunu' nun revizyonun gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır.

Hükümet programında, orman alanları ekonomik değeri olarak ele alınarak, ormanların en iyi şekilde değerlendirmek, istihdam yaratmak ve refah seviyelerini yükseltmek amacıyla ormanların korunması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca koruma anlayışı ile bağdaşmayan, ormanların özel mülkiyete konu olabilmesi için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması hedeflenerek köy tüzel kişilikleri başta olmak üzere, özel ve tüzel kişilerin yapılacak anayasa değişiklikleri çerçevesinde orman sahibi olması amaçlanmıştır.

III. Çiller hükümeti programında çevre, çevre sorunları, çevresel öğeler ve çevre koruma kavramlarına hiç yer verilmemiştir.

II. Yılmaz hükümeti (06.03.1996-28.06.1996) programında, çevrenin korumanın ekonomik, ticari, sosyal ve siyasi açılardan birbiriyle uyumlu ve bütünleşmiş bir

yaklaşım ile ele alınacağı belirtilmektedir. Hükümet programında önemli çevre sorunları; erozyon, kirlilik ve ormanların tahrip edilmesi olarak ele alınmıştır.

Hükümet programında, çevre kirliliğine karşı alınacak onarımcı politikalar yanında, öncelikle çevrenin kirletilmeden korunmasını sağlayacak önleyici politikalara yer verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Diğer yandan çevre politikaları tüm ekonomik ve sosyal politikalarla entegre edilerek ve bu amaçla ekonomik araçların kullanılması hedeflenmektedir. Ormanlar ekonomik değeri ile ele alınarak, ormanların rasyonel bir şekilde işletilmesinde özel sektöründe rol alması hedeflenmiştir.

Erbakan Hükümeti Programında, (28.06.1996-30.06.1997) çevre koruma düşüncesi, ekonomik, ticari, sosyal ve siyasal açılardan birbirleriyle uyumlu ve bütünleşmiş bir biçimde ele alınmaktadır. Çevrenin korunması bütün politika alanları ile ilişkilendirilmiştir. Hükümet programında korunması gerekli çevresel öğeler olarak ormanlar, su havzaları, denizler ve doğal ortamlar yer almaktadır. Çevre koruma ve çevre sorunlarının çözümünde belirlenen stratejiler, teknoloji kullanılması, sürdürülebilir gelişme, toplumsal bilinçlenme, kirlilik kontrolü ve ayrıca çevre sorunlarının önlenmesinde onarımcı politikalar yanında, öncelikle çevrenin kirletilmeden korunmasını sağlayacak politikalara ağırlık verilmesidir.

III. Yılmaz Hükümeti (30.06.1997–11.01.1999) programında, çevre ile ilgili bir konu başlığına yer verilmiş olup “Çevre Ve Doğal Kaynakların Korunması” konu başlığında çevre ile ilgili politikalar belirlenmiştir. Hükümet programının çevre koruma düşüncesinde, sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, insan sağlığını ve doğal dengeyi koruyarak, sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak, gelecek kuşaklara, insana yakışır bir doğal ve sosyal çevreyi hedeflemektedir. Hükümet programında çevre sorunları, kirlilik, erozyon ve çölleşme olarak belirtilmiştir. Bu çevre sorunlarının çözümü ve çevre korumanın sağlanması için kirlilik kontrolü, Tarım alanlarının amaç dışı kullanılması önlenmesi, bu konularda sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapılarak destek sağlanması, gibi stratejiler geliştirilmiştir.

IV. Ecevit Hükümeti (11.01.1999 – 18.11.2002) programında çevre, çevre sorunları, çevresel öğeler ve çevre koruma kavramlarına hiç yer verilmemiştir.

V. Ecevit Hükümeti programında erozyon ve kirlilik gibi çevre sorunları ele alınarak, tarım alanlarının, orman alanlarının, kıyıların ve su kaynaklarının korunması konularına yer verilmektedir. Hükümet programındaki çevre koruma düşüncesinde, kalkınma sağlanırken doğal dengenin ve çevre sağlığının korunması gerekmektedir. Bilinçsiz tarım uygulamaları, tarım alanlarının amaç dışı kullanımı, kirlilik ve erozyon hükümet programında yer verilen çevre sorunlarıdır. Ormanlar, tarım alanları, kıyılar ve su kaynakları hükümet programındaki korunması gerekli çevresel öğelerdir.

Hükümet programında, kıyı alanlarının korunması konusunda Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı ve Kıyı Yönetimi (ATAK) Projesi tamamlanarak, uluslararası kuruluşların sağladığı finansmanın kullanılması için gerekli düzenlemelerin yapılması hedeflenmektedir. Diğer yandan turizm yatırımlarının doğal, tarihsel ve toplumsal çevreyi kollayıcı, koruyucu ve geliştir ormanlar, tarım alanları, kıyılar ve su kaynakları içi bir yaklaşım içinde olması hedeflenmektedir. Bu nedenle orman alanlarının ve diğer yörelerin turizm bölgesi olarak belirlenmesinde uygulanacak ilkelerin yeniden düzenlenmesinin gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, orman alanları ekonomik değeri olarak ele alınarak, orman alanlarının bu yönünün geliştirilmesine yönelik hedefler geliştirilmiştir.

Çizelge 5. 8 AKP Hükümetleri Programında Çevre

HÜKÜMETLER	ÇEVRE SORUNLARI	STRATEJİLER	ÇEVRESEL ÖGELER	KORUMA DÜŞÜNCESİ
Gül Hükümeti	kirlilik	kirlilik kontrolü ve teknoloji kullanımı, katılım	doğal ve çevresel varlıklar	sürdürülebilir kalkınma
I.Erdoğan Hükümeti	kirlilik, gürültü	yasal düzenleme, yerleşme	hava, ısı, su, mineral ve diğerleri	sürdürülebilir kalkınma
II.Erdoğan Hükümeti	kirlilik, küresel ısınma	yasal düzenleme, teknoloji kullanımı, kurumsallaşma, işbirliği ve katılım, kirlilik kontrolü	biyolojik çeşitlilik, su kaynakları	sürdürülebilir kalkınma

Gül hükümeti (18.11.2002-14.03.2003) programında, sürdürülebilir kalkınma, çevre hakkı, çevrenin değeri ve maliyeti kavramlarına yer verilmektedir. Ayrıca, Çevre konusunun hükümetin duyarlı olduğu konuların başında geldiği belirtilmektedir. Hükümet programında sürdürülebilir kalkınma; çevreye duyarlılık ve demokratik yönetim gibi unsurları içeren bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Çevre koruma ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik geliştirilen stratejiler, kirlilik kontrolü ve üretimde teknoloji kullanımı, halkın katılımının sağlanmasıdır.

I.Erdoğan Hükümeti (14.03.2003-29.08.2007) programının vizyonu, sürdürülebilir kalkınma ortamını yakalamış bir Türkiye olarak belirlenmiştir. Bu hükümet programında çevre kirliliği ve doğal kaynakların korunması gibi konulara yer verilirken programın temelini ekonomik büyümeyi yeniden başlatmayı hedefleyen kalkınma oluşturmaktadır. “Yatırım olmaksızın ekonomik büyüme ve ekonomik büyüme olmaksızın sürdürülebilir ekonomik politika üretilemez.” denilerek sürdürülebilir ekonomik politika üretilmesinin ön koşulu olarak ekonomik büyüme gösterilmiştir. Ayrıca çevre sermaye stoku olarak değerlendirilerek “Çevrenin sermaye stoku olarak ele alınması gereken hava, ısı, su, mineral ve diğerleri, tüm ekonomik birimlerin faaliyetlerinin yapı ve kalitesini doğrudan etkilemektedir.” denilerek ekonomiyi etkilediği belirtilmektedir. Hükümet programında korunması hedeflenen çevresel öğeler, hava, ısı, su, mineral ve diğerleri olarak belirtilmiştir. Çevre koruma ve çevre sorunlarının çözümüne yönelik geliştirilen stratejiler, yasal düzenlemeler yoluyla etkin düzenleme ve denetiminin sağlanması ve çevreye yönelik hizmetlerin yerelleşmesidir.

II. Erdoğan Hükümeti (29.08.2007-) programında, “Anayasada ifadesini bulan sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkı, çevre politikalarımızın temelini oluşturmaktadır.” denilerek, hükümet programlarında ilk kez çevre politikası kavramı kullanılarak çevre politikasının temel çerçevesi çizilmiştir. Biyolojik çeşitlilik ve su kaynakları hükümet programında korunması gerekli çevresel öğelerdir. Hükümet programında çevre sorunlarını önleme ve çevre koruma yaklaşımlarına “Yaşam Kalitesinin Geliştirilmesi” başlığı altında yer verilerek yasal düzenleme, teknoloji kullanımı, kurumsallaşma, işbirliği ve katılım, kirlilik kontrolü gibi stratejiler belirlenmiştir.

II. Erdoğan Hükümeti programında, sürdürülebilir kalkınma, biyolojik çeşitlilik, küresel ısınma, Eko-turizm ve Eko-tarım gibi çevre ile ilgili pek çok güncel kavrama yer verildiği görülmektedir. Diğer yandan kirlilik kontrolünün sağlanmasında uygulanacak stratejilerde önleyici ve onarıcı uygulamalara detaylı olarak yer verilmiştir.

Türkiye’de politik alanda planlama deneyimleri, Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar devam etmiş ve belirli dönemlerde farklı nitelikler taşımıştır. Türkiye’de politik alanda planlama deneyimi, 1930- 1960 arası uygulanan sanayi planları ve 1960 dan günümüze kalkınma planları temel olarak iki süreçten oluşmaktadır. Tüm bu süreçlerin

içinde 1960 öncesi ve sonrası planların içeriği farklıdır. Burada önemli ayrım 1960 öncesinde planlarında sosyal hedefler yokken, 1960 sonrası planlarda ekonomik ve sosyal konular birlikte ele alınmıştır. 1930 ların hedeflerini 1960 sonrası hedeflerden farklılaştıran, kalkınma kavramıdır. Çünkü kalkınma, devletin toplumsal, ekonomik ve kültürel v.b. gelişmesinin tümünü kapsayan geniş bir tanım ve süreçtir. Kalkınma planları, merkezi bir odak etrafında tasarlanmaktadır. Kalkınmanın öznesi ise merkezi bir siyasi iradedir.

Genel anlamda kalkınma planları, politik olarak belirlenmiş ulusal amaçları, belirli bir sürede gerçekleştirmek için alternatif stratejiler arasında seçim yapabilmek amacı ile kullanılan bir tekniktir.

Türkiye’ de Üçüncü kalkınma planından itibaren çevre konusuna değinilmiş, VI. Beş yıllık kalkınma planından itibaren bir alt başlık olarak geçmiştir. VI. Beş yıllık kalkınma planında “makro ekonomik hedef ve dengeler” bölümünün temel amaç ve politikalarından biri olarak “ekonomik ve sosyal faaliyetlerin yürütülmesinde beşeri ve doğal kaynakların israfının önlenmesi ve çevrenin korunması ” esas olarak kabul edilmiştir.

İlk iki kalkınma planında çevreye özel bir bölümün bulunmamaktadır. Bu iki planda çevre konusu dolaylı bir biçimde ve "çevre sağlığı" olarak yer almaktadır. Daha sonraki planlarda ise çevre konusu daha belirgin bir biçimde kendini göstermeye başlamıştır, doğrudan ele alındığı görülmektedir. Üçüncü kalkınma planından itibaren çevre ayrı bir başlık altında yer almaya başlamıştır.

Politik boyuttaki değişimlerin belirlenmesinde 1960’ dan günümüze kadar hazırlanan kalkınma planlarının çevre konusundaki, ilkeleri, hedefleri ve stratejileri incelenmiştir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, “Milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek olarak açıklanmaktadır. Bu planda çevre konusuna yer vermemektedir. Planda çevre sağlığı konusuna yer verilerek, halkın sağlık düzeyinin yükseltilmesi olarak tarif edilerek, çevre korunması/kullanmasına ilişkin olarak bundan başka bir hedef içermemektedir.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ise çevre konusuna yer verilmemiş olup, yalnızca çevre sağlığından bahsedilmekte ve çevre sağlığı konusu yalnızca halk sağlığı ile ilişkilendirilmiştir.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, Çevre sorunları ilk kez ayrı bir bölüm olarak yer almıştır. Türkiye'deki çevre sorunlarına gelir azlığı ve kaynakların yeterince kullanılamamasının sebep olduğu kabul edilerek, çevre politikalarının sanayileşme ve kalkınma politikalarını engellememesi gerektiği vurgulanmıştır.

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında temel çevre sorunları, çevre kirliliği (hava, su, toprak, deniz) olarak gösterilmiştir. Plan'ın çevre sorunları, çevre sorunlarının çözümü ve çevre korumaya yönelik politikaları, kapsayıcı bir başlık altında değil; parçalı biçimde farklı başlıklar altında ele alınmıştır.

Çevre kirliliği, insan yerleşmeleri, sanayi ve tarım uğraşları sonucu doğal çevrenin kirlenmesi - toprak, su, hava kirliliğini kapsamaktadır. Su kirliliğinin kaynağı, hızlı kentleşme ile oluşan yerleşme birimlerinde yetersiz altyapı tesisleri, sanayilerin atıklarını arıtmadan doğrudan çevre sularına bırakmaları olarak gösterilmiştir.

Üçüncü, Beş Yıllık Kalkınma Planında çevre sorunlarının çözümü ve çevrenin korunması amacı ile, önceden tahmin ve gerekli önlemlerin alınması, çevre sorunlarının tespit edilmesi ve uluslar arası çalışmaların izlenmesi, çevre bilincinin geliştirilmesi gibi stratejilere yer verilmiştir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, çevre konusu “*Kentleşme ve Belediyeler*” başlığı altında değerlendirilmektedir. Bu planda önceki planlarda belirtilen konuların yanı sıra, çevre sorunlarını çözümüne yönelik önlemlerin ve uygulamaların yerel özelliklere göre yapılacağı vurgulanmaktadır. Plan'da, çevre koruma konusunun yerel boyutuna dikkat çekilmektedir. Plan, çevre konusunda önleyici politikaların esas alınmasını kabul ederek, temel yaklaşım olarak sanayileşme, tarımda modernleşme ve şehirleşme sürecinde çevrenin de dikkate alınmasını öngörmüştür.

Dördüncü, Beş Yıllık Kalkınma Planında temel çevre sorunları, çevre kirliliği ve çevre standartlarının geliştirilmemesidir. Plan'ın çevre sorunları, çevre sorunlarının çözümü ve çevre korumaya yönelik politikaları, kapsayıcı bir başlık altında değil; parçalı biçimde farklı başlıklar altında ele alınmıştır.

Çevre kirliliği, planda hava, su, toprak ve deniz kirliliği olarak ayrı ayrı ele alınmıştır. Planda, hava kirliliği yaygın bir sorun olarak görülmemekte, kentleşme ve sanayileşme ile birlikte yerel bir sorun olarak ifade edilmektedir. Hava kirliliğinin nedenleri, kentlerin nüfus yoğunluğunun artması, topografik ve meteorolojik koşullara göre kentlerin yanlış büyümesi, düşük nitelikli yakıtlar, yeşil alan azlığı, taşıtların artması, çöplerin zararsız hale getirilememesi olarak gösterilmiştir. Türkiye'de toprak kirlenmeleri yerel olarak ortaya çıktığı ve büyük kentlerin çevresinde toprak kirlenmesi arttığı belirtilmiştir.

Diğer yandan planda çevre sorunlarının çözümü ve çevre sorunlarının önlenmesinde doğru kararların alınması konusunda çevre standartlarının belirlenmesinin önemli bir yeri olduğu belirtilmektedir

Dördüncü, Beş Yıllık Kalkınma Planında çevre sorunlarının çözümü ve çevrenin korunması amacı ile yerel yönetimle merkezi yönetim arasında iletişim ağı kurulması ve kararların yerel yönetimlere doğru kaydırılmasına ağırlık verilmesi, çevrenin korunmasında rol alan sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi, bilimsel ve teknolojik gelişmeler yakından izlenmesi gibi stratejilere yer vermiştir.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında temel ilke, sadece mevcut kirliliğin ortadan kaldırılması ve muhtemel kirliliğin engellenmesi değil, kaynakların gelecek nesillerin de yararlanabilmesi için en iyi şekilde korunması ve geliştirilmesidir. Planda, çevre konusu, “Sosyal Hedef ve Politikalar” genel başlığı altında ve “Çevre Sorunları” alt başlığında yer almaktadır.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, çevre sorunları; kirlilik kaynaklı sorunlar olarak tanımlanmış olup kentleşme, erozyon, hızlı sanayileşme ve tarımda modernleşme bu sorunların nedenleri olarak gösterilmiştir. Plandaki temel hedefler, mevcut kirliliğin ortadan kaldırılması, olabilecek kirliliğin önlenmesi, doğal kaynakların, gelecek kuşakların da yararlanabileceği şekilde kullanılmasıdır.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planında çevre sorunlarının çözümü ve çevrenin korunması amacı ile yasal düzenlemelerin yapılması, su kaynaklarının korunması için havza düzeyinde koruma tedbirlerinin alınması, kirliliğin yoğunlaştığı yerleşmelerde mevcut kirlletici faaliyetlerin tasfiyesine yönelik düzenlemelerin yapılması, yatırım kararlarının

uygulanmasında (ön izin, tesis izni, proje değerlendirme, üretim) çevre faktörünün değerlendirilmesi, alıcı ortam ve atık standartlarının düzenlenmesi, çevre kirliliği sorununa köklü çözümler bulmak amacıyla projeler geliştirilmesi gibi stratejiler belirlenmiştir.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında temel ilke, insan sağlığı ve doğal dengeyi koruyarak, sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek nesillere insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmaktır. Bütün ekonomik politikalarda çevre boyutunun dikkate alınması esas alınacağı hedef olarak belirtilmiştir. Bu hedefle bütün ekonomik politikalarda çevrenin dikkate alınması bir ön koşul olarak benimsenmiştir. Plan, çevrenin korunması ve çevre sorunlarının çözümü konusunda ekonomik, ekolojik ve sosyal boyutları entegre etmektedir.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında, çevre sorunları, kirlilik, tarım alanlarının amaç dışı kullanımı, atıklar ve atıkların yönetimi gibi konulardır.

Planın çevre koruma ve çevre sorunlarının çözümü için belirlediği stratejiler; AB çevre politikalarına uyum çalışmalarının yapılması, kıyı alanlarında koruma bölgelerinin belirlenmesi ve kıyı kullanımının düzenlenmesi, atık yönetiminde belediyelerin rol alması, kirliliğin azaltılması için teknoloji kullanımı, arazi kullanım planlaması yapılmasıdır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı doğrultusunda, doğal dengeyi koruyarak sürekli bir ekonomik kalkınmaya imkan verecek şekilde doğal kaynakların yönetimini sağlamak ve gelecek kuşaklara insana yakışır bir doğal, fiziki ve sosyal çevre bırakmak temel amaç olarak ele almaktadır. Planın çevre sorunları ile ilgili belirlediği mevcut durum tespitleri şöyledir:

- Dinamik bir çevre yönetimini oluşturacak örgütsel ve hukuksal düzenlemelerin yetersiz olmaması,
- Çevre mevzuatında kirlilik boyutuna önem verilerek çevre koruma boyutunun ihmal edilmesi
- Katılım ve eğitim konusunda herhangi bir düzenleme yapılmaması

- Doğal kaynakların yönetimi ve çevrenin korunması stratejilerinin kapsamlı bir finansman mekanizması bulunmaması
- Çevre yönetiminden sorumlu kuruluşlar arasında eşgüdüm, iş birliği ve iş bölümü sağlanamaması ve çevre yönetiminde merkezi düzeyden yerel yönetimler düzeyine işbirliği ve koordinasyonun etkisiz kalması,
- Çevre standartların uluslar arası standartları ve özellikle AB standartları doğrultusunda sürekli olarak güncelleştirilmemesi,

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, diğer politika alanlarında da çevrenin korunması konusuna yer vermektedir. Bu alanlar, ticaret, tarım, ormancılık, ulaşım ve sanayi sektörleridir. Planın çevre koruma ve çevre sorunlarının çözümü için belirlediği stratejiler şöyledir:

- Etkin bir çevre yönetimi için Ulusal Çevre Stratejisi hazırlanması,
- Çevre Bakanlığı ile diğer ilgili bakanlıklar ve yerel yönetimlerin yetki ve sorumlulukları yeniden düzenlenmesi,
- Çevrenin korunması ve çevre sorunlarının çözümlenmesiyle doğrudan ve dolaylı ilgisi olan kurum ve kuruluşlar arasında işbölümü ve işbirliğini sağlamaya yönelik etkili ve eşgüdüm içinde çalışan bir çevre denetim sistemi kurulması. Bu bağlamda yerel yönetimler bünyesinde çevre birimleri oluşturulması,
- Ulusal politikalar düzeyinde tanımlanan stratejiler, bölge ve ekolojik havza düzeyine indirgenmesi karar alma, izleme ve denetleme süreçlerinde yerel katılımın sağlanması,
- Çevresel etki değerlendirme sistemi etkinleştirilerek; çevre envanterleri, istatistikleri, standartları, çevre dostu teknolojiler için gerekli araştırma-geliştirme, veri ve bilgi erişim sistemleri geliştirilmesinin geliştirilmesi,
- Çevre finansman sistemi, çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacına uygun olarak yeniden düzenlenmesi, genel Bütçe'den çevre amaçlı yatırımlara ayrılan pay artırılması,

- Çevre bilinci oluşturmak üzere örgün ve yaygın eğitimde düzenlemeler yapılarak, gönüllü kuruluşların faaliyetleri desteklenmesi,
- Yasal düzenlemelerde, çevre ile kalkınmanın uyumlaştırılmasına yönelik yaklaşımları engelleyen, önlemleri geciktiren ve etkisini azaltan yaptırımların değiştirilmesi, çevre sorunlarının önlenmesi ve çözümü ile doğrudan ve dolaylı ilgili hukuksal düzenlemeler aralarındaki çelişkiler ve boşluklar giderilmesi,
- Anayasa'nın, çevre ile doğrudan ve dolaylı şekilde ilgili maddelerinde sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda düzenlemeler yapılması,

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, çevre ile ilgili önlemler daha ayrıntılı olarak bahsedilmekte ve uygulama alanında çevre ve ekonomi politikalarının bütünleştirilmesi, koruma yaklaşımlarında AB kriterlerine uyum sağlanması ve teknoloji kullanımının etkinleştirilmesi yer almaktadır. Ayrıca, Ulusal Çevre Eylem Planı (UÇEP) ön planda tutularak, UÇEP kapsamında yer alan önceliklerin güncelleştirilerek uygulanmalarına çalışılacağı belirtilmektedir. Planın çevre sorunları ile ilgili belirlediği mevcut durum tespitleri şöyledir:

Çevre ve kalkınma politikaları arasında uyum sağlayabilecek bir çevre denetim sisteminin bulunmaması,

Uygulanan politikaların ve alınan kararların Avrupa Birliği kriterlerine ve uluslararası standartlara uydurulamamış olması,

Planda, temel çevre sorunlarını, kentsel ve sektörel konuları kapsayacak bir biçimde ele alınacak olan Ulusal Eylem Planı hazırlanması önemle vurgulanmaktadır. Ayrıca UÇEP kapsamında belirlenen öncelikli faaliyetler gözden geçirilerek uygulanması için başlıca ilgi grupları arasında eşgüdüm sağlanması, kurumlar arasında işbölümü ve işbirliği sağlanmasına yönelik mekanizmalar geliştirilmesi hedeflenmiştir. Planın çevre koruma ve çevre sorunlarının çözümü için belirlediği stratejiler şöyledir:

- Çevre politikalarının ekonomik ve sosyal politikalarla entegrasyonu,
- UÇEP'in güncelleştirilerek ve yasal bir çerçeveye kavuşturulması,
- UÇEP uygulamalarının izlenmesi amacıyla sürdürülebilir kalkınma göstergelerinin geliştirtmesi,

- Politika ve stratejilerde AB normları ve uluslararası standartlara paralellik sağlanması,
- Çevresel yönetim kapasitesi geliştirilerek, çevre yönetim araçlarının kullanımı etkin hale getirilmesi,

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı, hazırlık döneminde Türkiye’de çevre politikasının temel ilkelerini ve çevre yönetiminin gelişme doğrultusunu belirlemek amacıyla çevre özel ihtisas komisyonu raporu hazırlanmıştır. Bu raporda çevre sorunları ile ilgili olarak ulusal ve uluslar arası alanda yaşanan gelişmeler değerlendirilerek, çevre sorunları tek tek ele alınarak Türkiye’de çevrenin görünümü yansıtılarak karşılaşılan sorunlar sergilenmektedir. Sorun alanları belirlenerek durum saptaması yapılmış ve uygulamada karşılaşılan sorunlar değerlendirilmiştir. Durum saptamasından çıkarılan sonuçlar, AB uyum süreci eksenleri dikkate alınarak 9. Kalkınma planı için uygulama stratejisi geliştirilmiştir.

Planda, Hızlı nüfus artışı ve sanayileşme süreci doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı üzerinde önemli bir baskı unsuru olduğu belirtilerek, planın çevre sorunları ile ilgili belirlediği mevcut durum tespitleri şöyledir:

- Biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilirliği için yeterli düzenleme ve standartların oluşturulamaması,
- Çevresel izleme, denetim ve raporlama sisteminin altyapısı geliştirilemediğinden uygulamaların etkinleştirilmesi, ilgili kuruluşlar arasında bilgi akışının ve paylaşımının bütüncül bir sistemle sağlanmaması,

Plan, doğal ve kültürel varlıklar ile çevrenin gelecek nesilleri de dikkate alan bir anlayış içinde korunmasını temel ilke olarak göstermektedir. Bu ilke planın temel ilkeleri arasında yer almaktadır. Planın çevre koruma ve çevre sorunlarının çözümü için belirlediği stratejiler şöyledir:

- Gelecek kuşakların ihtiyaçlarını gözetken çevre yönetim sisteminin oluşturulması,
- Tüm sektörlerde yatırım, üretim ve tüketim aşamalarında kirleten ve kullanan öder ilkelerini dikkate alınması

- AB'ye uyum kapsamında çevre standartları ve yönetimini belirleyen hukuki düzenlemeler güncelleştirilmesi,
- Çevresel altyapı yatırımlarının yapılmasında yerel yönetimler arasındaki işbirliği ve eşgüdüm geliştirilmesi ve bu kapsamda yerel yönetim birliklerinin kurulmasının desteklenmesi,
- Çevre ve kalkınma ile ilgili sağlıklı ve entegre bilgi sistemleri oluşturulacak, izleme, denetim ve raporlama altyapısı geliştirilmesi,
- Çevre yatırımlarının yapılması ve işletilmesinde yeni finansman yöntemlerinin geliştirilmesi,
- Çevre bilincinin geliştirilmesine yönelik eğitim ve kamuoyu bilgilendirme çalışmaları yapılması,

5.4.3.Etik Boyut

Türkiye de çevre koruma yaklaşımlarının etik boyutu değerlendirildiğinde 1923 den günümüze kadar etik kuralların özelliği devlet otoritesi tarafından belirlenmesidir. Çevre konusunda devletin belirlediği öncelikler belirlenerek toplumsal tabana indirgenmektedir. Bu durumda belirlenen etik kurallar, toplum tarafından benimsenmemiş insanlarla doğrudan ilişkisi olmayan bürokratik bir dayatma haline gelmektedir.

Türkiye de kültürel, ekonomik ve toplumsal değişimle birlikte, birçok ahlâkî ve hukukî ya da normatif kurallar, sorunları değerlendirerek çözüm üretilmesinde etkili olmuştur. Çevre koruma yaklaşımlarında etik anlayış, insanların uymak zorunda olacakları ahlâkî kurallar bütünü oluşturulduğundan ve insanın/toplumun/devletin çevre ile ilişkilerini düzenleyen kurallar dizgesi olduğundan, toplumsal değişim süreci ile paralel farklılık göstermektedir. Bu farklılıklar Türkiye de sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal alanlarda önemli değişikliklerin ortaya çıktığı kırılma noktaları ile örtüşmektedir. Bu bağlamda Türkiye de çevre koruma yaklaşımlarının etik boyutu Cumhuriyet öncesi dönem (Osmanlı dönemi) ve Cumhuriyet sonrası dönem olmak üzere iki ayrı dönem kendi içinde farklılaşmaların olduğu alt dönemler olmak üzere incelemek mümkündür

Osmanlı döneminde çevre koruma yaklaşımlarının etik boyutu, genel inançlarla, tavırlarla ya da alışılmış davranışları yönlendiren kurallarla ilgili olup, toplumsal yaşam biçimini şekillendirmektedir.

Etik kurallar toplumun çevre karşısındaki davranışlarını yönetmekte, insanların nelere karşı sorumlu olduğunu ve bu sorumlulukların haklılığını açıklayan bir kuram olarak tanımlanmaktadır.

Çevreye çıkarıcı olmayan ve onun varlığını amaç olarak benimseyen bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Bu yaklaşıma göre, toplumun politik, ekonomik ve sosyal eylemlerinde çevreye karşı davranışlar etik değerler üzerinden oluşturulmaktadır.

Osmanlı toplumundaki insan-çevre ilişkiler ağını kuşatan ve belirleyen İslamî dünya görüşünün temel prensipleri çevre koruma yaklaşımlarının etik ilkelerini oluşturmaktadır. Bu etik ilkelerin gerisinde bir dünya görüşü ve bu görüşün temel değerleri bulunmaktadır.

Osmanlı döneminde, çevrenin korunmasında etik yaklaşımların devlete, kurumlara, topluma ve bireylere sorumluluk yüklediği görülmektedir. Devlete düşen sorumluluk etik ilkeler kapsamında hukukî düzenlemeler yapmak ve uygulamaktır. Sivil toplum örgütlerinin etik konusunda toplumsal bilinci ve duyarlılığı geliştirmek, bireyleri bilgilendirmek ve is birliği yapmak sorumluluğu söz konusudur.

Cumhuriyet döneminde, Etik boyutta farklı çevre koruma yaklaşımlarının ortaya çıkmasında, İnsanın doğa ve çevreye ilişkin yaşadığı zihinsel ve kültürel dönüşüm sürecinin büyük etkisi görülmektedir. Toplumun ve devletin doğaya karşı geliştirdiği tutum ve davranışlar bilimin ve aklın gelişi ile paralel olmuştur.

1923-1950 yılları arasındaki dönemde Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, kurulan yeni devletin yöneticileri modernizasyon için batının medeniyetini hedef olarak belirlemişlerdir. Bu değişim süreci tepeden inme bir anlayışla gerçekleşmiştir. Ulusal ve yerel ölçekte, çevre sorunlarının çözüme yönelik çoğu çalışmada, çevre sorunları sadece teknik, sorunu yaratan ve yaşayan insanlardan ve gruplardan bağımsız görülerek yürütülmüştür.

Bu dönemde çevreye olan yaklaşımlar halk sağlığının korunması ve iyileştirilmesi yönünde olmuş ve çevre konusunda yapılan düzenlemeler halk sağlığı kaygısını yansıtmıştır. Diğer yandan ekonomik kalınma önemli bir devlet politikası olarak benimsendiğinden çevreye olan yaklaşımlarda araçsal değerin ön planda tutulduğu görülmektedir. Bu açıdan devlet politikalarında yararlanılacak kaynakların işletilmesinde yasal kurallar düzenlenmiştir.

Türkiye’de 1950-1980 yılları arası dönemde çevre konusunda önemli düzenlemeler yapılmadığını, bu dönemde hızlı sanayileşme faaliyetlerinin ciddi çevre sorunlarına sebep olduğunun henüz fark edilmediğini ve bu yüzden de benimsenen bir önceki döneme göre benimsenen farklı bir etik ilke olmadığı görülmektedir. Çevreye yönelik düzenlemelerin bir bütünsellik içinde olmadığını, her kanunun kendi ilgi alanlarıyla ilgili yasaklamalar getirdiği görülmektedir

Türkiye de 1980’lerden günümüze etik boyutu oluşturan ilkler dikkate alındığında, kalkınma hedeflerinin çevresel önceliklerle ilişkilendirilmesi çabası öne çıkmaktadır.

5.4.3. Planlama Boyutu

Türkiye’de planlama sistemi, kentsel yapılı çevrenin biçimlendirilmesi süreci ile kent ölçeğinde ‘nazım imar planları’, alana yönelik olarak ‘uygulama imar planları gibi bir plan hiyerarşisi ile işlemektedir.

Bu plan kademeleri gelecek bir zaman için, herhangi bir kentin mekânsal gelişmesinin belli bir planlama döneminde tamamlanacağını kabul eden ayrıntılı tasarım planlarının son halleridir. Planlama sisteminin iddiası kentin imar edilmesinde her detayı kontrol etmektir.

Bu nedenle Türkiye de planlama, önerilerin planlama yükümlülüklerine uyup uymadığının gözden geçirilmesine indirgenmektedir. Yerel planlama otoriteleri daha nitelikli planlama sonuçları elde etmek için süreç yerine planlama denetiminin yönetsel taraflarına yoğunlaşmışlardır.

Türkiye’de planlama sistemi, doğrudan imar planlarının elde edilmesi ve uygulanması süreçlerini tanımlayan (3194 sayılı ve 1985 tarihli) bir yasa ve bundan kaynaklanan çok sayıda yönetmelik tarafından belirlenmektedir. Ancak bu etkinlik, gerek yönetimlerin

yetki ve sorumluluklarının dağılımını, gerekse taşınmazlarla ilgili kurumlaşmaları sınırlayan daha geniş bir mevzuat tarafından da dolaylı biçimlerde yönlendirilmektedir.

İmar kanunu ve yönetmelikleri Türkiye’deki planlama sisteminin temel kontrol araçlarıdır. 1985 yılında yayınlanan 3194 sayılı İmar Kanunu bu yasaların tam merkezinde bulunmaktadır. Yapılaşmış çevrenin oluşturulmasıyla doğrudan ilgili olan en temel kanundur. İmar Kanunu kentsel formun kontrolü hakkında spesifik kurallar içermez bu özel konular için 44. maddeyle bu işi yönetmeliklere devreder.

Planların hazırlanması ile ilgili yasal düzenlemelerde bölge planlarının ve çevre düzeni Planlarının yapılmasının zorunlu olmadığı görülmektedir. İmar Kanunu’nun 5. maddesinde yer alan; “Nazım imar planı, varsa bölge ve çevre düzeni planına uygun olarak hazırlanır” ifadesi bölge ve çevre düzeni planlarını mecburi olmaktan çıkarmaktadır. Bu durum, planlama sistemindeki önemli ilkelerinden biri olan planlar arasındaki hiyerarşi ile çelişmektedir.

Küresel ölçekte, doğal kaynakların aşırı tüketimi ve doğal dengelerin yitirilmesi, küresel ısınma, enerji kaynaklarının azalması, çevre kirliliğinin denetlenemez boyutlara erişmesi, çevre korumacı anlayışın yaygınlaşmasına, planlama yaklaşımlarında çevreye duyarlı söylem ve uygulamaların yoğunluk kazanarak planlama yaklaşımlarına yansımaya neden olmuştur. Türkiye de ise çevre sorunlarının ve çevrenin korunması konusun planlama sistemi içindeki önemi Çevre düzeni planlarının ülke genelinde yaygın şekilde 2006 yılında 2872 Sayılı Çevre Kanunu’nun 9. maddesindeki değişiklik ile gündeme gelmiştir. Bu maddeye göre, ülke fizikî mekânında, sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda, **koruma kullanma dengesi** gözetilerek kentsel ve kırsal nüfusun barınma, çalışma, dinlenme, ulaşım gibi ihtiyaçların karşılanması sonucu oluşabilecek **çevre kirliliğini önlemek** amacıyla nazım ve uygulama imar plânlarına esas teşkil etmek üzere bölge ve havza bazında 1/50.000- 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Plânlarının ilgili bakanlıkça yapılacağı belirtilmektedir.

Ancak, Üst ölçekli bir plan olarak Çevre Düzeni Planının, planlama pratiklerinde yer kazanmasının ekolojik bütünlükleri kavrayabilmek açısından taşıdığı potansiyel, bu planların il sınırlarına dayalı hazırlanmasından ötürü yitirilmektedir. Çünkü dünyada 1972 den günümüze kadar çevre sorunlarının ülke sınırlarını aştığı ve koruma

yaklaşımlarının idari sınırlardan bağımsız olarak doğal sınırların dikkate alınması gerekliliği anlayışı planlama sisteminde dikkate alınmamaktadır.

Çevre korumayı ele alış biçimine göre planlama yaklaşımlarını günümüze kadar değerlendirdiğimizde ekonomik gelişmeyi ön planda tutan bir yaklaşım içermekte olup, doğal değerleri daha iyi içselleştiren bir planlama anlayışının olmadığı görülmektedir.

5.4.4.Yasal ve Yönetimsel Boyut

Çevre koruma yaklaşımlarının yasal boyutunu, çevre mevzuatı oluşturmaktadır. Yasal boyut, devlet-çevre, birey-çevre ilişkilerini belirleyen zorunlu kuralları kapsamaktadır. Bu kuralların kapsamı çevre sorunlarının boyutları ve toplumsal değişimlere paralel olarak değişmektedir.

Çevre sorunlarının çözümü amacıyla yapılan yasal düzenlemeler, toplumu ve kurumları bağlayan nesnel kuralların çerçevesini çizmektedir.

Türkiye'nin hukuk sisteminde çevre koruma yaklaşımlarını denetleme ve yönlendirmeye yönelik birçok kanun bulunmaktadır. Bu çalışma ile çoğunlukla çevrenin korunmasını bir araç olarak yaygın biçimde kullanılan temel kanunlara odaklanılmıştır. Çevre Kanunu ve konu-odaklı diğer kanunlar bu yasal düzenlemelerden bazılarıdır. Türkiye de çevre koruma ile ilgili yasalar ve yönetmelikler incelenmiş olup bu yasa ve yönetmeliklerin koruma aracı olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Gelişen ve değişen toplumsal iliksiler, çevre hukuku kurallarının düzenlediği alanların genişleyip karmaşılaşmasına neden olduğundan, yasal düzenlemelerin kapsamı ve içeriği ile uygulanacak yaptırımlar da çeşitlenmekte ve korudukları düzenin amacına göre değişiklik göstermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde Türkiye de yasal düzenlemelerin ve düzenlemelerle ilgili, kuralların, normların ve yaptırımların farklılaştığı kırılma noktaları bulunmaktadır. Bu kırılma noktaları Türkiye de Cumhuriyet öncesi dönem (Osmanlı dönemi) ve Cumhuriyet sonrası dönem olmak üzere iki ayrı dönem kendi içinde farklılaşmaların olduğu alt dönemlerden oluşmaktadır.

Osmanlı döneminde, çevre ile ilgili yasal düzenlemelerin kapsam ve içeriği, çevre sorunları konusunda yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve yaşam kalitesi düzeyinin yükseltilmesidir. Yasal düzenlemelerin içeriğinde güncel sorunlar öncelikli olmakla

birlikte, bu sorunların çözümü ve önlemlerin uygulanabilmesi için yasal yaptırımlar ve denetim sistemi oluşturulmuştur.

Osmanlı döneminde yasal düzenlemelerin içeriği, kapsamı kuralları ve yaptırımları Tanzimat sonrasında değişmektedir. 18. yy la kadar çevre politikasında ki yasal düzenlemeler, teknik uygulamalar ve çevreyle ilgili kontrol mekanizmaları genellikle devletin doğrudan kullanımında olan alanlar için geçerlidir. Tanzimat'tan sonraki dönemlerde yenilenen yasal düzenlemeler ile merkezin önemseydiği alanlar dışındaki doğa kaynaklarının kullanımını da kendilerine problem edinmeleri nedeniyle, önemli bir anlayış değişikliğini temsil ederler. [134] Tanzimat öncesi dönemde, çevre ile ilgili yasal düzenlemelerin kapsamı ve içeriği doğal yaşamın korunması, kirlilik kontrolü ve kentsel alanlarda çevre kalitesinin yükseltilmesidir. Tanzimat sonrası dönemde, ülke genelindeki doğal kaynaklardan dengeli ve verimli yararlanma, bu kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanması, kirlilik kontrolü çevresinde genişletilmiştir.

Osmanlı döneminde, çevre ile ilgili yasal düzenlemeleri sağlayan hukuki araçlar, nizamnameler, kanunnameler, fermanlar olmak üzere 3 kategori de toplanmaktadır.

Osmanlı devletinde çevre ile ilgili yasal düzenlemelerin bilinen en eski örneği 1539 tarihinde Edirne Çöplük Subaşısına verilmek üzere düzenlenen nişanu hümayundur. Tanzimat'tan sonra çevre ile ilgili yasal düzenlemeler, Arazi Kanunnamesi, Mecelle, Orman Nizamnamesi ve Saydiye Nizamnamesidir.

Çevrenin korunması sağlanmak için bireylerden oluşan muhataplara, çevreye karşı davranışları yasaklar ve diğer yükümlülükler kullanılarak yönlendirilmektedir. Ayrıca çevreden sorumlu olan birimin görev ve yetki alanı da tanımlanmaktadır.

1858 Tarihli Arazi Kanunnamesi, şer'î ve örfî uygulamaları devam ettiren bakış açısının yanında, doğal alanların nasıl kullanılacağı yönünde düzenlemelerde getirmektedir. Bu kanunnameye göre doğal alanlar, Deniz ve Göl Kıyıları, Meralar, yaylak ve Kışlaklar, Orman ve koru ve Baltalıklar, Mülk olan orman, koru, bahçe ve ağaçlık bölgeler, Vakıf olan orman, koru, bahçe ve ağaçlık bölgeler olmak üzere 5 gruba ayrılarak bu alanlarla ilgili hükümler düzenlenmiştir.

Bu kanunnamede; tasarruf hakkı elde edilen orman veya küçük ağaçlık alanların, üretimi arttırmak adına, tarla hâline getirilmesine izin verilmesi, kıyı alanlarının

doldurularak kullanımına izin verilmesi gibi çevre koruma amacı ile çelişen istisnai hükümler bulunmaktadır.

1869 Tarihli Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, doğal kaynaklarının kullanımı konusunda devlet yararına bir anlayış benimsemiştir. Önceleri genellikle orman ve ürünlerinin yakacak, aydınlanma veya mimarîde kullanımı av varlıklarının sadece karın doyurmak amacıyla tüketilebileceğini tanımlayan hukukî düzenlemeler ile, kullanımı oldukça özgür bırakılan doğa alanlarından yararlanmaya sınırlamalar getirmiştir.

Mecellede çevrenin korunması ve geliştirilmesine yönelik olan yasal düzenlemeler, kentsel alanda imar düzenlemelerinde doğal faktörlerin ve kirleticilerin dikkate alınması, tarım alanlarının sürdürülebilirliğinin sağlanması, denizler, göller, yer altı ve yerüstü sularının kullanımı, doğal alanlardan yararlanma sınırlaması konularına yer vermektedir.

1882 tarihli Zabıta-i Saydiye Nizamnamesinin, hükümlerin önemli bölümü Tanzimat'ın geneline yansıyan malî ilkeler çerçevesinde oluşturulsa da, doğa varlıklarının korunmasına yönelik yaklaşımlara sahiptir. Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi, Cumhuriyet dönemine kadar Türkiye de doğal varlıklardan yararlanmanın temel yaklaşımını oluşturmuş ve çevre ile ilgili diğer düzenlemeler bu nizamnamenin amaç ve maddelerine uygun olarak ortaya çıkmıştır. Bu nizamnamedeki hükümler doğal yaşam alanlarını sınıflandırarak kullanımı ve doğal varlıklardan yararlanma konusunda sınırlamalar getirmektedir.

1870 Tarihli Orman Nizamnamesi, Tanzimat dönemindeki diğer yasal düzenlemeler gibi dönemin dinamikleri ve Batı etkisi ile hazırlanmıştır. Fransız Orman Kanunu temel alınarak hazırlanmakla birlikte, geleneksel-İslami uygulama ve anlayışlara da yer verildiği için karma bir metin özelliğini taşımaktadır. Bu yasa ile bütün ormanlar devlet kontrolü altına alınmıştır. Buna karşılık yasa devlet ormanlarından köy kasaba halkının kişisel ihtiyaçları ve pazar satışları için, belirli kayıtlara bağlı olarak, bedelsiz yararlanılmasını kabul etmiştir. Nizamnamenin koruma ve geliştirmeye yönelik hükümler; Ormanların envanter tespitin yapılması, Kaynak olarak kullanımlara sınırlama getirilmesi, Ormanların diğer amaçlı kullanımını yasaklama dır.

Cumhuriyet sonrası dönemde yasal düzenlemelere bakıldığında, çevre ile ilgili yasal düzenlemelerin kapsamının genişlemesi ve sayısının artması 1980 sonrası dönemde olmuştur.

1923-1950 yılları arası dönemde çevre ile ilgili yasal düzenleme yapıldığını söylemek mümkün değildir. Bu dönem çıkarılan Umumi Hıfzısıhha ve Belediye Kanunları ile kentsel çevre temizliğinin ve halk sağlığının korunması amaçlanmıştır.

1950- 1980 yılları arası dönemde Türkiye'nin çevre sorunlarına ilişkin politikasının ve hukukunun biçimlenmeye başladığı söylenebilir. Bu dönemde Türkiye'nin de katılarak sonuç bildirgesini kabul ettiği, 1972 yılında düzenlenen Stockholm Konferansı'nda, çevrenin geliştirilmesi ve korunması görevi hükümetlere verilmiş, bu küresel yükümlülüğün de etkisi ile çevrenin korunması ile ilgili olarak Türkiye'de yasal düzenlemeler artmıştır.

1980'li yıllardan sonra, çevre hakkının Anayasal olarak tanınması, çevrenin korunmasına yönelik mevzuatın oluşması ve biçimlenmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu çerçevede kabul edilebilir ki, çevrenin korunması açısından 2872 sayılı Çevre Kanunu ve bu kanuna dayanarak çıkarılmış pek çok yönetmelik, Anayasa'nın sağlıklı ve dengeli bir çevrede yasama hakkına ilişkin düzenlenmesinin şemsiyesi altında oluşturulmuştur.

1930 Tarihli Belediye kanunu: Bu kanunun çevre ile ilgili getirdiği düzenlemeler kentsel çevrenin temizliği ve sağlık konularında olmaktadır. Kanunun çevrenin korunması ve çevre sorunlarının çözümü için getirdiği hükümlere göre; belediyeler, çevre koruma ve kirliliğin önlenmesi konusunda sorumludurlar ve yaptırım uygulama yetkisine sahip olup, Kentsel çevrenin temizliğini sağlamak, atıkların toplanması ve bertaraf edilmesi, sanayi tesislerinin kirlilik kontrollerini sağlamak ve çevreye olan etkilerini kontrol etmek gibi görevler yüklenmiştir.

1930 Tarihli Umumi Hıfzısıhha Kanunu: Genel olarak halk sağlığına ve kentsel çevre temizliğine yönelik konulara yer vermektedir.

1937 tarihli Kara Avcılığı Kanunu: Av hayvanlarının korunması, hangilerinin, ne zaman nerede hangi av araçları ile avlanabileceğini hükme bağlamıştır. Böylece faunanın korunmasına yönelik kurallar getirilmiştir.

1937 tarihli Orman Kanunu: Uusal ekonominin önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilen ormanların, toplumun yararına olacak bir biçimde devlet tarafından işletilmesi ile ilgili konulara yer verilmiştir.

1971 Tarihli Su Ürünleri Kanunu: Su ürünlerinin korunması, üretilmesi ve kontrolünün sağlanmasına ilişkin kuralları düzenleyen hükümler yer almaktadır. Suda yaşayan canlıların avlanması belirli standartlara bağlanmış ve yasaklamalar getirilmiştir. Buna göre denizde avlanma yasağı uygulanacak bölgeler belirlenmekte avlanma yöntemlerine sınırlamalar getirilmektedir.

1980 den günümüze kadar Türkiye de çevre ile ilgili çok sayıda yasa ve yönetmelik çıkarılmıştır. Bu çalışmada incelenen yasal düzenlemeler çevre mevzuatının omurgasını oluşturan kanun ve yönetmeliklerdir. Bütün bu yapılan yasal düzenlemelerin temelini ise anayasa oluşturmaktadır.

1982 Anayasasında, çevre ve çevrenin korunmasını içeren hükümler bulunmaktadır. Bu hükümlerde, çevre hakkı, çevre hakkını devletin temin edeceği ve doğal çevrenin korunması konularına yer verilmiştir. Diğer yandan doğal kaynakların tasarrufu konusunda istisnai hükümlere yer verildiğinde görülmektedir.

2872 Sayılı Çevre Kanunu: Bu yasanın kapsamı ortak varlık olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi, doğal kaynakların en uygun biçimde kullanılması ve korunması; doğal kaynakların kirliliğinin önlenmesi; bitki ve hayvan varlığının yaşam düzeyinin geliştirilmesi ve güvence altına alınması gibi yasal düzenlemeleri içermektedir.

Kanun kapsam ve içeriği genel olarak çevre korumayı öncelikli amaç olarak belirlemektedir. Ancak söz konusu kanunun ekonomik ve toplumsal kalkınma erekleriyle uyumlu olma amacı da taşıdığı belirtilmektedir. Kanun çevre korunurken, kalkınmayı etkilemeyecek şekilde davranmak gerektiğini öne sürerek kalkınma merkezli bir yaklaşım içermektedir.

Çevre kanunu, çevrenin korunması konusunda herkese sorumluluk yüklemiştir. Ekonomik faaliyetlerde, en elverişli teknolojik yöntemlerin kullanılması gerekliliği belirtilmesinin yanı sıra çevre korumanın ekonomik kalkınma ile uyumlu olması gerektiği ilkesini taşımaktadır. Ayrıca kirliliğin maliyetlerinin kirleticilere yüklenmesi ile “kirleten öder” ilkesi benimsenmiştir. Kanun, kirlenme yasağı ve etkinliklerin durdurulabilmesi

gibi yaptırımlarda getirmiştir. Diğer yandan kirliliğin önlemlerin alınması gerektiği belirtilmektedir.

Bu kanunun Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde Türkiye'nin, birliğin çevre standartlarını yakalama uğraşlarının bir sonucu olduğu söylenebilir. Bu kanun ne bütüncül bir çevre politikası hazırlanarak oluşturulmuş bir yasal düzenleme nede dünya ülkelerin çevre konusundaki koruma çabaları ve bu yöndeki sorunları araştırılarak oluşturulmuş bir yasal düzenleme değildir.

6831 sayılı Orman Kanunu, orman sayılması gereken yerleri tanımlatıktan sonra, ormanlarının korunması ve işletilmesi ile ilgili konulara yer verilmiştir.

1956 yılında çıkarılan Orman kanununda yapılan değişikliklerle ormanları koruyucu kurallara istisnai hükümler eklendiği görülmektedir.

Orman kanunda 1986 yılındapılan bir değişiklikle, bazı durumlarda orman alanlarının orman statüsünden çıkarılabileceğini belirtmektedir. Öyleki, Orman olarak korunmasında, bilim ve fen bakımından yarar görülmeyen yerler, tarım alanına dönüştürülebilir veya orman sınırları dışına çıkarılabilmektedir.

2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu: Orman Kanunu'nun 25. maddesinde orman dışındaki bazı sahalarında millî park kapsamına alınmasına olanak veren yasal düzenlemeye dayanılarak çıkarılmıştır. Mili parklarla ilgili yasal düzenlemeler daha önce 1956 yılında yürürlüğe giren 6831 sayılı Orman Kanunu'nun ilgili maddelerine göre yürütülmüştür. Bu kanunun kapsamı, millî park, tabiat parkı, tabiat anıtı ve tabiatı koruma alanlarının belirlenmesi, özellik ve karakterleri bozulmadan korunmasına, geliştirilmesine ve yönetilmesine ilişkin kurallardan oluşmakta ve söz konusu alanlar ile ilgili koruma hükümlerini içermektedir.

3621 Sayılı Kıyı Kanunu, deniz, tabii ve suni göl ve akarsu kıyıları ile bu yerlerin etkisinde olan ve devamı niteliğinde bulunan sahil şeritlerinin doğal ve kültürel özelliklerim gözeterek koruması ve toplum yararlanmasına açık, kamu yararına kullanma esasları tespit edilmesi konularını açıklamaktadır. Bu kanunun koruma amacına yönelik hükümleri yasaklamalar, sınırlamalar, yaptırımlar ve istisnai konular olmak üzere 4 grupta değerlendirilebilir.

4342 Sayılı Mera Kanunu, daha önce çeşitli kanunlarla tahsis edilmiş veya daha öncede de kullanılmakta olan mera, yaylak, kışlak ve kamuya ait otlak ve çayırların tespiti, köy veya belediye tüzel kişilikleri adına tahsislerinin yapılmasını, belirlenecek kurallara uygun bir şekilde kullandırılmasını, bakım ve islahının yapılarak verimliliklerinin artırılmasını ve sürdürülmesini, kullanımlarının sürekli olarak denetlenmesini, korunmasını ve gerektiğinde kullanım amacının değiştirilmesi gibi konuları içermektedir. Bu kanun meraların korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda korumacı hükümler içerse de istisnai durumlarda korumacı hükümler geçersiz kalmaktadır.

Çevre Kanunu'nun, çevre koruma işlevini gerçekleştirebilmesi için bazı yönetmeliklere ihtiyaç duyulmuş ve çevrenin korunmasına yönelik bir dizi yönetmelik çıkarılmıştır. Türk çevre mevzuatı 1990 li yıllardan sonra AB uyum sürecinde bu süreç içerisinde yenilenmekte olduğundan çok sayıda yönetmelik çıkarılmıştır.

Tarım Arazilerinin Korunması ve Kullanılmasına Dair Yönetmelik, tarımsal arazi ve toprak kaynaklarının korunması, tarım arazilerinin amaç dışı ve yanlış kullanımların önlenmesi, korumayı sağlayacak yöntemlerin oluşturulmasına ilişkin kurallara yer vermektedir. Ancak, yönetmelik kapsamında tarım arazilerinin tarım dışı amaçlarla kullanılabilecekleri durumları belirleyen maddeler bulunmaktadır. Başka bir deyişle bu yönetmelik tarım arazilerinde hangi tür, büyüklük ve yoğunlukta fonksiyonların yerleştirilebileceğini tanımlamaktadır.

Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, gerçekleştirilmesi düşünülen bir faaliyetin ilerde ortaya çıkması muhtemel çevresel etkilerini, henüz ortaya çıkmadan önce belirleyerek o faaliyete gerekli iznin verilip verilmeyeceği konusunda yapılacak değerlendirmelerle ilgili düzenlemeleri kapsamaktadır.

Çevresel Etki Değerlendirmesinde amaç, çevre üzerinde olumsuz etki yapabilecek faaliyetlerin gerçekleştirilmesine izin verilmeden önce bu olumsuz etkilerin belirlenmesi ve bunları tamamen yok edecek veya asgari düzeye indirecek önlemlerin alınması halinde ilgili faaliyetlere izin verilmesidir. Bu anlamda ÇED, şekilsel bir araç ya da sıradan bir izin verme yolu değil, çevre korumanın önemli esaslarını bünyesinde barındıran teknik bir sistemdir.

ÇED yönetmeliğindeki yasal hükümler koruma yaklaşımları açısından değerlendirildiğinde çeşitli “planlama kademelerinde üretilen politika, plan, program ve arazi kullanım kararları ile eşgüdümünden uzak, tekil projelerin çevresel etkilerini ölçmeye ve alınacak önlemleri tanımlamaya dönük bir anlayış” içerdği görülmektedir. [135]

Kirlilik Kontrolü İle İlgili Yönetmelikler, AB uyum sürecinde yönetmelikler bazında uyum çalışmalarını hızlandığı 1980 sonrası dönem içinde çıkarılmıştır. Bu yönetmelikler, kirlilikle ilgili yasal düzenlemelerin içeriğini, kirliliğin önlenmesi ve kabul edilebilir bir düzeyde kalmasının sağlanması, kontrol altına alınarak giderilmesi gibi temel konular oluşturmaktadır. Bu noktada bu yasal düzenlemelerin iki önemli özelliği ortaya çıkmaktadır, bu özellikler, önleme ve giderme boyutudur.

Atıkların Kontrolü ile ilgili Yönetmeliler, 1983 yılında çıkan Çevre Kanunu’na dayanmaktadır. Çevre Kanunu Madde 11’e göre Atıkların üretiminin ve zararlarının önlenmesi veya azaltılması ile atıkların geri kazanılması ve geri kazanılabilen atıkların kaynağında ayrı toplanması esastır. Atık yönetim plânlarının hazırlanmasına ilişkin esaslar, Bakanlık tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenlenir. Atık yönetiminin AB ile uyumlu bir şekilde yapılmasında gerekli olan teknik ve çevresel ihtiyaçlar iki temel AB direktifine göre düzenlenmiştir.

Yönetmelikte çevre koruma yaklaşımları değerlendirildiğinde, Osmanlı devletinin kurumsal yapısı içinde çevre sorunlarının çözümü ve çevre koruma amaçlı uygulamaların denetlenmesini sağlayan bir yönetim sistemi bulunmaktadır. Çevre yönetim sistemi, kent yönetim sisteminden ayrılmış bir yapı değildir. Bu yönetim yapısı içinde çevre ile ilgili uygulamaların yürütülmesinde fiili ve dolaylı olarak sorumluluk sahibi kurumlar bulunmaktadır.

Çevrenin korunması ve çevre sorunlarının çözülmesi amacı ile Osmanlı devletinde idari örgütlenmeye gidilmiştir. Bu idari örgütlenmenin yanı sıra sivil örgütlenmelerde bulunmakta ve çevrenin korunması ve geliştirilmesi yönünde faaliyetlerde bulunmaktadır. Osmanlı döneminde idari ve sivil örgütlenme yapısı ve işleyişi Tanzimat döneminde değişmiştir. Tanzimat’a kadar sanayileşmenin getirdiği kimyasal atıkların bulunmaması, nüfusun az olması çevre ile ilgili uygulamalar için yönetim sistemi yeterli

olmakta idi. Ancak Tanzimat tan sonra artan nüfus ve atıkların muhtevasının değişmesi yönetim sisteminin yenilenmesini gerektirmiştir.

Osmanlı döneminde çevre yönetimi konusunda bütüncül bir yönetim sistemi bulunmakta olup, kentsel çevrenin korunması ve geliştirilmesi, içme suyu kaynaklarının korunması, ormanların ve meraların korunması alanlarında faaliyet gösteren uzmanlaşmış bir yönetim yapısı Tanzimat dönemine kadar bulunmamaktadır. Tanzimat'la birlikte batıdaki örneklerine benzer kent hizmetlerini de gündeme getirmiş ve bu noktada bir dizi reformlar yapılmıştır. Bu nedenle kentsel çevrenin korunmasından sorumlu birim olarak Şehremaneti Teşkilatı ve daha sonra Belediye Teşkilatı oluşturulmuştur. Kentsel çevrenin temizliğinden sorumlu olan bu kuruluşlar, kentsel çevrenin temizliğinin sağlanması ve atıkların yönetimi için ücretli personel çalıştırmıştır. Ayrıca çevre hizmetlerinin maliyetlerinin karşılanması için çevre vergisi düzenlenmiştir. Ancak bu dönemdeki çevrenin yönetimine yerel katılım sağlanmadığından, çevre hizmetlerinin meydan, anayol, çarşı pazar sınırlarını aşmadığı, mahalle içlerinin ise eski durumunda bırakıldığı görülmüştür.

Cumhuriyet döneminde, Çevre ile ilgili yürütülen bütün faaliyetler, merkezi örgütlenme, yerel örgütlenme ve sivil örgütlenme olmak üzere 3 farklı yapı içinde yer almaktadır. Bu yönetim sistemi içerisinde Merkezi yönetim, yerel yönetim üzerinde, yerel hizmetlerin merkezi idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir.

Çevre yönetiminde merkezi örgütlenme, insanın çevre üzerindeki etkisini asgari düzeye indirmek, doğal dengenin kendini yenilemesine imkan vermek ve doğal dengenin bozulmasını önlemek için sorunları ortaya çıkarmak, toplumun çevre bilincini arttırıp çevrenin korunmasına, geliştirilmesine katkıda bulunmak ve bu amaçla çıkartılan yasa, yönetmelik ve kararlara sıkı bir şekilde uyulmasını sağlamak amacıyla örgütsel yapılar ve örgüt yönetimi oluşturmuştur. Çevre yönetiminin amacı insanın yaşamında olumlu değişiklikler yaratacak biçimde, değişimi izleyebilmesini ve onun gereklerini yerine getirebilmesini sağlamaktır. Merkezi yönetimin amacı, çevre

yönetimini, insanın yaşam biçiminin çevreye uyum sağlaması yönünde değişimini yönetmektir.

Çevrenin korunmasında merkezi yönetim yapısı, çevreye yönelik karar ve faaliyetlerin merkezi hükümet ve onun hiyerarşik yapısı içinde yeralan örgütlerden oluşmaktadır. Merkezi kuruluşların çalışmalarını, taşrada kurdukları örgütler vasıtasıyla yürütmeleri, yetki genişliğine dayanan bir uygulama-madır. Bakanlıklar gibi birçok merkezi kuruluşun, bölge ör-gütleri de bu tür bir örgütlenmenin ürünüdür.

1978’li yıllara kadar devletin yönetim yapısı içinde ayrı bir çevre örgütlenmesi bulunmamaktadır.

Bununla birlikte çevreden sorumlu merkezi düzeyde bir kuruluş ilk kez 1978 yılında gündeme gelmiş ve Çevre Genel Müdürlüğü kurulmuş daha sonra 1991 yılında Çevre Bakanlığı kurulmuştur. Çevre yönetimi yapısı, çevre konusunda koruma görevi ve sorumluluğu yüklenen tüm kişi ve kuruluşları kapsamaktadır. Bunun için bu kuruluşlar arasında eşgüdümü sağlamak ve ülkenin çevre korumaya ilişkin politikalarını oluşturmakla görevli kurul olarak merkezde Çevre bakanlığı kurulmuş bulunmaktadır. Çevre Bakanlığı’nın çevre yönetimine ilişkin görevleri tek başına üstlenmesi, sorunların giderek büyümesine ve çözüm önerilerine ihtiyaç doğurmuştur. Çevre yönetim sisteminin örgütlenmesi, bu ihtiyaçtan kaynaklanmıştır. Çevre yönetimi ulusal ve uluslararası alanda amaçlarının gerçekleştirilmesi için bu örgütsel yapıları oluşturulmuştur. 2003 yılında, AB çevre müktesebatının uyumlaştırılması da dahil olmak üzere, çevre hizmetlerinin yerine getirilmesi amacıyla Türkiye'deki çevre politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması için genel bir koordinasyon sağlamak amacıyla Çevre ve Orman Bakanlığı kurulmuştur. Çevre ve Orman Bakanlığının çevre korumaya yönelik temel görevleri ve kirliliği önlemeye ve azaltmaya ilişkin politika ve esasları belirlemek, ilgili mevzuatı düzenlemek ve uygulanmasını sağlamaktır.

Sivil örgütlenme düzeyinde, çevrenin korunmasında gönüllü kuruluşlar ve meslek odaları faaliyetlerde bulunmaktadır. Gönüllü kuruluşlar demokratik ülkelerde çevre duyarlılığının gelişmesine ve çevre politikalarının belirlenmesinde öncülük etmişlerdir. Türkiye’de çevre koruma yaklaşımlarında sivil örgütlenme düzeyinde gönüllü kuruluşların rolü 1950’li yıllardan sonra belirginleşmeye başlamıştır. “1950 ve

öncesinde çevre sorunlarının sahibi yalnız devlet ve yerel yönetimlerdi.”Bu durumun tek parti dönemindeki dernek faaliyetlerine getirilen sınırlamaların etkisi büyüktür.

1950 li yıllardan sonra çok parti yönetime geçildikten sonra, dernek kurma hürriyetinin sağlanmasının etkisi ile şehir güzelleştirme ve çevre koruma amaçlı dernekler ortaya çıkmıştır. Bu dönemin en belirgin özelliği dernekler üzerinden vesayetin kaldırılmış olmasıdır. Özellikle 1955 yılından beri faaliyet göstermekte olan "Türkiye Tabiatını Koruma Derneği" bu dönemde kurulmuş olup, devleti çevreye ilgili resmi kurumlar kuruluncaya kadar uluslararası platformlarda temsil etmiştir. Diğer yandan bu dönemde Türk kültüründeki "yeşil"e olan ilgi ve sevginin de etkisinde çok sayıda yerel grupların il, ilçe, kasaba ve hatta köyler düzeyinde yaygın bir "şehir güzelleştirme" faaliyetlerini yürüten dernekler ortaya çıkmıştır. [130]

1945-1950'li yıllarda toplumda kısmen de olsa çevre duyarlılığının oluştuğunu 1955 yılında Türk Tabiatını Koruma Derneğinin kurulması göstermektedir. Derneklerin sayısı ve faaliyetlerinde artış gözlenmiştir. 1969 yılında Ankara Hava Kirlenmesiyle Savaş Derneği'nin kurulması, Ankara'nın hava kirliliği ile ilgili sempozyumlar düzenlenmesi, kamuoyunun çevreye ilgisinin göstergeleridir. Ama bu çabalar uzunca bir süre çok sınırlı bir grubun tekelinde devam etmiştir. [130]

Stockholm Konferansı ile birlikte çevre konusunun Türk kamuoyunun gündemine girmesi ile birlikte bu konuda hem resmi kurum arayışları hem de ciddi ve köklü araştırmalar yapan gönüllü kuruluşlar ortaya çıkmıştır. 1970'li yılların ortalarından itibaren gönüllü çevre kuruluşlarının sayısı hızla artmıştır. Bu gönüllü kuruluşlar devletin yanlış politikalarına karşı reaktif bir tutum sergilemektense olası politikalar hakkında önceden devreye girerek yüzyüze ilişkiler ve karşılıklı diyalog içinde politikalar konusunda belirleyici olmaktadır. Yetkililerin de bu tür sivil toplum kuruluşlarını hesaba kattıklarını ve önerilerini kabul ettiklerini gözlemleyebiliyoruz. Nitekim hem Anayasadaki çevre maddesi hem de Çevre Kanunu konusunda bu tür gönüllü kuruluşların etkisi büyük olmuş hatta tasarılarını yukarda zikredilen bir takım kuruluşlar hazırlamışlardır. Bu gönüllü kuruluşlar çevre konusunu "politik" bir konu olmaktan çok "bilimsel" bir konu olarak ele almakta ve bu yönde projeksiyonlar geliştirmektedir. Bilimsel veriler ışığında çevre ile ilgili sorunları tespit etmekte ve bunu ilgililere duyurmaktadır.” [130]

Çevrenin siyasi bir konu haline gelmesi daha çok 1980 sonrasında olmuş ve 1987 yılında Yeşiller partisinin kurulması ile gelişim göstermiştir. Ancak bu parti 1988 yılına ait hesaplarını Anayasa mahkemesine sunmadığı gerekçesi ile kapatılmıştır. Yeşiller partisinin kapatılması ve daha sonra böyle bir siyasi oluşumun ortaya çıkmaması devletin bu dinamizme engel olması ile açıklanmaktadır. Çaha'ya göre "Türkiye'de gerçekte popüler olan ne varsa devlet bunu kendi tekeline almakta ve bunun etrafında toplumsal bir dinamizmin oluşmasına engel teşkil etmektedir. İtibar kazanan değerler, semboller ve kavramlar sadece devletin tekeline girmekle sınırlı kalmıyor; esas önemlisi devlet bunları sahiplendiğinde içlerini boşaltıyor ve anlamlarını tahrif ediyor. 1980'lerin ortasında Yeşiller Partisinin ortaya çıkmasını sağlayacak kadar popüler olan çevre konusuna yine aynı reflekslerden hareketle eğilen devlet, bu alandaki sivil dinamizme Çevre Bakanlığı ile karşılık vererek hem Yeşiller'i hem de ivme kazanan çevrecilik hareketini gereksiz hale getirmiştir." [130]

Türkiye de 1980 ler den sonra devlet yeni bir işlev yüklenerek, çevrenin korunması üzerine norm ve kurallar koyma ve yeni kurallarla arasındaki uyumu sağlamak görevini üstlenmiştir. Devlet bir yandan doğal kaynakların sürekliliği sağlamak, diğer yandan da doğanın istismarını kabul edilebilir kanallara yönlendirmek için toplumun sayısız faaliyetleri yeterince kontrol altına almak olan çevre koruma amacını gerçekleştirmek için izleme sistemleri, düzenleme mekanizmaları ve yönetsel teşkilat gibi gerekli kurumları oluşturmuştur. Çevre koruma adına bizzat devlet tarafından üstlenilen bu işlev, doğal olarak onun yönetsel ideolojisine göre şekillenmiştir. "Diğer yandan toplum ve birey üzerindeki bu tahakküm ve "sahiplik" duygusu, çevrenin korunmasında her şeyi, verimlilik ve rasyonalizasyonla değerlendiren yönetim anlayışı, tarım alanlarını basit bir üretim aracı, ormanları kereste, göller ve nehirleri birer su kaynağı, insanları üretim ve tüketim birimleri gibi görerek, doğayı programlamaktadır. [136]

5.4.Bölüm Sonucu

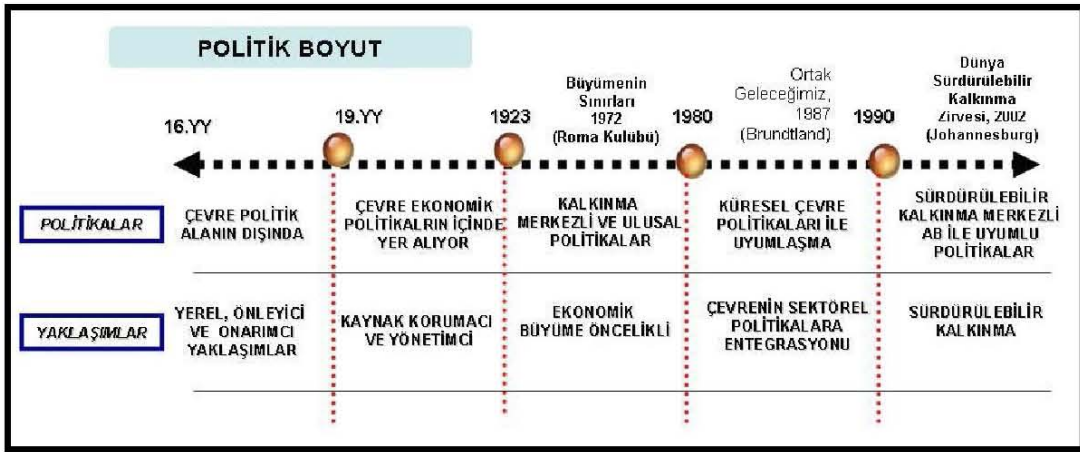
Türkiye'de çevre koruma yaklaşımları politik, etik, yasal ve yönetsel boyutları ile analiz edilerek değerlendirilmiştir.

Politik boyut değerlendirildiğinde, Türkiye' de 1923' den günümüze kadar oluşturulan politikalarda ekonomik büyüme isteği ve bu büyüme isteğinin kalkınma planları ile

sürekli vurgulanması, hükümetler açısından sanayileşmeyi temel hedef haline getirmiştir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için hiçbir tavizde bulunulmayacağı hem kalkınma planların içeriğine bakılarak hem de hükümet programlarındaki politika hedeflerine bakıldığında anlaşılmaktadır.

Türkiye de çevre koruma yaklaşımlarının politik boyutuna bakıldığında çevre ile ilgili politikaların oluşumu devletin belirlediği öncelikler ve konular doğrultusunda yukardan kurallarla aşağı doğru işlemektedir. Bu nedenle çevreyle kurulan ilişki bu anlayış içinde sanki insanlarla doğrudan ilişkisi olmayan bürokratik bir işlem görünümündedir. Çevre ile ilgili yürütülen politikalar devletin elinde ve topluma ulaşamayan bir politika olmaktadır.

Şekil 5. 10 Politik boyuttaki Değişimler

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar geçen süre içerisindeki gelişim sürecine bakıldığında ekonomide dengeli ve hızlı bir kalkınma hedefi ve çabasının, hükümetlerde dönemselsel farklılıklara rağmen sürekli korunduğu görülmektedir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, kurulan hükümetler ekonomik kalkınmayı hedef olarak belirlemişlerdir.

Çevre konusunu kapsayan politikaların değişimine bakıldığında, 19.yy la kadar çevrenin korunması, devletin yürüttüğü politikaların dışında yasal düzenlemeler ve bireysel sorumluluk anlayışı ile yürütülmektedir. Bu dönemde çevrenin koruma yaklaşımları yerel ve parçacıl olarak, sorun odaklı üretilmektedir. Karşı karşıya kalınan çevre sorunlarının zararlarının telafi edilmesi hedeflenmektedir. Diğer yandan bu dönemde yerel ve parçacıl uygulamalar değerlendirildiğinde, doğal yaşamın ve doğal kaynakların

zarar görmemesi için önlemler alındığında görülmektedir. Örneğin kirliliğin ortaya çıkmadan önce kaynağında önleme bu uygulamaların bazılarıdır. Buna örnek olarak, içme suyu kaynaklarına belirli bir mesafede konut, tarım gibi faaliyetlere izin verilmeyerek, su kaynaklarının kirlenmesinin önlenmesi verilebilir. 19. Yy dan sonra çevresel öğelerin ekonomi politkalarının içinde yer aldığı görülmektedir. Çevresel öğeler ekonomik gelişmeyi sağlayacak önemli kaynaklar olarak değerlendirilmiştir. Bunun için ekonomik kaynak olarak, çevresel öğelerin işletilmesi yasal ve yönetsel düzenlemeleri gerektirmiştir. Tanzimat'dan sonra ekonomik önemi olan doğal kaynakların kullanımı ve işletilmesi için yeni yasal düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. 1923-1980 arası dönemde çevre koruma yaklaşımlarının kalkınma merkezli ulusal politikalar ile yürütüldüğü görülmektedir. Bu dönemde çevrenin korunması devletin yüklendiği bir görev olmuştur. Bu dönemde devletin temel politikası ekonomik gelişme olmuştur. Çevre, ekonomik büyüme öncelikli kalkınma politikaları içinde yürütülmüştür. 1980 - 1990 arasındaki dönemde devletin küresel politikalara katılma çabasının sonucu olarak, çevrenin politik alanda daha fazla yer aldığı görülmektedir. Bu dönemde çevrenin bütün sektörel politikalara entegre edilme çabası vardır. 1990 dan günümüze kadar olan süreçte çevre politikalarının sürdürülebilir kalkınma söylemleri çerçevesinde yürütüldüğü kalkınma planları ve hükümet programları üzerinden izlenmektedir.

Hükümet programlarının içerik olarak çevre ile ilgili hangi kavramlara yer verdiğine bakıldığında ilk kez ekoloji, çevre hakkı, çevre sağlığı, çevre kirliliği, su havzaları, biyolojik çeşitlilik, sürdürülebilir kalkınma gibi kavramlara yer veren hükümet programları olduğu görülmektedir. 'Ekoloji' kavramının ilk olarak kullanıldığı program, I. Demirel Hükümeti programıdır. "Çevre sağlığı" kavramının ilk olarak ele alındığı program, II. Demirel Hükümeti programıdır. "Orman vasfını kaybetmiş alanların orman alanı dışına çıkarılması" yaklaşımı I. Ecevit Hükümeti'nin programında ele alınmıştır. "Çevre Kirliliği" kavramının kullanıldığı program, III. Ecevit Hükümeti'nin programıdır. "Su havzaları" kavramının ilk kez kullanıldığı program Erbakan Hükümeti programıdır.

1923'den günümüze kadar hazırlan hükümet programları arasında çevre kavramının yer almadığı programlar bulunmakla birlikte, çevresel öğeleri vurgulayan, çevre sorunları kavramına değinilmeden çevre sorunlarına yer veren ve çevresel öğelerin

korunması, çevre sorunlarının çözümü düşüncesine ve yaklaşımlarına yer verildiği görülmektedir.

Günümüze kadar hükümetlerin söylemlerine konu olan çevre ve çevre sorunları ülke gündeminin zirvesini oluşturan hükümet programlarında ülke ve dünya gündemindeki gelişmelere paralel olarak yer almaya başlamıştır. 1970 li yıllardan itibaren hükümet programlarında çevre sorunlarına yer verildiği ancak, çevre sorunlarına yönelik çözüm yöntemlerinin bazı istisnalar dışında geliştirilmediği görülmektedir. Hükümet programlarında, siyasi parti programlarında, beş yıllık kalkınma planlarında ve bunlara bağlı yıllık programlarda, doğrudan çevre sorunlarına değinilmemekte, çoğunlukla değinilen konular sağlık ve çevre sağlığıdır.

1923’den günümüze kadar hazırlan hükümet programları incelendiğinde korunması gerekli görülen çevresel öğeler; ormanlar, tarım alanları, denizler, su kaynakları, toprak, hava, biyolojik çeşitlilik ve su havzaları gösterilmiştir.

Ormanlar, günümüze kadar hazırlanan hükümet programlarının hemen hemen hepsinde yer aldığı görülmektedir. Ormanlar ile ilgili koruma yaklaşımları değerlendirildiğinde, ekolojik işlevinden çok ekonomik işlevi ile dikkat çekmektedir.

1923–1961 arası dönemde yer alan hükümetlerin programlarında ormanların ekonomi üzerindeki uzun vadeli etkisinin güçlendirilmesi amacı ile stratejiler geliştirildiği görülmektedir. Kalkınmasını sağlam temeller üzerine oturması için, önemli bir doğal kaynak olarak görülen ormanların, kaynak durumuna, ekonomik yapının özelliğine göre en uygun (dengeli) bir tasarruf ve tüketim ilişkisine uygun işletilmesi hedeflenmiştir.

1923–1961 arası dönemde orman ürünlerinin bazı teknolojik özellikleri itibarıyla ikame edilememesi nedeniyle ekonomik ve ekolojik bir kaynak olduğu görülmektedir. Bu nedenle hükümet programlarındaki stratejilerin gerçekleşmesinde devamlılık ve kamu yararı ilkeleri benimsenmiş, politikaların uygulanması için kurumsallaşmaya yer verilmiştir. Ayrıca ormanların korunması ve işletilmesinde biyolojik, teknik, sosyal, ekonomik, ve yönetsel nitelikteki stratejiler geliştirilmiştir. Ancak ülkedeki, sosyal ve ekonomik koşulların zamanla değişmesi ile orman ürünlerinden elde edilen ham madenin yeni ikame maddesinin yaygınlaşması ile ekonomideki yeri gerilemiştir. Bu durum hükümet politikalarına yansımış, önceleri işletilmesi ve korunması devlet

tasarrufu altında tutulan ormanların işletilmesinde özel sektöründe yer alması düşünülmüştür.

1961 Anayasasının orman alanlarının korunması ve kullanımı konusunda getirdiği istisnalara ilk kez I.Ecevit hükümeti I. Ecevit Hükümeti (26.01.1974 - 17.11.1974) programında yer verilmiştir.

1970’li yıllardan sonra, ormanların ekonomi üzerindeki uzun vadeli etkisinin güçlendirilmesi amacı yerini kısa vadeli etkisini göz önüne almaktadır. Bu durum ‘orman vasfını kaybetmiş arazileri’ gündeme taşımıştır. Bu dönemden sonraki hükümet programlarında ‘orman vasfını kaybetmiş arazilerin farklı amaçla kullanımı gündeme gelmiştir.

Türkiye de 1970’li yıllara kadar ormanlar ülkenin kalkınma hedefleri kapsamında gelir sağlamak veya ürün ihraç etmek amacıyla endüstriyel hammaddenin geliştirilmesi ve mevcut doğal ormanların aynı amaçlar doğrultusunda işletilmesini sağlayacak ticari hedefler esasına göre geliştirilmiştir. Burada ormanların diğer fonksiyonel değerleri ile buralarda yaşayan halkın ihtiyaç ve talepleri büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Bu durumda ormanların imalat sanayine hammadde sağlayarak topluma gelir ve istihdam oluşturması, yaban hayatı, rekreasyon, turizm, otlatma, havza koruma, karbon depolama, gen kaynakları gibi işlevleri göz ardı edilmiştir.

Tarım Alanları, günümüze kadar hazırlanan hükümet programlarının çoğunda yer aldığı görülmektedir. Bunun en önemli nedeni Türkiye de tarım alanlarının, ülke coğrafyasında kapladığı alanın büyüklüğü ve tarım sektörünün ülke ekonomisindeki yerini korumasıdır. Özellikle 1950’li yıllardan sonra Menderes hükümetleri döneminde tarım politikası önem kazanmış ve sonraki hükümet programlarında da yer almaya devam etmiştir.

Hükümet programlarında, tarım alanlarının korunacak çevresel öge olarak ortaya çıkması tarıma açılabilir arazi miktarının sınırlı olması, toprak rezervinin kalması, tarım arazilerinin genellikle arazi kullanma yeteneğine göre kullanılmaması ve işlenmemesi gereken alanlar tarıma açılmış bulunması gibi nedenlerle gündeme gelmiştir.

IIIV. İnönü Hükümeti Programında “Memleketimiz ekilebilir topraklarının sınırına varmıştır. Bundan sonra, zirai istihşâli artırmanın yolu dekar başına verimi yükseltmek

olacaktır. Bunun için sulama, toprağı besleme ve koruma, tohumluk ihtiyacını tam olarak karşılama, hastalık ve haşerelerle mücadele konuları azimle takip olunacaktır.” denilerek tarıma açılabilir arazi miktarının sınırlı olması, toprak rezervinin kalması gibi korumayı gerektiren sebeplere yer verilmiştir.

1.Demirel Hükümeti Programında doğal kaynakların rasyonel işletilebilmesi için işletmecilere yönelik yasal düzenlemelerin yapılması gerektiğı belirtilmiştir.

II. Çiler Hükümeti programında, Tarım sektöründe, tarımsal üretimin çevrede yarattığı olumsuz etkileri asgariye indirmek, uluslararası çevre normlarına uyum sağlayarak rekabet gücünü ve tarımsal girdi kullanımında verimliliğı artırmak amacıyla Tarımsal çevrenin kirlilik parametreleri periyodik olarak takip edilerek gerekli önlemlerin alınması hedeflenmektedir.

III. Yılmaz Hükümeti Hükümet Programında, “Kentleşmede doğal dengenin ve verimli tarım topraklarının korunmasına özen gösterilecektir.” denilerek tarım arazilerinin genellikle arazi kullanma yeteneğine göre kullanılmaması tarım alanlarının amaç dışı kullanımının önlenmesi gibi konulara değinilmiştir.

Bu durum Türkiye de arazi sahiplerinin, kısa dönemdeki çıkarlarını gelecekteki çıkarlarının üstünde tutmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Ayrıca sanayi bölgeleri, yerleşim alanları, yollar ve turistik bölgeler için gerekli alanlar tarım alanlarının aleyhine gelişim göstermiştir.

V. Ecevit Hükümeti programında, tarım alanlarının korunması, bilinçsiz tarım uygulamaları, tarım alanlarının amaç dışı kullanımı, erozyon ve su kaynaklarındaki kirlenme gibi nedenlerle gündeme gelmiştir.

II. Erdoğan Hükümeti programında, “Avrupa ülkeleri ile mukayese edildiğinde, önemli üstünlüklerimizden biri olan biyolojik çeşitliliğimizi koruyucu tedbirleri sürdürülecek, insanımızın bu zenginliklerden daha fazla yararlanması için Eko-turizm ve Eko-tarım uygulamaları yaygınlaştırılması sağlanacaktır.” denilerek tarım alanlarının ekolojik önemine yer verilmiştir.

Kıyı alanları ve denizler, özenle korunması, en verimli şekilde, uygun amaçlar için kullanılması gereken doğal kaynakların bir parçasıdır. Hükümet programlarında bir

çevresel öge olan kıyı alanları ve denizler; kirlilik, kirletici faktörler ve uluslar arası bağlayıcılığı olan anlaşmalar gibi nedenlerle hükümet programlarında yer almıştır.

Ciddi boyutta çevre kirlenmesi 1970'li yıllarda Haliç'in, İzmir ve İzmit Körfezlerinin kirlenmesi olarak ortaya 1970'li yıllarda toplumsal tepkiler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Küresel ölçekte, deniz kirliliği ile ilgili ilk bilimsel tanım 1970 yılında Birleşmiş Milletler Örgütü'nce gerçekleştirilen çevre kirliliği ile ilgili toplantıda yapılmıştır. Bu tanıma göre "deniz kirliliği; haliçleri de kapsayacak şekilde deniz ortamına ve biyolojik kaynaklara zarar verecek, denizden ekonomik yararlanma olanaklarını kısıtlayacak ve denizin dinlence amacı ile kullanılmasını, suyun kalitesini bozarak engelleyecek şekilde, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak madde ya da enerji bırakılması olayıdır. Türkiye de bir çevre sorunu olarak deniz kirliliği ilk kez 1980'li yıllardan sonra I.Özal hükümeti programında yer verilmiştir.

Hükümet programında, kentleşme, sanayileşme ve deniz taşımacılığının hızla artması nedeniyle büyük kentlerdeki deniz kirliliğinin boyutlarının denizlerin taşıyamayacağı sınırlara ulaştığı belirtilmiştir.

I.Özal hükümeti programında Marmara denizindeki kirliliğinin nedenleri sanayilerden ileri gelen Karadeniz vasıtasıyla Marmara Denizi ve Boğaz'a taşınan ve deşarj edilen endüstriyel atıklar olarak belirlenmiştir. Bu nedenle deniz kirliliğinin önlenmesi için mevcut sanayilerin tasfiye edilmesi, teknik ve ekonomik şartlar sonucu, bazı tesislerin deniz, göl veya nehir kıyısında kurulması zaruri olduğu hallerde kirlenmeyi önleyici tedbirlere uyulması sağlanması hedeflenmiştir.

I. Özal Hükümeti programında, Marmara Denizi, Haliç, İzmit ve İzmir Körfezleri gibi yerlerin deniz kirliliğine vurgu yapılarak, kıyı alanlarındaki mevcut sanayi tesislerinin tasfiye edilmesi, sanayi faaliyetleri sonucu atıkların denizlere ulaşmasına engel olunması çabası denizlerin korunması gerekli çevresel öğeler olarak belirtmiştir.

I.Yılmaz hükümeti programında, üç tarafı denizlerle çevrili olan ülkede kıyı alanların yönetimi konusuna ve kıta içi su kaynaklarımızın korunmasına özel bir önem verileceği vurgulanarak denizler ve kıyılar korunacak çevresel öğeler olarak ortaya çıkmaktadır.

V. Ecevit Hükümeti programında Kıyı alanlarının korunmasında, Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı ve Kıyı Yönetimi (ATAK) Projesinin tamamlanacağı belirtilerek, kıyıların korunması konusunda faaliyetler yürüten uluslararası bir projeye yer vermektedir.

Su kaynakları ve Su havzaları, Hükümet programlarında su kaynakları, içme suyu; enerji üretimi; sulama; su ürünleri, su kaynaklarının korunması ve su kaynaklarının değerlendirilmesi konuları ile birlikte değerlendirilmiştir. Ancak Erbakan hükümeti programında, doğal ve kıt olan su kaynaklarının akılcı yönetimi için önemli bir yaklaşım olan su havzaları kavramına yer verilmiştir.

Hava, su ve toprak kaynakları, ilk kez I.koalisyon dönemi hükümet programlarında çevresel öğeler olarak yer almıştır. Toprak kaynakları tarım ve erozyon konuları ile birlikte ele alınmıştır. Tarımsal üretim için toprak kaynaklarının kontrol, koruma ve envanterinin oluşturulması gibi stratejilere yer verilmiştir.

Hükümet programlarında, hava, su ve toprak gibi temel kaynaklardan sorunsuz olarak yararlanabilme "Doğal denge" olarak nitelendirilen sağlıklı bir ortam olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle hava su ve toprak kaynaklarından herhangi birinin kirliliği, insanın yaşam savaşının temel sorunlarından biri olarak insan sağlığı ile ilişkilendirilmiştir.

Biyolojik çeşitlilik, kavramı hükümet programlarında 1990'lı yıllardan sonra yer almıştır. Biyolojik çeşitlilik kavramı ilk kez III. Yılmaz hükümeti programında yer almış olup, biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik politik hedef belirlenmiş ancak korumaya yönelik herhangi bir strateji geliştirilmiştir

Biyolojik çeşitlilik kavramının yer aldığı diğer hükümet programı II. Erdoğan hükümeti programıdır. Erdoğan hükümeti programında, biyolojik çeşitliliğin korunması, doğal kaynakların sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla yönetilmesi, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının gözetilmesi gibi politika hedefleri arasında yer almaktadır.

Biyolojik çeşitliliğin korunmasında, Biyolojik Çeşitlilik ve Doğal Kaynak Yönetimi Projesi geliştirilmesi planlanmış ve projenin uygulanabilir olması için ilgili kurum ve kuruluşlar arasında işbirliği sağlanması, insan kaynakları ve kurumsal altyapı güçlendirilmesi, danışmanlık verebilecek araştırma kurumlarının oluşturulması gibi stratejiler belirlenmiştir.

Ayrıca, biyolojik çeşitliliğin korunması için yasal düzenlemeye yer verilerek Doğa ve Biyolojik Çeşitliliği Koruma Kanunun hazırlanması hedeflenmektedir.

Hükümet programlarındaki çevre sorunlarının çözümü ve çevre koruma ile ilgili stratejileri değerlendirildiğinde Teknoloji kullanımı, katılımın sağlanması, çevre bilincinin geliştirilmesi, çevre yönetiminin oluşturulması, Yasal ve ekonomik araçların geliştirilmesi ve kirlilik kontrolünün sağlanması gibi uygulama konularına yer verildiği görülmektedir.

Teknoloji kullanımı, 1980'lerden sonraki hükümet programlarındaki koruma düşüncesi incelendiğinde, çevre sorunlarının çözümünde gelişmiş ve ileri teknolojileri kullanmak suretiyle, hem üretimin artırılmasını hem de olumsuz çevresel etkilerin azaltılması hedeflenmektedir. İnsan faaliyetlerinin çevreye olan etkilerinin azaltılması için geri dönüşüm teknolojisinin kullanılması, motorlu taşıtlar için çevre kirliliğini en aza indirecek yakıtların kullanılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına yönelim gibi gelişmelerin teşvik edilmesi, çevre koruma stratejilerini geçerliliğini ortaya koymaktadır.

Hükümet programlarında çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesinde uygulanacak stratejiler arasında teknoloji kullanımı yer almaktadır. Burada ekonomik ve sosyal faaliyetler birlikte düşünülerek, çevre ve insan sağlığını tehdit eden etkileri en aza indiren ve doğal kaynakları en verimli şekilde kullanarak bunları sürdürülebilir getirilmesi hedeflenmektedir. Teknoloji kavramı hükümet programlarında “çevreye duyarlı üretim” şeklinde tanımlanmakta ve bu teknolojiler ile daha az kirlüten, tüm kaynakları daha sürdürülebilir şekilde kullanan, atık ve atıkları daha yüksek oranlarda yeniden dönüştürülebilir ve atıkları daha kabul edilebilir şekilde bertaraf edilmesi hedeflenmektedir.

Burada belirtilmesi gereken nokta; üretimin her aşamasında çevreye zarar vermeyecek olan teknolojileri kullanmaktır. Atıkların temizlenmesinden ziyade, atıkların oluşmasını engellemek temel hedef olarak görülmektedir. Çevreyi korumada en az kirlilik, bütün kaynakların daha sürdürülebilir kullanımı, atık ve ürünlerin daha fazla geri dönüşümü ve atıkların daha fazla kabul edilebilir kullanımının sağlanması için kullanılan teknolojilerdir. Çevresel Açıdan Uygun Teknolojiler ile gelişme ve bu teknolojilerin

yaygınlaşmasını sağlamak konusunda iş dünyasının teşvik edilmesi gereği vurgulanmaktadır. Genel olarak daha önce tanımlanan bu kavram çevre açısından, çevresel değerleri gözeterek şekilde uygun teknolojilerin kullanılarak üretim yapılmasını anlatmaktadır. Bilim ve teknolojiye gerçekleştirilen gelişmeler çerçevesinde ortaya çıkan çevre sorunları dikkatleri üretimde kullanılan teknolojilere çekmiştir. Teknolojinin, verimliliği ve üretkenliği arttırarak, ekonomik ve toplumsal sorunları çözeceği ve kirliliği azaltan yeni teknolojileri geliştirerek çevre sorunlarının ortadan kaldıracabileceği düşünülmektedir.

Çevre Bilincinin geliştirilmesi, gelecek nesillere karşı kendilerini sorumlu hisseden bireyler, yapmış olduklar eylemlerden gelecek nesillerin etkilenebileceğini düşünüyorlarsa, gelecek neslin yaşamını tehlikeye atabilecek tutum ve davranışlardan kaçınmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Mevcut olan tüm kaynaklardan sonraki nesillerde faydalanacağından, tüm bu kaynakları gerektiği ölçüde israf etmeden ve bu kaynakların kullanılamaz hale getirecek veya kirliliğine sebep olacak eylemlerden şiddetle kaçınmaları gerekmektedir.

Bireysel sorumluluğun yanında, toplumu oluşturan kurumlar da eşit bir sorumluluğa sahip olmalıdırlar. Bireylerin veya toplumsal kuruluşların dikkatsizlik, ihmal veya kasıtlı bir biçimde çevreye verebilecekleri zararları göz önüne alarak, orantılı bir caydırma ve cezalandırma mekanizmalarının oluşturulması ve uygulanması gerekmektedir.

Rasyonel ve dengeli kullanma, hükümet programlarında doğal kaynakların, toplum yararına rasyonel bir biçimde kullanılması gerekliliği üzerinde önemle durulan gereken bir konudur. Doğal kaynakların tekrar üretimi söz konusu olmayacağından, kaynak kullanımının seviyesi ile doğanın bu kaynakları yeniden üretim kapasitesinin zorlanmamalıdır. Ancak tüm insanların eşit bir biçimde yararlanması gerektiği bu kaynaklar üzerinde bir sınırlama getirmek ve buna aykırı hareket edenleri etkili bir biçimde cezalandırma, üzerinde tartışılması gereken başka bir konudur.

Katılım ve İşbirliğinin sağlanması, 1980'li yıllardan sonra hükümet programlarında çevre sorunlarının çözümü için yönetim yapısının merkezileşmeden arındırılması gerektiğine değinmiştir. Çevre sorunlarının çözümü konusunda yapılacak uygulamalarda yerel yönetimlere rol verilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Merkezi yönetimin çevre sorunlarının çözümü için kullanılacak kaynakların rasyonel biçimde kullanılmasında yerel yönetimlerle iş birliği yapması hedeflenmektedir. Dolayısıyla böyle bir durumda, merkezi yönetimin rolünün etkisinin en aza indirilmesi ve yerel yönetim yapısının, merkezi yönetim yapısının yerine geçmesinin sağlanmaktadır. Bu anlayış belirgin olarak ANAP hükümetleri döneminde, II. Koalisyon hükümetleri döneminde ve AKP hükümetleri döneminde programlarda yer bulmuştur.

Diğer yandan, katılımın çevrenin yönetiminde yer alan kurumların diğer ilgili konularda ve çıkarları birbiriyle bağlantılı olarak koruma anlayışının benimsenmesidir. İkincisi ise; benimsenen bu koruma anlayışının halka açık ve net biçimde anlatılarak, uygun stratejik düzenlemelerle hayata geçirilmesi ve bu stratejik düzenlemelerde halkın rol almasıdır. Hükümet programlarındaki bu katılım stratejisi daha çok ormanların korunması ve kullanılması konusu ile gündeme gelmiştir.

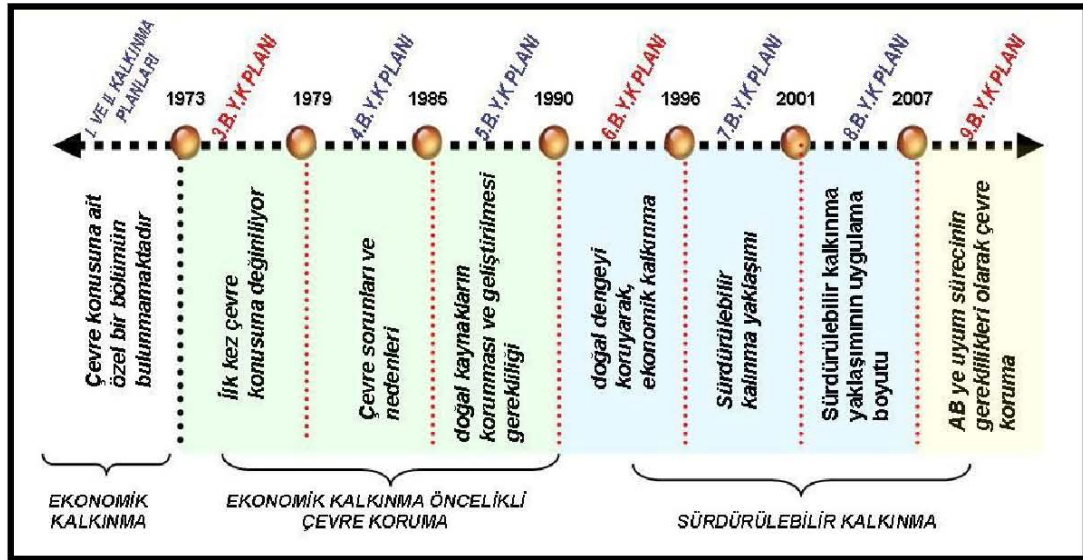
Ormanların korunmasında, katılım ile orman ürünlerinin ve hizmetlerinin çok yönlü kullanımını ortaklaşa bir şekilde geliştirmek ve ormanların fayda ve maliyetlerinin paylaştırılabilmesi hedeflenmiştir. Etkilenecek olan yerel halkla orman yönetimi arasında işbirliğine gidilmesi ile tasarlanan, uygulanan, izlenen (oluşturulmasında topluluğunda ortak olduğu kriterlere göre) değerlendirilen ve yeniden gözden geçirilen projeler ve faaliyetler anlamına gelmektedir.

Türkiye’de orman alanlarının korunmasında halkın katılımı başlangıçtan günümüze kadar halkın ve özellikle orman köylüsünün ormancılığa sağladıkları işgücü ve sağlanan imtiyazlar nispetinde gelişmiştir. Karar verme yetkisi devamlı orman yönetiminin elinde olmuştur. Hükümet programlarında, Orman Kanununda ve ilgili mevzuatlarda orman köylüsünün kalkındırılmasının desteklenmesi esasına dayalı çok sayıda strateji belirlenmiştir. Ancak bu uygulamalar daima faydalanmanın paylaşımında ve orman köylüsüne özel imtiyazlar verme paralelinde gerçekleşmiştir

Türkiye’de kalkınma planlarında yer alan çevre koruma anlayışı devletin önceliklerini ön plana çıkarmaktadır. Türkiye’de devlet Cumhuriyetle birlikte amacını "çağdaş medeniyetler seviyesine yükselmek" olarak ortaya koymuştur. Çevre konusunda politikalar belirlenirken de devlet bu yöndeki amacına öncelik vermektedir. Bu nedenle kalkınma planlarında bir yandan "kalkınma, ilerleme ve gelişme" bir yandan da çevreyi

koruma ikilemi ile karşı karşıya kalmıştır. Fakat devlet kalkınma, ilerleme ve gelişmeyi ön planda tutmuş ve çevre politikaları bu çerçevede oluşturulmuştur. Kalkınma planlarının öncelik verdiği çevresel konular hava kirliliği, nüfus artışı, şehirleşme, sağlık, toprak erozyonu, enerji ve ormanların yok olması gibi sorunlardır. Devletin kalkınmayı ön planda tutma yolundaki tercihi hem kalkınma planlarına yansımış hem de hükümet programlarında vurgulanmıştır.

Çevre olgusunun geniş bir şekilde ele alınıp, ayrı bir bölüm olarak yer aldığı ilk kalkınma planı 1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Planıdır. Çevre hakkı ve gelecek neslin yaşama hakkını kapsayan politikalar 1973 yılından sonra (1972 Stockholm İnsan ve Çevre konferansı sonrası) gelişmeye başlamıştır.

Şekil 5. 11 Kalkınma Planlarında Çevre Konusu

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma planı ile Türkiye’de çevre konusunda bir bilinçlenme olduğunu ve kalkınma planlarında, diğer ülkeler ile paralel olarak geliştiği söylenebilir. Türkiye’de Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’na kadar çevreye ilişkin düzenlemelerde ağırlık verilen konu, çevre kirliliğinin azaltılmasıdır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planının ile birlikte, doğal kaynakların etkin kullanımının ve gelecek kuşaklara sağlıklı bir biçimde aktarılması konusunun da en az çevre kirliliğinin önlenmesi kadar önem taşıdığı görüşü benimsenmeye başlamıştır. 1992 yılında gerçekleştirilen Rio Zirvesi’nde ağırlıklı

biçimde ele alınan sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen bir yaklaşım ise, ilk kez Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ile benimsenmeye başlamış, böylece Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, sürdürülebilir kalkınma kavramına yer verilmiştir.

Stockholm Dünya Çevre Konferansında Türkiye, tüm üçüncü dünya ülkelerinin politikasına paralel olarak “kalkınmaya ayırdığımız kaynaklarımızı kısmen çevre konularına tahsis edersek, kalkınmamız yavaşlar...” tezini savunmuştur. Türkiye’nin bu yaklaşımı Altıncı Beş Yıllık Kalkınma planına kadar sürdürdüğü görülmektedir. [130]

Çevre sorunlarının çözümüne ilişkin yaklaşımlar Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planlarına kadar olan planlarda yer almıştır. Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı, 1991 ile 1996 arası dönemde ana kavram olarak kabul edilmiştir.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda önceki plan döneminde benimsenen sürdürülebilir kalkınma yaklaşımını sürdürmekte olup, çevre yönetimine ilişkin örgütsel ve hukuksal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinde yetersiz kalındığının altını çizmektedir. Plan’ın vurguladığı önemli bir konu da, çevre konularına ve yönetimine halkın katılımının sağlanmasıdır. Çevre sorunlarının çözümünde kapsamlı yaklaşımlar geliştiren bu plan, etkin bir çevre yönetimi için Ulusal Çevre Stratejisi’nin hazırlanacağından söz etmektedir. Konuyla ilgili bakanlıkların ve yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarının yeniden düzenlenmesi, mevzuattaki boşlukların giderilmesi hedeflenmektedir. Plan’da da çevre politikalarının AB normlarına ve uluslararası standartlara paralel olması ön görülmektedir. Çevrenin korunması, iyileştirilmesi ve geliştirilmesi amacına uygun olarak finansman sisteminin düzenlenmesi de Plan’ın hedefleri arasında yer almaktadır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda çevre ile ilgili önlemler daha ayrıntılı olarak bahsedilmekte ve uygulama alanında çevre ve ekonomi politikalarının bütünleştirilmesi, koruma yaklaşımlarında AB kriterlerine uyum sağlanması ve teknoloji kullanımının etkinleştirilmesi yer almaktadır.

Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma planı, sürdürülebilir kalkınmaya sadece ‘çevre’ başlığı altında değil de diğer sektörlerde de yer vermektedir. Dokuzuncu Beş yıllık Kalkınma Planında, çevre koruma ve ekonomik gelişme birlikte ele alınmakta ve çevre korumada çevre dostu teknolojilerin yaygınlaştırılması hedeflenmektedir.

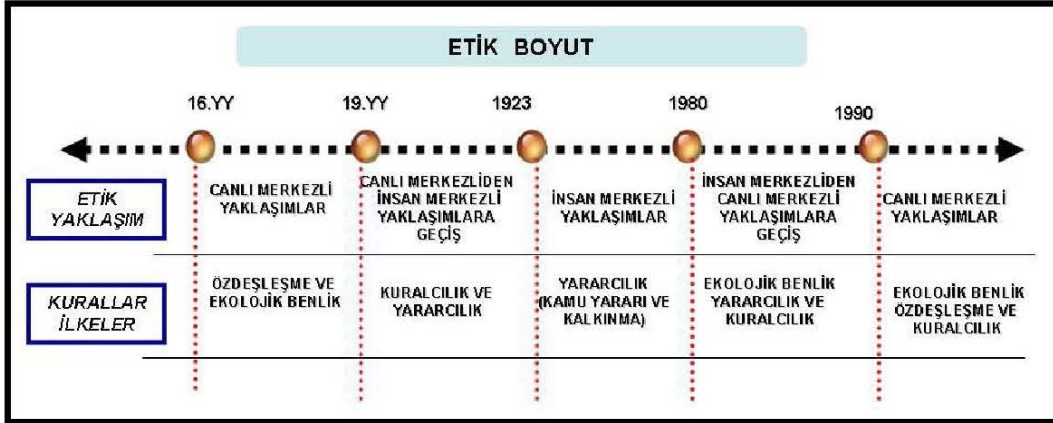
Türkiye'de çevre koruma yaklaşımlarının politik boyutuna bakıldığında, uluslararası anlaşmaların önemli ölçüde belirleyici olduğu görülmektedir. Uluslararası anlaşmalar devlet üstü ve sınırlayıcı bir role sahip olmuşlardır. Bu ise temelde kalkınma, ilerleme ve gelişme amacını önde tutan devletin çevreyi de aynı oranda göz önünde bulundurmasını sağlamaktadır.

Ülkemizde özellikle son elli yılda oluşturulan politikalarda sanayileşme arzusu ve bu arzunun kalkınma planları ile sürekli vurgulanması, hükümetler açısından sanayileşmeyi temel hedef haline getirmiştir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için hiçbir tavizde bulunulmayacağı kalkınma planları ve hükümet programlarının içeriğine bakılarak anlaşılmaktadır.

Etik boyut değerlendirildiğinde, baslıca iki temel yaklaşım göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki, insanı merkezine alan insan merkezli koruma yaklaşımı ve doğa merkezli bir anlayışın egemen olduğu ve sorunları köklü dönüşümlerle çözmeye çalışan canlı merkezli koruma yaklaşımlarıdır.

Çevre etiği, ahlak kurallarının insanların doğal dünya karşısındaki davranışlarını yönettiğini ve yönetmesi gerektiğini kabul etmektedir. Bu noktadan hareketle, Türkiye de geçmişten günümüze kadar olan süreçte insanların kimlere ve nelere karşı sorumluluklarının bulunduğunu açıklayan, çevreyi az ya da çok ilgilendiren faaliyetlerde ve çevreye ilişkin yapılacak uygulamaların belirlenmesinde etkili olan tutum ve davranışları etkileyen ilkeleri etik kurallar bulunmaktadır.

Şekil 5. 12 Etik Boyuttaki Değişimler

Türkiye de etik kurallar ve etik söylem dönüşmüş ve yapısal bir değişim geçirmiştir. Cumhuriyet öncesi dönemde çevre din kuralları ilişkilendirilerek, alternatif bir ekolojik toplumsal paradigmaya, bireysel değerlere ve insani toplumsal düzene vurgu yapar. Doğrudan eylemi savunarak, daha açık ve katılımcı bir sistemi pratiğe geçirmeyi amaçlar. Etik yaklaşımlar, doğanın kendi konumunda kabul edilmesi ve doğanın insana emanet olması ilkesi çerçevesinde oluşmuştur. Bu durumda bütün canlı cansız varlıklar ve insanlar, doğa ile uyum içerisinde sağlıklı ve verimli bir yaşama hakkına sahip olarak görülmüşlerdir. Tanzimattan sonra etik yaklaşımların kuralcılık ve yararcılık ilkesi çerçevesinde insan merkezli olarak yön değiştirdiği görülmektedir. Cumhuriyet sonrası dönemde çevreye olan mekanik bakış, toplumsal yaşamın yarışmacı-çatışmacı temeli, ekonomik ve teknolojik büyümeye dayalı sınırsız maddi ilerleme inancı taşımaktadır.

1990'dan sonra doğanın ve doğadaki çeşitliliğin, korunmasını insana getireceği yararlar birlikte, doğanın kendinden değerli olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu nedenle insan doğadan ayrı ve onun üzerinde olmadığı kabul edilerek, canlı merkezli yaklaşımlara geçiş olmuştur.

Etik yaklaşımlardaki değişimler değerlendirildiğinde, etik kuralların mevcut toplumsal ve siyasal düzeni ve onun kurallarını benimsediği görülmektedir.

Planlama boyutu değerlendirildiğinde, Türkiye'de planlama eylemi arazi kullanımının yönetilmesi gibi bir düşünsel yaklaşım üzerinde temellenmektedir. Bu nedenle planlama sistemi bir plan türleri hiyerarşisi çerçevesinde tanımlayan planlama anlayışı

dogrultusunda, planlama eylem alanındaki hiyerarsik sıralama bölge planı, çevre düzeni planı, nazım imar planı ve uygulama imar planı şeklindedir.

Bu hiyerarşi, her biri bir üst düzeydeki planlama kararlarına bağlı kalma koşuluyla karar alma yetisine sahip planlama türlerini-asamalarını göstermektedir. Ancak, kanunla tanımlanan bu plan hiyerarşisinde çevre düzeni ve bölge planları gibi bazı plan kademeleri önemini yitirmektedir. Çünkü ekosistemler döngüler, enerji aktarımı vb gibi doğadaki parça- bütün ilişkisi düşünüldüğünde, bu ilişkiyi üst ölçekte kapsama yetisine sahip olabilecek plan kademeleri olmadığında, doğanın bir parçası olan insanın yararını gözönünde bulundurup, ekolojik dengenin korunmasını hedefleyen planlama yapmak mümkün olmamaktadır.

Diğer yandan planlama sürecinde çevre konusu, analiz ve değerlendirme aşamasında; doğal yapı analizleri (topografya ve egim, bitki örtüsü, su akısları vb) ile yalnızca mevcut durumun belirlenmesi ile gündeme gelmektedir. Daha sonra plan kararlarının çevresel etki analizi, yapılmamaktadır. Bu durum planlama sürecinde çevrenin, yalnızca gelecekteki kentleşme için bir arazi kaynağı olarak ele alındığını, ekolojik dengenin korunmasını hedefleyen bir planlama sürecinin olmadığını göstermektedir.

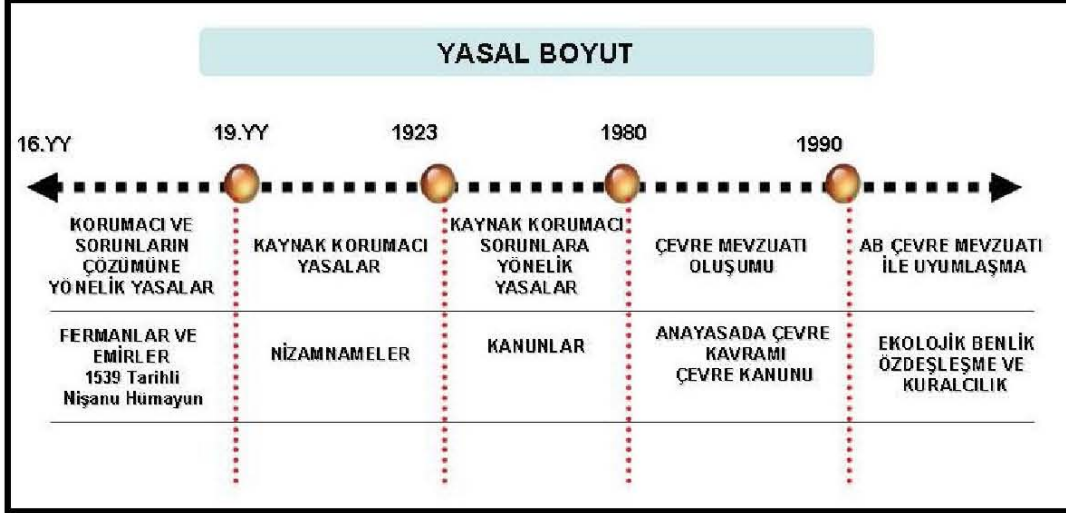
Türkiye’de çevre düzeni ve bölge planlarının zorunlu olmaması ekolojik dengenin korunması için yapılacak diğer planlama çalışmalarını etkisizleştirmektedir. Diğer yandan çevre konusuna yer veren Çevre Düzeni Planlarının doğa temelli bir tanımlaması yapılmamıştır.

Yasal ve yönetsel boyut değerlendirildiğinde, Türkiye de çevre hukukunun bağımsız bir hukuk dalı olarak ortaya çıkması yeni olsa da çevrenin yasalarla korunmasına ilişkin kurallara geçmişte de rastlamak mümkündür. Türkiye de Cumhuriyet öncesi dönem (Osmanlı dönemi) ve Cumhuriyet sonrası dönem olmak üzere iki ayrı dönem kendi içinde farklılaşmaların olduğu alt dönemler olmak üzere incelenmektedir

Demokratik bir toplumda toplumu oluşturan bireylerin anı yönde hareket etmesini sağlayacak ve aykırı hareketleri cezalandıracak en önemli araç, yasama organınca oluşturulan yasalardır. Yasalar aynı zamanda hukuk devletinin de meşruluğunun temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla yasama organının faaliyetleri, çevre sorunları ile mücadelede etkinlik ve verimlik açısından son derece önemlidir. Ancak; incelenen yasa

ve yönetmeliklerin kapsamında barındırdığı istisnai hükümler ile sanıldığı gibi bir koruma aracı olmadığı söylenebilir.

Şekil 5. 13 Yasal Boyuttaki Değişimler

Türkiye de çevre ile ilgili yasal düzenlemeler, 19.yy la kadar sorun odaklı ve yerel olarak üretilmiştir. Çevre ile ilgili yasal yaptırımları içeren kurallar, fermanlar ve emirlerle güncel sorunların çözümü için oluşturulmuştur. Bu yasal düzenlemelerin temelini kamu yararı (amme maslahatı) ilkesi bulunmaktadır. Yasal düzenlemelerde çevresel öğelerden yararlanma konusunda en önemli şart, kaynağın aslını korumak ve başkalarına zarar vermemektir. 1923 - 1980 arası dönemde çevresel öğeler ile ilgili yasal düzenlemeler değerlendirildiğinde, kaynak korumacı ve kamu yararını gözetilen yasalar bulunmaktadır. 1980- 1990 arası dönemde çevre ile ilgili yasal düzenlemelerin kapsamının genişlediği görülmektedir. Öyleki anayasada çevre hakkı ve çevresel öğelerin korunması ve kullanımı konuları yer almıştır. Diğer yandan birçok yönetmeliğe temel teşkil edecek Çevre Kanunu oluşturulmuştur. Yapılan yasal düzenlemelerin temel ilkesi kamu yararı olmaktadır. 1990 yılından sonra ise çevre ile ilgili yapılan düzenlemelerde AB çevre mevzuatı ile uyumlaşma çabasının etkisi görülmektedir.

Osmanlı Devleti İslam Hukukunu uygulayan bir devlet olması nedeniyle doğal alanların korunması ve yönetimi konusunda bu kurallar geçerli olmaktadır. Osmanlı devletinde arazinin büyük bir kısmı devlete ait olduğundan bu alanları kullanan kişiler ile devlet

arasında, örfi ve şeri hükümler göz önünde bulundurularak bir arazi rejimi oluşturulmuştur.

Osmanlı devletinde doğal kaynakların korunması ve kullanımını sağlayan yasal kurallar herhangi bir teknik ve ekonomik mülhaza ile yapılmış değildir. Bu alanların korunması ve kullanılması, insanlar arasında var olan dini kurallar ve toplumsal normlar aracılığı ile düzenlenmiştir. Orman alanlarının yasal hükmü Arazi kanunnamesi ve Orman nizamnamesinin ilanına kadar emirler, yasaknameler ve fermanlar şeklinde yörenin kadısına, gönderilir ve o yöredeki ormanların durumuna göre tanzim edilen hükümler mahiyetindeki kısa metinlerden oluşmaktadır. Tanzimat'a kadar orman alanları halkın ihtiyacını karşılamaya yönelik kullanılmış olup ekonomik amaçlı kullanma ve koruma anlayışından uzaktır.

Osmanlı Devleti'nde, çevre korumayı sağlamanın hukukî temelleri bulunmaktadır. Tanzimata kadar, Şeyhülislamın ve müftülerin İslam dininden referans alarak verdikleri fetvalar ile şer'i hükümler göz ardı edilmeden, padişahın ait yasama yetkisinin kullanılmasıyla oluşan kanunnameler ve fermanlar, bu konudaki yasal araçları oluşturmaktadır. Bununla birlikte, padişahın irade ve fermanları, devletin her türlü yönetim faaliyetlerinin belirlendiği en üst merci olan Divan-ı Hümayun kararları da dikkate alınmaktadır.

Osmanlı döneminde, çevre ile ilgili yasal düzenlemelerde yasaklama ve yükümlülükler getirmek suretiyle çevrenin korunmasına çalışılır. Bu tür yasal düzenlemelerin uygulanabilmesi bir denetim sistemi oluşturulmuştur. Yasal yükümlülüklerin uygulanmasında yasaların tarif ettiği Yasaklama, Ruhsat Alma Yükümlülüğü ve Cezalar olmak üzere 3 farklı yaptırım bulunmaktadır.

Osmanlı döneminde çevre ile ilgili yapılan yasal düzenlemeler incelendiğinde, bu yasal düzenlemelerin ormanlar, meralar, doğal varlıklar, kıyılar gibi korunacak öğelere yer verildiği görülmektedir. Bu dönemde çıkarılan yasaların en önemli özelliği koruma amacına uygun olmayan istisnai hükümlere yer vermemesidir.

Cumhuriyet döneminde, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, kurulan yeni devlet ekonomik kalınmayla birlikte kentlerin imar edilmesi hareketine önem vermiştir. Bu amaç doğrultusunda 1930 yılında da Belediye Kanunu ve Umumi Hıfzısıhha Kanunu

ıkarılmıştır. 1923 – 1980 yılları arasında evre ile ilgili yasal düzenlemeler 1956 tarihli Orman Kanunu, 1937 tarihli Kara Avcılığı Kanunu dur. Türkiye’de 1970’li yıllara gelindiğinde doğal ve kültürel değerleri korumaya yönelik bir takım ciddi tedbirlerin alınması gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu durum 1970’li yılların başlarında Türkiye’nin ye olduğu uluslar arası kuruluşların kararları da bağlayıcı özellik göstermiştir. Avrupa Konseyi’nin 1970 yılını Avrupa Tabiatını Koruma Yılı ve 1975 yılını da “Ortak Mimari Mirasımızı Koruma Yılı” ilan etmesi, Türkiye’yi de etkilemiştir. Yine bu dönem içerisinde düzenlenen 1972 Stockholm İnsan evre Konferansı Türkiye açısından önem taşımıştır. İlk kez bu deklarasyon ile Türkiye, evre hakkı kavramını kabul etmiştir. Ancak evre ile ilgili ciddi yasal düzenlemeler ancak 1980 ler den sonra gerçekleşmiştir. 1980 anayasasında evre ile ilgili hükümlerin yer alması ile 2872 Sayılı evre Yasası, çevreyle ilgili diğer yasalar, çevreyle ilgili tüzük, yönetmelik ve yönergeler evre korumanın yasal boyutu genişletilmiştir.

Cumhuriyet döneminde, çevrenin korunmasına ilişkin çeşitli düzenlemeler öncelikle Anayasa’da yer almaktadır. Bunların bir kısmı, kıyılar, ormanlar, topraklar, tarım ve hayvancılık, tarih, kültür, tabiat varlıkları ve doğal kaynaklar gibi çevrenin çeşitli öğelerine ilişkindir. Bu hükümler dışında, "Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir." ve "evreyi geliştirmek ve evre sağlığını korumak ve evre kirlenmesini önlemek devletin ve vatandaşların ödevidir." denilerek "evre" ye çevrenin korunmasına ilişkin genel kapsayıcı bir yaklaşım getirilmiştir. Ayrıca, Anayasası’nın “*Tarih, Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması*” başlıklı 63. maddesi, devlete kültür ve tabiat varlıklarını koruma ödevini yüklemektedir. Ancak, Anayasası’nın 65. maddesindeki “Devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırları” başlıklı hükmü çerçevesinde evre unsurları, özellikle iktisadi faaliyetler konusunda yeterli korumadan yoksun bırakılmıştır

evre Kanunu’nun, evre koruma işlevini gerçekleştirebilmesi için bazı yönetmeliklere ihtiyaç duyulmuş ve çevrenin korunmasına yönelik bir dizi yönetmelik çıkarılmıştır. Türk evre mevzuatı 1990 li yıllardan sonra AB uyum sürecinde bu süreç içerisinde yenilenmekte olduğundan çok sayıda yönetmelik çıkarılmıştır.

1923-1950 yılları arası dönemde ekonomik kalkınma ile ilgili politikalar öncelik kazanmıştır. Bu nedenle çevre ile ilgili yasal düzenlemeler, çevre kirliliğini önleme ve halk sağlığı koruma amacı taşımaktadır. Bu amaçla yapılan yasal düzenlemelere Umumi Hıfzıssıhha ve Belediye kanunları örnek olarak gösterilebilir.

1950- 1980 yılları arası dönemde toplumun temel yaşam biçimini, ekonomi politiğini değiştiren bu dönüşüm sürecinde Türkiye'nin çevre sorunlarına ilişkin politikasının ve hukukunun biçimlenmeye başladığı söylenebilir. Bu dönemde Türkiye'nin de katılarak sonuç bildirgesini kabul ettiği, 1972 yılında düzenlenen Stockholm Konferansı'nda, çevrenin geliştirilmesi ve korunması görevi hükümetlere verilmiş, bu küresel yükümlülüğün de etkisi ile çevrenin korunması ile ilgili olarak Türkiye'de yasal ve yönetsel düzenlemeler artmıştır.

1980'li yıllardan sonra çevre ile ilgili yapılan yasal düzenlemeler incelendiğinde, bu yasal düzenlemelerin kapsamının genişlediği ve sayısının arttığı görülmektedir. Ancak, kapsamı genişleyen ve sayısı artan yasal düzenlemelerde koruma amacı ile örtüşmeyecek istisnai hükümlere yer verilmiştir. (Bkz tablo 1)

Cumhuriyet döneminde çevrenin korunmaya ilişkin görevler çeşitli bakanlıklar ve kuruluşlar aracılığı ile yürütülmüştür. 1978 yılından itibaren önce Başbakanlık Çevre örgütü ile ve daha sonra müsteşarlık ya da genel müdürlük düzeyinde faaliyetlerle yürütülmüş ve sonuç olarak çevre yönetiminin üst örgütü olarak 1991 yılında Çevre Bakanlığı kurulmuştur.

Çevrenin sivil toplum oluşumlarının Türkiye'nin çevre politikalarını ulusal ve yerel olmak üzere iki düzeyde etkilediğini söyleyebiliriz. Ulusal düzeyde bu etki gönüllü kuruluşlar aracılığıyla olurken yerel düzeyde de daha çok reaktif gruplarla devletin yanlış politikaları karşısında mağdur olan gruplar aracılığıyla olmaktadır. Bunun örnekleri 1990'lı yılların başında Aliğa termik santrali gibi birçok konuda devletin ön gördüğü yatırımlara karşı gelişen tepkiler gösterilebilir. Özellikle 1990'lı yılların başında bir taraftan uluslararası anlaşmalar bir taraftan da çevreci yerel sivil toplumsal oluşumlar devleti alttan ve üstten bir çember gibi sarmış ve politikaları üzerinde bir etki alanı oluşturmuştur. Ancak Çaha'ya göre devlet güçlü bürokratik geleneğini devreye sokarak toplumun bu yöndeki direncini kırmıştır. 1991 yılından sonra kurulan Çevre

Bakanlığı, çevreden sorumlu tek kurum imajı ile sivil toplum oluşumlarını etkisiz bırakmıştır. Sivil toplumsal düzeyde giderek bir bilinç, bir tutum, bir davranış ve bir politika şeklinde gelişen evre kavramının, evre Bakanlığının devreye girmesi ile eski etkinliği ve canlılığı görünmez kılınmıştır. Kamuoyunun dikkatleri bakanlık üzerine çekilerek sivil toplum oluşumlarının bu tabloda yer almadığı bir görüntü çizilmiştir. [130]

Dünyadaki evre politikalarının gelişimine bakıldığında toplumdan bağımsız, sivil toplu unsurlarından kopuk bir evre politikası yryemeyeceğini, aksine toplumsal düzeyde yaygınlaşan evre bilincinin devlet inisiyatifi ile yürütülemeyeceği görülmektedir. Tanzimat döneminden sonra, etik bir konu olarak evre tek tek insanların işi olmaktan çıkıp devletin işi olmaya başlamıştır. Toplumun evre yönetimindeki etkinliği azalarak, bu alan yeni yasal düzenlemeler ile devletin uzmanlaşmış birimlerinin inisiyatifine terk edilmiştir. Bu durum toplumsal tabanla etkileşimin zayıflaması ve evre konusunda daha objektif ve daha bilimsel politikalar belirlenmesine engel olmaktadır.

SONUÇ

Çevre, giderek güncelleşen bir kavram olarak çeşitli şekillerde ifade edilmekte oldukça sık ve değişik anlamlarda kullanılmaktadır. Çevre kavramına, yüklenen farklı anlamlar bulunduğundan, ilgi alanının oldukça geniş ve belirsiz sınırları bu tez kapsamında insanın içinde yaşadığı, etkilediği ve etkilendiği doğal çevre olarak belirlenmiştir.

Çevre sorunlarının boyutları ve etkileri değiştikçe, çevreye yönelik bireysel ve toplumsal pratiklerde değişimler olmuştur. Bu değişimde toplumların doğayla ilgili inanç ve tutumların, doğa ile ilişki kurma biçimlerinin etkisi bulunmaktadır. İnsan ve çevre arasındaki etkileşimler süreçler içerisinde değerlendirildiğinde, toplumların çevre algısı ile çevre sorunlarının çözümü ve çevrenin korunması için geliştirilen eylemler-uygulamalar arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Toplumların temel inanç, değer ve düşünce sistemleri, doğaya yüklenen değerler ve kaynakların yönetimi için geliştirilen kültürel pratikler, doğadan yararlanma biçimlerini ve çevre koruma yaklaşımlarını etkilemektedir. Toplumlar değiştikçe toplumların doğa kavramsallaştırmaları da değişmiştir.

Toplumların çevre koruma düşüncesi, var olan sistemin toplumsal-siyasal düzenini ve onun normlarını benimserken, toplumun egemen değerleri ilişkili olmaktadır.

Batı toplumlarında doğa algısı ve çevre koruma düşüncesine bakıldığında düşünce sisteminde üç ayrı "doğaya bakış" kırılma noktası olduğu görülmektedir: Birincisi; doğanın insana değil, insanın doğaya ait olduğunu kabul eden kadim görüştür. İkincisi; doğayı bir makine gibi gören, insanın dilediğinde ona müdahale etmek üzere sonsuz yetkilere sahip olduğu varsayılan, doğaya hırçınca hâkimiyetin sağlandığı dönemdir.

Üçüncü dönem ise; ikinci döneme bir tepki olarak doğmuş ve 1970'lerde başlayıp devam eden doğaya ekolojik bakış düşüncesidir.

Doğu toplumlarında çevre algısı ve çevre koruma düşüncesi üzerinde doğa kavramının felsefi yorumları belirleyici olmaktadır. Doğu felsefenin özü sezgiye ve insanı doğanın bir küçük parçası olarak gören yaklaşıma dayanmaktadır. Bu bağlamda, bilimsel yorumlamanın yanı sıra sezgisel bilgi ve yorumlar yapılmaktadır. Doğal çevre ve insan ilişkilerinde, sezgisel ve kökensel bağlılık öne çıkmaktadır. Doğu görüşü temelli yaklaşımlar doğal çevreyi, dünyamızı bir meta topluluğu olarak görmeyip, kaynak temelli bir yaklaşım izlemektedir. Yaşam pratiğinde doğal olan, ekolojik enerjinin ve ekolojik sistemin parametrelerinin belirleyici olması gerekliliğini öne sürmektedir.

İnsan-doğal çevre ilişkilerine bakıldığında geçmişten günümüze kadar çevre koruma yaklaşımlarının tek bir parçadan oluşan basit bir yapı değil birçok boyutu olan karmaşık bir yapı olduğu görülmektedir. Öyleki, dünyada çevrenin korunması amacı ile ileri sürülen fikirler ve uygulamalara bakıldığında, insanların çevreye olan yaklaşımlarının aslında ekonomik çıkarları doğrultusunda ve ekonomik temelli bir zeminde yürütüldüğü görülmektedir. Ancak çevre koruma yaklaşımları süreç içindeki gelişimi politik, ekonomik, etik ve planlama boyutları ile birlikte değerlendirildiğinde değişimlerin bütün boyutlarda ortaya çıktığı görülmektedir.

Çevre koruma düşüncesinin kökeni çok eskiye dayanmakla birlikte, uluslararası boyutta gündeme gelmesi 1960 yılların başlarına denk gelmektedir. Dönemin önemli özelliklerinden biri, çevre sorunlarının doğal yaşam ve kaynaklar ile insanın fiziksel çevresi arasındaki karmaşık etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıktığının farkına varılmasıdır. 1960 sonrasında çevre tahribatının ulaştığı büyük boyutlar sonucunda, geleneksel ekonomik büyüme strateji ve politikalarının kabul edilebilirliği hakkındaki soru ve sorunlar kamuoyu önünde tartışılmaya başlanmıştır. Bütün bu tartışmalar ile birlikte insan-çevre ilişkilerine ilişkin varolan anlayış büyük bir dönüşüm geçirmiştir. Önceden varolan insanın fiziki ve sosyal yaşamı ile çevrenin birbirinden bağımsız olduğu düşüncesi, yeni gelişen süreç ile birlikte ise, insan ve çevrenin birbiriyle çok yönlü ilişkiye sahip bir bütünün parçaları olarak yeniden tanımlanmıştır.

Politik boyutu ile değerlendirildiğinde, değişen insan ve doğa ilişkisi anlayışı bağlamında geliştirilen yeni çevreci anlayış mevcut politikaların üretildiği siyasi ve ekonomik sistemin temel kurumlarına karşı bir çözümlemeye girişmiştir.

Dünya ölçeğinde özellikle batıda doğanın politik girişimlerin merkezine ekolojik sorunları koyan toplumsal hareketler ve çevrenin korunması amacı ile faaliyet gösteren dernekler ve klüpler bulunmaktadır. Çevre ile ilgili çalışmaların yayınlanmasından itibaren, toplumsal hareketler politik alanda ekolojik bir muhalefete dönüşmüştür. 1970'lerin başından itibaren bu durumun artan bir şekilde kabulü göze çarpmaktadır. Ülkelerin ulusal çevre politikalarını belirlemesinde, uluslar arası düzeyde girişimleri gündeme getirmiştir.

Çevre-gelişme ilişkisi dünya kamuoyunun gündemine geldiği andan itibaren devletler, sivil toplum örgütleri, ulusal ve uluslararası örgütler çevre koruma konusunda politika geliştirerek, çevre koruma konusunda faaliyette bulunmakta ve bu konuyu birçok platformda tartışmaya açmışlardır.

1960'a kadar küresel politikaların gündemini ekonomik büyüme ve kalkınmanın hızlandırılması, işsizliğin önlenmesi veya enflasyonun kontrol altına alınması gibi kısa dönemli politik öncelikler olmuştur. Kalkınmanın sadece ekonomik büyüme ile eş anlamlı olmadığı ve çevre, beslenme, barınma olanakları, sağlık ve eğitim hizmetleri, insan hakları gibi göstergelerin de kalkınma kavramının içinde düşünülmesi gerektiği söz konusu toplumsal hareketler ve uluslararası toplantılar ile çevre ekonominin bir alt kümesi olarak kabul edilerek, sınırsız üretim - sınırsız tüketim - kar maksimizasyonu üçgenindeki kalkınma merkezli politikalar yerini sürdürülebilir kalkınma merkezli politikalara bırakmıştır.

Uluslararası çevre politikalarında rol alan aktörlere bakıldığında ulus-devletler, hükümet-dışı örgütler ve uluslararası örgütler gibi çeşitli aktörler bulunmaktadır. Bu aktörler arasında en etkili olanı Uluslararası örgütlerdir. Uluslararası örgütler, gündem belirleyebilmekte ve sistem şekillenmesini etkileyebilmektedirler. BM, OECD, AB gibi gelişmiş ülke topluluklarından oluşan uluslar arası örgütler küresel gelişmeleri büyük ölçüde belirlemekte ve yönlendirmektedirler. Söz konusu örgütler politika düzenleme, politika uygulama ve politika değerlendirme alanlarında etkin olmaktadır. Politika

düzenleme alanlarında, sözleşmeler, anlaşmalar, direktifler ile politika uygulama alanında, sorun alanlarının belirlenmesi ve seçimi, politika değerlendirme alanında, yapılan uygulamaların izlenmesi, başarı durumunun ölçülmesi gibi süreçlerde rol almaktadırlar.

Çevre politikalarına Az gelişmiş ülkeler ve gelişmiş ülkeler perspektifinden bakıldığında; Az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkeler gibi çevrenin korunması konusunda kurallara ve önlemlere yönelik politika alanları dar olup, çevre politikalarının uygulanması aşamasında gerekli uygulama araçları geliştirememiştir. Az gelişmiş ülkeler için sanayileşme bir amaç ve hedeftir. Bu noktada gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasında bir gerilim ve tartışma ortamı oluşmaktadır. Gelişmiş ülkelerin geçmişte çevreye verdikleri zararları ve hataları, az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin benzeri gerekçelerle günümüzde ve gelecekte yinlemek konusunda kendilerince hak görebilmektedirler.

Gelişmiş ülkelerin çevre politikasının oluşmasında 2 temel faktör bulunmaktadır. Bunlardan ilki, düşünsel boyutta gerçekleştirilen, konferanslar, sözleşmeler, çevreyi dikkate alan yayınlar olmuştur. Yapılan sözleşmeler ve konferansların yanı sıra düşünsel boyutta da yeni kavramlar, yeni fikirler ortaya atmışlardır. Sıfır Büyüme, Sürdürülebilir Kalkınma gibi ifadeler çevre adına yapılan çalışmaların düşünsel boyuttaki yansımaları olmuştur. İkincisi siyasal boyutta gerçekleştirilen, yeşiller, yeşil barış gibi toplumsal hareketler bulunmaktadır.

Ekonomik boyutu ile değerlendirildiğinde, 1970 lere kadar dünya hakim olan klasik ekonomi yaklaşımı, ekonomik büyümeyi çevre sorunlarının çözümü olarak nitelendirerek, ekonomik büyüme ve çevrenin korunması arasındaki çelişkinin teknolojik ilerlemeyle çözülebileceğini savunmakta idi. Bu yaklaşım ekonomiyi, çevreye kıyasla çok daha önemli görerek; çevrenin, ekonomik sistemin bir alt sistemi olduğunu varsaymıştır. Ancak 1970 lere gelindiğinde, ekonomik faaliyetin boyutu genişledikçe, daha çok enerji ve madde ihtiyacının ortaya çıktığı ve bunun da daha çok çevresel yol açtığı kabul edilmiştir. Bu nedenle ekonomik faaliyetin sınırlarının olabileceği fikri gündeme gelmiştir. Bu yaklaşım temel olarak ekonominin, kendinden büyük ancak sonlu olan ekosistemin bir parçası olduğunu düşüncesine dayanmaktadır.

1970' li yıllardan sonra ortaya çıkan sürdürülebilirlik kavramı uzun bir gelecekte çevresiyle birlikte dengeli ilerleyen ekonomik sisteme vurgu yapmaktadır. Çevre korumanın sadece çevre kirlenmesini önlemeye yönelik tedbirler almak olmadığını söylenerek reformcu çözümlere karşı çıkılarak, 1970'li yıllarda çevre konusunda önemli kamuoyu oluşmaya başlanmıştır.

Çevre korumada ekonomik yaklaşımlara bakıldığında 20. yy. öncesi ve sonrası süreç olarak, başlıca iki farklı dönem dikkat çekmektedir:

1. Çevre korumayı sadece bir "üretim faktörü" niteliğine indirgeyen klasik iktisadi düşünce biçimleri ile çevrenin kendini yenileme kapasitesi dikkate alınmaksızın sürdürülen sanayileşme ve ekonomik büyüme dönemi.
2. Sınırlı doğal kaynakların kullanıldığını kabul eden ekonomik büyüme süreci ve ekonomik büyümenin de doğal sınırlara sahip olduğu görüşü çerçevesinde 1970'li yıllardan başlayarak günümüze kadar uzanan dönem.

Etik boyutu ile değerlendirildiğinde, başlıca iki temel yaklaşım göze çarpmaktadır. İnsanı merkezine alan ve var olan sistem içinde bazı değişiklikler yaparak, sorunları çözmeye çalışan insan merkezli koruma yaklaşımı ve doğa merkezli bir anlayışın egemen olduğu ve sorunları köklü dönüşümlerle çözmeye çalışan canlı merkezli koruma yaklaşımlarıdır.

1960'lı yılların sonlarından itibaren ciddi olarak etkileri hissedilmeye başlayan ekolojik sorunlar karşısında alternatif düşünce akımları gelişmeye başlamıştır. Ekolojik sorunlara felsefi açıdan yaklaşım gösterilmesi sonucunda çevre etiği kavramı tartışılmaya ve giderek artan ölçüde çevre koruma yaklaşımları içerisinde yer tutmaya başlamıştır. Etik boyutta çevre koruma yaklaşımları canlı merkezli ve insan merkezli düşünce olarak kategorikleştirilerek aralarındaki fark belirginleşmektedir. Ekolojik düşünce içinde canlı merkezli yaklaşımların, ciddi sosyal ve siyasal programı olan bir akım olduğu dikkati çekmektedir. İnsan merkezli düşünce akımları, ekolojik sorunların tespiti konusunda aktif iken, çözüm önerileri konusunda etkisiz ya da tutarsız görünmektedirler.

1960'lı yıllardan sonra etik yaklaşımların, insan doğa ilişkisi sonunda çok boyutlu ve çok ciddi yaşamsal sorunlar karşısında doğaya çıkarıcı olmayan ve onun varlığını amaç

olarak benimseyen bir bakış açısıyla yaklaşarak, “canlı merkezli bir etik görüş” yönünde değiştiği görülmektedir.

Özellikle 1980’li yıllarla beraber, etik boyutta içerisinde akılcılığı arka plana atarak insan karşıtlığını ön plana çıkaran yaklaşımların ağırlık kazandığı görülmektedir. Günümüzde geldiği noktada, genel olarak doğanın korunmasına yönelik eylemlere ve düşüncelere gönderme yapılmaktadır.

Planlama boyutu ile değerlendirildiğinde, ekolojik verilerin dikkate alınması ve doğal değerlerin korunması, planlama disiplininde ağırlıklı olarak geçen yüzyılın son çeyreğinden başlayarak kendisine yer bulmuştur. 1970’li yıllardan bu yana ekolojik bunalıma çözüm arayışlarından kaynaklanan bilinçlenme, “planlamayı, doğa bilimlerini özellikle de ekolojiyi daha iyi tanımaya yöneltmiştir. Bu yöneliş doğal değerleri daha iyi içselleştiren bir planlama anlayışının ve bu amaca yönelik olarak kullanılabilecek araç arayışlarının da önemli birer çalışma sahası olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur” [57]

1960 lardan sonra planlamanın bağımsız bir bilim dalı olması yolunda gösterilen çabalar artmıştır. Bu dönem planlama disiplinin ve aynı zamanda insanlığın geniş çaplı çevre sorunları ile yüzleşmek durumunda kaldığı bir dönüm noktasıdır. Bu nedenle planlama disiplininde yöntemler geliştirilirken “çalışma amacına yönelik olarak bu kadar açık ve doğrudan bir tehdit oluşturan sorunlara karşı hiç şüphe yok ki kayıtsız kalmamıştır”. Günümüzde “Ekolojik Planlama” ve “sürdürülebilir kentsel gelişme” gibi yeni kavramlar olarak bilinen yaklaşım sözü edilen arayışların ürünüdür. [57]

Çevre korumayı ele alış biçimine göre planlama yaklaşımlarını günümüze kadar değerlendirdiğimizde ekonomik gelişmeyi ön planda tutan bir yaklaşımdan derin ekolojik perspektife doğru bir sınıflandırma yapılabilmektedir. [57]

Türkiye’de çevre koruma düşüncesinin kökeni eskiye dayanmakla birlikte Türkiye’nin gündeminde yer kazanmaya başlaması, aşağı yukarı son yirmi yıldır tanık olduğumuz bir durumdur. Öyleki, Türkiye’de çevre koruma yaklaşımlarının geçmişten günümüze kadar olan gelişimi incelendiğinde politik, etik, planlama ve yasal boyutta bu durumun göstergeleri bulunmaktadır.

Politik boyut değerlendirildiğinde, Türkiye’ de 1923’ den günümüze kadar oluşturulan politikalarda ekonomik büyüme isteği ve bu büyüme isteğinin kalkınma planları ile sürekli vurgulanması, hükümetler açısından sanayileşmeyi temel hedef haline getirmiştir. Bu hedefin gerçekleştirilmesi için hiçbir tavizde bulunulmayacağı hem kalkınma planların içeriğine bakılarak hem de hükümet programlarındaki politika hedeflerine bakıldığında anlaşılmaktadır.

Çevre konusunu kapsayan politikaların değişimine bakıldığında, 19.yy la kadar çevrenin korunması, devletin yürüttüğü politikaların dışında yasal düzenlemeler ve bireysel sorumluluk anlayışı ile yürütülmektedir. Bu dönemde çevrenin koruma yaklaşımları yerel ve parçacıl olarak, sorun odaklı üretilmektedir. 19. Yy dan sonra çevresel öğelerin ekonomi politikalarının içinde yer aldığı görülmektedir. Çevresel öğeler ekonomik gelişmeyi sağlayacak önemli kaynaklar olarak değerlendirilmiştir. Bunun için ekonomik kaynak olarak, çevresel öğelerin işletilmesi yasal ve yönetsel düzenlemeleri gerektirmiştir. Tanzimat’dan sonra ekonomik önemi olan doğal kaynakların kullanımı ve işletilmesi için yeni yasal düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. 1923–1980 arası dönemde çevre koruma yaklaşımlarının kalkınma merkezli ulusal politikalar ile yürütüldüğü görülmektedir. Bu dönemde çevrenin korunması devletin yüklendiği bir görev olmuştur. Bu dönemde devletin temel politikası ekonomik gelişme olmuştur. Çevre, ekonomik büyüme öncelikli kalkınma politikaları içinde yürütülmüştür. 1980 - 1990 arasındaki dönemde devletin küresel politikalara katılma çabasının sonucu olarak, çevrenin politik alanda daha fazla yer aldığı görülmektedir. Bu dönemde çevrenin bütün sektörel politikalara entegre edilme çabası vardır. 1990 dan günümüze kadar olan süreçte çevre politikalarının sürdürülebilir kalkınma söylemleri çerçevesinde yürütüldüğü kalkınma planları ve hükümet programları üzerinden izlenmektedir.

Politik boyutun göstergelerinden biri olan hükümet programlarında, çevre kavramının yer almadığı programlar bulunmakla birlikte, çevresel öğeleri vurgulayan, çevre sorunları kavramına değinilmeden çevre sorunlarına yer veren ve çevresel öğelerin korunması, çevre sorunlarının çözümü düşüncesine ve yaklaşımlarına yer verildiği görülmektedir.

Hükümet programlarının içerik olarak çevre ile ilgili hangi kavramlara yer verdiğine bakıldığında ilk kez ekoloji, çevre hakkı, çevre sağlığı, çevre kirliliği, su havzaları, biyolojik çeşitlilik, sürdürülebilir kalkınma gibi kavramlara yer veren hükümet programları olduğu görülmektedir.

Günümüze kadar hükümetlerin söylemlerine konu olan çevre ve çevre sorunları ülke gündeminin zirvesini oluşturan hükümet programlarında ülke ve dünya gündemindeki gelişmelere paralel olarak yer almaya başlamıştır. 1970 li yıllardan itibaren hükümet programlarında çevre sorunlarına yer verildiği ancak, çevre sorunlarına yönelik çözüm yöntemlerinin bazı istisnalar dışında geliştirilmediği görülmektedir. Hükümet programlarında, siyasi parti programlarında, beş yıllık kalkınma planlarında ve bunlara bağlı yıllık programlarda, doğrudan çevre sorunlarına değinilmemekte, çoğunlukla değinilen konular sağlık ve çevre sağlığıdır.

1923'den günümüze kadar hazırlan hükümet programları incelendiğinde korunması gerekli görülen çevresel öğeler; ormanlar, tarım alanları, denizler, su kaynakları, toprak, hava, biyolojik çeşitlilik ve su havzaları gösterilmiştir.

Politik boyutun diğer bir göstergesi olan kalkınma planları değerlendirildiğinde, çevreyi korumak devletin öncelikleri arasında ön plana çıkmamaktadır. Türkiye'de devlet Cumhuriyetle birlikte amacını "çağdaş medeniyetler seviyesine yükselmek" olarak ortaya koymuştur. Çevre konusunda politikalar belirlenirken de devlet bu yöndeki amacına öncelik vermektedir. Bu nedenle kalkınma planlarında bir yandan "kalkınma, ilerleme ve gelişme" bir yandan da çevreyi koruma ikilemi ile karşı karşıya kalmıştır.

Türkiye'de Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'na kadar çevreye ilişkin düzenlemelerde ağırlık verilen konu, çevre kirliliğinin azaltılmasıdır. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ile birlikte, doğal kaynakların etkin kullanımının ve gelecek kuşaklara sağlıklı bir biçimde aktarılması konusunun da en az çevre kirliliğinin önlenmesi kadar önem taşıdığı görüşü benimsenmeye başlamıştır. 1992 yılında gerçekleştirilen Rio Zirvesi'nde ağırlıklı biçimde ele alınan sürdürülebilir kalkınmayı hedefleyen bir yaklaşım ise, ilk kez Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı ile benimsenmeye başlamış, böylece Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, sürdürülebilir kalkınma kavramına yer verilmiştir.

Politik boyutta çevre koruma yaklaşımlarının gelişimi göstergeler üzereinde değerlendirildiğinde değişimlerin Stockholm Konferansı, Rio Zirvesi, AB Müktesebata uyum gibi dış faktörlele ilişkisi ortaya çıkmaktadır.

Etik boyut değerlendirildiğinde, Türkiye de etik kuralların ve etik söylemin değişim geçirdiği görülmektedir. Cumhuriyet öncesi dönemde, etik kurallar doğanın kendi konumunda kabul edilmesi ve doğanın insana emanet olması ilkesi çerçevesinde oluşmuştur. Bu durumda bütün canlı cansız varlıklar ve insanlar, doğa ile uyum içerisinde sağlıklı ve verimli bir yaşama hakkına sahip olarak görülmüşlerdir. Tanzimattan sonra etik yaklaşımların kuralcılık ve yararcılık ilkesi çerçevesinde insan merkezli olarak yön değiştirdiği görülmektedir. Cumhuriyet sonrası dönemde çevreye olan mekanik bakış, toplumsal yaşamın yarışmacı-çatışmacı temeli, ekonomik ve teknolojik büyümeye dayalı sınırsız maddi ilerleme inancı taşımaktadır.

1990'dan sonra doğanın ve doğadaki çeşitliliğin, korunmasını insana getireceği yararlar birlikte, doğanın kendinden değerli olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu nedenle insan doğadan ayrı ve onun üzerinde olmadığı kabul edilerek, canlı merkezli yaklaşımlara geçiş olmuştur.

Etik yaklaşımlardaki değişimler değerlendirildiğinde, etik kuralların mevcut toplumsal ve siyasal düzeni ve onun kurallarını benimsediği görülmektedir.

Planlama boyutu değerlendirildiğinde, temel olarak planlamanın çevre koruma yaklaşımlarındaki konumu insanın çevreye müdahalesine, bilimsel veriyi kullanarak müdahale biçimine bağlı olarak ortaya çıkacak etkileri öngörmeye çalışarak bu etkileri sınırlamak ve engellemek olarak tanımlanabilir.

Türkiye deki planlama sistemi, kentsel çevre sorunlarını ve çevre koruma ilkesini mevcut kent planlama pratiği içinde etkisizleştirmektedir. Öyle ki planlama sisteminin yasal dayanağını oluşturan 3194 sayılı imar kanununda, çevre kavramı, çevre düzeni planı kelimesi içinde geçmektedir. Ayrıca çevre düzeni planlarının yapılmasının zorunlu olmadığı görülmektedir. İmar Kanunu'nun 5. maddesinde yer alan; "Nazım imar planı varsa bölge ve çevre düzeni planına uygun olarak hazırlanır" ifadesi çevre düzeni planını zorunlu olmaktan çıkarmaktadır.

Diğer yandan 2006 yılında 2872 Sayılı Çevre Kanunu'nun 9.maddesinde yapılan bir değişiklik ile “ülke fizikî mekânında, sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda, koruma kullanma dengesi gözetilerek kentsel ve kırsal nüfusun barınma, çalışma, dinlenme, ulaşım gibi ihtiyaçların karşılanması sonucu oluşabilecek çevre kirliliğini önlemek amacıyla nazım ve uygulama imar plânlarına esas teşkil etmek üzere *bölge ve havza bazında* 1/50.000- 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Plânları, Çevre ve Orman Bakanlığınca yapılır, yaptırılır ve onaylanır.” şeklinde bir yasa değişik ile plan hiyerarşisindeki ilişkisizlik yeniden düzenlenmiştir. Ancak, üst ölçekli bir plan olarak Çevre Düzeni Planının, plan hiyerarşisinde diğer alt ölçek planlarla ilişkisinin kurulması planlamanın bir araç olarak çevre korumada etkinliğini artırırken, planlama alanı için idari sınırların gösterilmesi ekolojik bütünlük adına etkisini azaltmaktadır.

Ayrıca sosyo ekonomik amaçlı planların (kalkınma planları ve bölge planları) ülke ölçeğinden başlayarak alt ölçeklere inen bir dağılımının sağlanmaması, yerel yönetimlerin gelişme amaçları doğrultusunda, kendi idari sınırları içerisinde serbestçe mekansal gelişim kararları üretmesine olanak sağlamaktadır. Bu durum kalkınma planlarında hedeflenen çevre koruma ile ilgili stratejilerin plan hiyerarşisinde sürekliliğinin sağlanamamasına ve belirlenen ilke ve stratejilerin uygulanmamasına neden olmaktadır.

Ekolojik verilerin dikkate alınması ve doğal değerlerin korunması, planlama disipliniinde ağırlıklı olarak 1970'li yıllarda ortaya çıkmış ve çevre sorunlarına çözüm arayışlarından kaynaklanan bilinçlenme, planlamayı, doğal değerleri daha iyi içselleştiren bir planlama arayışlarına yönetmiştir. Günümüzde “Ekolojik Planlama” ve “sürdürülebilir kentsel gelişme” gibi yaklaşımlar sözü edilen arayışların ürünü olmaktadır.

Türkiye deki planlama sistemine bakıldığında, bu sistem içinde ekolojik verileri ve doğal değerleri dikkate alan bir gelişmenin olduğunu söylemek mümkün değildir. Yalnızca, 3194 sayılı imar kanununda, 5. maddesinde yer alan; “Nazım imar planı varsa bölge ve çevre düzeni planına uygun olarak hazırlanır” ifadesine karşı, 2006 yılında 2872 Sayılı Çevre Kanunu'nun 9..maddesinde yapılan bir değişiklik ile fizikî mekânında, sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda, koruma kullanma dengesi gözetilerek ... nazım ve uygulama imar plânlarına esas teşkil etmek üzere bölge ve havza bazında

1/50.000- 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Plânları, Çevre ve Orman Bakanlığınca yapılır, yaptırılır ve onaylanır.” ifadesinin getirilmesi plan hiyerarşisinde çevrenin yeni dikkate alındığını göstermektedir.

Yasal ve yönetsel boyut değerlendirildiğinde, Türkiye de çevre hukukunun bağımsız bir hukuk dalı olarak ortaya çıkması yeni olsa da çevrenin yasalarla korunmasına ilişkin kurallara ve örgütlenmeye geçmişte de rastlamak mümkündür. Türkiye de Cumhuriyet öncesi dönem (Osmanlı dönemi) ve Cumhuriyet sonrası dönem olmak üzere iki ayrı dönemde kendi içinde farklılaşmaların olduğu alt dönemler olduğunu görülmektedir.

Türkiye de çevre ile ilgili yasal düzenlemeler, 19.yy la kadar sorun odaklı ve yerel olarak üretilmiştir. Çevre ile ilgili yasal yaptırımları içeren kurallar, fermanlar ve emirlerle güncel sorunların çözümü için oluşturulmuştur. Bu yasal düzenlemelerin temelinde kamu yararı ilkesi bulunmaktadır. Yasal düzenlemelerde çevresel öğelerden yararlanma konusunda en önemli şart, kaynağın aslını korumak ve başkalarına zarar vermemektir.

Osmanlı döneminde, çevre ile ilgili yasal düzenlemelerde yasaklama ve yükümlülükler getirmek suretiyle çevrenin korunmasına çalışılır. Bu tür yasal düzenlemelerin uygulanabilmesi bir denetim sistemi oluşturulmuştur. Yasal yükümlülüklerin uygulanmasında yasaların tarif ettiği Yasaklama, Ruhsat Alma Yükümlülüğü ve Cezalar olmak üzere 3 farklı yaptırım bulunmaktadır.

Osmanlı döneminde çevre ile ilgili yapılan yasal düzenlemeler incelendiğinde, bu yasal düzenlemelerin ormanlar, meralar, doğal varlıklar, kıyılar gibi korunacak öğelere yer verildiği görülmektedir. Bu dönemde çıkarılan yasaların en önemli özelliği koruma amacına uygun olmayan istisnai hükümlere yer vermemesidir.

Osmanlı döneminde çevre yönetimi konusunda bir yönetim sistemi bulunmakta olup, kentsel çevrenin korunması ve geliştirilmesi, içme suyu kaynaklarının korunması, ormanların ve meraların korunması alanlarında faaliyet gösteren uzmanlaşmış bir yönetim yapısı Tanzimat dönemine kadar bulunmamaktadır. Tanzimat’la birlikte batıdaki örneklerine benzer kent hizmetlerini de gündeme getirmiş ve bu noktada bir dizi reformlar yapılmıştır. Bu nedenle kentsel çevrenin korunmasından sorumlu birim olarak Şehremaneti Teşkilatı ve daha sonra Belediye Teşkilatı oluşturulmuştur. Kentsel çevrenin temizliğinden sorumlu olan bu kuruluşlar, kentsel çevrenin temizliğinin

sağlanması ve atıkların yönetimi için ücretli personel çalıştırmıştır. Ayrıca çevre hizmetlerinin maliyetlerinin karşılanması için çevre vergisi düzenlenmiştir. Ancak bu dönemdeki çevrenin yönetimine yerel katılım sağlanmadığından, çevre hizmetlerinin meydan, anayol, çarşı pazar sınırlarını aşmadığı, mahalle içlerinin ise eski durumunda bırakıldığı görülmüştür.

Çevrenin korunması ve çevre sorunlarının çözülmesi amacı ile Osmanlı devletinde idari örgütlenmeye gidilmiştir. Bu idari örgütlenmenin yanı sıra sivil örgütlenmelerde bulunmakta ve çevrenin korunması ve geliştirilmesi yönünde faaliyetlerde bulunmaktadır. Osmanlı döneminde idari ve sivil örgütlenme yapısı ve işleyişi Tanzimat döneminde değişmiştir.

Osmanlı devletinin kurumsal yapısı içinde çevre sorunlarının çözümü ve çevre koruma amaçlı uygulamaların denetlenmesini sağlayan bir yönetim sistemi bulunmaktadır. Çevre yönetim sistemi, kent yönetim sisteminden ayrılmış bir yapı değildir. Bu yönetim yapısı içinde çevre ile ilgili uygulamaların yürütülmesinde fiili ve dolaylı olarak sorumluluk sahibi kurumlar bulunmaktadır.

Cumhuriyet sonrası dönemde, çevresel öğeler ile ilgili yasal düzenlemeler değerlendirildiğinde, kaynak korumacı ve kamu yararını gözeten yasalar bulunmaktadır.

1923-1950 yılları arası dönemde ekonomik kalkınma ile ilgili politikalar öncelik kazanmıştır. Bu nedenle çevre ile ilgili yasal düzenlemeler, çevre kirliliğini önleme ve halk sağlığı koruma amacı taşımaktadır. Bu amaçla yapılan yasal düzenlemelere Umumi Hıfzıssıhha ve Belediye kanunları örnek olarak gösterilebilir.

1950- 1980 yılları arası dönemde toplumun temel yaşam biçimini, ekonomi politığını değiştiren bu dönüşüm sürecinde Türkiye'nin çevre sorunlarına ilişkin politikasının ve hukukunun biçimlenmeye başladığı söylenebilir. Bu dönemde Türkiye'nin de katılarak sonuç bildirgesini kabul ettiği, 1972 yılında düzenlenen Stockholm Konferansı'nda, çevrenin geliştirilmesi ve korunması görevi hükümetlere verilmiş, bu küresel yükümlülüğün de etkisi ile çevrenin korunması ile ilgili olarak Türkiye'de yasal ve yönetsel düzenlemeler artmıştır.

1980- 1990 arası dönemde çevre ile ilgili yasal düzenlemelerin kapsamının genişlediği görülmektedir. Öyleki anayasada çevre hakkı ve çevresel öğelerin korunması ve kullanımı konuları yer almıştır. Diğer yandan birçok yönetmeliğe temel teşkil edecek Çevre Kanunu oluşturulmuştur. Yapılan yasal düzenlemelerin temel ilkesi kamu yararı olmaktadır. 1990 yılından sonra ise çevre ile ilgili yapılan düzenlemelerde AB çevre mevzuatı ile uyumlaşma çabasının etkisi görülmektedir.

1980’li yıllardan sonra çevre ile ilgili yapılan yasal düzenlemeler incelendiğinde, bu yasal düzenlemelerin kapsamının genişlediği ve sayısının arttığı görülmektedir. Ancak, kapsamı genişleyen ve sayısı artan yasal düzenlemelerde koruma amacı ile örtüşmeyecek istisnai hükümlere yer verilmiştir. (Bkz tablo 1)

Cumhuriyet sonrası dönem değerlendirildiğinde, 1980 den günümüze kadar Türkiye de çevre ile ilgili çok sayıda yasa ve yönetmelik çıkarıldığı görülmektedir. Bu çalışmada incelenen yasal düzenlemeler çevre mevzuatının omurgasını oluşturan kanun ve yönetmeliklerdir. Bütün bu çevreyi koruma amaçlı yapılan yasal düzenlemelerin içeriği değerlendirildiğinde koruma amacı ile bağdaşmayan istisnai hükümlerin yer aldığı görülmektedir.

5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Yasası ve ilgili yönetmeliği tarım arazilerinin korunması ve amaç dışı kullanımının önlenmesi konusunda düzenlemeler getirmiştir. Ancak, yasanın amaç dışı arazi kullanımının kontrol ve denetimini sağlayacak bir kurumsal yapı öngörmemesi, amaç dışı arazi kullanımına ilişkin istisnaların çok genel tutulması ve bu kararların il düzeyindeki yönetimlere bırakılması, yönetmeliğin korumacı amacını esnekletmektedir.

ÇED yönetmeliğindeki yasal hükümler koruma yaklaşımları açısından değerlendirildiğinde çeşitli “planlama kademelerinde üretilen politika, plan, program ve arazi kullanım kararları ile eşgüdümünden uzak, tekil projelerin çevresel etkilerini ölçmeye ve alınacak önlemleri tanımlamaya dönük bir anlayış” içerdiği görülmektedir. [87] Bu nedenle planların olası çevresel etkileri henüz planlar onaylanmadan önce sınanmamaktadır.

2872 Sayılı Çevre Kanunun, kapsam ve içeriği genel olarak çevre korumayı öncelikli amaç olarak belirlemektedir. Ancak söz konusu kanunun 2006 yılında değişiklik yapılan,

ekonomik ve toplumsal kalkınma erekleriyle uyumlu olma hükmü, kanunun çevre korunurken kalkınmayı etkilemeyecek şekilde davranmak gerektiğini öne sürerek kalkınma öncelikli bir yaklaşım sergilemektedir.

Diğer yandan, yasanın kirliliğin maliyetini kirlitene yükleyen “kirliten öder” ilkesi ile hukuki düzenlemenin ihlali ve ihlale yol açan kirletici faaliyetin varlığı, sorumluluğu gerekli kılmaktadır. Ancak, hukuki sorumlulukla ulaşılan çevresel zararın tazmini yaklaşımı "giderici" nitelik taşımasıdır. Oysaki çevrenin korunmasında asıl önemli olan zararın ortaya çıkmasının önlenmesidir.

Bu kanunun Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde Türkiye’nin, birliğin çevre standartlarını yakalama uğraşlarının bir sonucu olduğu söylenebilir. Bu kanun ne bütüncül bir çevre politikası hazırlanarak oluşturulmuş bir yasal düzenleme nede dünya ülkelerin çevre konusundaki koruma çabaları ve bu yöndeki sorunları araştırılarak oluşturulmuş bir yasal düzenleme değildir.

6831 sayılı Orman Kanunu, orman sayılması gereken yerleri tanımladıktan sonra, ormanlarının korunması ve işletilmesi ile ilgili konulara yer verilmiş olup, 1986 yılında yapılan bir değişiklikle, bazı durumlarda orman alanlarının orman statüsünden çıkarılabileceğini belirtmektedir. Öyleki, Orman olarak korunmasında, bilim ve fen bakımından yarar görülmeyen yerler, tarım alanına dönüştürülebilir veya orman sınırları dışına çıkarılabilmektedir.

4342 Sayılı Mera Kanunu, diğer kanun ve yönetmelikler gibi meraların korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda korumacı hükümler içerse de istisnai durumlarda korumacı hükümler geçersiz kalmaktadır.

Kirlilik Kontrolü ve Atık kontrolü İle İlgili Yönetmelikler, AB uyum sürecinde yönetmelikler bazında uyum çalışmalarını hızlandığı 1980 sonrası dönem içinde çıkarılmış olup bu yönetmeliklerin oluşturulması dış faktörlere bağlıdır.

Cumhuriyet sonrası dönemde, çevre ile ilgili yürütülen bütün faaliyetler, merkezi örgütlenme, yerel örgütlenme ve sivil örgütlenme olmak üzere 3 farklı yapı içinde yer almaktadır. Bu yönetim sistemi içerisinde Merkezi yönetim, yerel yönetim üzerinde, yerel hizmetlerin merkezi idarenin bütünlüğü ilkesine uygun şekilde yürütülmesi, kamu görevlerinde birliğin sağlanması, toplum yararının korunması ve mahalli ihtiyaçların

gereği gibi karşılanması amacıyla, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idari vesayet yetkisine sahiptir.

Çevrenin korunmasında merkezi yönetim yapısı, çevreye yönelik karar ve faaliyetlerin merkezi hükümet ve onun hiyerarşik yapısı içinde yeralan örgütlerden oluşmaktadır. Merkezi kuruluşların çalışmalarını, taşrada kurdukları örgütler vasıtasıyla yürütmeleri, yetki genişliğine dayanan bir uygulama-dır. Bakanlıklar gibi birçok merkezi kuruluşun, bölge örgütleri de bu tür bir örgütlenmenin ürünüdür.

Bu merkeziyetçi ve hiyerarşik örgütlenme içinde Çevre ve Orman Bakanlığı çevreden sorumlu tek kurum imajı ile yerel ve sivil toplum oluşumlarını etkisiz bırakmaktadır. Dünyadaki çevre politikalarının gelişimine bakıldığında toplumdan bağımsız, sivil toplu unsurlarından kopuk bir çevre politikası yürüyemeyeceğini, aksine toplumsal düzeyde yaygınlaşan çevre bilincinin devlet inisiyatifi ile yürütülemeyeceğı görölmektedir.

Tanzimat döneminden sonra, etik bir konu olarak çevre tek tek insanların işi olmaktan çıkıp devletin işi olmaya başlamıştır. Toplumun çevre yönetimindeki etkinliğı azalarak, bu alan yeni yasal düzenlemeler ile devletin uzmanlaşmış birimlerinin inisiyatifine terk edilmiştir. Bu durum toplumsal tabanla etkileşimin zayıflaması ve çevre konusunda daha objektif ve daha bilimsel politikalar belirlenmesine engel olmaktadır.

Türkiye de 1980 ler den sonra devlet yeni bir işlev yüklenerek, çevrenin korunması üzerine norm ve kurallar koyma ve yeni kurallarla arasındaki uyumu sağlamak görevini üstlenmiştir. Devlet bir yandan doğal kaynakların sürekliliğı sağlamak, diğer yandan da doğanın istismarını kabul edilebilir kanallara yönlendirmek için toplumun sayısız faaliyetleri yeterince kontrol altına almak olan çevre koruma amacını gerçekleştirmek için izleme sistemleri, düzenleme mekanizmaları ve yönetsel teşkilat gibi gerekli kurumları oluşturmuştur.

Türkiye de çevre koruma yaklaşımları değerlendirildiğinde geçmişten günümüze kadar süreç içinde farklı boyutlarda değişimlerin olduğu görölmektedir. Çevre sorunları ve çevre koruma düşüncesi Türkiye’de geçmişten günümüze kadar gelen süreçte hep var olmuştur. Bunu koruma yaklaşımların etik boyutu, yasal ve yönetsel boyutunda yer alan göstergeler açıklamaktadır. Diğer yandan Türkiye de koruma bilincinin ortaya çıkması yeni bir durum olmayıp, Türkiye’nin gündeminde yer kazanmaya başlaması,

aşağı yukarı son yirmi yıldır tanık olduğumuz bir durumudur. Bunu koruma yaklaşımların politik ve planlama boyutunda yer alan göstergeler açıklamaktadır.

KAYNAKLAR

- [1] Kocataş, A., (2008). Ekoloji ve Çevre Biyolojisi, Ege Üniversitesi, İzmir
- [2] Somersan, S., (1993). Türkiye’de Çevre ve Siyaset, İstanbul, Metis Yayınları
- [3] T.C Resmi Gazete, 2872 Sayılı Çevre Kanunu, (18132), 11.08.1983
- [4] Keleş, R., Can, H. Ve (2005). Çevre Politikası, İmge yayınları, Ankara
- [5] Ertürk, H. (1999) Çevre Bilimlerine Giriş, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa
- [6] Çepel, N., (1983). Genel Ekoloji, İstanbul
- [7] Gökdayı, İ., (1997). Çevrenin Geleceği Yaklaşımlar ve Politikalar, Çevre Vakfı Yayını, Ankara
- [8] Ünlü, H., (1995). Yerel yönetimler ve çevre, ILUA-EMME Yayınları, İstanbul
- [9] Canbolat, İbrahim S., (2009). Dünyanın Poetik Dili Kültürlerarası Şiir, Alfa Aktüel Yayınları
- [10] Rapoport, A.,(2004). Kültür Mimarlık Tasarım, YEM yayınları
- [11] Tont, S.A. (1997). Sulak bir gezegenden öyküler, Nurol Yayıncılık, Ankara
- [12] Önder, T., (2003). Ekoloji, Toplum ve Siyaset, Odak Yayınevi, Ankara
- [13] Görmez, K., (2003). Çevre Sorunları Ve Türkiye, Gazi Kitabevi, Ankara
- [14] Simonnet, D., (1993). Çevrecilik, İletişim Yayınları, İstanbul
- [15] Özdilek, H., (2004). “Hava, Su ve Toprak Kirliliği”, Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar: Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler, Beta Basın Yayınları , İstanbul
- [16] Gürpınar, E., (1993). Kent ve Çevre Sorunlarına Bir Bakış, İstanbul
- [17] Çevre Ve Orman Bakanlığı, (2004). Türkiye Çevre Atlası, Ankara
- [18] TÇV, (2003). Türkiye’nin Çevre Sorunları, Türkiye Çevre Vakfı Yayınları, Ankara
- [19] Öktem, M., (2003). Kent, Çevre ve Globalleşme, Alfa Kitabevi, İstanbul
- [20] DPT, (2000), İklim Değişikliği, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara

- [21] Erlat E., (2002). "İklim Değişimleri ve Türkiye Üzerine Olası Etkileri" Türk Standartları Enstitüsü, Standart Dergisi
- [22] Baylan, E., Doğaya İlişkin İnançlar, Kültür Ve Çevre Sorunları Arasındaki İlişkilerin Kuramsal Bağlamda İrdelenmesi, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/47/1155/13592.pdf>, 10 Şubat 2011
- [23] Touraine, A., (2002). Demokrasi Nedir, (Çev. O. Kunal) Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- [24] Yüksel M., (2002). Modernite Postmodernite ve Hukuk, Siyasal Kitabevi, Ankara
- [25] Harvey D., (1999). Postmodernliğin Durumu, (Çev. S. Savran), Metis Yayınları, İstanbul
- [26] BuminT., (1996). Tartışılan Modernlik: Descartes ve Spinoza, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- [27] Tuna, M., (2007), Çevrecilik, Tarihsel, Teorik, Felsefi Temelleri ve Küreselleşmesi", Çevre ve Politika Başka Bir Dünya Özlemi, İmge Kitabevi
- [28] Bookchin, M. (1994). Özgürlüğün ekolojisi. (Çev. A. Türker), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- [29] Tamkoç G., (1994). "Derin Ekolojinin Temel Çizgileri", Derin Ekoloji, Ege Yayıncılık, İzmir
- [30] Kiper, P., (1998). Doğa Terimleri Sözlüğü, İmge Yayınları, İstanbul
- [31] Bookchin, M., (1999a). Toplumu Yeniden Kurmak, Metis Yayınları, İstanbul
- [32] Laçiner, Ö., (1994), "Ekoloji, İnsan ve Toplum", Birikim Dergisi, Sayı: 57-58
- [33] Sezin, T., (1991). Ekonomik Kalkınma ve Çevre, HDTM Dergisi, Sayı:8, Ankara,
- [34] Kaplan, A., (1997). Küresel Çevre Sorunları VE Politikaları, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara
- [35] Türkeş, M., "Johannesburg Zirvesi Ve İklim Değişikliği/Enerji İlişkili Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme", Çevre Ve Mühendis, S:23-24
- [36] TÇSV, (1987). Türkiye'nin Çevre Politikası Nedir, Ne Olmalıdır?
- [37] Bookchin, M., (1996). Toplumsal Ekolojinin Felsefesi, (Çev. Rahmi G. Ögdül), Kabalcı Yayınevi, İstanbul
- [38] Capra, F.,(1992). Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası, (Çev. M. Armağan), İnsan Yayınları, İstanbul
- [49] Özdemir, İ., (2001). Doğayı "evimiz" Olarak Algılamak: Neo-Konfüçyüsçülüğün Çevre Etiği Üzerine, <http://www.ibrahimozdemir.com/Makaleler/Konfucyanizmvecevre2.pdf>
- [40] Nasr, Hüseyin, S., (2002), Tabiat Düzeni ve Din, (çev.: Latif Boyacı), İnsan Yay., İstanbul 2002

- [41] Aslanoğlu, Rana A., (1996). "Globalleşme & Dünya Kenti" Toplum & Bilim, 69:108-126
- [42] Budak, S., (2000). Avrupa Birliği ve Türk çevre politikası, Büke Yayınları, İstanbul.
- [43] Oktay D.,(2002). "Sürdürülebilirlik Bağlamında Planlama Ve Tasarım" Mimarist Dergisi, 6:67-71
- [44] Yazar, Kadir H., (2006), "Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- [45] Ertürk, H. (1993). "Kentsel çevre sorunlarının çözümü açısından ekolojik ilkeler, ve Çevre - Planlamaya Ekolojik Yaklaşım", Türkiye'de 17. Dünya Sehircilik Günü Kolokyum, Bursa
- [46] Bookchin, M., (1999). Kentsiz Kentleşme, (Çev. B. Özyalçın), Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- [47] Mahmutoglu, A., (2009), Kırsal Alanda Çevre Sorunlarına Etik Yaklaşım: Kırsal Çevre Etiği, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- [48] Karakoç, Aysel G., (2004). "Çevre Sorunlarına Etik Yaklaşım", Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, Beta Basın Yayım, İstanbul
- [49] Des Jardins, Joseph R.,(2006). Çevre Etiği, Çevre Felsefesine Giriş, (Çev. R. Keles), İmge Yayınları, Ankara
- [50] Ünder, H. (1996). Çevre Felsefesi/ Etik ve Metafizik Görüşler, Doruk Yayınları, Ankara
- [51] Turgut, N., (2001). Çevre Hukuku, Savaş Yayınevi, Ankara
- [52] Dewall, B., (1994). "Ekolojik Benliğimiz", Derin Ekoloji, Der. Günseli Tamkoç, Ege Yayıncılık, İzmir
- [53] İmga, O., (2006). "Küreselleşen Çevresel Krize, Hâkim Paradigma Dışı Bir Bakış Olarak Derin Ekolojik Yaklaşım", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,
- [54] Bookchin, M.(1996). Ekolojik bir topluma doğru, (Çev. A. Yılmaz) Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- [55] Sılaydın, M.B. (2003). Fiziksel Planlama, Toplumsal Bilinç Ve Ekoloji, Planlama, 2003/1, 9-13
- [56] Ndubisi F., (2002). Ecological Planning: A Historical and Comparative Synthesis. Baltimore, MD: The John Hopkins University Press.
- [57] Özügül, M.D., (2004). Ekolojik Planlamada Kullanılabilecek Analitik Bir Model Önerisi, YTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul
- [58] Barış Emin M., (2009). "Ekolojik olarak Sürdürülebilir Kentler İçin Yeni Peyzaj Planlama ve Tasarım Yaklaşımları", Doğa, Kent ve Sürdürülebilirlik, XXI. Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi, Bursa

- [59] Uslu, A., (2009). "Sürdürülebilir Yeşil Kent Fikirleri, Örnekleri ve Türkiye İçin Dersler" Murat Taş, Nilüfer Taş(ed.), Doğa, Kent ve Sürdürülebilirlik, XXI. Uluslararası Yapı ve Yaşam Kongresi, Bursa
- [60] Keskin, Enes B., (2010). Sürdürülebilir Kent Kavramına Farklı Bir Bakış Olarak Yavaş Şehirler (Cittaslow):Seferihisar Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya
- [61] Aslan, F.,(2010) İktisadi Büyümenin Ekolojik Sınırları Ve Kalkınmanın Sürdürülebilirliği, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- [62] Özkaynak, B., (2009) Çevre Sorunlarına İktisadi Çözümler Getirebilir Miyiz? Yerleşik İktisat Ve Ekolojik Ekonomi Karşılaştırması Ve Yerleşik İktisadın Türkiye'ye Yansımaları, http://www.obarsiv.com/pdf/BegumOzkaynak_duzeltimis.pdf
- [63] Aldemir, Ş., Kaypak, Ş., (2008). Eko-Ekonomi" Kavramı Ve Türkiye İçin Bölgesel Ölçekli Bir Değerlendirme, http://www.deu.edu.tr/userweb/iibf_kongre/dosyalar/aldemir.pdf, 03/04/2009
- [64] Başak, E., (2004). "Ekolojik Ekonomi", Buğday Ekolojik Yaşam Kapısı, <http://www.bugday.org/printArticle.php?aID=143>, 03/04/2009
- [65] Orhan , G., Karahan, Ö., (2003). "Çevre Koruma Ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Sıfır Toplamlı Oyunun Sonu Mu?", ODTU Uluslararası Ekonomi Kongresi VII., Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara,
- [66] Christoff, P. (1996). "Ecological modernisation, ecological modernities", Environmental Politics, 3: 476–500
- [67] Devlet Planlama Teşkilatı, I. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan1.pdf>, 10 Mart 2011
- [68] Devlet Planlama Teşkilatı, II.Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan2.pdf>, 10 Mart 2011
- [69] Devlet Planlama Teşkilatı, III. Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1973-1977), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan3.pdf>, 10 Mart 2011
- [70] Devlet Planlama Teşkilatı, IV. Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1979-1983), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan4.pdf>, 10 Mart 2011
- [71] Devlet Planlama Teşkilatı, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1985-1989), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan5.pdf>, 10 Mart 2011
- [72] Devlet Planlama Teşkilatı, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1990-1994), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan6.pdf>, 10 Mart 2011
- [73] Devlet Planlama Teşkilatı, VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, (1996-2000), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan7.pdf>, 10 Mart 2011
- [74] Devlet Planlama Teşkilatı, VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan8.pdf>, 10 Mart 2011

- [75] Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı, <http://ekutup.dpt.gov.tr/cevre/eylempla/ucep.html>, 10 Mart 2011
- [76] Devlet Planlama Teşkilatı, IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013), <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan9.pdf>, 10 Mart 2011
- [77] Türkiye Büyük Millet Meclisi, Okyar Hükümeti Programı <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP3.htm>, 9 Nisan 2011
- [78] Türkiye Büyük Millet Meclisi, I. Bayar Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP9.htm>, 9 Nisan 2011
- [79] Türkiye Büyük Millet Meclisi, I. Saydam Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP11.htm>, 9 Nisan 2011
- [80] Türkiye Türkiye Büyük Millet Meclisi, Peker Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP15.htm>, 9 Nisan 2011
- [81] Türkiye Büyük Millet Meclisi, I. Saka Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP16.htm>, 9 Nisan 2011
- [82] Türkiye Büyük Millet Meclisi, II. Saka Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP17.htm>, 9 Nisan 2011
- [83] Türkiye Büyük Millet Meclisi, I. Menderes Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP19.htm>, 9 Nisan 2011
- [84] Türkiye Büyük Millet Meclisi, II. Menderes Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP20.htm>, 9 Nisan 2011
- [85] Türkiye Büyük Millet Meclisi, III. Menderes Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP21.htm>, 9 Nisan 2011
- [86] Türkiye Büyük Millet Meclisi, IV. Menderes Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP22.htm>, 9 Nisan 2011
- [87] Türkiye Büyük Millet Meclisi, V. Menderes Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP23.htm>, 9 Nisan 2011
- [88] Türkiye Büyük Millet Meclisi, IX. İnönü Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP27.htm>, 9 Nisan 2011
- [89] Türkiye Büyük Millet Meclisi, X. İnönü Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP28.htm>, 9 Nisan 2011
- [90] Türkiye Büyük Millet Meclisi, I. Demirel Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP30.htm>, 9 Nisan 2011
- [91] Türkiye Büyük Millet Meclisi, III. Demirel Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP32.htm>, 9 Nisan 2011
- [92] Türkiye Büyük Millet Meclisi, I. Erim Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP33.htm>, 9 Nisan 2011
- [93] Türkiye Büyük Millet Meclisi, Melen Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP35.htm>, 9 Nisan 2011

- [94] Türkiye Büyük Millet Meclisi, Talu Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP36.htm>, 9 Nisan 2011
- [95] Türkiye Büyük Millet Meclisi, I. Ecevit Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP37.htm>, 9 Nisan 2011
- [96] Türkiye Büyük Millet Meclisi, Irmak Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP38.htm>, 9 Nisan 2011
- [97] Türkiye Büyük Millet Meclisi, IV. Demirel Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP39.htm>, 9 Nisan 2011
- [98] Türkiye Büyük Millet Meclisi, I. Özal Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP45.htm>, 9 Nisan 2011
- [99] Türkiye Büyük Millet Meclisi, II. Özal Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP46.htm>, 9 Nisan 2011
- [100] Türkiye Büyük Millet Meclisi, Akbulut Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP47.htm>, 9 Nisan 2011
- [101] Türkiye Büyük Millet Meclisi, I. Yılmaz Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP48.htm>, 9 Nisan 2011
- [102] Türkiye Büyük Millet Meclisi, VII. Demirel Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP49.htm>, 9 Nisan 2011
- [103] Türkiye Büyük Millet Meclisi, I. Çiller Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP50.htm>, 9 Nisan 2011
- [104] Türkiye Büyük Millet Meclisi, II. Çiller Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP51.htm>, 9 Nisan 2011
- [105] Türkiye Büyük Millet Meclisi, III. Çiller Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP52.htm>, 9 Nisan 2011
- [106] Türkiye Büyük Millet Meclisi, II. Yılmaz Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP53.htm>, 9 Nisan 2011
- [107] Türkiye Büyük Millet Meclisi, Erbakan Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP54.htm>, 9 Nisan 2011
- [108] Türkiye Büyük Millet Meclisi, III. Yılmaz Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP55.htm>, 9 Nisan 2011
- [109] Türkiye Büyük Millet Meclisi, V. Ecevit Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP57.htm>, 9 Nisan 2011
- [110] Türkiye Büyük Millet Meclisi, Gül Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP58.htm>, 9 Nisan 2011
- [111] Türkiye Büyük Millet Meclisi, Erdoğan Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm>, 9 Nisan 2011
- [112] Türkiye Büyük Millet Meclisi, II. Erdoğan Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm>, 9 Nisan 2011

- [113] Özdemir, İ., (2001). "Osmanlı Toplumunda Çevre Anlayışı, Yeni Türkiye Yayınları, 10: 598-610, Ankara
- [114] Yediyıldız, Asım, M., (2008). Osmanlı Toplumu ve Çevre, Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2:147-158
- [115] Çaha,Ö., (1996). "Türkiye'de Çevre Politikalarının Oluşumunda Sivil Toplum Örgütlerinin Rolü", Geleceğin Turizmi Olarak Soft Turizmin Rekabet Avantajları, Friedrich-Naumann Vakfı ve Liberal Düşünce Topluluğu Yayını
- [116] Akgündüz, A., (2009). İslam Ve Osmanlı Çevre Hukuku, Osav Yayınları
- [117] Koç, B., 1870 Orman Nizamnamesi 'nin Osmanlı Ormancılığına Katkısı Üzerine Bazı Notlar, <http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/2235/>, 5 Kasım 2010
- [118] T.C Resmi Gazete, 6831 Sayılı Orman Kanunu. (3071Y), 31.8.1956
- [119] T.C Resmi Gazete, 2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu,. (18132), 11.08.1983
- [120] T.C Resmi Gazete, 3621 Sayılı Kıyı Kanunu. (20495), 17.04.1990
- [121] T.C Resmi Gazete, 4342 Sayılı Mera Kanunu. (23272), 25/2/1998
- [122] T.C Resmi Gazete, 5403 Sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu. (25880), 19.07.2005
- [123] T.C Resmi Gazete, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği. (25318), 16.12.2003
- [124] T.C Resmi Gazete, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği. (25687), 31.12.2004
- [125] T.C Resmi Gazete, Toprak Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği. (25831), 31.05.2005
- [126] T.C Resmi Gazete, Hava Kirliliğinin Kontrolü Yönetmeliği. (26803), 01.03.2008
- [127] T.C Resmi Gazete, Tehlikeli Atıkların Kontrolü Yönetmeliği. (25755), 14.03.2005
- [128] Güldal, F ve Doğan, A., (2010). Osmanlı'dan Günümüze Temizlik Çalışmaları ve Küçükçekmece Örneği, Küçükçekmece Belediye Başkanlığı
- [129] Dinçer, M., (1996). Çevre Gönüllü Kuruluşları, TÇV Yayınları
- [130] Çaha, Ö., (1996). "Türkiye'de Çevreci Hareketler ve Çevre Politikalarının Oluşumundaki Roller ", Çevre ve Erozyonla Mücadele Sempozyumu, Kırıkkale Üniversitesi
- [131] Türkiye Büyük Millet Meclisi, I. İnönü Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP1.htm>, 9 Nisan 2011
- [132] Türkiye Büyük Millet Meclisi, I. Gürsel Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP24.htm>, 9 Nisan 2011
- [133] Türkiye Büyük Millet Meclisi, II. Gürsel Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP25.htm>, 9 Nisan 2011

- [134] Koç, B., Tanzimat Sonrası Hukuk Metinlerinde Çevre Bilincinin Arka-planı Olarak "Av Yasak ve Sınırlılıkları" Üzerine Bazı Düşünceler, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/26/198.pdf>, 26 ekim 2010
- [135] Özügül, M.D., (2010).Türkiye’de Tarım Alanı Tahribatı ve Çevresel Etki Değerlendirmesini Yeniden Düşünmek,Megaron,2:91-101 İstanbul
- [136] Çaha,Ö., (1996). "Türkiye’de Devlet/Sivil Toplum Ayrımında Cumhuriyet",Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik Sempozyumu, İzmir
- [137] Çaha, Ö., (2000). Aşkın Devletten Sivil Topluma, Gendaş Yayınevi, İstanbul
- [138] Çepel, N., (2003). Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri, Tübitak Yayınları, Ankara
- [139] Kışlalıoğlu, M., ve Berkes, F., (1990). Çevre ve Ekoloji, Remzi Kitabevi, İstanbul
- [140] Özdilek, H., (2004). "Hava, Su ve Toprak Kirliliği", Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar: Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler, Beta Basın Yayınları , İstanbul
- [141] DPT, (2007), Çevre: Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara
- [142] Keleş, R., ve Can, H (2002). Çevrebilim, İmge yayınları, Ankara
- [143] Suher, H., (1996). Şehircilik, İTÜ yayını, İstanbul
- [144] Uslu, İ., (1995). Çevre Sorunları, İnsan Yayınları, İstanbul
- [145] TÇV, (1995). Türkiye’nin Çevre Sorunları 95, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara
- [146] TÇV (2003). Türkiye’nin Çevre Sorunları 2003, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayını
- [147] Temuçin, E. (1996). Türkiye’de kentleşmenin sıcaklık koşulları üzerine etkisi, Ege Coğrafya Dergisi, İzmir
- [148] Uçar, H., (1991). Global Yapılaşmada Çevre Faktörü, Ekonomik Büyüme ve Çevre Korunması, İstanbul, YASED Yayınları.
Yeni Türkiye, 36, Ankara
- [149] Erkızan, Nur, H., (1999). "Aristoteles’te Varlık Doğa ve İnsan", Felsefelogos, 6: 125-135
- [150] Bookchin, M., (1994a). Yok etme ve Yaratma Gücü, Birikim Dergisi, Sayı:57-58, İstanbul.
- [151] Bowler, P., (2001). Doğanın Öyküsü,1. Cilt, (Çev. M. Mater), İzdüşüm Yayınları
- [152] Carson, R., (2004). Sessiz Bahar, (Çev. Ç. Güler), Palme Yayıncılık, Ankara
- [153] Collingwood, George, R., (1999). Doğa Tasarımı, (çev. K. Dinçer), İmge Yayınları, Ankara
- [154] Hançerlioğlu, O., (1996). Düşünce Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul
- [155] Şahin, Ü., (2003). Ekolojizmi Çevrecilikten Ayırmak, <http://www.ucekoloji.net/?p=89>

- [156] Laçiner, Ö., (1998), Bir Aydınlanma ve Aydın Hareketi Olarak '68, Birikim, Sayı: 109
- [157] Plumwood, V., (2004) Feminizm ve Doğaya Hükmetmek, (çev.) Başak Ertür, Metis Yayınları
- [158] Ponting, C., (2000). Dünyanın Yeşil Tarihi: Çevre Ve Uygarlıkların Çöküşü, Sabancı Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- [159] Babuş, D. Ve Yücel, M., (2005). "Doğa Korumanın Tarihçesi Ve Türkiye'deki Gelişmeler", Doğu Akdeniz Ormancılık Araştırma Müdürlüğü, Doğa Dergisi, 11: 151 – 175
- [160] Passmore, J., (1974). Man's Responsibility for Nature: Ecological Problems and Western Traditions, New York
- [161] Asatekin, N. G., (2004). Kültür ve Doğa Varlıklarımız: Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız?, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara
- [162] Bozdoğan R., Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesinin Tarihsel Arka Planı, <http://www.iudergi.com/tr/index.php/sosyalsiyaset/article/viewFile/277/261> 24 Haziran 2010
- [163] İmga, O., (2009), Çevre Sorunlarının Çözümüne Yönelik Alternatif Bir Politika Arayışı: Murray Bookchin Ve Sosyal Ekoloji; Alternatif Politika, Cilt. 1, Sayı.1
- [164] Şaylan G., (2002). Postmodernizm, İmge Kitabevi Yayınları, 2. Baskı, Ankara
- [165] Leitch Vincent B., (1996). Postmodernism (Local Effects, Global Flows), State University Of New York Press, New York, Usa
- [166] Mutlu, A., (2005). Ekoloji Ve Yönetim Düşüncesi: Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme Üzerine Bir İnceleme, Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- [167] Tuna, M. (2000). İnsan Çevre İlişkilerinin Tarihsel Evrimi ve Modern Çevreciliğin Doğuşu, Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1- 2
- [168] Tuna, M., (2001). Çevre Sosyolojisinde Toplumsal Kurgusalcı Model, Sayı: 15
- [169] Tuna, M., (2001). Yatağan Termik Santralinin Çevresel ve Toplumsal Etkileri, Muğla Üniversitesi Yayınevi, Muğla,
- [170] Algan, N., (2000). "Türkiye'de Çevre Politikaları Bağlamında Çevre ve Çevre Tarihine Kısa Bir Bakış", Türkiye'de Çevrenin ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını
- [171] Arat, Z., (2000). 1970'lerden Sonra Çevrede Kurumsal Yapının Gelişimi, Türkiye'de Çevre ve Çevre Korumanın Tarihi Sempozyumu, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını
- [172] Arat, Z., (1989). "Dünya'da ve Türkiye'de Sürekli Kalkınma Kavramı ve Politikaları" Çevre Politikaları ile Ekonomik Kalkınma Politikalarının Entegrasyonu, DPT Yayını, Ankara

- [173] Ünlü, H., (2001). "AB ve Türkiye'nin Çevre Politikaları", İstanbul Sanayi Odası Dergisi, 419
- [174] Yaşamış, Firuz D., (1989). *Çevresel Yönetim ve Planlama*, , Lider Matbaacılık, Ankara
- [175] Yaşamış, Firuz, D., (2001). "Avrupa Birliği, Türkiye ve Çevre", Avrupa Birliği Süreci ve Planlama, 7-9 Kasım 2001 Tarihli 25. Dünya Şehircilik Günü Kongresi Kitabı, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara.
- [176] Yaşamış, D. Firuz (2000). "Türkiye'nin Avrupa Birliği ile Çevresel Bütünleşmesi",
- [177] Ekeman, E., (1998). Avrupa Birliği Ve Türkiye'nin Çevre Politikalarının Karsılastırmalı İncelenmesi, İktisadi Kalkınma Vakfı, 153, İstanbul
- [178] Başkaya, F. (1994). Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü, İmge Kitabevi, Ankara.
- [179] Bilge, R, C. Dura, M. Fisunoğlu, Z. Garipoğlu, ve O. Uslu. (1985). Çevre ve Ekonomi. Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Ankara.
- [180] Uğur, Y., (2004). "Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar", Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar: Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler, Beta Basın Yayınları, İstanbul
- [181] Uğur, Y., ve Göktürk, İ., (2004). "Sürdürülebilir Kalkınma", Mehmet C. Marın, Uğur Yıldırım (ed.), Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar,-Ekolojik, Ekonomik, Politik ve Yönetimsel Perspektifler, İstanbul, Beta Basın Yayınları
- [182] Karaman Z., (1998). Çevre Yönetimi ve Politikası, Anadolu Matbaacılık, İzmir
- [183] Dağdemir, Ö., (2003). Çevre Sorunlarına Ekonomik Yaklaşımlar ve Optimal Politika Arayışları, Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara
- [184] Budak, S., (2004). "16.Uluslararası Çevre Düzenlemeleri bağlamında Politika Adalet ve Katılım" Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar, Beta Basın Yayınları İstanbul
- [185] Şahin, Ü., (2004). Bir Truva Atı Olarak Sürdürülebilir Kalkınma, <http://www.ucekoloji.net/?p=155>
- [186] Binark, İ.,(1995). Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki Belgeler Işığında Türklerde Çevrecilik Anlayışı, Yeni Türkiye Dergisi
- [187] Çelik, H., (1995). Temizlik Doğudan Gelir, TDV Yayınları, Ankara,
- [188] TÇV, (1991). Ortak Geleceğimiz: Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu, (Çev. B. Çorakçı), Ankara, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.
- [189] Erkut, G. (1994). "Kentsel yaşam kalitesi ölçümlenmesi ve ekolojik kentsel tasarım, Kentsel Tasarım ve Ekoloji: Tasarıma Ekolojik Yaklaşım", 5. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, MSÜ, İstanbul
- [190] TÇSV, (1992). Türkiye Çevre Mevzuatı, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayınları, Ankara

- [191] T.C Resmi Gazete, Tarım Arazilerinin Korunması Ve Kullanılmasına Dair Yönetmelik. (25766), 25.03.2005
- [192] Türkiye Büyük Millet Meclisi, Günaltay Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP18.htm>, 9 Nisan 2011
- [193] Türkiye Büyük Millet Meclisi, III. İnönü Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP4.htm>, 9 Nisan 2011
- [194] Türkiye Büyük Millet Meclisi, IV. İnönü Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP5.htm>, 9 Nisan 2011
- [195] Türkiye Büyük Millet Meclisi, V. İnönü Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP6.htm>, 9 Nisan 2011
- [196] Türkiye Büyük Millet Meclisi, VI. İnönü Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP7.htm>, 9 Nisan 2011
- [197] Türkiye Büyük Millet Meclisi, VII. İnönü Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP8.htm>, 9 Nisan 2011
- [198] Türkiye Büyük Millet Meclisi, II. Bayar Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP10.htm>, 9 Nisan 2011
- [199] Türkiye Büyük Millet Meclisi, II. Saydam Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP12.htm>, 9 Nisan 2011
- [200] Türkiye Büyük Millet Meclisi, I. Saraçoğlu Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP13.htm>, 9 Nisan 2011
- [201] Türkiye Büyük Millet Meclisi, II. Saraçoğlu Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP14.htm>, 9 Nisan 2011
- [202] Türkiye Büyük Millet Meclisi, VIII. İnönü Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP26.htm>, 9 Nisan 2011
- [203] Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ürgüplü Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP29.htm>, 9 Nisan 2011
- [204] Türkiye Büyük Millet Meclisi, II. Demirel Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP31.htm>, 9 Nisan 2011
- [205] Türkiye Büyük Millet Meclisi, II. Erim Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP34.htm>, 9 Nisan 2011
- [206] Türkiye Büyük Millet Meclisi, II. Ecevit Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP40.htm>, 9 Nisan 2011
- [207] Türkiye Büyük Millet Meclisi, V. Demirel Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP41.htm>, 9 Nisan 2011
- [208] Türkiye Büyük Millet Meclisi, III. Ecevit Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP42.htm>, 9 Nisan 2011
- [209] Türkiye Büyük Millet Meclisi, VI. Demirel Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP43.htm>, 9 Nisan 2011

- [210] Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ulusu Hükümeti Programı, <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP44.htm>, 9 Nisan 2011
- [211] Türkiye Büyük Millet Meclisi, IV. Ecevit Hükümeti Programı. <http://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP56.htm>, 9 Nisan 2011

EDİRNE'NİN MAHALLELERİ VE SOKAKLARI VE ÇARŞILARININ TEMİZ ETMESİYÇÜN NİŞAN-I HÜMAYUN

Nişan-ı hümayun yazıla; şimdiki halde Dar 'üs—Saltanat' il—Aliyye ve'l—Hilaf et' is—Seniyye Mahruse-i Edirne — Humiyet an'il—beliyye—'nin mahallat ve çarşuların ve sokakların gözedüb temiz eylemek için, da-rende-i misal-i bi misal ve rafi'—i tevki'—i refi'i ferhande—kal Amr'ın maslahat—güzarlığına i'timad olunmağın belde-i mezbure subaşılığına ta'yin edüb işbu Yasaknâme-i hümayunumu verdim ve buyurdum ki;

1. Çağırdub ve yasak ede; min ba'd hiç ehad evi yörelerin ve dükkanların napak tutmayub mezbele ve anın emsâlinde nesne vaki' olmaya, olursa gidereler.
2. Mezkur subaşı, bu babda kemal-i ihtimam üzere olub çarşularda ve mahallerde dökülen mezbeleleri, kimin evine ve havlusuna yakın olursa anın döktüğü ma'lum olacak pak etdüre. "Biz etmedük" derler ise, edeni bulı—vereler, anın yasağı, ana ola.
3. Ve karbansarayların mezbelelerin karbansaraycıya çıkardub hali yere iletdüre.
4. Ve hammamların çirgabı yolları mezbeleler ile tutulmuş o kimin evine ve havlusuna ve haremüne yakın olursa, ayırtlatduralar, "Biz etmedük" derlerse, edeni bulıvereler, ana pak etdüre.
5. Ve çirgab yolu üzerine kademgah yaptırmaya. Yaparlarsa şehir subaşısı (ma'ri-fetiyle ref ede) Şehir subaşısı dahi ana bu babda mu'avin ola.
6. Ve came şuyların ve kan alıcıların kanların ve çirgabların tarik-i amma dökmekden men' edüb hali ve halvet yerlere iletdüre.
7. Ve boyacıların ve aşçıların ve başçıların ve semercilerin otların ve gübrelerin yol üstünde dökmekden tamam men' ve yasak edip hali ve halvet yerlere iletdüre.
8. Ve yasak ede ki; arabacılar sığırların na'l—band dükkanında aleflemeyüb evvelde

kanda alefler ise, gerü anda alef ede. Eğer zaruret olursa, nal—band dükkanlarında aleflemelü olursa, anlara pak ütdüre. Ve mezbele den ve sığır ları tesinden ne olursa, haricinden ve hali yerlere iletüre.

9. Ve açık makbereleri yasak edüb ördu-re. Ve at ve it ve kedi ve anın emsali çife ve mekruh olan nesneleri makabir arasına bırakmadan men' ede; edenin hakkında gele

10. Ve arabacı lar a yasak edüb öküzlerin halkın evleri önünde ve havluları dibinde kondurmayub bağlatmayalar. Ma tekaddem den kona—geldükleri yere varub anda bağlayalar ve anda konalar. Ve kona—geldükleri yerde dahi gübreden ve mezbeleden ne ederlerse, hali mahallere iletüb pak edeler.

11. Ve hem onat veçhile yasak ede ki, evlerde don yudukları sabun suyun yol üstüne saçmayalar ve dökmeyeler. Ve bu hususi dahi men' edüb etdirmeyesin; edenin hakkında gele.

12. Dahi onat veçhile görüb gözedüb çifeden ve sair mezbeleden pak etüre. Ve at ölüsin ve sair davar cifesin halk incindiğı yerde kodurtmaya. Gereğı gibi yasak edub men' eyleye. Her kim ki, eslemeyüb temerrüd ederlerse, ol cifenin başın kesüb bırakan kimesnenin boynuna takup şehri teşhir edub men' edeler. Eslemeyeni yazub bildüre.

13. Ve kapı halkından kimesne temerrud etmeyüb ve yasağıma mani' olmayalar, olurlarsa Dergah-ı Mu'allama arz oluna hakkında geline. Ve kadı ve şehir subaşı sı mezkura mu'avin olup ihmal etmeyeler, şöyle bileler.

1870 TARİHLİ ORMAN NİZAMNARNESİ

1. madde: Memalik-i Mahrusa-i Şahi'ine'de ka'in ormanlar dörtkısma münkasımdır. Birincisi doğrudan doğruya devlete a'id bulunan ve ikincisi evkafa merbut olan ormanlar ve üçüncüsü kasabat ve kuraya mahsus baltalıklar dördüncüsü eşhi'is uhdesinde bulunan korular. Dördüncü kısmın ahkım ve mu'amelat-ı tasarrujiyesi ve ahval-i sa'iresi Arazi Kanunname-i Hümayunu 'nun mevad-ı muhtelifesinde muharrer olduğundan işbu nizamname ondan bahs etmeyüb yalnız muye ve evkafa ve kuraya mahsus olan orman ve baltalıklara şamildir.
2. madde: Memalik-i Devlet-i Aliyye'de ne kadar mfn ormanı var ise ta 'yfn ve tahdfe olunacak ve meviid-ı atfın ahkamı ta 'yfn ve tahdfe ile taht-ı muhafazaya alınan ormanlar hakkında carf olacaktır.
3. madde: İşbu nizamname ahkamına muhalif olarak miri ormanlarından eşcar kat'ı ca 'iz olmayacaktır.
4. madde: Gerek mfn ormanlarından ve gerek vakıf ormanlarıyla eşhas uhdesinde bulunan korulardan tersane ve tophane idarelerine muktezkerestelik eşcar kat'ı ve nakli işbu nizamnameye merbut olan nizam-ı mahsusı ile ta 'yfn kılınmıştır.
5. madde: Ahi'ilf-i kura süknalarıyla anbar ve ağıl misillü muhtac oldukları ebniyeyi ta 'mfr veya müceddeden inşa etmek ve araba ve edevat-ı zira 'at i 'mat eylemek ve ihtiyacat-ı beytiyyeleri mertebesinde kömür yapmak ve odun olmak için mfn ormanlarından meccanen kereste ve eşcar kesecek fakat ticaret için kat' edecekleri kerestenin idare tarafından ta 'yfn olunan kıymet ve esmanını i 'taya ve tüccar gibi işbu nizamname ahkamına itba'a mecbur olacakları misillü gerek bizzat ve gerek bi'l-vasıta aher mahalle nakl ve furiht edecekleri hatib ve kömür için mfn ormanından kesilecek eşcar idare tarafından ta 'yfn olunacak kıymetini i 'ta eyleyeceklerdir. Her karyenin mensub olduğu pazar yerine ahalinin kendi araba ve hayvanlarıyla nakl ve furiht ettikleri hatib ve kömür bu hükümden müstesnadır. Ve bunlar hakkında cereyan edecek mua 'melat ta 'limat-ı mahsusasında beyan kılınacaktır.
6. madde: Mfn ormanlardan beher sene kat'a şayan kerestelik eşcar mfn çekici namıyla bir alet-i mahsus ile nişanlanacak ve işbu nişanlanan eşcarın cinsi ve mikdarı orman me 'murları tarafından sebt-i defter olunacaktır.
7. madde: Esna-yı şittıda yapraklarını döken ağaçlar yalnız teşrif-i evvelin on beşinden nisan ın on beşine kadar yani ağaçların suları çekildiği mevsimde kat' olunacak ve fakat meşe ağaçlarının kabukları soyulmak için ruhsat-ı mahsus ilzerine sa 'ir vakitlerde de dahi kat'ı ca 'iz olacaktır ve yaprağını dökmeyen eşcar her mevsimde kesilebilecektir.
8. madde: Orman me 'murları kömür yakılacak mahalleri odun ve kömür için kat' a salih olan ağaçların mevki 'ini beher sene ta 'yfn eyleyeceklerdir.
9. madde: Ormanlardan kereste/ik ağaç kat'ı ve kat' olunan kerestelik ağaçların yerine kaldmlıp nakli me 'murları tarafından ruhsat-ı ilm ü haberi i 'tasına menuttur ruhsatı havi yedinde ilm ü haberi olmadıkça hiç kimsenin kerestelik ağaç kat' ve nakl etmesi ca 'iz olmayacaktır.
10. madde: Mfn ormanlarından ihrac olunacak keresteler orman me 'murları tarafından 'alat-ı mahsus ile nişanlanacak ve bu nişan eşcarın nereden çıkarıldığı mübeyyin şehadetname yerini tutacaktır.
11. madde: Mfn ormanlarından taht-ı mukfivelerle olarak kat '-ı eşcara me 'zun olanlardan ta 'ahhüdât-ı vakı 'alarının icrası ve kendileriyle amele haklarındaki hüküm olunması muhtemel olan ceza-yı nakdUeri eda edeceklerini te 'miniğin kefalet akçesi alınacak ve fcaib-ı maslahata göre kefil-i mu 'teber ahzı dahi ca 'iz olabilecektir.

12. madde: Mıfır ormanlarından bir kat'a-yı mu'ayyenede bulunan ağaçların mukavele-i mahsusa ile taliplerine kat' ettirilmesi ca 'iz olacak ve her ne suretle olursa olsun mıfır ormanlarından müşterilerinin kat' edecekleri eşeğin ta 'yin ve kat' ve nakilleri ta limat-ı mahsusası ahkâmına tevfiğ olunacaktır.

13. madde: Beher sene her karyenin muhtarı ol karye ahalisinin mım ormanında ra 'y ettirmek isteyecekleri hayvanatın cins ve mikdarını mübeyyin orman me 'murlarına bir defter verecektir.

14. madde: On üçüncü madde mucibince muhtaran tarafından verilecek defterleri orman me 'murları ba 'de 'l-mütala'a hayvanatın ormanda duracakları mevsim ve müddeti ve suret-i ra 'ylarını tahdîd ve ta 'yin edeceklerdir.

15. madde: Hayvanatın esna-yı ra 'yda gösterilen hududu tecavüz etmemeleri içün her karyenin hayvanatına ol karye tarafından mahsus bir çoban ta 'yfn olunacaktır.

16. madde: Haricden gelen ve tüccar malı olan hayvanat sürülerinin eshabı hayvanların bir mıfır ormanında tevki ve ra 'y ettirmek murad eylediklerinde orman me 'murları tarafından ruhsat istihsal etmeleri iktiza edecek ve o misillü sürülerin tevakkufedeceği mahaller me 'murları tarafından ta 'yfn ve ira'e edilüb bunlardan nizamât ve mu 'amelat sabıkasına tevfiğen resm alınacaktır.

17. madde: Kura ahalisi kendi arazısı dahilinde vaki' mım ormanlarından tabi 'atiyle yıkılıp yer üzerinde kalmış olan ağaçları orman me 'murlarının izniyle bir güne resm i 'ta etmeksizin toplayabileceklerdir.

18. madde: Mıfır ormanlarından bila-ruhsat taş, toprak ve taze ve kuru yaprak ma 'deniyat ve bunlara mümasıl şeyler aHz ve ihracı memnu 'dur. Bu babda alınacak ruhsatın müstenid olacağı mua 'melat ta 'limat-ı mahsusası hükmüne tatbik olunacaktır.

(Kısm-ı San;)

(Evkafa merbut olan ormanlar hakkındadır)

19. madde: Arazi Kanunname-i Hümayunu'nun dördüncü maddesinde ta 'rif olunduğu üzere tahsisat kabilinden olan arazi-i mevkufenin menaji '-i hasılası vakfın meşrut lehlerine masnıf olduğu misillü bu mu 'amele o makule evktifa merhUt olan ormanların tasarruf ve idarelerine dahi şamilidir.

20. madde: Münhasıran evktif-i mazhUta dahilinde bulunan ormanlar taht-ı muhafazaya alınarak eşcarının suret-i kat' ve fümhtu ve sa 'ir mua 'melat-ı müteferri 'ası işbu nizamnamenin kısm-ı evvelinde mıfır ormanları içün ittihaz edilen usule ve bundan böyle vaz' olunacak orman nizamâtına tatbik olunacak ve vakıf ormanlarından tersane ve tophane idarelerine muktezף ağaçların suret-i kat' ve istihsali ve bedelatının tesviyesi nizamname-i mahsusı da 'iresinde cereyan edeceklerdir.

(Kısm-ı Salis)

(Kasabat ve kura baltalıkları beyamındadır)

21. madde: Kasabat ve kura baltalıkları kadimden bir karye veyahud bir kasabaya ihtitaben ve intifa 'en tahsis edilmiş olan kuru ve ormanlardır.

22. madde: Her kasaba ve karyenin baltalığı ol kasaba ve karyenin ahalisine mahsus olup bunların eşcarını kat' etmek hususunda ahval-i sa 'ire-i intifa 'iyyesinde Arazi Kanunname-i Hümayunu 'nun doksan birinci ve doksan ikinci maddelerinin hükmü mucibince her kasaba ve karye ahalisinin mu 'ayyen olan salahiyetine diğer karye ve kasaba halkının müdahalesi memnu 'dur.

23. madde: KasaMt ve kura baltalıklarının gerek araziye tabi 'atiyle ve gerek yalnız eşcar i 'tiMriyle şahs-ı mahsus tarafından tasarrufu memnu 'iyyet-i kanuniyye tahtındadır.

24. madde: Mine 'l-kadim ahaliye tahsis ve terk olunmuş olan kuru ve ormanlara müte 'allik davalara Arazi Kanunu'nun yüz ikinci maddesi mucibince mürur-ı zamana i 'tibar olunmaz.

25. madde: Her kasaba ve karye ahalisinin hey'et-i mecmu 'ası kendi kasaba ve karyelerine mahsus olan baltalıktan müstereken ve müfzeriden istifade ederler şu kadar ki baltalıklardan ticaret içün kat' olunan keresteden mua 'melat-ı mer'iyyesine tevfiğen kema kan öşür alınacaktır.

26. madde: Her kasaba ve karye ahalisi kendi baltalıklarından gerek odun ve kömür olmağa salih olan ağaçları ve gerek kerestelik eşcarı aher kasaba ve karye ahalisine kestirmemekle ve kömür i 'malolunacak mahalleri ta 'yin ile ormanı harabdan vikaye etmeye mecbur ve zabıta me 'murlarıyla muhtarlar bu muhafazayı icra ettirmeye me 'murlardır. Muhafazanın suret-i icrası ta limat-ı mahsusa ile ta 'yin kılınacaktır.

(Bab-ı siini muhiikemm ve müciiziit beyinındadır)

(Fasl-ı evvel muhiikemma da 'irdir)

27. madde: Taht-ı muhafazaya alınan mırı ve vakıf ormanlarında hilaf-ı nizam vuku' bulan töhmetlerin bidayeten ve istinafen muhakemesi mehakim-i nizamıyede rü 'yet olunur.

28. madde: Cerayim-i vakt'a zahire çıkdıkda bila-te 'hır orman me 'murları tarafından ba-takrır re 's-i kazaya iş 'ar kılınacaktır.

29. madde: İşbu takrirler müttehimlerin isim ve şöretini ve san 'at ve meskenlerini ve töhmetlerinin nev'iyle ormanın kangı tarafında ve mümkün ise ne vakit vuku ' bulmuş idüğünü mübeyyin olacaktır.

30. madde: Ruhsatsız olarak orman içinde ra'y olunan hayvan sahibinin hakkında vaki' olan davanın lede 'l-ro 'ye bi-esas olduğu tebeyyün eder ise kırk altıncı madde hükmünce kable'l-mürafa'a karye muhtarının yedine teslim etmiş olacağı emanet akçesi kendisine red olunur ve bila-ruhsat orman içinde bulunubda devlete a 'id olmak üzere satılacak hayvanatın esmanı kab eden ceza-yı nakdî miktarından az olsa bile hayvanat sahibinden başka bir şey mütalebe olunmayacaktır.

31. madde: Ormanlara müte 'allik olub nizamen tazminat taleb ve ahzım ıcab eden bir hareket hakkında ikame olunacak bir davaya ol hareketin vuku 'ı tarihinden itibaren üç mah zarfında mübiişeret olunmak meşrutdur ve ba 'de'l-muhakeme lah ik olan hükmün dahi üç ay zarfında icrası lazım gelip bu müddetin inkızasından sonra hüküm münfesi olacaktı ve de 'avinin te 'hirine bMı olan me 'murlar Ceza Kanunname-i Hümayunu mucibince mücazat olunacaktır.

32. madde: Orman me 'murlarının takrifî üzerine rü 'yet olunan muhakematın karar ve neticesi re 's-i kazadan orman müfettişlerine bildirilecektir.

(Fast-ı Sanî)

(Mücazatı Hakkındadır)

33. madde: Muri ormanlarından bila-ruhsat ağaç kat' ve ihrac edenlerden kat' ettikleri ağacın devresi bir zira 'dan akall ise beher dabbe yüküne mukabil dört beşlik ve beher demet veyahud adam yükü itibariyle iki beşlik ve bir zira 'dan iki zira'a kadar olduğu halde sekiz beşlik ve iki zira 'dan üç zira'a kadar ise on beşlik ve üç zira 'dan yukarı olduğu takdirde yirmi beşlik ceza-yı nakdî alınır ve bila-ruhsat kesilen eşcar meşe ağacı olur ise ceza-yı nakdîsi iki kat olarak istifa kılınır kat' olunmuş olan ağacın devresi zeminden iki zira' yukarısından ölçülür ve eğer ondan aşağı kat' olunmuş ise maktâ 'ından ölçülür.

34. madde: Eşcarın kabuklarını soyanlar veyahud diğer suretle sakatlayanlar bunları kökünden kat' etmiş gibi mücazat olunur.

35. madde: Otuz sekizinci madde hükmünce mM ormanlarından bilaruhsat ihracı memnu' olan şeyleri çıkaranlar ihrac ettikleri şeylerin beher araba yükü için on beş beşlik ve beher hayvan yükü için beş beşlik ve beher adam yükü için iki beşlik ceza-yı nakdî ahz olunur.

36. madde: MevM-ı sabıkada muharrer ceza-yı nakdiyyelerden başka ahz olunan ağaç ve sa 'ire istirdM ve bi'l-muhtakeme hilaf-ı memnu 'ıyyet hareketden dolayı zarar ve ziyan tebeyyün eyler ise tazmin ettirilir ve bu cürümde kullanılan bıçkı ve balta ve küskü ve 'atat-ı sa 'ire dahi ahz ve zabt edilir 'alat-ı mezkureyi ahz ve zabta orman me 'murları me 'zun olub fakat re 's-i kazada bulunan mülkiyye me 'muruna derhal teslim etmeleri tazim gelecektir.

37. madde: Dokuzuncu maddede beyan olunduğu vechile orman me 'murları tarafından tahırfren izin verilmezden mukaddem ağaç kat 'ına şürrn' edenler otuz üçüncü madde mucibince ruhsatsız ağaç kat'ı hakkında mu 'ayyen olan ceza ile mücazat olunur ve böyle bila-ruhsat eşcar kat' edenler ele geçmediği takdirde tazim gelen ceza-yı nakdî ormanın müte 'ahhidinden veya bi'l-imtiyaz kat 'ına me 'zun olandan tahşff edilir.

38. madde: Dokuzuncu madde mucibince orman me 'murları tarafından ruhsat verilmezden evvel eşcar-ı maktâ 'a-yı yerden kaldıranlar haklarında ve onlar ele geçmez ise ormanın müte 'ahhid veya sahib-i imtiyazı hakkında ruhsatsız ağaç kat 'ına mahsus olan ceza icra kılınacaktır.

39. madde: Kat 'ına ruhsat verilmiş olan eşcardan fazla olarak ağaç kat' edenler haklarında on sekizinci maddede tasrih olunan cezanın iki katı icra olunduktan başka kesilen ağaçlar istirdad ve tazminat-ı lazime istifa kılınır ve eğer bizzat kat' edenler ele geçmez ise bu ceza orman müte 'ahhidi veya sahib-i imtiyazı hakkında icra edilir.

40. madde: Kat' olunmak üzere nişan edilmiş olan ağacın bade' l-kat' kökündeki çekiç nişanı imM ve izale olunduğu halde bunun mahv ve izalesi bir arıza-i gayr-i ihtiyariyyeden neş 'et eylediği ispat olunmadıkça hilaf-ı nizam kat' olunmuş hükmünde tutulacaktır.

41. madde: Bir müddet-i mu 'ayyene zarfında kaldınlmak üzere orman me 'murları tarafından kat'ına ruhsat verilen eşcar ba 'de'l-kat' müddet-i mahdudesi içinde kaldınlmaz ise ahz ve zabt ve akçesi devlete a 'id olmak üzere fûruht olunacaktır.

42. madde: İşbu fasıldaki beyan olunan mevaddan başka idare tarafından neşr olunacak ta 'limat ve tenbiMt ve vaz' edilecek şera 'ite mugayir hareket eden, orman müte 'ahhidlerinden veya sahib-i imtiyazından fcaab eden tazminattan başka on beşlikten yirmi beşliğe kadar ceza-yı nakdî alınır.

43. madde: Mfri ormanlarının memnu' olan yerlerinde ruhsatsız hayvan ra y ettirenlerden beher re 's hayvan için birer kuruş ceza-yı nakdî ahz olunur ve alınan ceza-yı nakdîden dın olmamak üzere zarar ve ziyan tazmini dahi hükm edilir.

44. madde: Ruhsatsız olarak mfri ormanlarına salıverilen hayvanlar hangi karyenin sürüstüne a 'id ise hükm-i nizam ol şürrnün çobanı hakkında icra kılınır.

45. madde: Ruhsatsız olarak mfri ormanlarına salıverilen hayvanat karye aMlisine a 'id olmadığı takdirde tutulub karye muhtarına teslim olunduktan sonra fcaab eden ceza-yı nakdî ve tazminat yekûmuna müsavi olmak üzere sahibi tarafından muhtara bir meblağ teslim olunmazsa hayvanın adedi yirmiden

ziyade olmadığı halde içinden yalnız bir re 's yirmi bir ile kırk aded arasında olduğu takdirde iki re 's ve kırk bir ile altmış aded arasında olduğu halde üç re 's ve bunlardan ilerüsi için dahi ka 'ide-i meşrCihaya kıyasen fcaı miktarı fürCtht ile akçesi mal sandığına tesum olunacaktır.

46. madde: Bir ormanın me'mCtirları tarafından ta yın edilmiş olan mahalleri haricinde kömür yapıldığı halde müte 'ahhid veyahud sahib-i imtiyazından yirmi beşlik ceza-yı nakdî alınır.

47. madde: Her kim 'amden ormanı ihrak eder ise Ceza KanCtnname-i HümayCtnu'nun yüz altmış dördüncü maddesince mücazat olunur.

48. madde: MM cekicine takliden sahte çekiç isti 'mal edenler haklarında Ceza Kanunname-i Hümayunu 'nun yüz ellinci maddesi hükmünce ceza tertfb edilir.

49. madde: Ormanlara müteallik cünhadan dolayı eşhas-ı müteaddenin muahezesi icab eder ise Ceza Kanunnamesi 'nin kırk altıncı maddesi hükmünce haklarında hüküm olunacak ceza-yı nakdîler için cümlesi yek diğerine kefil-i bi 'I-mal add olunacaktır.

50. madde: Bir sürünün çobanı hakkında hüküm olunan ceza-yı nakdî hayvan eshabı tarafından ahz ve tahsfî olunur ve bu vechile tahsfî Edilecek ceza-yı nakdîleri çobandan edaya hayvan eshablarının salahiyetleri vardır.

51. madde: Ormanların müte 'ahhidleri veya sahib-i imtiyazı ormanlarda işletdikleri amele tarafından hilaj-ı nizam vuku' bulacak kaffe-i harekatdan mes 'ul olarak bunlardan lazım gelen ceza-yı nakdîler kendilerinden tahsfî olunacaktır.

52. madde: Haklarında hüküm olunacak ceza-yı nakdîyi te 'diyeden ve kefil ira 'esinden aciz olanlar hüküm olunan ceza-yı nakdînin yekununda kaç beşlik var ise her iki beşlik için bir gün habs olunacaktır.

(Hatime)

İdare-i mahsusası tarafından tensfb olunacak mahallerde işbu nizamnamenin icrasına me 'murları ma 'rifetiyle resmen vuku' bulacak ilandan üç mah sonra mübaşeret olunacak ve orman me 'murlarının veza'ifi işbu nizamın icrasına müte 'allik olan kaffe-i tedabir idare-i mahsusası tarafından ta limat-ı mahsusa ile ta 'yfn kılınacaktır.

ZABITAYİ

SAYDİYE

NİZAMNAMESİ

Zabıta-i Saydıye Nizamnamesi (18 Safer 1299 / 9 Ocak 1882):

Madde 1: Sayd ü şikâr iki nev'idir. Nev'i evveli *bahir ve nehir ve göl ve derelere* ve nev'i sanisi *berre* mahsusdur.

Nev'i evvel: BAHİR VE NEHİR VE GÖL VE DERELERE MAHSUS ŞİKÂR

Madde 2: Kendileri ekl[yeme]ylemek için sayyadlık eden sefain-i hümayun ve neferatıle sefaini ticariye kapdan ve taifelerinden ma'ada gerek eklolunmak ve gerekse istimal olunmak üzere deniz ve göl ve nehir ve derelerde *balık ve tıyır ve hayvanatı saire* sayd edenler ibtidai emirde bulundukları memleketin memuruna müracaatla tezkere almağa mecburdur. Bila ruhsat sayyadlık edenlerin edevatı saydiyesiyle şikârı hükûmet namına zabtolunur.

Madde 3: Sayyada verilecek tezkere için yarım mecdiye ruhsatiye ahz olunur ve bu tezkereler münhasıran şahsa ve sayyadın namına ita olunub hükmü bir sene-i maliyeye mahsusdur,⁶² iki veya daha ziyade eşhas yalnız bir tezkere ile sayyadlık edemez veya [bir] tezkere [ile] sayyadlık eden eşhasdan sayyadlık için temettü vergisi talep olunmaz.

Madde 4: Taze olarak eklolunmak üzere deniz ve denizden ma'dud olan cesim göller dahillerinde ve bahre munsab olan nehirlerin mansablarında gerek dalyan ve gerek ağ ve gerek olta vasıtaları ile saydolunan *tuzlu su balıklarından* ve *midye* ve *istiridye* ve *tarak* ve *pitis* ve *solons* ve *aşuvadis* ve *yengec* ve *istakoz* ve *teke* gibi *hayvanat-ı mukaşere-i bahriyeden* hiçbir gûna masraf tenzil olunmaksızın % 20 ve yekdiğere mansab olan nehirlerde ve mansabları deniz olmayan sair nehir ve derelerden sayd olunan *tatlı su balıkları* ile *hayvanat-ı nehriyeden* keزالik masraf tenzil olunmaksızın % 10 *resim alınır*⁶³ ve bu resimler dahi saydın cümlesi doğruca balıkhanesi olan mahallerde balıkhanelere getirilerek

memur ve eshabı hazır oldukları hâlde münadi vasıtasile bilmüzayede takarrür eden fiyatından ve müzayede ne cins akçe üzerine icra olunmuş ise o cins akçeden istifa olunur.

Madde 5: Balıkhanesi ve balıkpazarı olmayan şehir ve kasabalarda saydiye resmi rıza-yı tarafeyn olmak şartile rayic-i mahalliye göre bedelen ve olmadığı surette aynen ahz ve tahsil kılınır.

Madde 6: 1. maddede istisna kılınarlardan ma'ada ticaret kasdile olmayarak mücerred kendileri için olta ile balık sayd edenler saydiye resmile mükellef olmayıb fakat 1. maddede muharrer ruhsat tezkeresini almağa mecburdur. Bunlardan yedinde tezkere olmayanlar sayda mezun edilmez.

Madde 7: *Falyanos* ve *baline* ve *nefer-i bahri* ve *yumus balıkları* ve *mercaniye* denilen *mercan* ve *yüz sürü* ve *sünger* ve *ahtapotlar* ile *tuyurdan kokarine kuşları* ve *zahikadan kaplumbağa* ve *kırbağalar* ve *sülikler* bahre mahsus saydiye resmine tâbidirler. Ancak bunların rüsum-ı saydiyesi mevadd-ı mahsusalarında gösterilen alıvalı vechile taleb ve ahz olunur.

Madde 8: Denizlerde titulan her nevi balıklar ibtida hangi iskeleye çıkarılır ise bunların resm-i mîrisi o iskelenin balıkhanesi memuru tarafından istifa ve sayyadı yedine tezkere ita olunarak sair mahalle naklinde tekrar resim taleb olunmaz.

Madde 9: Karadeniz ve Akdeniz ile Adalar Denizi ve bunlar dahilinde kâin körfez ve koy ve limanlarda ve karalarda kâin büyük ve küçük göllerde alet-i nariye vasıtasile saydolumub sanayide kullanılmak üzere fûruht olunan *kokarine* yani *bahri kuşu* ile *karabatak kuşundan* ve bunlara mümasil *tuyur-ı bahriye* ile *baline balıklarından* husule getirilen balinalardan ve *yumus balıklarından* çıkarılan yağlardan uyuşulabildiği takdirde kıymet-i rayicesinden bedelen ve uyuşulamadığı hâlde aynen % 20 saydiye resmi istifa olunur.

Madde 10: Madde-i sabıkada gösterilen *tuyur-ı bahriye* ile *baline balıklarından* alınacak saydiye resmi bunların satıldığı çarşı ve pazarlarda ve *yumus balıklarından* çıkarılan yağ resmi dahî kazan kurularak kadidlerinin eridildiği yerlerde doğrudan doğruya sayyadından ve sayyadı bulunamaz ise âmilinden istifa olunur ve eyâdi-i aharda tedavülile hârice naklinde mahreci olan iskelelerde alınacak resm-i gümrükden ma'ada bir şey taleb olunmamak için nakili yedine meccanen tezkere verilir.

Madde 11: Trablusgarb ve Bingazi sevahilile Girid ve Rados va İstanköy cezirelerinde ve Bozca ada'ya ve cezair-i saireye ve Suriye ve sâir mahallere gelen yerli ve ecnebi süngercilerin dalgıç kayıklarından 10'ar ve zıpkın kayıklarından 4'er ve tarak kayıklarından 3'er ve Suriye sevahilinde *sünger* saydeden sâir kayıkların büyük ve küçüklüğüne bakılmayıp

umûmen beherinden 3'er Osmanlı altını ahzolanub ruhsat tezkeresi verilerek sayyad tayfası serbest bırakılır ve bu tezkerelerin hükmü bir sene-i kâmile devam edib ertesi sene tecdid olunur⁶⁴.

Madde 12: Girid sevahilile sevahil-i sâirede *mercan* saydeden yerli ve ecnebi kayıklarının 12 tonilâto cesâmetinde bulunanlarından 10'ar ve bundan cesim olanlarından 20'şer aded Osmanlı altunu alınarak sayyad serbest bırakılır ve bunlar için verilen tezkerelerin hükmü bir sene devam edib ertesi sene tecdid olunur. Şu kadar ki, Girid ve Kıbrıs cezireleri hudud-u bahriyesi dahilinde *sînger* ve *mercan* saydetmek mezuniyetini hâvi zikrolunan cezireler idaresinden verilecek tezâkirin hükmü ceziretey-i mezkûreteyne şâmil tutularak diğer sevahil ve cezair-i Osmaniye'de *sînger* ve *mercan* saydetmek isteyenlere mahalleri hükümeti câmibinden yeniden ruhsat tezkereleri verileceği misillû ceziretey-i mezkûreteynde *sînger* ve *mercan* saydı için dahi diğer sevahil ve cezair idarelerinden verilen ruhsat tezkereleri kâfi olmayıb mahalleri hükümetlerinden başkaca tezkere alınmak lâzım gelir.

Madde 13: Gerek *sînger* ve gerek *mercan* saydına mahsus olan saydiye tezkeresi derecat-ı muhtelifeden olan sefainin kapdan ve reisleri namına ita olunub bu sefineler tayfalarından başkaca tezkere sorulmaz ve bu tezkerelerin resmi ve gayr-ı resmi âhâra ferağı câiz olmaz.

Madde 14: Bahriahmer [Kızıldeniz] dahilinde ve Basra Körfezi'nde vâki Memâlik-i Devlet-i Âliye sevahilinde çıkarılan *inci* ve *sedef*den rızay-ı tarafeyn olduğu halde râyic-i belde üzere bedelen ve olmadığı suretde aynen onda bir saydiye resmi alınır.

Madde 15: Dersaadet ve mülhakatından ma'ada sevahil-i memâlik-i Osmaniye'de kâin körfezler ile limanlar dahillerinde ve kimsenin tasarrufunda bulunmayan yerlerde tohum zerrile *hayvanat-ı mukaşere* yani *midye* ve *istiridye* ve *tarak* gibi mahsulat-ı bahriye yetiştirmek için tarla ittihazı arzusunda bulunanlar ittihaz edecekleri tarlaların mevkilerini bittayin bir istidaname itâsile ruhsat-ı mahsûsa isteyeceklerdir. İşbû istidanimeler müsted'ilerin bulundukları memleketlerin beledî meclisine ve oradan dahi liman reislerine havale olunarak bir gûna mahzur olmadığı bâ ilâm beyân kılındıktan sonra 10 seneden ziyâde olmamak ve mahallerince her türlü mahzur ve mazarratdan sâlim şerâit tahtında bulunmak üzere tayin olunacak müddet ve suretde mezkûr tarlalarda *midye* ve *istiridye* yetiştirmek için hükûmet-i mahalliye tarafından sahib-i istidaya ruhsat-ı mahsûsa verilir.

Madde 16: Ruhsat-ı mahsûsa ile ihale kılınan *midye* ve *istiridy*e ve sâire tarlalarında ruhsat sahibinin izni olmaksızın hâricden bir kimse o misillû hayvanat saydedemez ve şâyed saydeder ise saydetmiş olduğu hayvanat zabtolunub ruhsat sahibine ita kılınır ve işbû vukuatdan dolayı ruhsat sahibine cüz'i ve küllî zarar terettüb eder ise Mehâkim-i Nizâmiye mârifetile vaki olan zarar müsebbibine tazmin ettirilir.

Madde 17: Ruhsat-ı mahsûsa ile ihale kılınan tarlalardan hâsıl ettikleri *hayvanat-ı mukaşereyi* ruhsat sahipleri balıkhaneye ve pazar mahallerine götürüb furuht ettiklerinde kıymet-i râyicesinden yalnız % 20 resim alınıb bunlardan tezkere parası ve sâir namile başka bir şey talep ve ahz olunamaz.

Madde 18: Göl ve nehir ve hususi olarak fennen balık yetiştirmek arzu edenlere 16. maddede muharrer şerâite tevfikân ve her halde 10 seneden ziyâde olmamak üzere ruhsat verilir ve bu suretle ihale edilen mahallerden sayd edilen balıklardan % 10 resim alınır.

Madde 19: Kimsenin tahtı temellük ve tasarrufunda olmayarak müstakilen hazine-i devlet idaresinde bulunan göllerde taraf-ı devletden ruhsat-ı resmiye istihsal etmedikçe hiçbir kimesne *sayd-ı mahi* edemeyeceği misillû bunlarda tayaran eden envaı *tıyuru* dahi sayd eyleyemez ve bu göller üzerinde olan hukukunu devlet dilerse bir bedel mukabilinde mültezimlerine ihale eder ve dilerse kendi nam ve hesabına olarak idare ve muhafaza eyler.

Madde 20: Madde-i sâbıkada gösterildiği üzere miri idaresinde olan göller hasılatı saydiyesinin kâffesi maktu'an ihalesi zamanlarında mültezimlere ve emaneten idaresi zamanlarında miriye aid olur ve bı makûle göllerden saydolunan *balıklar* ile *tıyurdan* başka bir nam ile saydiye resmi talep ve ahz olunamaz.

Madde 21: Eshabı uhdesinde olub da sahipleri tarafından veyahut bir gûna vakıf dahilinde bulunub da evkaf hazinesi veya mütevellileri cânıbinden idare olunan göllerde ve tasarruf olunan dalyan ve volî mahallerinde⁶⁵ saydetmek hakkı senedatı mezkûre ahkâmma ve kadimen câri olan teamül ve âdâtına halel gelmemek şartile sahiplerine veyahud hazine-i evkafa veya mütevellilere aiddir. Fakat, bu makûle göllerde gerek kendileri ve mültezimleri vasıtasile saydolunub da furuht olunmak üzere çarşı ve pazarlarda ve balıkhâneye getirilen *balıklardan* 4. madde mucibince % 20 resim alınır.

Madde 22: Kimsenin taht-ı tasarrufunda olmayıb hazine idaresinde olan dalyanlar masarîfi vâkıası kendi taraflarından tesviye olunmak üzere bilmüzâyede mültezimlere ihale olunur ve bu dalyanlarda saydolunan *balıklar* münhasıren mültezimin malı addolunur,

masarif-ı imâriyesi taraflarından tesviye kılınmak şartile bir seneden nihayet 10 seneye kadar müddet ile ihalesi mecazdır. Emri ihale mutlaka müzâyed-i aleniye icrâsına mütevakıftır.

Madde 29⁶⁸: Boğaziçi dahi dahil olmak üzere Marmara Denizi'nin Bahrîsefid Boğazı haricine kadar gerek sahillerinde ve gerek körfez ve limanları dahilinde ve açıklarda vapur ve yelkenli sandallar ile sürme suretinde *balık* saydı kat'iyen memnudur ve bu memnuiyet boğazlar haricindeki serbest denizlerde sevhil-i Osmaniye'nin üç mil açığına kadar câri olduğu gibi makinalı kayıklar ile iskafander denilen alât vasıtasile dahi *sünger* saydı memmu'dur. Hilâf-ı memnuiyet hareket edenlerin ilk defa sandal ve makinaları ve ağıları zaptolunur ve sonra mükerrirlerinin sandalları zaptolunmakla beraber kendilerinden 50 liradan 100 liraya kadar ceza-i nakdi alınır⁶⁹.

Madde 30: Balıkçı esnafının ağlarının teşkil eden eşkâl-i merbut cedvelde gösterildiği vechile makaslık gözünün beher dil'i 25 ve uskumru gözü 19 ve natika ve mazgala gözleri 15 ve torba gözü 13 ve gülzar 10 ve hamsi kurnası 7 milimetre olmak üzere tayin kılınmıştır. Bu ölçülerden dar gözlü ağ kullananlar hakkında 26. maddeye tevfikân icrayı mücazat olunur⁷⁰.

Madde 31: Dersaadet ve mülhakatı Balıkthane İdaresi'nin muamelâtı nizam-ı mahsûsuna tâbidir.

Nev'i sâni: BERRE MAHSUS ŞİKÂR

Madde 32: Miriye aid arazide ve ova ve orman ve koruluklar dahillerinde hayvan-ı vahşiye ve *tuyur-ı mütenevviyâ* şikâr edenler av tezkeresi almaya mecburdur ve bilâ tezkere avcılık edenlerin av tûfeği zabtolunur.

Madde 33⁷¹: Av tezkereleri Dersaadet'de şehremaneti ve taşralarda devâir-i belediye tarafından ita olunub işbû tezkerelerden Dersaadet'de 20 kuruşu miriye ve 20 kuruşu şehremanetine aid olmak üzere 40⁷² ve merkezi vilâyat olan şehirlerde 10 kuruşu miriye ve 10 kuruşu mahalli daire-i belediyesine aid olmak üzere 20⁷³ ve liva ve kaza dahilinde ve sair

mahallerde 5 kuruşu miriye ve 5 kuruşu mahalleri devair-i belediyesine aid olmak üzere 10⁷⁴ kuruş harc alır av tezkereleri Maliye Nezareti'nin tanzim edeceği nümûneye mutabık olacak ve miriye ait olan harçların sureti istifası dahi nezaret-i müşarunileyha cânibinden talimat-ı mahsûsa ile tayin kılınacaktır.

Madde 34: Av tezkeresi mutlaka bir seneye mahsus olmak üzere şahsa ve avcının namına ita olunur ve av tezkeresinin hükmü yalnız tezkerenin verildiği liva hududu dairesine şâmil olur ve daha ziyade eşhas bir tezkere ile avcılık edemez, fakat sürgün avı gibi cemiyetle icrâ olunan avcılıkta asıl avcılara muavenet etmek üzere maiyyetlerinde bulunan hademe tezkere ahzına mecbur değildir ve bâ tezkere sayyadlık eden eşhasdan temettü vergisi talep olunmaz, fakat saydı berri-yi sanat ittihaz etmiş olanlar temettü vergisine tâbidir.

Madde 35: Evvelâ hukuk-ı medeniyeden ıskat cezasile mahkûm olanlara, sâniyen serseri denilen eşhâs-ı mechuleye, sâlisen 18 yaşını ikmal etmiyen ceyblerle vesayet tahtında bulunanlara, râbian Zaptiye Nezareti altında bulunan her mahkûma, hâmisen silah taşınması men olunanlara av tezkeresi itâ olunmaz, av tezkeresi isteyenlerden hükümetçe mâruf olmayanlara av tezkeresi verilmek memnu' olan takımdan olmadıklarına dair kefaleti kaviye alındıktan sonra ita olunur.

Madde 36: Karada şikâr mevsiminin küşâd olunacağı ve hitam bulacağı zaman her vilâyetde mevsim-i şikârdan bir mah mukaddem İdare Meclisi kararile resmen ilân olunacak ve Ziraat'çe ve sair cihetle menfaati tahakkuk eden tuyurun itlâfı vilâyetce her vakit men edilebilecektir.

Madde 37: Bildircın müstesna olmak üzere ökse ve ağ ve âlâtı mütenevvia ve vesâit-i saire ile küçük kuş saydı kat'riyyen memnu'dur.

Madde 38: Şikârın memnu olduğu zamanlarda ve âlât-ı nâriye ve mezadd-ı semmiye ile ley[gece]en saydedenlerin av tûfengile beraber olan av köpeği zaptolunduktan başka kendilerinden rub'u [çeyrek] altından bir altına kadar ceza-i nakdi alınır, fakat hayvanat-ı muzıra saydedenler bu hükümden müstesnadır.

Madde 39: Şehir ve kasabat derûnunda ve mesirelerde ve memleket bahçelerinde saydı ü şikâr külliyyen memnu'dur.

Madde 40: Mevsimi şikârın hitamından sonra şikâr ve fûruhtu dahî memnu'dur. Memnuiyet zamanında [v]urulmuş av satan ve iştira eden ve gezdiren ve nakleyleyenlerden bir altundan 5 altına kadar ceza-i nakdi alınır.

Madde 41: Gerek şikârın mübah gerek memnu olduğu zamanlarda avcılardan biri *arслан* ve *kaplan* ve *porsuk* ve *kurd* ve *ayı* ve *yaban domuzu* ve vilâyetçe suret-i mahsusada tayin olunacak sair *hayvanat-ı muzırrayı* mahv u telef eder ve suret-i mahvını dahi isbat eyler ise şikâr o avcıya terkolunduktan sonra evvelce kendisinden alınmış olan tezkere harcı dahi mükâfaten tarafına reddolunur.

Madde 42: Çiftlikat ve arazi-i saire ashabı mütesarrıf oldukları arazide sayd ü şikâr hakkını bildiği suretde âhâra icar edebilir.

Madde 43: Hane ve meskene muttasıl olarak duvar ve çit ile ve sair suretlerle arazi-i mütecavireden tefrik edilmiş olan arazide gerek eshabı ve gerek bunların mezun eyledikleri eşhas ruhsat tezkeresi istihsaline hâcet olmaksızın zamanı memnuiyetden ma'ada her ne vakit olur ise olsun avcılık etmek selâhiyetini hâizdirler.

Madde 43: Eshabının muvafakati istihsal olunmaksızın âhârın arazisinde avcılık edenlerden ve sülün ve keklik yumurta ve kuluçkalarını alan veyahud bozanlardan bir 20'lik mecdi'den 5 mecdiye'ye kadar ceza-i nakdi alınır ve ika edilen zarar başkaca tazmin ettirilir.

Madde 44: Âhârı uhdesinde bulunan arazide leylan avcılık etmek veya arazi-i mezkûre hane ve meskene muttasıl olmak veyahud madde-i sâbıkada beyân olunan suretle etrafı çevrilmiş bulunmak gibi ahval-i müşeddede vukuunda 10 altuna kadar ceza-i nakdi ahz olunabilir ve Ceza Kanunnamesi hükmünce daha ağır ceza lazım gelirse tamamile icra olunur. Av köpekleri bir saydın takibine şitâb esnasında âhârın arazisine geçmeleriyle mahsulatça vukua gelebilecek zarardan köpek sahibi olan avcı mes'uldür. Ancak bu madde cerain-i saydiyeden ma'dud olamaz.

Madde 45: Kendi mera ve baltalıklarında veyahud köyleri civarındaki vaki orman ve korular dahillerinde mücerred kifâf-ı nefsleri için hayvanat şikâr eden köylülerden av tezkeresi sorulmaz. Şu kadar ki, bunların sayda çıktıkları zaman şikârın memnu bulunduğu mevsime musadif olur ise, birinci defasında men edilib, ikinci defasında 38. maddede gösterildiği vechile mücazat olunur.

Madde 46: Madde-i sâbıkada gösterilen köylülerden kifâf-ı nefis için olmayarak mücerret ticaret kasdile gerek köpek baltalıklarında ve gerek mırı orman ve korulukları dahillerinde *samur* ve *tilki* ve *sincab* ve *sansar* ve *zardava* ve *kasror* gibi postekilerinden intifa olunan hayvanatı saydedenler bunların postekilerini panayır veyahud çarşı ve pazar mahallerine götürüp fîruht eylediklerinde sair hayvanatı ehliyenin alım-satımı hakkında olan nizam mucibince bunların kıymeti râyiclerinden (kuruştâ bir para) resim alınır.

Mevadd-ı Umûmiye:

Madde 47: Avcılığa müteallik vukubulan ceraim hakkında müdde-i umûmiler tarafından resmen ikame-i dâvâ olunur. Fakat bir şahsın mutasarrıf olduğu arazide izni olmaksızın âhârı avcılık eylediği takdirde sahib-i arazi tarafından dâvâ olunur. Şu kadar ki, etrafı çit veya duvar veyahud suver-i sâire ile muhat ve bir meskeni havi bulunan ve mahsulatı kaldırılmış olan arazi üzerinde bilâ ruhsat avcılık vukuundan neş'etle alakadarı tarafından şikâyet ve iddia olunmadıkça mahkeme hiçkimseyi celb edemez.

Madde 48: Ceraim-i saydiyede müşterek bulunanlar ceza-i nakdiyelerde ve ziyan tazminatında yekdiğerine mütefekkil gibi mahkûm olurlar.

Madde 49: İşbû nizamnamede zikir ve beyân kılınan ceraim üzerine lâhuk olarak hükümlerde nahiye ve zabıta müdürlerinin ve polis ve jandarma zabitanının ve orman memurlarının ve eshâbı emlâk ve arazi korucularının takdir ve şehadetleri aksi isbat olunmadıkça mamul ve muteber tutulur.

Madde 50: Ceraim-i saydiyeden birile mahkûm olanlar bâdelhüküm bir sene geçmeksizin tekrar mahkûm olurlar ise sabıkalı addedilir ve ol halde mücazat iki kat olarak icra olunur.

Madde 51: Sayd ü şikâra müteallik kâffe-i deavi, cürmün tarih-i vukuundan itibaren üç mah mürûrundan sonra mesnu' olmaz.

Madde 52: Adliye ve Maliye Nezaretleri işbû nizamnamenin icrâsına memurdur.

YASAL DÜZENLEMELER TABLO

YASAL DÜZENLEMELER	İSTİSNA HÜKÜM	KAPSAMI
1539 Tarihli Nişanu Hümayun	YOK	Kirliliğin önlenmesi
1858 Tarihli Arazi Kanunnamesi	VAR	Arazi kullanımı
1869 Tarihli Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye	YOK	Arazi kullanımı ve doğal kaynaklardan yararlanma
1882 tarihli Zabıta-i Saydiye Nizamnamesi	YOK	Doğal varlıklardan yararlanma
1870 Tarihli Orman Nizamnamesi	YOK	Ormanların korunması ve kullanımı
1930 Tarihli Umumi Hıfzısıhha Kanunu	YOK	Çevre sağlığı
1937 tarihli Kara Avcılığı Kanunu	VAR	Doğal varlıklardan yararlanma
1937 tarihli Orman Kanunu	YOK	Ormanların korunması ve kullanımı
1950 Tarihli Bataklıkların kurutulması	VAR	Sulak Alanların ekolojik değerini gözardı ediyor
1971 Tarihli Su Ürünleri Kanunu	YOK	Su ürünlerinin korunması
1982 Anayasası	VAR	Çevre hakkı, doğal kaynakların kullanımı
2872 Sayılı Çevre Kanunu	VAR	Çevre koruma
6831 sayılı Orman Kanunu	VAR	Ormanların korunması ve kullanımı
2873 Sayılı Milli Parklar Kanunu	VAR	Korunacak Doğal Alanlar
3621 Sayılı Kıyı Kanunu	VAR	Kıyılarının korunması ve kullanımı
4342 Sayılı Mera Kanunu	VAR	Mera Alanlarının korunması ve kullanımı
Toprak Koruma Ve Arazi Kullanımı Kanunu	VAR	Tarım alanlarının korunması ve kullanımı
ÇED Yönetmeliği	VAR	Faaliyetlerin çevresel etkilerinin belirlenmesi

T.C. HÜKÜMETLERİ TABLO

CUMHURİYET HALK PARTİSİ HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ (1923-1950)	DEMOKRAT PARTİ HÜKÜMETİ DÖNEMİ (1950-1950)	KOALİSYON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ (1961-1983)
I. İnönü Hükümeti (30.10.1923 - 06.03.1923)	I. Menderes Hükümeti (22.05.1950 - 09.03.1951)	VIII. İnönü (I. Koalisyon) Hükümeti (20.11.1961 - 25.06.1962)
II. İnönü Hükümeti (06.03.1924 - 22.11.1924)	II. Menderes Hükümeti (09.03.1951 - 17.05.1954)	IX. İnönü Hükümeti (25.06.1962 - 25.12.1963)
III. İnönü Hükümeti (22.11.1924 - 03.03.1925)	III. Menderes Hükümeti (17.05.1954 - 09.12.1955)	X. İnönü Hükümeti (25.12.1963 - 20.02.1965)
III. İnönü Hükümeti (03.03.1925 - 01.11.1927)	IV. Menderes Hükümeti (09.12.1955 - 25.11.1957)	Ürgüpü Hükümeti (20.02.1965 - 27.10.1965)
IV. İnönü Hükümeti (01.11.1927 - 27.09.1930)	V. Menderes Hükümeti (25.11.1957 - 27.05.1960)	Demirel Hükümeti (27.10.1965 - 03.11.1969)
V. İnönü Hükümeti (27.09.1930 - 04.05.1931)		II. Demirel Hükümeti (03.11.1969 - 06.03.1970)
VI. İnönü Hükümeti (04.05.1931 - 01.03.1935)		III. Demirel Hükümeti (06.03.1970 - 26.03.1971)
VII. İnönü Hükümeti (01.03.1935 - 01.11.1937)		I. Erim Hükümeti (26.03.1971 - 11.12.1971)
I. Bayar Hükümeti (01.11.1937 - 11.11.1938)		II. Erim Hükümeti (11.12.1971 - 22.05.1972)
II. Bayar Hükümeti (11.11.1938 - 25.01.1939)		Melen Hükümeti (22.05.1972 - 15.04.1973)
I. Saydam Hükümeti (25.01.1939 - 03.04.1939)		Talı Hükümeti (15.04.1973 - 26.01.1974)
II. Saydam Hükümeti (03.04.1939 - 09.07.1942)		I. Ecevit Hükümeti (26.01.1974 - 17.11.1974)
I. Saracoğlu Hükümeti (09.07.1942 - 09.03.1943)		İsmak Hükümeti (17.11.1974 - 31.03.1975)
II. Saracoğlu Hükümeti (09.03.1943 - 07.08.1946)		IV. Demirel Hükümeti (31.03.1975 - 21.06.1977)
Peker Hükümeti (07.08.1946 - 10.09.1947)		II. Ecevit Hükümeti (21.06.1977 - 21.07.1977)
I. Saka Hükümeti (10.09.1947 - 10.06.1948)		V. Demirel Hükümeti (21.07.1977 - 05.01.1978)
II. Saka Hükümeti (10.06.1948 - 16.01.1949)		III. Ecevit Hükümeti (05.01.1978 - 12.11.1979)
Günaltay Hükümeti (16.01.1949 - 22.05.1950)		VI. Demirel Hükümeti (12.11.1979 - 12.09.1980)
		Ulusu Hükümeti (12.09.1980 - 13.12.1983)
ANAVATAN PARTİSİ HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ (1983 - 1991)	KOALİSYON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ (1991-2003)	ADALET VE KALKINMA PARTİSİ HÜKÜMETLERİ DÖNEMİ (2002-2004)
I. Turgut Özal Hükümeti (13.12.1983 - 21.12.1987)	VII. Süleyman Demirel Hükümeti (21.10.1991 - 25.06.1993)	Abdullah Gül Hükümeti (18.11.2002 - 14.03.2003)
II. Turgut Özal Hükümeti (21.12.1987 - 09.11.1989)	I. Tansu Çiller Hükümeti (25.06.1993 - 05.10.1995)	Recep Tayyip Erdoğan Hükümeti (14.03.2003 - 29.08.2007)
Yıldırım Akbulut Hükümeti (09.11.1989 - 23.06.1991)	II. ve III. Tansu Çiller Hükümetleri (05.10.1995 - 06.10.1996)	
I. Mesut Yılmaz Hükümeti (23.06.1991 - 20.11.1991)	II. Mesut Yılmaz Hükümeti (06.03.1996 - 28.06.1996)	
	Necmettin Erbakan Hükümeti (23.06.1996 - 30.06.1997)	
	III. Mesut Yılmaz Hükümeti (30.06.1997 - 11.01.1999)	
	IV. ve V. Bülent Ecevit Hükümetleri (11.01.1999 - 18.11.2002)	

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı :NURİYE NURTEN TEKNECİOĞLU
Doğum Tarihi ve Yeri :25.06.1983 - İSTANBUL
Yabancı Dili :İNGİLİZCE
E-posta :nurtenteknecioglu@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Lisans	ŞEHİR VE BÖLGE PL.ANLANLAMA	YTÜ	2007
Lise	YDA LİSE	GAZİOSMANPAŞA LİSESİ - TOKAT	2002

İŞ TECRÜBESİ

Yıl	Firma/Kurum	Görevi
2009	ARNAVUTKÖY BELEDİYESİ	ŞEHİR PLANCISI